

ప్రెస్

అ థ య జు ర్వే ద భా ష్య ము

అథయజుర్వేదభాష్యము

(౧౧-౧౫ అధ్యాయములు)

[ఇతి శ్రీమదాచార్యము]

ప్రతిమహాంసం ప్రతివ్రాజకాచార్య

శ్రీ మద్దయాసంద సురస్వదీ స్వామినా నిర్మితస్మిన్

సంస్కృతార్చ్య భాష్యాం సమన్వితస్య

శ్రీ మత్వర్ణాపకారిణీ నక్షత్రా ప్రకాశన

యజుర్వేద భాష్యస్య

అంత్రానువాదః

* *

అనువాదకుః :

అన్నే చేళి వార్మిణ్ శ్రీ

ప్రకాశకుః :

శ్రీ మద్దయాసంద వేదానుసంధాన సదనము

నారాయణగూడ, హైదరాబాదు-౨౯

ప్రథమ ముద్రణ ౧౦౦౦

ఆర్యశకము ౧౯౭౨.౨౯.౪౯,౦౬౩

శా. శ. ౧౮౮౪ కుభక్తుత్

వి. శ. ౨౦౧౯

ద. శ. ౧౩౮

క్రీ. శ. ౧౯౬౩ ఫిబ్రవరి

మాఘము - ఋషిబోధ రాత్రి.

కంపొజు :

శ్రీ మద్దయానంద వేదానుసంధాన సదసములో

ప్రింటింగ్ :

అమరావతి ప్రెస్,

తిలక్ రోడ్,

బొగ్గలకుంట,

హైదరాబాదునందు.

వెల 15 రూపాయలు.

— సూచన —

ఇంతదనుక తెలుగులో వాడబడుచున్న “గీ” కు బదులు నాగరలిపిలో వాడబడు యమముల
బ్ర. స. రూపము లిందు వాడబడినవి. ప్రతిపదము మంత్రములో, పదపాఠములో, సంస్కృత
పదార్థములో, అన్వయములో, తెలుగు పదార్థములో మొత్తము ౫ సార్లు గోచరించగలదు.
కనుక పాఠకులు గమనించి పొరపాటులు బున్న సవరించుకొనగలరని ఆశించుచున్నాము.

లభించు స్థానములు :

అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి

శ్రీ మద్దయానంద వేదానుసంధాన సదసము

౩-౫-౧౦౦౩ - నారాయణగూడ

హైదరాబాదు-౨౯

పి. యస్. ఆచార్య

గురుకులము - కుందేరు పోస్టు

కృష్ణా జిల్లా

ప్రీతమున విలాసము :

అన్నే మాధవరావు

ఆర్య గ్రంథాలయము

ముదునూరు పోస్టు - కృష్ణా జిల్లా

అథ యజుర్వేదభాష్యము

(పిండియదశకము)

* అథైకాదశోఽధ్యాయః

పదునొకండవ అధ్యాయము పూర్వంభము.

ఓం విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ । యద్భద్రం తస్మై ఆసువ ॥౧॥

४౩౧ యజ్ఞాన ఇత్యన్త ప్రజాపతి ర్మహిః, సవిరా దేవరా. పరాసూర్యుడు యదేవం. గాధారః స్వరః
అథ యోగాభ్యాస భూగర్భవిద్యోపదేశ మాహు.

ఈ ప్రథమమంత్రమందు యోగాభ్యాసము భూగర్భవిద్య ఉపదేశించబడినది.

యుజ్జ్ఞానః ప్రథమమ్ మనః తత్త్వాయ సప్రితా ధియః ।

అగ్నే ర్జ్యోతి ర్నిచాయ్య పృథివ్యా అధ్యాభరత్ ॥౧॥

యుజ్జ్ఞానః, ప్రథమమ్, మనః, తత్త్వాయ, సప్రితా, ధియః, అగ్నేః,
జ్యోతిః, నిచాయ్యేతి ని + చాయ్య, పృథివ్యాః, అధి, అ, అభరత్ ॥౧॥

పదార్థః:- (యుజ్జ్ఞానః) యోగాభ్యాసం భూగర్భవిద్యాం చ కుర్వాణః (ప్రథమమ్) అదౌ (మనః) మననాత్మికా స్తవకరణవృత్తిః (తత్త్వాయ) తేషాం పరమేశ్వరాదీనాం పదార్థానాం భావాయ (సప్రితా) ఐశ్వర్య మిచ్ఛుః (ధియః) ధారణాత్మికా అస్తవకరణవృత్తిః (అగ్నేః) పృథివ్యాదిస్థాయా విద్యుతః (జ్యోతిః) ప్రకాశమ్ (నిచాయ్య) నిశ్చిత్త్య (పృథివ్యాః) భూమేః (అధి) ఉపరి (అ) సమస్తాత్ (అభరత్) ధరేత్ ॥౧॥ అన్వయః:- యః సవితా మనుష్య స్తత్త్వాయ ప్రథమం మనో ధియశ్చ యుంజా

నోఽగ్నే ర్జ్యోతి ర్నిచాయ్య పృథివ్యా అధ్యాభరత్ స యోగీ పదార్థ విద్యావిచ్ఛ శాయేత్ ॥౧॥
భావార్థః:- యో జనో యోగం భూగర్భవిద్యాం చ చిక్షీర్షేత్ స యమాదిభిః క్రియాకౌశలై శ్చాస్త్రైః కరణం పవిత్రీకృత్య తత్త్వానాం విజ్ఞానాయ ప్రజ్ఞాం సమక్ష్యైతాని గుణకర్మస్వభావతో విదిత్వోపయుంజీత పున ర్యత్ ప్రకాశమానానాం సూర్యాదీనాం ప్రకాశకం బ్రహ్మస్తి. తదిష్టజ్ఞాయ స్వాత్మని నిశ్చిత్త్య సర్వాణి స్వపరప్రయోజనాని సాధ్నుయాత్ ॥౧॥

పదార్థము:- సవితా = ఐశ్వర్యము నభిలషించు నేమానపుడు, తత్త్వాయ = పరమేశ్వరాది పదార్థముల జ్ఞానమునకై, ప్రథమమ్ = ముందుగ, మనః = మననాత్మకమగు అంతఃకరణవృత్తులను, యుంజానః = యోగాభ్యాసభూగర్భవిద్యలందు సంలగ్నమొనర్చుచు, అగ్నేః = పృథివ్యలందుండు విద్యుత్తుయొక్క, జ్యోతిః = ప్రకాశమును, నిచాయ్య = నిశ్చయమొనర్చి, పృథివ్యాః అధి = భూమి

* ౧౯౮౦ వి. శ. [౧౯౨౩ శ్రీ. శ. ౧౮౪౫ కా. శ. ౯౯౯౮. శ. రుధిరోద్గారి]న ముద్రించబడిన అక్షర పరిశీలనీ మూలము.

మీద, అభరత్ = చక్కగా ధారణమొనర్చునో యతడు యోగి, భూగర్భవిద్యావేత్తయునగును ॥౧॥

భావార్థము:—ఏమానవుడు యోగమును భూగర్భవిద్యను కోరునో అతను యమనియమాది యోగాంగములచేతను, త్రియాకౌశలములతోను అంతఃకరణమును [సవిత్రమొనర్చి] తత్త్వముల నెఱిగి, బుద్ధిని పొంది, వీనిని గుణకర్మ స్వభావాదులచేగ్రహించి యుపయోగించవలయును మరియు ప్రకాశవంతములైన సూర్యాదిపదార్థముల ప్రకాశకుడగు పరమేశ్వరుని తెలుసుకొని, స్వాత్మయందు నిశ్చయమొనర్చుకొని సకల స్వపరప్రయోజనములను సాధించవలయును. ॥౧॥ (౪౩౧)

౪౩౨ యుక్తే నేత్యస్య ప్రజాపతి ర్మషిః సవితా దేవతా శుభమతి గాయత్రీ చస్త్యః షడ్జః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ, మరల విషయ మయ్యదియే.

యుక్తేన మనసా వ్రయం దేవస్య సవితః సవే । స్వర్గ్యాయ శక్త్యా ॥౨॥
యుక్తేన మనసా వ్రయమ్ దేవస్య సవితః సవే స్వర్గ్యాయేతి స్వః + గ్యాయ శక్త్యా

పదార్థః:—(యుక్తేన) కృతయోగాభ్యాసేన (మనసా) విజ్ఞానేన (వ్రయమ్) యోగినః (దేవస్య) సర్వద్యోతకస్య (సవితః) అఖిలజగదుత్పాదకస్య జగదీశ్వరస్య (సవే) జగదాభ్యే అస్మిన్నైశ్వర్యే (స్వర్గ్యాయ) స్వః సుఖం గచ్ఛతి యేన తద్భావాయ (శక్త్యా) సామర్థ్యేన ॥౨॥ అన్వయః: హే యోగం తత్త్వవిద్యాం చ జిజ్ఞాసవో మనుష్యా! యథా వ్రయం యుక్తేన మనసా శక్త్యా చ దేవస్య సవితః సవే స్వర్గ్యాయ జ్యోతి రాభరేమ, తథా యాయ మవ్యాభరత ॥౨॥ భావార్థః:—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యది మనుష్యాః పరమేశ్వరస్య సృష్టౌ సమాహితాః సన్తో యోగం తత్త్వవిద్యాం చ యథాశక్తి సేవేరస్తేషు ప్రకాశితాత్మానః సన్తో యోగం పదార్థవిజ్ఞానం చాభ్యసేయమ్ సర్వి సిద్ధిః కథం న స్యాన్నయః. ॥౨॥

పదార్థము:—యోగమును తత్త్వవిద్యను నెరుగదలచిన మానవులారా! వ్రయమ్ = యోగుల మైన మేము, యుక్తేన మనసా = యోగాభ్యాసమొనర్చిన విజ్ఞానముచేతను, శక్త్యా = సామర్థ్యము చేతను, దేవస్య = సర్వద్యోతకుడు, సవితః = నిఖిల జగదుత్పాదకుడునగు ఈశ్వరుని యొక్క, సవే = జగత్తన సీయైశ్వర్యమునందు, స్వర్గ్యాయ = సుఖప్రాప్తికామకు ప్రకాశాధిక్యముతో నెలుల ధారణమొనర్చెదమో, అటులనే మీరును ప్రకాశమును ధారణమొనర్చుడు. ॥౨॥

భావార్థము:—ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోప మాలంకారము గలదు. మానవులు పరమేశ్వరుని సృష్టియందు సమాహితులై యోగమును తత్త్వవిద్యను యథాశక్తి సేవించుచో, వానియందు ప్రకాశితాత్ములై యోగమును పదార్థవిజ్ఞానమును అభ్యసించుచో నవశ్యముగ సిద్ధులను పొందగలరు.

౪౩౩ యుక్త్యాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్మషిః సవితా దేవతా నిచ్ఛదనుష్ఠవ్ ఛందః గానారః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

యుక్త్యాయ సవితా దేవాన్ తే స్వర్గ్యతో ధియా దివమ్ ।

బృహజ్జ్యోతిః కరిష్యతః సవితా ప్రసువాత్రి తాన్ ॥౩॥

యుక్త్యాయ, సవితా, దేవాన్, స్వః, యతః, ధియా

దివమ్, బృహద్రా, ద్రోణి, కర్మకర్త, సమిరా, ప్ర, సువారి, రాన్ ॥౩॥

పదార్థము:-(యుక్తము) యుక్తం కర్త (సమిరా) మోగముయొక్క పరిసరి (దేవాన్) దివ్యాన్ గుణాన్ (స్వ) సుఖము (యతః) ప్రాప్తాన్ (భియా) బృహద్రా (దివమ్) విద్యాపరికాశమ్ (బృహత్) మహత్ (జ్యోతిః) విజ్ఞానమ్ (కర్మకర్త) యే కర్మకర్త రాన్ (సమిరా) పేరకః (స్వ) (సువాతి) ఉత్పాదయేత్ (రాన్) ॥౩॥

అన్వయము:-యోగ సమిరా పరమాత్మని మనో యుక్తాయ దియా దియం స్వకర్తో బృహద్రోణిః కర్మకర్తో దేవాన్ పరిసరం రానోఽపి సవి రా పరిసరేత్ ॥౩॥

పదార్థము:-యే మోగముయొక్క అవ్యక్త ని లేలవిద్యాదిక్షేపానాం విద్యారాన్ భద్రాన్ గుణాన్ జనియం కర్మకర్త. య ఉపదేశకద్యోగం కర్మకర్తానం చ ప్రాప్తేవ మఖ్యస్యేత్ సోఽపేక్షాన్ ప్రాప్నోయాత్ ॥౩॥

పదార్థము:-సమిరా = మోగముయొక్కయు పరమాత్మయొక్కయు జ్ఞానమునుబట్టి సకచ వారు పరమాత్మయందు మనస్సును, యుక్తాయ = జోషించి, భియా = బుద్ధిలో, దివమ్ = విద్యా ప్రకాశమును, స్వః = సుఖమును, యతః = అభివ్యక్తమునను, బృహత్ = గొప్ప, జ్యోతిః = విజ్ఞానమును, కర్మకర్తః = కర్మగించుననుగూ, దేవాన్ = ఏ దివ్యగుణములన్న వోవానిని, సువాతి = ప్రసవింపజేయును, రాన్ = వానిని, [సమిరా =] ఇతరప్రేరకులయచ ఉత్పన్నమైనదగుచుకాక:

పదార్థము:-యోగాభ్యాసమొనర్చువారు అవిద్యాదిక్షేపములను రొలగించజేయు భద్రగుణము లను కలిగించగలుగుచున్నారు. ఉపదేశకునినుండి యోగమును కర్మకర్తానమునుపొంది యిటుల నభ్య సింపచుడును ఈగుణములను పొందగలడు. ॥౩॥ (౪౩౩)

౪౩౪ యుజత ఇత్యస్య ప్రకాశం కృషిః; సమిరా దేవతా; జగతీ భంజి; నిపాది; స్వరః; యోగాభ్యాసం కృత్వా మనుష్యా కిం కుర్యు రిర్యాహ. యోగాభ్యాసంబొనర్చి మానవుడేమిచేయవలెను

యుజ్జతే మన క్షత యుజ్జతే ధియో విప్రా విప్రస్య బృహద్రో విప్రభృతః వి హోత్రా దధే వయునావిదేక్ ఇన్తహీ దేవస్య సవితుః పరిష్టుతిః ॥౪॥

యుజ్జతే, మనః, క్షత, యుజ్జతే, ధియః, విప్రాః, విప్రస్య, బృహద్రాః విప్రభృత ఇతి విప్రః + చితః, వి, హోత్రాః, దధే, వయునావిర్, వయునావిదితి వయున + విత్, ఏకః, ఇత్, మహీ, దేవస్య, సవితుః, పరిష్టుతిః, పరిష్టుతి రితి పరి + స్తుతిః, ॥౪॥

పదార్థము:-(యుజతే) పరమాత్మని కర్తవ్యవిజ్ఞానే వా సమాదధతే (మనః) చిత్తమ్ (క్షత) అపి (యుజతే) (ధియః) బుద్ధిః (విప్రాః) మేవావినః (విప్రస్య) సర్వకాత్మవిదో మేవావినః (బృహద్రాః) మహతో గుణాన్ ప్రాప్తస్య (విప్రకర్తః) అఖిలవిద్యాయ క్తస్యాప్తస్యేవ వర్తమానస్య (వి) (హోత్రాః) దాతం గృహీతుం కీలాః (దధే) (వయునావిత్) యో వయునాని పరిష్టానాని వేత్తి సః. అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః. (ఏకః) అనహయః (ఇత్) ఏవ (మహీ) మహతి (దేవస్య) సర్వ ప్రకాశకస్య (సవితుః) సర్వస్య జగతః పరిసరితు రీశ్వరస్య (పరిష్టుతిః) పరితః సర్వతః స్తుతమ్ ॥

యయా సా ॥౪॥ అన్వయః:-యే హోత్రా విప్రా యస్య బృహతో విపశ్చిత ఇవ వర్త
మానస్య విపశ్య సకాశాత్ పాస్త్రవిద్యాః సన్తో యా సవితు ర్దేవస్య జగదీశ్వరస్య మహీ పరిష్టుతి
రస్తి, తత్రో యథా మనో యుంజతే, ధియో యుంజతే తథా వయునావిదేకోఽహం విదధే ॥౪॥
భావార్థః:-అతి ప్రాచీనకలుప్తోపమాంజ్కారః, యే యక్తా హరివిహార ఏకాన్తే దేశే పరమాత్మానం
యుంజతే తే తత్త్వవిజ్ఞానం పాస్త్రస్య నిత్యం సుఖం యాన్తి. ॥౪॥

పదార్థము:-హోత్రా = దానదాతలు ప్రతిగృహీతలు, విప్రాః = బుద్ధిమంతులు, బృహతః
విపశ్చితః = గొప్పవిద్వాంసుడైన ఆప్తపురుషునివలె సున్నవాడును, విప్రస్య = సకలకాష్టవేత్తయు
సగు మేధావినుండి విద్యలను పొందినవారు, విద్వాంసులనుండి విజ్ఞానయుక్తులైన యే పురుషులు,
సవితుః = సకలజగత్తు సుత్పన్నమొనర్చువాడు, దేవస్య = సర్వప్రకాశకుడు జగదీశ్వరుడున్న
దేవుని, మహీ పరిష్టుతిః = సర్వవిదముల ఏగొప్పస్తుతి యున్నదో ఆతత్త్వజ్ఞానవిషయమున, మనః
= తమమనస్సును ఎటుల, యుంజతే = సమాధియొనర్చుచున్నారో మరియు, ధియః = స్వబుద్ధుల
నెటులజోడించుచున్నారో యటులనే నేను, వయునావిత్ = ప్రకృష్టజ్ఞానవంతుడను, ఏకః ఇత్ = నిశ్చ
యముగ అన్యసహాయాపేక్షరహితుడనునై, విదధే = విధానమొనర్చుచున్నాను. ॥౪॥

భావార్థము:-ఈమంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. నియమముగ ఆహరివిహా
రములొనరించువారు, జితేంద్రియులునగు నేపురుషు లేకాంతమున పరమాత్మునితో తమయాత్మను సం
యోగపఱచెదరో వారు తత్త్వవిజ్ఞానమును పొంది నిత్యము సుఖముల ననుభవించెదరు. ॥౪॥ (౪౩౪)

౪౩౪ యజే వామిత్యన్య ప్రజాపతి రృషిః; సవితా దేవతా; విదార్హే త్రిష్టప్తన్దిః; దైవతః స్వరః
మనుష్యాః పరబ్రహ్మప్రాప్తిం కథం కుర్య రిత్యపదిశతి. మానవులీశ్వరునెటుల పొందగలరు?

యుజే వాం బ్రహ్మ పూర్వం నమోభి ర్విశ్లోక ఏతు ప్రథ్యేవ సూరేః ।
శ్రృణ్వన్తు విశ్వే అమృతస్య పుత్రా ఆ యే ధామాని దివ్యాని తస్థుః ॥౫॥
యుజే, వామ్, బ్రహ్మ, పూర్వమ్, నమోభిరితి నమః + భిః, వి,
శ్లోకః, ఏతు, ప్రథ్యేవేతి ప్రధ్య + ఇవ, సూరేః శ్రృణ్వన్తు, విశ్వే,
అమృతస్య, పుత్రాః, ఆ, యే, ధామాని, దివ్యాని, తస్థుః ॥౫॥

పదార్థః:-(యుజే) ఆత్మని సమాదధే (వామ్) యువయో ర్యోగముస్థాత్రుపదేశకయోః సకా
శాచ్యుతపన్తో(బ్రహ్మ) బృహద్వాక్యపకమ్ (పూర్వమ్) పూర్వై ర్యోగిభిః ప్రత్యక్షీకృతమ్.(నమో
భిః)సత్కారైః(వి)వివిధేఽర్థే (శ్లోకః) సత్యవాక్యంయుక్తః(ఏతు) ప్రాప్నోతు (పథ్యేవ) యథా పథి
పాద్వీ గతిః (సూరేః) విదవః (శ్రృణ్వన్తు)(విశ్వే) సర్వే (అమృతస్య) అవివాశినో జగదీశ్వరస్య
(పుత్రాః) సుసంతాన ఆజ్ఞాపాలకా ఇవ (ఆ) (యే) (ధామాని) స్థానాని (దివ్యాని) దివి సుఖప్రకాశే
భవాని (తస్థుః) ఆస్థితవస్తవః ॥౫॥ అన్వయః:-హేయోగజ్ఞానవో జనాభవన్తో యథా శ్లోకో
ఽహం నమోభి ర్యతూర్పూర్వం బ్రహ్మ యుజే తద్వాం సూరేః పథ్యేవ క్యేతు. యథా విశ్వే పుత్రాః
ప్రాప్తమోక్ష విద్వాంసోఽమృతస్య యోగేన దివ్యాని ధామాన్యతస్థు ప్రేభ్య వితాం యోగవిద్వాం
శ్రృణ్వన్తు ॥౫॥ భావార్థః:-అప్రోపమాలంకారః. యోగం జిజ్ఞాసుభి రాప్తా యోగారూఢా విద్వాం

సః సంగ స్తవ్యాః. తత్సంగేన యోగవిధిం విజ్ఞాయ బ్రహ్మసాసనీయమ్. యథా విష్ణుత్వకాలతో ధర్మ మార్గః సర్వాన్ సుఖేన ప్రాప్తోతి, ఉత్తైవ కృత్యయోగాభ్యాసానాం సంగద్వోగవిధిః సహజరయా ప్రాప్తోతి. సహ కర్మదేవస్యంగ మకర్మర్వా బ్రహ్మభ్యాసేన విసదర్శా విప్రైః హర్వా సర్వం సుఖ మశ్నుతే. తస్మాద్వోగవిధినా సహైవ సర్వేషుం బ్రహ్మోపాసతామ్. ||౫||

పదార్థము:—యోగశాస్త్రజ్ఞానాధిపతులైన మానవులారా! మీరు, ద్వోగః = సర్వవాత్సల్యం యుక్తుడనైన నేను ఎటుల, సహాధిః = సత్కారములచే, భూర్భువమ్ = భూర్భువయోగులచే ప్రత్యక్ష మొనర్పబడినవాడు. బ్రహ్మ = అన్నిదివరంట పెద్దవాడు, బ్యాంకుకునుగ నేయాశ్చరుని, యజ్ఞే = నాఅత్మియందు కారుకొనుచున్నానో, ఆయాశ్చరుడు, వామ్ = యోగానుష్ఠానమొనర్చువారు ఉప దేశించువారలైన ను యిరువురకు, సూరేః = విద్వాంసుని [యొక్క], ఉద్భేద = దాగుగ నడచుటకై లభించు మంచివారివలె, చేతు = ఆనేకవిధముల లభించుగార! ఎటుల, విశ్వేపుత్రాః = సుసంతానములవలె ఆజ్ఞారాలులై మోక్షమును పొందిన విద్వాంసులు, అమృతస్య = అమరయైన యాశ్చరుని యోగముచే, విప్రాని = సుఖముయొక్క ప్రకాశములోనున్న, భావాని = స్థానములను, ఆతస్యః = చక్కగా పొందుచున్నారో, [వారినుండి యాయోగవిద్యను, శృణ్వన్తు = వినుదు] అటు లనే నేనును వారిని పొందుదునుగాక! ||౫||

పదార్థము:— ఈముత్రముం దుపమాంకంకాంమున్నది. యోగాభ్యాసజ్ఞానము నవేషించు మానవులు యోగకుళలులైన విద్వాంసులతో సాంగత్యమొనరించవలెను. వారిసాంగత్యముచే యోగ విధి నెఱిగి బ్రహ్మజ్ఞానమును అభ్యసించవలయును. విద్వాంసుని ద్వారా ప్రకాశితమైన మార్గమెటుల అందరకు సులభమగుచున్నదో యటులనే యోగాభ్యాసకుల సాంగత్యముచే యోగవిధి సహజము గనే పట్టుచును. వీరిసాంగత్యముచేయకను బ్రహ్మజ్ఞానములేకుండగను ఏజీవాత్మయు పవిత్రమై సకలసుఖములను పొందజాలదు. కావున నాయోగవిధితోపాటు సకలమానవులు పరబ్రహ్మ నుపా సింపవలెను. ||౫|| (౪౩౫)

౪౩౬ [యస్య ప్రయాణస్య ప్రజాపతిర్భువీః సవితా దేవతాః విరాడాశ్చ త్రిపుష్పచంద్రఃతైవతః స్వరః.]
మనుష్యా కస్యోపాసనం కుర్యురిత్యాహ. మానవు డెవనిని ఉపాసించవలయును?

యస్య ప్రయాణ మన్వస్య ఇద్యయ ర్దేవా దేవస్య మహిమానమోజసా ,
యః పార్థివాని విమమే స ఏతశో రజాంసి దేవః సవితా మహిత్వనా ||౬||
యస్య, ప్రయాణమ్, ప్రయానమితి ప్ర + యానమ్, అను, అన్యే, ఇత్,
యయుః, దేవాః, దేవస్య, మహిమానమ్, ఓజసా, యః పార్థివాని, విమమే,
ఇతి వి + మమే, సః, ఏతశః, రజాంసి, దేవః, సవితా, మహిత్వనేతి మహి + త్వనా.

పదార్థము:—(యస్య)పరమేశ్వరిన్వస్య (ప్రయాణమ్) ప్రయాన్తి సర్వాణి సుఖాని యేన తత్ ప్ర కృష్టం ప్రాణమ్, (అను) పశ్చాత్ (అన్యే)జీవాదయః (ఇత్) ఏవ (యయుః) ప్రాప్నుయః (దేవాః) విద్వాంసః (దేవస్య) సర్వసుఖప్రదారుః (మహిమానమ్) స్తుతివిషయమ్ (ఓజసా) పరాక్రమేణ (యః) పరమేశ్వరః (పార్థివాని) పృథివ్యాం విధితాని (విమమే) విమానయానవన్నిర్మిమితే (సః) (ఏతశః) సర్వం జగదితః స్వవ్యాప్త్యా ప్రాప్తః. ఇణ స్తకతసునో. ఉ.౩.౧౪౭. (రజాంసి) సర్వాన్ లోకాన్

(దేవః) దివ్యస్వరూపః (సవితా) సర్వస్వ జగతో నిర్మాతా (మహిత్యనా) స్వమహిమ్నా. అత్ర ఖాహు లకా దౌజాదిక ఇత్యన్విః ప్రత్యయః ॥౬॥ అన్వయః:—హే యోగినో యష్మాఖి ర్యస్య దేవస్య మహిమానం పర్యాణ మన్నన్యే దేవా యయుః. ఏతశః సవితా దేవో భగవాన్ మహిత్యనాజనా పార్థి వాని రజాంసి విమమే స ఇదేవ సతతముపాసోమే మ స్తవ్యః ॥౬॥ భావార్థః:—యే విద్వాంసః సర్వస్వ జగతో ౭ వ్రరిక్షే ౭ న వ్రబలేన ధర్మారం నిర్మాతారం సుఖప్రదం కుద్ధం సర్వశక్తిమంత్రం సర్వాస్త్ర్యా షుణ మిశ్వర ముపాసతే త ఏవ సుఖయన్తి నేతరే. ॥౬॥

పదార్థము:—యోగులారా: యస్య దేవస్య = సర్వసుఖములనిచ్చు నేయాశ్వరుని, మహిమా నమ్ = స్తుతివిషయమును, ప్రయాణమ్ = సమస్తసుఖములు లభించిన, అను = తర్వాత, అన్యే = జీవాదులు, దేవాః = విద్వాంసులు, యయుః = పొందుదురొ, యః ఏతశః = సకల జగత్తు నందు స్వవ్యాప్తిచే లభించువాడు, సవితా = సకలజగత్ప్రస్థ, దేవః = కుద్ధస్వరూపుడునగు నేభగవంతుడు, మహిత్యనా = స్వమహిమచే, ఓజసా = పరాక్రమముచే, పార్థివాని రజాంసి = పృథివియందు ప్రసిద్ధములైన సకలలోకములను, విమమే = విమానాదియనములవలె రచించుచున్నాడో, స ఇతే = అతడే, ఉపాసనీయుడని భావించవలయును. ॥౬॥

భావార్థము:—ఏ విద్వాంసులు సకల జగత్తును అంతరిక్షమున అనంతబలముచే ధరించువాడు నిర్మాత, సుఖప్రదుడు, కుద్ధుడు, సర్వశక్తిమంతుడు, అందఱిహృదయములలో వ్యాపకుడునగు నీశ్వరుని నుపాసించెదరో వారే సుఖముల ననుభవించెదరు. ఇతరులు పొందజాలరు. ॥౬॥ (౪౩౬)

౪౩౬ దేవసవిత రిత్యస్య ప్రజాపతి ర్మషిః; సవితా దేవతా; ఆర్షి త్రిష్టుప్ ఛండః; దైవతః స్వరః
అథ కిమర్థం పరమేశ్వర ఉపాస్యః ప్రార్థనీయశ్చాస్తీత్యాహ.
పరమేశ్వరుని ప్రార్థనోపాసనల నెందుకు చేయవలయును?

దేవ సవితః పరిసువ యజ్ఞం పరిసువ యజ్ఞవతిం భగాయ । దివ్యో గన్ ధర్వః కేతపూః కేతన్నః పునాతు వాచస్పతి ర్వాచం నః స్వదతు ॥౭॥

దేవ, సవితరితి సవితః, ప్ర, సువ, యజ్ఞమ్, ప్ర, సువ, యజ్ఞవతిమితి యజ్ఞ + పతిమ్, భగాయ, దివ్యః, గన్ ధర్వః, కేతపూరితి కేత + పూః, కేతమ్, నః, పునాతు, వాచః, పతిః వాచమ్, నః, స్వదతు ॥౭॥

పదార్థః:—(దేవ)దివ్యవిజ్ఞానపరిధః (సవితః)సర్వసిద్ధ్యుత్పాదకః (పరి) (సువ) ఉత్పాదయ (యజ్ఞమ్) సుఖానాం సంకమకం వ్యవహారమ్ (పరి)(సువ) (యజ్ఞవతిమ్)ఏతస్య యజ్ఞస్య పాలకమ్ (భగాయ) అఖిలైశ్వర్యాయ (దివ్యః) దివి కుద్ధగుణకర్మను సాధుః (గన్ధర్వః) యో గాం పృథివీం ధరతి నః (కేతపూః) యః కేతేన విజ్ఞానేన పునాతి (కేతమ్) విజ్ఞానమ్ (నః) అస్మాకమ్ (పునాతు) పవిత్రీకరోతు (వాచః) సత్యవిద్యాన్వితాయా వేదవాక్యః (పతిః) పరీచారిణ రక్షకః (వాచమ్)వాణీమ్ (నః) అస్మాకమ్ (స్వదతు) స్వదతాం స్వదిష్టాం కరోతు. అత్ర వ్యత్యయేన పరస్మైపదమ్ ॥౭॥
అన్వయః:—హేదేవః సత్యయోగవిద్యయోపాసనీయ సవిత ర్భగవన్ స్వం నో భగాయ యజ్ఞం పరిసువ యజ్ఞవతిం పరిసువ, గన్ధర్వో దివ్యః కేతపూ ర్భవాన్నో ౭స్మాకం కేతం పునాతు. వాచస్పతి

పూర్వార్థాన్ని వాచం స్వతః. ||౩|| ఛాందాగ్రంః-దేవే సుతైర్వర్జ్యైశ్చ సమన్వితం ఉభయోర్భాగౌః
యోగప్రాప్తయే ప్రార్థయన్తే రేఽథైర్వర్జ్యం బుధార్థానం పుత్రం మోగం చ ప్రార్థయన్తే శత్రువన్తి,
యే జగదీశ్వరదాగ్ధౌత్ స్వభావం కన్తస్థైరేన త్యవహః సన్తు సర్వత్రయాభిధాన్యస్యచన్తి. ||౩||

పదార్థము:-దేవ = సర్వమైన యోగవిద్యచే ఉపాసనియుదత్త సదేవాః సదితః = సరల
సిద్ధుల నుత్పన్నమైనర్పు పదార్థము : సీపు, సః యజ్ఞమ్ = చూతై సుఖముల లభింపజేయు వ్యవ
హారమును, ప్రగువ = ఉత్పన్నమైనరింపము, ముచియు, యజ్ఞపరిమ్ = సుఖదాయకమగునీ
వ్యవహారమును పక్షింపచానిని, ప్రగువ = ఉత్పన్నమైనర్పుము, గ ప్పిః = పృథివీని భరింప
చాదపు. దివ్యః = ఇహగౌరవార్థ స్వధావములందు త్తముదత్త, కేరహః = విజ్ఞానముచే పవిత్రమొ
నర్పు చాదపు సగు సీపు, సః కేతమ్ = చూ విజ్ఞానమును. పునాచ = పవిత్రమొనర్పుము, చావ
స్మతిః = సత్యవిద్యరచేకాచిని చేచదానిని ప్రదారమొనర్పుచే రక్షకుడవగు సీపు, సః చావమ్ =
చూచానిని స్వాదిష్ఠమైనదిగ, రోమలము మునిమునగుచానిగ నొనర్చుము ||౩||

ఛాందాగ్రము:-సీపురుషులు సంపూర్ణజ్యోతిషంతుడు కుద్దుమినిగు నిర్మలబ్రహ్మను ఉపాసించె
దరో, యోగవిద్యాప్రాప్తికై ప్రార్థించెదరొ, వారందరు జగత్పరమమును పొంది, కమయాత్మలను
కుద్ధములుగ నొనర్చుటకు, యోగవిద్యను పొందుటకు శక్తిమంతులగుచున్నారు. [ఇవను జగదీశ్వరుని
వాణివలె నవ్వచుక్కును పరికుద్ధమువొనర్చెదరొ] చారు సత్యవాక్కుగలవారై సులలితయాఫలములను
పొందుదురు. ||౩|| (౪౩౮)

౪౩౮ ఇమం స ఇతిస్య ప్రణామి పృథిః; సదితా దేవః; పర్వరీ ఛంహః; దైవతిః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మజల విషయ మయ్యదియే.

ఇమం సో దేవ సదిత ర్వర్జ్జం ప్రణయి దేవావ్యభి సఖివిదభి సత్తాజిత
సనజితభి స్సర్జితమ్ । ఋచా స్తోమభి సమర్థయ గాయత్రేణ రథ సరం బ్రుహ
ధాయత్ర వర్తని స్వాహా ||౪||

ఇమమ్ సః, దేవ, సదితః, యజ్ఞమ్, ప్ర, నయ, దేవావ్యభితి దేవ+
అవ్యమ్, సద్దివిదమితి సఖివిదమ్, సత్తాజితమితి సత్తా+జితమ్, ధనజితమితి
ధన+జితమ్, స్సర్జితమితి స్వఃజి+రమ్, ఋచా, స్తోమమ్ సమ్, ఆర్ ధయ
గాయత్రేణ, రథ సరమితి రథమ్+రరమ్, బ్రుహత్, గాయత్రవర్తనీతి గాయత్ర
+వర్తని, స్వాహా ||౪||

పదార్థము:-(ఇమమ్) ఉ క్తం వక్ష్యమాణం చ (సః) అస్మాకమ్ (దేవ) సత్యకామనాప్రద (సవి
తః) ఆ స్త్ర్యామిరూపేణ పేరీరక (యజ్ఞమ్) విద్యాధర్మసంగమయితారమ్ (పరి)(నయ) పాపయ
(దేవావ్యమ్) దేవాన్ దివ్యాన్ విదుషో గుణాన్ వాలవన్తి యేన స దేవాపీస్తామ్. అత్రాజితక ఈ పరి
త్యయః (సఖివిదమ్) సఖీన్ సుహృదో విద్యతి యేన తమ్. (సత్తాజితమ్) సత్తా సత్యం జయత్యుక్కు
ర్షతి యేన తమ్. (ధనజితమ్) ధనం జగత్కుత్కుర్షతి యేన తమ్ (స్సర్జితమ్) స్వః సుఖం జయత్యుక్కు

హృష్ణపుష్పముగను నొనర్చవలయును. శత్రువులతో యుద్ధ మొనర్చదలచినప్పుడు స్వరాజ్యమును ఉప ద్రోవరహితముగ నొనర్చి యుక్తితోను బలముతోను శత్రుసంహార మొనర్చవలయును. సజ్జనులను రక్షించినర్హతగ్గి సత్కిర్తిని వ్యాపింపజేయవలెను. ||౧౫|| ౪౪౫

౪౪౬ పృథివ్యా ఇత్యన్య శునఃశేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చదాక్షీ త్రిష్టవ్ ఛందః, దైవతః స్వరః

మనుష్యైః కస్మాద్విద్యుత్ స్వీకార్యేత్యాహ.

మానవు లే పదార్థమునుండి విద్యుత్తును గ్రహించవలెను :

ప్రథివ్యాః సధస్థాదగ్నిం పురీష్య మజ్గిరస్సదాభరాగ్నిం పురీష్య మజ్గిర
స్సదచ్చేమోఽగ్నిం పురీష్య మజ్గిరస్సధరిష్యామః ||౧౬||

ప్రథివ్యాః, సధస్థాదితి సధ+స్థాత్, అగ్నిమ్, పురీష్యమ్, అజ్గిరస్వత్,
అభర, అగ్నిమ్, పురీష్యమ్, అజ్గిరస్వత్, అచ్చ, ఇమః, అగ్నిమ్, పురీష్యమ్,
అజ్గిరస్వత్, భరిష్యామః ||౧౬||

పదార్థః:- (పృథివ్యాః) భూమేర స్తరితస్య వా (సధస్థాత్) సహస్థానాత్ (అగ్నిమ్) భూమి
స్థం విద్యుతం వా (పురీష్యమ్) యః సుఖం పృణాతి స పురీష స్తత్ర సాదుష్ (అజ్గిరస్వత్) అజ్గి
రసా సూర్యేణ తుల్యమ్ (అ) భర భర (అగ్నిమ్) అంతరిక్షేవాయ్యాదిస్తమ్ (పురీష్యమ్) (అజ్గి
రస్వత్) (అచ్చ) ఉత్తమరీత్యా (ఇమః) ప్రాప్నుమః (అగ్నిమ్) (పురీష్యమ్) (అజ్గిరస్వత్)
(భరిష్యామః) భరిష్యామః ||౧౬|| అన్వయః:- హే విద్వన్ ! యథా వయం పృథివ్యాః
సధస్థాదజ్గిరస్వత్ పురీష్యమగ్ని మచ్చేమః, యథా చాఽజ్గిరస్వత్పురీష్య మగ్నిం భరిష్యామ స్తదా
త్వమప్యజ్గిరస్వత్పురీష్య మగ్నిమాభర. ||౧౬|| భావార్థః:- అత్రోపమావాచక లబ్ధోపమా
లంకారః మనుష్యై ర్విదుషామేవాఽనుకరణం క ర్తవ్యమ్. నాఽవిదుషామ్. సర్వదోతానాగ్నాన్
ది పదార్థవిద్యాం గృహీత్వా సుఖం వర్ధనీయమ్. ||౧౬||

పదార్థము:- విద్వాంసుడా ! మే మెటుల, పృథివ్యాః = భూమ్యంతరిక్షములలో, సధస్థాత్
ఒకే భూతలమునుండి, అంగిరస్వత్ = ప్రాణములవలె నున్నదియు, పురీష్యమ్ = మంచి సుఖము
నిచ్చునదియు నగు. అగ్నిమ్ = భూమిపై విద్యుత్తును, అచ్చే = ఉత్తమరీతితో, ఇమః = పొందు
దుమో, ఎటుల. అంగిరస్వత్ = ప్రాణతుల్యమైనదియు. పురీష్యమ్ = ఉత్తమ సుఖప్రదమును నగు,
అగ్నిమ్ = అంతరిక్షపై విద్యుత్తును. భరిష్యామః = ధారణ మొనర్చెదమో అటులనే నీవు, అంగి
రస్వత్ = సూర్యసదృశమైనదియు, పురీష్యమ్ = ఉత్తమసుఖము నిచ్చునదియు నగు, అగ్నిమ్ =
భూమిమీద నున్న యగ్నిని, అభర = చక్కగా ధారణ మొనర్చుము. ||౧౬||

భావార్థము:- ఇందుపమా వాచక లబ్ధోపమాంకారము లున్నవి. మానవులు విద్వాంసులనే
అనుకరించవలయును, అవిద్వాంసుల ననుకరించకూడదు. నిరంతర ముత్సాహముతో నగ్నాది
పదార్థవిద్యను గ్రహించి సుఖమును పెంపొందించవలయును ||౧౬|| (౪౪౬)

౪౪౭ అన్యగ్ని రిత్యన్య పురోధా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చదాక్షీ త్రిష్టవ్ ఛందః, దైవతః స్వరః

విద్వాంసః కింవత్ కిం కుర్వ్య రిత్యపదిశతి. విద్వాంసు లెవనివలె ఏమి చేయవలెను ?

అన్వగ్ని రుషసా మగ్రముత్పదన్యహస్ ప్రథమో జాతవేదాః ।

అను సూర్యస్య పురుత్రా చ రశ్మీనను ద్యావాపృథివీ అతతన్థ ॥౧౦౭॥

అను, అగ్నిః, ఉషసామ్, అగ్రమ్, అప్యై, అను, అహస్, + ప్రథమః, జాతవేదా ఇతి జాత + వేదాః, అను, సూర్యస్య, పురుత్రేతి పురు + త్రా, చ, రశ్మీన్ అను ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, అ, తతన్థ ॥౧౦౭॥

పదార్థః:- (అను) (అగ్నిః) పావకః (ఉషసామ్) (అగ్రమ్) పూర్వమ్ (అప్యై) పరిభ్రాతో నవతి (అను) (అహస్) దినాని (ప్రథమః) (జాతవేదాః) యో జాతేషు విద్యతే స సూర్యః (అను) (సూర్యస్య) (పురుత్రా) బహూన్ (చ) (రశ్మీన్) (అను) (ద్యావా) (పృథివీ) (అ) (తతన్థ) తనోతి. ॥౧౦౭॥ అన్వయః:- హే విష్వన్! త్వం యథా ప్రథమో జాతవేదా అగ్నిరుషసా మగ్రమహన్యన్వభ్యత్. సూర్యస్యాగ్రం పురుత్రా రశ్మీ న్నాతతన్థ ద్యావాపృథివీ చ తథా విద్యావ్యవహారానన్వాతనుహి. ॥౧౦౭॥ భావార్థః:- అత్ర వాచక లబ్ధిపరమాలంకారః. యథా కారణకార్యాభ్యాం విద్యుదగ్ని రనుపూర్వం సవిత్రుషో దినాని కృత్వా పృథివ్యాదీని ప్రకాశయతి తథా విద్యుద్భిః సుశిక్షం క్రిత్వా బ్రహ్మచర్య విద్యాధర్మానుష్ఠాన సుశీలాని సర్వత్ర ప్రచార్య సర్వే జ్ఞానానన్దాభ్యాం ప్రకాశనీయాః. ॥౧౦౭॥

పదార్థము:- విద్వాంసుదాః ఎటుల, ప్రథమః జాతవేదాః = ఉత్పన్న పదార్థములలో ప్రప్రథమమునుండి విద్యమానమైయున్న సూర్యలోకము, మతీయు అగ్నిః = అగ్ని, ఉషసామ్ = ఉషఃకాలమునకు, అగ్రమ్ = పూర్వముననే, అహస్ = దినములను, అన్వభ్యత్ = ప్రసిద్ధమొనర్చుచున్నదో, సూర్యస్య అగ్రమ్ = సూర్యునికి ముందుగానే, పురుత్రా రశ్మీన్ = అనంతభ్యాకిరణములను, అన్వాతతన్ధ = వ్యాపింపజేయుచున్నదో మరియు, ద్యావా పృథివీ = పృథివీ సూర్యలోకములను ప్రసిద్ధపఱచుచున్నదో అటులనే నీవు విద్యావ్యవహారములను ప్రవృత్త మొనర్చుము. ॥౧౦౭॥

భావార్థము:- ఇందు వాచక లబ్ధిపరమాలంకారమున్నది. ఎటుల కారణరూప విద్యుత్తు కార్యరూపమైన ప్రసిద్ధాగ్నిక్రమముగ సూర్యుని, ఉషస్సును, దినములను ఉత్పన్న మొనర్చి పృథివ్యాది పదార్థములను ప్రకాశితమొనర్చుచున్నవో అటులనే విద్వాంసులు సుందరశిక్ష గరవీ, బ్రహ్మచర్య విద్యాధర్మానుష్ఠాన సుశీలములను సర్వత్ర ప్రచార మొనర్చి సకలమానవులను జ్ఞానానందములచే ప్రకాశిత మొనర్చవలయును. ॥౧౦౭॥ (౪౪౭)

౪౪౮ అగత్యేత్యన్య మయోభూ రృషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నివృదనుష్ఠువచందః, గాఢారః స్వరః
అథ సభేళః కింవత్ కిం కుర్యాదిత్యాహ. సభాపతి రాజా ఎవనివలె నేమి చేయవలెను ?

అగ్ర్యే వాఙ్మద్యాన భి సర్వా మృధో వి ధూనుతే । అగ్నిభి

సధన్తే మహతి చక్షుషా ని చికిషతే

॥౧౦౮॥

అగత్యేత్యా + గత్య, వాఙీ, అధ్వానమ్, సర్వాః, మృధః, వి, ధూనుతే, అగ్నిమ్

సదస్త ఇతి సదస్తే, మహతి, చక్షషా, ని, చికిషతే.

॥౧౮॥

పదార్థః:- (అగత్య) (వాజీ) వేగవాసశ్యః (అధ్వానమ్) మార్గమ్ (సర్వాః) (మృధః) సక్గామాన్ (వి) (దూనుతే) కమ్పయతి (అగ్నిమ్) (సదస్తే) సహస్థానే (మహతి) విశాలే (చక్షషా) నేత్రేణ (ని) (చికిషతే) చేతుమిచ్ఛతి. ॥౧౮॥ అన్వయః:- హే విద్వన్రాజన్ ! భవాన్ యథా గృహస్థశ్చక్షషా మహతి సదస్తేఽగ్నిం నిచికిషతే తథా సర్వాస్సంగ్రామాన్ విమానోతు. గృహేగృహే విద్యానివయం చ కరోతు. ॥౧౮॥ భావార్థః:- అత్ర వాచకలు ప్రోమాలజ్ఞానరః గృహస్థా అశ్వపద్గత్వాగత్య శత్రూన్ జిత్వాగ్నేయాస్త్రాగ్ని విద్యాం సంపాద్య బలాబలం పర్యాలోచ్య రాగ ద్వేషాదీన్ శమిత్వాఽధార్మికాన్ శత్రూన్ జయేయః.

॥౧౮॥

పదార్థము:- రాజా ! వాజీ = వేగవంతమైన గుర్రము, అధ్వానమ్ = తన మార్గమును, సర్వాః మృధః = సంగ్రామములన్నిటిని, విదూనుతే = ఎటుల కంపింపజేయునో, గృహస్థు డెటుల, చక్షషా = నేత్రములతో. మహతి సదస్తే = సుందరమగు నొక స్థానమున. అగ్నిమ్ = అగ్నిని, నిచికిషతే = చయన మొనర్చునోరునో అటులనే నీవు సకల సంగరములను కంపింపజేయుము. ఇంటింటి విద్యాప్రచార మొనర్చుము.

॥౧౮॥

భావార్థము:- ఇందు వాచక లుప్రోమాలంకారమున్నది. గృహస్థు లశ్వముల వలె రాకపోక లొనర్చి, శత్రువులను జయించి, ఆగ్నేయాద్యస్త్ర విద్యల సాధించి, స్వబలాబలముల విచారించి, రాగద్వేషాది దోషముల శమింపజేసి అధర్మాత్ములగు శత్రువులను జయించవలెను. ॥౧౮॥ (౪౪౮)

౪౪౯ ఆక్రమ్యేత్యన్య మమోభూర్వషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నివృదనుప్తవః ఛండిః, గాధారః స్వరః
మనుష్యజన్మ ప్రాప్య విద్యా అధీత్యాతః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ,
మానవజన్మను పొంది, విద్య నభ్యసించిన తర్వాత ఏమి చేయవలెను ?

అక్రమ్య వాజిస్పృధివీ మగ్ని మిచ్ఛ రుచా త్వమ్ ।

భూమ్యా వృత్త్యా య నో బ్రూహి యతః ఖనేమ తం వయమ్ ॥౧౯॥

అక్రమ్యేత్యా+క్రమ్య, వాజిన్, పృధివీమ్, అగ్నిమ్, ఇచ్ఛ, రుచా, త్వమ్, భూ
మ్యాః, వృత్త్యా, య, నః, బ్రూహి, యతః, ఖనేమ, తమ్, వయమ్

పదార్థః:- (అక్రమ్య) (వాజిన్) ప్రశ స్తవిజ్ఞానవన్ (పృధివీమ్) భూమిరాజ్యమ్ (అగ్నిమ్) అగ్ని విద్యామ్ (ఇచ్ఛా) (రుచా) ప్రీత్యా (త్వమ్) (భూమ్యాః) క్షితే ర్మధ్యే (వృత్త్యా) స్వీకృత్య. అత్ర క్త్వీయగితి యగామః (నః) అస్మాన్ (బ్రూహి) నూగర్భాగ్ని విద్యా ముపదిశ (యతః) (ఖనేమ) (తమ్) భూగోలమ్ (వయమ్) ॥౧౯॥ అన్వయః:- హేవాజిన్ విద్యన్సభేశ రాజః-స్త్యం రుచా శత్రూనాక్రమ్య పృధివీ మగ్నిం చేచ్ఛ భూమ్యా నో వృత్త్యా య బ్రూహి. యతో వయం తం ఖనేమ. ॥౧౯॥ భావార్థః:- మనుష్యై ర్భూగర్భాగ్నివిద్యయా పార్థివాన్ పదార్థాన్ సుపరిక్ష్య సుపర్ణాదీని రత్నాన్యత్యాహేన ప్రాప్తవ్యాని, యే ఖనితారో భృత్యాః సప్తి తాః ప్రతి తద్విద్యోపదేష్టవ్యాః.

॥౧౯॥

పదార్థము:- వాజిన్ = ప్రశంసిత జ్ఞానముగల సభాపతి! విద్వాంసుడా! రాజా! త్వమ్ =

నీవు, రుచా = ప్రీతితో శత్రువులను, ఆక్రమ్య = పాదాక్రమణముగ నొనర్చి, పృథివీమ్ = భూమి రాజ్యమును మఱియు, అగ్నిమ్ ఇచ్చు = [అగ్ని] విద్య నభిలషించుము. భూమ్యాః = భూమిమధ్య, నః = మమ్ము, వృత్తాయ = స్థిరపరిచి మాత్రే, బ్రూహి = భాగర్థ విద్యను, అగ్ని విద్యను ఉప దేశించుము. యతః = ఎందుకనగా, వయమ్ = మేము, తమ్ = ఆ విద్యయందు, ఖనేమ = సుప రిచితులము కావలయును.

॥౧౯॥

భావార్థము:- మానవులు భూగర్భాగ్నివిద్యలచే పృథివీసహదర్శములను చక్కగ పరీక్షించి సువర్ణాది రత్నములను ఉత్పాదముతో పొందవలయును. భూమిని త్రవ్వ వృత్తులకు కూడ నా విద్యను ఉపదేశించ వలయును.

॥౧౯॥ (౪౪౯)

౪౫౦ ద్యౌస్త ఇత్యన్య మయోభూర్పక్షిః, క్షత్రపతిర్ దేవతా, నివృధార్థే బృహతీ చంద్రిః, మధ్యమః స్వరః మనుష్యాః కిం సాధ్వియ రిత్యాహ. మానవు లేమి సాధించవలయును ?

ద్యౌస్తే పృథ్వం పృథివీసహస్థ మాత్మాన్తరిక్షః సముద్రో యోనిః.

విఖ్యాయ చక్షుషా త్వముఖిత్వ పృతన్యతః

॥౨౦॥

ద్యౌః, తే, పృథ్వమ్, పృథివీ, సభస్థమితి సభ + స్థమ్, అత్మా, అన్తరిక్షమ్, స ముద్రః, యోనిః, విఖ్యాయేతి వి + ఖ్యాయ, చక్షుషా, త్వమ్, అభి, తిష్ఠ, పృతన్యతః॥

పదార్థః:- (ద్యౌః) ప్రకాశ ఇవ వినయః (తే) తవ (పృథ్వమ్) అర్వాగ్న్యవహరః (పృథివీ) భూమిరివ (సభస్థమ్) సహస్థానమ్ (అత్మా) స్వస్వరూపం (అన్తరిక్షం) ఆకాశఇవాక్షయో౭ క్షోభః (సముద్రః) సాగర ఇవ (యోనిః) నిమిత్తమ్ (విఖ్యాయ) ప్రసిద్ధీకృత్య (చక్షుషా) లోచనేన (త్వమ్) (అభి) అభిముఖ్యే (తిష్ఠ) (పృతన్యతః) అత్యంత పృతనా మిచ్చతో జనన్యః. ॥౨౦॥ అన్వయః:- 'హేవిద్వాన్ : రాజన్ : యన్య తే తవ ద్యౌః పృథ్వం పృథివీ సభస్థమన్తరిక్షమాత్మా సముద్రో యోని రస్తి స త్వం చక్షుషా విఖ్యాయ పృతన్యతో౭ భితిష్ఠ. ॥౨౦॥ భావార్థః:- అత్ర వాచకలుప్తో పమాలంకారః యో న్యాయపధానుగామి దృఢోత్పాదానానాత్మా యన్య ప్రయోజనాని వివేకసాధ్యాని సన్తి తన్య వీరసేనా జాయతే, స ద్రువం విజయం కర్తుం శక్నుయాత్.

॥౨౦॥

పదార్థము:- విద్వాంసుడా! రాజా! తే = ఏ నీకు, ద్యౌః = ప్రకాశ సదృశ వినయ [య క్త మైన], పృథ్వమ్ = ఇవతలి వ్యవహారము, పృథివీ = భూమివలె నున్న, సభస్థమ్ = తోటి స్థితి, అం తరిక్షమ్ = ఆకాశమువలె అవినాశయు దైర్యపండితునగు, అత్మా = స్వస్వరూపము, సముద్రః = సముద్రమువలె, యోనిః = నిమిత్తముగిన్నదో. త్వమ్ = అట్టి నీవు, చక్షుషా = విచారక క్రితో, విఖ్యాయ = స్వకీయైశ్వర్యమును ప్రసిద్ధపరచి, పృతన్యతః = పోరాడుటకు తనసేనను దూకింప నుంకించుచున్న మానవునకు, అభి = సమ్ముఖుడవై; తిష్ఠ = నిలబడుము.

॥౨౦॥

భావార్థము:- ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవడు న్యాయమూర్ఖుడు యాయయై దృఢములైన ఉత్పాదానానాత్మలను కలిగి యున్నాడో, ఎవని ప్రయోజనములు వివేక సాధ్యములో అతనిసేన వీరత్వముగలది యగుచున్నది. అతడు నిశ్చయముగ విజయము పొందుటకు సమర్థుడగుచున్నాడు.

॥౨౦॥ (౪౫౦)

౪౫౧ ఉత్ప్రమేత్యన్య మయోభూర్పక్షిః, ద్రవిణోదా దేవతా, ఆదీ పంక్తిశ్చంద్రిః, పశ్చమః స్వరః

మనుష్యై రిహ పరమపురుషార్థేనై శ్వర్యం జనితవ్య మిత్యాహ.
పరమపురుషార్థముతో ఐశ్వర్యమును సంపాదించుట మానవుల కర్తవ్యము.

ఉక్త్రామ మహతే సౌభగాయాస్మాదాస్థానాద్ ద్రవిణోదా వాజీన్ ।
వయః స్యామ సుమతౌ పృథివ్యా అగ్నిం ఖనన్త ఉపస్థే అస్యాః ॥౨౦॥

ఉత్, క్రామ, మహతే, సౌభగాయ, అస్మాత్, అస్థానాదిత్యా + స్థానాత్, ద్ర
విణోదా ఇతి ద్రవిణః + దాః, వాజీన్, వయమ్, స్యామ, సుమతావతి సు + మతౌ,
పృథివ్యాః, అగ్నిమ్, ఖనన్తః, ఉపస్థ ఇత్సుప + స్థే, అస్యాః ॥౨౦॥

పదార్థః:- (ఉత్) (క్రామ) (మహతే) (సౌభగాయ) శోభనైశ్వర్యాయ (అస్మాత్) (అస్థా
నాత్) నివాసస్థానస్య సకాశాత్ (ద్రవిణోదాః) ధనప్రదః (వాజీన్) ప్రాప్తైశ్వర్య (వయమ్) (స్యామ్)
(సుమతౌ) శోభనప్రజ్ఞాయామ్ (పృథివ్యాః) భూమేః (అగ్నిమ్) (ఖనన్తః) (ఉపస్థే) సామీప్యే
(అస్యాః) ॥౨౦॥ అన్వయః:- హే వాజీన్ ! విద్వాన్ ! యథా ద్రవిణోదా అస్యాః ప్రథివ్యా
అస్మాదాస్థానాదుపస్థే అగ్నిం ఖనన్తో వయం మహతే సౌభగాయ సుమతౌ ప్రవృత్తాః స్యామ తథా
త్వముత్తము. ॥౨౦॥ భావార్థః:- మనుష్యా ఇహైశ్వర్యప్రాప్తయే సతతము తృప్తిరన్, పర
స్పరం సమృత్త్యా పృథివ్యాదేః సకాశాద్రత్నాని ప్రాప్నుయః. ॥౨౦॥

పదార్థము:- వాజీన్ = ఐశ్వర్యమునుపొందిన విద్వాంసుడా ! ద్రవిణోదాః = ధనదాత !
ఎటుల, అస్యాః పృథివ్యాః = ఈ భూమియొక్క, అస్మాత్ అస్థానాత్ = ఈ నివాసస్థానమునకు,
ఉపస్థే = సమీపమున, అగ్నిమ్ = అగ్నివిద్యను, ఖనన్తః = అన్వేషించు, వయమ్ = మేము,
మహతే సౌభగాయ = గొప్ప సుందరైశ్వర్యముకొరకు, సుమతౌ = సుబుద్ధియందు ప్రవృత్తులము,
స్యామ = అగుదుమో అటులనే, నీవును, ఉక్త్రామ = ఉన్నతిని పొందుము. ॥౨౦॥

భావార్థము:- మానవులై శ్వర్యప్రాప్తికై లోకమున సతతము ద్యమించవలయును. పరస్పరము
కలసి మెలసి పృథివ్యాదులనుండి రత్నములను పొందవలయును, ॥౨౦॥ (౪౫౦)

౪౫౦ ఉదక్రమీదశ్యన్య మయోభూరృషిః, ద్రవిణోదా దేవతా, నిష్పదాక్షి త్రిప్తవచందః, దైవతః స్వరః
మనుష్యా ఇహ కింపద్భూత్వా కిం ప్రాప్నుయ రిత్యాహ,
మానవుడి లోకమున దేనివరె నై యేమి పొందవలెను ?

ఉదక్రమీద్ ద్రవిణోదా వాఙ్మర్యాకః సులోక య సుకృతం పృథివ్యామ్ ।
తతః ఖనేమ సుప్రతీక మగ్నిః సో రుహాణా అధినాకముత్తమమ్ ॥౨౧॥

ఉత్, అక్రమీత్, ద్రవిణోదా ఇతి ద్రవిణః + దాః, వాజీ, అర్వా, అక్రరిత్య
కః, సు, లోకమ్, సుకృతమితి సు + కృతమ్, పృథివ్యామ్, తతః, ఖనేమ, సు
ప్రతీకమితి సు + ప్రతీకమ్, అగ్నిమ్, స్వీవతీస్వః, రుహాణాః, అధి, నాకమ్,

ఉత్తమమిత్యుత్ + తమమ్

॥౨౨॥

భావార్థము:- (ఉత్) (అక్రమిత్) ఉత్తమతయా క్రమణం కుర్యాత్ (ద్రవిణోదాః) ధనదాతా (వాజీ) వేగవాన్ (అర్వా) అశ్వశవ (అకః) కుర్యాత్ (సు) (లోకమ్) ద్రష్టవ్యమ్ (సుకృతమ్) ధర్మాచరణ ప్రాప్యమ్ (పృథివ్యామ్) (రతః) (ఖనేమ) (సుప్రతీకమ్) ణోభనా ప్రీతి ర్యస్య తమ్ (అగ్నిమ్) వ్యాపకం విద్యుదాఖ్యమ్ (స్వః) సుఖమ్ (రుహణాః) ప్రాదుర్భవ స్వః (అధి) (నాకమ్) అవిద్యమాన దుఃఖమ్ (ఉత్తమమ్) అతిశ్రేష్ఠమ్. ॥౨౨॥

అన్వయము:- హే భూగర్భవిద్యావిద్యిద్వయో! ద్రవిణోదా భవాన్ యథా వాజిర్యా తథా పృథివ్యాచుధ్యుదక్రమిత్ సులోకం సుకృతముత్తమం నాక మకః సిద్ధం కుర్యాత్. తతః స్వో రుహణా వయవస్యస్యాం సుప్రతీకమగ్నిం ఖనేమ, ॥౨౨॥

భావార్థము:- అత్రవాచకలబ్ధిసమాలంకారః. హే మనుష్యాః! సర్వే వయం ఋత్విత్వా యథా పృథివ్యా మశ్వో విక్రమతే తథా పురుషార్థినో భూత్వా పృథివ్యాదివిద్యాం ప్రాప్య దుఃఖాన్యత్రామ్య సర్వోత్తమం సుఖం ప్రాప్నుయామః. ॥౨౨॥

పదార్థము:- భూగర్భవిద్యావిద్యుదవైన విద్యాంసుదాః ద్రవిణోదాః = ధనదాతవైన నీవు, వాజీ = బలముగల. అర్వా = అశ్వము పైకెగురునటుల, పృథివ్యామ్ = భూలోకమున, ఉదక్రమిత్ = నర్వాధికోన్మతిని పొందుము. సుకృతమ్ = ధర్మాచరణమువలన పొందదగినది, సులోకమ్ = చూడదగినది, ఉత్తమమ్ = అతి శ్రేష్ఠమైనదియు నగు, నాకమ్ = సకలదుఃఖరహితమగు సుఖమును, అకః = సాధించుము, తతః = అతర్వాత, స్వః = సుఖభార్యకముగ, రుహణాః = ప్రకటితుల మగుచు నున్న మేమును ఈ పృథివి మీద, సుప్రతీకమ్ = సుందరమైన ప్రీతికి విషయమగు, అగ్నిమ్ = వ్యాపకమైన విద్యుద్రూపాగ్నిని, ఖనేమ = అన్వేషించెదముగాక : ॥౨౨॥

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచక లబ్ధిమాలంకార మున్నది. మానవులారా! అశ్వము లెటుల భూమిమీద సుందర చిత్రగతులతో విచరించునో; అటులనే మీరు మేము అందరము కలసి పురుషార్థులమై పృథివ్యాది పదార్థ విద్యను పొంది, సకల దుఃఖములను దూరమొనర్చి, సర్వోత్తమ సుఖమును పొందుదుము గాక : ॥౨౨॥ (౪౫౨)

౪౫౩ ఆత్మేశ్యస్య గృత్సమద ఋషిః, ప్రజాపతిర్ దేవతా, అగ్ని త్రిష్టువ ఛందః, దైవతః స్వరః
మనుష్యా వ్యాపీనం వాయుం కేన జానీయు రిత్యాహ.

వ్యాపకమైన వాయువు నే సాధనముచే గ్రహించవలెను?

ఆ త్వా జిఘర్తి మనసా ఘృతేన ప్రతిక్షియంతం భువనాని విశ్వా. పృథుం తిరశ్చా వయసా బృహంతం వ్యచిష్ట మన్నై రభసం దృశానమ్ ॥౨౩॥

ఆ, త్వా, జిఘర్తి మనసా, ఘృతేన, ప్రతిక్షియంతమితి ప్రతి + క్షియంతమ్, భువనాని, విశ్వా, పృథుమ్, తిరశ్చా, వయసా, బృహంతమ్, వ్యచిష్టమ్, అన్నైః రభసమ్, దృశానమ్ ॥౨౩॥

పదార్థము:- ఆ (త్వా) త్వామ్ (జిఘర్తి) (మనసా) (ఘృతేన) ఆశ్నేన (ప్రతిక్షియంతమ్) ప్రత్యక్షం నివసంతం (భువనాని) భవంతి యేష తాని వస్తుని, (విశ్వా) సర్వాణి (పృథుమ్) విస్తీర్ణమ్

(తిరక్కా)యేన తిరోఽఞ్చతి తేన(వయసా)జీవనేన(బృహన్తమ్)మహా న్తమ్(వ్యచిన్తమ్)అతిశయేన విచితారం ప్రక్షిప్తారమ్. (అన్వైః)యవాదిభిః (రభసమ్) వేగవన్తమ్ (చృశానమ్)సంప్రేక్షణీయమ్

॥౨౩॥ అన్వయః :- హే జిజ్ఞాసోః యథాఽహం మనసా ఘృతేన సహ విశ్వా భునవాని ప్రతిక్షియంతం తిరక్కా వయసా పృథుం బృహన్తమ్మన్వైః సహ రభసం వ్యచిన్తం చృశానం వాయు మాజిమర్మి తథా త్వామప్యేనం ధారయామి. ॥౨౩॥ భావార్థః :- అత్ర వాచకబుద్ధి మాలంకారః. మనుష్యా అగ్నిద్వారా సుగన్ధ్యాదీని ద్రవ్యాణి వాయో ప్రక్షిప్య తేన యుక్తసుగంధే నారోగీకృత్య దీర్ఘం జీవనం ప్రాప్నువన్తు. ॥౨౩॥

పదార్థము :- జ్ఞానమునుగోరు పురుషాః ఎటుల నేను, మనసా = మనస్సుతోను మఱియు, ఘృతేన = నేతితోను, విశ్వా భునవాని = లోకములోనున్న సమస్త వస్తువులను, ప్రతిక్షియంతమ్ = ప్రత్యక్షముగ నివసించజేయునది, విశ్చయమొనరింపజేయునది, తిరక్కా = వంకరగ నడుచునది, వయసా = జీవనముచే, పృథుమ్ = విస్తారము క్త మైనది, బృహంతమ్ = గొప్పది, అన్వైః = యవా ద్యన్నములచే, రభసమ్ = బలముగలది. వ్యచిన్తమ్ = అతిశయముగ వినరివేయగలది, చృశానమ్ = చూడదగినదియునగు వాయువుయొక్క గుణములను, అజిమర్మి = చక్కగ ప్రకాశింపజేయుచున్నానో అటులనే, త్వామ్ = నిన్నును ఈ వాయుగుణములచే ధారణమొనరింపజేయుచున్నాను. ॥౨౩॥

భావార్థము :- వాచక బుద్ధిపమాలంకార మిందున్నది. మావపులగ్నిద్వారా సుగంధాది ద్రవ్యములను వాయువునందు ప్రవేశింపజేసి, ఆ సుగంధముచే రోగములను దూరమొనర్చి దీర్ఘాయువును పొందవలయును. ॥౨౩॥ (౪౫౩)

౪౫౩ అవిశ్వర ఇత్యన్య గృత్యపద ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా. ఆరీపంక్తిశ్చందః, వజ్రామః స్వరః పునః కీదృశో వాయుగ్ని స్త ఇత్యాహ. అగ్ని వాయువు లెఱువంటి గుణములు గలవి ?

ఆ విశ్వతః ప్రత్యఞ్చం జిఘర్మిరక్షసా మనసా తజ్జుషేత । మర్యశీః స్పృహయద్వర్ణో అగ్ని ర్నాభిమృశే తన్వా జర్భరాణః ॥౨౪॥

ఆ, విశ్వతః, ప్రత్యఞ్చమ్, జిఘర్మి, అరక్షసా, మనసా, తత్, జుషేత్, మర్య శీరితి మర్య + శీః, స్పృహయద్వర్ణ ఇతి స్పృహయత్ + వర్ణః, అగ్నిః, న, అభిమృశ ఇత్యభి + మృశే తన్వా, జర్భరాణః ॥౨౪॥

పదార్థః :- (ఆ) (విశ్వతః)నర్యతః (ప్రత్యఞ్చమ్) ప్రత్యగఞ్చత్తి శరీరస్థం వాయుమ్(జిఘర్మి) (అరక్షసా) రక్షవద్దృష్టతా రహితేన(మనసా) చితేన(తత్)తేజః(జుషేత్)(మర్యశీః)మ ర్యాణాం మనుష్యాణాం శ్రీరివ(స్పృహయద్వర్ణః)యః స్పృహయద్విర్వర్ణతే స్వీక్రియతే స ఇవ(అగ్నిః)శరీరస్థా విద్యుత్ (న)ఇవ(అభిమృశే)అభిముఖ్యేన మృశన్తి సహన్తే యేన తస్మై(తన్వా)శరీ రేణ(జర్భరాణః)భృశం గాత్రాణి విసమయత్. అత్ర జ్యుభి ధాతో రొణాదిక ఉరాసన్ ప్రత్యయః. ॥౨౪॥

అన్వయః :- మనుష్యః న యథా విశ్వతోఽగ్నిర్వాయు శ్చాభిమృశేఽస్తి, యథా తన్వా జర్భరాణః స్వహయద్వర్ణో మర్యశ్రీ రహం యం ప్రత్యఞ్చమరక్షసా మనసాఽఽజిఘర్మి తథా తజ్జు షేత. ॥౨౪॥ భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక బుద్ధిపమాలంకారా. హే మనుష్యాః యాయం లక్ష్మీప్రాపతై రగ్నోద్విపదార్థై ర్విదితైః కార్యేషు సంయుక్తైః శ్రీమన్తో భవత. ॥౨౪॥

పదార్థము :- మానవుడా : న = ఎటుల, విశ్వతః = అన్నిదిశలనుండి, అగ్నిః = విద్యుత్తు ప్రాణవాయువులు శరీరమున వ్యాపకములై, అభిమృశే = సహించువానికి హితకరములై యున్నవో, ఎటుల, తన్వా = శరీరముతో, జద్భురాజః = శీఘ్రముగ హస్తపాదాద్యంగములను చాలన మొనర్చువాడను, స్పృహయద్యర్జః = వాంఛించువారిచే స్వీకరించబడిన వానివంటివాడను, మర్యశ్రీః = మానవునితోభతోతుల్యుడను, వాయువువలె వేగము గలవాడను నై నేను, ప్రత్యంచమ్ = శరీరములోని వాయువును నిరంతము చలింపజేయు నే విద్యుత్తును, అరక్షసా = రాక్షసుల దుష్టత్వ రహితమైన, మనసా = చిత్తముతో, అజిమర్మి = ప్రకాశితమొనర్చుచున్నానో అటులనే, తత్ = ఆ తేజస్సును, జాపేత = సేవింపుము. ||౨౪||

భావార్థము :- ఇందుపమానావచక అప్రోపమాలంకారములున్నవి. మానవులారా : మీరు లక్ష్మిని లభింపజేయు నగ్నాన్నిది పదార్థముల నెఱిగి వానిని కార్యములందు సంయోగ మొనరించి ధన వంతులు గండు. ||౨౪|| (౪౫౪)

౪౫౬ పరివాజపతి రిశ్యస్య సోమక ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, విశ్వద్ గాయతీ ఛందః, పక్షః స్వరః
పున ర్గృహస్థః కీదృశో భవే దిత్యాహ. మరల గృహస్థు డెటువంటివాడుగా నుండవలయును ?

పరి వాజపతిః కవి రగ్ని ర్హవ్యాన్యక్రమీత్ । దధద్రత్నాని దాకుషే ||౨౫||

పరి, వాజపతి రితి వాజ+పతిః కవిః, అగ్నిః, హవ్యాని, అక్రమీత్,

దధత్, రత్నాని, దాకుషే

||౨౫||

పదార్థః :- (పరి)సర్వతః (వాజపతిః) అన్నాదిరక్షకో గృహస్థ ఇవ(కవిః) క్రాస్తదర్యనః (అగ్నిః)ప్రకాశమానః(హవ్యాని)హోతుం గృహీతుం యోగ్యాని వస్తుని(అక్రమీత్)క్రామతి(దధత్)ధరన్ (రత్నాని)సువర్ణాదీని(దాకుషే)దాతుం యోగ్యాయ విదుషే. ||౨౫|| అన్వయః :- హే విద్వన్! యో వాజపతిః కవి ర్దాతా గృహస్థో దాకుషే రత్నాని దధ దివాగ్ని ర్హవ్యాని పర్యక్రామీత్తం త్వం జానీహి. ||౨౫|| భావార్థః :- అత్ర వాచక అప్రోపమాలంకారః. విద్వాన్ గిన్నా పృథివీస్థపదార్థభ్యో ధనం ప్రాప్య సుమార్గే సత్పాత్రేభ్యో దత్త్వా విద్యాప్రచారేణ సర్వాన్ సుఖయేత్. ||౨౫||

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! వాజపతిః = అన్నాదులను రక్షించు గృహస్థులవలె, కవిః = బహుదర్శియు దాతయునగు నే గృహస్థుడు, దాకుషే = దానమివ్వదగిన విద్వాంసునికై, రత్నాని = సువర్ణాద్యుత్తమ పదార్థములను, దధత్ = ధారణమొనర్చువానివలె, అగ్నిః = ప్రకాశవంతుడగు నే పురుషుడు, హవ్యాని = ఇవ్వదగిన వస్తువులను, పరి = అన్నిదిశలనుండి, అక్రమీత్ = పొందుచున్నాడో అతనిని సీపు తెలుసుకొనుము. ||౨౫||

భావార్థము :- ఇందు వాచకఅప్రోపమాలంకారమున్నది. అగ్నివిద్యా సహాయముచే, పృథివీస్థ పదార్థముల నుండి ధనమును పొంది సుమార్గమున వ్యయమొనర్చి, ధర్మాత్ములకు దానమిచ్చి విద్యాప్రచారముచే నందరికి సుఖము చేకూర్చుట విద్వాంసుని కర్తవ్యము. ||౨౫|| (౪౫౫)

౪౫౬ పరిత్యేత్యస్య సాయ రృషిః, అగ్నిర్దేవతా, అనుష్టప్ ఛందః, గానారః స్వరః
కీదృశః సేనాపతిః కార్య ఇత్యాహ. ఎటువంటి వానిని సేనాపతిగ నొనర్చ వలయును ?

పరి త్వాగ్నే పురం వయం విప్రః సహస్య ధీమహి । ధృవద్వర్ణం
దివే దివే హస్తారం భజారావతామ్ ॥౨౬॥

పరి, త్వా, అగ్నే, పురమ్, వయమ్, విప్రమ్, సహస్యధీమహి, ధృవద్వర్ణమితి
ధృవత్ + వర్ణమ్, దివేదివ ఇతి దివే + దివే, హస్తారమ్, భజారావతామ్, భజారవతా
మితి భజార + వతామ్, ॥౨౬॥

పదార్థః :- (పరి)త్వా త్వామ్(అగ్నే) విద్యయా ప్రకాశమానః (పురమ్)యేన సర్వాన్ పి
పర్తి తత్ (వయమ్)(విప్రమ్)విద్వాంసుః(సహస్య)య ఆత్మనః సహో బలమిచ్ఛతి తత్సంబుద్ధా
(ధీమహి)ధరేమ. అత్ర దుధాక్షా ధాతో ర్లిజ ఆర్ధధాతుకత్వావృణభావః(ధృవద్వర్ణమ్)ధృవః ప్రగ
ల్భో దృఢో వర్ణో యస్య తమ్(దివేదివే)ప్రతిదినమ్(హస్తారమ్)(భజారావతామ్)కుత్సితా భజారాః
ప్రహతాః ప్రకృతయో విద్యంతే యేషాం తేషామ్. ॥౨౬॥ హే సహస్యాగ్నే! యథా
వయం దివేదివే భజారావతాం పురమగ్నిమివ హస్తారం ధృవద్వర్ణం విప్రం త్వా పరిధీమహి తదా
త్వమ్సాగ్నేధర. ॥౨౬॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధోపమాలంకారః. రాజప్రజాజనై
ర్వాయేన ప్రజారక్షకోఽగ్నివచ్ఛత్రుహస్తా సర్వదా సుఖప్రదః సేనేశో విధేయః. ॥౨౬॥

పదార్థము :- సహస్య = తనకై బలమును కోరువాడా; అగ్నే = అగ్నివలె విద్యచే ప్రకాశ
మానుడవగు విద్వాంసుడా; ఎటుల, వయమ్ = మేము, దివే దివే = ప్రతిదినము, భంగురావతామ్ =
కుటిలస్వభావము గలవారల, పురమ్ = నగరమునకు అగ్నివంటివాడవు, హంతారమ్ = చంపువా
డవు, ధృవద్వర్ణమ్ = దృఢమైన సుందర వర్ణము గల వాడవు, విప్రమ్ = విద్వాంసుడవునగు, త్వా =
నిన్ను, పరి = అన్ని విధముల, ధీమహి = ధారణమొనర్చెదమో అటులనే నీవు మమ్ము ధారణ
మొనర్చుము. ॥౨౬॥

భావార్థము :- వాచక బుద్ధోపమాలంకార మిందున్నది. రాజ ప్రజలు “న్యాయముగ ప్రజల
రక్షణ యొనర్చువాడు, అగ్నివలె శత్రుసంహారకుడు, అన్నికాలములందు సుఖము నిచ్చువాడునగు
పురుషుని సేనాపతిగ” నొనర్చవలెను. ॥౨౬॥ (౪౫౬)

౪౫౭ త్వమగ్నే ఇత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, పంక్తిశ్చందః. వజ్రముః స్వరః
పునః సభేళః కీదృశో భవేదిత్యాహ. సభాధ్యక్ష దేటువంటివాడు గావలయును ?

త్వమగ్నే ద్యుభి స్వమోశుశుక్షణి స్వమద్యుస్వ మశ్నోనస్పరి । త్వం
వనేభ్య స్వమోషధీభ్య స్వం నృణాం నృపతే జాయసే శుచిః ॥౨౭॥

త్వమ్, అగ్నే ద్యుభిరితి ద్యు + భిః, త్వమ్, ఆశుశుక్షణిః, త్వమ్, అద్యు
ఇత్యత్ + భ్యః, త్వమ్, అశ్మనః, పరి, త్వమ్, వనేభ్యః, త్వమ్, ఓషధీభ్యః, త్వ
మ్, నృణామ్, నృపత ఇతి నృ + పతే, జాయసే, శుచిః ॥౨౭॥

పదార్థః :- (త్వమ్)(అగ్నే) అగ్నివత్ప్రకాశమానః న్యాయాధీశః రాజన్ (ద్యుభిః) దినైరివ

ప్రకాశమానై ర్నాయాది గుణైః(త్వమ్)(అకుకుక్షణిః) శీఘ్రం శీఘ్రం దుష్టాన్ క్షిణోతి హిస
స్తవ (త్వమ్)(అద్యుః) వాయుభ్యో జలేభ్యో వా(త్వమ్) (అశ్మనః) మేఘత్వాషాణాద్వా. అశ్వేతి
మేఘ నా- నిఘం ౧.౧౦ (పరి) సర్వతోభావే(త్వమ్)(వనేభ్యః) జలలేభ్యో రశ్మిభ్యో వా(త్వమ్)
(ఓషధీభ్యః) సోమలతాధిభ్యః(త్వమ్)(నృణామ్) మనుష్యాణామ్(నృపతే)నృణాం పాలక(జాయసే)
ప్రాదుర్వపసి (కుచిః)పవిత్రః. ||౨౭||

ఇమం మంత్రం యానమని రేవం వ్యాచక్షే. త్వమగ్రే ద్యుభి రహోభి స్తవమాకుకుక్షణి
రాకు ఇతి చ కుం ఇతి చ క్షిప్రనామనీ భవతః క్షణి రుత్తరః. క్షణోతే రాకు కుచా క్షణోతీతి వా
సనోతి వా కుక్ శోచతేః పఞ్చమ్యుర్తే వా ప్రథమా.తదాహి వాక్యసంయోగ ఆ ఇత్యాకార ఉపసర్గః
పురస్తాచ్చిక్రీడితేఅనుత్తర ఆకు శోచయుషు రితి కుచిః శోచతే ర్జ్వలతికర్మణోఅయ మపీతరః.కుచిరేత
స్మాదేవ నిష్పక్త మస్మాత్పావక మితి నై రుక్తాః. నిరు = ౧.

అన్వయః :- హే నృపతే అగ్ని సభాధ్యక్ష రాజన్! య స్త్వం ద్యుభిః సూర్య ఇవ త్వమా
కుకుక్షణి స్తవమద్యు స్తవమశ్వన స్త్వం వనేభ్య స్తవమోషధీభ్య స్త్వం సృణాం మధ్యే కుచిః పరిజాయ
సే. తస్మాత్వామాశ్రిత్య వయ మప్యేవం భూతా భవేమ. ||౨౭|| భావార్థః :- యో రాజా సభ్యఃప్రజా
జనో వా సర్వేభ్యః పదార్థేభ్యో గుణగ్రహణం విద్యాక్రియాకౌశలాభ్యాముపకారాన్ గ్రహీతుం శక్నోతి
ధర్మాచరణేన పవిత్రః శీఘ్రకారి చ భవతి, స సర్వాణి సుఖాని ప్రాప్నోతి నేతరోఅలసః. ||౨౭||

పదార్థః :- నృపతే = మానవపాలకా! అగ్ని = అగ్నివలె ప్రకాశించు న్యాయాధీ
కుడా! రాజా! త్వమ్ = నీవు, ద్యుభిః = దినములవలె ప్రకాశమానుడవు, ; న్యాయాదిగుణములచే
సూర్య సదృశుడవునగు, త్వమ్ = నీవు, అకుకుక్షణిః = అతిత్వరితముగ దుష్టులను సంహరించు
వాడవగు, త్వమ్ = నీవు, అద్యుః = వాయువుచే లేక జలములవలన, త్వమ్ = నీవు, అశ్వనః =
మేఘమువలన లేక పాషాణాదులవలన, త్వమ్ = నీవు, వనేభ్యః = అడవులవలన లేక కిరణముల
వలన, త్వమ్ = నీవు, ఓషధిభ్యః = సోమలతాద్యోషధులవలన, త్వమ్ = నీవు, నృణామ్ = మాన
వులమధ్య, కుచిః = పవిత్రుడవు, పరి = అన్నివిధముల, జాయసే = ప్రసిద్ధుడవు నగుచున్నావు.
కనుక నీయాశ్రయము పొంది మేమును ఇటువంటివారమే అయ్యెదము గాక! ||౨౭||

భావార్థః :- రాజా లేక సభాసదుడై నవాడెవడు సకల పదార్థములనుండి గుణగ్రహణము, విద్యా
క్రియాకౌశలములచే ఉపకారగ్రహణమొనర్చుటకు నమర్చుదో, ధర్మాచరణముచే పవిత్రుడు, శీఘ్ర
కారియు నగునో, అతడు సకల సుఖములనుపొందును. సోమరులై న యితరులు పొందజాలరు. ||౨౭||

౪౫౮ దేవస్య త్వేకస్య గృభ్యమద ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, కురిక్ పృథ్విశ్చందః, దైవతః స్వరః
మనుష్యాః కిం కృత్వా కస్మాద్విద్యుతం గృహీయు రిత్యాహ.

మానవులేమి యొనర్చి ఏ పదార్థమునుండి విద్యుత్తును గ్రహించ వలెను ?

దేవస్య త్వా సవిత్రః ప్రస్తవేఽశ్వినో ర్భాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామ్ ।

పుథివ్యాః సదస్థాదగ్నిం పురీష్యమగ్నిరస్వత్ ఖనామి । జ్యోతిష్మంతం త్వాగ్నే సు
ప్రతీకమజ్రనేణ భానునా దీద్యతమ్ । శివం ప్రజాభ్యోఽహిభి సంతం పుథివ్యాః
సదస్థాదగ్నిం పురీష్యమగ్నిరస్వత్ ఖనామః

దేవస్య, త్వా, సవితుః ప్రసవ ఇతి ప్ర+స్తవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామ్, పూష్టః హస్తాభ్యామ్, పృథివ్యాః, సధస్తాదితీస్తధ+స్తాత్, అగ్నిమ్, పురీష్యమ్ అజీరస్వత్, ఖనామి, జ్యోతిష్మంతమ్, త్వా, అగ్నే, సుప్రతీకమితి సు+ప్రతీకమ్, అజ్రనేణ భానునా, దీద్యతమ్, శివమ్, ప్రజాభ్య ఇతి ప్ర+జాభ్యః, అహిభి సంతమ్, పృథివ్యాః, సధస్తాదితి స్థ+స్తాత్, అగ్నిమ్, పురీష్యమ్, అజీరస్వత్ ఖనామః ॥౨౮॥

పదార్థః:- (దేవస్య)ప్రకాశమానస్య (త్వా)త్వామ్ (సవితుః)సర్వసౌఖ్యత్పాదక శ్రేయోరస్య(ప్రసవే) ప్రసూతేఽస్మిన్ సంసారే(అశ్వినోః)ద్వాపాపృథివ్యోరాకర్షణధారణాభ్యామివ(బాహుభ్యామ్)(పూష్టః) ప్రాణస్య బలవరాక్రమాభ్యా మివ(హస్తాభ్యామ్)(పృథివ్యాః)(సధస్తాత్)సహస్తానాత్(అగ్నిమ్) విద్యు తమ్(పురీష్యమ్)నుభైః పూరకేషు భవమ్(అజీరస్వత్)వాయువదీ వ ర్తమానమ్(ఖనామి)నిష్పాదయా మి,(జ్యోతిష్మంతమ్)బహూని జ్యోతింషి విద్యంతే యస్మింస్తమ్ (త్వా)త్వామ్ (అగ్నే) భూగర్భాది విద్యావిద్విద్యన్ (సుప్రతీకమ్)సుప్రప్రతియన్తి సుఖాని యస్మా త్తమ్(అజ్రనేణ)నిరంతరేణ(భానునా) దీప్త్యా(దీద్యతమ్)దేదీప్యమానమ్(శివమ్)మజ్జలమయమ్, (ప్రజాభ్యః) ప్రసూతాభ్యః (అహింసంతమ్) అతాదయస్తమ్(పృథివ్యాః)అ న్తరిజిత్(సధస్తాత్)సహస్తానాత్(అగ్నిమ్)వాయుస్తం విద్యుతమ్ (పురీ ష్యమ్)పాలికేషు సాధనేషు సాధుమ్(అజీరస్వత్)సూత్రాత్మ వాయువద్వ ర్తమానమ్(ఖనామ్య)విలిఖా మః. ॥౨౮॥ అన్వయః:- హే అగ్నే! శిల్పవిద్యావిద్విద్యన్! యథాఽహం సవితు ర్దేవస్య ప్రసవేఽశ్వినో ర్భాహుభ్యాం పూష్టో హస్తాభ్యాం త్వా పురస్కృత్య పృథివ్యాః సధస్తాత్పురీష్యం జ్యోతిష్మంత మజ్రనేణ భానునా దీద్యతం పురీష్య మగ్ని మజీరస్వత్ ఖనామి. తథా త్వా మాశ్రితా వయం పృథివ్యాః సధస్తాదజీరస్వదహింసంతం పురీష్యం ప్రజాభ్యః శివ మగ్నిం ఖనామస్తథా సర్వ ఆచరన్ ॥౨౮॥ భావార్థః:-యే రాజప్రజాజనాః సర్వత్రస్థితం విద్యుద్రూప మగ్నిం సర్వేభ్యః పదార్థేభ్యః సాధనోపసాధనైః ప్రసద్ధికృత్య కార్యేషు ప్రయుజ్ఞతే తే శంకరమైశ్వర్యం లభన్తే. నహి కించిదపి ప్రజాతం వస్తు విద్యుద్వాప్త్యా వినా వర్తత ఇతి విజానన్తు.

పదార్థః:- అగ్నే = శిల్పవిద్యావిదుడవగు విద్వాంసుడా! ఎటుల నేను, సవితుః = సకలజగ దుత్పాదకుడు, దేవస్య = ప్రకాశమానుడునగు నీశ్వరుడు, ప్రసవే = ఉత్పన్నమొనర్చిన లోకమాన, అశ్వినోః = ఆకాశపుష్పపులియొక్క, బాహుభ్యామ్ = ఆకర్షణధారణ రూప బాహుద్వయమువలె, పూష్టః = ప్రాణముయొక్క, హస్తాభ్యామ్ = బలవరాక్రమములవలె, త్వా = నిన్ను ముందుంచి, పృథి వ్యాః = భూమియొక్క, సధస్తాత్ = ఒకస్థానమునుండి, పురీష్యమ్ = పూర్ణసుఖమనిచ్చునది, జ్యోతి ష్మంతమ్ = అధికజ్యోతిగలది, అజ్రనేణ = నిరంతరము, భానునా = దీప్తితో, దీద్యతమ్ = అత్యం తప్రకాశమానము, పురీష్యమ్ = సుందరముగ రక్షించువది, అగ్నిమ్ = వాయువునుండునదియు నగు విద్యుత్తును, అంగిరస్వత్ = వాయువువలె, ఖనామి = సిద్ధింపజేయుచున్నానో, మతీయునెటుల, త్వా = నీ యాశ్రయము పొంది మేము, పృథివ్యాః = అంతరిక్షముయొక్క, సధస్తాత్ = ఒకప్రదేశ మునుండి, అంగిరస్వత్ = సూత్రాత్మవాయువువలె నున్నది, అహింసంతమ్ = హింసించనిది, పురీ ష్యమ్ = పాలించుపదార్థములలో నుత్తమమైనది, ప్రజాభ్యః = ప్రజలకై, శివమ్ = మంగలకారక

మనగు, అగ్నిమ్ = అగ్నిసి. దినామః = ప్రకటించుచున్నామో. అటులనే యందఱు నొనర్చవలయును.

॥౨౮॥

భావార్థః :- ఏ రాజు ప్రజలు అన్నిచాపు లందున్న విద్యుద్రూపాగ్నిని నకల పదార్థములనుండి సాధిస్తోపసాధనములద్వారా ప్రసిద్ధులచి కార్యములందు వినియోగించుదురో, వారు కల్యాణకరమగు నైశ్వర్యమును పొందుదురు. ఉత్పన్న పస్తుదెదియు విద్యుత్తు వ్యాపివకుండా భాగ లేదని మీ రెఱుగుదు.

॥౨౮॥ (౪౫)

౪౫ అపా పృష్ఠమిత్యస్య గృహ్యముచి యిషిః, అగ్నికేవరా, స్వరాధ్యుక్తిశ్చండః, పద్మమః స్వరః పున ర్మనుష్యాః కీడ్వశం గృహ్ణీయ రిత్యాహ. మానవు లెటువంటి విద్యుత్తును గ్రహించవలెను?

అపాం పృష్ఠమసి యోసి ర్గ్నిః సముద్రమధిరః పిన్దమానమ్ । పర్థమానో మహాన్ ॥ అ చ పుష్కరే దివో మాత్రయా వరిష్టా పృథస్య ॥౨౯॥

అపామ్, పృష్ఠమ్, అసి, యోసి, అగ్నిః, సముద్రమ్, అధిరః, పిన్దమానమ్ పర్థమానః, మహాన్, చ, చ, పుష్కరే, దివః, మాత్రయా, వరిష్టా, పృథస్య ॥౨౯॥

పదార్థః :- (అపామ్)జలానామ్ (పృష్ఠమ్) ఆధారః (అసి) (యోసి) సంయోగవిభాగవిత (అగ్నిః) సర్వలోఽభివ్యాప్తస్య విద్యుద్రూపస్య సకారా ప్రళయ మై (సముద్రమ్) సమ్యగ్భూర్లం ద్రవ న్నాటో యస్మాత్సాగరా త్రమ్ (అధిరః) పర్వతః (పిన్దమానమ్) విజ్ఞానమ్ (పర్థమానః) యో విద్యయా క్రియాకాశలేన నిత్యం పర్వతే (మహాన్) పూజ్యః (అ) (చ) సర్వమూర్తద్రవ్యసముచ్ఛయే (పుష్కరే) అస్తరికీ వర్తమానాయాః, పుష్కరజలస్య స్తరితనామ నిఘ. ౧.౭. (దివః) దీప్తిః (మాత్రయా) విభాగేన (వరిష్టా) ఉరో ర్మహో ర్భావేన (పృథస్య) విస్తృతమదో . ౬. ॥౨౯॥ లస్వయః :- హేవిద్యున్ యతో లగ్నే ర్యోవిర్మహాన్ పర్థమాన స్త్యమసి, రిస్యా పరిరః పిన్దమాన మపాం పృష్ఠం పుష్కరే దివో మాత్రయా వర్థమానం సముద్రం తర్వా పదార్థాంశ్చ విదిచ్ఛావరిష్టా అప్రదస్య. ౨౯

భావార్థః :- హే మనుష్యాః యాయం యథా మూర్తేషు పృథివ్యాదిభి పదార్థేషు విద్యుద్ వర్తతే తథాఽన్నపి మర్యా తాముపకృత్య విస్తరాని సుఖాని సంపాదయత.

॥౨౯॥

పదార్థము :- విద్యాంసుతా : అగ్నిః = సర్వత్ర ఆభివ్యాప్తమగు విద్యుద్రూపాగ్నియొక్క, యోసి = సంయోగవియోగముల నెఱగనవాదపు. మహాన్ = పూజనీయుడవు; పర్థమానః = విద్యా క్రియా కౌశల్యములచే నిత్య ముద్యుక్తిండువాడవై నై. అసి = ఉన్నాపు కనుక. అధితః = అన్ని వైపుల సుండి, పిన్దమానమ్ = జలమును పర్వతే యునది, అపామ్ = జలములయొక్క, పృష్ఠమ్ = ఆధారమితమైనది, పుష్కరే = అతరితమైన సున్నది. దివః = దీప్తియొక్క, మాత్రయా = విభాగముచే పృథివై-దినదియు, సముద్రమ్ = చక్కగ జలములు దేనినుండి వైక్రిద్రవించునో, లేదునో, అట్టి దియు నగు సముద్రమును, చ = మతీయు నచ్చట నకల పదార్థములనెఱిగి, వరిష్టా = అధికాధికముగ. అప్రదస్య = చక్కగ సుఖములను విస్తరింపజేయువాడవు కమ్ము.

॥౨౯॥

భావార్థము :- మానవులారా ! మీరు పృథివ్యాదిహుల పదార్థములందెఱుల విద్యుత్తువ్యాప్తమై యున్నదో అటులనే జలములందును ఉన్నది. యని గ్రహించి దానిచే నుపకారము పొంది గొప్ప గొప్ప విస్తృత సుఖములను సాధించుడు.

॥౨౯॥ (౪౫)

౪౬౦ శర్మ చేత్యస్య గృహమద ఋషిః, వస్తుచే దేవతే, వివాదార్థమప్తమృదః, గాన్ధారః స్వరః
అథ త్రీపురుషాభ్యాం గృహే స్త్విత్ కిం సాదనీయం సర్వాహ.
త్రీపురుషులు గృహము నందుండి ఏ దేవ, సాధించ వలయును ?

శర్మ చ స్తో వర్మ చ స్తోఽభిద్రే బహులే ఉభే ।

వ్యచన్తుతీ సంవసాధామ్ భువచుగ్నిం పురిషమ్ ॥౩౦॥

శర్మ + చ, స్తో, + వర్మ, చ, స్తో, అభిద్రే ఇచ్ఛిభిద్రే, బహులే ఇతి
బహులే, ఉభే ఇచ్ఛిభే, వ్యచన్తుతీ చిచ్ఛిచ్ఛిచ్ఛి, సంవసాధామ్, భువచు,
అగ్నిమ్, పురిషమ్ ॥౩౦॥

వివర్తః :- (శర్మ) గృహమ్ (చ) తర్వానుగ్రీమ్ (స్తో) వరః (వర్మ) సర్వతో రక్షణమ్
(చ) తత్యహాయన్ (స్తో) (అచ్ఛిద్రే) అదోపే (బహులే) బహుసన్తాన్ లాన్తి యాభ్యాం తే(ఉచే)
ద్యే (వ్యచన్తుతీ) సుఖవ్యాప్తియై (అమ్) (వసాధామ్) అచ్చాచయన్ (భువచు) భవతమ్ (అగ్నిమ్)
(పురిషమ్) పాలనేషు సాధుమ్. ॥౩౦॥ అన్వయః :- హే త్రీపురుషా యువాం శర్మ చ
ప్రాప్తౌ స్తో, వర్మ చోచే బహులే వ్యచన్తుతీ అచ్ఛిద్రే విద్యుచ్ఛన్తరక్షణి స్తో, తత్ర గృహే భవతం
పురిష్య మగ్నిం గృహీత్వా సంవసాధామ్. ॥౩౦॥ భావార్థః :- గృహేనై ర్భృహ్యచర్యేణ
సత్కృతజోవకరణక్రియాకుళలాం చిద్వాం సంగృహ్య బహుద్వాదావీ సర్వర్తుసుఖప్రదాని సర్వలోఽ
భిరశ్వితా న్యగ్నాద్వి సాధనోపేదాని గృహణీ నిర్మాయ, లత్ర సుఖేన వసరవ్యమ్. ॥౩౦॥

పదార్థము :- త్రీపురుషులారా : మీ రిరువురు. శర్మ = గృహస్థాశ్రమము, చ = ముచయు
దాని సామాగ్రిని పొంది. స్తో = ఉన్నారు. వర్మ = అన్నివైపులనుండి [రక్షణమును,] వ = ముచయు
దాని సహాయకులముగను విద్వాములను [పొంది యుద్ధారు] ఉచే = రెండు, బహులే = బహుర్తము
లను గ్రహించునవి. వ్యచన్తుతీ = సుఖవ్యాప్తితో కూడినవి, అచ్ఛిద్రే = నిర్దోషములునగు విద్యుదంత
రిక్షముల వలె మెన్నెయను నగు భర్తార్థ క్రియలు ఏ గృహమునందు, స్తో = ఉన్నచో ఆ
గృహమునందు, భృతమ్ = పోషించునది. పురిష్యమ్ = రక్షించుటలో సుత్రమునగు, అగ్నిమ్ =
అగ్నిని గ్రహించి, సంవసాధామ్ = చక్కగ నాచ్ఛాదనమునర్పి వసించుదు. ॥౩౦॥

భావార్థము :- గృహస్థులు బ్రహ్మచర్యముతోపాటు సర్కారమును, ఉపకారమును, క్రియా
కుళలతను, విద్యను గ్రహించి బహుద్వారములతో కూడియున్న వియు, సర్వర్తుపులందు సుఖదాయక
ములును, అన్ని వైపులనుండి రక్షించునవియు, అగ్నాద్విసాధనములతో గూడినవియునగు గృహము
లను నిర్మించి యందు సుఖపూర్వకముగ నివసించవలయును. ॥౩౦॥ (౪౬౫)

౪౬౧ సంవసాధా మిత్యస్య గృహమద ఋషిః, జాయావతీ దేవతే, విచ్ఛదమప్తవేళందః, గాన్ధారః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మదియే.

సం వసాధాన్ స్వర్విదా సమీచీ ఉరసాత్మనా । అగ్నిమన్తర్భరిష్యస్తీ
జ్యోతిష్మన్త మజస్సోమితీ ॥౩౧॥

సమ్, వసాదామ్. స్ఫుర్తి లేక స్వే—ఉదా, సమస్య ఇక సమస్య, ఉరసా, కృ
సా. అగ్నిమ్, అస్త్య, అస్తిత్వే ఇక భక్తిశక్తి, అస్తిత్వస్తమ్, అగ్నిమ్ ఇతి॥

పదార్థః :- (సమ్) సమ్మతే (వసాదామ్) అధ్యాపయతమ్ (స్ఫుర్తిదా) యో సుఖం విస్తర స్తా
(సమస్య) యో సమ్యగజ్ఞరో విజానీర హై (ఉరసా) అంతఃపరదేన (కృదా) అత్కనా (అగ్నిమ్)
విద్యుతమ్ (అస్త్య) సర్వేపాం చుచ్చే వ రమాసమ్. (భరిష్యన్తి) సర్వార్ పాఠయన్తా (జ్యోతిష్మ
స్తమ్) శస్త్రజ్యోతిర్భుక్తమ్ (అజ్ఞమ్) నిరస్తమ్ (ఇతి) ఏవ ॥౩౧॥ అర్చయః :-
హే శ్రీ పురుషో యవాం యది సమస్య దరద్యన్తి స్ఫుర్తిదా సప్తా జ్యోతిర్భుక్తస్త చుచ్చగ్నిమ్ శత్రో
రసాఽజసం సంవసాదాం చర్హి బ్రహ్మ చుచ్చదామ్. ॥౩౧॥ భావార్థః :- యే మనుష్యా
విద్యుర ముచ్చాద్య స్థీకరుం శక్తువన్తి, న చ కే భవహాలే దరదా భవన్తి. ॥౩౧॥

పదార్థము :- శ్రీ పురుషరాధా : మి రిమమి. సమస్య = చక్కని పదార్థముల మొగువారై,
ఉరిష్యంతి = అందరిని పారింపవారై స్ఫుర్తిదా = సుఖమును పొందువారై, జ్యోతిష్మంతమ్ =
ప్రకాశమైనజ్యోతి తలిగియున్నది, అంతః = పరం పదార్థములందునున్నవియుగను. అగ్నిమ్ =
విద్యుత్తును, ఇతి = నిశ్చయముగ, కృదా చుచ్చా = సాంకరీకముచే, అజ్ఞస్తమ్ = నిరంతరము,
సంవసాదామ్ = వాగుగ అధ్యాపన మొనర్చుచో, చర్హన్తి దోగించగలరు. ॥౩౧॥

భావార్థము :- విద్యుత్తు సుచ్చగ్నిమొనర్చి, గ్రహించగలగు గృహస్థు లెన్నటిని దరిద్రులు
కాజాలరు. ॥౩౧॥ (౪౬౧)

౪౬౦ పురీష్య ఇత్వస్య చాద్యాజ ముపి, అగ్నిర్దేవతా, క్రిష్టవ ఛందః, వైవతః స్వరః
విద్వా విద్యుత్తుతం కథ ముత్పాదయే దిద్యాహ.

విద్వాంసుడు విద్యుత్తును ఎటుం ఉత్పన్నమొనర్చు వరను ?

పురీష్యోఽసివిశ్వభరా అభర్వా త్వా ప్రథమో నిరమన్తదగ్నే ।

త్వామగ్నే పుష్కరాదభ్యభర్వా నిరమన్తత । మూర్ధ్నో విశ్వస్య వాఘతః ॥౩౨॥

పురీష్యః, అసి, విశ్వభీరా ఇతి విశ్వభారాః, అభర్వా, త్వా, ప్రథమః, నిః, అమ
న్తత్ అగ్నే, త్వామ్, అగ్నే. పుష్కరాత్, అప్తి, అభర్వా, నిః, అమన్తత,
మూర్ధ్నః, విశ్వస్య, వాఘతః ॥౩౨॥

పదార్థః :- (పురీష్యః) పురీషేషు పరుషు సాదుః (అసి) (విశ్వభరాః) యో విశ్వం బిభర్తి సః
(అభర్వా) అహింసకో విద్వాన్ (త్వా) త్వామ్ (ప్రథమః) ఆద్యః (నిః) నిరరామ్ (అమన్తత్) (అగ్నే)
సంపాదిత క్రియాకౌశలః । (త్వామ్) (అగ్నే) విద్యుచ్ (పుష్కరాత్) అస్తరికేత్ (అధి) (అభర్వా)
హింసాదిదోషరహితః (నిః) (అమన్తత్) (మూర్ధ్నః) మూర్ధేవ వ ర్తమానస్య విశ్వస్య సమగ్రస్య సంసా
రస్య (వాఘతః) మేధావీ. వాఘత ఇతి మేధావి నా. నిఘం. ౩. ౧౫ ॥౩౨॥

అర్చయః :- హే అగ్నే విద్యున్ : యో వాఘతో భవాన్ పురీష్యోఽసి, తం త్వాఽభర్వా
ప్రథమో విశ్వభరా విశ్వస్య మూర్ధ్నో వ ర్తమానాత్ పుష్కరా దభ్యగ్నిం నిరమన్తతన్ విశ్వస్య

మాప్నోతి. ||౩౨|| ఛావార్థః :- యేఽన్యైశ్చగతి విద్వాంసో భవేయ స్తే సువిచారపురుషౌ
ర్థాభ్యా మగ్న్యోదివిద్యాం ప్రసిద్ధీశ్చ త్వ సర్వేభ్యః తేజరన్.

||౩౨||

పదార్థము :- అగ్నే = త్రియాకుశలతను వ్యక్తపణను విద్వాంసుడు : నీవు, వాఘరః =
శాస్త్రవిదుడవు, పురీష్యః అసి = పశువులకు సుఖము నొసగువాడవు, త్వా = అట్టి నీకు, అధర్వా =
రక్షకుడు. ప్రథమః = ఉత్తముడు, విశ్వభరాః = సర్వపోషకుడునగు నేవిద్వాంసుడు. విశ్వస్యమూర్తిః
= సకల సంసారమునకు పైన ఉన్న పుష్కరాత్ = అంతరిక్షమునుండి, అధి = సమీపాగ్నివినిమల
భత్ = నిత్యము మంధనమొనర్చి గ్రహించుచున్నాడో, అతడు ద్వ్యంశమును పొందగలడు. ||౩౨||

ఛావార్థము :- ఈ జగత్తునందు విద్వాంసులైనవారు స్వకీయ సువిచారములతోను, పురుషార్థ
ముతోను అగ్న్యోది పదార్థవిద్యను ప్రసిద్ధపరచ వలయును.

||౩౨|| (౪౩౨)

౪౬౩ తమత్వేకస్య ఛారద్వాః ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిష్కాగయత్రీ చందః, షడ్జః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. విషయ మయ్యదియే.

పము త్వా ద్ద్యౌః జ్యోతిః పుత్రః చుప్తే అధర్వణః । వృత్రహణం పురస్తమ్ ||
తమ్, ఊః ఇత్యం, త్వా, ద్ద్యౌః, ఋషిః, పుత్రః, రక్ష, అధర్వణః, వృత్ర
హణమ్, వృత్రహంతమితి వృత్ర+హన్, పురస్తమ్, పురస్తమ్+పుష్+ద్రమ్ ||౩౩||

పదార్థః :- (తమ్) (ఉ) వితరే (త్వా) త్వామ్ (చద్యౌ) యో నదీ సుఖధారకా నగ్న్యోది
పదార్థానభ్యుతి సః (ఋషిః) వేదార్థవిత్ (పుత్రః) పవిత్రః శిష్యః (ఈదే) ప్రదీపయేత్. అత్ర రోష
స్త ఆత్మనేపదేష్వతి తకారోః (అధర్వణః) అహంసంస్య విదుషః (వృత్రహణమ్) యథా
సూర్యో వృత్రం హన్తి తథా శత్రుహంతారమ్ (పురందరమ్) యః ఇహ్రిజాం పురాణీ దృణాతి
తమ్. ||౩౩|| అన్వయః :- ఛో రాజన్ యచాచద్యౌః పుత్రో దధ్యజ్యపి రు సకలవిద్యా

విద్యోత్తరహణం పురస్తర మిదే తద్రం సర్వే విద్వాంసో విద్యానియాభ్యాం వర్ధయన్తు. ||౩౩||
ఛావార్థః :- యే యాఞ్ పాఞ్గోపాఞ్గన్ వేదానదీత్య విద్వాంసో విమన్యశ్చ భవేయ స్తే తాశ్చ రాజ
పుత్రాదీ రాజకన్యాదీంశ్చ విదుషో విదుషీశ్చ సంపాద్య తాధి ర్ధర్యేణ రాజసృజావ్యవహారాన్ కార
యేయః.

||౩౩||

పదార్థము :- రాజా : ఋషి, అధర్వణః పుత్రః = రక్షించు విద్వాంసుని పవిత్ర శిష్యుడు,
ద్ద్యౌః = సుఖధారకులగు నగ్న్యోది పదార్థములను పొందినవాడు, ఋషిః = వేదార్థము నెఱిగిన
వాడు, ఉ = తర్కవిత్కర్కము రొనర్చి సంపూర్ణ విద్యలనెఱిగినవాడు. వృత్రహణమ్ = సూర్యునివలె
శత్రునంహరకుడవు, పురందరమ్ = శత్రునగరములను నాశనమొనర్చువాడవునగు నిన్ను. ఈదే =
తేజస్విగ నొనర్చుచున్నాడో యటులనే ఆ నిన్ను సకల విద్వాంసులు విద్యావినయములతో సున్నతి
పరచుదురు గాక :

||౩౩||

పదార్థము :- ఏ పురుషుడు లేక స్త్రీ సాంగోపాంగముగ వేదముల నర్థ సహితముగ వదిలి
విద్వాంసుడుగ, విదుషిగ నగుదురో, వారు రాజపుత్రులను రాజపుత్రికలను విద్వాంసులుగ విదుషు
లుగ నొనర్చి వారిచే ధర్మానుకూలముగ రాజ్య ప్రజావ్యవహారముల నొనరింప జేయవలయును. ||౩౩||

||౩౩||

ఛావార్థము :- ఏ పురుషుడు లేక స్త్రీ సాంగోపాంగముగ వేదముల నర్థ సహితముగ వదిలి
విద్వాంసుడుగ, విదుషిగ నగుదురో, వారు రాజపుత్రులను రాజపుత్రికలను విద్వాంసులుగ విదుషు
లుగ నొనర్చి వారిచే ధర్మానుకూలముగ రాజ్య ప్రజావ్యవహారముల నొనరింప జేయవలయును. ||౩౩||

౪౬౪ ఛారణ తమ త్వేత్యన్యాయఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిష్కాగయత్రీ చందః, షడ్జః స్వరః
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మల నా విషయమే.

రము త్వా పాథ్యో వృషా సమీచే దస్మహన్తమమ్ । ధనజ్జయిభిరణేరణే
రమ్, క్షి ఇత్యుచ, త్వా, పాథ్యో, వృషా, సమీ ఈధే దస్మహన్తమమితి
దస్మహన్ + మమ్, ధనజ్జయమితి ధనమ్ + జయమ్, రణేరణ ఇతి రణే. రణే॥

పదార్థః :- (తమ్) పూర్వోక్తం పదార్థవిద్యవిదమ్ (ఁ) (త్వా) రామ్ (పాథ్యో) పాదస్సు ఇలా
న్నాదిపదార్థేషు సాఘిః (వృషా) వీర్యవాన్ (తమ్) (ఈధే) రాజభ్యుత్తయా ఒద్దిచ్చరామ్ (దస్మహన్త
మమ్) అతిశయేన దస్మానాం హన్తామి (ధనంజయమ్) యః శత్రుభ్యో ధనం జయతి తమ్ (రణే
రణే) యుద్ధే యుద్ధే. ॥౩౪॥ అన్వయః - హే మీ : యస్తం పాథ్యో వృషా రణేరణే
విద్యాన్ శౌర్యాదిగుణ యుక్తోఽసి తం ధనంజయ ము దస్మహన్తమం రాన్ త్వాం వీరసేనయా
సమీచే. ॥౩౪॥ పాదార్థః - రాజాదయో రాజభ్యుషా ఆప్తేభ్యో దిద్విచ్ఛ్యో వినయం శుద్ధ
విద్యాం ప్రాప్య పుణాకైయై చోరాన్ హత్వా శత్రుభ్యో విజిత్య సైరైశ్చైవ మున్నయేయః॥౩౪॥

పదార్థము :- వీరభుషణాః పీ నీవు, పాథ్యో = అన్నజలాదిపదార్థముల సిద్ధియందు కుశలుడవు,
[రణేరణే = స్తలియుద్ధమునందు] వృషా = బరాత్రిమవంతుడవు, శూరుడవు విద్యాంసుడవు నై
యున్నావో, రమ్ = పూర్వోక్త పదార్థవిద్యను నెఱుగువాడవు, ధనంజయమ్ = శత్రువుల ధనమును
జయించువాడవు, దస్మహన్తమమ్ = అతిశయముగ బందిపోటు బొంగలను సంహరించువాడవు
నగు, రాన్ = ఆ నిన్ను వీరసేనచేతను రాజులొరికచేతను, సమీచే = ఓడిపై మొనర్చును ౧౩౪॥

పాదార్థము :- రాజా రాజపురుషులు, అపులు, ధర్మాత్ములునగు విద్వాంసులనుండి వినయ
మును, యుద్ధ విద్యను పొంది ప్రజారక్షణమునకై చోరులను సంహరించి, శత్రువులను జయించి పర
మైశ్వర్యమును ఉన్నతి సఱచవలయును, ॥౩౪॥ (౪౬౪)

౪౬౫ సీదేత్యిన్ దేవశ్యో దేవపావ్యుషే, హోరా దేవరా, నివృత్తిప్తువ్ శందః, చైవతః, న్వరః.

పున ర్విషమః కిం కృత్వి మసీత్వాహ ? విద్వాంసుని కౌల్య మేయి ?

సీర హోరః స్వీ ఉ లోకే చిక్రిత్వాన్ త్వాదయా యజ్ఞభి సుక్తౌచస్య యోనా ।

దేవవిర్దేవాన్ హుషా యజ్ఞాన్ గేన్ బృహద్యజమానే వయోధాః ॥౩౫॥

సీర, హోరః, స్వీ ఉ లోకే, చిక్రిత్వాన్, త్వాదయ, యజ్ఞమ్, సుక్తౌచస్యై సు + క్తౌచస్య, యోనా, దేవవిర్తి దేవ + త్రివి, దేవాన్,
హుషా, యజ్ఞాన్, అగ్నే, బృహత్, యజమానే, వయః, ధాః ॥౩౫॥

పదార్థః :- (సీర) అవస్థితో ధవ (హోరః) దాత ర్గృహీతః (స్వీ) సుఖే (ఉ) (లోకే) లోక
నీయే (చిక్రిత్వాన్) విజ్ఞానయుక్తః (సాదయ) గమయ. అభి అన్యేషా మపీతి దీర్ఘః (యజ్ఞమ్) ధర్మ్యం
రాజపరిశ్రావ్యవహరమ్ (సుక్తౌచస్య) సుఖ కృతస్య ధార్మికస్య (యోనా) కారణే (దేవవీ) దేవై రక్షితః
శిషితశ్చ (దేవాన్) వివిషో దివ్యగుణా న్యా దానగ్రహణయోగ్యేన న్యాయేన (యజాపి) యాజయే (అగ్నే)
విద్యన్ (బృహత్) మహత్ (యజమానే) రాజాదా జనే చిరంజీవినమ్ (వయః) దీర్ఘం జీవనమ్ (ధాః)
దేహి. ॥౩౫॥ అన్వయః :- హే అగ్నే హోత భిక్రిత్వా చ స్తవం స్వీ లోకే సీర. సుక్త

తస్య యోనా యజ్ఞ సాదయ. దేవావీః సుచిస్తం హవిషా దేవాన్ యవాని యజమానే
 పయోదాః. ||౩౪|| దావార్థః - విష్వద్విరస్మిన్ జగం చేన్ కర్మచీ సలలం కార్యే. ఆద్యం ఒర్విహ్మ
 చక్రజిరేన్ద్రియాత్వాదిశితయా శరీరాలోగ్యబాదియక్తం చిరంజీవన ముత్తరం విద్యాక్రియాకౌశల
 గృహణేనాత్మబలం చ సంసాద్యమ్ యతః సర్వే మనుష్యా శరీరాత్మబలయుక్తాః సన్తః సర్వదా
 నన్దేయః ||౩౫||

పదార్థము - అగ్ని = తేజస్వీః విద్వాంసుదాః హోతః = దానదాతాః చికిత్వాన్ = విజ్ఞాన
 వంతుడవగు నీవు, లోకే సుజే = దర్శనీయమగు సుఖమునందు. నీద = స్థితుడవు కమ్ము. సుకృ
 తస్య = చేయతగిన సుకర్మలనాచరించువాని. యోనా = కారణమునందు, యజ్ఞమ్ = ధర్మయుక్త
 రాజ్య ప్రజావ్యవహారములను, సాదయ = ప్రాప్తింపజేయుము. దేవావీః = విద్వాంసులచే శిక్షితు
 డవు రక్షితుడవునై హవిషా = ఇచ్చిపుచ్చుకొనదగు న్యాయముతో. దేవాన్ = విద్వాంసులను లేక
 దివ్య గుణములను, యజాని = సత్కార సేవ రానర్చుము. సంచయోగపఱచుము, యజమానే =
 గౌరవాది మానవులందు, వయః = దీర్ఘాయువును. ధాః = భారణ మొనర్చుము. ||౩౫||

భావార్థము :- విద్వాంసులు జగత్తులో రెండు కార్యములను నిరంతర మొనర్చువలయును. మొద
 టిది :- బ్రహ్మచర్యముచేతను, శిష్యేంద్రియాల్లాదిను శిక్షచేతను శరీరమును రోగరహితముగను, బలయుక్త
 ముగను, పూర్ణాయుష్మంతముగను నొనర్చుకొనవలయును. రెండవది - విద్యాక్రియా కౌశల్యముల గ్ర
 హించి ఆత్మబలమును వ ద్ది జేయవలెను. ఇటుల మానవులందరు శరీరాత్మబలయుక్తులై సర్వకాలము
 లందు ఆనందము ననుభవించవలెను. ||౩౫|| (౪౬౫)

౪౬౬ నిహోతేత్యస్య గృత్యుషద ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, త్విష్టస్సందః.

పున ర్మనుష్యకృత్య మాహ. మరల మానవ కృత్యము చెప్పబడినది.

నిహోతా హోత్రప్రసదనే ఏదాన స్వేదో దీదివాన్ అసదత్సుదక్షః ;

అదబ్ధవ్రతప్రమత్తి ర్వసిష్ఠః సహస్రస్మరః శుచిజిహ్వో అగ్నిః ||౩౬||

ని, హోతా, హోత్రప్రసదనే, హోత్రప్రసదన ఇతి హోత్రప్రసదనే ఏదానః, స్వే
 షః, దీదివానితి దీది+వాన్, అసదత్, సుదక్ష ఇతి సుదక్షః. అదబ్ధవ్రతప్రమత్తి
 ర్విష్వద్బ్రవ్రత+ప్రమత్తిః, వసిష్ఠః. సహస్రస్మర ఇతి సహస్రమ్+భరః, శుచిజిహ్వ
 ఇతి శుచి+జిహ్వః, అగ్నిః ||౩౬||

పదార్థః :- (ని) నితరామ్ (హోతా) శుభగుణగ్రహీతా (హోత్రప్రసదనే) దాతృత్వాం విదు
 షాం స్థానే (విదానః) వివిదిషుః సన్ (త్వేషః) శుభగుణై ర్దీప్యమానః (దీదివాన్) ధర్మ్యం వ్యవహా
 రం చిక్షీరుః (అసదత్) సీదేత్ (సుదక్షః) సుప్తు సక్షో బలం యన్య సః (అదబ్ధవ్రతప్రమత్తిః) అదబ్ధై
 రహింససీయై ర్వ్రతై ర్ధర్మాచరణైః పృథ్వీష్టా మతి ర్మేధా యన్య సః (వసిష్ఠః) అతిశయేన వసితా
 (సహస్రస్మరః) సహస్రమనంత్యం శుభగుణసమూహం విభర్తి సః (శుచిజిహ్వః) శుచిః పవిత్రా
 సత్వభావజ్ఞేన జిహ్వో వాగ్ యన్య సః (అగ్నిః) పావక ఇవ వర్తమానః. ||౩౬|| అన్వయః :-
 యది నరో మనుష్యజన్మ ప్రిప్య హోత్రప్రసదనే దీదివాన్ త్వేషో విదానః శుచిజిహ్వః సుదక్షో

దట్టవర్జిత ప్రమతి లింగస్థితిః సహస్రమ్మూలౌ హోరా నతతం స్వసంభ్రం కమగం సుఖం పార్శ్వస్థి
యాత్. ||౩౬|| భావార్థః :- యదా మారాపితలః స్వప్నత్వార్థే కన్యాశ్చ సుత్యో ప్తనర్మిదుషో
విదుష్యశ్చ సమిషే పిం సంస్తాప్తాధ్యామేయే నదా రా హుతి ఇవ కుండేహోద్ధితాః స్యుః ||౩౬||

పదార్థము :- మానవుడు మనుష్య జన్మహింద. హోలింషదనే = వానలియైన విద్వాంసుల
మధ్య, దీదివాన్ = ధర్మయ క్త ప్రివహు మధింషిండువాడు. శ్లేషః = చుభగుణ ప్రకాశమానుడు,
విదానః = జ్ఞానాద్విద్విని కోరువాడు, కుంహ్వాః = సత్త్వా. అమనోవిల్ల మైన వాణి గలవాడు సుద
తః = మంచులముగలవాడు. అదక్షప్రత్యక్షమతిః = అహి సనియములు, లక్షణీయములు నగు ప్రత
ములే, ధర్మాచలములు సుద్రముద్దిగలవాడు. చస్థిః = ఆత్మలీలముగ పనించువాడు, కమాగ్రం
దరః = అసంబంధమైన సుభిగుణములను పాపములను చూచువాడు. హోరా = చుభగుణగ్రాహకుడు సగుమ
స్థనదల్ = పురుషుండుచో నరడు సంభాషింబులు పొందిగలడు. ||౩౬||

వాచార్థము - మారాపిరులు స్వప్నక్రమం అనిలకు సురసిగలవిద్వాంసుల వద్ద విదుషి
మయింపద్ద చాలకల ముంచి చదివించి నట్లుండే ఆ బాలురు కన్యల సూర్యునిపై కలదీక్షలు చేపట్ట
కులు కాగుగుదులు ||౩౬|| (౪౬౬)

౪౬౬ సంసీదహేచ్ఛస్య ప్రిన్యజ్ఞ ముషి, అన్వరేమేనా, నవ్వహో అహుతి కలహ, మహిమః, స్వస్తి.
అధేహద్వారకః తీర్థకః స్థావిరాహ. ఇది సహసములం ద్వారాకు చెలుయిండ వలయును ?

స్వస్తిసీదస్య మహాం అస్తి శోచస్య దేవవీరముః ।

ప్రహమమగ్నే అరుషం మయేధ్య ప్రజ ప్రశస్తి దిర్భతమ్ ||౩౭||

సమి, సీదస్య, మహాం, అస్తి, శోచస్య, దేవవీరము ఇతి దేవ-వీరముః, వి,

ధూమయ, అగ్నే, అరుషమ్, మయేధ్య, ప్రజ, ప్రశస్తిః ప్రశస్తి, దిర్భతమ్ ||

పదార్థః :- (సమి)(సీదస్య)అధ్యవనే అస్య(మహాం)మహాగుణ విశిష్టః (అసి) (శోచస్య)
పవిత్రో భవ (దేవవీరము) దేవై ర్విద్యద్విః కమనీయతమః (విహమమ్) విగతమలమ్ (అగ్ని)
విద్యత్తమ్ (అరుషమ్) శోభన స్వరూపమ్. అరుష మతి రూపా నిఘం. (మయేధ్య)
మినోతి ప్రక్షితి దుష్టాం కత్సంబుధౌ. అత్ర బాహులికా దౌణాదిక ఏధ్య ప్రత్యయః కిచ్చ (సృజ)
నిష్పద్యస్య (ప్రశ స్త) శ్లామ్య (దర్భతమ్) ద్రష్టవ్యమ్. ||౩౭|| అన్వయః :- హే ప్రశ స్త
మయేధ్యాగ్నే దేవవీరమ స్త్వం విహమం దర్భత మరుషం సృజ శోచస్య చ యత స్త్వం మహాన్
విద్వాంసః తస్మాదధ్యాపనే సంసీదస్య ||౩౭|| భావార్థః :- యో మనుష్యో విదుషాం ప్రియ
తమః సురూప గుణలావద్యసంపన్నః పవిత్రోబిత్తో మహా నాప్తో విద్వాన్ భవేత్స ఏవ శాస్త్రాజ్ఞ
ధ్యావయతుం శక్నోతి. ||౩౭||

పదార్థము :- ప్రశ స్త = ప్రశంసనీయాః మయేధ్య = దుష్టులను దూరమొనర్చువాడా! అగ్నే
= తేజస్విః విద్వాంసుడా! దేవవీరము = విద్వాంసులకు ప్రియతముడవైన నీవు, విహమమ్ = నిర్మ
లము, దర్భతమ్ = చూడదగినదియు నగు, అరుషమ్ = సుందరరూపమును, సృజ = సిద్ధింపజేయుము
శోచస్య = పవిత్రదవుకమ్ము. వీవు, మహాన్ అసి = గొప్పగొప్ప గుణములు గల విద్వాంసుడవు కనుక
అచార్య పీఠమును, సంసీదస్య = అదిష్ఠించుము. ||౩౭||

భావార్థము:—విమానపుడు విద్వాంసుల కత్యంత ప్రియుడు. సురూః గుణ లావణ్యసంపన్నుడు, పవిత్రుడు, ఆప్తుడు, విద్వాంసుడు, దర్మాత్ముడు సగుణో, అతడే శాస్త్రముల నభ్యాసన మొనరించుటకు తగిన సమర్థుడు.

॥౩౭॥ (౪౬౭)

౪౬౮ ఆపోదేవీ రిత్యస్య సింధుద్వీప ఋషిః, ఆపో దేవతాః, న్యంకుసారిణీబృహతీ ఛండిః, మధ్యమః స్వరః, అథ జలాది పదార్థభేదనేన పృజాను కిం జాయత ఇత్యాహ. జలాది పదార్థముల భేదముచే పృజల యందేమి జరుగును?

ఆపో దేవీ రుపస్సృజ మధుమతీ రయశ్చైత్యయ ప్రజాభ్యః ।

తాసామస్తానా దుజ్జిహతా మోషధయః సుపిప్పలాః ॥౩౮॥

అపః, దేవీః, ఉపః, సృజ, మధుమతీ రితి మధు+మతీః, అయశ్చైత్యయ, ప్రజాభ్యః ఇతి ప్ర+జాభ్యః. తాసామ్ అస్తానాదిత్యాస్తానాత్, ఉత్, జిహతామ్ ఓషధయః, సుపిప్పలా ఇతి సు+పిప్పలాః

॥౩౮॥

పదార్థము:—(అపః)జలాని(దేవీః)దివ్యాని పవిత్రాని (ఉపః) (సృజ) నిష్పాదయ (మధుమతీః) ప్రశస్తా మధువో మధురాదయో గుణా విద్యంతే యాసు తాః(అయశ్చైత్యయ)యశ్చైదిరోగ నివారణాయ (ప్రజాభ్యః)పాలనీయాభ్యః(తాసామ్)అసామ్(అస్తానాత్)అస్తాయాః(ఉత్) (జిహతామ్)పాశ్చువస్తు (ఓషధయః) సోమదయః (సుపిప్పలాః) శోభనాని పిప్పలాని ఫలాని యాసాం తాః ॥౩౮॥
అన్వయః:— హే నద్యైర్య త్వం మధుమతీ రేవీ రప ఉపసృజ, యత స్తాసా మాస్తానాత్ సుపిప్పలా ఓషధయః ప్రజాభ్యో యశ్చైత్యయోజిహతామ్. ॥౩౮॥ భావార్థః:— రాజ్ఞా ద్వివిధా వైద్యాః సంరక్షణీయాః, ఏకే సుగంధాది హోమేన వాయువృష్టిోషధీః కుద్ధాః సంపాదయేయః. అపరే సన్తో భిషజో విద్వాంసో నిదానాది ద్వారా సర్వాన్ ప్రాచీనో లరోగాన్ సతతం ఛేదయేయః. నైత త్కర్మణా వినా సమష్టిసుఖం కదాచిత్ప సద్యతే. ॥౩౮॥

పదార్థము:—శ్రేష్ఠవైద్యుడా! నీవు, మధుమతీః = ఎళంసితమధురాది గుణ సుక్తములు, దేవీః = పవిత్రములు నగు, అపః = జలములను, ఉపః సృజ = ఉత్పన్న మొనర్చుము. ఎందుకనగా:— తాసామ్ అస్తానాత్ = ఆజలముల ఆశయముచే, సుపిప్పలాః = సుందరమైన ఫలములు గల, ఓషధయః = సోమలతాద్యోషధులను, పృజాభ్యః = రక్షణీయ ప్రాణులకై, అయశ్చైత్యయ = యశ్చైదిరోగముల నివృత్తికై, ఉజ్జిహతామ్ = పొందవలయును,

॥౩౮॥

భావార్థము:— రాజా రెండురకముల వైద్యుల నుంచవలయును. ఒకడు సుగంధాది పదార్థముల హోమముచే వాయువును, వర్షాజలమును కుద్ధ మొనర్చవలయును. రెండవవాడు శ్రేష్ఠ విద్వాంసుడు వైద్యుడునై నిదానాదుల ద్వారా సకలప్రాణులను రోగగ్రహితములుగ నొనర్చవలయును. ఈ కర్మలేనిదే లోకమున సార్వజనిక సుఖము లభించనేరదు.

॥౩౯॥ (౪౬౮)

౪౬౯ సన్త ఇత్యస్య సింధుద్వీప ఋషిః, వాయురేవతా, విరాట్త్రిపుష్ ఛన్తః, సైవతః స్వరః. అథ ప్రీపురుషయోః కర్తవ్య కర్మాహ. ప్రీపురుషుల కర్తవ్యకర్మ చెప్పబడినది.

సన్తే వాయు ర్మాతరిశ్వా దదాతూత్తానాయా హృదయం యద్వికత్తమ్ ।

యో దేవానాం చరసి ప్రాణధేన కస్మై దేవ వక్షదన్తు తుభ్యమ్ || ౩౯ ||

సమ్, తే వాయుః. మాతరిచ్చా. దధాత్తు. ఉత్తానాయాః. హృదయమ్, యత్, విక
స్మత్తి వి+కన్తమ్, యః, దేవానామ్ చరసి, ప్రాణధేన, కస్మై, దేవ, వక్షత్,
అస్తు, తుభ్యమ్ || ౩౯ ||

పదార్థః :- (సమ్)(తే)రవ(వాయుః)వనః (మాతరిచ్చా) యో మాతర్మన్తరిక్షే శ్వసితి సః
(దధాతు)ధరతు పుష్టాతు వా (ఉత్తానాయాః) ఉత్కృష్టస్థానః దుర్లభజ విస్తారో యస్మా రాజ్యాస్త
స్యాః (హృదయమ్) అంతఃకరణమ్. (యత్) (వికన్తమ్) వివిధరయా కన్యలే శ్వేతే యత్ తత్
(యః) విద్వాన్ (దేవానామ్) దారిద్ర్యాణాం విదవామ్ (చరసి) గచ్ఛసి ప్యాప్తోఽసి. (ప్రాణధేన)
యే ప్రాణంతి సుఖయన్తి లేన (కస్మై) సుఖస్వరూపాయ (దేవ) దివ్యగుణవన (వక్షత్) క్రియా
కొళలమ్ (అస్తు) (తుభ్యమ్) అన్వయః :- యే సత్త్విః ఉత్తానాయాస్తే యద్వికన్తం హృదయం
కన్యణోద్ధితో మాతరిచ్చా వాయుః సంవదతు. యే దేవతేః స్వామినో యస్తస్య ప్రాణధేన
దేవానాం యత్ వికన్తం హృదయం చరసి కస్మై కస్మై దుర్భుః చుర్యో వక్షదన్తు || ౩౯ ||

పదార్థము :- పూర్వయువా పురుషో బ్రహ్మచారిశ్చా సహ వివాహం కుర్యాత్తస్మా అబ్రియం కదా
చిన్నాచరేత్. యా త్రి కన్యా బ్రహ్మచారిణాః సహోఽయమం కుర్యాత్తస్మానిష్ఠం మనసాపి న చిన్త
యేత్. ఏవం ప్రముదితా నస్తే చరన్మరం సంప్రీయా గృహకృత్యాని సంసాధయేత్వామ్. || ౩౯ ||

పదార్థము :- పశ్యః రాణిః ఉత్తానాయాః = గొప్పగుఢలంబములు గలిగిన, తే = నీయొక్క.
యత్ వికన్తమ్ = అనేకవిధముల శివ. పొందియున్న. హృదయమ్ = హృదయమేదియున్నదో
దానిని యజ్ఞముచే శుద్ధమై, మాతరిచ్చా వాయుః = ఆకాశమున సంవరించువనము, సంవదతు =
మంచిగ పుష్ట మొనర్చును గాక ! దేవ = చక్కని సుఖము నిచ్చు నో పశ్యః యః = విద్వాంసుడవైన
ఏ నీవు, ప్రాణధేన = ముఖహేతుడగు ప్రాణవాయువుచే, దేవానామ్ = దర్మాత్ములగు విద్వాంసుల
అనేక విధముల సుశీతలమైన హృదయమిను, చరసి = పొందుచున్నావో, కస్మై = అట్టి సుఖస్వ
రూపుడగు, తుభ్యమ్ = నీకు నానంది, వక్షత్ = క్రియాకొళలము. అస్తు = లభించు గాక ! ౩౯

పదార్థము :- పూర్వయువకుడైన బ్రహ్మచారి బ్రహ్మచారియైన కన్యతో వివాహమాడవల
యును. ఆమె కెన్నడు అబ్రియాచరణ మొనరించకూడదు. పూర్వ యువతియు బ్రహ్మచారిణియు నైన
కన్యయు వివాహమాడిన బ్రహ్మచారికి నెన్నడు మనస్సులో కూడ అనిష్టచింతన మొనర్చకూడదు.
ఇటుల ప్రముదితై వర్ణప్రేమతో గృహకృత్యములను నమరూపవలయును. || ౩౯ || (౪౯)

౪౦౦ సజాత ఇతన్యన్త స్థిష్ఠద్విష యుషిః, లగ్నిర్దేవతా, ఖరిగనుప్తవ ఛక్రః, గాన్ధారః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

సుజాతో జ్యోతిషా సహ శర్మ వరూథమాసప్తర్వ్యః ।

వాసో అగ్నే విశ్వరూపభి సంవ్యయస్వ విభావసో || ౪౦ ||

సుజాత ఇతి సు+జాతః, జ్యోతిషా, సహ, శర్మ, వరూథమ్, ఆ, అసప్తత్,

స్వరితి స్వః, వాసః, అగ్నే, విశ్వరూపమితి విశ్వ + రూపమ్, సమ్, వ్యయస్య, విభావసో ఇతి విభా + వసో

॥ ౪౦ ॥

పదార్థః :- సుజాతః సుపునసిద్ధ (జ్యోతిషా) విద్యాప్రకాశేన (సహ) (శరమ) గృహమ్ (వరూధమ్) వరమ్ (అ) (అనదత్) సీద (స్వః) సుఖమ్ (వాసః) వత్తమ్ (అగ్నే) అగ్నిరివ ప్రకాశ మాన (విశ్వరూపమ్) వివిధస్వరూపమ్ (సమ్) (వ్యయస్య) ధరస్వ (విభావసో) వివిధయా భయా దీప్త్యా సహితం వసు ధనం యస్య తత్సంబుద్ధే. ॥ ౪౦ ॥ అన్వయః :- హే విభావసోఽగ్నే జ్యోతిషా సహ సుజాత స్త్యం స్వర్వరూధం శర్మా నదత్సీద విశ్వరూపం వాసో సంవ్యయస్య. ॥ ౪౦ ॥ పాదార్థః :- అత్ర వాచక అప్రోపమాలంకారః. వివాహితా స్త్రీపురుషౌ యథా సూర్యో భాస్వరతయా సర్వం ప్రకాశతే తథా సువస్థాంతకారై రుజ్జ్వలౌ భూత్వా గృహదీని వస్త్రాని సదా పవిత్రాణి రక్షేతామ్. ॥ ౪౦ ॥

పదార్థము :- విభావసో = దీప్తివంతమైన ధనముగలవాఁ ! అగ్నే = అగ్నివంటి తేజస్సు గలవాఁ; జ్యోతిషా సుజాతః = విద్యాప్రకాశముచే సుపునసిద్ధుడవైన నీవు, స్వః = సుఖదాయకము, వరూధమ్ = శ్రేష్ఠమునగు, శర్మ = గృహమును, అనదత్ = చక్కగ పొందుము. విశ్వరూపమ్ = చిత్ర విచిత్రరూపములుగల, వాసః = వత్తమును, సంవ్యయస్య = ధారణమొనర్చుము. ॥ ౪౦ ॥

భావార్థము :- వాచక అప్రోపమాలంకార మిందున్నది. వివాహితా స్త్రీ పురుషులు, సూర్యుడు స్వప్రకాశముచే జగత్తంతటిని ప్రకాశింపజేయుచున్నటుల సుందరవస్త్రాభూషణములచే శోభాయమా నులగుచు గృహిణులను సదా పవిత్రముగ నుంచవలయును. ॥ ౪౦ ॥ (౪౯౦)

౪౦౦ ఉదు తిష్ఠేత్వస్య విశ్వమనా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగస్తుప్తవ్ చస్తః, గాన్ధారః స్వరః.

పున ర్విద్వ త్కృత్య మాహ. విద్వాంసుల కృత్యములు.

ఉదు తిష్ఠ స్వధ్వరావా నో దేవ్యా ధియా. దృశే చ భాసా బృహతా సుశుక్వని రాగ్నే యాహి సుశ స్తిభిః

॥ ౪౧ ॥

ఉత్, ఉః ఇత్యౌ, తిష్ఠ, స్వధ్వరేతి సు + అధ్వర, అవ, నః, దేవ్యా, ధియా, దృశే చ, భాసా, బృహతా, సుశుక్వనిరితి సు + శుక్వనిః, ఆ, అగ్నే, యాహి, సుశ స్తిభిరితి సుశ స్తి + భిః

॥ ౪౧ ॥

పదార్థః :- (ఉత్) (ఉ) (తిష్ఠ) (స్వధ్వర) శోభనా అధ్వరా అహింసనీయా మాననీయా వ్యవహారా యస్య తత్సంబుద్ధే (అవ) రక్ష. అత్ర ద్వ్యచేత స్తిజ ఇతి దీర్ఘః (నః) అస్మాన్ (దేవ్యా) శుద్ధ విద్యాశిక్షావస్తయా (ధియా) ప్రజ్ఞయా క్రియయా వా (దృశే) ద్రష్టుమ్ (చ) (భాసా) ప్రకాశేన (బృహతా) మహతా (సుశుక్వనిః) సుప్త శుచాం పవిత్రాణాం వనిః సంభక్తా (ఆ) (అగ్నే) విద్వన్ (యాహి) ప్రాప్నుహి (సుశ స్తిభిః) శోభనైః ప్రశంసితై ర్గుణైః. ॥ ౪౧ ॥ అన్వయః :- హే స్వధ్వర సజ్జన విద్వన్! గృహస్థాత్వం సతత ముత్తిష్ఠ సర్వదా ప్రయతస్య. దేవ్యా ధియా నోఽవ. హే అగ్నే ! అగ్ని వత్ప్రకాశమానః సుశుక్వని వ్యము దృశే బృహతా భాసా సూర్య ఇవ సుశ స్తిభిః సర్వా విద్యా యాహి. అస్మాంశ్చ ప్రాపయ. ॥ ౪౧ ॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక

ఐహోమాలక్ష్మరః విద్యుద్భిః శుద్ధవిద్యా ప్రజ్ఞాదానేన సర్వే సరళః సంరక్ష్యః, నహి సుశిఖే మస్తరా మనఃష్యాణాం సుభాయాన్యత్ పిండిచ్ఛరణ మస్తి. రస్మాదాలస్యకవటాదీని కుకర్మాజే విహాయ విద్యాప్రచారాయ సదా ప్రయత్నితవ్యమ్.

॥౩౧॥

పదార్థము :- స్వద్వం = చక్కని మానసియములు అహింసాత్మకములు నగు వ్యవహారముల నొనర్చువాదా : సజ్జన పిద్వాంసుదా : గృహస్థా : నీవు నింతరము, ఉత్తిష్ఠ = పురుషార్థముతో సున్నతిని పొంది యితరులకు కూడ సదా లభింపజేయుము. దేవ్యా ధియా = శుద్ధవిద్యాశిక్షలచే కూడిన బుద్ధితో లేక క్రియతో, నః = మమ్ము. అప = రక్షించుము. అగ్న్యై = అగ్నివలె ప్రకాశించువాదా : సుశుక్వనిః = మంచి పవిత్ర పదార్థముల విశిష్టించువాడవైన నీవు, ఉ = తక్కుముతో, దృశే = చూచుటకు. బృహతా భాసా = గొప్ప ప్రకాశవంతుడైన సూర్యునివలె, సుశ స్థిభిః = సుందరప్రశంసిత గుణములతో సకల విద్యులను, యాహి = పొందుము. మలయు మాకును లభింపజేయుము. ౧

భావార్థము :- వాచక ఐహోమాలంకారం ...ందున్నది. విద్వాంసులు శుద్ధవిద్యాబుద్ధులను దాన మొనర్చి సకల మానవులను నింతరము రక్షించవలయును. ఏలయన మానవులకు సుఖ పొందెత్తె సుశిక్షితస్వ మణి యొక ఆశ్రయము లేదు. కనుక అందఱు ఆలస్య కవటాది కుకర్మలను త్యజించి విద్యాప్రచారమునకై సర్వదా ప్రయత్నించ వలయును.

॥౩౧॥ (౪౭౧)

౪౭౨ ఉద్వస్ ఇత్యన్య కణ్వ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, ఉపరిష్ఠాద్ బృహతీ చన్తః, మధ్యమః స్వరః.

పున ర్విద్యతక్రౌత్య మాహ. మరల విద్వాంసుని కృత్యములు.

ఉద్వస్ ఉఃపుణ ఉఃతియే తిష్ఠా దేవో న సవితా । ఉద్ధో వాజస్య సవితా
యదజ్ఞోభి ర్వామద్భి ర్విహ్వయా మహే

॥౪౨॥

ఉద్వస్, ఉః ఇత్యుః, సు, నః, ఉఃతయే, తిష్ఠ, దేవః, న, సవితా, ఉద్వస్, వాజస్య, సవితా, యత్, అజ్ఞోభిరన్య జ్ఞో + భిః, వామద్భి రితి వామత్ + భిః, విహ్వాయామహ ఇతి విహ్వాయామహే

॥౪౨॥

పదార్థము :- (ఉద్వస్) ఉపరిన్తః (ఉ) (సు) (నః) అస్మాకమ్ (ఉఃతయే) రక్షణాద్యాయ (తిష్ఠ) ద్వ్యవోఽత త్ప్రీతి ఇతి దీప్తః (దేవః) ద్యోతకః (న) ఇన(సవితా)భాస్కరః (ఉద్వస్) ఉత్కృష్టః (వాజస్య) విజ్ఞానస్య (సవితా) సంభాషకః (యత్) యః (అజ్ఞోభిః) వ్యక్తికారకైః కిరణైః (వామద్భిః) యద్దవిద్యాకుశలై ర్మేదాదిభిః (విహ్వాయామహే) విశేషేణ స్మర్యామహే.

॥౪౨॥

అన్వయః :- మే విద్వన్వద్యాపక : త్వముద్వస్ సవితా దేవో న స ఉఃతయే సుతిష్ఠ సుస్థిరో భవ. యద్వ స్తవజ్ఞోభి ర్వామద్భిః సహ వాజస్య సవితా భవ తము వయం విహ్వాయామహే. ॥౪౨॥ భావార్థము :- అత్ర వాచక ఐహోమాలంకారః. అధ్యాపకోపదేశకా జనా యథా సవితా భూమి చంద్రాదిభ్య ఉపరిన్తః సన్ సృజ్యోతిషా సర్వం సంరక్ష్య ప్రకాశయతి. తథోత్కృష్టగుణై ర్విద్యా న్యాయం ప్రకాశ్య స్మర్యా ప్రజ్ఞాః సదా సుశోభయేయుః.

॥౪౨॥

పదార్థము :- అధ్యాపకా : విద్వాంసుదా : నీవు, ఉద్వస్ = పైన ఆకాశములో సున్నవాడు, దేవః = ప్రకాశకుడైన న, సవితా న = సూర్యునితో సమానుడవు, నః ఉఃతయే = మా రక్షకులకై.

సుతిష్ఠ = చక్కగా నాసీను[సుస్థిరు]డవగుము. యత్ = ఏ నీవు, అంజిభిః = ప్రికటింపజేయు కిరణములతోను, వామద్విః = యుద్ధవిద్యయుందు టుళలులైన బుద్ధిమంతులతోను. వాజస్వ = విజ్ఞానమును, నవితా = సేవించువాడవో, ఉ = ఆ నిన్నేమేము, విహ్వయా మహే = విశేషించి యాహ్వానించుచున్నాము.

॥౪౨॥

భావార్థము :- వాచక యస్తోఃమాలంకార మిందున్నది. విద్వాంసులైన యధ్యాపకోపదేశకులు సూర్యుడెటుల భూమి చంద్రాదిలోకములకంటె పైన యుండి స్వకిరణములచే నర్వ జగత్తును సంరక్షించి ప్రకాశింపజేయుచున్నాడో యటులనే యుత్తమ గుణములతో విద్యాన్యాయముల ప్రకాశింపజేసి నకల పర్యజలను సుశోభిత మొనర్చవలయును.

॥౪౩॥ (౪౭౭)

౪౭౭ నజాత ఇష్టస్య లిశ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా. విరాట్త్రిష్టవః ఛన్దః, తైవతః స్వరః.

అద జనకావత్య వ్యవహార మాహ. పితాపుత్రుల వ్యవహారము.

నజాతో గర్భో అస్తి రోదస్యో రగ్నో చాపు ర్విభృత ఓషధీషు ।

చిత్రః శిఖః పరితమాఽన్యత్రాన్ ప్రమాతృభ్యో అధి కనిక్రదద్ గాః ॥౪౩॥

నః జాతః, గర్భః, అస్తి, రోదస్యోః, అగ్నే, చాపుః, విభృత ఇతి వి+భృతః ఓషధీషు, చిత్రః, శిఖః, పరి, తమాన్యస్తి అక్త్రాన్, ప్ర, మాతృభ్య ఇతి మాతృభ్యః, అధి, కనిక్రదత్, గాః

॥౪౩॥

పదార్థః :- (నః) (జాతః) ప్రసిద్ధః (గర్భ) యో గీర్యతే స్వీక్రియతే నః (అస్తి) (రోదస్యోః) ద్యావాభృధివ్యోః (అగ్నే) విద్యన్ (చాపుః) సుందరః (విభృతః) విశేషణ ధృతః పోషితో వా (ఓషధీషు) సోమాదు (చిత్రః) అద్భుతః (శిఖః) బాలకః (పరి) (తమాన్యస్తి) రాత్రీః (అక్త్రాన్) అన్దకారాన్ (స) (మాతృభ్యః) మాన్యకర్తృభ్యః (అధి) (కనిక్రదత్) గచ్ఛన్ (గాః) గచ్ఛతి. అత్రాడభావః. ॥౪౩॥ అన్వయః :- హే అగ్నే ! యస్త్యం యథా రోదస్యో రాత్రా త్వాం రోషధీషు విభృతస్థిత్రో గర్భోఽరోగ మాతృభ్య స్తమాన్యక్త్రాన్ పర్యధికనిక్రదత్సన్ గా గచ్ఛతి. తదా భూతః శిఖర్గా విద్యాః ప్రాప్నుహి. ॥౪౩॥ భావార్థః :- యథా బ్రహ్మచర్యాది సునియమై ర్జనితః పుత్రో విద్యా అధీత్య పితరౌ సుఖయతి. తదైవ జనకౌ ప్రజాః సుఖయేతామ్.

॥౪౩॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా ! ఏ నీవు, రోదస్యోః = ఆకాశ పృథువులందు, జాతః = ప్రసిద్ధము, చాపుః = సుందరము, ఓషధీషు = సోమంతాది ఓషధులలో, విభృతః = విశేషించి ధరించబడినది, పోషించబడినదియు, చిత్రః = ఆశ్చర్యరూఃమనగు, గర్భః = స్వీకరించదగిన సూర్యలోకము ఎటుల. మాతృభ్యః = మాన్యమొనరించు తల్లివలన అనగా కిరణములవలన, తమాన్యస్తి = రాత్రిలను. అక్త్రాన్ = అంధకారములను, పర్యధికనిక్రదత్ = అన్నివైపులనుండి అధిగమించుచు, గాః = నడపించుచున్నదో, అటులనే, మాతృభ్యః = తల్లినుండి శిఖః = బాలకుడు, గాః = విద్యలను పొందుగాక !

॥౪౩॥

భావార్థము :- బ్రహ్మచర్యాది నియమములద్వారా ఉత్పన్నమైన పుత్రుడు విద్యనభ్యసించి తల్లి దండ్రులకు సుఖము చేకూర్చును అటులనే మాతాపితరులు కూడ సంతానమునకు సుఖము కలిగించ వలయును.

॥౪౩॥ (౪౭౭)

౪౭౪ స్థిరో భవేత్యస్య త్రిత యుషీః, అగ్నిర్దేవతా, విరాడనుష్ఠువ్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ పితరో స్వాపత్యాని కథం శిక్షేయారా మిద్యుపదిశ్యతే.

జననీ జనకులు స్వసంతానమునకు నెఱుల శిక్ష గరపవలెను ?

స్థిరో భవ వీడ్వజ్గ ఆతు ర్భవ వాజ్గ్యస్వినే ।

ప్రథు ర్భవ సుషదన్తమగ్నేః పురీషవాహణః

॥౪౪॥

స్థిరః, భవ, వీడ్వజ్గ ఇతి ప్రిమ+అజ్గః, ఆతుః భవ, వాజీ, అర్వస్, ప్రథుః, భవ, సుషదః, సుషద ఇతి సుషదః, ర్వమ్, అగ్నేః, పురీష+వాహణః, పురీష వాహన ఇతి పురీష+వాహనః

॥౪౪॥

(స్థిరః) నిశ్చలః (భవ) (వీడ్వజ్గః) వీడూని చృఢాని బలిష్ఠాన్యజ్ఞాని యస్య సః(అతుః) శీఘ్ర కారీ (భవ) (వాజీ) ప్రాప్తనీతిః (అర్వస్) విజ్ఞానయుక్త (ప్రథుః) విస్తృతనుభవః(భవ)(సుషదః)యః శోభనేషు వ్యవహారేషు సీదతి సః (ర్వమ్)(అగ్నేః)పావకస్య (పురీషవాహణః)య పురీషాణి పాలనాదీని కిర్మాణి వాహయతి సః ॥౪౪॥ అన్వయః:- హే అర్వస్ పుత్ర త్వం విద్యాగ్రహణాయ స్థిరో భవ వాజీ వీడ్వజ్గ ఆతు ర్భవ. త్వమగ్నేః సుషదః పురీషవాహణః ప్రథు ర్భవ ॥౪౪॥ ఛాంద్యః :- హే సుసంతాన ! యుష్మాద్భి ర్భృహత్వర్యేణ శరీరబలం విద్యాసుశిక్షణ్యా మాత్మబలం పూర్ణం దృఢం కృత్వా స్థిరతయా రక్ష విధేయ. అగ్నేయాస్త్రాదినా శత్రువినాశకేష్వతి మాతాపితరః స్వసంతానాన్ సుశిక్షేయః.

॥౪౪॥

పదార్థము :- అర్వస్ = విజ్ఞానవంతుడవైన పుత్రుడా ! నీవు విద్యాగ్రహణమునకై, స్థిరః భవ = దృఢుడవు కమ్ము, వాజీ = నీతిమంతుడవు, వీడ్వజ్గః = దృఢమైన అంగములుగల వాడవు, అతుః = శీఘ్రముగ కార్యమొనర్చువాడవు. భవ = కమ్ము. నీవు, అగ్నేః = అగ్నిసంబంధమైన సుందరి వ్యూహరములలో, సుషదః = స్థితుడవు, మణియు, పురీషవాహణః = పాలనాదీనభ కర్మలను పపించువాడవు, ప్రథుః = సుఖమును విస్తరింపజేయువాడవు, భవ = కమ్ము. ॥౪౪॥

ఛాంద్యము - సుసంతానమా ! మరు బ్రహ్మచర్యమును నేవించి శరీరమును విద్యా సుశిక్షలచే నాత్మబలమును పూర్ణదృఢముగ నొనర్చి స్థిరముగ రక్షణమొనర్చుడు. అగ్నేయాద్యస్త్ర విద్యలచే శత్రువులను వినాశమొనర్చుడు అని తల్లిదండ్రులు సంతానమునకు శిక్ష గరపవలయును. ॥౪౪॥

౪౭౫ షే ఇతిస్య చిత్త యుషీః, అగ్నిర్దేవతా, విరాట్పూర్ణా బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

ప్రసస్యైః ప్రజాసు కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. వారెఱుల ప్రజలలో మెలగవలయును ?

ప్రవో భవ ప్రజాభ్యో మానుషీభ్యస్తమజీరః ।

మా ద్యావాపృథివీఅభి శోచీ రాన్తరిక్షం మా వనస్పతీన్

॥౪౫॥

ప్రవః, భవ, ప్రజాభ్య ఇతి ప్రజా+భ్యః, మానుషీభ్యః, త్వమ్, అజీరః, మా, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, అభి, శోచీ, మా, అన్తరిక్షమ్, మా, వనస్పతీన్

పదార్థః— (శివః) కల్యాణకరో మజ్జలమయః (భవ) (ప్రజాభ్యః) (ప్రసిద్ధాభ్యః) (మానుషీభ్యః) (త్యమ్) (అజ్గిరః) ప్రాణ ఇవ పీయ (మా) నిషేధే (ద్యావాపృథివీ) విద్యుద్భూమి (అభి) అభ్యస్తరే (శోచీః) శోకం కుర్యాః (మా) (అస్తరిక్షమ్) అవకాశమ్ (మా) (వనస్పతీన్) వటాదీన్. || ౪౫ || అన్వయః :- హే అజ్గిరస్తస్య మానుషీభ్యః ప్రజాభ్యః శివో భవ ద్యావాపృథివీ మాభిశోచీ రస్తరిక్షం మాభిశోచీ ర్వనస్పతీన్మాభిశోచీః. || ౪౫ || భావార్థః :- నన్నానైః పృజాః ప్రతి మజ్జలావ జ్ఞేన భూత్వా ప్రధివ్యాదీనాం మధ్యే నిశ్శౌకైః స్తాతవ్యమ్. కింత్యేతేషాం రక్షం విధాయోపకారాయో త్సహతయా ప్రయతితవ్యమ్. || ౪౫ ||

పదార్థము :- అజ్గిరః = పౌరాణియమైన సంతానమా : నీవు, మానుషీభ్యః = మనుష్యాదు లకు. పృజాభ్యః = పృసిద్ధపృజలకు, శివః = కల్యాణకరుడవు మంగళమయిడవు, భవ = కమ్ము, ద్యావాపృథివీ = విద్యుద్భూములకై. మా అభిశోచీః = అధికముగ శోకించకుము, అంతరిక్షమ్ = ఆకాశ విషయమునకాద శోకించకుము, వనస్పతీన్ = వటాదివనస్పతులను గుఱించి శోకించకుము భావార్థము :- సంతానము పృజల పట్ల మంగలాచారవంతమై పృథివ్యాదుల విషయమై శోక రహితముగ నుండవలయును. అయినను ఈ పదార్థముల నన్నిటిని రక్షించుట కేర్పాటు లొనర్చి యుపకారమునకై యుత్సాహముతో పరియత్నించ వలయును. || ౪౫ || (౪౭౪)

౪౭౬ ప్రైతు వాజీ కనిక్రదన్నానదద్రాసభః పత్వా. భరన్నగ్నిం పురీష్యం మా ప్రాద్యా

యుషః పురా. వృషాగ్నిం వృషణం భరన్నపాం గర్భభిసముద్రయమ్. అగ్న ఆయాహి వీతయే

|| ౪౬ ||

ప్ర, ఏత్తు, వాజీ, కనిక్రదత్, నానదత్, రాసభః, పత్వా, భరన్, అగ్నిమ్, పురీష్యమ్, మా, ప్రాది, ఆయుషః, పురా, వృషా, అగ్నిమ్, వృషణమ్, భరన్, అపామ్, గర్భమ్, సముద్రయమ్, అగ్నే, ఆ, యాహి, వీతయే || ౪౬ ||

పదార్థః :- (ప్ర) (ఏత్తు) గచ్ఛతు (వాజీ) అశ్వః (కనిక్రదత్) గచ్ఛన్ (నానదత్) భృశం శబ్దం కుర్వన్ (రాసభః) దాతుం యోగ్యః (పత్వా) పతతి గచ్ఛతీతి (భరన్) ధరన్ (అగ్నిమ్) విద్యుత్తమ్ (పురీష్యమ్) పురీషేషు పాలనేషు సాధుమ్. (మా) (ప్రాది) గచ్ఛ (ఆయుషః) నియత వర్షాజీవనాత్ (పురా) పూర్వమ్ (వృషా). బలిష్ఠః (అగ్నిమ్) సూర్యాఖ్యమ్ (వృషణమ్) వర్షయితా రమ్ (భరన్) (అపామ్) జలానామ్ (గర్భమ్) (సముద్రయమ్) సముద్రే భవమ్ (అగ్నే) విద్యన్ (ఆ) (యాహి) ప్రాప్నుహి (వీతయే) వివిధసుఖానాం వ్యాప్తయే. || ౪౬ || అన్వయః :- హే అగ్నే ! సుసంతాన భవాన్ కనిక్రదన్నానదద్రాసభః పత్వా వాజీవాయుషః పురా మా ప్రైతు. పురీష్యమగ్నిం భరన్మా పాది. ఇతస్తతో మాగచ్ఛ వృషాపాం గర్భం సముద్రయం వృషణమగ్నిం భరన్ వీతయ ఆయాహి. || ౪౬ || భావార్థః :- మనుష్యా విషయబోలుపతాత్యాగేన బ్రహ్మ చర్యేణ పూర్ణజీవనం ధృత్వా అగ్నివి పదార్థ విజ్ఞానార్థర్యం వ్యవహార మున్నయేయుః || ౪౬ ||

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వావంతమగు సుతమ సంతానమా ! సిష్ట, కనిత్రదత్ = నడచు నది, నానదత్ = శీఘ్రముగ శబ్దమొనరించునది, రాసభః = ఇష్టచగినమ్, ఏర్వా = నడచునదియునగు, వాజీ = అశ్వమువలె, ఆయుషః = నిరుత వయస్సుకు, భూ = పూర్వము, మో పైకితు = పురణించకుము. పురీష్యమ్ = క్షణకు హేతువులైనపదార్థము లందుత్తమమగు, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తును, భరన్ = ధరించుచు, మా పాది = ఇటునటు అంగలాచ్చకుము. వృషా = అతి బలవంతుడు, అపామ్ = జలములయొక్క, సముద్రయమ్ = సముద్రములో కలుగునది, గర్భ్యమ్ = స్వీకరించ దగి నది. వృషణమ్ = వర్షింపజేయునదియునగు, ఆగ్నిమ్ = సూర్యాగ్నిని. ఛరన్ = ఛారణమొన ర్చుచు. వీతయే = సుఖముల వ్యాప్తికై, ఆయాహి = వారుగ లభించుము. ౪౬

భావార్థము :- రాజాది మానవులు తమ సంతానమును విషయలోపతత్వమునుండి తప్పించి, బ్రహ్మచర్యముచే పూర్ణాయువును పొంది, అగ్నియిది ఏదార్చ విజ్ఞానముచే భక్తియుక్త వ్యవహారముల నున్నతి పరచవలయును. ౪౬ (౪౩౬)

౪౩౬ ఋశిమిత్రస్య త్రిత ఋషిః, అగ్ని క్షేవతా, ఏరాద్యాహ్నికా ఇర్హిష్టవృక్షః, వైవః స్వరః.

మనుష్యైః కిం కిమాచరజీయం కిం కిం చ త్యక్తవ్య ఏత్యాహ.

మానవు లేమి ఆచరించవలయును ? ఏమి త్యజించ వలయును ?

ఋతః సత్యమృతః సత్యమగ్నిం పురీష్యమగ్నిరస్వద్ భరామః ఓషధయః ప్రతి మోదధ్వమగ్నిమేతః ఏవమాయన్త మభ్యత్ర యుష్మాః । వ్యస్యన్ విశ్వా అనిరా అమీవా నిషీదన్న్వ అప దుర్మతిం జహి ॥౪౩॥

ఋతమ్, సత్యమ్, ఋతమ్, సత్యమ్, అగ్నిమ్, పురీష్యమ్, అగ్నిరస్వత్, భరామః, ఓషధయః, ప్రతి మోదధ్వమ్, అగ్నిమ్, ఏతమ్, ఏవమ్, ఆయన్తమిత్యా + యన్తమ్, అభి, అత్ర, యుష్మాః, వ్యస్యన్తితి వి+అస్యన్, విశ్వా అనిరా, అమీవా, నిషీదన్ నిసీదన్తి వి+సీదన్, నః, అపదుర్మతిమితి దుః+మతిమ్, జహి

పదార్థః :- (ఋతమ్) యదార్థమ్ (సత్యమ్) అవిసశ్వరమ్ (ఋతమ్) అవ్యభిచారి (సత్యమ్) సత్పు పురుషేషు పాదు సత్యం మానం భాషణం కర్మ చ (అగ్నిమ్) విద్యుతమ్ (పురీష్యమ్) పాలన పాదనేషు భవమ్ (అగ్నిరస్వత్) వాయువత్ (భరామః) భరామః (ఓషధయః) యవదయః (వృతి) (మోదధ్వమ్) ముఖయత (అగ్నిమ్) (ఏతమ్) పూర్వోక్తమ్ (శివమ్) మంగళకారిణమ్ (ఆయన్తమ్) ప్రాప్నువన్తమ్ (అభి) ఆభిముఖ్యే (అత్ర) (యుష్మాః) యుష్మాన్. అత్ర వాచ్యవస్సీతి శసో నా దేశాభావః (వ్యస్యన్) వివిధతయా ప్రక్షిప్త (విశ్వః) సర్వాః (అనిరా) నితరాం దాతుమయోగ్యాః (అమీవా) రోగపీడాః (నిషీదన్) అపవీతః సన్ (నః) అస్మాకమ్ (అప) దూరికరణే (దుర్మతిమ్) దుష్టాం మతిమ్ (జహి) నాశయ. ॥౪౩॥ అన్వయః :- హే సన్తానా యథా వయమ్యుతం సత్య మ్యుతం సత్యం పురీష్యమగ్ని మగ్నిరస్వద్భరామః. తథా ఏతమాయన్తం శివమగ్నిం భృత్వా యాయ మవ్యభిమోదధ్వమ్. యా ఓషధయో యుష్మాః ప్రతి పాప్నువన్తితా వయం భరామః. హే వైద్యః త్వం విశ్వా అనిరా అమీవా వ్యస్యన్తత్ర నిషీదన్న్వ దుర్మతి మపజహి దూరికుర్విత్యేనం పార్ధయత.

భావార్థము :- మనుష్యా ఋతం సత్త్వం పరం సత్త్వం కారణం బ్రహ్మపరమ్యుతం సత్త్వమన్యక్తం జీవాఖ్యం సత్త్వభాషాజ్ఞాదికం పృథ్వీజమగ్నోష్ణదీపముహం చ విద్యయా శరీరస్య జ్వరాది రోగా నాత్మనోఽవిద్యాదీంశ్చ నిరస్య మాదకదర్శవృత్త్యాగేన సుమతిం సంపాద్య సుఖం ప్రాప్య నిత్యం మోదంతాం మా కదాచిదేతద్వివరీతాచరణేన సుఖం హిత్వా దుఃఖసాగరే పతన్తు. ||౩౩||

పదార్థము :- సుసంతానమా ! ఎటుల మేము, ఋతమ్ సత్త్వమ్ = యదార్థమైన నాశరహిత మును, ఋతమ్ సత్త్వమ్ = సత్పురుషులలో అవ్యభిచార మగు శ్రేష్ఠ సత్త్వభావమును సత్త్వభాషణ మును, సత్త్వక్రియలను, పురీష్యమ్ = రక్షాసాధనములందుత్తమమైన, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తును, అంగిర స్స్యత్ = వాయుతుల్యముగ, భరామః = భారణ మొనరించుచున్నామో [అటులనే], ఏతమ్ = ఈ పూర్వోక్తము, ఆయంతమ్ = పొందబడినది, శివమ్ = మంగలకరమునగు, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తును పొంది మీరును, అభిమోదధ్వమ్ = ఆనందితులు గండు. ఓషధయః = ఏయవాద్యోషధులు, యుష్మాః ప్రతి = మీకు లభించునో వానిని మేము భారణ మొనరించుచున్నాము. మీరును అటులొనర్చుడు, వైద్యుడా ! నీవు, విశ్వాః = సమస్తములైన, అనిరాః = నిరంతరము పెట్టరాని [పడరాని], అపివాః = రోగపీడలను, వ్యస్యన్ = అనేక విధముల దూరమొనర్చుచు, అత్ర = ఈ ఆయుర్వేద విద్య యందు, నిషీదన్ = స్థితుడవై, నః = మా యొక్క, దుర్మతిమ్ = దుష్టబుద్ధిని, అపజహి = అన్ని విధముల దూరమొనర్చుము అని యీవై ద్యుని ప్రార్థించుడు. ||౩౪||

భావార్థము :- మానవులారా ! మీరు యదార్థము అవినాశి పర[కారణ]మునగు బ్రహ్మను; రెండవకారణమైన, యదార్థము అవినాశి అన్యక్తమునగు జీవమును, సత్త్వభాషణమొదలైన వానిని, ప్రకృతినుండి పుట్టిన అగ్ని ఓషధ్యాది పదార్థములను భారణ మొనర్చి విద్యచేతను శారీరిక జ్వరాది రోగములను, ఆత్మయొక్క ఆ విద్యాది దోషములను దూరమొనర్చి, మాదక ద్రవ్యముల వినశించి, సుమతిని పొంది, సుఖము ననుభవించుచు నిత్యానందితులు గండు. ఎన్నడు దీనికి విపరీతముగ సంపదించి సుఖమును త్యజించి దుఃఖసాగరమున పడకడు. ||౩౫|| (౪౦౭)

౪౦౮ ఓషధయ ఇత్యన్య త్రిత ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, భుగిగుప్తువ ఛన్దః, గాథారః స్వరః.

త్రియోఽపి కిం కిమాచరేయు రిత్యాహ. శ్రీ రేమేషి అవరించ వలయును :

ఓషధయః ప్రతిగృభ్ణీత పుష్పవతీః సుపిప్పలాః । అయం వో గర్భ ఋత్వి యః ప్రత్నభి సదస్తమాసదత్ ||౪౬||

ఓషధయః, ప్రతి, గృభ్ణీత, పుష్పవతీ రితి పుష్ప + వతీః, సుపిప్పలా ఇతి సు + పిప్పలాః, అయమ్, వః, గర్భః, ఋత్వియః, ప్రత్నమ్, సదస్తమితి సద + స్తమ్, ఆ, అసదత్ ||౪౭||

పదార్థము :- (ఓషధయః) సోమాదయః (ప్రతి) (గృభ్ణీత) గృహీత (పుష్పవతీః) శ్రేష్ఠాని పుష్పాణి యాసాం తాః (సుపిప్పలాః) శోభనఫలాః (అయమ్) (వః) యుష్మాకమ్ (గర్భః) (ఋత్వియః) ఋతుః ప్రాప్తోఽన్య సః (ప్రత్నమ్) పురాతనమ్ (సదస్తమ్) సహస్థానమ్ (ఆ) (అస దత్) ప్రాప్నుయాత్. ||౪౮|| అన్వయః :- హే త్రియో యాయం యా ఓషధయః సన్తి

యాభ్యోఽయమృత్వియో గర్భో షః శ్రత్సం సధస్తం గర్భాశయమాసవత్రాః పృష్ఠవతీః సుపిష్ఠలా
 ఓషధీః పృతి గృభీత. ||౬౮|| ఛావార్థః :- మాతాపిత్రిభ్యాం కన్యాభ్యో వ్యాకరణాదిక మ
 ధ్యాప్య వైద్యక శాస్త్రమధ్యాపనీయమ్. యద ఇమా ఆరోగ్యకారికా గర్భసంపాదినీ రోపదీ ర్విజ్ఞాయ
 సుసంతానాన్యత్పాద్యే నతతం పృమోదేన్. ||౬౯||

పదార్థము:- శ్రీ లారా :- రందరు, ఓషధయః = సోమలదాద్యోషధురేవి యున్నవో, వేనిచే,
 అయి ఋత్వియః గర్భః = సరిగా ఋతుకాలమును పొందిన యా గర్భము, వః = మియొక్క,
 శ్రత్సమ్ = ప్రాచీనమును, సధస్తమ్ = నియతస్థానమునైన గర్భాశయమును పొందునో, పృష్ఠవతీః
 = శ్రేష్ఠపృష్ఠములతో గూడిన, సుపిష్ఠలాః = సుందరపు యుక్తములైన యా యోషధులను, ప్రతి
 గృభీత = నిశ్చయముగ గ్రహించును. ||౭౦||

ఛావార్థము:- తల్లిదండ్రులు భటులను వ్యాకరణాది శాస్త్రముల జదివించి వైద్యక శాస్త్ర
 మును జదివించవలయును. దానిచే నీ కన్యలు రోగనాశకములు, గర్భ స్థానకములు సగు నోషధుల
 నెరిగి సుసంతానమును గని నిరంతరము ఆనంద మనుభవించగలవి. ||౭౦|| (౪౩౮)

౪౩౯ వివాహశత్యస్యోర్విధిం ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, త్రిపుచ్చక్రం, వైవశః స్వరః.

వివాహసమయే శ్రీ పురుషో లింగం ప్రతిహానీయాదా మిద్యుపదిశ్యతే.

వివాహసమయమున శ్రీ పురుషురేవ ప్రతిజ్ఞ యున్నట్లెను ?

పాజసా పృథునా శోభచానో వాచస్ప ద్విద్యో రక్షసో లమివాః ।

సుశర్మణో బృహతః శర్మణి స్వామగ్నైరహస్యైః సుహవస్త్వ ప్రణీతా ||౭౧||

వి, పాజసా, పృథునా, శోభచానః, వాచస్ప, ద్విద్యః, రక్షసః, అమీవాః, సుశ
 ర్మణ ఇతి సు+శర్మణః, బృహతః, శర్మణి, స్వామి, అగ్నేః, అహమ్, సుహ
 వస్త్వైస్సు+హవస్య ప్రణీతా, ప్రసిదా ఏత ప్ర+సిదా ||౭౨||

పదార్థః:- (౧) వివిధేన (పాజసా) బరేన, పాతే ర్పరేణ చ. ఉ. ౪ ౧౦౨ ఇత్యున్.
 పాజ ఇతి బర నామ-----విషం ..౯. (పునా) విస్తీర్ణేన (శోభచానః) ధృశం చుచిః సన్
 (వాదస్య) (ద్విషః) శత్రుశరాల పురిచారిణీ ర్విప్రవతీ (రక్షణి)దస్తాః (అమివా) రోగ ఇవ ప్రాణ
 నాం హీదతాః (సుశర్మణః) సుశోభిత గృహస్య (బృహతః) మహతః (శర్మణి) ఋకారతే గృహే
 (స్వామి)వరేయ (అగ్నేః) అగ్నిచంద్రికా యానస్య (అహమ్) ఇద్మి (సుహవస్య) శోభనో హవో
 గ్రహణం దానం వా యస్య రిస్య (ప్రసిదా) ప్రతిష్ఠాయాం ధర్మాయాం సిదా. ||౭౩|| అన్వయః:-

హే పతే ! యది త్వం పృథునా వివాహసా జలెన సహ శోభచానః సహ వరేణా అమివా రక్షసో
 ద్విద్యో వాదస్య త్త్వ బృహతః సుశర్మణః సుహవస్యాగ్నే స్తే శర్మణి ప్రణీతా వాహం పెర్ని స్వామ్,
 ||౭౪|| ఛావార్థః :- వివాహసమయే పురుషేణ త్రియా చ వ్యభిచార్యాగగ్య ప్రతిజ్ఞాం కృత్వా వ్యభి
 చారిణీనాం శ్రీకాం లమ్పటానాం పురుషాణాం చ సర్వథా సంగం క్షక్త్వా పరిస్పర్శ మస్మతి విషయా
 సక్తిం విషయ ఋతుగమనో భూత్వాన్యోఽన్యం శ్రీత్యా వీర్యవన్త్యః సర్వా ముర్ధ్వాదయేతామ్. నహి
 వ్యభిచారేణ తుల్యం త్రియాః పురుషస్య చాప్రియమనాయుష్య మతీ ర్రికరం కర్మ విద్యతే తస్మాదేత
 త్సర్వథా త్యక్త్వా ధర్మాచారిణో భూత్వా దీర్ఘాయుషో స్యాత్. ||౭౫||

సదావము :- పతీ : నీవు, పృథువా = విస్తృతము, వి = వివిధప్రకారమునగు, పాజసా = బలముతో, శోకువానః = అత్యంతశుచిమంతుడవగుచో పుతీయు. అమివాః = రోగములవలె ప్రాణులను పీదించువాడు, రక్షనః = దుష్టురాండ్రునైన. ద్విషః = శత్రురూపములతో నున్న వ్యభిచారిణి శ్రీలను, బాధస్య = తాదించుచోనేను, బృహతః = గొప్పగ, సుశర్మణః = చక్కగశోభాయమానుడవు, సుహవస్య = శోభనములగు గృహణదానము రాసర్పు వాడవు, అగ్నేః = అగ్నిపతే ప్రకాశమానుడవునగు నీ యొక్క శర్మణి = సుఖకారకపగు గృహమునందును, ప్రణేరో = ఉత్తమ ధర్మయుక్త నీతియందును నీకు పత్నిగ, స్యామ్ = ఉండును. ||౪౯||

భావార్థము:- శ్రీ పురుషులు వివాహ సమయమున వ్యభిచార త్యాగమునకై ప్రత్నిజ్ఞ యొనర్చి వ్యభిచారిణియైన శ్రీని లంఘనైన పురుషుని సాంగత్యమును అన్నివిధముల క్ష్యజించి, పరస్పరము అతివిషయాన క్రిని విసర్జించి, ఋతుగాములై ఎంపింపవలెనని పరాక్రమవంతమైన సంతానమును గనవలెను. ఏలయన శ్రీతి గాని పురుషునికి గాని అప్రియము, ఆయువు నాశన మొనర్చునది, నింద నీయము నగు కర్మ వ్యభిచారముతో సాదయైన దెద్దియు లేదు. కనుక నీ వ్యభిచార కర్మ నన్నివిధముల క్ష్యజించి ధర్మాచరణ మొనరించువారలై దీర్ఘాయుష్మంతులై సుఖ మనుభవించవలయును||౪౯||

౪౦౦ ఆహోహిత్యస్య నిస్తుదీప్తవ ఋషిః, ఆహో దేవతాః గాయత్రీ చక్షుః, వక్షః స్వరః.

అథ కృత్తివివాహః శ్రీ పురుషో అన్యోఽన్యం కిం వర్తేన్ నిత్యాహ.

వివాహితులైన శ్రీ పురుషులు పరస్పర మెటుల ప్రవర్తించవలయును?

ఆహో హిష్టా మయోభువ స్తా నః క్షిరే దదాన । మహే రణాయ చక్షనే ॥

ఆహః, హి, స్థ, మయోభువ ఇతి మయః + భువః, తాః, నః, క్షిరే,

దదాతన, మహే, రణాయ, చక్షనే

||౫౦||

పదార్థః:- (ఆహః) ఆహ ఇవ శుక్రగుణవ్యాపికాః (హి) ఋణ (స్థ) భవత. అత్రాన్యేషా మహితీ దీర్ఘః (మయోభువః) సుఖం భావుకాః (తాః) (నః) అస్మాకమ్ (క్షిరే) బలయుక్తాయ (దదాతన) ధరత (మహే) మహతే (రణాయ) సంగ్రామాయ (చక్షనే) ఛాతుం యోగ్యాయ. ౫౦||౧౨|| అయః :- హే జలవద్వర్తమానా ఆహ ఇవ యాః శ్రీయో యాయం మయోభువః స్థతా క్షిరే మహే రణాయ చక్షనే నో దదాతన||౫౦|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుష్టోప మాలంకారః. యథా శ్రీయః స్వపతీన్ ప్రీణయేయు స్తతైవ పతయః స్వస్య శ్రీయః సదా సుఖయన్తు. ఏతే యుద్ధ కర్మణ్యపి పృథక్ వ న వసేయు ర్రాతృహైవ సదా వ రేరన్. ||౫౦||

పదార్థము:- ఆహః = జలములవలె శుభగుణములందు వ్యాప్తిరాండ్రగు నో శ్రేష్ఠమహిళలారాః ఏమీరు, మయోభువః స్థ = సుఖభోగినులతో, ఆ మీరు, క్షిరే = బలయుక్తము, పరాక్రమవంతము, మహే = గొప్పది, చక్షనే = చెప్పదగినదియునగు, రణాయ = సంగ్రామమునకై, నః = మమ్ము, హి = నిశ్చయముగ, దదాతన = దారణమొనర్చుడు. ||౫౦||

భావార్థము:- వాచక బుష్టోపమాలంకార మిందున్నది. శ్రీ రెటుల పతుల నుంచెదరో, పతీయు నటులనే శ్రీలను సదా సుఖ పెట్టవలయును. ఈ యరువురు యుద్ధ కర్మయందును వేర్వేరుగ నుండ గూడదు. అనగా కలసి మెలసియే ఎల్లప్పుడు మెలగవలయును ||౫౦|| (౪౦౦)

౪౮౧ యో వ ఇత్సన్య నిష్టద్వివ ఋషిః, అపో దేవదాః గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునఃసమేష విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యుడియే.

యో వః ప్రవలమో రస్యన్యై ధాజయతేమాన్యః, ఉపరితే వివ మూర్తయః ॥౫౧॥

యః, వ్యః, ప్రవలమృ ఇతి ప్రవ-లః, రస్యః, రస్యై. ధాజయత, ఇహ. న్యః, ఉపరితేవేత్సన్యైతః+ఇవ, మూర్తయః ॥౫౧॥

పదార్థః - (యః) (వః) యుష్మాన్ (వతమః) అపరిమేన సుఖకారీ (రసః) ఆనందః (తస్య) (ధాజయత) సేవయత (ఇహ) అస్మిన్ గృహేశ్వరే (సః) ఆర్థాత్ మస్మాన్మా (ఉపరితే) యథా కామయమానాః (మూర్తయః) ఉన్యైః ॥౫౧॥ అన్వయః :- హే త్రియో ! దో న ఇహ యః వతమో ససోఽస్మై తస్య మూర్తయః స్మరసురతీ రివ ధాజయత. ॥౫౧॥ ధాపార్థః :- త్రిశ్చైర్భారాదితరా పుత్రా నివ స్వం స్వం ఋషిం స్వా స్వా వర్షే ప్రార్థా సేవరామ్. సేవమేవ స్వాం స్వాం త్రియం పతిశ్చ, యథా జలాని తృపాయరా ప్రాచిన్ స్తస్యైవి తప్తై చ సులయూనస్తేన తృప్తాః సన్.

పదార్థము - త్రి లారా ! ఇహ = ఈ గృహో శ్రమమున, వః = మదియు, నః = మాదియు నగు, శివతమః = అత్యంత సుఖకరమైన, రసః = అనందమేది యున్నదో దానిని, మూర్తయః ఉత్తీరివ = కామయమానురాలైన తల్లి తన సంతానమును సేవింపచున్నయిల, ధాజయత = సేవింపడు.

ధాపార్థము :- మాతా పితరులు తమ సంతానమున కెఱుల సేవ యొనర్చుచరొ యటలనే తమ తమ పతులనుత్రీయక్షితీ పూర్వజముగ సేవింపవలయును. అటలనే పరులును రమ పతులకు సేవ యొనర్చవలయును. దక్షిణ గొప్ప ప్రాణుల నెఱుల జలము తృప్తయవనో అటలనే సుస్వభావముచే ఆనందముచే త్రి పురుషులు పరస్పరము ప్రసన్నులగు సుందవలయును. ॥౫౧॥ (౪౮౧)

౪౮౨ తస్మా ఇత్సన్య నిష్టద్వివ ఋషిః, అపో దేవదాః గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునఃసమేష విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యుడియే.

తస్మా అప్రజ్గమామ వో యస్త్య తయాయ్ జిన్వథ, అపో జనయథా చ న్యః ॥

అన్యై, అపి, గమూమ్, వ్య యన్యై, తయాయ్, జిన్వథ, అన్యై, జనయథా,

చ్యః, న్యః

॥౫౨॥

పదార్థః :- (తస్మై)పిష్టహితాయ(అపి)అలమ్. అప్ర పిలరాదిత్కా ల్లత్వమ్. (గమూమ్) గచ్చేమ (వః) యుష్మాన్ (యన్యై) జన్యై (తయాయ్) నివాసారాయ గృహాయ (జిన్వథ) ప్రీతయత (అపి) జలానీవ (జనయథ) ఉత్పాదయత. అత్ర న్యేషా మపీతి దీర్ఘః. (చ)సుఖాదీనాం సముచ్చయే (సః) అస్మాన్ తిమ్. ॥౫౨॥ అన్వయః :- హే ఆపో జల వద్వర్తమానాః యా యాయం నః తయాయ్ ఉన్వథ జనయథ చ తా వో యుష్మాన్వయ మవరం గమూమ్ యన్యై ప్రతిజ్ఞాతస్య ధర్మ వ్యవహారస్య పాలితా భవత తస్యైవ వయ మపి భవేమ ॥౫౨॥ ధాపార్థః :- పురుషో యన్యైః త్రియః పతి ర్యన్య పురుషన్య యా త్రీ వర్షే భవేత్స సా చ పరస్పరస్యానిష్ఠం కదాపి న కర్మాత్. ఏవం సుఖసంతానై రలంకృతో భూర్వా ధర్మేణ గృహకృత్వాని కర్మారామ్. ॥౫౨॥

పదార్థము:-అపః = జలములవలె శాంత స్వభావముగల మహేశ్వరారా ! ఏ మీరు, నః =

మా, కాయాయ = నివాసస్థానమునకై, జిన్వత = తృప్త మొనర్చెదరో, జనియత = సుసంతానమును గనెదరో, హః = అట్టి మిమ్ములను, ఆరమ్ = సామర్థ్యముతో, గమామ = పొందుదుము గాక: ఏ ధర్మ్యవ్యవహారమునకై ప్రతిజ్ఞయొనర్చెదరో దానిని తప్పక పాలించు వారలు గండు. మఱియు మేమును దానినే పాలించువారల మగుదుము.

॥౫౨॥

భావార్థము :- భార్యాభర్తలైన పతిపత్నులు పరస్పర మెన్నటికి అనిష్టచింతన మొనర్ప గూడదు. ఇటుల సుఖముచేతను సంతానముచేత నలంకృతులై ధర్మముతో గృహకృత్యముల నొనర్ప వలయును.

॥౫౩॥ (౪౮౦)

౪౮౦ మిత్రి ఇత్యస్య సిన్ధుద్వీప యుషిః, మిత్రో దేవతా, ఉపరిష్ఠాద్ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ. విషయ మయ్యదియే.

మిత్రః సప్తసింజ్య పృథివీం భూమిం చ జ్యోతిషా సహ ।

సుజాతం జాతవేదస మయశ్చైయ త్వా సప్తసింజామి ప్రజాభ్యః ॥౫౩॥

మిత్రః, సప్తసింజ్యేతి సమ్+సంజ్య, పృథివీమ్, భూమిమ్, చ, జ్యోతిషా, సహ, సుజాతమితి సు+జాతమ్, జాతవేదసమితి జాత+వేదసమ్, అయశ్చైయ, త్వా, సమ్, సప్తసింజామి, ప్రజాభ్య ఇతి ప్ర+జాభ్యః ॥౫౩॥

పదార్థః :- (మిత్రః) సర్వేషాం సుహృత్సన్ (సంసృజ్య) సంసర్గీ భూత్వా(పృథివిమ్)అస్త రిక్షమ్ (భూమిమ్)క్షితిమ్ (చ) (జ్యోతిషా)విద్యా న్యాయ సుశిక్షప్రకాశేన (సహ)(సుజాతమ్) సుప్త ప్రసిద్ధమ్ (జాతవేదసమ్)ఉత్పన్నం వేదవిజ్ఞానమ్ (అయశ్చైయ) ఆరోగ్యాయ(త్వా) త్వామ్ (సమ్) (సప్తసింజామి) నిష్పాదయామి (ప్రజాభ్యః) పాలనీయాభ్యః ॥౫౩॥ అన్వయః :- హే సతీ ! యస్తం మిత్రః ప్రజాభ్యో అయశ్చైయ జ్యోతిషా సహ పృథివీం భూమిం చ సంసృజ్య మాం సుఖయసి, తం సుజాతం జాతవేదసం త్వాఽహమప్యేతర్థం సంసృజామి ॥౫౩॥ భావార్థః :- శ్రీపురుషాభ్యాం సదుజవిద్యదాసంగాచ్రేష్టాచారం కృత్వాశరీరాత్మనో రారోగ్యం సంపాద్య సుప్రజా ఉత్పాదనీయాః ॥౫౩॥

పదార్థము :- ఓ సతీ ! ఏ నీవు, మిత్రః = అందఱికి మిత్రుడవై, ప్రజాభ్యః = పాలించ దగు ప్రజలకై, అయశ్చైయ = ఆరోగ్యమునకై, జ్యోతిషా సహ = విద్యాన్యాయసుశిక్షల పరకాశ ముతో, పృథివీమ్ = అంతరిక్షమును, చ = మఱియు, భూమిమ్ = పుడమిని, సంసృజ్య = సంబంధ మొనరించి నాకు సుఖమిచ్చుచున్నావో అట్టి, సుజాతమ్ = చక్కగ ప్రసిద్ధుడవు, జాతవేదసమ్ = వేదములనెఱిగినవాడవునగు, త్వా = నిన్ను నేను, సంసృజామి = ప్రసిద్ధమొనర్చుచున్నాను. ॥౫౩॥

భావార్థము :- శ్రీ పురుషులు శ్రేష్ఠగుణవంతులైన విద్వాంసుల సాంగత్యమున శుద్ధచార మును గృహించి శరీరాత్మల యారోగ్యమును పొంది సుసంతానమును బడయవలయును ॥౫౩॥ ౪౮౩

౪౮౩ చిద్రా ఇత్యస్య సింధుద్వీప యుషిః, చిద్రా దేవతా, అనుభవ ఛన్దః గాన్ధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

చిద్రాః సప్తసింజ్య పృథివీం బృహజ్యోతిః సమీధిరే ।

తేషాం భానురజస్రృ ఇచ్ఛుక్తో దేవేషు రోచతే

॥౨౪॥

రుద్రాః, సరిసృజ్యేతి సమ్ + సృజ్య, పృథివీమ్, బృహత్, జ్యోతిః, సమ్, ఈధిరే, తేషామ్, భానుః, అజస్రః, ఇత్, కుక్రః, దేవేషు, రోచతే ॥౨౪॥

పదార్థః :- (రుద్రా) యథా ప్రాణరూపా వాయవః (సంసృజ్య) సూర్యముత్పాద్య (పృథివీమ్) (బృహత్) మహత్ (జ్యోతిః) ప్రకాశమ్ (సమ్) (ఈధిరే) దీప్యంతి (తేషామ్) వాయూనాం సకాశాదుత్పాద్య (భానుః) సూర్యః (అజస్రః) బహురజస్రం ప్రకాశో నిరస్తరః విద్యతే యస్మిన్ సః, అత్ర అర్చ ఆదిత్వాదచ్ (ఇత్) ఇవ (కుక్రః) భాస్వరః (దేవేషు) దివ్యేషు పృథివ్యాదిషు (రోచతే) ప్రకాశతే. ॥౨౪॥ అన్వయః :- హే శ్రీ పురుషా యథా రుద్రాః సూర్యం సంసృజ్య పృథివీం బృహజ్యోతిః సమీధిరే తేషాం సకాశాదుత్పన్నః కుక్రో భాను ర్దేవే ష్టజస్రో రోచత ఇదివ విద్యా న్యాయార్కము త్పాద్య ప్రజాజనాన్ ప్రకాశయతే తేభ్యః ప్రజాసు దివ్యాని సుఖాని ప్రచారయత. ॥౨౪॥

భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా వాయుః సూర్యస్య సూర్యః ప్రకాశస్య ప్రకాశ శృంగీష వ్యవహరస్య చ కారణ మస్మి, తదైవ శ్రీ పురుషాః పరస్పరస్య సుఖస్య సాధనోపసాధన కారిణో భూత్వా సుఖాని సాధయేయః. ॥౨౪॥

పదార్థము :- శ్రీ పురుషులారా : ఇత్ = ఎటుల, రుద్రాః = పాగ్రిణవాయువున కవయవములైన సమానాదివాయువులు, సంసృజ్య = సూర్యుని సృజించి, పృథివిమ్ = భూమిని, బృహత్ జ్యోతిః = గొప్పవర్ణకాశముతో, సమీధిరే = పరీకాశింపజేయుచున్నవో, తేషామ్ = వాని నుండి పుట్టిన, కుక్రః = కాంతిమంతుడైన, భానుః = సూర్యుడు, దేవేషు = దివ్యపృథివ్యాదులందు, అజస్రః = నిరంతరము, రోచతే = పరీకాశమొనర్చుచున్నాడు. అటులనే విద్యాన్యాయరూపసూర్యుని సుత్పన్నమొనర్చి పరీజలను పరీకాశిత మొనర్చి మతీయు వానిచే పరీజలందు సుఖమును వ్యాపింపజేయుము ॥౨౪॥

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మిందున్నది. వాయువు సూర్యునకు, సూర్యుడు పరీకాశమునకు, పరీకాశము నేత్రములతో చూచు వ్యవహారమునకు కారణమై యున్నటుల శ్రీ పురుషులు పరస్పర సుఖపు సాధనోపసాధనముల సమకూర్చుకొనువారై సుఖములను సాధించ వలయును. ॥౨౪॥

౪౦౭ సంసృష్టా మిత్యస్య నిస్తుద్దీప ఋషిః, సినివాలీ దేవతా, విరాడనుష్టప్పస్తక, గాన్ధారిః స్వరః.

స్త్రీభిః కిం ఘాతాః సేవికా రక్షణీయా ఇత్యాహ. స్త్రీలు ఎటువంటి దానిని ఉంచవలయును?

సరిసృష్టాం వసుభీ రుద్రైః ధీరైః కర్మణ్యైం మృదమ్ ।

హస్తాభ్యాం మృద్వీం కృత్వా సినివాలీ కృణోతు తామ్ ॥౨౫॥

సరిసృష్టామితి సమ్ + సృష్టామ్, వసుభిరితి వసు + భిః, రుద్రైః, ధీరైః, కర్మణ్యమ్, మృదమ్, హస్తాభ్యామ్, మృద్వీమ్, కృత్వా, సినివాలీ, కృణోతు, తామ్

పదార్థః :- (సంసృష్టామ్) పశ్యక్ సుశిక్షయా నిష్పాదితామ్ (వసుభిః) కృతేన చతుర్వింశతి వర్ష బ్రహ్మచర్యేణ ప్రాప్తవిద్యైః (రుద్రైః) సేవితేన చతుశ్చక్రాదివిద్యైర్వ బ్రహ్మచర్యేణ విద్యాఖలయుక్తైః (ధీరైః) సుసంయమైః (కర్మణ్యమ్) యా కర్మభిః సంపద్యతే తామ్. అత్ర కర్మవేషా

ద్యౌత్. ఆ. ౫. ౧. ౧౦౦ ఇతి కర్మశ్చదౌత్ సంపాదిస్యరేయత్ (మృదమ్) కోమలాక్షీమ్ (హస్తాభ్యామ్) (మృద్వీమ్) మృదుగుణ స్వభావామ్ (కృత్వా) (సినివాలీ) యా సినిః ప్రేమబద్ధాః కన్యా బలయతి సా (కృతోతు) కరోతు (తామ్) ||౫౫|| అన్వయః :- హే వతే ! భవాన్ శిష్టి హస్తాభ్యాం కర్మ జ్ఞాం మృదమ్ ఇవ ధీరైర్వసుభీరుదైర్భ్యా శిక్షయా సంస్పృష్టాం మృద్వీం కృతోతు యా సినివాలీ వర్తతే తాం త్రియం కృత్వా సుఖయతు. ||౫౫|| భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోప మాంజ్ఞానః, యథా కులాలాదిభిః శిల్పిభిర్జలేన మృత్తికాం కోమలాం కృత్వా తత్సంభూతాన్ కోమలాదీన్ రచయిత్వా సుఖకార్యాణి సాధ్యువన్తి. తథైవ విద్యద్వి ర్మాతాపితృభిః శిక్షితా హృద్యాః కన్యాః బ్రహ్మచారిణో వివాహాయ సంగృహ్య గృహకృత్వాని సాధ్యువన్తి. ||౫౫||

పదార్థము :- వతే ! నీవు, శిల్పి ఎటుల. హస్తాభ్యామ్ = చేతులతో. కర్మజ్ఞామ్ = క్రియచే సిద్ధమొనర్చబడిన. మృదమ్ = మట్టిని యోగ్యమైన దానిగాచేయుచున్నాడో అటుల. ధీరైః = మంచి సంయమము గలవారు, వసుభిః = ఇరువదినాలుగువత్సరములు బ్రహ్మచర్యమును సేవించి విద్యను పొందినవారు, రుదైః = నలుబదినాలుగు వత్సరములు బ్రహ్మచర్యవ్రతమును సేవించి విద్యాదిల ములను పొందినవారునైన వారిచే, సంస్పృష్టామ్ = సుశిక్షను పొందిన బ్రహ్మచారిణీయైన యువతిని. మృద్వీమ్ = కోమలగుణ స్వభావముగలదానిగ, కృతోతు = చేయుము. ఏ త్రి, సినివాలీ = ప్రేమ బద్ధులైన కన్యలను బలవంతురాండుగగ జేయుచున్నదో. తామ్ = ఆబిడను న్యస్త్రీగా నొనర్చు కొని సుఖపడుదు. ||౫౫||

భావార్థము :- వాచక లుప్తోపమాలంకారమిందున్నది. కుంభకారాది శిల్పులు జలమును మట్టిని కోమలముగనొనర్చి దానిచే ఘటాది పదార్థముల నొనర్చి సుఖకార్యములను సాధించుచున్నటులవిద్వాంసులైన మాతాపితలచే శిక్షణపొందినవారు హృదయాకర్షకలు, హృద్యులు బ్రహ్మచారిణులైన కన్యలను వివాహమాడి పురుషులు సర్వకార్యములను సాధించెదరు గాక. ||౫౫|| (౪౭౫)

౪౭౬ సినివాలీత్యన్య సింధుద్వీప ఋషిః ఆదితి ర్దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాదారః స్వరః.

పునస్తమేవాహ. పూర్వోక్త విషయమ్.

సినివాలీ సుకవర్దా సుకురీరా స్వాప్రళా । సా తుభ్యమదితే

మహోభాం దధాతు హస్తయోః

||౫౬||

సినివాలీ, సుకవర్దేతి సు+కవర్దా, సుకురీరేతి సు+కురీరా, స్వాప్రళేతి సు+ప్రళా
శా, సా, తుభ్యమ్, అదితే, మహి. ఆ. ఉభామ్, దధాతుహస్తయో ||౫౬||

పదార్థః :- (సినివాలీ) ప్రేమాన్మదాభ్యా (సుకవర్దా) సుతేశీ (సుకురీరా) శోభనాని కురీరాజ్య లంకృతా న్యాభూషణాని యయా సా. కృష ఉచ్చ. ఉ. ౪. ౩౪. ఇతి ఈరన్ ప్రకృత్యయః (స్వాప్రళా) ఉప సమీపే శ్యతి తనూకరోతి యయా పాకక్రియయా సోఽతా తస్యా ఇదం కర్మ దావశం తచ్చోభనం విద్యతే యస్యాః సా (సా) (తుభ్యమ్) (అదితే) అఖండితానన్దే (మహి) పూజ్యే (ఆ) (ఉభామ్) సూ సాది సాధనీం స్థాలీమ్ (దధాతు) (హస్తయోః) ||౫౬|| అన్వయః :- హే మహ్యదితే యా సుకవర్దా సుకురీరా స్వాప్రళా యన్త్రే తుభ్యం హస్తయో రుభాం దధాతు, సా త్వయా సంపేన్యా. ||౫౬|| భావార్థః :- నతీభిః త్రీభిః సుశిక్షితా శ్చతురాః పరిచారికా రక్షణీయాః యతః సర్వాః

పాపకాదిసేవా యథాకాలం స్యుః

॥౫౬॥

పదార్థము - పుహి = సత్కర్మమునకు మోగ్యురాలా. అదిలే = అభిమతానందమును భోగించుదానా : సీనీవారి = పేరీమదధురాలు, సురభిరా = సుకేశవరి, సు పరిరా = సుందరశ్రేష్ఠత్వాన్ని ముల నాచరించునది. స్వాస్థా = మంచుగ స్వాస్థిప్రసాదముల తయారచేయునదియు నగు నే శ్రీ.తు థ్యమ్ = ఏ నీకొలుకు, హ స్తయోః = చేతులంటి, ఉవామ్ = ఎప్పుడొకప్పుడ న వానినివండుపాత్రను, దధాతు = దానిమొనర్చునో. సా = ఆమెను నీవు చక్కగ చేపించుము. ॥౫౬॥

వాచార్థము - శ్రీకృష్ణ శ్రీమదశ్వతరాంధుగి చతురయి నగు దాసీలను పాతామయ సరిగా సకాల ములో జరుగునటుల నియమించవలయును. ॥౫౬॥ (౪౮౬)

౪౮౬ ఉభయిత్వస్య నిష్ఠద్వీప యషిః, లవతి శ్రేవరా, మరగ్మహారీ ఛక్రః, మహుః స్వరః.
పున స్తమేష విషయ మాహ. విషయ మయ్యుద్ధియే.

ఉభాం కృణోతు శక్త్యా దాహుభ్యా మదితి ర్మయా । మారా పుత్రం
యథోపస్తే సాగ్నిం విభుః గర్భ - ములస్య సోఽసి ॥౫౭॥

ఉభామ్, కృణోతు, శక్త్యా, దాహుభ్యామతి దాహుభ్యామ్, అదితిః, దియా,
మాతా, పుత్రమ్, యథా, ఉపస్థ ఇత్తుపస్తే, సా, అగ్నిమ్, విభుః, గర్భే, ,
ముఖస్య, లవః, అసి ॥౫౭॥

పదార్థః - (ఉభామ్) పాకస్తారిమ్ (కృణోతు) (శక్త్యా) పాకవిద్యా సామర్థ్యేన (దాహు భ్యామ్)(అదితిః)జననీ (దియా) ప్రజ్ఞయా కర్మణా వా (మాతా) (పుత్రమ్)(యథా) (ఉపస్తే) స్వాశ్లే (సా) పత్నీ(అగ్నిమ్) అగ్ని మవ వర్తమానం వీర్వమ్ (విభుః) (గర్భే) కుక్షే (ఆ) (ముఖస్య) యజ్ఞస్య(శిరః) ఉత్తమాంగున వర్తమానః(అసి) ॥౫౭॥ అన్వయః :- హే గృహస్థ యత స్త్వం ముఖస్య శిరోఽసి తస్మాద్భవాన్ దియా శక్త్యా బాహుభ్యా ముభాం కృణోతు. హేదితిస్తే శ్రీ వర్తతే సా గర్భే యయా మాతోపస్తే పుత్రం ధరతి, తథాగ్ని మా విభర్తు. ॥౫౭॥ భావార్థః :- అత్రోపమాంకాః. కుమారా కిన్యావరా బ్రహ్మచర్యేణ విద్యానుశితే పూర్ణే కృత్వా బలబుద్ధి పరా కర్మమయ క్తి సంతానోత్పాదనాయ వివాహం కృత్వా వైద్యకశాస్త్రరీత్యా మహాషధిజం పాకం విధాయ విధివద్గర్భాదానం కృత్వా త్రరంబం విదధ్యాలామ్. పరస్పరం సుహృత్తయా వర్తిత్వాఽప త్యస్య గర్భాదానాది కర్మాణి కుర్యాత్వామ్. ॥౫౭॥

పద్యము:- గృహస్థాః : నీవు, ముఖస్య శిరః అసి = యజ్ఞముయొక్క ఉత్తమాంగముతో సమానుడవు. కావున నీవు, దియా = బుద్ధితోను లేక కర్మతోను, శక్త్యా = పాకవిద్యాసామర్థ్యము తోను. మిలియు, దాహుభ్యామ్ = ఉభయ దాహుపులచే, ఉభామ్ = వంటపాత్రను, కృణోతు = సిద్ధ మొనర్చుము. అదితిః = జననియైన ఏ నీశ్రీ యున్నదో.సా = ఆమె, గర్భే = స్వగర్భమునందు యథా = ఎటుల తల్లి, ఉపస్తే = తనయొడిలో, పుత్రమ్ = పుత్రున్ని సుఖహృద్వకముగ కూర్చొన బెట్టుకొనునో,అటులనే,అగ్నిమ్ = అగ్నితో సమానము తేజోవంతమునైన వీర్యమును,అవిభర్తు = భారణమొనర్చును గాక : ॥౫౭॥

భావార్థము : అశవమాలంకారమిందున్నది. పెండ్లికాని కన్యలు పురుషులు బ్రహ్మచర్యముతో విద్యానుశీలనను పూర్తిజేసి, బలబుద్ధి పెంకొనములుగల సంతానమును గనుటకై వైద్యకళాప్రపద్ధతితో గొప్పగొప్ప యాషధులను పాకమొనర్చి విధివతుగ గర్భాదాన మొనరించిన తర్వాత పవ్యముగ నుండవలయును. మఱియు పరస్పరము సౌహార్దముగ నుండి సంతానముల గర్భాదానాదికర్మలను జటిపించవలయును.

॥౫౭॥ (౪౮౭)

౪౮౮ వసవ స్వేత్యన్య సింధుద్వీప ఋషిః, వసురుద్యాదిత్య విశ్వేదేవా దేవతాః,

పూర్వార్ధస్యోత్తరార్ధస్య చోత్తృతీ చన్దసీ, షడ్జః వ్యరః.

పునర్దప్పతీ కిం కృత్వా కిం కుర్యాత్ మిత్యుపదిశ్యతే. స్త్రీ పురుష లేమి చేసి యేమి యొనర్చవలెను?

వసవస్త్వా కృణ్వన్తు గాయత్రేణ చన్దసాఽఙ్గిరస్వద్భువానీ పృథివ్యసింధారయా మయి ప్రజాఽరాయస్సోషణ్గౌప్త్యభిసువీర్యభిసజాతాన్ యజమానాయ రుద్రాస్త్యా కృణ్వన్తు త్రైపుభేన చన్దసాఽఙ్గిరస్వద్భ్రువాన్యనరీక్ష మసి ధారయా మయి ప్రజాఽరాయస్సోషణ్గౌప్త్యభిసువీర్యభిసజాతాన్ యజమానాయఽఽదిత్యాస్త్యా కృణ్వన్తు జాగతేన చన్దసాఽఙ్గిరస్వద్భ్రువానీ ద్యౌరసి ధారయా మయి ప్రజాఽరాయస్సోషణ్గౌప్త్యభిసువీర్యభిసజాతాన్ యజమానాయ విశ్వేత్వా దేవా వైశ్వనరాః కృణ్వన్తునుపుభేన చన్దసాఙ్గిరస్వద్భ్రువానీ దిశోఽసి ధారయా మయి ప్రజాఽరాయస్సోషణ్గౌప్త్యభిసువీర్యభిసజాతాన్ యజమానాయ ॥౫౮॥

వసవః త్వా, కృణ్వన్తు, గాయత్రేణ, చన్దసా, అఙ్గిరస్వత్, భ్రువా, అసి, పృథివీ, అసి, ధారయ, మయి ప్రజామితిప్ర+జామ్, రాయః, పోషమ్, గౌప్త్యమ్, సువీర్య మితి సు+వీర్యమ్, సజాతానితి స+జాతాన్, యజమానాయ, రుద్రాః, త్వా, కృణ్వన్తు, త్రైపుభేన, త్రైపుభేనేతి త్రై+పుభేన, చన్దసా, అఙ్గిరస్వత్, భ్రువా, అసి, అనరీక్షమ్, అసి, ధారయ, మయి, ప్రజామితి ప్ర+జామ్, రాయః, పోషమ్, గౌప్త్యమ్, సువీర్యమితి సు+వీర్యమ్, సజాతానితి స+జాతాన్, యజమానాయ, అదిత్యాః, త్వా కృణ్వన్తు, జాగతేన, చన్దసా, అఙ్గిరస్వత్, భ్రువా, అసి, ద్యౌః, అసి ధారయ, మయి ప్రజామితి ప్ర+జామ్, రాయః, పోషమ్, గౌప్త్యమ్, సువీర్యమితి సు+వీర్యమ్, సజాతానితి స+జాతాన్, యజమానాయ, విశ్వేత్వా, త్వా, దేవాః.

వైశ్వానరాః, కృష్ణాన్తు, అనుష్ఠుభేన, అనుష్ఠుభేనేర్ద్యావీకాన్తుభేన. ఛన్దసా, అజీర్
స్వః, ధుర్వా, అసి, దిశః, అసి, ఛారయ, మయి, ప్రజామితీప్ర + జామ్,
రాయః. ఖోషమ్, గోపత్యమ్, సుపేర్వమితీ సు + పీర్వమ్. సజాతాన్ స + జాతాన్
యజమానాయ

॥౫౮॥

పదార్థః :- (వనవః) వసుసంజ్ఞా విద్వాంసః (ఛా) త్వామ్ (కృష్ణాన్తు) (గాయత్రేణ) వేదవి
హితేన (ఛన్దసా) (అజీర్స్వత్) దసంజయ పాఞవత్ (ధుర్వా) నిర్వరా (అసి) (ధృవీమ్) సృఖసుఖ
కారిణి (అసి) (ఛారయ) స్తాయ, అప్రాన్యేపామపీతి దీప్తః (మయి) ర్భక్తితాయాం సత్త్వాం
(సజామ్) సుసంతానమ్ (రాయః) ఛనన్య (ఖోషమ్) పృష్ఠిమ్ (గోపత్యమ్) గోరేణోః పృథివ్యా వాచో
వా చరిస్తన్య ఖావమ్ (సుపీర్వమ్) రోధనం చ లడ్వీర్వం చ రత్ (సజాతాన్) సమానాద్రాదుర్వా
వాదుత్పన్నాన్ (యజమానాయ) విద్వాంసంగమయిత్ర అచార్యాయ (మయాః) పుద్రసంజ్ఞా విద్వాంసః
(ఛా) (కృష్ణాంతు) (త్రైస్త్వేన) (ఛన్దసా) (అజీర్స్వత్) ఆకాశవత్ (ధుర్వా) అక్షద్ధా (అసి) (అన్త
రిక్షమ్) అక్షయప్రేమయుక్తా (అసి) (ఛారయ) (మయి) (సజామ్) సన్యజలచర్యయైమ్ (రాయః)
రాజత్రయః (ఖోషమ్) (గోపత్యమ్) అచ్యావకర్వమ్ (సుపీర్వమ్) సుప్తసరాకృమమ్ (సజాతాన్)
(యజమానాయ) సాజ్గోపాజ్గేదాధ్యాపకాయ (ఆదిర్యాః) పూర్తవిద్యాబలపాప్ర్యా విపర్శరః (త్వా)
(కృష్ణాన్తు) (జాగతేన) (ఛన్దసా) (అజీర్స్వత్) (ధుర్వా) విష-మ్వా (అసి) (హ్యః) సూర్య ఇవ
వర్తమానః (అసి) (ఛారయ) (మయి) (ప్రజామ్) సుప్రజాతామ్ (రాయః) చక్రవర్తి రాజ్యలక్ష్మ్యః
(ఖోషమ్) (గోపత్యమ్) సకల విద్యాధిస్వామిర్వమ్ (సుపీర్వమ్) (సజాతాన్) (యజమానాయ) క్రియా
కొళలసహితానాం సర్వాసాం విద్యానాం పవత్రైరి (విశ్వే) సర్వే (త్వా) (దేవాః) ఉపదేశకా విద్వాంసః
(వైశ్వానరాః) యేవిశ్వేషు నాయకేషు రాజనే (కృష్ణాన్తు) అనుష్ఠుభేన ఛందసా (అజీర్స్వత్)
సూచాత్మపాఞవత్ (ధుర్వా) సుసిరా (అసి) (దిశః) సర్వాసు దిక్షి వ్యాప్తీర్తిః (అసి) (ఛారయ)
(మయి) (ప్రజామ్) (రాయః) సమగ్రైశ్వర్యస్య (ఖోషమ్) (గోపత్యమ్) వాక్పాతుర్యమ్ (సుపీర్వమ్)
(సజాతాన్) (యజమానాయ) సత్వోపదేశకాయ. ॥౫౮॥ అన్వయః :- హే బ్రహ్మచారిణీ!

కుమారికే : యా త్వమగ్గీరస్వద్ ధుర్వాసి పృథివ్యసి తాం త్వా గాయత్రేణ ఛన్దసా వసవో మమ
త్రియం కృష్ణాన్తు. హే కుమార బ్రహ్మచారిన్ ! య స్త్వమగ్గీరస్వద్ ధుర్వోఽసి భూమివత్ క్షమా
వాససి యం త్వా వసవో గాయత్రేణ ఛన్దసా మమ పతిం కృష్ణాన్తు స త్వం మయి ప్రజాం రాయ
స్సోషం గోపత్యం సుపీర్వం చ ఛారయ. అవాం సజాతాన్ సంతానాన్ సర్వాన్ యజమానాయ విద్యా
గ్రహణార్థం సమర్పయేవ, హే త్రి : యా త్వమగ్గీరస్వద్ ధుర్వాస్య నరిక్షమసి తాం త్వా రుద్రా
స్రైష్ఠుభేన ఛందసా మమ పత్నీ కృష్ణాన్తు. హే వీరః య స్త్వమగ్గీరస్వద్ ధుర్వోఽస్య నరిక్షమసి యం
త్వా రుద్రాస్రైష్ఠుభేన ఛందసా మమ స్వామినం కృష్ణాన్తు. స త్వం మయి ప్రజాం రాయస్సోషం
గోపత్యం సుపీర్వం చ ఛారయ. అవాం సజాతాన్ సుశిక్ష్య వేదశిక్షణ్యయనాయ యజమానాయ పగ్ధ
ద్యావ. హే విదూషి : యా త్వమగ్గీరస్వద్ ధుర్వోఽసి ద్యౌరసి తాం ర్వాదివ్యా జాగతేన ఛన్దసా మమ
భార్యం కృష్ణాన్తు. హే విద్వన్య స్త్వమంగిరస్వద్ ధ్రువోఽసి ద్యౌరసి యం త్వాదిత్యా జాగతేన ఛం
దసామమాధిష్ఠాతార కృష్ణాన్తు. స త్వం మయి ప్రజాం రాయస్సోషం గోపత్యం సుపీర్వంచ ఛారయ. అవాం
సజాతాన్ జన్మతః సూపదిశ్య సర్వవిద్యా గ్రహణార్థం యజమానాయ సమర్పయేవ. హే సుధగే :

యా త్వమగ్నిరస్వద్ ద్రువాసి దిశోఽసి తాం త్వా వై శ్వాసరా విశ్వేదేవా ఆనుష్ఠభేన ఛన్దసా మవధీ
నాం కృణ్వంతు. హే పురుష : య స్త్వమగ్నిరస్వద్ దుగ్రీవోఽసి దిశోఽసి యం త్వా వై శ్వాసరా
విశ్వేదేవా మద ఛీనం కృణ్వంతు. స త్వం మయి పృజాం రాయసోఽపిషం గౌపత్యం సువీర్యం చ ఛారయ.
ఆవాం సూపదేశార్థం సజాతాన్ యజమానాయ సమర్పయేవ. ||౫౮|| భావార్థః :- అత్రోప
మాలంకారః. యదా శ్రీ పురుషౌ పరస్పరం పరీక్షం కృత్వాఽనోన్యం దృఢప్రితౌ స్యాతామ్. తదా
వేదవిధినా యజ్ఞం పృథత్య వేదో క్తనియమాన్ స్వీకృత్య వివాహం విధాయ ధర్మేణ సంతానన్యత్వా
ద్య యవదష్టవాక్షికాః పుత్రాః పుత్ర్యశ్చ భవేయ స్తావన్మాతావితరౌ తాన్ సుశిక్షయేతా మత ఊర్ధ్వం
బ్రహ్మచర్యం గౌరహయత్వా విద్యాధ్యయనాయ స్వగృహదతిమారో ఆప్తానాః విదుషాం విదుషీణాం
చ పారశాలాసు ప్రేషయేతామ్. అత్ర యావతో ధనస్య వ్యయః కర్తుం యోగ్యోఽస్తి తావంతం కుర్యా
తామ్, సహి సన్తానాం విద్యాదానమన్తరా కశ్చిదుపకారో ధర్మశ్చాస్తి తస్మాదేతత్ సతతం సమా
చరేతామ్.

||౫౮||

పదార్థము :- బ్రహ్మచారిణీ ! కుమారీ ! ఏ నీవు, అగ్నిరస్వత్ = ధనంజయప్రాణవాయుభుక్తు
రాలవుగ, ధృవా అసి = నిశ్చలరాలవుగనున్నావో, మణియు, పృథివ్యసి = విస్తృతసుఖమైనర్పు
దానవై యున్నావో, త్వా = అనిన్ను, గాయత్రేణ ఛందసా = వేదమునందు విధానమైనర్పణిడినగా
యత్రాది ఛందస్సులతో, వసవః = ఇరువదినాలుగు సంవత్సరములు బ్రహ్మచర్యముతోనున్న
విద్వాంసులు నాకు శ్రీగ, కృణ్వంతు = ఒనర్పెదరు గాక !

బ్రహ్మచారియైన కుమారుడా ! ఏ నీవు, అంగిరస్వత్ = ప్రాణవాయుభువర నిశ్చలుడవో,
పృథివీ అసి = పృథివివలె క్షమాయుక్తుడవో, త్వా = ఏ నిన్ను, వసవః = పైజెప్పబడిన వసుసంజ్ఞ
గల విద్వాంసులు, గాయత్రేణ ఛందసా = వేదములో పఠిపాదించిన గాయత్రాది ఛందస్సులతో
నాభర్తగ, కృణ్వంతు = ఒనర్పెదరో, ఆ నీవు. మయి = నీప్రయ పత్నియైన నాయందు, ప్రజామ్ =
సుందర సంతానమును. రాయః = ధనమును, పోషమ్ = పుష్టిని, గౌపత్యమ్ = గోస్వామితత్వమును
పృథివీపతిత్వమును, వాక్పతిత్వమును, మణియు, సువీర్యమ్ = సుందరపరాక్రమమును, ధారయ =
స్తాపనమొనర్చుము. నేను నీవు ఇరువురము, సజాతాన్ = ఏకగర్భాశయమున పుట్టిన సంతానమంత
టిని, యజమానాయ = విద్యగణపునాచార్యునికి విద్యాగ్రహణమునకై సమర్పించుదము.

ఓ శ్రీ ! ఏ నీవు, అంగిరస్వత్ = ఆకాశమువలె, దుగ్రీవా అసి = నిశ్చలరాలవై యున్నావో
మణియు, అంతరిక్షమ్ అసి = అవినిశ్చయైన పేమయుక్తురాలవో, త్వా = ఆ నిన్ను. రుద్రాః =
రుద్రసంజ్ఞకులైన నలుబదినాలుగు సంవత్సరముల బ్రహ్మచర్యమును సేవించు విద్వాంసులు, త్రైపు
భేన ఛందసా = వేదములో చెప్పబడిన త్రిపుష్పంధస్సుతో నాభార్యగ, కృణ్వంతు = చేయుదురుగాక!

ఓ వీరుడా ! ఏ నీవు ఆకాశమువలె నిశ్చలుడవో, దృఢపేమగలవాడవో. ఏ నిన్ను నలుబది
నాలుగు సంవత్సరములు బ్రహ్మచర్యమును పాలించిన విద్వాంసులు వేద ప్రతిపాదితమైన త్రిపుష్పం
ధస్సుతో నాకు భర్తగ నొనర్పెదరో; ఆ నీవు, మయి = నీ ప్రియపత్నియగు నాయందు, ప్రజామ్ =
బలవత్సధర్మములతో కూడిన సంతానమును, రాయః = రాజ్యలక్ష్మిని, పోషమ్ = పుష్టిని, గౌపత్య
మ్ = చదివించు అభిప్రాయత్వమును, సువీర్యమ్ = మంచి పరాక్రమమును, ధారయ = ధారణమొ
నర్చుము. నేను నీవు ఇరువురము, సజాతాన్ = ఒకేగర్భమునుండి జనించిన సంతానమంతటికి సుశిక్ష
నొసగి, వేదవిద్యాశిక్ష గణుటకై, యజమానాయ = సాంగోపాంగముగ వేదమునుచదివించునధ్యాపకు

నికి సమర్పించుదము.

విదూషీ శ్రీ : ఏ నీవు, అంగిరస్వతే = ఆకాశమువలె, ధువా అసి = నిశ్చలురాలవో. ద్యౌః అసి = సూర్యునివలె ప్రకాశమానురాలవో. ర్వా = అవిన్ను, ఆదిర్వాః = నలుబదియెనిమిది సంవత్సరములు బ్రహ్మచర్యమొనరించి పూర్ణవిద్యాబలముల పొందిన, అపులు సత్యవాదులు ధర్మాత్ములనగు విద్వాంసులు, జాగతేన ఛందసా = వేదములలో చెప్పబడ్డ జగతి ఛందస్సుతో నాకు భార్యగ, కృణ్వంతు = ఒనర్చెదరు గాక :

విద్వాంసుడా! ఏ నీవు ఆకాశమువలె దృఢుడవో, సూర్యునివలె తేజస్వివో ఆ నిన్ను నలుబది యెనిమిది సంవత్సరములు బ్రహ్మచర్యము నేవించి పూర్ణవిద్యాముక్తులు ధర్మాత్ములు నగు విద్వాంసులు వేదోక్తజగతి ఛందస్సుతో నాకు భర్తగ నొనర్చెదరో ఆ నీవు. మయి = నీ పిరియభార్యయైన నాయందు. పృజామ్ = శుభగుణయుక్త సంతానమును, రాయః = చక్రవర్తియైన రాజ్యలక్ష్మిని, పోషమ్ = పుష్టిని, గోపత్యమ్ = సంపూర్ణ విద్యాపతిత్వమును, సువీర్యమ్ = సుందరసరాక్రమమును, ధారయ = ధారణమొనరించుము. నేను నీవు ఇరువురము, సజాతాన్ = స్వసంతానమును జన్మతో ఉపదేశమొనర్చి, సకల విద్యాగ్రహణమునకై, యజమానాయ = క్రియాకౌశలముతో సకలవిద్యలను చదివించు నాచార్యునికి సమర్పించుదము.

సుందరైశ్వర్యము గలిగిన పత్ని! ఏ నీవు, అంగిరస్వతే = సూత్రాత్మయైన ప్రాణిజవాయువువలె, ధువా అసి = నిశ్చలురాలవో మణియు, దిశః అసి = సకలదిశలందు కీర్తిగలదానవైయున్నావో, ఆ నిన్ను, వైశ్వానరాః = సకల మానవులందు శోభాయమానులైన. విశ్వేదేవాః = సకలోపదేశక విద్వాంసులు, అనుష్టుభేన ఛందసా = వేదములలో చెప్పబడిన అనుష్టుప్చందస్సుతో నాయధీనముగ, కృణ్వంతు = ఒనర్చెదరు గాక! ఓ పురుషుడా! ఏ నీవు సూత్రాత్మయగు వాయువువలె సున్నావో దిశః అసి = సకల దిశలందు లబ్ధిప్రతిష్ఠుడవో, త్వా = ఏ నిన్ను సకల ప్రజలలో శోభాయమానులగు విద్వాంసులందరు నాకధీనమొనర్చెదరో, ఆ నీవు. మయి = నాయందు. పృజామ్ = శుభలక్షణాన్విత సంతానమును, రాయః = సకలైశ్వర్యముయొక్క, పోషమ్ = పుష్టిని, గోపత్యమ్ = వాక్పాత్యమును, సువీర్యమ్ = సుందర సరాక్రమమును, ధారయ = ధారణమొనర్చుము. నేను నీవు ఇరువురము మంచి యుపదేశ మబ్బుటకై, సజాతాన్ = స్వసంతానమును, యజమానాయ = సత్వోపదేశమొనర్చు నధ్యాపకుని సన్నిధిలో సమర్పించుదము.

॥౫॥

భావార్థము: ఇందుపమాలంకార మున్నది. శ్రీ పురుషులొకరి నొకరు పరీక్షించుకొని పరస్పరము దృఢప్రీతి గలవారై నప్పుడు, వేదోక్తరీతిగ యజ్ఞమును విస్తరింపజేసి, వేదోక్తవియమములను స్వీకరించి, వివాహమాడి ధర్మముతో సంతానమును బడయవలెను. పుత్రిక లేక పుత్రుడెనిమిదివత్సరముల యీడు వచ్చువరకు మాతాపితరులు వారికి సుఖక్షగణవలెను. తదనంతరము బ్రహ్మచర్యమును ధారణ మొనరింపజేసి విద్యనభ్యసించునట్లుండుటకై వారిని తనయింటి నుండి చాలా దూరము ఆప్తవిద్వాంసుల, ఆప్తవిదూషీమణుల పాతశాలలకు పంపవలయును. అది పాతశాలలో శక్తినిసనురించి తగినంత ధనమునే వ్యయపఱచవలయును. ఏలయన సంతానమునకు విద్యాదానముతప్ప మఱి యుపకారము గాని ధర్మము గాని ఉండజాలదు. కనుక దీనిని నిరంత మనుష్టించవలెను.

॥౫॥ (౪౮౫)

౪౮౯ అదిత్యా ఇత్యన్య సిద్ధిష్టవ ఋషిః అదితి ర్దేవతా, ఆక్షీ త్రిపువ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పుస్తమేన విషయ మాహ. మణుల నదే విషయము చెప్పబడెను.

అదిత్వై రాస్నాన్స్యదితి ప్తే బిలం గృభ్ణాతు । కృత్వాయ సా మహీముఖామ్మృ
న్మయ్యాం యోనిమగ్నయే । పుత్రేభ్యః ప్రాయచ్చదదితిః శ్రవయానితి ॥౫౯॥

అదిత్వై, రాస్నా, అసి, అదితిః, తే, బిలమ్, గృభ్ణాతు, కృత్వాయ, సా, మహీమ్, ఉఖామ్, మృన్మయ్యామితి మృత్+మయామ్, యోనిమ్, అగ్నయే, పుత్రేభ్యః, ప్ర, అయచ్చత్, అదితిః, శ్రవయాన్, ఇతి ॥౫౯॥

పదార్థః :- (అదిత్వై) దివే విద్యాప్రకారాయ (రాస్నా) దాత్రీ (అసి) (అదితిః)పుత్రః పుత్రీ
చ (తే) తవ సకాశాత్ (బిలమ్) భరణం ధారణమ్. బిలం భరం భవతి బిభర్తేః. నిరు. ౨. ౧౩.
(గృభ్ణాతు) గృహ్ణాతు (కృత్వాయ) (సా) (మహీమ్) మహతీమ్ (ఉఖామ్) పాకస్తారీమ్ (మృన్మ
య్యామ్) మృద్వికారామ్ (యోనిమ్) మిశ్రితామ్ (అగ్నయే) అగ్నిసమ్మన్దే స్థాపనాయ (పుత్రేభ్యః)
సంతానేభ్యః (ప్ర) (అయచ్చత్) దద్యాత్ (అదితిః) మాతా (శ్రవయాన్) శ్రవయన్తు పరిపాచయన్తు
(ఇతి) అనేన పృకారేణ. ॥౫౯॥ అన్వయః :- హే అధ్యాపితే విమషి: యత స్తవమదిత్వై
రాస్నాసి తస్మాత్తే తవ సకాశాద్ బిలం బ్రహ్మచర్యధారణం కృత్వాయాదితి ర్విద్యా గృభ్ణాతు. సా
దితి ర్భవతీ మృన్మయ్యాం యోనిం మహీ ముఖా మగ్నయే పుత్రేభ్యశ్చ ప్రాయచ్చత్. విద్యానుశిక్షణ్యాం
యుక్తా భూత్వోభామితి శ్రవయా నన్నాదిపాకం కుర్వన్తు. ॥౫౯॥ భావార్థః :- కుమారాః
పురుషశాలాం కుమార్యశ్చ స్త్రీశాలాం గత్వా బ్రహ్మచర్యం విదాయ నుశీలతయా విద్యాః పాకవిధిం చ
గృహ్ణీయః. ఆహారవిహారానపి నునియమేన సేవయేయః. న కదాచిద్విషయకథాం శృణుయః.
మద్యమాంసాలస్యాతినిద్రాం విహాయాధ్యాపక సేవానుకూలతాభ్యాం వర్తిత్యా నువ్రతాని ధరేయః. ౫౯

పదార్థము :- అధ్యాపితా ! నీవు, అదిత్వై = విద్యాప్రకాశమునై. రాస్నా అసి = దానశీలు
రాలవు, కనుక, తే = నీ నుండి, బిలమ్ కృత్వాయ = బ్రహ్మచర్యమును ధారణమొనర్చి, అదితిః =
పుత్రుడు పుత్రికయు విద్యను, గృభ్ణాతు = గ్రహించవలయును, అదితిఃసా = తల్లివైన. ఆ నీవు,
మృన్మయ్యామ్ యోనిమ్ = మట్టితోతయారైన మణియు వేరుగ నున్న, మహీమ్ = పెద్ద, ఉఖామ్
= వంటపాత్రను, అగ్నయే = అగ్నిదగ్గఱ నుంచుటకు, పుత్రేభ్యః = పుత్రులకు సంతానమునకు,
ప్రాయచ్చత్ = ఇవ్వవలయును. వారు విద్యానుశిక్షలచే యుక్తులై పాత్రలో, ఇతి = ఈ విధముగ,
శ్రవయాన్ = అన్నాది పదార్థములను వండవలయును. ॥౫౯॥

భావార్థము :- బాలురు పురుషుల పాఠశాలకు, బాలికలు మహిళల పాఠశాలకుబోయి బ్రహ్మ
చర్యముననుష్ఠించి నుశీలతతో విద్యలను, పాకవిధిని నేర్చుకొనవలయును. ఆహారవిహారములను
మంచి నియమములతో గరపవలెను. ఎన్నడు విషయ కథలను వినకూడదు. మద్యమాంసములను,
ఆలస్యమును, అత్యంత నిద్రను త్యజించి, అధ్యాపకుని సేవయొనరించి, వారి యనుకూలముగ ప్రవ
ర్తించి మంచి నియమములను జేపట్టవలయును. ॥౫౯॥ (౪౯౯)

౫౯౦ వసవస్తేత్యన్య నిష్ఠుర్దీప ఋషిః, వస్వాదయో మన్తోక్తా దేవతాః, స్వరాట్ సంకృతిశ్చుప్తః, గాగ్ధరాః స్వరః
పున ర్విద్యాంసోఽధ్యేత్యానుపదేశ్యా న్యనుష్ఠ్యాన్ కథం కథం శోధయేయ రిత్యాహ.

విద్యాంసులు చదువువారిని, ఉపదేశము పొందేవారిని ఎటుల కుదపజచ వలయును?

మహస్వా, ధూపయన్తు, గాయత్రేణ, ఛన్దసాజ్గిరస్వత్, ముద్రా, స్వా, ధూపయన్తు, త్రైపుటేన, ఛన్దసాజ్గిరస్వదాదిత్యా, స్వా, ధూపయన్తు, జాగతేన, ఛన్దసాజ్గిరస్వత్. విశ్వే, త్యా, దేవా, వైశ్వానరా, ధూపయన్తు, అనుష్టుభేన, ఛన్దసాజ్గిరస్వదిన్దోస్త్యా, ధూపయన్తు, వరుణస్త్యా, ధూపయన్తు, ఐష్ణస్త్యా, ధూపయన్తు. ||౬౦||

చనవః, త్యా, ధూపయన్తు, గాయత్రేణ, ఛన్దసా, అజ్గిరస్వత్. రుద్రాః, త్యా, ధూపయన్తు, త్రైపుటేన, త్రైపుటేనై, త్రైపుటేన, ఛన్దసా, అజ్గిరస్వత్. ఆదిత్యాః, త్యా, ధూపయన్తు, జాగతేన, ఛన్దసా, అజ్గిరస్వత్. దేవాః, వైశ్వానరాః, ధూపయన్తు, అనుష్టుభేన, అనుష్టుభేనైత్యానుష్టుభేన, ఛన్దసా, అంగిరస్వత్, ఇన్ద్రాః, త్యా, ధూపయన్తు, వరుణః, త్యా, ధూపయన్తు, ఐష్ణః, త్యా, ధూపయన్తు.

పదార్థః :- (చనవః) ఆదిమా విద్వాంసః (త్యా) త్యామ్ (ధూపయన్తు) సుగంధాన్నాదిభిః సంస్కర్షన్తు (గాయత్రేణ) వేదపేన (ఛన్దసా) (అజ్గిరస్వత్) ప్రాజ్ఞైర్ముఖమ్. (రుద్రాః) మధ్యమా విశ్వితః (త్యా) (ధూపయన్తు) విద్యాసుశిక్షేభ్యాం సంస్కర్షన్తు (త్రైపుటేన) (ఛన్దసా) (అజ్గిరస్వత్) విజ్ఞానవత్ (ఆదిత్యాః) ఉత్తమా విద్వాంసోఽధ్యాపకాః (త్యా) (ధూపయన్తు) సత్యవ్యవహరగ్రహణేన సంస్కర్షన్తు (జాగతేన) (ఛన్దసా) (అజ్గిరస్వత్) బ్రహ్మజ్ఞస్థ కుర్వవాయవత్ (విశ్వే) సర్వే (త్యా) (దేవాః) సత్యోపదేశకా విద్వాంసః (వైశ్వానరాః) సర్వేషు మనుష్యేష్యిమే సత్యభర్తృవిద్యాపరీకాశకాః (ధూపయన్తు) సత్యోపదేశేన సంస్కర్షన్తు (అనుష్టుభేన) (ఛన్దసా) (అజ్గిరస్వత్) విద్యుద్వత్ (ఇన్ద్రాః) పరమైశ్వర్యవాన్ రాజా (త్యా) (ధూపయన్తు) రాజవిద్యయా సంస్కరోతు (వరుణః) వరో వ్యాయాధీశః (త్యా) ధూపయన్తు రాజసిత్యా సంస్కరోతు (విష్ణుః) సకల విద్యాయోగాంగవ్యాపీ యోగిరాజః (త్యా) (ధూపయన్తు) యోగవిద్యాంగైః సంస్కరోతు. ||౬౦|| అన్వయః :- హే బ్రహ్మచారిన్! హే బ్రహ్మచారిణి! వా యే వసవో గాయత్రేణ ఛన్దసా త్యాజ్గిరస్వద్ ధూపయన్తు. రుద్రాస్త్రైపుటేన ఛన్దసా త్యాజ్గిరస్వద్ ధూపయన్తు. ఆదిత్యా జాగతేన ఛన్దసా త్యాజ్గిరస్వద్ ధూపయన్తు. వైశ్వానరా విశ్వే దేవా అనుష్టుభేన ఛన్దసా త్యాజ్గిరస్వద్ ధూపయన్తు. ఇన్ద్రోస్త్యా ధూపయన్తు, వరుణ స్త్యా ధూపయన్తు విష్ణుస్త్యా ధూపయన్తు త్యా అన్వయం సతతం సేవస్య. ||౬౦|| భావార్థః :- సర్వేఽధ్యాపకా అథిరా అధ్యాపికాశ్చ సర్వాభిః సత్త్రియాభి ర్బ్రహ్మచారిణో బ్రహ్మచారిణీశ్చ విద్యాసుశిక్షేభ్యాం యుక్తాః సన్యః సంపాదయేయః యత ఏతే కృతపూర్ణ బ్రహ్మచర్యా గ్రహశ్రమాదీన్ యథా కాలమావరేయః. ||౬౦||

పదార్థము :- [బ్రహ్మచారి !] బ్రహ్మచారిణి : చనవః = ఏ ప్రథమ విద్వాంసులు. గాయత్రేణ ఛన్దసా = వేదపు గాయత్రీ చందస్సుతో, త్యా = నిన్ను, అజ్గిరస్వత్ = ప్రాజ్ఞతుల్యమైన సుగంధితములగు నన్నాది పదార్థములవలె, ధూపయన్తు = సంస్కారము క్తముగ నొనర్చెదరో, రుద్రాః = మధ్యమ విద్వాంసులు, త్రైపుటేన చందసా = వేదో క్తత్రైపుటపందస్సుతో, అంగిరస్వత్ = విజ్ఞానము వలె, త్యా = నిన్ను, ధూపయన్తు = విద్యాసుశిక్షలచే సంస్కారమొనర్చెదరో. ఆదిత్యాః = సర్వో

త్తమాధ్యాపకులైన విద్యాంసులు, జాగతేన ఛందసా = వేదోక్తమైన జగతి ఛందస్సుతో, అంగిరస్వత్ = బ్రహ్మాండపు కుద్ధవాయువువలె, త్వా = నిన్ను, ధూపయతు = ధర్మయుక్త వ్యవహారస్వీకృతిచే సంస్కారమొనర్చెదరో. వైశ్వానరాః = సకల మనుష్యులందు సత్వదర్శవిద్యాపరికాశముల నొనర్చువారు. విశ్వే దేవాః = సత్యోపదేష్టలైన సకల విద్యాంసులు, అనుష్ఠభేన ఛందసా = వేదోక్తమైన అనుష్ఠపు ఛందస్సుతో, అంగిరస్వత్ = విద్యుత్తువలె, త్వా = నిన్ను, ధూపయతు = సత్యోపదేశముతో సంస్కరించెదరో; ఇంద్రః = పరమైశ్వర్యయుక్తుడైన రాజు. త్వా = నిన్ను, ధూపయతు = రాజనీతి విద్యచే సంస్కరించునో; వరుణః = శ్రేష్ఠన్యాయాధీశుడు. నిన్ను, ధూపయతు = న్యాయ క్రియాయుక్తుగ నొనర్చునో, విష్ణుః = సకల విద్యలను, యోగాంగముల నెఱిగిన యోగి. త్వా = నిన్ను, ధూపయతు = యోగవిద్యచే సంస్కరించునో అట్టి వారందఱికి నీవు నేప యొనర్చుము. ||౯౦||

భావార్థము :- సకలాధ్యాపకులు సమస్తాధ్యాపికలు సకల సత్క్రియలచే బహుచారులను బ్రహ్మచారిణులను విద్యానుశితయుతులుగ శిష్యులుగ నొనర్చవలయును. దానిచే వారు పూర్ణబ్రహ్మ చర్యమునే యనుష్ఠించి యథోక్తసమయమున గృహస్థాశ్రమాదులను స్వీకరించగలరు. ||౯౦||

౯౧ అదితి ష్టేత్యన్య సిన్ధుద్వీప ఋషిః, ఆదిత్యాదయో లింగోక్తా దేవతాః, కుర్కశ్చుత్తీశ్చన్తః, నిషాదిః స్వరః, ఉభే వరుణీర్ముత్తరస్య పృథ్విశ్చన్తః దైవతః స్వరః.

విదుష్యః త్రియః కన్యాః సుశిశ్వే చార్మికి ర్విదుషీః కృత్యైహికపారలౌకిక సుఖే ప్రాపయేయు

రిత్యాహ. విదుషీమణులు కన్యలకు సుశిక్షగఱపి, ధార్మికవిదుషీమణులుగ నొనర్చి

ఐహిక పారలౌకిక సుఖములను లభింపజేయవలెను.

అదితిష్వా దేవీ విశ్వదేవ్యావతీ పృథివ్యాః సదస్థే అజ్గిరస్వత్సత్యవట దేవానాం త్వా వత్స దేవీ ర్విశ్వదేవ్యావతీః పృథివ్యాః సదస్థే అజ్గిరస్వద్దత్తూభే. ధిషణాస్త్యా దేవీ ర్విశ్వదేవ్యావతీః పృథివ్యాః సదస్థే అజ్గిరస్వద్దభీ నృతాముఖే వరుణీష్వా దేవీ ర్విశ్వదేవ్యావతీః పృథివ్యాః సదస్థే అజ్గిరస్వచ్ఛ్రిపయస్తూభే గ్నాస్త్యా దేవీ ర్విశ్వదేవ్యావతీః పృథివ్యాః సదస్థే అంగిరస్వత్ పచస్తూభే జనయస్త్యాఽఛిన్నపత్రా దేవీ ర్విశ్వదేవ్యావతీః పృథివ్యాః సదస్థే అజ్గిరస్వత్పచస్తూభే ||౯౧||

అదితి, త్వా, దేవీ, విశ్వదేవ్యావతీ, విశ్వదేవ్యవతీతి విశ్వదేవ్య + వతీ, పృథివ్యాః, సదస్థ ఇతి సద + స్థే, అజ్గిరస్వత్, ఖనత్తు, అవట, దేవానామ్, త్వా, వత్స, దేవీః, విశ్వదేవ్యావతీః, విశ్వదేవ్యవతీరితి విశ్వదేవ్య + వతీః, పృథివ్యాః, సదస్థ ఇతి సద + స్థే, అంగిరస్వత్, దదత్తు, ఉభే, ధిషణాః, త్వా, దేవీః, విశ్వదేవ్యావతీః, విశ్వదేవ్యవతీరితి విశ్వదేవ్య + వతీః, పృథివ్యాః, సదస్థ ఇతి సద + స్థే, అజ్గిరస్వత్, అభి, ఇన్ద్రతామ్, ఉభే, వరుణీః, త్వా, దేవీః, విశ్వదేవ్యావతీః.

విశ్వదేవ్యవత్తిరితి విశ్వదేవ్య+వత్తి, పృథివ్యాః, సదస్థే ఇతి సదస్థే, అంగిరస్వత్, శృప్రయన్తు, ఉభే, గ్నాః, త్వా దేవీ, విశ్వదేవ్యావత్తి, విశ్వదేవ్యవత్తిరితి విశ్వదేవ్య+వత్తి, పృథివ్యాః, సదస్థే ఇతి సదస్థే, అంగిరస్వత్, పచంతు, ఉభే, జనయః, త్వా, అచ్చిన్నపత్రా ఇత్యచ్చిన్న+పత్రా, దేవీ, విశ్వదేవ్యావత్తి, విశ్వదేవ్యావత్తిరితి విశ్వదేవ్య+వత్తి, పృథివ్యాః, సదస్థే ఇతి సద+స్థే, అంగిరస్వత్, పచంతు, ఉభే

॥౬౧॥

పదార్థః :- (అదితిః) అధ్యాపికా (త్వా) చ్వామ్ (దేవీ) విదుషీ (విశ్వదేవ్యావత్తి) విశ్వేష దేవేషు విద్యత్సు ధవం విజ్ఞానం ప్రళస్తం విద్యతే యస్యాం సా. అత్ర సోమశ్లేన్ద్రియ విశ్వదేవ్య స్య మతా. అ. ౬.౩.౧౩౧ ఇతి దీర్ఘత్వమ్ (పృథివ్యాః) భూమేః (సదస్థే) సహస్రానే (అంగిరస్వత్) అగ్నివత్ (ఋణతు) భూమిం ఋణిత్వా హుజలవద్ విద్యాయుక్తాన్నిష్పాపయతు (అవట) అపరిణాపి తానిదిత (దేవానామ్) విదుషామ్ (త్వా) (ఉత్తి) ప్తీః (దేవీ) విదుషీః (విశ్వదేవ్యావత్తి) (పృథివ్యాః) (సదస్థే) (అంగిరస్వత్) ప్రాజవత్ (దదతు) (ఉభే) జ్ఞానయుక్తే (ధిషణాః) ప్రశంసిత వాగ్యుక్తా దియః (త్వా) (దేవీ) విద్యాయుక్తాః (విశ్వదేవ్యావత్తి) (పృథివ్యాః) (సదస్థే) (అంగిరస్వత్) (ఉభి) అభిముఖ్యే (ఇంద్రతామ్) ప్రదీపయంతు (ఉభే) విజ్ఞానమిచ్చుకే (పరూత్తి) వరాః (త్వా) (దేవీ) కమనీయాః (విశ్వదేవ్యావత్తి) (పృథివ్యాః) (సదస్థే) (అంగిరస్వత్) ఆదిత్యవత్ (శ్రవయన్తు) పాచయన్తు (ఉభే) అన్నాదరా స్థారీష విద్యాధారే (గ్నాః) వేదవాచః గ్నా ఇతి వాక్ నా. విఘం. ౧.౧౧ (త్వా) (దేవీ) దివ్యవిద్యాసమున్నాః (విశ్వదేవ్యావత్తి) (పృథివ్యాః) అస్తరిక్షస్య (సదస్థే) (అంగిరస్వత్) విద్యుద్వత్ (పచన్తు) పరిపక్వాం కుర్వన్తు (ఉభే) జ్ఞానయుక్తే (జనయః) శుభగుణైః ప్రసిద్ధాః (త్వా) (అచ్చిన్నపత్రాః) అఖండితాని పత్రాణి వస్త్రాణి యానాని వాయాసాం తాః (దేవీ) దివ్యగుణప్రదాః (విశ్వదేవ్యావత్తి) (పృథివ్యాః) (సదస్థే) (అంగిరస్వత్) ఓషధిరసవత్ (పచన్తు) (ఉభే) జిజ్ఞాసో. ॥౬౧॥ అస్పృయః :- హేఅవట ! శిశో! విశ్వదేవ్యావత్తిరితి దేవీ పృథివ్యాః సదస్థే త్వాఽంగిరస్వత్ ఋణతు. హే ఉభే! కన్యే దేవానాం పత్నీ ర్విశ్వదేవ్యావత్తి దేవీః పృథివ్యాః సదస్థే త్వాంగిరస్వద్దదతు. హే ఉభే! విశ్వదేవ్యావత్తి ర్విషణా దేవీః పృథివ్యాః సదస్థే త్వాఽంగిరస్వద్దధీస్తామ్. హే ఉభే! విశ్వదేవ్యావత్తి ర్వరూత్రి దేవీః పృథివ్యాః సదస్థే త్వాంగిరస్వప్రచయన్తు. హే ఉభే! విశ్వదేవ్యావత్తి దేవీ గ్నాః పృథివ్యాః సదస్థే త్వాంగిరస్వత్ పచన్తు. హే ఉభే! విశ్వదేవ్యావత్తి రచ్చిన్న పత్రా జనయో దేవీః పృథివ్యాః సదస్థే త్వాంగిరస్వత్ పచన్తు. హే ఉభే! త్వమేతాభ్యః సర్వాభ్యో బ్రహ్మచర్యేణ విద్యాం గృహాణ. ॥౬౧॥ భాషార్థః :- మతా పిత్రాచార్యాతిధి ర్భృథా చతురాః పాచకాః స్థాల్యాదిష్యన్నాదీని సంస్కృతోక్తమాని సంపద్యన్తే తద్వైవ బాల్యావస్థామారభ్య వివాహత్ పూర్వం కుమారాః కుమారశ్యాత్కుత్తమా భావయన్తు. ॥౬౧॥

పదార్థము:- అవట = నిందాదోషాదులులేని జాలకాః; విశ్వదేవ్యావత్తి = సకల విద్వాంసులంబు పృశంసనీయమైన జ్ఞానముగలది, అదితిః = సమస్త విద్యలను గలపునదియునగు, దేవీ = విదుషీ మణి, పృథివ్యాః సదస్థే = భూమియొక్క ఒక శుభస్థానమున, త్వా = నిన్ను, అంగిరస్వత్ = అగ్ని

వలె, ఖనతు = భూమిని వివిధకూడలమును నిష్పన్న మొనర్చునటుల విద్యాయుక్తునిగ నొనర్చు గాతః
 ఉభే = జ్ఞానవంతురాలైన కుమారిః దేవానాం పత్నీః = విద్వాంసుల స్త్రీలు, విశ్వదేవ్యావతీః = సకల
 విద్వాంసులలో నధిక విద్యుగలవారు, దేవీః = విదుషీమణులు, పృథివ్యాః సదస్తే = భూమియొక్క ఒక
 స్థానమున, అంగిరస్వత్ = ప్రాణమువలె, త్వా = నిన్ను, దధతు = భారణమొనర్చెదరు గాకః
 ఉభే = విజ్ఞానేచ్ఛురాలా! విశ్వదేవ్యావతీః = సకల విద్వాంసులలో శ్రేష్ఠురాండు, ధివజాః = ప్రళం
 సితవాణీయుతురాండు, బుద్ధిమతులు, దేవీః = విదుషీమణులైన మహిళలు, పృథివ్యాః సదస్తే =
 భూమియొక్క ఒక స్థానమున, త్వా = నిన్ను, అంగిరస్వత్ = ప్రాణమువలె, అశీన్దరామ్ = ప్రదీప్త
 మొనర్చెదరు గాకః ఉభే = అన్నాదులవంట పాత్రవలె విద్యను దారణ మొనర్చుకన్యా! విశ్వదేవ్యా
 వతీః = ఉత్తమవిదుషీమణి, వరాత్రీః = విద్యాగ్రహణమునకై స్వీకరించతగినవారు, దేవీః =
 రూపవతులైన స్త్రీలు, పృథివ్యాః సదస్తే = భూమియొక్క ఒకశుద్ధ స్థానమున, త్వా = నిన్ను, అం
 గిరస్వత్ = సూర్యునివలె, శరసయంతు = శుద్ధతేజస్వినిగనొనర్చెదరు గాకః ఉభే = జ్ఞానాభిలాషిణీ
 కన్యా! విశ్వదేవ్యావతీః = సకల విద్వాంసులలో నుత్తమరాండు, దేవీః = శుద్ధవిద్యాయుతలు, గ్నాః
 = పేదవాణినెఱిగిన మహిళలు, పృథివ్యాః సదస్తే = భూమిమీద ఒకయుత్తమస్థానమున, త్వా =
 నిన్ను, అంగిరస్వత్ = విద్యుత్తువలె, పవంతు = దృఢమైన బలమును ధరించుదానవుగ నొనర్చెదరు
 గాకః ఉభే = జ్ఞానేచ్ఛురాలవైన బాలికా! విశ్వదేవ్యావతీః = ఉత్తమ విద్య నభ్యసించినవారు, అచ్చిన్న
 పత్రాః = అఖండితమైన కొత్తశుద్ధ వస్త్రములను ధరించువారు లేక యానములం దదిష్ఠితలగువారు,
 జనయః = శుభగుణములందు ప్రసిద్ధురాండు, దేవీః = దివ్యగుణముల ప్రసాదించు స్త్రీలు, పృథి
 వ్యాః సదస్తే = భూమియొక్క యుత్తమ ప్రదేశమున, త్వా = నిన్ను, అంగిరస్వత్ = ఓషధుల
 రసమువలె, పవంతు = సంస్కారపతినిగ నొనర్చెదరు గాకః కుమారిః కన్యారత్నమాః నీ వీ
 హూర్వీక్త స్త్రీ లందరినుండి బ్రహ్మచర్యముతో విద్యను గ్రహించుము.

॥౬౦॥

భావార్థము :- వంటవాడు వంటపాత్రలో నన్నమును సంస్కరించి ఉత్తమమైనదానిగ సిద్ధ
 మొనర్చుచున్నటులనే, తల్లిదండ్రులు, ఆచార్యుడు, అతిథి యన భగవాన్ శీలుడైన విరక్తమానవుడు
 బాల్యావస్థ మొదలుకొని వివాహమునకు పూర్వమే బాలబాలికలకు ఉత్తమ విద్యానుశిక్షలతో సంపన్ను
 లుగ నొనర్చవలయును.

॥౬౦॥ (౪౯౦)

౪౯౦ మిశ్రస్యేత్యస్య విశ్వామిశ్ర ఋషిః మిత్రో దేవతా, నిచ్చిత్ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

యా యస్య స్త్రీ భవేత్తా తస్యైశ్వర్యం సతతం రక్షేదిత్యాహ

ఎవరే ఏ పురుషునికి స్త్రీ యగునో ఆమె అతని ఐశ్వర్యమును నిరంతరము రక్షించవలెను,

మిత్రస్య చర్షణీధృతోఽవో దేవస్య సానసి । ద్యుమ్నం చిత్రశ్రవస్తమమ్ ॥

మిత్రస్య, చర్షణీధృత ఇతి చర్షణీ+ధృతః. అవో, దేవస్య, సానసి, ద్యుమ్నమ్,

చిత్రశ్రవస్తమమితి చిత్రశ్రవః+తమమ్

॥౬౧॥

షడ్భాగ :- (మిత్రస్య) సుహృదః (చర్షణీధృతః) సుశిక్షయా మనుష్యాణాం ధర్మః (అవో)
 రక్ష (దేవస్య) కమనీయస్య పత్యుః (సానసి) సంభక్తవ్యం పురాణమ్ (ద్యుమ్నమ్) ధనమ్ (చిత్రశ్ర
 వస్తమమ్) చిత్రాణ్యశ్చర్యభూతాని శ్రవాంశ్యన్నాదీని యస్మాత్ తమ్. ॥౬౧॥ అన్వయః :-

హేమి త్వం చర్షణీధృతో మిత్రస్య దేవస్య పత్యుశ్చిత్రశ్రవస్తమం సానసి ద్యుమ్నమవః ॥౬౧॥

భావార్థము :- గృహకృత్యకులయూ ప్రియా సర్వాణ్యైస్తర్గహకృత్యైవి స్నాహీనాని రక్షిత్వా యథా వదున్నేయాని.

॥౬౩॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీ : నీవు, చరచివృత్తి = సరికడచే మానవలను దరించువాడు, చిత్రస్య = చిత్రుడు, దేవస్య = కమనీయుడునగు భర్తయొక్క, చిత్రరస స్తవమ్ = ఆశ్చర్యరూపములగు నన్నాది పదార్థములను గలిగించునది. సానసి = సేవ్యము పొందినమునగు, ద్యుష్టుమ్ = భగమును, అహః = రక్షించుము.

॥౬౩॥

భావార్థము :- గృహకార్యములందు కుశలరాలైన శ్రీ గృహములోని సర్వకార్యములను స్నాహీనము నందుమకొని సరిగ నభివృద్ధిపఱచ వలయును.

॥౬౩॥ (౪౯౭)

౪౯౭ దేవస్య తేజస్య వివామిర్య య్విః, సవితా భువిః పృథావీపథః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తపేవ విపయ మాహ. సురల విషయ మయ్యచియే.

దేవస్త్వా సువిరోద్వ్యపరు సుపాణిః స్వజ్ఞో గురిః సుబ్రాహ్మరత శక్త్యా ।

అవ్యథమానా పృథివ్యా మాదా నిశ్చలైతస్సుర

॥౬౩॥

దేవః, త్వా సవితా, ఉత్, వసరు, సుపాణిః ॥ సు + పాణిః, స్వజ్ఞో గురి రితి

సు + అజ్ఞో గురిః, సుబ్రాహ్మరత సు + బ్రాహ్మః, ఉత్, శక్త్యా, అవ్యథమానా, పృథి

వ్యామ్, అశః, దిశః, అ, వృణ

॥౬౩॥

పదార్థము :- (దేవః) దివ్యగుః కర్మస్వవహః పతిః (త్వా) త్వామ్ (సవితా) సూర్య జ్వైశ్వ ర్యసృదః (ఉత్) ఉత్కృష్టతయా (వసరు) బీజవత్ సంతనోరు (సుపాణిః) ప్రళస్తహ స్తః (స్వజ్ఞా రిః) శోభనా అజ్ఞలయో యస్య సః. కపిలకాదిత్వాలత్వమ్ (సుబ్రాహ్మః) శోభనభుజః (ఉత్) అపి (శక్త్యా) సామర్థ్యేన సహ వర్తమానో వర్తమానా వా (అవ్యథమానా) అభీతాచరితా సతీ (పృథివ్యామ్) పృథివీస్థాయామ్ (అశః) ఇచ్ఛాః (దిశః) కాష్ఠాః (అ) (పృణ) పిహర్షి. ॥౬౩॥ అన్వయః :- హే శ్రీ : సుబ్రాహ్మః సుపాణిః స్వజ్ఞారిః సవిలేవ దేవః పతిః శక్త్యా పృథివ్యాంతోర్దైవత కర్త్యా అవ్యథమానా సతీ త్వం పత్యః సేవనేన స్వక్రియా ఆశా యశసా దిశశ్చ ఆపృణ. ॥౬౩॥ భావార్థము :- శ్రీ పురుషో పరస్పరం ప్రేత హృవ్యా సుపరీక్షితా స్వేచ్ఛయా స్వయంబురం వివాహం కృత్వా అతి విషయానక్రిం విహాయ యుతుగామనా వస్త్ర సామర్థ్యహంకరం కదాచిన్న కుర్యారామ్. సహ జితేంద్రి యయోః శ్రీ పురుషయో రోగప్రాదుర్భావో బలహానిశ్చ జాయతే. తస్మాదేతదనుష్ఠిషేతామ్. ॥౬౩॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీ : సుబ్రాహ్మః = మంచిదాహుపులు గలవాడు, సుపాణిః = సుందరమైన హస్తము గలవాడు, స్వజ్ఞారిః = శోభాయుక్తములగు వ్రేళ్లు గలవాడు, సవితా = సూర్యునివలె నైశ్వ ర్యదాత, దేవః = దివ్యగుణకర్మ స్వభావములు గలవాడునగు పతి, శక్త్యా = స్వసామర్థ్యముచే, పృథి వ్యామ్ = భూమిమీదనున్న, త్వా = నిన్ను, ఉద్వృషతు = వృద్ధితో గర్భవతిగ నొనర్చు గాకః మఱియు నీవును స్వసామర్థ్యముతో, అవ్యథమానా = నిర్భయురాలవై పతి సేవచే, అశః = స్వక్రియకామన లను సాధించుము. మఱియు కీర్తిచే, దిశః = సకల దిక్కులను ఆపృణ = పూరించుము. ॥౬౩॥

భావార్థము :- శ్రీ పురుషులు పరస్పరము ప్రీతిగలవారై, ఒకరి నొకరు మనసారప్రేమించు

వారై, చక్కగ పరీక్షించుకొని తమ తమ ఇష్టానుసారము స్వయంవర వివాహమాడి, అత్యంత విషయాసక్తిని వీడి, ఋతుగాములై యుండుచు స్వసామర్థ్యము నెన్నడు హాసమొనర్చుకూడదు. ఏలయుఁ ఈ పద్ధతివలననే జితేంద్రియులగు స్త్రీ పురుషుల శరీరమందు నే రోగము జనించదు, బలమును క్షీణించదు. కావున దీని ననుష్ఠించ వలయును.

॥౬౩॥ (౪౯౩)

౪౯౪ ఉత్తామేత్యన్య[...] విశ్వామిత్రో ఋషిః, అనుష్టుప్ ఛందః, గాన్ధారః స్వరః
పునః సా కీదృశీత్యుపదిశ్యతే. ఆమె ఏటువంటిదై ఉండవలయును ?

ఉత్తాయ బృహతీ భవో దు త్తిష్ఠ ధ్రువా త్వమ్ ।

మిత్రేతాం త ఉఖాం పరి దదామ్యభిత్వా ఏషా మా భేది ॥౬౪॥

ఉత్తాయ, బృహతీ, భవ, ఉల్, ఊఁఇత్యాఁ, త్తిష్ఠ, ధ్రువా, త్వమ్ మిత్ర, ఏతామ్, తే, ఉఖామ్, పరి, దదామి, అభిత్వై, ఏషా, మా ॥౬౪॥

పదార్థః :- (ఉత్తాయ) ఆలస్యం విహాయ(బృహతీ)మహాపురుషార్థ యుక్తా(భవ)(ఉత్)(ఉత్తిష్ఠ) (ధ్రువా) మంగలకార్యేషు కృతనిశ్చయా (త్వమ్) (మిత్ర) సుహృత్ (ఏతామ్) (తే) తుభ్యమ్ (ఉఖామ్) ప్రాప్తవ్యాం కన్యామ్ (పరి) సర్వతః (దదామి) (అభిత్వై) భయరాహిత్యాయ (ఏషా) ప్రత్యక్షప్రాప్తా పత్ని (మా) నిషేధే (భేది) భిద్యతామ్. ॥౬౪॥ అన్వయః :- హే విదుషి కన్యే త్వం ధ్రువా బృహతీ భవ వివాహాయో త్తిష్ఠ. ఉత్తాయైతం పతిం స్వీకరు. హే మిత్ర త ఏతాముఖామభిత్వై సరిదదామి. ఉ త్వయైషా మా భేది. ॥౬౪॥ భావార్థః :- కన్యా పరశ్చ స్వప్రియం పురుషం స్వకాంతాం కన్యాం చ స్వయం పరీక్ష్య స్వీకర్తు మిచ్ఛేత్. యదా ద్వయో ర్వివాహకరణే నిశ్చయః స్యాత్ తదైవ మాతాపిత్రాచార్యాదయ ఏతయో ర్వివాహం కుర్యు రేతే పరస్పరం భేదభావం వ్యభిచారం చ కదాచిన్న కుర్యాతామ్. కిం తు స్వప్రీతవతః పుమాన్ స్వపతివ్రతా స్త్రీ చ సంగతో స్యాతామ్.

॥౬౪॥

పదార్థము :- విదుషి : కన్యా : నీవు, ధ్రువా = మంగళ కార్యములందు నిశ్చితబుద్ధిగలదానవు, బృహతీ, భవ = గొప్ప పురుషార్థపరులాలవు కమ్ము. పెండ్లిచేసుకొనుటకై, ఉ త్తిష్ఠ = ఉద్యుతురాలవు కమ్ము. ఉత్తాయ = ఆలస్యమునువీడి యీ పతిని స్వీకరించుము. మిత్ర = మిత్రీనూ : తే = నీకొఱకు, ఏతామ్ ఉఖామ్ = పొందదగిన యీ కన్యను, అభిత్వై = భయరహితముగనుండుటకై, పరిదదామి = అన్ని విధముల నిమ్మచున్నాను. ఉ = కనుక నీవు, ఏషా = లభించిన ప్రత్యక్షముగ నున్న యీ స్త్రీని, మా భేది = విముఖ మొనర్చకము.

॥౬౪॥

భావార్థము :- కన్యావరు లిరువురు పరస్పర ప్రసన్నతతో కన్య పురుషుని, పురుషుడు కన్యను తామే నిరీక్షించుకొని గృహించవలయును. ఇద్దరికి వివాహమాడ నిశ్చయము కలిగినప్పుడే మాతా పితరులు ఆచార్యాదులు వారిరువురికి వివాహమొనర్ప వలయును. ఈ యిరువురెన్నడు పరస్పర భేదము గాని వ్యభిచారము గాని యొనర్పకూడదు. ఇంతియగాక స్వ స్త్రీ ప్రతిభయై పురుషుడును, పతివ్రతయై స్త్రీయును కలసిమెలసి యుండవలయును.

॥౬౪॥ (౪౯౪)

౪౯౫ వసవస్త్యైత్యన్య విశ్వామిత్రో ఋషిః, వస్వాదయో లిగ్గోక్తా దేవతాః, ధృతిశ్చందః, షడ్జః స్వరః.

పునస్త్రో స్త్రీ పురుషౌ ప్రతి విద్వాంసః కిం కుర్యు రిత్వాహ.

ఆ త్రి పురుషుల ప్రతి విద్వాంసులేమి చేయవలయును?

వసవస్వాః ఛన్దస్సు గాయత్రేణ ఛన్దసాఽఙ్గిరస్సుద్యుద్వాస్వాః ఛన్దస్సు త్రి
ష్టుభేన ఛన్దసాఽఙ్గిరస్సుదాదిత్యా స్వాః ఛన్దస్సు జాగలేన ఛన్దసాఽఙ్గిరస్సుద్విశ్వే త్వా
దేవా వైశ్వానరా అఘన్దన్వాసుష్టుభేన ఛన్దసాఽఙ్గిరస్సుత్ ॥౬౫॥

వసవః త్వా, ఆ, ఛన్దస్సు, గాయత్రేణ, ఛన్దసా, అఙ్గిరస్సుత్, రుద్రాః,
త్వా, ఆ, ఛన్దస్సు, త్రిష్టుభేన, త్రిష్టుభేనేతి త్రి + స్తుభేన, ఛన్దసా, అఙ్గి
రస్సుత్, ఆదిత్యాః, త్వా, ఆ, ఛన్దస్సు, జాగలేన, ఛన్దసా అఙ్గిరస్సుత్,
ద్విశ్వే, త్వా, దేవాః, వైశ్వానరాః, ఆ ఛన్దస్సు, అనుష్టుభేన, అనుష్టుభేనేతి
ఆను + స్తుభేన, ఛన్దసా, అఙ్గిరస్సుత్ ॥౬౬॥

పదార్థః :- (వసవః) అదిమా విద్వాంసుః (ర్వా) రాం పుమాంసం త్రియం చ (ఆ) సమ
న్తత్ (ఛన్దస్సు) ప్రదీప్యంతామ్ (గాయత్రేణ) గాయన్తి సద్విద్యా యేన తేన వేదసవిభక్తేన స్తోత్రేణ
(ఛన్దసా) (అఙ్గిరస్సుత్) అగ్నివత్ (రుద్రాః) మధ్యమా విద్వాంసుః (ర్వా) (ఆ) (ఛన్దస్సు) (త్రి
ష్టుభేన) త్రిణి కర్మోపాసనాజ్ఞానాని స్తోభన్తే స్థిరీకుర్వన్తి యేన (ఛన్దసా) (అంగిరస్సుత్) ప్రాణవత్
(ఆదిత్యాః) ఉత్తమ విపశ్చితః (ర్వా) (ఆ) (ఛన్దస్సు) (జాగలేన) జగద్విద్యాప్రకాశకేన (ఛన్దసా)
(అంగిరస్సుత్) సూర్యవత్ (విశ్వే) సర్వే (ర్వా) (దేవాః) సదుపదేశప్రదాతారః (వైశ్వానరాః)
సర్వేషు సర్వేషు రాజన్యః (ఆ) (ఛందంతు) (అనుష్టుభేన) విద్యాం గౌహీత్వా వశ్చాదుఃఖవిస్తద్భు
వన్తి యేన తేన (ఛన్దసా) (అంగిరస్సుత్) సమస్తోషధిరసవత్. ॥౬౭॥ అన్వయః :- హే
త్రి : పురుష ! వా వసవో గాయత్రేణ ఛన్దసా యాం యం త్వాఽఙ్గిరస్సుదాఛన్దస్సు. రుద్రాస్త్రైష్టు
భేన ఛన్దసా త్వాఽఙ్గిరస్సుదాఛన్దస్సు. ఆదిత్యా జాగలేన ఛన్దసా ర్వాఽఙ్గిరస్సు దాఛన్దస్సు. వైశ్వా
నరా విశ్వేదేవా అనుష్టుభేన ఛన్దసా త్వాఽఙ్గిరస్సుదాఛన్దస్సు. ॥౬౮॥ భావార్థః :- అత్రోప
మాలంకారః. హే త్రి పురుషాః యువాం యే యాశ్చ విద్వాంసుః విదుష్యశ్చ శరీరాత్మబలకారోపదే
శేన సుశోభయేయు స్తేషామేవ సేవాసక్తా సతతం కుర్యాతామ్. నేతరేషాం ఙ్గద్రాణామ్. ॥౬౯॥

పదార్థము :- ఓ త్రి : లేక ఓ పురుషుడా ! వసవః = ఉత్తమ విద్వాంసులు, గాయత్రేణ =
శ్రేష్ఠవిద్యలు గాన మొనరించబడిన వేదవిభాగస్తోత్రమైన, ఛందసా = గాయత్రీ ఛందస్సుతో, త్వా
= ఏ నిన్ను, అంగిరస్సుత్ = అగ్నివలె. ఆచ్ఛందంతు = ప్రకాశమానముగ నొనర్చెదరో, రుద్రాః
= మధ్యమ విద్వాంసులు, త్రిష్టుభేన = కర్మోపాసనాజ్ఞానములు స్థిరముగ గలిసియున్న, ఛందసా
= వేదస్తోత్రభాగముతో, అంగిరస్సుత్ = ప్రాణమువలె, త్వా = ఆ నిన్ను, ఆచ్ఛందంతు =
ప్రజ్వలిత మొనర్చుదురు గాక ! ఆదిత్యాః = ఉత్తమ విద్వాంసులు. జాగలేన = జగద్విద్యను ప్రకాశ
మొనర్చు, ఛందసా = వేదస్తోత్రభాగముతో, త్వా = నిన్ను, అంగిరస్సుత్ = సూర్యునివలె తేజోధా
రిగ, ఆచ్ఛందంతు = కుద్దమొనర్చుదురు గాక ! వైశ్వానరాః = సకల మానవులందు శోభాయమా
నులు, దేవాః = సత్వోపదేశకులు, విశ్వే = సకల విద్వాంసులు, అనుష్టుభేన = విద్యాగ్రహణానంత

రము దుఃఖములను వినరింపజేయు, చందసా = వేదభాగముతో, త్వా = నిన్ను, అంగిరస్వత్ = సకలౌషధులరసమువలె, అచ్చందంతు = శుద్ధముగ సంపన్న మొనర్చెదరు గాక : ॥౬౫॥

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మిందున్నది. శ్రీ పురుషులారా : మిరువురు ఏ విద్వాంసులు విదుషీమణులు శరీరాత్మజలముల చేకూర్చు నుపదేశములతో సుశోభిత మొనర్చెదరో వారి సేవాసాగ త్యములు నిరంతర మొనర్చుడు. తుచ్ఛబుద్ధిగల ఇతర పురుషులతో గాని శ్రీలతోగాని సాంగత్య మొనర్చకుడు. ॥౬౫॥ (౪౯౫)

౪౯౬ ఆకూతి మిథ్యస్య విశ్వామిత్రో ఋషిః, అగ్నివైషామి మంత్రోక్తా దేవతాః, విరాడ్ బ్రాహ్మీ
ద్రుప్తవః వన్తః, దైవతః స్వరః.

పునస్తే శ్రీ పురుషః కిం కర్తు రిత్యాహ. ఆ శ్రీ పురుష లేమి చేయవలయును ?

ఆకూతి మగ్ని మ్రుయుజుః॥స్వాహా మనో మేధామగ్ని మ్రుయుజుః॥ స్వాహా
చిత్తం విజ్ఞాత మగ్నిం ప్రయుజుః॥ స్వాహా వాచో విధృతి మగ్ని మ్రుయుజుః॥
స్వాహా । ప్రజాపతయే మనవే స్వాహా॥గ్నయే వైశ్వానరాయ స్వాహా ॥౬౬॥

ఆకూతిమిత్యా+కూతిమ్, అగ్నిమ్, ప్రయుజమితి ప్ర+యుజమ్ స్వాహా,
మనః, మేధామ్, అగ్నిమ్, ప్రయుజమితి ప్ర+యుజమ్ స్వాహా, చిత్తమ్, విజ్ఞా
తమితి వి+జ్ఞాతమ్, అగ్నిమ్, ప్రయుజమితి ప్ర+యుజమ్, స్వాహా, వాచః,
విధృతిమితి వి+ధృతిమ్, అగ్నిమ్, ప్రయుజమితి ప్ర+యుజమ్, స్వాహా, ప్రజా
పతయ ఇతి ప్రజా+పతయే, మనవే, స్వాహా, అగ్నయే, వైశ్వానరాయ, స్వాహా

పదార్థః :- (ఆకూతిమ్) ఉత్పాహకారికాం క్రియామ్ (అగ్నిమ్) ప్రసిద్ధం పావకం (ప్రయు
జమ్) యానర్వాన్ యువక్తి తమ్ (స్వాహా)నత్యయా క్రియయా (మనః) ఇచ్ఛాసాధనమ్ (మేధామ్)
ప్రజ్ఞామ్ (అగ్నిమ్) విద్యుతమ్ (ప్రయుజమ్) (స్వాహా) నత్యయా వాచా (చిత్తమ్) చేతతి యేన
తత్ (విజ్ఞాతమ్) (అగ్నిమ్) అగ్నిమివ భాస్వరమ్ (ప్రయుజమ్) వ్యవహారేషు ప్రయుక్తమ్
(స్వాహా) సత్కేన వ్యవహారేణ (వాచః) వాక్యాః (విధృతిమ్) వివిధం దారణమ్ (అగ్నిమ్)యోగా
భ్యానజనితాం విద్యుతమ్ (ప్రయుజమ్) సంప్రయుక్తమ్ (స్వాహా) క్రియాయోగరీత్యా (ప్రజాపతయే)
ప్రజాస్వామినే (మనవే) మనసశీలాయ (స్వాహా) సత్కాం వాణీమ్ (అగ్నయే) విజ్ఞాన స్వరూపాయ
(వైశ్వానరాయ) విశ్వేష రాజమానాయ జగదీశ్వరాయ (స్వాహా) ధర్మ్యాం క్రియామ్. ॥౬౬॥
అన్వయః :- హే శ్రీ పురుషా భవన్తో వేదస్తే గాయత్ర్యాదిభి శ్చన్తోభిః స్వాహా ఆకూతిం ప్రయుజ
మగ్నిం స్వాహా, మనో మేధాం ప్రయుజ మగ్నిం స్వాహా చిత్తం విజ్ఞాతం ప్రయుజమగ్నిం మనవే
ప్రజాపతయే స్వాహా॥గ్నయే వైశ్వానరాయ స్వాహా చ ప్రావయ్య సతతమాచ్యవన్తు. ॥౬౭॥

భావార్థః :- అత్ర౭౭ చంద్రుని పదం పూర్వమంత్రాదనువర్తతే. మనుష్యాః పురుషార్థేన వేదాది
శాస్త్రాణ్యుద్యోత్యాహోదీనున్నీయ వ్యవహారపరమార్థ క్రియా స్రయోగేజాభ్యుదయక విశ్రేయసే
సమాప్నువన్తు.

పదార్థము :- శ్రీ పురుషలారా : మీ రిరువురు. దేవముయొక్క గాయత్రాది మంత్రములతోను, స్వాహా = సత్యక్రియతోను, అకూతిమ్ ప్రయుజమ్ = ఉత్సాహమొనగునది యైన క్రియను ప్రేరేపించునది యగు, అగ్నిమ్ = ప్రసిద్ధాగ్నిని; స్వాహా = సత్యవాణితో, మనః = ఇచ్ఛాసాధనమును, పేథామ్ = బుద్ధిని, హియజమ్ = సంబంధమొనర్చు, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తును; స్వాహా = సత్యవ్యవహారములతో, విజ్ఞానమ్ ప్రయుజమ్ = ఎవరిగిన విషయములను వ్యవహారమునందు ప్రయోగించునదియు, అగ్నిమ్ = అగ్నివలె ప్రకాశించునదియునగు, చిత్తమ్ = చిత్తమును; స్వాహా = యోగక్రియారీతితో, వాచః = వాణియొక్క, విధృతమ్ = వివిధ ప్రకారములచారణను, ప్రయుజమ్ = సంప్రయోగమొనర్చిన, అగ్నిమ్ = యోగాభ్యాసముచే జనించిన విద్యుత్తును; ప్రజాపతయే = ప్రజలస్వామియు, మనవే = మననశీలుడునగు పురుషునకై, స్వాహా = సత్యవాణిని మణియు, అగ్నేయే = విజ్ఞాన స్వరూపుడును, వైశ్వానరాయ = సర్వమానవులందు ప్రకాశమానుడునగు జగదీశ్వరునకు, స్వాహా = ధర్మయుక్తక్రియను జతపఱచి సంతురము, ఆచ్యందంటు = చక్రిగళుద్దియొనర్చుడు.

భావార్థము :- ఇది పూర్వమంత్రమునుండి (ఆచ్ఛందంటు) అనుపదము అనువృత్తమైనది. మానవులు పురుషార్థముతో దేవాది శాస్త్రముల సభ్యునించి, ఉత్సాహముల పెంపొందించి, వ్యావహారిక క్రియలను, పారమార్థిక క్రియల ననుష్ఠించి ఇహపరలోకముల సుఖములను పొందవలయును. ||౬౭||

౪౯౦ విశ్వో దేవస్యేత్యస్యాక్రేయ యుషిః, సవితా దేవతా, అనుష్ఠవేఘస్థః, గాన్ధారః స్వరః.

పునర్మహస్వధైః కిం కార్య మిత్యాహ. గృహస్థ లేపి యొనర్చు వలయును ?

విశ్వో దేవస్య నేతు ర్మరొ యరీత సఖ్యమ్ ।

విశ్వో రాయ ఇషుధ్యతి ద్యుమ్నం వృణీత పుష్యసే స్వాహా ||౬౮||

విశ్వః, దేవస్య, నేతుః, మర్తః, యరీత సఖ్యమ్, విశ్వః, రాయే, ఇషుధ్యతి,

ద్యుమ్నమ్, వృణీత, పుష్యసే, స్వాహా ||౬౮||

పదార్థః :- (విశ్వః) సర్వః (దేవస్య) స్వజగత్ప్రకాశకస్య పరమేశ్వరస్య (నేతుః) స్వ నాయకస్య (మర్తః) మనుష్యః (యరీత) స్వీకుర్యాత్ (సఖ్యమ్) సఖ్యర్థావం కర్మ వా (విశ్వః) అఖిలః (రాయే) శ్రీయే (ఇషుధ్యతి) శరాదీని శస్త్రాణి ధరోత్. లేఖప్రయోగోఽయమ్ (ద్యుమ్నమ్) । పకాశయుక్తం యశోఽన్నం వా. ద్యుమ్నం ద్యోతతే ర్యశోఽన్నం వా. నిరు x.x. (వృణీత్) స్వీకుర్యాత్ (పుష్యసే) పుష్టో భవేః (స్వాహా) సత్యాం వాచమ్. ||౬౮|| అన్వయః :- యథా విద్వాంస్తథా విశ్వో మర్తో నేతు ర్దేవస్య సఖ్యం యరీత విశ్వో మనుష్యో రాయ ఇషుధ్యతి. స్వాహా ద్యుమ్నం వృణీత యథా చైతేన త్వం పుష్యసే తథా వయమపి భవేమ. ||౬౮|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిసమాలంకారః. గృహస్థుడై ర్మనుష్యైః పరమేశ్వరేణ సహ మైత్రీం కృత్వా సత్త్వేన వ్యవహారేణ క్రియం ప్రాప్య యశస్వీని కర్మాణి విత్యం కార్యాణి. ||౬౮||

పదార్థము :- విద్వాంసులు స్వీకరించినటుల. విశ్వః మర్తః = సర్వ మానవులు, నేతుః = ఉన్నేత, దేవస్య = సకల జగత్ప్రకాశకుడునగు పరమేశ్వరుని యొక్క, సఖ్యమ్ = మిత్రత్వమును, యరీత = స్వీకరించవలయును. విశ్వః = సకల మానవులు, రాయే = శోభనై లక్ష్మితై ఇషుధ్యతి = బాణాద్యాయుధముల ధరించవలయును. స్వాహా = సత్యవాణిని, ద్యుమ్నమ్ = ప్రకాశ

యస్మాక్తయశస్సును లేక అన్నమును, వృణీత = గ్రహించవలెను ఎటులీకర్మచే నీవు, పుష్కసే = పుష్కడవగుచున్నావో అటులనే మేమును అగుదుము గాక !

॥౨౭॥

భావార్థము :- వాచక బుద్ధిపమాలంకార మిందున్నది. గృహస్థమానవులకు పరమేశ్వరునితో మిత్రత్వమొనర్చి, సత్యవ్యవహారముతో ధనమును గడించి, కీర్తిని సగు కర్మలను నిత్యమాచరించుచుండ వలయును.

॥౨౭॥ (౪౯౭)

౪౯౮ మాస్విత్యస్య ఆత్రేయ ఋషిః, అమ్బ దేవతా, గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పున రాతాపితరౌ ప్రతి పుత్రాదయః కిం కిం బుర్యాయ రిత్వాహ.

తల్లిజన్మంబుతో పుత్రుడు లేమి పలుక వలయును ?

మా సు భిత్తా మా సు రిషోఽమ్బ ధృష్ణిణు వీరయన్త్య సు । అగ్నిశ్చేదం కరిష్యథః

మా, సు, భిత్తా, మా, సు, రిషః, అమ్బ, ధృష్ణిణు, వీరయన్త్య, సు,

అగ్నిః, చ, ఇదమ్, కరిష్యథః

[68]

పదార్థః :- (మా) (సు) (భిత్తాః) భేదం కుర్యాః (మా) (సు) (రిషః) హింసాః (అమ్బ) మాతః (ధృష్ణ) దార్ధ్యమ్ (వీరయన్త్య) ఆరభిన్త్య కర్మణః సమాప్తి మాచర. (సు) (అగ్నిః) పావక ఇవ (చ) (ఇదమ్) (కరిష్యథః) కరిష్యమాణం సాధయిష్యథః. ॥౨౮॥ అన్వయః :- మే అమ్బ త్వమస్మాన్ విద్యాతో మా సు భిత్తా మా సురిషో ధృష్ణ సువీరయన్త్య చైవ కుర్వన్తే యువాం మాతాపుత్రావగ్నిరివేదం కరిష్యథః. ॥౨౮॥ భావార్థః :- మాతా సుసన్తానాన్ సుశిక్షేత, యత ఇమే పరస్పరం ప్రీతా భవేయం ర్విరాశ్చ యత్యర్థవ్యం తత్కుర్వ్య రక ర్తవ్యం చ నాచరేయః. ౨౯

పదార్థము :- అమ్బ = తల్లి; నీవు మమ్ము విద్యనుండి, మా సుభిత్తా = బొత్తిగ వేరుచేయ కుము. మా సురిషః = దుఃఖము కలిగించకుము, ధృష్ణ = దృఢత్వముతో, సువీరయన్త్య = ఆరంభించిన సుందర కర్మను సమాప్తమొనర్చుము. ఇటులొనర్చుచు మాతాపుత్రులైన మీ రిరువురు, అగ్నిః = అగ్నివలె, చ ఇదమ్ = చేయదగిన యీ కర్మనంతటిని, కరిష్యథః = ఆచరించుడు. ॥౨౮॥

భావార్థము :- తల్లి స్వ సంతానమునకు వారుపరస్పర ప్రీతిమంతులు వీరులు కాగలుగునటులను, చేయదగినదే చేయవలయును, చేయగూడనిది చేయకుండునటులను సుశిక్ష గలప వలయును. ॥

౪౯౯ దృష్టాన్వేత్యస్యాత్రేయ ఋషిః, అమ్బ దేవతా, త్రిష్టప్ చందః, దైవతః స్వరః.

పునః పతిః స్వపత్నిం ప్రతి కిం కిం వదే దిత్వాహ. పతి తన పత్నితో నేమేమి పలుక వలయును ?

దృష్టాన్వేత్య దేవి పృథివి స్వస్తయే ఆసురీ మాయా స్వధయా కృతాసి ।

జుష్టం దేవేభ్య ఇదమస్తు హవ్యమరిష్టా త్వముదిహి యజ్ఞే అస్మిన్ ॥౨౯॥

దృష్టాన్వేత్య, దేవి, పృథివి, స్వస్తయే, ఆసురీ, మాయా, స్వధయా, కృతా, అసి, జుష్టమ్, దేవేభ్యః, ఇదమ్, అస్తు, హవ్యమ్, అరిష్టా, త్వమ్, ఉత్, ఇహి, యజ్ఞే, అస్మిన్

[69]

పదార్థః :- (దృఢహస్త) వర్తస్య (దేవి) విద్యాయుక్తై (పృథివి) భూమిరివ పృథువిద్యే (స్వస్తయే) సుఖాయ (అసురి) యేననుషు ప్రాణేన రమన్తే తేషాం స్వా (హయా) బ్రజ్ఞా (స్వధయా) ఉదకేనన్నేన వా (కృతా) నిష్పాదితా (అసి) (జుష్టమ్) దేవికమ్ (దేవేభ్యః) విద్యదోఽప్యే దిష్యేభ్యో గుణేభ్యో వా (ఇదమ్) (అస్తు) (హవ్యమ్) దాతుం యోగ్యం విజ్ఞానమ్ (అరిష్టా) అహిం సితా (త్వమ్) (ఉత్) (ఇహి) ప్రాప్నుహి (యజ్ఞే) సంగత్యే గృహాశ్రమే (అస్మిన్) వర్తమానే. అన్వయః :- హే పృథివి ! దేవి ! పత్ని ! త్వయా స్వస్తయే స్వధయా యాఽలసురి మయాఽస్తి సా కృతాఽసి. తయా త్వం మాం పతిం దృఢహస్తాఽరిష్టా సత్యస్మిన్ యజ్ఞ ఉదిహి. యత్ త్వయేదం జుష్టం కృతమస్తి. తదేవేభ్యోఽస్తు. ॥౬౯॥ భావార్థః :- యా శ్రీ పతిం ప్రాప్య గృహే వర్తతే. తయా సుఖద్వాయ సుఖాయ ప్రయత్నో విధేయః. సుసంస్కృతం సర్వమన్నాది ప్రీతికరం సంపాదనీయమ్. న కదాచితగ్రన్యవిద్ధింసా వైరబుద్ధి ర్వా క్షవిత్కార్యా. ॥౬౯॥

పదార్థము :- పృథివి = భూమివలె విద్యావిస్తారమును పొందినదాన ! దేవి = విద్యపీఠిణీ ! పత్ని : నీవు, స్వస్తయే = సుఖమునకై, స్వధయా = అన్నములేకజలములతో. అసురి = ప్రాణిపోషకులైనపురుషుల. మాయా = ఏ బుద్ధియున్నదోదానిని, కృతాఽసి = సాధించియున్నావు. దానితో పతియైన నన్ను, దృఢహస్త = ఉన్నతి పఠచుము. అరిష్టా = హింసారహితులాలవై, అస్మిన్ యజ్ఞే = సంగమొనర్పదగిన యా గృహాశ్రమమునందు, ఉదిహి = ప్రకాశమును పొందుము. నీచే, జుష్టమ్ ఇదమ్ హవ్యమ్ = సేవింపబడినది ఆదాన ప్రదానయోగ్యమునగు నే యీ పదార్థమున్నదో అయ్యది, దేవేభ్యః = విద్వాంసులకొఱకు లేక ఉత్తమ గుణములకొఱకు, అస్తు = అగుగక ! ॥౬౯॥

భావార్థము :- ఏ శ్రీ పతిని బడసి యింటిలో నుండుచున్నదో, ఆమె బుద్ధితో సుఖమునకై ప్రయత్నమొనర్చవలయును. అన్నాదిభాద్యపేయ పదార్థములనన్నిటిని రుచికరములుగ తయారుచేయవలెను లేదా చేయించవలెను. ఎవనికి దుఃఖము కలిగించకూడదు. ఎవనితోను వైరబుద్ధియుండుటయు నెనగు చేయకూడదు. ॥౬౯॥ (౪౯౯)

౫౦౦ ద్రవస్య ఇత్యన్య సోహహతి ర్మహి అగ్ని ర్దేవతా, విరాడ్గాయత్రీ చన్దః, వడ్డః స్వరః. పునః సా స్వభర్రారం ప్రతి కథం కరం సంవదేతేత్యాహ. ఆ శ్రీ స్వవతితో నేమేమి వలుకవలయును?

ద్రవస్యః సర్పిరాసుతిః ప్రతిహోతా వరేణ్యః సహసస్సుత్రో అద్భుతః॥౭౦॥

ద్రవస్యః ఇతి ద్రు+అన్నః, సర్పిరాసుతి రితి సర్పిః+అసుతిః,

ప్ర త్నః, హోతా, వరేణ్యః సహసః, పుత్రః, అద్భుతః [70]

పదార్థః :- (ద్రవస్యః) ద్రవో వృక్షదయ ఓషధయోఽన్నాని వా యన్య సః (సర్పిరాసుతిః) సర్పిరో మృతాదే రాసుతిః సవనం యన్య సః (ప్రత్నః) పురాతనః (హోతా) దాతా గృహీతా (వరేణ్యః) స్వీకర్తృహ్వః (సహసః) బలవతః (పుత్రః) అపత్యమ్ (అద్భుతః) ఆశ్చర్య గుణకర్మ స్వభావః. ॥౭౦॥ అన్వయః :- హే పతే ద్రవస్యః సర్పిరాసుతిః ప్రతోహోతా వరేణ్యః సహసస్సుత్రోఽద్భుత స్త్వం స్వస్తయేఽస్మిన్ యజ్ఞ ఉదిహి ఉదితో భవ. ॥౭౦॥ భావార్థః :- అత్ర స్వస్తయే అస్మిన్ యజ్ఞ ఉదిహీతి పద చతుష్టయం పూర్వతోఽనువర్తతే. కన్యయా యన్య పితా కృతప్రభృతర్యో బలవాన్ భవేద్యః పురుషార్దేన బహూన్యదీన్నాన్యర్థయతుం శక్నుయాత్.

పరిత్రస్నభావః పురుషో ధవే త్రేన సాకం వివాహం కృత్వా సతతం సుఖం భోక్తవ్యమ్. ||౩౦||

పదార్థము :- పతి ! ద్రవ్యస్య = వృక్షద్యౌషధులు అన్నముగా గలవాడవు, సర్పిరాసుతిః = ఘృతాది పదార్థములను శోధించువాడవు, చగ్రత్నః = సనాతనుడవు, హోతా = ఇచ్చిపుచ్చుకొను వాడవు, వరోజ్యః = స్వీకరించ దగినవాడవు, సహసః పుత్రః = బలవంతుని పుత్రుడవు, అమృతః = ఆశ్చర్యగుణకర్య స్వభావము గలవాడవునైన నీవు సుఖప్రాప్తికై యీ గృహశ్రమమున శోభా యమానుడవు కమ్ము.

||౩౦||

భావార్థము :- పూర్వ మంత్రమునుండి “స్వ స్తయే. అస్మిన్, యజ్ఞే, ఉదిహి” అను నాలుగు పదములు అనువృత్తములైనవి. ఎవని తండ్రి బ్రహ్మచర్యముచే బలవంతుడో, ఎవడు పురుషార్థముచే బిహ్వస్థముల నార్జించుకై గలవాడో, పరిత్రస్నభావముగలవాడో అట్టి పురుషునితో వివాహమాడి కన్య సతతము సుఖము ననుభవించ వలయును.

||౩౦|| (౫౦౦)

౫౦౦ పరస్యా ఇత్యస్య విహవ ఋషిః, అగ్ని రైవతా, విరాడ్ గాయత్రీ చన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునః పతిః స్వపత్నిం ప్రతి కిం కి ముపదిశే దిత్యాహ.

మఱి పతి తన స్త్రీకి ఏ మేమి ఉపదేశించ వలయును?

పరస్యా అధి సంవతోఽవరాంఽ | అభ్యాతర | యత్రాహమస్మి తాంఽ | అవ ||

పరస్యా, అధి, సమ్యత్ ఇతి సమ్ + వతః, అవరాన్, అభి,

అ, తర, యత్ర, అహమ్ అస్మి, తాన్, అవ

||౩౦||

పదార్థః :- (పరస్యా) ప్రకృష్టాయాః కన్యాయాః (అధి) (సంవతః) సంవిభక్తాన్ (అవ రాన్) నీచాననుత్కృష్టగుణ స్వభావాన్ (అభి) (అ) (తర) స్తవ (యత్ర) (అహమ్) (అస్మి) (తాన్) (అవ).

||౩౦||

అన్వయః :- హే కన్యే! యస్యాః పరస్యా స్తవాహమధిష్ఠాతా భవితు మిచ్ఛామి. సా త్వం సమ్యతోఽవరాసభ్యాతర. యత్ర కులేఽహ మస్మి తానవ. ||౩౦|| భావార్థః :- కన్యయా స్వస్యా ఉత్కృష్టస్తులోక్యే వా పరః స్వీకార్యః న నీచః. యస్య పాణిగ్రహణం కుర్యాత్తస్య సమ్మందినో మిత్రాణి చ సర్వదా సంతోషణీయాని.

||౩౦||

పదార్థము :- కన్యాః పరస్యా అధి = ఉత్తమకన్యయైన యే నీకు నేను భర్తనుకాగోరుచున్నానో ఆ నీవు, సంవతః = సంవిభాగమును పొందిన, అవరాన్ = నీచస్వభావములను అనుత్కృష్ట గుణ ములను. అభ్యాతర = ఉల్లంఘించుము. యత్ర = ఏ కులములో, అహమ్ అస్మి = నేనున్నానో, తాన్ ఆ కులపు ఉత్తమ మానవులను, అవ = రక్షించుము.

||౩౦||

భావార్థము :- కన్య తనకంటె నధికబలము విద్య గలవానిని లేదా సమానుని పతిగ స్వీకరించవలయును. కాని చిన్న వానిని తక్కువవానిని వరించకూడదు. వివాహము చేసుకొనినవాని సంబంధీకులను మిత్రులను ఎల్లప్పుడు సంతోషపెట్ట వలయును.

||౩౦|| (౫౦౦)

౫౦౨ పరమస్యా ఇత్యస్య వాదణి ర్ఋషిః, అగ్ని రైవతా, భురి గుప్తిక్ చన్దః, ఋషభః స్వరః.

పునః సా స్వస్యామినం ప్రతి కిం కిమాదిశే దిత్యాహ. అ స్త్రీ స్వపతితో నేమేమి పలుక వలయును ?

పరమస్యాః పరావరో రోహిదశ్య ఇహా గహి |

పురీ స్వః పురుషియోఽగ్నే త్వం తరా మృధః || ౭౨ ||

పరమస్యాః, పరావత ఇతి పరా+వతః, రోహిదశ్వ ఇతి రోహి+అశ్వః, ఇహ, ఆ, గహి, పురీస్వః, పురుషియఇతి పురు + ప్రియః, అగ్నే, త్వమ్, తర, మృధః

పదార్థః :- (పరమస్యా) అను త్రమగుజహపశిలాయాః (పరావతః) దూరదేశాత్ (రోహిదశ్వః) రోహితోఽగ్నోద్వయోఽశ్వా వాహనాని యస్య సః(ఇహ)(ఆ)(గహి) అగచ్ఛ (పురీస్వః) పురీషేషు పాలనేషు సాఘః (పురుప్రియః) పురుజాం బహూనాం జనానాం మద్యే ప్రియః క్రితః (అగ్నే) అగ్నిప్రకాశపద్మిజ్ఞానయంత్ర (త్వమ్) (తర) ఉల్లంఘ. అత్ర ద్వ్యవోత స్విజ ఇతి దీప్యః (మృధః) సపద్రాభిరాంక్షిణాశత్రూన్. || ౭౨ || అన్వయః :- హే అగ్నే! పావక ఇహ తేజస్విన్! స్వామిన్ రోహిదశ్వః పురీస్వః పురుప్రియ స్తవమిదా సరావతో దేశాత్ పరమస్యా కన్యాయా కీర్తిం శ్రుత్వాఽఽగహి. తయా ప్రాప్తయా నహ మృతస్తర. || ౭౩ || భావార్థః :- మనుష్యైః స్వస్యాః కన్యాయాః పుత్రస్య వా సమీపదేశే వివాహా కదాచిన్నైవ కార్యః. యావద్దూరే వివాహా క్రియలే కాచదేవాఽఽపి సుఖం జాయతే. నికతే కలహ ఏవ. || ౭౪ ||

పదార్థము :- అగ్నే = పావకునివలె తేజస్విః విజ్ఞానపంచదశైవ పతిః రోహిదశ్వః = అగ్నివి పదార్థములతో కూడిన వాహనములు గలవాడవు, పురీస్వః = పాలించుటలో శ్రేష్ఠుడవు, పురుప్రియః = బహుజనములకు ప్రియుడవునగు, త్వమ్ = నీవు, ఇహ = ఈ గృహప్రసమున, సరావతః = మారదేశమునుండి, పరమస్యాః = అత్యుత్తమ గుణుడైన స్వభావముగల కన్యయొక్క, కీర్తిని విని, అగహి = రమ్ము. మచియు ఆమెతో కలసి, మృధః = ఇలరుల పదార్థముల కాకాంక్షించు శత్రువులను, తర = తిరస్కరించుము. || ౭౫ ||

భావార్థము :- మానవులు తమకన్యల పుత్రుల వివాహము సమీపమున నెన్నటికి చేయవలదు ఎంతదూరములో వివాహ మొనర్చు గలిగిన అంతయే యధికసఖము కలుగగలదు. దగ్గర చేయుటచే కలహమే జరుగును. || ౭౬ (౨౦౨) ||

౨౦౩ యదగ్నే ఇత్యస్య జమవగ్ని ర్పుషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నిర్వచనుష్ఠవ శస్త్రః, గాన్ధారః స్వరః

పునః స్త్రీపురుషౌ ప్రతి నమ్యద్దినః కిం కిం ప్రతిజానీ రన్నిత్యాహ.

స్త్రీపురుషులపట్ల సంబంధికు లేమి ప్రతిజ్ఞల నొనరించవలెను?

యదగ్నే కాని కాని చిదా రై దారుణి దదగ్నిసి ।

సర్వం తదస్తు రే ఘృతం తజ్జుషస్వ యవివ్యః || ౭౭ ||

యత్, అగ్నే, కాని, కాని, చిత్, ఆ, రే, దారుణి దదగ్నిసి, సర్వమ్ తల్,

అస్తు, రే, ఘృతమ్, తత్, జుషస్వ, యవివ్యః || ౭౮ ||

పదార్థః :- (యత్) (అగ్నే) అగ్నిరివ ప ర్తమాన(కాని)(కాని)(చిత్) అపి (ఆ)(తే) తుక్తిం తవ వా(దారుణి) క్షాపే (దదగ్నిసి) ధరాయః (సర్వమ్) (తత్)(అస్తు) (తే) తవ (ఘృతమ్) ఆజ్యమ్ (తత్) (జుషస్వ) (యవివ్యః) అతిశయేన యువా యవివ్యః స ఏవ తర్హముద్ధౌ. || ౭౯ || పదార్థః :-

హేయవిష్కాగ్నీ విద్వాన్వతే త్రి వా యథాకాని కాని చిద్వస్తుని తే న నితద్వద్వయందారుజ్ఞాదధ్యసి. యదస్మాకం వ స్వస్తి తత్సర్వం తేఽస్తు, యదస్మాకం ఘృతం తత్త్వం జుషస్వ. యత్రే వ స్వస్తి తత్సర్వమస్మాకమస్తు. యత్రే ఘృతాదికం వ స్వస్తి తద్వయం గృహీమః. ||౨౩|| భావార్థః:- బ్రహ్మచర్యాదిభి ర్మనుష్యైః స్వతీయాః సర్వే పదార్థాః సర్వార్థా నిఘాతవ్యాః. న కదాచిద్వ్యయా పరస్పరం భేదవ్యం, యతః సర్వేషాం సర్వాణి సుఖాని వర్ధేరన్, విఘ్నశ్చ నో త్తిష్ఠేర న్నేవం త్రిపురుషావపి పరస్పరం వర్తేయాతామ్.

||౨౩||

పదార్థము :- యవిష్వ్య = అత్యంత యువావస్థను పొందినవాడా! అగ్ని = అగ్నివలె తేజస్వీ! విద్వాంసుడా! లేక ఓ విదుషీ! నీవు, కాని కాని చిత్ = ఏ యే వస్తువులు, తే = నీవియై యున్నవో వానిని మేము ఎటుల, దారుణి = కాష్టపాత్రయందు. దధ్యసి = దారణ మొనర్చెదమో; యత్ = మా యే వస్తువున్నదో, ఉత్ సర్వమ్ = అదియంతయు, తే అస్తు = నీది యగుగాక! ఘృతమ్ = మా యే ఘృతాద్యుత్తమ పదార్థము లున్నవో, తత్ = వానిని నీవు, జుషస్వ = సేవింతుము. నీయేవస్తువులున్నవో అవియన్నియు మావి. నీఘృతాదిపదార్థము లేవి యున్నవో వానిని మేము గ్రహించెదముగాక;

భావార్థము :- బ్రహ్మచారి మొదలైన వారందరు తమ పదార్థముల నన్నిటిని అందఱి యుపకారార్థము వినియోగించవలయును. ఈర్ష్యచే నెన్నడు పరస్పరము భేదభావ ముంచగూడదు. ఇటు లొనర్చుచో నందఱికి అన్నిసఖములు వృద్ధియగును. విఘ్నములు సంభవించవు. ఇదే విషముగ త్రిపురుషులు పరస్పరము ప్రవర్తించ వలయును.

||౨౩|| (౪౦౩)

౫౦౪ యదత్రిత్యస్య జమదగ్ని ర్షుషిః, అగ్ని ర్దేవతా, విరాడనుష్టువ్ చక్రః, గాన్ధారః స్వరః.

పునర్తప్తేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యుదియే.

యదత్పుష్పజిహ్వికా యద్వైవ్రా అత్రిసర్పతి ।

సర్వం తదస్తు తే ఘృతం తజ్జుషస్వ యవిష్వ్య ॥ ౨౪ ॥

యత్, అత్రి, ఉపజిహ్వికేత్యు ప+జిహ్వికా, యత్, వైవ్రా, అత్రిసర్పతిత్యత్రి + సర్పతి, సర్వమ్, తత్, అస్తు, తే, ఘృతమ్, తత్ జుషస్వ, యవిష్వ్య ॥ ౨౪ ॥

పదార్థః:- (యత్) (అత్రి) భుక్తే- (ఉపజిహ్వికా) ఉపగతాననుకూలా జిహ్వ యస్యాః పత్న్యాః సా (యత్) (వైవ్రా) ఉద్గలితోదానః (అత్రిసర్పతి) అతిశయేన గచ్ఛతి (సర్వమ్) (తత్) (అస్తు) (తే) (ఘృతమ్) (తత్) (జుషస్వ) (యవిష్వ్య). ||౨౪|| అన్వయః :- హేయవిష్వ్య త్వముపజిహ్వికా చ యదత్రి వైవ్రా యదతి సర్పతి తత్సర్వం తేఽస్తు యత్రే ఘృతమస్తి తత్త్వం జుషస్వ. ||౨౪|| భావార్థః :- యత్సృతి పతిః ప్రవర్తతే త్రి వా తదనుకూలా దమ్యతీ స్యాతామ్. యత్స్రియాః స్వం తత్పురుషస్య, యత్పురుషస్య తత్స్రియా భవతు. నాత్ర కథంచిద్ ద్వేషో విధేయః కింతు పరస్పరం మిలిత్వా ఒకనందం భుంజీయాతామ్.

||౨౪||

పదార్థము :- యవిష్వ్య = అత్యంత యువావస్థను పొందిన పతి! నీవు, ఉపజిహ్వికా = జిహ్వను జయించిన జితేంద్రియయైన త్రి, యత్ = ఏమి, అత్రి = తినునో; యత్ వైవ్రా = నోటి నుండి వెలువడిన యే ప్రాణవాయువు, అత్రిసర్పతి = అత్యంత వేగముగ నడచునో, తత్ సర్వమ్ =

అదియంతయు, తే అన్ను = నీది అగుగాక! ఘృతమ్ = నీయొక్క ఏ ఉత్తమపదార్థ మున్నదో, తల = దానిని, జుషస్య = సేవించుము. ||౧౩౪||

భావార్థము :- ఏ వ్యక్తివలన పతియొక్క లేక స్త్రీ యొక్కవ్యవహారము సిద్ధించునో అతని కనుచులై స్త్రీ పురుషులిరువురు ప్రవర్తించ వలయును. స్త్రీకున్నపదార్థము పురుషునికి, పురుషునకున్న పదార్థము స్త్రీకిని సంక్రమించవలెను. ఈవిషయములో ద్వేషించగూడదు. మతేమనిన పరస్పరము కలసి ఆనందించవలయును. ||౧౩౪ (౨౦౪)||

౨౦౫ అహరహరిత్యన్య నానేది రృషిః, అగ్ని ర్దేవతా, విరాట్ ప్రప్థవీఛన్తః, దైవతః స్వరః పునర్గృహస్థాః పరస్పరం కథం వర్తేత్ నిత్యాహ. గృహస్థులు పరస్పర మెటుల ప్రవర్తించవలెను?

అహరహర ప్రయావం భర్తనోఽశ్వాయేవ తిష్ఠతే ఘాసమస్మై ।

రాయస్సోషేణ సమిషా మదన్తోఽగ్నే మా తే ప్రతివేశా రిషామ ||౧౩౫||

అహరహరిత్యహః + అహః, అప్రయావమిత్యప్ర + యావమ్, భరన్తః, అశ్వాయేవేచ్ఛ్వాయ + ఇవ, తిష్ఠతే, ఘాసమ్, అస్మై, రాయః, పోషేణ, సమ్, ఇషా, మదన్తః, అగ్నే, మా, తే, ప్రతివేశా ఇతి ప్రతి + వేశాః, రిషామ ||౧౩౫||

పదార్థః :- (అహరహః) ప్రతిదినమ్ (అప్రయావమ్) ప్రయవత్యన్యాయం యస్మిన్ స ప్రయావో. న విద్యతే ప్రయావో యస్మిన్ గృహశ్రమే తవ (భరన్తః) ధరన్తః (అశ్వాయేవ) యథాశ్వాయ (తిష్ఠతే) వర్తమానాయ (ఘాసమ్) భక్ష్యమ్ (అస్మై) గృహశ్రమాయ (రాయః) ధనస్య (పోషేణ) పుష్ట్యా (సమ్) (ఇషా) అన్నాదినా (మదన్తః) హర్షన్తః (అగ్నే) విద్యన్ (మా) (తే) తవ (ప్రతివేశా) ప్రతితా వేశా ధర్మప్రవేశా తేషాం తే (రిషామ) హింస్యామ్. అత్ర లిజర్తే లుజ్. ||౧౩౫||

అన్వయః :- హే అగ్నే అహరహ స్తిష్ఠతే అశ్వాయేవాస్మా అప్రయావం ఘాసం భరంతో రాయస్సోషేణేషా సంమదన్తః ప్రతివేశాః సన్తో వయం త ఇశ్వర్యం మారిషామ ||౧౩౫|| భావార్థః :-

అత్రోపమాంకారః. గృహస్థా యథా అశ్వాదిపశూనాం భోజనార్థం యవద్దాదిక మశ్వపాలకాః నిత్యం సంచిన్వన్తి తదైశ్వర్యం సమున్నయ ముభయేయుః. ధనమదేన కేనచిత్సహేద్వా కదాచిన్నా కురుః పరస్యోత్కర్షం క్రత్వా దృష్త్వా చ సదా హృష్యేయుః. ||౧౩౫||

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా! అహరహః = నిత్యము, తిష్ఠతే = వర్తమానమైన, అశ్వాయేవ = గుఱమున కెటుల గడ్డి, మొదలైన తిండి, దానా ముందుంచుదురో అటులనే, అస్మై = ఈ గృహస్థునకై, అప్రయావమ్ = అన్యాయార్థితుములు కానివి, గృహశ్రమయోగ్యములునైన, ఘాసమ్ = భోగించదగిన పదార్థములను, భరంతః = ధారణమొనర్చుచు; రాయః = ధనముయొక్క, పోషేణ = పుష్టిచేతను, ఇషా = అన్నాదులచేతను, సంమదన్తః = చక్కగ అనందమునుబొందుచు; ప్రతివేశా = ధర్మవిషయక ప్రవేశమునకై నిర్వికులమైన మేము, తే = నీ ఇశ్వర్యమును, మా రిషామ = ఎన్నడు సప్తపతచ కుందుముగాక ! ||౧౩౫||

భావార్థము :- ఉపమాంకార విందున్నది. అశ్వాది పశువులు తినుటకై అశ్వపాలకులెటుల యవద్దాదులను నిత్యము సంచయ మొనర్చెదరో అటులనే గృహస్థులు స్వీయైశ్వర్యమును అభి

వృద్ధి యొనర్చి సుఖింపజేయ వలయును. ధనమదముచే నెవరితోను ఈర్ష్య యెన్నటికి నొనర్చ కూడదు. పరోక్కర్షణమును చూచియు, వినియు నదా హర్షితులు గావలయును. ||౭౫|| (౫౦౫)

౫౦౬ నాభేత్యస్య నాభానే దిర్భుషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాజారీతిర్జుష్టవృక్షః, దైవతః స్వరః.

పునరేతే పరస్పరం కథం సంపదేర నిత్వాహ. మానవులు పరస్పరమెఱుంగనంపదమొనర్చవలెను?

నాభా పృథివ్యాః సమిధానే అగ్నౌ రాయసోషాయ బృహతే హవామహే ।

ఇరమృదం బృహదుక్తం యజత్రం జేతారమ్మగ్నిం పృతనాసు సాసహిమ్ ||౭౬||

నాభా, పృథివ్యాః, సమిధాన ఇతి సమ్+ఇధానే, అగ్నౌ, రాయః, పోషాయ, బృహతే, హవామహే ఇరమృదమితీరమ్+మదమ్, బృహదుక్తమితి బృహత్+ఉక్తమ్, యజత్రమ్, జేతారమ్, అగ్నిమ్, పృతనాసు, సాసహిమ్, సాసహిమితి సాసహిమ్

||౭౬||

పదార్థః :- (నాభా) నాభా మధ్యే (పృథివ్యాః) (సమిధానే) సమ్యక్ ప్రదీప్తే (అగ్నౌ) వహ్నా (రాయః) శ్రియః (పోషాయ) పోషణకరాయ (బృహతే) మహతే (హవామహే) స్వర్ణామహే (ఇర మృదమ్) ఇరయాఽన్నేన మద్యతి హృష్యతి తమ్. ఉగ్రం వశ్యేరమృద పాణిస్తమాశ్చ అ.౩.౨. ౩౭. ఇతి భిశ్ ప్రత్యయాన్తో నిపాతః (బృహదుక్తమ్) బృహన్మహదుక్తం ప్రశంసనం యస్య తమ్, (యజత్రమ్) సంగతవ్యమ్. (జేతారమ్) జయశీలమ్ (అగ్నిమ్) విద్యుద్బద్ధస్తర్జమానమ్ (పృతనాసు) సేనాసు (సాసహిమ్) అతిశయేన సోధారమ్. ||౭౬|| అన్వయః :- హే గృహిణోయథా వయం బృహతే రాయసోషాయ పృథివ్యా నాభా సమిధానేఽగ్నౌ పృతనాసు సాసహి మిరమృదం బృహదుక్తం యజత్ర మగ్నిమివ జేతారం సేనాపతిం హవామహే తథా యాయమప్యాహ్నయత. ||౭౬||

భావార్థః :- భూమిరాజ్యం కుర్వద్వి ర్జనైః శస్త్రాస్త్రాణి సంచిత్య పూర్ణబుద్ధివిద్యాశరీరాత్మబలసహితం పురుషం సేనాపతిం విధాయ నిర్భయతయా ప్రవర్తంతామ్. ||౭౬||

పదార్థము :- గృహస్తులారాః ఎఱుల మేము, బృహతే = గొప్ప, రాయః పోషాయ = లక్ష్మీని పుష్టపఱచు పురుషునికొఱకు, పృథివ్యాః నాభా = పృథివియొక్క-మధ్య, సమిధానే అగ్నే = జాగుగ ప్రజ్వలితమైన అగ్నియందును, పృతనాసు = సేనలయందును, సాసహిమ్ = అత్యంత సహనశీలుడు, ఇరమృదమ్ = అన్నముతో నానందించువాడు, బృహదుక్తమ్ = గొప్పప్రశంసాయుతుడు, యజత్రమ్ = సంగ్రామమొనర్చ యోగ్యుడు, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తువలె శీఘ్రత్వ మొనరించు వాడు, జేతారమ్ = విజయశీలుడు నగు సేనాపతిని, హవామహే = ఆహ్వానించుచున్నామో, అఱులనే మిరును ఇతని నాహ్వానించుడు. ||౭౬||

భావార్థము :- పృథ్విరాజ్య మొనర్చుచు మానవులు అగ్నేయాద్యత్తములు, ఋగ్గదిశత్తములు సంపదయొనర్చి, పూర్ణబుద్ధి శరీరబలములను కలిగియున్న పురుషుని సేనాపతిగ నొనర్చి నిర్భయముగ మెలగవలయును. ||౭౬ ౫౦౬||

౫౦౭ యాః సేనా ఇత్యస్య నాభానేది ర్భుషిః, అగ్నిర్దేవతా, కురిగనుష్టవ్ వృక్షః గాఢారః స్వరః.

పునః పున రేతే చోరాదీన్ ప్రయత్నేన నివర్తయేయం రిత్వాహ.
రాజపురుషులు మాటిమాటికి న్రయత్నపూర్వకముగ చోరాదిదుష్టులను నివారించవలయును.

యాః సేనా అభీత్వరీ రాద్యాధినీ రుగణా ఉత ।

యే స్తేనా యే చ తస్కరా స్తాన్తే అగ్నేఽపి దధామ్యాస్యే ॥౭౭॥

యాః, సేనాః, అభీత్వరీ చిర్యభి+ఇర్వరీః, అవ్యాధినీ రిత్వా + వ్యాధినీః,
ఉగణాః, ఉత, యే స్తేనాః, యే, చ, తస్కరాః, తాన్, తే, అగ్నే, అపి,
దధామి అస్యే ॥౭౭॥

షడార్థః :- (యాః)(సేనాః) (అభీత్వరీః) ఆధిముఖ్యం రాజవిరోధం కుర్వరీః (అవ్యాధినీః) సమస్తాద్ బహురోగయుక్తాస్తాతికం కిలా వా (ఉగణాః) ఉద్యరాయుధసమూహాః. పృథోదరాదిరావద భీష్మనీధిః (ఉత) అపి (యే) (స్తేనాః) సురజ్ఞం దత్వా పరపదార్థావహరిణః (యే) (చ) దస్యవః (తస్కరాః) ద్యూతాది కాపత్యేన పరపదార్థావహరారాః (తాన్) (తే) అస్య. అత్ర వ్యత్యయః (అగ్నే) పావ కిన్య (అపి) (దధామి) ప్రక్షిమామి (అస్యే) ప్రజ్వలితే జ్వాలాసమూహేఽగ్నౌ. ॥౭౭॥ అన్వయః :- హే సేనాసభాపతే! యథాలహం యా అభీత్వరీరావ్యాధినీ రుగణాః సేనాః న వ్రితాఉత యే స్తేనా యే తస్కరాశ్చ న వ్రి. తాన్తే అస్యాగ్నేః పావకస్యాస్యేఽపి దధామి తదా త్వమేతా నిదధేహి, ॥౭౭॥ భావార్థః :- అత్ర పావక ఇత్తోమాలంకారః. ఛార్మికై రాజపురుషై ర్గా అనుకూలాః సేనాః ప్రజాశ్చ న వ్రి రాః సతతం సంఘాజ్య, యా విరోధిన్యో యే చ దస్యవాదయశ్చోరా దుష్టవాచోఽన్యత వాదినో వ్యభిచారిణో మనుష్యా భవేయ స్తానగ్నిదాహాదుద్వేషనకరై ర్వణై ర్భృశం తాదయిత్వా వశం నేయాః ॥౭౭॥

పదార్థము :- సేనాపతీః సభాపతీః ఎటులనేను, యాః అభీత్వరీః = సమ్యుఖమై యుద్ధమొన ర్చునవి, అవ్యాధినీః = అనేకరోగములచే యుక్తములు లేక చాడించునవి. ఉగణాః = శత్రుములను తీసుకొని విరోధమున నిలబడినవియు నగు, సేనాః = ఏసేనలున్నవో, ఉత = మఱియు, యే స్తేనాః = సౌరంగము వేసి యితరులపదార్థముల నుహరించువారు, చ = మఱియు, యే తస్కరాః = ద్యూతాది కపట వ్యవహారములచే పరపదార్థములను తీసుకొనువారు ఎవ రున్నారో, వారిని, తే అగ్నే అస్యే = ప్రజ్వలింపుచున్న యాయగ్నిజ్వాలలో, అపి దధామి = పెడద్రోయుచున్నానో అటులనే పీరి విందులో పడద్రోయుము. ॥౭౭॥

భావార్థము :- పావక ఇత్తోపమాలంకార మిందున్నది. రాజపురుషులు తమ కనుకూలముగ నున్న సేనను, ప్రజలను నిరంతరము సత్కరించవలెను. మఱియు నే సేన. ప్రజ విరోధముగనుండు నో, మఱియు బంధిపోటుకాండ్రు చోరులు, దుర్బాషలాదువారు, మిత్యావాదులు, వ్యభిచారులునగు నేమనుష్యులున్నారో వారలను అగ్నిచేతాల్చుట మొదలగు భయంకర దండనములచే శీఘ్రముగ దండించి వశము నందుంచవలయును. ॥౭౭ (౫౦౭)॥

౫౦౮ దింష్టాత్వామిత్యస్య నాదనేషి రృషిః, అగ్ని క్షేవతా, భుగిగుష్టికృష్టః, ఋషభః స్వరః
పున స్తాన్ కథం తాదయేయం రిత్వాహ. వారిని ఎటుల దండించవలయును?

దంష్ట్రాభ్యా మలిష్టున్ జమ్మై స్తస్కరా ౨౧॥ ఉత ।

హనుభ్యామ్ సేనాన్ భగవ స్తాన్ స్తస్కరా ఖద సుఖాదితాన్ ॥ ౨౨॥

దంష్ట్రాభ్యామ్, మలిష్టున్, జమ్మై, తస్కరాన్, ఉత, హనుభ్యామితి
హను+భ్యామ్, సేనాన్, భగవ ఇతి భగ+వః, తాన్, త్వమ్, ఖద, సుఖాదిత
నితి సు+ఖాదితాన్ ॥ ౨౨॥

పదార్థః:- (దంష్ట్రాభ్యామ్) తీక్షణాభ్యాం దంతాభ్యామ్ (మలిష్టున్) మలినాచారాన్ సింహాదీన్
(జమ్మై) జమ్మిషు సుఖేషు భవై ర్విహ్యదిభిః (తస్కరాన్) చోర ఇవ పరమానాన్ (ఉత) అపి
(హనుభ్యామ్) ఓష్ణమూలాభ్యామ్ (సేనాన్) పరపదార్థాపహర్తృనాన్ (భగవః) ఐశ్వర్యసంపన్నః రాజన్
(తాన్) (త్వమ్) (ఖద) వినాశయ (సుఖాదితాన్) అన్యాయేన పరపదార్థానాం భోక్తృనామ్ ॥ ౨౩॥
అన్వయః:- హేభగవః! సఖా సేనేశః యదా త్వం జమ్మై ర్దంష్ట్రాభ్యాం యాన్ మలిష్టున్ తస్కరాన్
హనుభ్యాం సుఖాదితాన్ సేనాన్ ఖద, వినాశయే స్తాన్ వయ ముత వినాశయేషు ॥ ౨౪॥ భావార్థః:-
రాజపురుషై ర్యే గవాదిహింసకాః పశవః పురుషాశ్చ, యే చ సేనాస్తే వివిధేన బంధనేన తాదనేన
నాశనేన వా వశం నేయాః ॥ ౨౫॥

పదార్థము:- భగవః = ఐశ్వర్యవంతుడవైనసభాధ్యక్ష, సేనాధ్యక్షః! ఏమిల, త్వమ్ = నీవు, జం
భ్యైః = ముఖమునందున్న జిహ్వద్భవయవములచేతను, దంష్ట్రాభ్యామ్ = తీక్షణదంష్ట్రలచేతను, మలి
ష్టున్ = మలినాచరణములుగల సింహాదులను, హనుభ్యామ్ = చిగుళ్లచే, తస్కరాన్ = దొంగల
వలె నున్నవారిని, సుఖాదితాన్ = అన్యాయముచే నితరులపదార్థముల ననుభవించువారిని, సేనాన్ =
రాశ్రులందు గోడలకు కన్నమువేసి పరద్రవ్యములను కాజేయివారిని, ఖద = దుంపనాశనమొనర్చె
దవో, అటులనే, తాన్ = వారిని మేమందరము, ఉత = కూడనాశన మొనరించెదము ॥ ౨౬॥

భావార్థము :- రాజపురుషులు గవాదిబృహదుపకారక జంతువులను చంపు సింహాదులను లేక
మానవులను, చోరాదులను అనేకవిధముల బంధనములతో బంధించి, శిక్షించి, నాశనమొనరించి వశ
పజుమకొనవలయును ॥ ౨౭ (౫౦౮)॥

౫౦౯ యే జనేష్యత్యస్య నానాదీర్ష్యషిః, సేనావతి ద్వేపతా, నివృధనుష్టువృష్టః, గాన్ధారః స్వరః.
పున రేతే కాస్మాక్ నివర్తయేయు రిత్యాహ. ఈ రాజపురుషులు ఏవకెవరిని నివారించవలెను.

యే జనేషు మలిష్టువ సేనాన్ స్తస్కరా వనే ।

యే కక్షేష్వమాయవ స్తాన్స్తే దధామి జమ్భయోః ॥ ౨౮॥

యే, జనేషు, మలిష్టువః, సేనాన్, తస్కరాః, వనే, యే, కక్షేషు, అష్ట
యవః, అష్టయవ ఇత్యుష్ + యవః, తాన్, తే, దధామి, జమ్భయోః ॥ ౨౯॥

పదార్థః :- (యే) (జనేషు) మనుష్యేషు (మలిష్టువః) యే మలినః సన్తో మ్లోచన్తి గచ్ఛన్తి
తే (సేనాన్) గుప్తశ్చిరః (తస్కరాః) ప్రసిద్ధాః (వనే) అరణ్యే (యే) (కక్షేషు) సాధనేషు (అష్ట

యః) అత్మనోఽఘేన పాపేనాయు రిచ్చవః (తాన్)(తే) తవ (దధామి)(జమ్మయోః) బంధనే ముఖ
మద్యే గ్రాసమివ. ||౭౯|| అన్వయః :- హేనభేః! సేనాపతి రహం యే జనేషు మలిష్టువః స్తే
నాసో యే వనే తస్కరా యే కత్క్షేపూయవః సన్తి, తాన్ స్తే జమ్మయో ర్గ్రాసమివ దధామి. ||౮౦||
భావార్థః :- సేనాపత్యాది రాజపురుషాణా మిదమేవ కర్తవ్యమస్మి యద్ గ్రామారణ్యస్థాః ప్రసిద్ధా అప్ర
సిద్ధాశ్చైవ పాపాచారాశ్చ పురుషాః సన్తి తేషాం రాజాధీనత్వం కుర్మ్యరితి. ||౮౧||

పదార్థము :- సభాపతిః సేనాధ్యక్షుడనగునేను, జనేషు = మానవులలో, యే మలిష్టువః =
మలినస్వభావముతోవచ్చుచు పోవుచునుండువారు, స్తేనాసః = గుర్తవోరులు ఎవరున్నారో, వనే = వన
మునందు, తస్కరా = ఏద్రుసిద్ధవోరులు బండిపోటుకొండుకున్నారో, కక్షేషు = ఇరుగు పొరుగున,
యే అఘాయవః = పాపముకొనరుచ్చు జీవించదలచువారెవరున్నారో, తాన్ = వారినందఱిని, తే
జమ్మయోః = తెఱచుకొనియున్న నీముఖమునందుగ్రాసములవలె, దధామి = ఉంచుచున్నాను. ||౮౨||

భావార్థము :- గ్రామాదులలో వనములలో నున్న ప్రసిద్ధులైన తస్కరులను, స్తేనులను పట్టు
కొని రాజవశమునందుంచుట సేనాపతికి, రాజపురుషులకు గొప్పముఖ్యకర్తవ్యము. ||౮౩ (౮౦౯)||

౧౦౦ యో అస్మభ్యమిత్యన్య నాధానేదిర్యసిః, అధ్యాపకోపదేశకో దేవతే, అనుష్టుప్సప్తః, గాన్ధారః స్వరః.
పునస్తపేన విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే,

యో అస్మభ్య మరాత్రియాద్యశ్చ నో ద్వేషతే జనః ।

నిన్దాద్యో అస్మాన్ ధిప్సాచ్చ సర్వం తం భస్మసా కురు ॥ ౮౦ ॥

యః, అస్మభ్యమ్, అరాత్రియాత్, అరాత్రియాదిత్యరాత్రి+యాత్, యః, చ,
నః, ద్వేషతే, జనః, నిందాత్, యః, అస్మాన్, ధిప్సాత్, చ, సర్వమ్, తమ్,
భస్మసా, కురు ||౮౦||

పదార్థః :- (యః) మనుష్యః (అస్మభ్యమ్) ధార్మికేభ్యః (అరాత్రియాత్) శత్రుత్వమాచరేత్
(యః) (చ) (నః) అస్మాన్ (ద్వేషతే) అప్రితయతి, అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శబో లుగభావః (జనః)
(నిన్దాత్) నిందేత్ (యః) (అస్మాన్) (ధిప్సాత్) దమ్పితుమిచ్ఛేత్ (చ) (సర్వమ్) (తమ్) (భస్మసా)
కృతస్మిన్ భస్మేతి భస్మసా. అత్ర ఛాన్దసో వర్ణలోప ఇతి తలోపః (కురు) సంపాదయ ||౮౧||
అన్వయః :- హేనాహేనేత త్వం యో జనోఽస్మభ్య మరాత్రియాద్యోనో ద్వేషతే నిన్దాచ్చ యోఽ
స్మాన్ ధిప్సాచ్చలేచ్చ తం సర్వం భస్మసా కురు. ||౮౦|| భావార్థః :- అధ్యాపనోపదేశ కరాజపురుషాణా
మిదం యోగ్యమస్మి యదధ్యాపనేన శిక్షయోపదేశేన దక్షేన చ విరోధస్య సతతం వినాశకరణమితి.

పదార్థము :- సభాధ్యక్షః సేనాపతిః నీవు, యః జనః = ఏమానవుడు, అస్మభ్యమ్ = ధర్మా
త్ములమైన ఘాసట్ల, అరాత్రియాత్ = శత్రుత్వమువహించునో, యః = ఎవడు, నః = మాతో, ద్వేష
తే = దుష్టత్వమొనరుచ్చునో, చ = మరియు, నిందాత్ = నిందించునో, యః అస్మాన్ ధిప్సాత్ =
ఎవడు మాతో దంభముగ ప్రవర్తించునో మోసపుచ్చునో, తమ్ సర్వమ్ = వారి నందఱిని, భస్మసా
= కాల్చి పూర్తిగ భస్మము, కురు = చేయుము. ||౮౦||

భావార్థము :- అధ్యాపకుడు, ఉపదేశకుడు, రాజపురుషులు అధ్యాపనోపదేశ దండనములచే

విరోధమును ఎల్లప్పుడు వినాశమొనరించవలెను.

॥౨౦ (౫౦౦)॥

౫౦౧ సంశ్లేష మిత్యస్య నానానేది ర్భూషిః, పురోహితయజమానా దేవతే, నిచ్చదాప్రీ, పంక్తిచ్ఛందః, వచ్చముః స్వరః
అథ పురోహితో యజమానాదిభ్యః కిం కిమేచ్ఛే త్కుర్యాచ్చేత్యాహ.

పురోహితుడు యజమానాదుల నుండి ఏవదార్థములను వాంఛించ వలయును ?

సంశ్లేషతం మే బ్రహ్మ సంశ్లేషతం వీర్యం బలమ్ ।

సంశ్లేషతం క్షత్రం జిష్టు యస్మాహమస్మి పురోహితః

॥౨౦౧॥

సంశ్లేషమితి సమ్ + శ్లేషమ్, మే, బ్రహ్మ సంశ్లేషమితి సమ్ + శ్లేషమ్, వీర్యమ్,
బలమ్, సంశ్లేషమితి సమ్ + శ్లేషమ్, క్షత్రమ్, జిష్టు, యస్య, అహమ్, అస్మి, పురో
హిత ఇతి పురః హితః

॥౨౦౧॥

పదార్థః - (సంశ్లేషమ్) ప్రశంసనీయమ్ (మే) మమ యజమానస్య (బ్రహ్మ) వేదవిజ్ఞానమ్ (సం
శ్లేషమ్) (వీర్యమ్) పరాక్రమః (బలమ్) (సంశ్లేషమ్) (క్షత్రమ్) క్షత్రియకులమ్ (జిష్టు) జయశీలమ్
(యస్య) జనస్య (అహమ్) (అస్మి) (పురోహితః) యం యజమానః పురః పూర్వం దధాతి సః పురో
హితః పుర ఏనం దధతి. నిరు ౨.౧౨. ॥౨౦౧॥ అన్వయః :- అహం యస్య పురోహితోఽస్మి
తస్య మే మమ తస్య చ సంశ్లేషం బ్రహ్మ మే తస్య చ సంశ్లేషం వీర్యం సంశ్లేషం బలం సంశ్లేషం జి
ష్టు క్షత్రం చాస్తు ॥౨౦౧॥ భావార్థః :- యో యస్య పురోహితో యజమానస్య బదేచ్ఛావన్యోఽన్యస్య
యయా విద్యయా యోగబలేన ధర్మాచరణేన చాత్మోన్నతి ర్భూహ్యచర్యేణ ఆత్మేన్ద్రియతేజానాం గోఽబ
చ శరీరస్య బలం వర్తేత తదేవ కర్మ నతతం కుర్యాత్వామ్,

॥౨౦౧॥

పదార్థము :- అహమ్ = నేను, యస్య = ఏయజమానునికి, పురోహితః అస్మి = మున్ముందు
ధారణమొనరించబడువాడనై ఉన్నానో అతనికి, మే = నాకును, సంశ్లేషం బ్రహ్మ = ప్రశంసితమైన
వేదవిజ్ఞానము కలుగుగాక; అతనికి నాకు, సంశ్లేషమ్ = ప్రశంసనీయమైన, వీర్యమ్ = పరాక్రమము,
బలమ్ = ప్రశంసితబలము, మఱియు ప్రశంసామోగ్యమైన, జిష్టు = జయన్యభావముగల; క్షత్రమ్
క్షత్రియకులము కలుగుగాక:

॥౨౦౧॥

భావార్థము :- ఎవడు ఎవనికి పురోహితుడో, ఎవరు ఎవనికి యజమానుడో వారిరువుడు పర
స్పరము ఎట్టి విద్యచేతను, ఎట్టి యోగబలముచేతను, ఎట్టి ధర్మాచరణముచేతను ఆత్మోన్నతి కలుగునో;
ఎట్టి బ్రహ్మచర్యముచేతను; ఎట్టి జితేంద్రియత్వముతోను, ఎట్టి ఆరోగ్యముతోను శరీరబలము వృద్ధి
జెందునో అట్టికర్మనే నిరంతర మొనరించుచుండవలెను.

॥౨౦౧ (౫౦౦)॥

౫౦౨ ఉదేషామిత్యస్య నానానేది ర్భూషిః, సభావతి ర్యజమానో దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాన్ధారః స్వరః.

పున ర్యజమానః పురోహితం ప్రతి కథం వర్తతేత్యాహ.

యజమానుడు పురోహితుని పట్ల ఎటుల ప్రవర్తించవలయును ?

ఉదేషాం బాహూ అతిర్ముద్వరోచ్చే అథో బలమ్ ।

క్షిణోమి బ్రహ్మణామిత్యానున్నయామి స్వాహా ॥ అహమ్ ॥౨౦౨॥

ఉర్, ఏషామ్, బ్రాహ్మణ, బ్రాహ్మణ, అత్తరమ్, ఉర్, వర్ష, అ, ఇర్, బలమ్, ఓణోట, బ్రహ్మణ, అమిరాన్, ఉర్, నయామ్, ॥

పదార్థము :- (ఉత్) (ఏషామ్) పూర్వోత్తరాం చోరాదీనాం దుష్కుర్వతాంబామ్ (బ్రాహ్మణ) బలమ్ (అత్తరమ్) సంపదేయ ముల్లం ఘోయమ్ (ఉర్) (వర్ష) లేజః (అహో) అనస్తరే (అలమ్) సామర్థ్యమ్ (ఓణోట) హిసన్మి (బ్రహ్మణ) వేదేశ్వర విజ్ఞానప్రదానేన (అమిరాన్) శత్రూన్ (ఉర్) (నయామ్) పీర్లం బద్నామ్ (స్థాన్) స్వకీయాన్ (అహమ్) ॥౧౨॥ అన్వయము :- అహం యజమానః పురోహితో చా బ్రహ్మజ్ఞేపాః చాచారా ఉదతిమ్. వర్షో బల మమిత్రాంశ్య ఓణో మ్యవో స్థాన్ సుహృదో వర్షో బలం చోన్మయామ్ ప్రాప్యమామ్. ॥౧౨॥ పదార్థము :- రాజాదిధివ్యజ మానైః పురోహిరాదిధివ్య పాపినాం సర్వస్వ తయో భక్త్యార్థానాం సర్వస్వ వృద్ధిశ్చ సర్వదా కార్యా॥

పదార్థము :- అహమ్ = యజమానుడనైన లేక పురోహితుడనైన నేను, బ్రహ్మణా = దేవము చేతను, ఈశ్వరుని జ్ఞానమొనగుటచేతను, ఏషామ్ = ఈ పూర్వోక్తచోరాదిమిత్తుల, చాచారా = బల పరాక్రమములను, ఉదతిమ్ = చక్కగ ఉల్లంఘన మొనరించెదను, వర్షః = [ఈమిత్తుల] లేజస్సును బలమ్ = సామర్థ్యమును, అమిరాన్ = శత్రువులను, ఉర్ ఓణామ్ = చంపుమన్నాను. అహో = తద సంపదము. స్థాన్ = స్వస్థిద్రుం లేజస్సును సామర్థ్యమును, ఉర్నయామ్ = వృద్ధిపఱచెదను.

పదార్థము :- రాజ, యజమానుడు, పురోహితుడు [వీరందఱు] పాపాత్ముల సకలపదార్థ ములను నష్ట మొనర్చవలయును. భక్త్యాత్ముల సకలపదార్థములను సిరంతరము అన్నివిధముల పెంపొంద జేయవలయును. ॥౧౨॥ (౫౧౭)

౫౧౭ అన్వయము :- ఇర్వర్ష గానానేది ర్షషిః, యజమానపురోహి రా దేవతే, ఇవర్షాదే బృహదే శస్త్రం, మవ్యముః స్వరః. అథ మనుష్యైః కథం కథం వ ర్షివ్య మిత్తుపదిశ్యతే.

మానవ లెట్లు లోకములో ప్రవర్తించవలయును ?

అన్నప్రకేనన్నస్య నో దేహ్యానమిన్య క్షుప్తిణః ।

ప్రప్ర దారాలం తారిషః ఊర్జం నో ఛేహి ద్విపదే చతుష్పదే ॥౧౩॥

అన్నప్ర ఇర్వర్షన్మ + పరే, అన్నస్య, నః, ఛేహి, అనమిన్య, క్షుప్తిణః, ప్రోదేర్పి, ప్ర + ప్ర, దారాలమ్, తారిషః, ఊర్జమ్, నః, ఛేహి, ద్విపద ఇర్ ద్వి + పదే, చతుష్పదే చతుఃపద ఇర్ చతుః + పదే ॥౧౩॥

పదార్థము :- (అన్నసతీ) అన్నానాం పాలక (అన్నస్య) (నః) అన్యభ్యమ్ (ఛేహి) (అనమిన్య) రోగరహితస్య సుఖకరస్య (క్షుప్తిణః) ఇహ కుష్మం బలం భవతి యస్మాత్తస్య (ప్రప్ర) అతిక్రమ జ్ఞతయా (దారాలమ్) (తారిషః) సంతక (ఊర్జమ్) పరాక్రమమ్ (నః) అస్పారమ్ (ఛేహి) (ద్విపదే) ద్వా పాదౌ యస్య మనుష్యాదే స్తస్మై (చతుష్పదే) చర్వారః పాదౌ యస్య గవాదే స్తస్మై. ॥౧౩॥ అన్వయము :- హే అన్నపతే! యజమానః పురోహితః వాత్సవం నో అనమివస్య క్షుప్తిణో అన్నస్యప్రల దేహి. అస్మా అన్నస్య దాతారం తారిష. నో అస్మాకం ద్విపదే చతుష్పదే ఊర్జం ఛేహి ॥౧౩॥

భావార్థము :- మనుష్యైః సదై వారోగ్యబలకారక మన్నం నైస్య రోష్పిక్తవ్య మన్యేభ్యః ప్రదాతవ్యం చ మనుష్యాణాం పశూనాం చ సుఖబలే సంవర్ధనీయే యత ఈశ్వరసృష్టిక్రమానుకూలాచరణేన సర్వేషాం సుఖోన్నతిః సదా వర్ధేత.

॥౮౩॥

పదార్థము :- అన్నపతీ = ఓషధులను అన్నములను పాలించునో యజమానుడా! లేక పురోహితుడా! నీవు, నః = మాకు, అనమీవస్య = రోగముల నాశనమొనర్చి సుఖమును వృద్ధిజేయునది, శుష్కిణః = దిశూ బలకారియునగు, అన్నస్య = అన్నమును, ప్రప్రదేహి = అతిప్రకర్షముతో నిమ్ము. మఱియు, దాతారమ్ = అన్న మొనగువానిని, తారిషః = తృప్తపఞ్చము, మఱియు, నః = మా యొక్క, ద్విపదే = రెండుకాళ్లకలిగిన మనుష్యులకు, చతుష్పదే = నాలుగుకాళ్లకలిగిన గవాదిపశువులకు, హిరణ్మ = పరాక్రమమును, ధేహి = ధారణ మొనర్చుము.

॥౮౪॥

భావార్థము :- మానవులు ఎల్లప్పుడు బలదాయకము ఆరోగ్యకరమునగు నన్నమును తాము సేవించవలయును. మఱియు నితరులకు నొసగవలయును. మానవుల-పశువుల సుఖమును పెంపొందించవలయును. ఇటుల ఈశ్వరునిసృష్టి క్రమానుకూలాచరణ మొనర్చుటచే సర్వులసుఖములు సదా వృద్ధిపొందగలవు.

॥౮౫ (౫౭౩)॥

అత్ర గృహస్త రాజ పురోహిత సభాసేనాదీశ ప్రజాజన క ర్తవ్యకర్మాది వర్జనాదేతదధ్యాయోక్తార్తస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్దేన సమా సంగతి రస్తీ త్యవగ త్తవ్యమ్ ॥

ఈయధ్యాయమునందు గృహస్తుడు, రాజపురోహితుడు, సభాపతి, సేనాపతి, ప్రజలు చేయదగిన కర్మాదుల వర్జనచే నీయధ్యాయోక్తార్థమునకు పూర్వాధ్యాయోక్తార్థముతో సంగతిగలదని గ్రహించవలయును.

యజుర్వేద భాష్యములోని పదునొకండవ యధ్యాయము సమాప్తము.

॥౮౬॥

ఇ తి శ్రీమ ద్వి ద్వ ద్వ ర ప రి వ్రా జ కా చార్య శ్రీ వి ర జా న న్ద స ర స్వ తీ

స్వామినా శిష్యేణ శ్రీమ ద్వి ద్వ ద్వ ర దయావన్ద సరస్వతీ స్వామినా

నిర్మితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం విభూషితే

సుప్రమాణయంత్రే యజుర్వేదభాష్యే

ఏ కా ద శో ఽధ్యాయః

పూర్తి మగమతే.

* *
*

అథ ద్వాదశాధ్యాయము

పది రెండవ అధ్యాయము ఆరంభము,

విద్వాం దేవ సవిత ద్ధృతానై పరాసువ । యద్భుదం తన్న ఆసువ ॥౧॥

౨౧౪ దృశాన ఇత్యన్య వత్సప్రీ ఋషిః, అగ్ని రేవతా, భుక్తుజ్జ్విత్సన్యః, పశ్చాదుః స్వరః.
తత్రాదౌ విద్వద్గుణమాహ, విద్వాంసుల గుణములను ఉపదేశించెను.

దృశానో రుక్మ ఉర్వా వ్యద్యోద్ధుర్వమా యః త్రియే రుచానః ।

అగ్ని ర్మృతో అభవద్వయోభి ర్యదేనం ద్యా రజనయత్సురేతాః ॥౧॥

దృశానః, రుక్మః, ఉర్వా, వి, అద్యోల్, దుర్వరస్మితి ద్యుః + మర్షమ్, అయః
త్రియే, రుచానః, అగ్నిః, అమృతః, అభవత్, వయోభిరితి వయః + భిః, యత్
ఏనమ్, ద్యౌః, అజనయత్, సురేతా ఇతి సు + రేతాః ॥౧॥

పదార్థః :- (దృశానః) దర్శకః (రుక్మః) దీప్తిమాన (ఉర్వా) మహత్వా వ్యవస్థా సహ
(వి) (అన్యోత్) ద్యోతయతి (దుర్వరమ్) దుఃఖేన మర్షించు షోధుం శీలమ్ (అయః) అన్నమ్. అయ
మన్న నా — నిమం ౨, ౨. (త్రియే) తృణమై (రుచానః) రోచకః (అగ్నిః) కాచాఘ్నః
పావకః (అమృతః) నాశరహితః (అభవత్) భవతి (వయోభి) యావజ్జీవనైః (యత్) యమ్ (ఏ
నమ్) (ద్యౌః) విజ్ఞానాదిభిః ప్రతాపమానః (అజనయత్) జనయతి (సురేతా) తృణాని రేరాంసి
పీర్వాణి యన్యన్యః. ॥౧॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా యథా దృశానో ద్యౌ రగ్నిః సూర్య
ఉర్వా సహ సర్వాస్మాల్లాన్ పదార్థాన్ వ్యద్యోత్తథా యః త్రియే రుచానో దుర్వ రజనో భవద్భ్యశ్చ
సురేతా అమృతో దుర్వర మాయ రజనయ ద్వయోఽపి సహ యమేనం విద్వాంస మజనయత్తం
యాయం సతతం సేవధ్వమ్, ॥౧॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక ఇష్టోపమాలిప్సారః, యథా
స్మిన్ జగతి సూర్యావయవ సర్వే పదార్థాః స్వదృష్టానైః సర్వేష్వపి నిర్భయయన్, తథా మనుష్యా
అపి భవేయః. ॥౧॥

పదార్థము :- మానవులారాః ఎటుల, దృశానః = చూచుచునది, ద్యౌః = స్వయంప్రకాశ స్వ
రూపము, అగ్నిః = సూర్యరూపమునగు నగ్ని, ఉర్వా = అతిస్థూల భూమితోపాదు సకలమూర్తి
మంతములగు పదార్థములను, వ్యద్యోత్ = వివిధ విధములగా ప్రకాశింపజేయుచున్నదో, ఎటుల
ఎవడు, త్రియే రుచానః = సాధాగ్యలక్ష్యై రోచకుడు. రుక్మః = సుశోభితుడు, అభవత్ = అగు
నో, మత్యయ నెవడు, సురేతాః = ఉత్తమపీర్వముక్తుడు, అమృతః = నాశరహితుడనై, దుర్వర్ష
మ్ = శత్రువుల దుఃఖము నుండి నివారించు సమర్థుడు, అయః = జీవనమును, అజనయత్ = ప్రక
టించుచున్నదో, వయోభిః = ఆయుస్సులతో, ఏనమ్ = ఏ యీ విద్వాంసుని ప్రకటించు చున్నదో,
అతనిని నీవు నదా సేవిండుము. ॥౧॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందు వాచకలుప్రోవమాలంకార మున్నది. ఈ జగత్తు నందెటుల సూర్యాది సకల పదార్థములు తమతమ దృష్టాంతములతో పరమేశ్వరుని నిశ్చయమొనర్చుచున్నవో అటులనే మనుష్యులును కావలయును.

॥౧॥ (౫౧౪)

౫౧౫ నక్తోషానేత్యస్య తుక్త యుషః, అగ్ని ర్దేహతా, భుగిగ్నీ త్రిప్లుప్లుస్తః, చైవతః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ. విషయ మయ్యదియే.

నక్తోషాసా సమనసా విరూపే ధావయేతే శిశుమేకః సమీచీ ।

ద్యావాజైమా రుక్మో అన్తర్విభాతి దేవా అగ్నిస్థారయన్ద్రవిణోదాః ॥౨॥

నక్తోషాసా, నక్తోషనేతి నక్తోషసా, సమనసేతి స+మనసా, విరూపే ఇతి వి
+రూపే, ధావయేతే ఇతి ధావయేతే, శిశుమ్, ఏకమ్, సమీచీ ఇతి సమ్+ఈచీ,
ద్యావాజైమా, రుక్మః, అన్తః, వి, భాతి, దేవాః, అగ్నిమ్, ధారయన్, ద్రవిణోదా
ఇతి ద్రవిణః+దాః ॥౨॥

పదార్థః :- (నక్తోషాసా) నక్తం రాత్రిం చోషా దినం చ తే (సమనసా) సమానం మనో
విజ్ఞానం యయో సే (విరూపే) తమః ప్రకాశాభ్యాం విరుద్ధరూపే (ధావయేతే) పాయయతః
(శిశుమ్) బాలకమ్ (ఏకమ్) ఆసహాయం (సమీచీ) యే సమ్యగ్భూతః సర్వాన్ ప్రాప్నుత సే (ద్యా
వాజైమా) ప్రకాశభూమి. అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః (రుక్మః) రుచిరకః (అన్తః) అభ్యంతరే(వి)(దా
తి) ప్రకాశతే (దేవాః) దివ్యాః ప్రాణాః (అగ్నిమ్) విద్యుత్తమ(ధారయన్) ధారయేయః (ద్రవిణోదాః)
యేద్రవిణం బలం దదతి తే, ద్రవిణోదాః కస్మాద్దనం ద్రవిణముచ్యతే. యదేనదభిద్రవన్తి బలం వా
ద్రవిణం యదేనేనాభిద్రవంతి తస్య దాతాద్రవిణోదాః నిరు. ౮.౧. ॥౨॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా!
యషగ్నిం ద్రవిణోదా దేవా ధారయన్ యో రుక్మః సన్నన్తర్విభాతి, యః సమనసా విరూపే సమీచీ
ద్యావాజైమా నక్తోషాసా యథైకం శిశుం ద్వే మాతరా ధావయేతే తథా వర్తమానం తం విజానన్తు. ॥౨॥
భావార్థః :- అత్యవాచక లుప్రోమాలంకారః. యథా జననీ ధాత్రీ చ బాలకం పాలయత స్తథాహోరాత్రౌ
సర్వాన్ పాలయతః. యశ్చ విద్యుద్భూపేణాభివ్యాప్తోఽస్తి సోఽగ్నిః సూర్యాదేః కారణ మస్తీతి
సర్వే నిశ్చిన్యంత ॥౨॥

పదార్థము :- మానవులారా! అగ్నిమ్ = ఏ విద్యుత్తును, ద్రవిణోదా = బలప్రదాతలైన
దేవాః = దివ్యప్రాణములు, ధారయన్ = ధారణమొనర్చునో, ఏది, రుక్మః = రుచివారకమై, అన్తః =
అంతఃకరణమందు, విభాతి = ప్రకాశించుచున్నదో, ఏది, సమనసా = ఒకేవిచారముగలవి, విరూ
పే = అందకార ప్రకాశములచే విరుద్ధరూపయుక్తములు, సమీచీ = అన్నివిధముల నందజిక్కి లభిం
చునవియునుగు, ద్యావాజైమా = ప్రకాశము భూమి వలె, మతీయు, నక్తోషాసా = రాత్రిందివములవలె,
ఏకమ్ శిశుమ్ = ఒకశిశువుకు, ధావయేతే = మాత లిరువురు పాలు త్రాగించు చున్నటుల నున్నదో
ఆ విద్యుత్తును మీరెఱుగుదు.

॥౨॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోవమాలంకారమున్నది. జననియగు మాతయు
దాదియు బాలకునకు పాలు దావించు చున్నటుల దివారాత్రములు సకలమును రక్షించు చున్నవి. ఏది

విద్యుద్రూపమున సర్వత్ర వ్యాప్తమై యున్నదో అయ్యగిన్న సూర్యాదులకు కారణమని అందరు విశ్వయించుకొనెదరు గాక !

॥౬॥

౫౧౬ విశ్వారూపాణీత్యస్య క్యావ్యాస్య ఋషిః, సవితా దేవతా, విరాట్ బగర్ చక్రః, నిషాఢః స్వరః.
అథాగ్రీ పరమాత్మనః కృత్య ముపదిశ్యతే. పరమేశ్వరుని కర్తవ్య ముపదేశించబడినది.

విశ్వా రూపాణి ప్రతిముఖ్యురే కవిః ప్రాసావీత్ భద్రం ద్విపదే చతుష్పదే
వినాకమఖ్యత్నవితా వరేణ్యోఽనుప్రయాణ ముపగ్రో విరాజతి

॥౭॥

విశ్వా, రూపాణి, ప్రతి, ముఖ్యురే, కవిః ప్ర, అసావీత్, భద్రమ్, ద్విపద ఇతి
ద్విః+పదే, చతుష్పదే చతుఃపద ఇతి చతుః+పదే, వి, నాకమ్, అఖ్యుర్, సవి
తా, వరేణ్యః, అను, ప్రయాణమ్, ప్రయానమితి ప్ర+యానమ్ ఉషసః, వి, రాజతి

పదార్థః :- (విశ్వా) సర్వాణి (రూపాణి) (ప్రతి) (ముఖ్యురే) (కవిః) క్రాన్తదృశ్యనాన్త
ప్రజ్ఞః సర్వజ్ఞో వా (ప్ర) (అసావీత్) ఉత్పాదయతి (భద్రమ్) జననీయం సుఖమ్ (ద్విపదే) మనుష్యా
ద్యాయ (చతుష్పదే) గవాద్యాయ (వి) (నాకమ్) సర్వదుఃఖరహితమ్ (అఖ్యుర్) ప్రకాశయతి (సవితా)
సకలజగత్ప్రసవితా జగదీశ్వరః సూర్యో వా (వరేణ్యః) స్వీకర్తుమర్హః (అను) (ప్రయాణమ్) ప్రకృ
ప్తం ప్రాయణమ్ (ఉషసః) ప్రభాతస్య (వి) (రాజతి) ప్రకాశతే.

॥౮॥

అర్చయః :- హే
మనుష్యాః యో వరేణ్యః కవిః సవితోషసః ప్రయాణ మను విరాజతి విశ్వా రూపాణి సృతిముఖ్యురే.
ద్విపదే చతుష్పదే నాకం వ్యఖ్యత్ భద్రం ప్రాసావీత్ మిదృశ ముత్పాదకం సూర్యం పరమేశ్వరం
విజానీత ॥౯॥ ఖావాద్యః :- అత్ర శ్లేషాలంకారః. యేన జగదీశ్వరేణ సకలరూప ప్రకాశకః
ప్రాణీనాం సుఖహేతుః ప్రకాశమానః సూర్యో రచిత స్తస్యైవ భక్తిం సర్వే మనుష్యాః కుర్వన్తితి

పదార్థము :- మానవులారా ! వరేణ్యః = గహించ యోగ్యుడు, కవిః = సర్వత్ర దృష్టి
బుద్ధులు గలవాడు, సర్వజ్ఞుడు, సవితా = సకల జగదుత్పాదకుడునగు నే జగదీశ్వరుడు లేక సూర్యుడు,
ఉషసః = ప్రాతఃకాల సమయమున, ప్రయాణమ్ = లభించుటకు, అనువిరాజతి = ప్రకాశితుడగుచు
న్నాడో, విశ్వా రూపాణి = సమస్త పదార్థముల స్వరూపమును, ప్రతిముంచుతే = ప్రసిద్ధ మొనర్చు
చున్నాడో, మతీయు, ద్విపదే = పాదద్వయము గలమనుష్యాదులకు, చతుష్పదే = గవాదిచతుష్పా
దప్రాణులకు, నాకమ్ = సకలదుఃఖరహితమును, భద్రమ్ = నేవించయోగ్యమును నగు సుఖమును,
వ్యఖ్యతే = ప్రకాశిత మొనర్చుచున్నాడో, మతీయు, ప్రాసావీత్ = ఉన్నతి యొనర్చుచున్నాడో
అట్టి, సూర్యుని సూర్యలోకాత్పాదకుడగు పరమాత్మను మీ రెఱుగుడు.

॥౧౦॥

ఖావాద్యము :- ఇందు శ్లేషాలంకారమున్నది. సకలరూపప్రకాశకుడు, ప్రాణులకు సుఖహేతువు,
ప్రకాశవంతమునగు సూర్యుని రచించినట్టి జగదీశ్వరునినే సకలమానవులు భజించవలయును, ॥౧౧॥

౫౧౭ సువరోఽసీత్యస్య క్యావ్యాస్య ఋషిః, గరుత్మాన్ దేవతా, దృతిశ్చక్రః, ముషభః స్వరః.

పునర్విద్యదుజ్ఞా ఉపదిశ్యతే. విద్యదుజ్ఞములు చెప్పబడినవి.

సువరోఽసి గరుత్మాన్ స్త్రీవృత్తే రో గాయత్రం చక్షు ర్భృహద్రథనరే ప్రక్షే

స్తోమ ఆత్మా ఛన్దాన్యజ్ఞాని యజాంషి నామ సామ తే తనూర్వామదేవ్యం యజ్ఞా
యజ్ఞేయం పుచ్చం దిష్ట్యాః శఫాః సుప్రర్థోఽసి గరుత్మాద్దివం గచ్ఛ స్వః పత ॥౪

సుప్రర్థ ఇతి సు+ప్రర్థః, అసి, గరుత్మాన్, త్రివృదితి త్రి+వృత్, తే, శిరః,
గాయత్రమ్, చక్షః, బృహద్రథస్తరే ఇతి బృహత్+రథస్తరే, పక్షే, స్తోమః, ఆత్మా,
ఛన్దాభిసి, అజ్ఞాని, యజాభిషి, నామ, సామ, తే, తనూః, వామదేవ్యమితి వామ
+దేవ్యమ్, యజ్ఞాయజ్ఞేయమితి యజ్ఞ+యజ్ఞేయమ్, పుచ్చమ్, దిష్ట్యాః, శఫాః,
సుప్రర్థ ఇతి సు+ప్రర్థః, అసి, గరుత్మాన్, దివమ్, గచ్ఛ, స్వరితి స్వః, పత ॥౪॥

పదార్థము :- (సుప్రర్థః) శోభనాని పద్దాని లక్షణాని యస్య సః (అసి) (గరుత్మాన్) గుర్వాత్మా
(త్రివృత్) త్రిణి కర్మోపాసనా జ్ఞానాని వర్తంతే యస్మిన్ తత్ (తే) తవ (శిరః) శృణాతి హి నస్తి దుః
ఖాని యేన తత్ (గాయత్రమ్) గాయత్ర్యా విహితం విజ్ఞానమ్ (చక్షః) నేత్రమివ (బృహద్రథస్తరే) బృహ
ద్వీరథ స్తర నిఃకుఃఖాని యాభ్యాం సామభ్యాం తే (క్షేప) సార్వావివ (స్తోమః) స్తోమమ్, ఋగ్వేదః
(ఆత్మా) స్వరూపమ్ (ఛన్దాంసి) ఉష్ణిగాదీని (అజ్ఞాని) శ్రోత్రాదీని (యజాంషి) యజఃశ్రుతయః
(నామ) ఆభ్యా (సామ) తృతీయో వేదః (తే) తవ (తనూః) శరీరమ్ వామదేవేన దృష్టం
విజ్ఞాతం విజ్ఞాపితం వా (యజ్ఞాయజ్ఞేయమ్) యజ్ఞాః సంగతవ్యా వ్యవహారా అయజ్ఞా స్వక్రవ్యాశ్చ
తాన్ యదర్హతి తత్ (పుచ్చమ్) పుచ్చమివాన్యోఽవయవః (దిష్ట్యాః) దిదిషతి శబ్దయన్తి యై స్తే
దిషణాః ఋరోపరిభాగా స్తేషు సాధవః (శఫాః) ఋరాః (సుప్రర్థః) శోభనవతనశీలః (అసి) అసి
(గరుత్మాన్) గరుతః శద్ధా విద్యంతే యస్య సః (దివమ్) దివ్యం విజ్ఞానమ్ (గచ్ఛ) ప్రాప్నుహి (స్వః)
సుఖమ్ (పత) గృహం. ॥౪॥ అన్వయః :- హే విదన్స్యన్ యత స్తే తవ త్రివృత్ శిరో గాయ
త్రం చక్షరబృహద్రథస్తరే పక్షే స్తోమ ఆత్మా ఛన్దాన్యజ్ఞాని యజాంషి నామ యజ్ఞాయజ్ఞేయం వామ
దేవ్యం సామ తే తనూశ్చాస్తి తస్మాత్ త్వం గరుత్మాన్ సుప్రర్థోఽస్మిన్ న ఇవ త్వం దివం గచ్ఛ
స్వః పత. ॥౪॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బ్రహ్మోపమాలంకారః, యథా సుందరభావత్ర
పుష్పఫలమాలా వృక్షః శోభంతే తథా వేదాదితాస్త్రాద్యేతారోఽధ్యాపకాః, సురోచన్తే యథా పశవః
పుచ్చాద్యవయవైః స్వకార్యాణి సాధువన్తి. యథా చ పక్షీ పక్ష్యా మారాశ్చమార్గేణ గత్వాఽగత్య
చ మోదతే తథా మనుష్యా విద్యాసుశిక్షాః ప్రాప్య పురుషార్థేన సుఖాన్యాప్నువన్తు. ॥౪॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! తే = నీకు, త్రివృతే = జ్ఞానకర్మోపాసనలతో కూడిన, శిరః =
దుఃఖములను శీర్ణమొనర్చు శిరచ్ఛున్నది. గాయత్రమ్ = గాయత్రీ ఛందస్సుచే చెప్పబడిన విజ్ఞాన
రూపార్థము, చక్షః = నేత్రమువలె నున్నది. బృహద్రథంతరే = పెద్దపెద్దరథములచే దుఃఖములను
తరింపజేయు సామద్యయము. పక్షే = సార్వావయవములవలె నున్నది. స్తోమః = స్తుతికిర్ణమగు
ఋగ్వేదము, ఆత్మా = స్వస్వరూపము; ఛందాసి = ఉష్ణిగాది ఛందస్సులు, అజ్ఞాని = కర్ణాద్యవయవ
ములు; యజాంషి = యజుర్వేద మంత్రములు. నామ = పేరు; యజ్ఞాయజ్ఞేయమ్ = గ్రహించదగిన
తృణించదగిన వ్యవహారములకు యోగ్యమగు, వామదేవ్యమ్ = వామదేవముని యెరిగిన లేక చదివిన
చిన, సామ = మూడవదగు సామవేదము, తే తనూః = నీశరీరము; కనుక నీవు, గరుత్మాన్ =

మహాత్ముడవు; సువర్ణః అసి = సుందర సంహార లక్షణములచే యుక్తడవునై యున్నావు. ధిష్ణాః = శబ్దమొనరించు హేతువులకు తగిన, శఘాః = దెక్కలు, మణియు, ఉష్ణమ్ = పెద్దతోకవలె అంద్రావయవముగలది, గరుత్మాన్ = ప్రశంసితశబ్దోచ్ఛారణము, సువర్ణః = సుందరముగ నెగురునదియునగు నే పక్షి యున్నదో అట్టి పక్షి వలె, నీవు, దివమ్ = దివ్యజ్ఞానమును, గచ్ఛ = పొందుము. మణియు, స్వః = సుఖమును, పత = గ్రహించుము.

॥౬॥

భావార్థము :- ఇందు వాచక అష్టోపమానింకార మున్నది. సుందరకాధా సప్రభుష్టఫలమూలములగు వృక్షము లెటుల శోభించునో, అటులనే వేదాదికాస్తాధ్యేయములు, అభ్యాసకులు చక్కగరోచిష్టులగుదురు. పశువులు పుష్పాద్యవయవములచే స్వకార్యముల నెటుల సాధించుకొనునో, మణియు నెటులపక్షి పక్షిద్యయముచే ఆకాశమార్గమున గమనగమన మొనర్చి ప్రముదితమగుచున్నదో, అటులనే మానవులు విద్యానుశీలన పొంది పురుషార్థముచే సుఖముల పొందుదురు.

౩౧౮ విష్ణోః క్రమోఽసి సపత్నహా గాయత్రం చన్ద్ర ఆరోహ పృథివీ మను విక్రమస్య
పున రాజధర్మ మాహ. మరల రాజధర్మ ముపదేశించబడినది.

విష్ణోః క్రమోఽసి సపత్నహా గాయత్రం చన్ద్ర ఆరోహ పృథివీ మను విక్రమస్య
విష్ణోః క్రమోఽస్యభిమాతిహా తైష్ఠభం చన్ద్ర ఆరోహన్తరిక్షమను విక్రమస్య ।
విష్ణోః క్రమోఽస్యరాతీయతో హస్తా జాగతం చన్ద్ర ఆరోహ దివ మను విక్రమస్య
విష్ణోః క్రమోఽసి శత్రూయతో హస్తాఽనుష్ఠభం చన్ద్ర ఆరోహ దిశోఽను
విక్రమస్య॥

॥౭॥

విష్ణోః, క్రమః, అసి, సపత్నహేతి సపత్న+హా, గాయత్రమ్, చన్ద్రః, ఆ, రోహ, పృథివీమ్, అను, వి, క్రమస్య, విష్ణోః, క్రమః, అసి, అభిమాతిహేత్యభిమాతి+హా, తైష్ఠభమ్, తైస్థభమితి త్రై + స్తుభమ్, చన్ద్రః, ఆ, రోహ, అన్తరిక్షమ్, అను, వి, క్రమస్య, విష్ణోః, క్రమః, అసి, అరాతీయతః అరాతీయత ఇత్యరాతి+యతః, హస్తా, జాగతమ్, చన్ద్రః, ఆ, రోహ, దివమ్, అను, వి, క్రమస్య, విష్ణోః, క్రమః, అసి, శత్రూయతః శత్రూయత ఇతి శత్రు+యతః, హస్తా, అనుష్ఠభమ్ అనుష్ఠభమిత్యాను+స్తుభమ్, చన్ద్రః, ఆ, రోహ, దిశః, అను, వి, క్రమస్య

॥౮॥

పదార్థః :- (విష్ణోః) వ్యాపకస్య జగదీశ్వరస్య (క్రమః) వ్యవహారః (అసి) (సపత్నహా) యః సపత్నానరీః హస్తా సః (గాయత్రమ్) గాయత్రీనిష్పన్నమర్థమ్ (చన్ద్రః) స్వచ్ఛమ్ (ఆ) (రోహ) ఆరూఢో భవ (పృథివీమ్) పృథివ్యాదికమ్ (అను) (వి) (క్రమస్య) వ్యవహార (విష్ణోః) వ్యాపకస్య

కారణస్య (క్రమః) అవస్థాన్తరమ్ (అసి) (అభిమాతిహా) యోఽభిమాతీనభిమానయక్తాన్ హ వి(ప్రై)ష్టు
భమ్ త్రిభిః సుఖైః సందద్ధమ్ (ఛన్దః) బలవృద్ధమ్ (ఆ) (రోహ) (అన్తరిక్షమ్) ఆకాశమ్ (అను)
(వి) (కృమస్య) (విష్టోః) వ్యాప్తుం శీలస్య విద్యుచ్ఛాపాగ్నేః (కృమః) (అసి) (అరాతీయతః) విద్యా
దిదానం కర్తృమనిచ్ఛతః (హన్తా) నాశకః (జాగతమ్) జగజ్జానాతి యేన తత్ (ఛన్దః) సృష్టివిద్యాబల
కరం (ఆ) (రోహ) (దివమ్) సూర్యాద్యగ్నిమ్ (అను) (వి) (కృమస్య) (విష్టోః) హిరణ్యగర్భస్య
వాయోః (కృమః) (అసి) (శత్రూయతః) ఆత్మనః శత్రుమాచరతః (హన్తా) (ఆనుష్ఠభమ్) ఆను
కూలతయా స్తోభతే సుఖం బద్ధాతి యేన తత్ (ఛన్దః) ఆనందకరమ్ (ఆ) (రోహ) (దిశః) పూర్వాదీన్
(అను) (వి) (కృమస్య) పర్యయరస్య. ॥౨॥ అన్వయః :- హే విద్యన్ యత స్త్యం విష్టోః
కృమః సఃత్వహాఽసి. తస్మాత్ గాయత్రీం చన్ద ఆరోహ. పృథివిమనువికృమస్య. యత స్త్యం విష్టోః
కృమోఽభిమాతిహాసి తస్మాత్త్వం రైష్టభం చన్ద ఆరోహాన్తరిక్ష మనువికృమస్య యత స్త్యం
విష్టోః కృమోఽరాతీయహన్తాఽసి. తస్మాజ్జాగరం చన్ద ఆరోహా భివ మనువికృమస్య య స్త్యం విష్టోః
కృమః శత్రూయరో హన్తాఽసి స త్వమానుష్ఠభం చన్ద ఆరోహా దిశోఽనువికృమస్య. ॥౩॥
భావార్థః :- మనుష్యై ర్వైదవిద్యయా భాగర్పాదివిద్యా నిశ్చిత్త్య హిరణ్యగర్భేణోన్నీయ రోగాః శత్రు
వశ్య నిహంతవ్యాః.

॥౩॥

పదార్థము :- విద్వాంసుదాః సీపు, విష్టోః = వ్యాపక జగదీశ్వరుని యొక్క, క్రమః = వ్యవ
హారముతో శోధకుడవు, సఃత్వహా = శత్రుసంహారకుడవు, అసి = అయియున్నావు కనుక, గాయ
త్రమ్ = గాయత్రీమంత్రమునుండి వెలువడిన, ఛన్దః = చుద్ధార్పముమీద, ఆరోహ = ఆరూఢుడవగుము,
పృథివీమ్ = పృథివివిద్య వదార్పములతో, అనువిక్రమస్య = స్వానుకూల కార్యముల సాధించుము,
మఱియు సీపు, విష్టోః = వ్యాపకకారణము యొక్క, క్రమః = కార్యరూపమువు, అభిమాతిహా
అసి = అభిమానులను హత మొనర్చువాడవు, కావున, త్రైష్టభమ్ = మూడువిధముల సుఖములతో
కూడియున్న. ఛన్దః = బలదాయకమగు వేదార్పమును, ఆరోహ = గ్రహించుము, మఱియు, అన్తరి
క్షమ్ = ఆకాశమును, అనువిక్రమస్య = అనుకూల వ్యవహారమునందు యుక్తమొనర్చుము, సీపు,
విష్టోః = వ్యాపనశీలవిద్యుచ్ఛాపాగ్నిని, క్రమః = ఎఱిగినవాడవు, అరాతీయతః హన్తా అసి =
విద్యాధానాదుల విరోధించుపురుషుని నాశనమొనర్చు వాడవు కనుక సీపు, జాగతమ్ = జగత్తునెఱుగు
టకు హేతువును, ఛన్దః = సృష్టివిద్యను బలయుక్తమొనర్చు నదియనగు విజ్ఞానమును, ఆరోహ =
హించుము, మఱియు, దివమ్ = సూర్యాద్యగ్నిని, అనువిక్రమస్య = అనుక్రమముగ నుపయుక్తపఱ
చుము. సీపు, విష్టోః = హిరణ్యగర్భవాయువుయొక్క, క్రమః = జ్ఞానకుడవు. మఱియు, శత్రూ
యతః = శత్రువులను అవరించు పురుషులను, హన్తా అసి = మారణ మొనర్చువాడవు, ఆ సీపు
ఆనుష్ఠభమ్ = అనుకూలముతోపాటు సుఖసంబంధమునకు హేతువు, ఛన్దః = ఆనందకారకమునగు
వేదభాగమును, ఆరోహ = ఉపయుక్త మొనర్చుము. మఱియు, దిశః = పూర్వాది దిశలకు, అను
విక్రమస్య = అనుకూల ప్రయత్నము లొనర్చుము.

॥౩॥

భావార్థము :- వేదవిద్యచే భాగర్ప విద్యలను నిశ్చయించి. పరాక్రమముచే వాని నభివృద్ధి
యొనర్చి రోగములను. శత్రువులను దునుమాడుట మానవుల కర్తవ్యము.

॥౪॥

౨౧౯ ఆక్రందదిత్యస్య వత్సక్రీ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా నివృద్ధాద్వీ త్రిష్టప్సనీదః, ధైవతః స్వరః.

పునః సమేవ విషయ మాహ. మఱల నయ్యదియే విషయము

అక్రందగ్ని స్తనస్యన్నివ ద్యౌః జైమా రేహద్వీరుధః సమజ్ఞాన్ । స్తద్యౌః జజ్ఞా
నో విహీమిద్ధో అబ్యుదా రోదసీ భానునా భాత్త్యంతః ॥ ౬౬ ॥

అక్రందత్, అగ్నిః, స్తనయన్ని వేతి స్తనయన్ + ఇవ, ద్యౌః, జైమా, రేహ
హత్, వీరుధః, సమజ్ఞన్నితి సమ్ + అజ్ఞాన్, సద్యః, జజ్ఞానః, వి, హి, ఈమ్,
ఇద్ధః, అబ్యుత్, అ. రోదసీ ఇతి రోదసీ, భానునా, భాతి, అనరీత్యంతః ॥ ౬౬ ॥

పదార్థః :- (అక్రందత్) (ప్రాప్నోతి) (అగ్నిః) విద్యుత్ (స్తనయన్నివ) యథా దివ్యం శబ్దం
కుర్వాన్ (ద్యౌః) సూర్యప్రకాశః (జైమా) జైమా పృథివీ. క్షమేతి పృథివీ నా. నిఘం. ౧. ౧. అ. తానేయోషా
మహీత్యుపదాదీ ర్హః, (రేహహత్) భృశం ఫలాని దదాతి (వీరుధః) పృజన్ (సమంజన్) సమ్యక్
ప్రకాశయన్ (సద్యః) సమానేఽహిని (జజ్ఞానః) ప్రాదుర్భూతః సన్ (వి) (హి) ఖలు (ఈమ్)
సర్వతః (ఇద్ధః) ప్రదీప్తః (అబ్యుత్) ప్రకాశయతి (అ) (రోదసీ) ద్యావపృథివ్యౌ (భానునా) స్వదీప్త్యా (భాతి)
ప్రకాశతే (అ) (స్తః) మధ్యే వ ర్తమానః సన్ ॥ ౬౬ ॥ అన్వయః :- హేమనుష్యాః యః సభేః
సద్యో జజ్ఞానో ద్యౌఃగ్నిః స్తనయన్నివారీనాక్రందస్వధా జైమా వీరుధస్తదా ప్రజాభ్యః సుఖాని రేహహత్
యథా సవితేర్ధః సమంజన్ రోదసీ వ్యఖ్యాద్భానునాఽస్తరాభాతి తథా యః కుభగుణకర్మ స్వభావైః
ప్రకాశతే ౧౦ హి రాజకర్మసు ప్రయుజ్జీధ్వమ్. ॥ ౬౬ ॥ భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక

ఽప్రోపమా లక్ష్యారో. హేమనుష్యాః యథా సూర్యః సర్వలోకమధ్యస్తః సర్వాన్ ప్రకాశ్యాకర్షతి, యథా
వృథివీ బహుఫలదా వ ర్తతే తథాభూతః పురుషః రాజ్యకార్యేషు సమ్యగుపయోక్తవ్యః. ॥ ౬౬ ॥

పదార్థము :- మానవులారా! ఏ సభాపతి, సద్యః = ఒకేదినమందు, జజ్ఞానః = ప్రసిద్ధుడయ్యె
నో, ద్యౌః = సూర్యప్రకాశస్వరూపుడు, అగ్నిః = విద్యుదగ్నితుల్యుడునై, స్తనయన్నివ = శబ్దమొన
ర్చుచు శత్రువులను, అక్రందత్ = పొందుచున్నాడో, ఎటుల, జైమా = పృథివి, వీరుధః = వృక్షములను
పుష్పఫలవంతములుగ నొనర్చు చున్నదో, అటులనే ప్రజలకు సుఖములను, రేహహత్ = మంచి చెడు
కర్మల ఫలితమును శీఘ్రముగ నొసగెను చున్నాడో, ఎటుల సూర్యుడు, ఇద్ధః = ప్రదీప్తుడై మతీయు,
సమంజన్ = పదార్థములను చక్కగా ప్రకాశిత మొనర్చుచు, రోదసీ = ఆకాశమును పృథివిని,
వ్యఖ్యాత్ = ప్రసిద్ధమొనర్చు చున్నాడో, మతీయు, భానునా = స్వదీప్తితోపాటు, అస్తః = సకలలోక
ముల మధ్య, అభాతి = ప్రకాశితు డగుచున్నాడో, అటులనే ఏ సభాపతి కుభగుణ కర్మలచే పరికా
శితు డగుచున్నాడో, అట్టి వానినే మీరు రాజకార్యములందు పృయుక్త మొనర్చుదు. ॥ ౬౬ ॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందుపమా వాచకలుప్రోపమా లంకారము లున్నవి. మానవులారా!
సూర్యుడెటుల సర్వలోకములమధ్య స్థితుడై అన్నిటిని పరికాశితము ఆకర్షణము నొనర్చుచున్నాడో,
మతీయు నెటుల పృథ్వి బహుఫలముల నిచ్చుచున్నదో, అటులనే మానవులను రాజ్యకార్యము
లందు చక్కగా ఉపయుక్త వలచుడు. ॥ ౬౬ ॥

౨౨౦ అగ్ని ఇత్యస్త్య పశ్యపీఠామి, అగ్నిర్ దేవతా, భుగిర్వస్తుప్తవ్ ఫండి, గాఢారః స్వరః
పున ర్విద్యద్గుణా సుపదిశతి. మరల విద్వాంసుల గుణముల సుపదేశించుచున్నాడు.

అగ్నేఽభ్యావర్తిన్నభి. మా ని వర్తస్వాయుషా వర్చసా ప్రజియూధనేన సన్యా

మేధయా రయ్యా పోషేణ॥

॥౭॥

అగ్నే, అభ్యావర్తిన్నిత్యభి + ఆవర్తిన్, అభి. మా, ని, వర్తస్వ, ఆయుషా, వర్చసా, ప్రజయేతి ప్ర+జయా, ధనేన, సన్యా, మేధయా, రయ్యా, పోషేణ॥౭

పదార్థః :- (అగ్నే)విద్యన్ (అభ్యావ ర్తిన్) అభిముఖ్యేన వ ర్తితం శీలమన్య తత్సంబుద్ధౌ (అభి) (మా)మామ్ (ని)నితరామ్ (వ ర్తస్వ) (ఆయుషా)చిరంజీవనేన (వర్చసా) అన్నాధ్యయనాదినా (ప్రజయా) సనానేన (ధనేన) (సన్యా) సర్వాసాం విద్యానాం సంవిభాగ కర్త్ర్యా (మేధయా) ప్రజ్ఞయా (రయ్యా) విద్యా శ్రయా (పోషేణ) పుష్ట్యా ॥౭॥ అన్వయః :- హే అభ్యావ ర్తిన్నగ్నే! పురుషార్థిన్! విద్యం స్వ మాయుషా వర్చసా ప్రజయా ధనేన సన్యా మేధయా రయ్యా పోషేణ చ సహాభివ ర్తస్వ మాం చైతైః సంయోజయ. ॥౭॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్భూగర్భాదివిద్యయా వినైశ్వర్యం ప్రాప్తం నైవ శక్యేత. న ప్రజ్ఞయా వినా విద్యా భవతుం శక్యా. ॥౭॥

పదార్థము :- అభ్యావ ర్తిన్ = ఎట్లయెదుటనే ప్రవ ర్తించువాడా! అగ్నే = తేజస్వీ! పురుషార్థుడా! విద్యాంసుడా! నీవు, ఆయుషా = ఆయస్సుచేతను, వర్చసా = అన్నముచేతను, అధ్యయనము చేతను, ప్రజయా = సంతానముచేతను, ధనేన = ధనముచేతను, సన్యా మేధయా = సకల విద్యలను విభజించుబుద్ధిచేతను, రయ్యా = విద్యాశోభచేతను, పోషేణ = పుష్టిచేతను, అభినివ ర్తస్వ = నిరంతరము విరాజిల్లుము. మతీయ, మా = నన్నును పదార్థములుగలవానిగ నొనర్చుము ॥౭॥

భావార్థము :- మానవులు భూగర్భాది విద్యలు లేనిదే ఐశ్వర్యమును పొంద జాలరు. ప్రజ్ఞ లేనిచో విద్యయు లభించ జాలదు. ॥౭॥

౭౭౦ అగ్నే అగిర ఇత్యన్య వత్సప్రీణుషి, అగ్నిర్ దేవతా, అక్షి త్రిష్టవ ఛంధః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్విద్యాభ్యాస మాహ. విద్యాభ్యాస మొనర్చవలయును.

అగ్నే అజ్గిరః శతం తే సన్వ్యావృతః సహస్రం త ఉపావృతః! అధా పోషస్య పోషేణ పునర్వో నష్టమా కృధి పునర్వో రయిమా కృధి॥ ॥౮॥

అగ్నే, అజ్గిరః, శతమ్, తే, సన్తు, ఆవృత ఇత్యావృతః, సహస్రమ్, తే, ఉపావృత ఇత్యుప+ఆవృతః, అధ, పోషస్య, పోషేణ, పునః, నః, నష్టమ్, ఆ, కృధి, పునః, నః, రయిమ్, ఆ, కృధి ॥ ॥౮॥

పదార్థః :- (అగ్నే)పదార్థ విద్యార్థి (అజ్గిరః) విద్యారసయ క్త (శతమ్) (తే)తవ (సన్తు) (ఆవృతః)ఆవృత్తిరూపాః క్రియాః (సహస్రమ్) (తే) (ఉపావృతః)యే భోగా ఉపావ ర్తనే (అధ)అథ నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (పోషస్య)పోషకస్య జనస్య (పోషేణ)పాలనేన (పునః) (నః)అస్మత్కమ్ (నష్టమ్) అదృష్టం విజ్ఞానమ్ (ఆ)సమస్తాత్ (కృధి)కురు (పునః) (నః)అస్మత్కమ్ (రయిమ్) వ్రశస్తాం శ్రియం (ఆ) (కృధి)కురు. ॥౮॥ అన్వయః :- హే అగ్నే! అజ్గిరో! విద్యన్! యస్య పురుషార్థిన్ ప్రే తవా అగ్నేరివ శత మావృతః సహస్రం తే తవోపావృతః సన్తు. అథ త్వమేతైః పోషస్య పోషేణ నష్టమపి నః

పునరాకృతి రయిం పునరాకృతి. ||౨|| భావార్థః :- మనుష్యై ర్విద్యాను శతశ ఆవృత్తిః కృత్వా శిల్పవిద్యాను సహస్ర ముపావృత్తిశ్చ గుప్తాగుప్తా విద్యాః ప్రకాశ్య సర్వేదాం శ్రీసుఖం జననీయమ్.

పదార్థము :- అగ్ని = పదార్థవిద్యను ఎరిగినవాఁ; అజ్ఞిరః = విద్యారసీకుఁ; విద్యాంసువాః పురుషార్థదవగు, లే = సీకు అగ్నివరె, శతమ్ ఆవృతః = ఆవృత్తరూపకీయ శతరచారములు, తే ఉపావృతసహస్రమ్ = అవృత్తిరూపసుఖభోగములు వేలకొలదిగ, సస్త్ర = కయగుగాఁ; అథ = తదంతరము నీవు పీనిచే, పోషస్య పోషణ = పోషకుని పోషణచేర, నష్టమ్ = ఆవృత్తము పరోక్షము నగు విజ్ఞానమును, నః = మాత్రై, పునః = మఱల, అకృధి = చక్కగ సరిదిద్దుము. ఆటలనే కాంతిపోయిన, రయిం = ప్రకాశింపజేయును, పునః = మఱల, నః = మాత్రై, అకృధి = బాగుగ జోధింపజేయుము, ||౩||

భావార్థము :- విద్యలందు వందలకొలది ఆవృత్తు లొనర్చియు, శిల్పవిద్యలందు వేలకొలది విభములుగ వృత్తు లొనర్చియు గుప్తాగుప్తములైన విద్యల నన్నిటిని ప్రకటించి సకల ప్రాణులకులక్తిని సుఖమును సమకూర్చుట మానవులకు యోగ్యము. ||౪||

౨౨౨ పునః ఇచ్చస్య వత్సప్రీ యిషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చదాక్షి గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః. సున రహృషక కృత్వ మాహ. అధ్యాపకుని కర్తవ్య మేమిది:

పునర్రాష్ట్రా నివర్తస్య పునరగ్ని ఇషాయషా పునర్నః పాహ్యభిహసః ||౫||

పునః, ఊర్ణా, ని, వర్తస్య, పునః, అగ్నే, ఇషా, ఆయుషా, పునః, నః, పాహి,

అభిహసః ||

||౬||

పదార్థః :- (పునః)(ఊర్ణా)పరాక్రమముకైన విద్యాపి(ని)(వర్తస్య)(పునః)(అగ్నే)విద్యన్ (ఇషా) ఇచ్చయా(ఆయుషా)అన్నేన(పునః)(నః) అస్మాన్ (పాహి)రక్ష(అంహసః) పాహి. ||౭|| అన్యయః :- హే అగ్నే త్వం నోఽస్మానంహసః పున ర్నివర్తస్య పునరస్మాన్ పాహి. పునరిషాఽఽయుషోర్ణా ప్రాపయ. ||౮|| భావార్థః :- విద్యాంసః సర్వానుపదేశ్యాన్ మనుష్యాన్ పాపావృతతం నివర్త్య శరీరాత్మబలముకైన సంపాదయన్తు. స్వయం చ పాపాన్నివృత్తాః పునఃపురుషార్థినః స్యుః.

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివరె తేజస్వియైన అధ్యాపకువాఁ; విద్యాంసువాఁ నీవు, నః = మమ్ములను, అంహసః = పాపములనుండి, పునః = మాటిమాటికినివ ర్తస్య = రక్షించుము, తస్మిం పజేయుము. పునః పాహి = మఱల మమ్ము రక్షించుము, పునః = మఱల, ఇషా = ఇచ్చజేతను, ఆయుషా = అన్నము చేతను, ఊర్ణా = పరాక్రమము కై కర్మలను లభింపజేయుము. ||౯||

భావార్థము :- విద్యాంసులు ఉపదేశమును పొందయోగ్యులగు మానవు లందఱిని పాపముల నుండి నిరతము నివృత్తపఱచి, శారీరి కాత్మిక బలము క్తులగు నొనర్చవలయును. రామును పాపము నుండి నివృత్తులై పరమపురుషార్థులు గవలయును, ౯. (౨౨౨)

౨౨౩ సహ రమ్యోత్సవ్య వత్సప్రీ యిషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చదాక్షి గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునస్తమేత విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యెడియే.

సహ రయ్యా నివర్తస్వాగ్నే పిన్వస్య ధారయా । విశ్వపాన్వ్యో విశ్వత్రస్పరి ||౧౦||

సహ, రయ్యా, ని వర్తస్వ, అగ్నే. పిన్వస్వ, ఛారయా, విశ్వస్మైతి విశ్వఽ
స్మైతి, విశ్వతః, పరి ॥ ౧౦౦ ॥

పదార్థః :- (సహ)(రయ్యా)ధనేన(ని)(వర్తస్వ)(అగ్నే)విద్వాన్(పిన్వస్వ)సేవస్వ(ఛారయా)
ధరతి సకలా విద్యా యయా సా వాక్ తయా. చారేతి వాక్యా. నిఘం. ౧. ౧౧ (విశ్వస్మైతి) విశ్వం
సర్వం భోగం వస్తు స్పాయతే భక్ష్యతే యయా (విశ్వతః)సర్వతః (పరి) ॥౧౦౦॥
అన్వయః :- హే అగ్నే విద్యం స్వం దుష్టాద్ వ్యవహారాన్నివర్తస్వ విశ్వస్మైతి ఛారయా రయ్యా
చ సహ విశ్వతః పరిపిన్వస్వ సర్వదా సుఖాని సేవస్వ ॥౧౦౦॥ భావార్థః :- న ఖలు విద్వాంసః
కదాచిదవ్యధర్మమాచరేయః. న చాన్యానుపదికేయః, ఏవం సకలకాత్రవిద్యయా విరాజమానాః సంతః,
ప్రశంసితాః స్యుః ॥౧౦౦॥

పదార్థము :- అగ్నే = తేజస్వియైన విద్వాంసుడా! నీవు దుష్టవ్యవహారములనుండి, నివర్తస్వ
= నివృత్తుడవగుము, విశ్వస్మైతి = భోగయోగ్య సకల పదార్థములను భోగింపజేయునదియు, ఛార
యా = సకల విద్యలను ధరించుటకు హేతువునునగు వాణిచేతును, రయ్యా సహ = ధనముతోడను,
విశ్వతః = సర్వదిశలనుండి, పరి = అన్నివిధముల, పిన్వస్వ = సుఖములను సేవించుము, ॥౧౦౦॥

భావార్థము :- ఎన్నిటికి విద్వాంసులు అధర్మమును ఆచరించ కూడదు, ఇతరులకు కూడ
అటు లుపదేశించ కూడదు. ఇటుల సకల కాత్రవిద్యలచే విరాజమానులై పరిశంసితులు కావలయును.

౨౨౭ అశ్వేత్యస్య ద్వివ ఋషిః, అగిర్దేవతా, ఆర్వసుప్తవ చన్దః, గాధారః స్వరః.

పునః ప్రజాకర్మాహ. రాజుయొక్కయు ప్రజలయొక్కయు కర్తవ్యములు చెప్పబడినవి.

ఆ త్వాహర్ష మ్మన్తరభూ ర్ద్రివ స్తిష్ఠావిచాచలిః । విశస్త్వా సర్వా వాఙ్మన్త మా
త్వద్రాష్ట్ర మధి భ్రశత్ ॥ ౧౦౧ ॥

ఆ, త్వా, అహర్షమ్. అన్తః, అభూః, ద్రివః, తిష్ఠత్, అవిచాచలి రిత్యవి+
చాచలిః, విశః, త్వా, సర్వా, వాఙ్మన్త, మా, త్వత్, రాష్ట్రమ్, అధి, భ్రశత్ ॥౧౦౧॥

పదార్థః :- (ఆ)(త్వా)త్వాం రాజానమ్ (అహర్షమ్)హరేయమ్ (అన్తః)సభామధ్యే (అభూః)
భవే(ద్రివః)న్యాయేన రాజ్యపాలనే నిశ్చితః(తిష్ఠ) స్థిరో భవ (అవిచాచలిః) సర్వకా నిశ్చలః(విశః)
ప్రజాః(త్వా)త్వామ్(సర్వాః)అఖిలాః (వాఙ్మన్త) అవిలషస్తు(మా)న (త్వత్)(రాష్ట్రమ్) రాజ్యమ్
(అధి) (భ్రశత్)నష్టం స్యాత్ ॥౧౦౧॥ అన్వయః :- హే శుభగుణలక్షణానభేతఃరాజన్!త్వా
రాజ్యపాలనాయహమన్తరహర్షమ్. త్వమన్తరభూః. అవిచాచలి ద్రువ స్తిష్ఠ. సర్వా విశ స్త్వా వాఙ్మన్త
త్వత్ తవ సకాశాద్రాష్ట్రం మాఽధి భ్రశత్ ॥౧౦౧॥ భావార్థః :- ఉత్తమాః ప్రజాజవాః
సర్వోత్తమం పురుషం సభాధ్యక్షం రాజానం కృత్వాఽనుపదిశస్తు. త్వం జితేంద్రియః సన్ సర్వదా
ధర్మాత్మా పురుషార్థి భవే. న తవనాచారాద్రాష్ట్రం కదాచిన్నష్టం భవేద్యతః సర్వాః ప్రజాస్త్యదను
కూలాః స్యుః ॥౧౦౧॥

పదార్థము :- శుభగుణ లక్షణాన్నివతనభేతా! రాజా! త్వా = నిన్ను రాజ్యపాలనార్థము నేను,

అస్త్రః = సభామధ్యమున, అహార్షమ్ = చక్కగ గ్రహించెదను. నీవు సభయందు, అహః = విరాజి
మానుడవునము. అవిచారః = అన్నివిధముల నిశ్చరివియై, భువిః = న్యాయముగ రాజ్యపాలన
మందు నిశ్చితబుద్ధిగలవాడవై, తిష్ఠః = స్థిరుడవు కమ్ము. సర్వాః విశేః = సర్వవిధములు, రాజ్ఞః = నిన్ను
వాఙ్మనై - వాంఛించెదరు గాక. త్వత్ = నీపాలనవలన, రాష్ట్రమ్ = రాజ్యము, మాఽభిధృశత్ =
సజ్జహ్యము కాకుండుగాక! ||౧౧||

భావార్థము:- ఉత్తమప్రజలు సర్వోత్తముడగు పురుషుని సభాధ్యక్షునిగ రాజగనాసన్ని
యిలులు లాపదేశించవలెను:- నీవు జితేంద్రియుడవై ఎల్లప్పుడు ధర్మాత్ముడవు పురుషార్థమితకమ్ము: నీ
యనాచరములనుండి రాష్ట్రమెన్నటికి నశించకుండుగాక! ఇటులొనర్చుటచే నలప్రజలు త్వదను
కూలురుగ నుండురు గాక! ||౧౧|| (౫౪)

౫౫ ఉత్తమమిర్యస్య భవశేష మిషిః, వరుషో దేవతా, విరాధాక్షీ ర్విష్ణుప్రసాదః, ప్రైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. విషయ మయ్యుదియే.

ఉత్తమం వరుణ పాశమస్మదవాధమం వి మధ్యమం శ్రీధాయ ।

అథావయ మదిత్య వ్రితే తవానాగస్తో అదితయే స్యామ ||౧౨||

ఉత్, ఉత్తమమిర్యత్ + తమమ్, వరుణ, పాశమ్, అస్మత్ అవ, అధమమ్,
ఓ, మధ్యమమ్, శ్రీధాయ, శ్రీధయేతి శ్రధయ, అథ, వయమ్, అదిత్య, వ్రితే,
తవ, అనాగనః, అదితయే, స్యామ. ||౧౨||

పదార్థః :- (ఉత్) (ఉత్తమమ్) (వరుణ) శత్రుజాం బంధక (పాశమ్) బంధనమ్ (అస్మత్) అస్మా
కం సకాశాత్ (అవ) (అధమమ్) నికృష్టమ్ (వి) (మధ్యమమ్) మధ్యస్థమ్ (శ్రీధాయ) విమోచయ (అధ)
పశ్యాత్, అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (వయమ్) పరజాస్థాః (అదిత్య) అవినాశి స్వరూప! సూర్య
ఇవ సత్యన్యాయపరీకాశక! (వ్రితే) సత్యన్యాయపాలన నియమే (తవ) (అనాగనః) అనవరాధినః
(అదితయే) పృథివీరాజ్యాయ. అదితి రితి పృథివీ నా.. నిఘం, ౧, ౧. (స్యామ) భవేమ్ ||౧౨||
అన్వయః:- హే వరుణాదిత్య! త్వమస్మదధమం మధ్యమము త్వమం పాశముదవ విశ్రీధయాథ వయ
మదితయే తవ వ్రితేనాగనః స్యామ. ||౧౨|| భావార్థః :- యధేశ్వరస్య గుణకర్తృ స్వభా
వానుకూలా ధార్మికా జనాః సత్యాచరణే వర్తమానాః సస్త్రః పాపబద్ధాన్ముక్తా నుభవో భవన్తి తద్దై
వోత్తమం రాజానం పౌర్యస్య పరజాజనా ఆనందితా జాయంతే. ||౧౨||

పదార్థము :- వరుణ = శత్రువులను బంధించువాడా! అదిత్య = స్వరూపముచే అవినాశిః
సూర్యునివలె సత్యన్యాయముల పరీకాశింపచేయువాడా! సభావతీ! విద్వాంసుడా! నీవు, అస్మత్ =
మానుండి, అధమమ్ = నికృష్టము, మధ్యమమ్ = మధ్యస్థము, మతీయు; ఉత్తమమ్ = ఉత్తమము
నగు, పాశమ్ = బంధనమును, ఉదవ విశ్రీధాయ = వివిధములుగ విడిపించుము. అత = తదనంత
రము, వయమ్ = మేము పరీజలము, అదితయే = భాగోశమందలి యఖండ రాజ్యమునకై. తవ =
నీయొక్క, వ్రితే = సత్యన్యాయపాలన రూపనియమమునందు, అనాగనః = అసరాధరహితులమై,
స్యామ = ఉండెదము గాక! ||౧౨||

భావార్థము:- ఈశ్వరుని గుణకర్మ స్వభావములకు అనుకూలరై, సత్యము నాచరించు ధర్మాత్మలు పాపబంధనములనుండి విడివడి సుఖులగుచున్నారు. అటులనే ఉత్తమరాజును పొంది పృజలు ఆనందితులగుచున్నారు.

॥౧౭॥ [౨౦౫]

౨౦౬ అగ్రే బృహన్నిత్యస్య త్రిశ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, భుగిగ్రీ పంక్తిశ్చనదః, వచ్చమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నవ్విషయమే.

అగ్రే బృహన్నుషసా మూర్ధ్వో అస్థాన్నిర్జగన్వాన్ తమస్తో జ్యోతిషాగాత్ ।

అగ్ని ర్భానునా రుశతా స్వజ్ఞ ఆజాతో విత్వా సద్రాన్యప్రాః ॥ ॥౧౭॥

అగ్రే, బృహన్, ఉషసామ్, ఊర్ధ్వః, అస్థాత్, నిర్జగన్వానితి నిః + జగన్వాన్, తమసః, జ్యోతిషా, ఆ, అగ్రాత్, అగ్నిః, భానునా, రుశతా, స్వజ్ఞ ఇతి సు+ అజ్ఞః, ఆ, జాతః, విత్వా, సద్రాని, అప్రాః ॥ ॥౧౭॥

పదార్థః :- (అగ్రే) పృథమతః (బృహన్) మహాన్ (ఉషసామ్)ప్రభాతానామ్ (ఊర్ధ్వః) ఉపర్యాకాశస్థః (అస్థాత్) తిష్ఠతి (నిర్జగన్వాన్) నిర్గతః సన్ (తమసః) అన్తకారాత్ (జ్యోతిషా) ప్రకాశేన (ఆ) (అగ్రాత్) ప్రాప్నోతి (అగ్నిః) పావకః (భానునా) దీప్త్యా (రుశతా) సురూపేణ (స్వజ్ఞః) శోభనాన్యజ్ఞాని యస్య సః (ఆ) (జాతః) నిష్పన్నః (విత్వా) (సద్రాని) సాకారాణి స్థానాని (అప్రాః) వ్యాప్నోతి. ॥౧౭॥ అన్వయః:- హే రాజన్: యస్యమగ్రేయదా సూర్యః స్వజ్ఞ ఆజాతో బృహన్నుషసామూర్ధ్వోఽస్థాదుశకా భానునా జ్యోతిషా తమస్తో నిర్జగన్వాన్సన్నాగద్విత్వా సద్రాన్యప్రా స్తవ్యత్ప్రజాయాం భవ ॥౧౭॥ భావార్థః:- యః సూర్యవత్ సద్గుణ ర్మహాన్ సత్పురుషాణాం శిక్షయోత్సృజ్యో దుర్వ్యసనేత్యః పృథగ్వర్తమానః సత్యన్యాయప్రకాశః సుస్థరాజః ప్రసిద్ధః సర్వైః సత్కుర్తుం యోగ్యో విదితవేదితవ్యో దూతైః సర్వజనహృదయాశయావిచ్ఛభన్యాయేన ప్రజా వ్యాప్నోతి స ఏవ రాజా భవతుం యోగ్యః.

॥౧౭॥

పదార్థము:- రాజా:సీవు. అగ్రే = పూర్వమునుండి, ఎటుల సూర్యుడు, స్వజ్ఞః = సుందరాంగ యుతుడై, బృహన్ = గొప్పవాడై, ఉషసామ్ ఊర్ధ్వః = ప్రభాతములకు పైన ఆకాశములో, అస్థాత్ = స్థిరుడగుచున్నాడో మతీయు. రుశతా = సుందరమగు, భానునా = దీప్తిచేతను మతీయు జ్యోతిషా = ప్రకాశముచేతను, తమసః = అంధకారమును నిర్జగన్వాన్ = నిరంతరమువేరుచేయుచు అగ్రాత్ = లోకలోకాంతరములనెటుల పొందుచున్నాడో, విత్వా సద్రాని = నమ స్తస్మా అస్థానములను అప్రాః = పొందుచున్నాడో, అటు లతనివలెనే పృజలమధ్య సీవును కమ్ము.

॥౧౭॥

భావార్థము:- ఎవడు సూర్యునివలె శ్రేష్ఠగుణములచే ప్రకాశితుడు, సత్పురుషుల శిక్షచే సుతృప్తుడు, దుర్వ్యసనములకు దూరముగనున్నవాడు, సత్యన్యాయములచే ప్రకాశితుడు, సుందరాంగుడు, ప్రసిద్ధుడు, అందఱికి సత్కారార్హుడు; విదితవేదితవ్యుడు, చారులచే సర్వజనుల హృదయాశయములను ఎఱుగువాడు, కుద్ధన్యాయముచే పృజలయందు ప్రవేశించువాడై యుండునో అతడే రాజగుటకు యోగ్యుడగుచున్నాడు.

॥౧౭॥ (౨౦౬)

౨౦౭ హంస ఇత్యన్య త్రిశ ఋషిః, జీవేశ్వరా ధేవతే, స్వరాద్ జగతీ చనదః, విషాదః స్వరః.

అథాత్మలక్షణా న్యాహ. ఆత్మపరమాత్మల లక్షణములు చెప్పబడు చున్నవి.

హృస్వః కుచిషద్వసుర న్రిక్షసద్దోతా వేదిషదతిథి ర్దురోణసత్ ।

నృషద్వరసదృత సద్ వ్యోమసదబ్జా గోజాఋతజా అద్రిజా ఋతం బృహత్ ॥

హృస్వః, కుచిషత్, కుచిసదితి కుచి+సత్, వసుః, అన్రిక్షసదిత్యన్రిక్ష+
సత్, హోతా, వేదిషత్, వేదిసదితి వేది+సత్ అతిథిః, దురోణసదితి దురోణ+
సత్, నృషత్, నృసదితి నృ+సత్, వరసదితి వర+సత్, ఋతసదిత్యృత+సత్,
వ్యోమసదితి వ్యోమ+సత్, అబ్జా ఇత్యప్+జాః, గోజా ఇతి గోఽజాః, ఋతజా
ఇత్యృత+జాః, అద్రిజా ఇత్యద్రి+జాః, ఋతమ్ బృహత్ ॥౧౪॥

పదార్థః :- (హంసః) దుష్టకర్మహంతా (కుచిషత్) కుచిష పవిత్రేషు వ్యవహరేషు వర్తమా
నః (వసుః) సజ్జనేషు నివస్తా తేషాం నివాసయితా వా(అన్రిక్షసత్)యోధర్మావకాశే సీదతి(హోతా)
సత్యస్య గ్రహీతా గ్రాహయితా వా (వేదిషత్) యో వేద్యాం జగత్కాం యజ్ఞశాలాయాం వా సీదతి
(అతిథిః) అవిద్యమానా తిథి ర్యస్య స రాజ్యరక్షణాయ యథాసమయం భృమణకర్తా (దురోణసత్)
యో దురోణే సర్వర్షుసుఖప్రాపతే గృహే సీదతి సః (నృషత్) యో నామకేషు సీదతి సః (వరసత్)
య ఉత్తమేషు విద్యత్సు సీదతి (ఋతసత్) య ఋతే సత్యే సంస్థితః (వ్యోమసత్) యో వ్యోమ
సద్ వ్యాపకే పరమేశ్వరే సీదతి(అబ్జాః)యోఽపః ప్రాజాన్ జనయతి(గోజాః)యో గావ ఇన్ద్రియాణి
పశూన్ వా జనయతి (ఋతజాః) యః ఋతం సత్యం జ్ఞానం జనయతి సః (అద్రిజాః) యోఽ
ద్రీన్ మేఘాన్ జనయతి (ఋతమ్) సత్యమ్ (బృహత్) చుహత్ ॥౧౪॥ అన్వయః:-

హే ప్రజాజ్ఞానా! యాయం యో హంసః కుచిష ద్వసుర న్రిక్షసద్దోతా వేదిషదతిథి ర్దురోణసన్నృష
ద్వరసదృతసద్ వ్యోమసదబ్జా గోజా ఋతజా అద్రిజా ఋతం బృహద్ బ్రహ్మ జీవశ్చాస్తి య స్తౌ
జానీయాత్ తం సభాధీశం రాజానం కృత్వా సతత మానందత ॥౧౪॥ భావార్థః:- య ఈశ్వర
వత్సృజాః పాలయితుం సుఖయితుం శక్నుయాత్స ఏవ రాజా భవీతుం యోగ్యః స్యాన్న రాజ్ఞా

వినా ప్రజాః సుఖిన్యో భవీతు మర్హన్తి ॥౧౪॥

పదార్థము:- పరిజలారా! మీరు, హంసః = దుష్టకర్మల నాశకుడు, కుచిషత్ = పవిత్ర
వ్యవహారములందు వర్తమానుడు, వసుః = సజ్జనులందు వసించువాడు, వారిని వసంపజేయువాడు,
అన్రిక్షసత్ = ధర్మావకాశమున స్థితుడు, హోతా = సత్యమును గ్రహించువాడు, గ్రహింపజేయువాడు,
వేదిషత్ = పృథివియందు లేకయజ్ఞస్థానమున స్థితుడు, అతిథిః = పూజనీయుడు, రాజ్యరక్షణమునకై
యథోచితసమయమున భృమణమొనర్చువాడు, దురోణసత్ = ఋతువులందు సుఖదాయకుడు,
అకాశమునందు వ్యాప్తుడు లేక గృహమునందుండువాడు; నృషత్ = సేనాధినాయకుల కధిష్ఠాత,
వరసత్ = ఉత్తమ విద్వాంసుల యజ్ఞులందు స్థితుడు, ఋతసత్ = సత్యాచరణములందారాధుడు,
వ్యోమసత్ = అకాశమువలె సర్వవ్యాపకుడగు ఈశ్వరుడు లేక జీవస్థితుడు, అబ్జాః = ప్రాణములను
పరికటించువాడు, గోజాః = ఇన్ద్రియములను పశువులను పరిస్థిమొనర్చువాడు, ఋతజాః = సత్య
విజ్ఞానమును ఉత్పన్నమొనర్చువాడు, అద్రిజాః = మేఘములచే వర్షింపజేయువాడు, ఋతమ్ = సత్య

స్వరూపుడు, బృహత్ = అనంతబ్రహ్మను, జీవమును ఎఱుగువాడును నై ఎవడుండునో అట్టివానిని సభాధిపతియగు రాజగు నొనర్చి నిరంతరము ఆనందమున నుండుడు. ||౧౭|| (౫౨౭)

భావార్థము :- ఏ పురుషుడు ఈశ్వరుని ఎలె ప్రజలను పాలించుటకు, సుఖము చేకూర్చుటకు నమర్చుడో, అతడే రాజగుటకు యోగ్యుడు మఱియు నటువంటి రాజు లేకుండ ప్రజలకు సుఖ మెన్నటికి చేకూరదు. ||౧౭|| (౫౨౭)

౫౨౮ సీద త్వమ్ త్వమ్ త్రిత ఋషిః, అగ్ని రేవతా, విరాట్ త్రిపుష్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున ర్వాత్మ కృత్య మాహ మాతృక ర్తవ్యములు చెప్పబడుచున్నవి.

సీద త్వమ్ మాతృ రస్యా ఉపస్తే విశ్వాన్యగ్నే వయునాని విద్వాన్ । మైనాం తపసా మార్చిషాఽభిశోచీ ర్తన్తరస్యాఽశుక్రజ్యోతి ర్వి భాహి॥ ||౧౮||

సీద, త్వమ్, మాతః, అస్యాః, ఉపస్త ఇత్యుప+స్తే, విశ్వాని, అగ్నేః వయునాని విద్వాన్, మా, ఏనామ్, తపసా, మా, అర్చిషా అభి, శోచీః, అన్తః, అస్యామ్, శుక్రజ్యోతి రితి శుక్రజ్యోతిః, వి, భాహి॥ ||౧౮||

పదార్థః :- (సీద) తిష్ఠ (త్వమ్) (మాతః) జనన్యాః (అస్యాః) ప్రత్యక్షయా భూమే రివ (ఉపస్తే) సమీపే (విశ్వాని) సర్వాణి (అగ్నే) విద్యామభిషోచి (వయునాని) ప్రజ్ఞానాని (విద్వాన్) యో చేత్తి సః (మా) (ఏనామ్) (తపసా) సన్తాపేన (మా) అర్చిషా తేజసా (అభి) శోచీః శోకయుక్తాం కుర్యాః (అన్తః) ఆభ్యంతరే (అస్యామ్) మాతరి (శుక్రజ్యోతిః) శుక్రం శుద్ధాచరణం జ్యోతిః ప్రకాశో యస్య సః (వి) (భాహి) ప్రకాశయ. [౧౪] అన్వయః :- హే అగ్నే త్వమస్యాం మాతరి సత్త్వాం విభాహి ప్రకాశతో భవాస్యా భూమే రివ శుక్రజ్యోతి ర్విద్వాన్ మాతరుపస్తే సీద. అస్యాః సకాశాద్విశ్వాని వయునాని ప్రాప్నుహి. ఏనా మస్త ర్మా తపసార్చిషా మాభి శోచీః కి న్వేతచ్ఛిజ్ఞం ప్రాప్య విభాహి ||౧౮|| భావార్థః :- యో విదుషాః మాతా విద్యా సుశిక్షం ప్రాప్తితో మాతృసేవతో జననీవత్ ప్రజాః పాలయేత్ స రాజ్యైశ్వర్యేణ ప్రకాశేత్ ||౧౮||

పదార్థము :- అగ్నే = విద్య నభిలషించు పురుషుడా; త్వమ్ = నీవు, అస్యామ్ = ఈ తల్లి జీవింది యుండగనే, విభాహి = ప్రకాశితుడవు కమ్ము, శుక్రజ్యోతిః = శుద్ధాచరణ ప్రకాశముచే నొప్పు వాడవు, విద్వాన్ = విద్వాంసుడవు, భూమివలె ఆధారుడవు, మాతః = ఈ తల్లి యొక్క, ఉపస్తే = ఒడిలో, సీద = ఆసీనుడవు కమ్ము. ఈ తల్లినుండి, విశ్వాని వయునాని = సకల విధముల బుద్ధులను పొందుము, ఈ తల్లిని, అన్తః = అన్తఃకరణము నందు, మా తపసా = సంతాపము పొందనీయకుము, అర్చిషా = తేజస్సుచే, మా అభిశోకః = శోకయుక్త మొనర్చు వలదు, కాక ఈ తల్లి నుండి శిక్షను పొంది ప్రకాశితుడవగుము. ||౧౮||

భావార్థము :- విదుషియగు మాతచే విద్యాసుశిక్షలు లభింప జేయబడినవాడై మాతృ సేవకుడై జననీ సదృశముగ ప్రజలను పాలించువాడే రాజ్యైశ్వర్యముచే ప్రకాశించు వాడగును.

౫౨౯ అన్తరగ్న ఇత్యన్య త్రిత ఋషిః, అగ్ని రేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున రాజకర్మాహ. మరల రాజు ఏమి చేయవలెనుః చెప్పబడినది.

అనరగ్నే రుచా ర్షముభాయాః సదనే స్వే।

తస్యా స్వస్థా హరసా తప్తజ్ఞాతవేదః శివో భవ॥

॥౧౬॥

అన్యః, అగ్నే, రుచా, ర్షమ్, ఉభాయాః, సదనే, స్వే, తస్యాః,

ర్షమ్, హరసా, తపన్, జాతవేద ఇత జాత+వేదః తవః, భవ ॥౧౬॥

పదార్థః :- (అన్యః) మధ్యే (అగ్నే) విదన్ (రుచా) (ప్రీత్యా) (ర్షమ్) (ఉభాయాః) ప్రాప్తాయాః (ప్రజాయాః) (సదనే) అధ్యయనసానే (స్వే) స్వకీయే (తస్యాః) (ర్షమ్) (హరసా) జ్వలనేన హర ఇతి జ్వలితో నా...౧.౧౩ (తపన్) శత్రూన్ సన్తాపయన్ (జాతవేదః) జాతా విదితా వేదా యస్య తత్సం బుద్ధా (శివః) మజ్జలకారీ భవ ॥౧౬॥ అన్వయః :- హే జాతవేదో అగ్నే యస్తస్య యస్యా ఉభాయా అధోఽగ్నిర్వివ స్వే సదనే తపన్ సన్తప్తా రుచా వర్తేతా తస్యా హరసా సన్తప్తస్తప్తం శివో భవ ॥౧౬॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక ఇహోమాలంకారః. యా సభాధ్యక్ష రాజా న్యాయా

సనే ప్రిత్యా బరమరుచ్యా రాజ్యపాలనకృత్యాని కుర్యాత్తదా ప్రజా రాజానం సుఖయన్తి సతీ దుష్టాన్ సంతాపయేతు. ॥౧౬॥

పదార్థము :- జాతవేదః = వేదములజ్ఞాతాః అగ్నే = తేజస్వియైనవిద్వాంసుదాః ఉభాయాః = ప్రాప్తింపచిన పృజలకిరిందనుండి అగ్నివలె, స్వే సదనే = స్వకీయ-రసస్థలము నుండి, తపన్ = శత్రువులకు సంరాపమును కలిగించుచు, అన్యః = మధ్య, రుచా = ప్రితితోఽప్రవ ర్తించుము. తస్యాః = ఆ పృజలయొక్క, హరసా = పృజ్వలిత తేజస్సుతో శత్రువులను నివారించుచు, శివః = మంగళ కారివి, భవ = కమ్ము. ॥౧౬॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక ఇహోమాలంకార మున్నది, సభాధ్యక్షుడగు రా జెటుల న్యాయసనమున కూర్చొని పరమప్రీతితో రాజ్యపాలన కార్యముల నొనర్చునో అటులనే పృజ లు కూడ రాజునకు సుఖము చేకూర్చుచు దుష్టులను వండించ వలయును, ౧౬. (౨౦౯)

౨౩౦ శివో భూత్వేత్యస్య త్రిర ఋషిః, అగ్నిర్ వేదతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాఢారః స్వరః.

పున స్తపేన విషయ మాహ, మజల నవిషయమే.

శివో భూత్వా మహ్య మగ్నే అఘో నీద శివ స్వమ్ ।

శివాః కృత్వా దిశః సర్వాః స్వం యోని మిహానదః॥

॥౧౭॥

శివః, భూత్వా, మహ్యమ్, అగ్నే, అఘో ఇత్యఘో, నీద, శివః, త్వమ్,

శివాః, కృత్వా, దిశః, సర్వాః, స్వమ్, యోనిమ్, ఇహ, ఆ, అనదః ॥౧౭॥

పదార్థః :- (శివః) స్వయం మజ్జలకారీ (భూత్వా) (మహ్యమ్) ప్రజాజనాయ (అగ్నే) శత్రువిదారక (అఘో) (నీద) (శివః) మజ్జలకారీ (త్వమ్) (శివాః) మజ్జలకారిణీ (కృత్వా) (దిశః) యాదివృత్త ఉప దిశ్యన్తే దిగ్వి సహచరితాస్తాః ప్రజాః (సర్వాః) (స్వమ్) (యోనిమ్) రాజధర్మానమ్ (ఇహ) అస్మిన్ జగతి (ఆ) (అనదః) ఆస్వ ॥౧౭॥ అన్వయః :- హే అగ్నే త్వం మహ్యం శివో భూత్వేహ శివసన్

సర్వా దిశః శివాః కృత్వా స్వం యోని మాసదోఽధో రాజధర్మే సీద. ||౧౭|| భావార్థః:-రాజా స్వయం-
ధార్మికో భూత్వా ప్రజాజనానపి ధార్మికాన్ సంపాద్య న్యాయాసన మధిష్ఠాయ సతతం న్యాయం కుర్యాత్.

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలె శత్రువులను దహింపజేయు విద్వాంసుడా! త్వమ్ = నీవు, మహ్యమ్ = ప్రజలైన మాకు, శివః భూత్వా = మంగలాచరణ మొనర్చువాడవై, ఇహ = ఈలోకమున, శివః = కల్యాణకరుడవై, సర్వాః దిశః = సకలదిక్కులందున్న ప్రజలను, శివాః కృత్వా = మంగలాచరణయత్నముగ నొనర్చి, స్వమ్ యోనిమ్ = స్వకీయ రాజధర్మావసరమున, అసదః = అసీనుడవు కమ్ము. మతియు, అధో = దీనితర్వాత రాజధర్మమునందు, సీద = స్థిరుడవు కమ్ము. ||౧౭||

భావార్థము :- స్వయముగ ధర్మాత్ములై ప్రజలను కూడ ధర్మాత్ములుగ నొనర్చి, న్యాయాసన మధిష్ఠించి, నిరంతరము న్యాయమొనరించుట రాజానకు కర్తవ్యము. ౧౭. (౫౩౦).

౫౩౦ దినస్సరిత్యస్య పశ్యసీ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచ్చదాశీ తీష్ఠస్సనిదిః, దైవః స్వరః.

పునా రాజవిషయ మాహ. మరల రాజధర్మమును చెప్పచున్నాడు.

దినస్సరి ప్రథమం జ్ఞే అగ్ని రస్మద్ ద్వితీయం పరి జాతవేదాః ।

తృతీయమపు న్నామజ్ఞా అజస్ర మిన్ధాన ఏనం జరతే స్వాధీః ||౧౮||

దినః, పరి, ప్రథమమ్, జ్ఞే, అగ్నిః, అస్మత్, ద్వితీయమ్, పరి, జాతవేదాః
ఇతి జాత+వేదాః, తృతీయమ్, అస్మిత్త్వ+సు, న్నామజ్ఞా, న్నామనా ఇతిన్త
+మనాః, అజస్రమ్, ఇన్ధానః, ఏనమ్, జరతే, స్వాధీరితి సు+ఆధీః ||౧౮||

పదార్థః:- (దినః)విద్యుతః(పరి)ఉపరి(ప్రథమమ్)(జ్ఞే)జాయతే(అగ్నిః)(అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్(ద్వితీయమ్)(పరి)(జాతవేదాః)జాతప్రజ్ఞానః (తృతీయమ్) (అపు)ప్రాణేషు జలేషు వా (న్మమజ్ఞాః)న్మమ నాయకేషు మనో యన్య సః (అజస్రమ్) నిరస్తరమ్(ఇన్ధానః)(ప్రదీపయన్(ఏనమ్), (జరతే)ప్రాతి(స్వాధీః) శోభనాధ్యానయుక్తాః ప్రజాః ||౧౮|| అన్వయః:- హే సభే! యోఽగ్నిరివ త్వం దినస్సరి జ్ఞే తమేనం ప్రథమం యో జాతవేదా స్వమస్మజ్ఞే తమేనం ద్వితీయం యోన్మమజ్ఞా స్వమపు జ్ఞే తమేనం తృతీయమస్రమిన్ధానో విద్వాన్ పరిజరతే స త్వం స్వాధీః ప్రజాః స్తుహి. ||౧౮|| భావార్థః:- మనుష్యై రాదౌ బిహ్యచర్యేణ విద్యానుశిక్షే, ద్వితీయేన గృహశ్రమేజై శ్వర్యం తృతీయేన వానప్రస్థేన తపశ్చరణం, చతుర్థేన సంన్యాసాశ్రమేణ నిత్యం వేదవిద్యాధర్మే పరీకాశనం చ కర్తవ్యమ్.

||౧౮||

పదార్థము :- ఓ సభాపతి! రాజా! అగ్నిః = అగ్నివలె నున్న ఏ నీవు, అస్మత్ = మానుండి, దినః పరి = విద్యుత్తునకు పైన, జ్ఞే = ప్రకటితమగుచున్నావో, ఏనమ్ = ఆ నిన్ను, ప్రథమమ్ = మొదటివానిగా, జాతవేదాః = బుద్ధిమంతులలో ప్రసిద్ధుడవైన నిన్ను, ద్వితీయమ్ = ద్వితీయునిగాను, న్మమజ్ఞాః = మానవులలో విదారశీలుడవైన నిన్ను, తృతీయమ్ = మూడవవానిగ, అపు = ప్రాణము లేక జలక్రియలందు విదితుడవగు నిన్ను, అజస్రమ్ = నిరంతరము, ఇన్ధానః = ప్రకాశింపజేయుచు, విద్వాంసుడు, జరతే = అన్నివిధములస్తుతి మొనర్చుచున్నాడు. అట్టి నీవు, స్వాధీః = సుందరధ్యాన యుక్తులగు ప్రజలను ప్రకాశింపజేయుచు.

||౧౮||

భావార్థము :- మానవులు ప్రథమమున బ్రహ్మచర్యాశ్రమముతోపాటు విద్యాభిక్షలను గ్రహించ వలయును. రెండవదగు గృహశ్రమమున ఉపమును సంచయమొనర్చవలయును. మూడవదగు వాచ స్రస్థాశ్రమమున తపమాచరించ వలయును. నాలుగవదగు సంన్యాసమును గ్రహించి వేదవిద్యను ధర్మమును నిత్యము ప్రకాశింపజేయవలయును. ౧౮. (౫౩౧)

౫౩౨ విద్యా త ఇత్యన్త చక్రస్మి యదీ, ఆగ్నిర్దేవతా, ఏదృచ్ఛ త్రిష్టప్సున్దరః, చైవః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. చుటల నా విషయమే.

విద్యా తే అగ్నే త్రేధా త్రయాణి విద్యా తే ఛామ విభృతా పురుత్రా ।

విద్యా తే నామ పరమం గుహా యద్విద్యా తముత్సం యత ఆజగన్త ॥౧౯॥

విద్య, తే, అగ్నే, త్రేధా, త్రయాణి, విద్య, రే, ఛామ విభృతై విభృతా పురుతేతే పురు + త్రా, విద్య, రే, నామ పరమమ్, గుహా, యత్, విద్య, తమ్ ఉత్సమ్, యతః, ఆజగన్తేత్యా + జగన్త ॥౧౯॥

పదార్థము :- (విద్య) జానీయామ. అత్ర చతుస్సుపు క్రియాను సంహితాయాం ద్వ్యవోఽత స్తే ఇతి దీర్ఘః. విదో లదో వేతి జలాదయ అదేశః(తే)తవ(అగ్నే)విదన్(తేచ) త్రిభిః ప్రకారైః (త్రయాణి)త్రిణి(విద్య)(తే)తవ(ఛామ)ఛామాని(విభృతా) విశేషేణ ధర్మం యోగ్యాని(పురుత్రా)పురాణి బహూని(విద్య)(తే) (నామ)(పరమమ్)(గుహా)గుహాయాం స్థితం గుప్తమ్(యత్)(విద్య)(తమ్)(ఉత్సమ్)కూప ఇవార్ధీకరమ్. ఉత్స ఇతి కూప నా—నిఘ ౩.౨౩. (యతః)యస్మాత్ (ఆజగన్త) అగచ్ఛేః ॥౧౯॥ అన్వయః:- హేఅగ్నే! తే తవ యాని త్రేధా త్రయాణి కర్మాణి నన్తి, తాని వయం విద్య. హే స్థానేత తే యాని విభృతా పురుత్రా ఛామ నన్తి తాని వయం విద్య. హే విద్యుచ్చై తవ యద్గుహా పరమం నామాన్తి తద్వయం విద్య. యత స్త్యమాజగన్త తం త్యాముత్సమివ విద్య విజానీమః ॥౧౯॥ భావార్థము :- ప్రజాన్తై ర్జనై రాజ్ఞా చ రాజానీతి కర్మాణి స్థానాని సర్వేషాం నామాని చ విజ్ఞేయాని. యథా కృషీవలాః కూపాజ్ఞం ముత్కృష్ట్య క్షేత్రాదీని తర్పయన్తి తదైవ ప్రజాన్తై ర్జనాదిభి రాజా తర్పణీయౌ రాజ్ఞా పృజాశ్చ తర్పణీయాః. ॥౧౯॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా! తేత్రేధా త్రయాణి = నీయొక్క మూడు విధములైన మూడు కర్మరేవియన్నవో వానిని మేము, విద్య = ఎఱిగెదము గాక! ఓ స్థానాధిపతీ! తే = నీయొక్క, విభృత = విశేషించి ధరించయోగ్యములగు, పురుత్రా ఛామ = బహు నామ జన్మ స్థాన రూపము లేవి యున్నవో వానిని మేము. విద్య = గ్రహించెదము గాక! ఓ విద్వాంసుడా! తే యత్ గుహా పరమమ్ నామ = నీ బుద్ధియందు స్థితమైన గుప్తముగు నే శ్రేష్ఠనామ మున్నదో దానిని మేము, విద్య = ఎఱుగుదుము గాక! యతః = ఎందుకనగా - నీవు, ఆజగన్త = బాగుగ లభించవలెను. ఉత్సమ్ = కూపమువలె ఆర్ధ్రమొనర్చునట్టి ఆ నిన్ను, విద్య = మేమెఱుగవలెను, ॥౧౯॥

భావార్థము :- ప్రజలు, రాజు రాజనీతికార్యములను, స్థానములను, సకల పదార్థముల నామములను ఎఱుగవలయును, నూతినుండి నీటిని తోడి కృషీవలులు క్షేత్రాదులను తృప్తమొనర్చునటుల ధనాది పదార్థములతో ప్రజ రాజును, రాజు ప్రజలను తృప్తపఱచవలయును, ౧౯. (౫౩౨)

౫౩౩ సముద్ర ఇత్యన్య వచ్చునీ అగ్నిర్దేవతా, నిచ్చుదాక్షి త్రిష్టప్సున్దః, దైవతః స్వరః.
పునా రాజప్రజా సమ్బంధ మాహ. రాజుల ప్రజల ధర్మమిందు చెప్పబడినది.

సముద్రే త్వా నృమణా అప్సవస్త ర్నృచక్షే ఈదే దివో అగ్న ఊధన్ ।
తృతీయే త్వా రజసి తస్మివాఽసమహమువస్థే మహిషా అవర్ధన్ ॥ ౨౦ ॥

సముద్రే, త్వా, నృమణాః, నృమన ఇతి నృ+మనాః, అప్సిత్వత్ + సు
అన్తః, నృచక్షే ఇతి నృచ + క్షేః, ఈదే, దివః, అగ్నే, ఊధన్, తృతీయే త్వా,
రజసి, తస్మివాఽసమితి తస్మివాఽసమ్, [అపామ్,] ఉపన్థ ఇత్యుప + స్థే, మహి
షాః, అవర్ధన్ ॥ ౨౦ ॥

పదార్థః :- (సముద్రే) అప్తరిక్షే (త్వా) త్వామ్ (నృమణాః) నాయకేషు మనో యన్య సః (అప్సు)
అన్నేషు జలేషు వా (అన్తః) మధ్యే (నృచక్షే) నృషు మనుష్యేషు చక్షో దర్శనం యన్య సః (ఈదే)
పరిధివయే (దివః) సూర్యప్రకాశన్య (అగ్నే) విద్వాన్ (ఊధన్) ఊధని ఉపసి. ఊచ ఇత్యుపసో నా—
నిఘం ౧.౦ (తృతీయ) త్రయాణాం పూరకే (త్వా) త్వామ్ (రజసి) లోకే (తస్మివాఽసమ్) తిష్టస్తమ్
(అపామ్) జలానామ్ (ఉపస్థే) సమిపే (మహిషాః) మహానో విద్వాంసః. మహిష ఇతి మహన్నా.
నిఘం ౩.౩ (అవర్ధన్) వర్ధరన్. ॥ ౨౦ ॥ అన్యాయః :- హే అగ్నే నృమణా అహం యం
త్వా సముద్రేఽగ్నిమివేదే నృచక్షే అహమప్సవస్తరిదే దివ ఊధన్నిదే తృతీయే రజసి తస్మివాంసం
సూర్యమివ యం త్వామహమువస్థే మహిషా అవర్ధన్ స త్వమస్మాన్ సతతం వర్ధయ. ॥ ౨౦ ॥

భావార్థః :- ప్రజాను వర్తమానాః సర్వే పరిధానపురుషా రాజవర్గం నిత్యం వర్ధయేయః,
రాజపురుషాః పరిజాపురుషాంశ్చ. ॥ ౨౦ ॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడాః నృమణాః = నాయకులందు విచారణ మొనర్చునట్టి
నేను, త్వా = ఏ నిన్ను, సముద్రే = ఆకాశమున అగ్నిసమానముగ, ఇంద్రే = ప్రదీప్తమొనర్చుచున్నానో
నృచక్షే = బహుమానపులను చూచువాడనైన నేను, అప్సు = అన్నములేక జలములయొక్క,
అన్తః = మధ్య ప్రకాశన మొనర్చుచున్నానో దివః = సూర్యప్రకాశముయొక్క, ఊధన్ = ప్రాతః
కాలముననే ప్రకాశితపఱచుచున్నానో. తృతీయే రజసి = మూడవలోకమున, తస్మివాంసమ్ = స్థితుడగు
సూర్యునివలె నున్న ఏ నిన్ను, అపామ్ ఉపస్థే = జలముల సమీపమున, మహిషః = మహాత్ములు
విద్వాంసులు, అవర్ధన్ = ఉన్నతి పఱచెదరో అట్టి నీవు మమ్ము నిరంతరమును ఉన్నతి పఱచుము.

భావార్థము :- ప్రజలలో నున్న సర్వశ్రేష్ఠమానపులందరు రాజకార్యమును, రాజపురుషులును,
ప్రజలను నిత్యము వర్ధింపజేయవలెను. ॥ ౨౦ ॥ (౫౩౩)

౫౩౪ అక్రిందదిత్యన్య వచ్చునీ ఋక్షః అగ్నిర్దేవతా, నిచ్చుదాక్షి త్రిష్టప్సున్దః, దైవతః స్వరః.
అద మనుష్యాః కీర్తనా భవేయ రిత్యుపదిశ్యతే. మానవు లెబులుండవలయును?

అక్రందగ్నిన్తనయన్నివ ద్యోః జేమా రేరిహద్వీరుధః సమజ్జన్ ।
సద్యో జ్జ్ఞానో విహీమిద్ధో అఖ్యదా రోదసీ భామనా భాత్యన్తః ॥ ౨౧ ॥

అత్రన్త, అగ్నిః, సనయన్నివేరి సనయన్ + ఇవ, ద్యౌః, కైమా, రేహత్
వీరుధః, సమజ్ఞన్నిలి సమ్ + అజ్ఞన్, సద్యః, జ్ఞానః, వి, హి, ఈమ్ ఇద్ధః,
అహ్మత్, అ, రోదసి ఇతి రోదసి, భానునా, భారే, అన్తర్యమన్తః॥ ౧౧౦॥

పదార్థః :- (అకర్షత్) గమయతి (అగ్నిః) విద్యుత్ (సనయన్నివ) యదా శబ్దయన్ (ద్యౌః) సూర్యః (కైమా) వృధివీమ్. అత్రాన్తేషామపీత్యుపదాచిత్తః. సుపామితి విద క్తిరోపః (రేహత్) రాద
యతి (వీరుధః) ఓషధీః. వీరుధ ఓషధయో ధవన్తి విరోహజాత్. నిరు. ౨. ౨. (సమజ్ఞన్) పృథకు
యన్ (సద్యః) శీఘ్రమ్ (జ్ఞానః) జాయమానః (వి) (హి) వ్యసిన్తే (ఈమ్) సర్వతః (ఇద్ధః) పృథీవ్య
మానః (అభ్యుత్) ఖ్యాతి (అ) (రోదసి) ప్రకాశమానః (భానునా) కిరణసముపేన (భాతి) రాజతి
(అన్తః) మధ్యే. ॥౧౧౦॥ అన్తర్యమన్తః :- హే మనుష్యాః! యాయం యదా ద్యౌః సూర్యోఽగ్ని
సనయన్నివ వీరుధః సమజ్ఞన్ సన్ సద్యో హ్యకర్షత్. కైమా రేహదయం జ్ఞాన ఇద్ధః
సః భానునా రోదసి ఈం వ్యఖ్యత్. చిప్తజ్ఞస్యాన్తరా భాతితి రదా ధవత. ॥౧౧౦॥ పదార్థః :-
ఈశ్వరేణ యద్యః సూర్య ఉత్పాదితః స విద్యుదివ సర్వాన్ లోకానాకృష్ట సంప్రకాశ్యేష్యదివృద్ధి
హేతుః సన్ సర్వభూగోలానాం మధ్యే యదా విరాజతే తదా రాజాదిభి ర్భవితవ్యమ్. ॥౧౧౦॥

పదార్థము :- మానవులారా! ఎటుల, ద్యౌః = సూర్యలోకము, అగ్నిః = విద్యుదగ్ని, సన
యన్నివ = శబ్దమొనర్చుచున్నటుల, వీరుధః = దావధులను, సమజ్ఞన్ = ప్రకటించుచు, సద్యః హి =
శీఘ్రముగనే, అత్రన్త = పదార్థములను ఇటునటుల కదలించునో, కైమా = వృధివిని, రేహత్ =
కంపింపజేయునో, మఱియు నిది, జ్ఞానః = ప్రసిద్ధమయ్యెనో, ఇద్ధః = ప్రకాశమానమై, భానునా =
కిరణములతోపాటు, రోదసి = ప్రకాశమును భూమిని, ఈమ్ = అన్నివైపులనుండి, వ్యఖ్యత్ =
విఖ్యాతమొనర్చుచున్నదో, మఱియు, అన్తః = బ్రహ్మాండమధ్యమున, అభాతి = బాగుగా తోభాయ
మాన మగుచున్నదో అటులనే మిరును ఒనర్చుదు. ॥౧౧౦॥

భావార్థము :- ఈశ్వరుడు సూర్యలోకమును ఎందులకై రవించెనో అటులనే అదియు
విద్యుత్తువలె సకలలోకములను ఆకర్షించి, ప్రకాశింపజేసి, బహుర్యాదివృద్ధులకు హేతువై, సకలభూగో
ళముల మధ్య విరాజిల్లుచున్నది, అటులనే రాజాయును మెలగవలయును. ॥౧౧౦॥ (౫౭౪)

౫౭౫ శ్రీతామిశ్రస్య వత్సకీ, యుషిః, అగ్నిర్దేవతా, నివృద్ధాన్తి లష్టప్పనః, దైవతః స్వరః.

అత్ర రాజకర్మణి కీవృద్ధనోఽభిషేచనీయ ఇత్యాహ.

ఈ రాజకర్మములకై ఎటువంటి పురుషుని అభిషేకించవలయును?

శ్రీతామదారో ధరుణో రయీశాం మనీషాశాం ప్రార్పణః సోమగోపాః ।
వసుః సూనుః సహసో అప్పు రాజా విభాత్యగ్ర ఉషసామిధానః॥ [౨౨]
శ్రీతామ్, ఉదార ఇత్యుత్ + అరః, ధరుణః, రయీశామ్, మనీషాశామ్
ప్రార్పణ ఇతి ప్రార్ + అర్పణః, సోమగోపా ఇతి సోమ + గోపాః, వసుః, సూనుః,
సహసః, అప్సిత్వత్ + సు, రాజా, వి, భాతి, అగ్రే, ఉషసామ్, ఇధానః ॥౨౨॥

పదార్థః :- (శ్రీణామ్) లక్ష్మీణాం మధ్యే (ఉదారః) య ఉత్కృష్టం పరీక్ష్య ఋచ్చతి దదాతి (ధరుణః) ధర్మాఽధారభూతః. (రయాణామ్) ధనానామ్ (మనీషాణామ్) ప్రజ్ఞానామ్. యాభి ర్మన్యస్తే జానన్తి తా మనీషాః ప్రజ్ఞాప్తాసామ్ (ప్రార్పణః) ప్రార్పకః (సోమగోపాః) సోమనామోషదీనామైశ్వర్యాణాం వా రక్షకః (వసుః) కృతబ్రహ్మచర్యః (సూనుః) సుతః (సహసః) బలవతః పితృః (అపుః) ప్రార్జేషు (రాజా) ప్రకాశమానః (వి) (భాతి) ప్రగీష్యతే (అగ్రే) సంముఖే (ఉషసామ్) ప్రభాలానామ్ (ఇధానః) ప్రదీప్యమానః ॥౨౨॥ అన్వయః :- హేమనుష్యా యాయం యో జన ఉషసా మగ్ర ఇధానః సూర్య ఇవ శ్రీణాముదారో రయాణాం ధరుణో మనీషాణాం ప్రార్పణః సోమగోపాః సహసః సూను ర్వసుః సన్నపు రాజా విభాతి తం సర్వాద్యక్షం కురుత. ॥౨౨॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్యః సుసాత్రేభ్యో దాతా ధనస్య వ్యర్థవ్యయస్సౌకర్యా నర్హేషాం విద్యాబుద్ధిప్రదః కృతబ్రహ్మచర్యస్య జితేంద్రియస్య తనయో యోగాజ్ఞానుష్ఠానేన ప్రకాశమానః సూర్యవత్ శత్రుగుణకర్మస్వభావానాం మధ్యే దేదీప్యమానో పితృవత్ ప్రకాపాలకో ఽనోఽస్తి స రాజ్యకరణాయాభిషేచనీయః. ॥౨౨॥

పదార్థము :- ఓమానవులారా! సురు, ఉషసామ్ అగ్రే = ప్రభాతకాలారంభములో, ఇధానః = ప్రగీప్యమానుడగు సూర్యునితో సమానుడు. శ్రీణామ్ = సకలోత్తమ లక్ష్మీల మధ్య, ఉదారః = పరీక్షిత పదార్థముల నిచ్చువాడు, రయాణామ్ = ధనములయొక్క, ధరుణః = ధరించువాడు మనీషాణామ్ = బుద్ధుల, ప్రార్పణః = లభింపజేయువాడు, సోమగోపాః = దౌషదులను ఐశ్వర్యములను రక్షించువాడు, సహసః = బ్రహ్మచారి జితేంద్రియుడు బలవంతుడునగు తండ్రికి, సూనుః = పుత్రుడు, వసుః = బ్రహ్మచర్యశ్రమము పాలించును, అపుః = ప్రాణములందు, రాజా = ప్రకాశయుక్తుడును నై ఎవడు, విభాతి = కుభగుణములను ప్రకాశించుచున్నాడో అతనిని అందఱికి అధ్యక్షునిగ నొనర్చుడు. ॥౨౨॥

భావార్థము :- ఎవడు సుసాత్రులకు దానమిచ్చువాడు, ధనమును వ్యర్థముగ వ్యయమొనరించనివాడు, సర్వులకు విద్యాబుద్ధుల నొనగ్రువాడు, బ్రహ్మచర్యమును పాలించి జితేంద్రియుడైనవాని తనయుడు, యోగాంగనుష్ఠానముచే ప్రకాశించువాడు. శత్రుగుణకర్మస్వభావములందు సూర్యునివలె ప్రకాశమానుడు, పితృవత్ప్రకాపాలకుడునై ఉన్నాడో, అతడు రాజ్యపాలనమొనరించుటకు ప్రజలందఱికి అభిషేచనీయుడు. ॥౨౨॥ (౫౩౫)

౫౩౬ విశ్వస్యేతస్య వభృవీ, ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నివృద్ధాన్తి ద్రిష్టవ్యుదీః, దైవతః స్వరః. పునస్తపేవ వివయ మాహ. మఱల నవిష్కయమే.

విశ్వస్యేతస్య కేతు ర్భవనస్య గర్భ ఆ రోదసీ అపృతాజ్ఞాయమానః । వీడుం చిదద్రిమభినత్ పరాయన్ జనా యదగ్ని మయజన్త పజ్ను॥ [౨౩] విశ్వస్య, కేతుః, భవనస్య, గర్భః, ఆ, రోదసీ ఇతి రోదసీ, అపృతాత్, జాయమానః, వీడుమ్, చిత్, అగ్నిమ్ అభినత్, పరాయన్నితి పరా + యన్, జనాః, యత్, అగ్నిమ్, అయజన్త, పజ్ను॥ ॥౨౩॥

పదార్థః :- (విశ్వస్య) (కేతుః) (భవనస్య) భవన్తి భూతాని యస్మిన్ స్తస్య లోకమాతృస్య.

(గర్భః) అస్త్రస్థః (అ) (రోదసీ) ప్రకాశభూమి (అపృతాత్) పరిపూర్ణాత్ (జాయమానః) ఉత్పన్నమానః (పీడుమ్) రృథబలమ్ (చిత్) ఇవ (అద్రిమ్) మేఘమ్ (అభినత్) డిస్టాంట్ (పరాయన్) పరేతః సన్ (జనాః) (యత్) యః (అగ్నిమ్) విద్యుతమ్ (అయజన్) సంగమయన్ (పశ్యన్) ప్రాతాః ॥౨౩॥ అన్వయః :- హేమనుష్యా యద్యో విద్వాన్ విశ్వస్య భవనస్య కేతురగ్నే జాయమానః పరాయన్ రోదసే అపృతాద్విదు మద్రి చుభినత్. పశ్యజనా అగ్నిమయజన్ చిదివ విద్యాదిభుభగుణాన్ ప్రకాశ యేత్తం న్యాయాదీశం మన్యధ్వమ్ ॥౨౩॥ భావార్థః :- అత్రోపమా లంకారః. యథా భువనస్య మధ్యే సూర్య ఆకర్షణేన సర్వవిద్యాప్రాప్తకో రాజ్యధర్మ క్షత్రుచ్ఛేదకః సుఖానాం జనయతా గర్భస్య మాతేవ ప్రజాపాలకో విద్వాన్ భవేత్ తం రాజ్యాదికారిణం కుర్యాత్. ॥౨౩॥

పదార్థము :- మానవులారా మేరు, యత్ = ఎవడు, విశ్వస్య భవనస్య = సకలలోకములకు, కేతుః = తండ్రీవలె రక్షకుడు ప్రకాశకుడు, గర్భః = వానిమధ్యమందువాడు, జాయమానః = ఉత్పన్న మగువాడు, పరాయన్ = శత్రువులను పొందినవాడునై, రోదసీ = ప్రకాశమును భూమిని, అపృ తాత్ = పూరణమొనరించుచున్నాడో, పీడుమ్ = అత్యంతబలవంతమగు, అద్రిమ్ = మేఘమును, అభినత్ = చినాభిన్నమొనర్చుచున్నాడో, పంచ జనాః = పంచప్రాణములు, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తును, అయజన్ చిత్ = సంయుక్తమొనర్చుచున్నటుల విద్యాదిభుభగుణముల ప్రకాశమొనర్చునో అతనిని న్యాయాదీకుడగు రాజాగ నొనర్చుడు. ॥౨౩॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందుపమాంకార మున్నది. ఎటుల బిగ్గిహ్మజ్ఞమధ్యమున సూర్య లోకము స్వకీయాకర్షణముచే నన్నిటిని ధరించునది, మేఘమును చేదించునది, ప్రాణములతో ప్రసిద్ధ మైనటుల సకలవిద్యలను స్పష్టపరచునదై యున్నదో, ఎటుల తల్లి గర్భమును రక్షించునో అటులనే ప్రజాపాలనమొనర్చునో అట్టి విద్వాంసునికే రాజ్యాదికారమీయవలయును. ॥౨౩॥ (౫౩౬)

౫౩౭ ఉశిగిత్వస్య వత్ససీ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిఘ్నాక్షీ తిష్ఠపునదః, దైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మరం మానవుల కర్తవ్యమేమిటి ?

ఉశిక్ పావకో అరతిః సుమేధా మర్త్యేష్వగ్నిరమృతో నిధాయ ।

ఇయర్తి ధూమమరుషమ్భరిభృదుచ్చుక్రేణ శోచిషా ద్యామినక్షన్ ॥౨౪॥

ఉశిక్, పావకః, అరతిః, సుమేధా ఇతి సు+మేధాః, మర్త్యేసు, అగ్నిః, అమృతః, ని, ధాయ, ఇయర్తి, ధూమమ్, అరుషమ్, భరిభ్రత్, ఉత్, శుక్రేణ, శోచిషా, ద్యామ్, ఇనక్షన్ ॥ ॥౨౪॥

పదార్థః :- (ఉశిక్) కామయమానః (పావకః) పవిత్రకర్తా (అరతిః) జ్ఞాతా (సుమేధా) శోభన ప్రజ్ఞః (మర్త్యేషు) (అగ్నిః) కారణాఖ్యః (అమృతః) అవినాశీ (ని) (ధాయ) నిధీయతే (ఇయర్తి) ప్రాప్నోతి (ధూమమ్) (అరుషమ్) రూపమ్ (భరిభ్రత్) అత్యంతం ధర్మ పున్యన్ (ఉత్) (శుక్రేణ) అశుక రేణ (శోచిషా) దీప్యా (ద్యామ్) సూర్యమ్ (ఇనక్షన్) వ్యాప్నువన్. ఇనక్షతీతి వ్యాప్తికర్మ. నిఘం ౨.౧౮ అన్వయః :- హేమనుష్యా యాయమిశ్నా మర్త్యేషు య ఉశిక్ పావకోఽరతః సుమేధాఽమృ తోఽగ్ని ర్నిధాయ యః శుక్రేణ శోచిషా ద్యామినక్షన్ ధూమమరుషం భరిభృదియర్తి తమి

శ్వర ముష్కాధ్య మువకురుత పా. ॥౨౪॥ భావార్థః :- మనుష్యై రీశ్వరపృష్టానాం పదార్థా
సాం కారణకార్యపురస్సరం విజ్ఞానం కృత్యా పృజ్ఞోన్నేయా. ॥౨౪॥

పదార్థము :- మానవులారా మీరు, మర్త్యేషు = మానవులలో, ఉశికే = స్వీకరించదగినదిగ.
పావకః = పవిత్రమైనదగునదిగ, అరతిః = జ్ఞానవంతముగ, నుమేధాః = మంచిమేధావి, అమృతః =
మరణధర్మరహితముగ, అగ్నిః = ఆకారజ్ఞానమును ప్రకాశించునదిగ ఈశ్వరునిచే. నిధాయ =
సాపేక్షయై యేదియున్నదో, మతియు నేది, శుక్రేణ = శీఘ్రకరణముచేతను, శోచిషా = ప్రకాశము
చేతను, ద్యామ్ = సూర్యలోకమున, ఇనక్షన్ = వ్యాప్తమగుచు, ధూమమ్ అరుషమ్ = ధూమరూప
మును, భరిభృత్ = అత్యంతముగ ధారణమొనర్చుచు, పుష్టియొనర్చుచు. ఉదియర్తి = లభించు
చున్నదో, ఆయగ్నిచే నుపకారమును పొందుదు. ఆ ఈశ్వరునే ఉపాసించుదు. ॥౨౪॥

భావార్థము :- కార్యకారణముల ననుసరించి యీశ్వరునిచే రచించబడిన సకల పదార్థము
లను మనుష్యులు చక్కగ నెఱిగి పృజ్ఞను పెంచుకొనవలయును. ॥౨౪॥ (౫౩౩)

౩౩౩ ద్విశాన ఇత్యస్య వత్సప్రీ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, భురికృష్ణీ శృంగ, వజ్రచుః స్వరః.

పున ర్నరైః కిం కిం వేద్య మిత్థాహ. మరల నరు లేమేమి తెలుసుకొనవలయును?

దృశానో రుక్మ ఉర్వావ్యద్యోదుద్ధర్షమాయుః శ్రియే రుచానః అగ్ని రమృతో
అభవద్వయా భి ర్యదేనం ద్యౌ రజనయ త్సురేతాః ॥౨౫॥

దృశానః, రుక్మః, ఉర్వాః, వి, అద్యోత్, దుర్మర్షమితి దుః+మర్షమ్, ఆయుః,
శ్రియే, రుచానః, అగ్నిః, అమృతః, అభవత్, వయోభి రితి వయః+భిః, యత్,
ఏనమ్, ద్యౌః, అజనయత్, సురేతా ఇతి సు+రేతాః ॥౨౫॥

పదార్థః :- (దృశానః) దర్శకః (రుక్మః) (ఉర్వా) పృథివ్యా సహ (వి) (అద్యోత్) ప్రకాశ
యతి (దుర్మర్షమ్) దుర్మతో మర్షః సేవనం యస్మాత్తత్ (ఆయుః) జీవనమ్ (శ్రియే) శోభాయై (రుచానః)
ప్రదీప్తకః (అగ్నిః) తేజః (అమృతః) నాశరహితః (అభవత్) (వయోభిః) వ్యాపకై ర్గుణైః (యత్)
యస్మాత్ (ఏనమ్) (ద్యౌః) స్వప్రకాశః (అజనయత్) జనయతి (సురేతాః) శోభనాని రేతాంసి పీఠ్యాణి
యస్య సః. ॥౨౫॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా యూయం యద్యో దృశానో రుక్మః శ్రియే
రుచానోఽమృతో దుర్మర్షమాయుః కుర్వన్నమృతోఽగ్ని రుర్వా సహ వ్యద్యోద్ వయోభిః సహ
భవత్, తద్ ద్యౌః సురేతా జగదీశ్వరో యదేన మజనయ త్తం తత్తాం చ విజానీత. ॥౨౫॥ భావార్థః :-
హే మనుష్యా! జగత్ప్రస్థారమనాది మీశ్వర మనాదిజగత్కారణం గుణకర్మవృథావైః భహ విజ్ఞాయో
ప్రాసతః ఉపయుజ్జాతే చ తే దీర్ఘాయుషః శ్రీమన్తో జాయన్తే. ॥౨౫॥

పదార్థము :- మానవులారా మీరు, యత్ = ఏ కారణముచే, దృశానః = చూపించునది,
రుక్మః = రుచిశోభాతువు, శ్రియే రుచానః = శోభను ప్రకాశింపజేయునది, దుర్మర్షమ్ = సకల
దుఃఖములచే రహితము, ఆయుః = జీవనము, అమృతః = నాశరహితము, అగ్నిః = తేజస్వ్యరూప
మునై [యేది], ఉర్వా = భూమితోపాటు, వ్యద్యోత్ = ప్రకాశతమగుచున్నదో, వయోభిః =
వ్యాపకగుణములతో, అభవత్ = ఉత్పన్న మగుచున్నదో, మతియు ద్యౌః = ప్రకాశకుడు, సురేతాః =

అతం భజ సాశ్రవసేష్వగ్ను ఉక్త ఉక్త అ భజ శస్యమానే ।

ప్రియః సూర్యేః ప్రియో అగ్నా భవత్యుక్తజాతేన భినదదాజ్జనసత్వైః ॥౨౦॥

౩, తమ్, భజ, సాశ్రవసేష్వ, అగ్నే, ఉక్తఉక్త ఇత్యుక్తే + ఉక్తే, ౪, భజ, శస్యమానే, ప్రియః, సూర్యే, ప్రియః, అగ్నా, భవతి, ఉక్త, జాతేన, భినదత, ఉక్త. జనిత్యైరితి జని + త్వైః ॥౨౦॥

పదార్థః :- (అ) (తమ్) (భజ) సేవస్య (సాశ్రవసేష్వ) (అగ్నే) విష్వస్ (ఉక్తఉక్త) పశ్యం యోగ్యే యోగ్యే వ్యవహారే (అ) (భజ) (శస్యమానే) స్తూయమానే (ప్రియః) కాంతః (సూర్యే) సూరిః సోత్పప భవే (ప్రియః) సేవనీయః (అగ్నా) అగ్నౌ (భవతి) భవేత్ (ఉక్త) (జాతేన) (భినదత) (ఉక్త) (జనిత్యైః) జనిత్యమాత్యైః. ॥౨౧॥ అన్వయః :- హే అగ్నే! విష్వం స్వం యః సాశ్రవసేషు వర్తమానస్తమాభజ. యః శస్యమాన ఉక్తఉక్తే ప్రియః సూర్యే అగ్నా చ ప్రియో జాతేన జనిత్యైః సహోద్భవాత్యుద్భవదత్తం త్వమాభజ ॥౨౧॥ భావార్థః :- మునుష్యైః స్త్రీః పాకకరణే సాదుః సర్వస్య ప్రియో అన్నవ్యజ్ఞానానాం దేదకః పాచకో భవేత్స ప్సికర్తవ్యః ॥౨౨॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా! నీవు, సాశ్రవసేష్వు = ఎవడు సుందరిధనవంతులలో మెలగునో. తమ్ = అతనిని. ఆభజ = సేవించుము. శస్యమానే = స్తుతియోగ్యము. ఉక్తఉక్తే = అత్యంతముగ చెప్పదగు వ్యవహారమునందు, ప్రియః = ప్రీతియుంచునో, సూర్యే = స్తుతికారకులగు పురుషులందు జరుగువ్యవహారమునందు, అగ్నా = అగ్నివిద్యయందు. ప్రియః = సేవనీయుడో, జాతేన = పుట్టినవారితోను, జనిత్యైః = పుట్టిదోపువారితోను, ఉద్భవతి = ఉత్పన్నమగునో మతీయు శత్రువులను, ఉద్భినదత్ = చిన్నభిన్నమొనర్చునో, తమ్ = అతనిని నీవు, ఆభజ = సేవించుము.

భావార్థము :- పాకవిద్యయందు నేర్పరి, అందరికి హితకారి, అన్నమును వ్యంజనములను చక్కగా చేయువాడునుగు పాచకుని మానవులు తప్పక స్వీకరించవలయును. ॥౨౨॥ (౪౪౦)

౪౪౦ త్వామగ్ను ఇత్యన్య వక్ష్వ ప్రీటుషి, అగ్ని ర్దేవతా, విరాశాశ్చ త్రిపుషన్తః, దైవతః స్వరః పునర్మమత్యై ర్విద్యాః కథం వర్తనీయా ఇత్యాహ. మానవులు విద్యల నెటుల నభివృద్ధి పఱచవలయును ?

త్వామగ్నే యజమానా అను ద్యూన్ విశ్వా వసు దధిరే వాగ్యాణి ।

త్వయా సహ ద్రవిణ మిచ్ఛమానా వ్రజం గోమన్త మ్ముఞ్తో పవప్రః ॥౨౩॥

త్వామ్, అగ్నే, యజమానాః, అను, ద్యూన్, విశ్వా, వసు, దధిరే, వాగ్యాణి, త్వయా, సహ, ద్రవిణమ్, ఇచ్ఛమానాః, వ్రజమ్, గోమన్తమితి గో + మన్తమ్, ఉపిజః, వి, పవప్రః ॥౨౩॥

పదార్థః :- (త్వామ్) (అగ్నే) విద్వాన్ (యజమానాః) సంగవ్రతః (అను) (ద్యూన్) దినాని

(విశ్వా) సర్వాణి (వసు) వసూని ద్రవ్యాణి (దధిరే) దధేయుః (వార్యాణి) స్వీకర్తుమర్హాణి (త్వయా) (సహ) సాకమ్ (ద్రవిణమ్) ధనమ్ (ఇచ్ఛమానాః) వ్యత్యయేనాఽత్రాత్మనేనదమ్ (వ్రజమ్) మేఘమ్ (గోమ స్తమ్) ప్రశస్తా గవః కిరణా యస్మిన్ స్తమ్ (ఉశిజః) మేఘావినః. ఉశిగితి మేఘావి నా యుం ౩.౧౫. (పి) (వప్రః) వృణుయుః ॥౨౮॥ అన్వయః:- హే అగ్నే విద్వన్! యగ్నే మాత్రే త్యోజితో యజమానస్త్వయా సహ యానసుమ్యాన్ విశ్వా వార్యాణి వసు దధిరే ద్రవిణ సిచ్ఛమానా గోమస్తం వ్రజం వివప్రస్తథాకాలా నియమవి భవేమ. ॥౨౮॥ భావార్థము:- యనుష్ట్యోజితో యజమానానాం విమషాం సంగాత్ పురుషారేప ప్రియదినం విద్యానుభవే వర్తనీయే. ॥౨౮॥

పదార్థము:- అగ్నే = విద్వాంసుడా: త్వమ్ = వనీ ఆశ్రయము పొంది. ఉశిజః = బుద్ధి మంతులగు, యజమానాః = సంగతీకారకులు, త్వయా సహ = సీతోపాటు. విశ్వా వార్యాణి = గృహించవగిన, సు = ప్రభృతులను, అసుమ్యాన్ = దినములందు. దధిరే = దంజమొనర్చెదరొ, ద్రవిణమ్ = ధనమును, ఇచ్ఛమానాః = అనిలించుచువారు. గోమ స్తమ్ = సుందరకిరణములతో కూడిన, వ్రజమ్ = మేఘమును లేక గోసానుమును. వివప్రః = వివిధ విధములుగ గ్రహించెదరొ. అటులనే మేమును గృహించెదముగాక! ॥౨౮॥

భావార్థము:- క్రయత్పశీబులగు విద్వాంసులకింగమమున మానవుల, పురుషార్థముతో విద్యా సుఖములను నిత్యము అభివృద్ధిపఱచుచు పోవలయును. ॥౨౮॥ (౫౭౧)

౫౭ అస్తావీత్యన్య వర్షస్య ఋషిః, అగ్ని రేవహ, పితౄణాం త్రిష్టవ వన్తః, దైవతః స్వరః, పునస్తత్సంగేన కిం బుతీర్యాహ, విద్వాంసుల సాంగత్యమున కలుగున దేములి:

అస్తావ్యగ్ని ర్నరాః సుశేవో వైశ్వానర ఋషిభిః సోమగోపాః ।

అద్వేషే ద్యావాపృథివీ హువేమ దేవా ధ్రువ రయి మస్మే సువీరమ్ ॥౨౯॥

, అగ్నిః, నరామ్, సు శేవో సుశేవః. వైశ్వానరః, ఋషిభిః, సోమగోపా ఇతి సోమగోపాః, అద్వేష ఇత్యద్వేషే, ద్యావ పృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, హువేమ, దేవాః, ధ్రువ, రయిమ్, అస్మే ఇత్యస్మే, సువీర మితీ సు+వీరమ్ ॥౨౯॥

పదార్థము:- (అస్తావి) స్తాయతే (అగ్నిః) సుశేవరః (నరామ్) నాయకానాం విమషామ్ (సుశేవః) సుప్త సుభాః. శేవ బుతి సుఖ నా...నిభు. ౩.౬. (వైశ్వానరః) విశ్వే సర్వే నరా యస్మిన్ స వన (ఋషిభిః) వేదవిద్వి ర్విద్వద్భిః (సోమగోపాః) ఐత్యర్యపాలకాః (అద్వేషే) ద్వేష్టువనర్తే ప్రీతివిషయే (ద్యావాపృథివీ) రాజనీతిభూరాజ్యే (హువేమ) స్వీకుర్యామ (దేవాః) శత్రూన్ విజిగీష మాణాః (ధ్రువ) ధృతి (రయిమ్) రాజ్యక్రియమ్ (అస్మే) అన్యభ్యమ్ (సువీరమ్) శోభనా వీరాయస్మాత్తమ్. ॥౨౯॥ అన్వయః:- హే దేవా! యై ర్యుష్మాభిర్యుషిభి ర్యో నరాం సుశేవో వైశ్వానరోఽగ్నిరస్తావి, యే యూయ మస్మే సువీరం రయిం ధత్త. తదాక్రియా సోమగోపా వయమ ద్వేషే ద్యావాపృథివీ హువేమ. ॥౨౯॥ భావార్థము:- యే సచ్చిదానంద స్వరూపేశ్వర సేవకా ధార్మికా విద్యాంసః సన్నితే సరోపకారకత్వాదాస్తా భవన్తి. సహీదృతానాం సంగమస్తా సువీరే విద్యా

రాజ్యే కర్తుం శక్నువన్తి.

॥౨౯॥

పదార్థము :- దేవాః = శత్రువులను జయించ వాంఛగలిగిన విద్వాంసులారా ! ఋషిభిః = ఋషులగు నే మీచేత. నరామ్ = నాయకవిద్వాంసులందు. ఋశేవః = సుందరసుఖయు క్తుడు. వైద్యా నః = సకలమానవుల కాధారుడునగు, అగ్నిః = ద్రవమేవ్యరుడు, అస్మి = సురలవలెనో, ఏ మీరు, అస్మే = మా కొంతు; సువీరమ్ = సుందరపురుషులు కలిగియున్నట్టి, పయమ్ = రాజ్యలక్ష్మిని, ధత్త = ధరించెదరో, దానిని ఆక్రియించి యున్న, సోమగోపాః = బలశ్చక్రిపక్షులమగు మేము, అద్వేషే = ద్వేషించతిగని క్రితివిషయమన, ద్వావాప్యధివి = ప్రకాశరూపరానినని, ఋషియు పృథివీరాజ్యమును. హవేమ = గ్రహించెదము గాక !

॥౩౦॥

భావార్థము :- నచ్చిదానంద స్వరూపుడగు నీశ్వరుని సేవకులు, ఘరాత్ములు, విద్వాంసులు నై సేవారు. సర్వోపకారులగుటచే ఆవులు యధార్థప క్తులుకాగిలుగుదురు. ఇటువంటి పురుషులతో సత్సంగ మొనర్చునదే స్థిరవిద్యను రాజ్యమును ఎవరు పొందజాలరు.

॥౩౧॥ (౫౪.౭)

౫౪ సమిధాగ్ని మిత్యన్య విహపాశి ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, గాయత్రీ ఫణ్ణః, షడ్విః స్విరః.
పున ర్మనుష్యాణాం తే సేవనీయాః సస్తీత్యాహ. మానవు లెవనిని సేవించవలయును?

సమిధాగ్నిం దువస్యత మృతై ర్బోధయతాధిమ్ । అస్మిన్ హవ్యా జుహోతసః॥
సమధేతి నమ్+ఇదా, అగ్నిమ్, దువస్యత, మృతైః, బోధయత, అతిథిమ్,

ఆ, అస్మిన్, హవ్యా, జుహోతస

॥౩౦॥

పదార్థః :- (సమిధా) సమ్యగగ్ని సంస్కృతేనాన్నాదినా (అగ్నిమ్) ఉపదేశకం విద్వాంసుడు (దువస్యత) సేవద్యమ్ (మృతైః) మృతాదిభిః (బోధయత)చేతయత(అతిథిమ్)అనియతిథి ముచ దేశకమ్(ఆ)(అస్మిన్)(హవ్యా) దాతుమర్హతి (జుహోతస) దత్త.॥౩౦॥ అన్వయః :- హే గృహస్థా యాయం సమిధాగ్నిమివాన్నాదినోపదేశకం దువస్యత మృతై రతిథిం బోధయత, అస్మిన్ హవ్యా జుహోతస. ॥౩౦॥ భావార్థః :- మనుష్యైః సత్పురుషాణామేవ సేవా కార్యా సత్పాత్రేభ్య ఏవ దానం చ దేయమ్, యథాగ్నౌ ఘృతాదికం హత్వా సంసారోపకారం జనయన్తి తదైవ విద్య త్సూక్తమాని దానాని సంస్తాప్యైతై ర్జగతి విద్యానుశిక్షే వర్ధనీయే.

॥౩౦॥

పదార్థము :- గృహస్థులారా ! మీ రెటుల, సమిధా = మంచిన ఇంధనములచే, అగ్నిమ్ = అగ్నిని ప్రకాశితమొనర్చుచున్నారో అటులనే ఉపదేశమొనర్చు విద్వాంసుని, దువస్యత = సేవించుడు. ఎటుల సుసంస్కృతాన్నమును, మృతైః = మృతాది పదార్థములను అగ్నియందు హోమము నర్చి జగత్తున కుపకారమొనర్చుచున్నారో అటులనే. అతిథిమే = రాకబోకలకు సమయనియమముండ నట్టి ఉపదేశకుని, బోధయత = స్వాగతతోత్సాహుడులచే చైతన్యవంతునిగ నొనర్చుడు. అస్మిన్ = ఈ జగత్తునందు, హవ్యా = ఈయ పగు పదార్థములను, ఆ జుహోతస = బాగుగ నిచ్చుచుండుడు.

భావార్థము :- మానవులు సత్పురుషులకే సేవయొనర్చవలెను. సత్పాత్రులకే దానమొనగవల యును. మృతాదులను అగ్నియందువ్రేల్చి సంసారమున కుపకారము కలిగింపజేయుచున్నటులనే విద్వాంసులందుత్తమ దానముల నిక్షేపింపజేసి జగత్తునందు విద్యానుశిక్షలను వర్ధింపజేసి విశ్వమును సుఖమయముగ జేయవలయును.

॥౩౧॥ (౫౪౩)

౫౪౪ ఉడుత్తేత్యస్య తావపి యషిః, అగ్ని ర్దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాన్ధారః స్వరః.

విద్వాన్ స్వతుల్యానన్యత్ విదుషః కుర్యాత్. విద్వాంసు లితర జనులను స్వసదృశులుగ నొనర్చవలెను

ఉసు త్వా విశ్వే దేవా అగ్నే భరన్తు చిత్తిభిః ।

స నో భవ ప్రవ స్త్వభిసుప్రతికో విభావనుః॥

॥౩౧॥

ఉత్, ఉశ్చిచ్ఛూ, డ్వా, ఉశ్వే, దేవాః, అగ్నే, భరన్తు, చిత్తిభిరితి చిత్తి-
భిః, సః, నః, భవ, ప్రవ, స్త్వమ్. సుప్రతిక ఇతిసుప్రతికః, విభావసురితి, విభావనుః

పదార్థః:- (ఉత్)(ఉ)(త్వా) (విశ్వే) సర్వే(దేవాః) విద్వాంసః (అగ్నే) విద్వాన్ (భరన్తు) పృష్ఠన్తు (చిత్తిభిః) నమ్మగ్ విజ్ఞానైస్సహ (సః) (నః) అస్మభ్యమ్ (భవ) (శివః) మజ్జలోపదేష్టా (త్వమ్) (సుప్రతీకః) శోభనాని సత్కార లక్షణాని యశ్య సః (విభావనుః) యేన వివిధా జా విద్యాదీప్తి ర్వాస్యతే. ॥౩౧॥ అన్వయః :- ఘో అగ్నే విద్వాన్ యం త్వా విశ్వే దేవా శ్చిత్తిభి రుడుభరన్తు స విభావనుః సుప్రతిక స్త్వం సః శివో భవ ॥౩౧॥ భావార్థః :- యో యథా విద్యద్భ్యో విద్యాం సంవిదోతి తదైవాన్యాన్ విద్యాసంచితాన్ సంపాదయేత్. ॥౩౧॥

పదార్థము:- అగ్నే = విద్వాంసుడా! త్వా = ఏ నిన్ను, విశ్వే దేవాః = సమస్తవిద్వాంసులు, చిత్తిభిః = మంచివిజ్ఞానముతో అగ్నివలె, ఉడుభరన్తు = బలపఱచుదురో. సః = ఆ నీవు. విభావనుః = వివిధవిధములైన శోభలను, విద్యలను ప్రకాశితపఱచువాడవు. సుప్రతీకః = సుందర లక్షణ సమన్వితుడవునగు, త్వమ్ = నీవు, సః = మాకు, శివః భవ = మంగళముయవనము అప దేశించువాడవు కమ్ము. ॥౩౧॥

భావార్థము :- ఎవడు విద్వాంసులనుండి యెటుల విద్యాసంపదయ మొనర్చుచున్నాడో అటు లనే యతడు ఇతరులకై విద్యాప్రచార మొనర్చవలయును. ॥౩౧॥ (౫౪౪)

౫౪౫ పేదగ్న ఇత్యస్య తావపి యషిః, అగ్ని ర్దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాన్ధారః స్వరః.

పునా రాజా కిం కృత్వా కింప్రాప్నుయా దిత్యాహ, రాజేమి చేసి దేనిని పొందవలయును?

ప్రేదగ్నో జ్యోతిష్మాన్ యాహి ప్రేభి రర్చిభిష్త్వమ్ ।

బ్రుహద్భి ర్భానుభి ర్భాసన్ । మాహిభిసీ స్తన్వా ప్రజాః॥

॥౩౨॥

ప్ర, బత్, అగ్నే, జ్యోతిష్మాన్, యాహి, ప్రేభిః. అర్చిభిరిత్యర్చి + భిః, త్వమ్, బ్రుహద్భిరితి బ్రుహత్ + భిః. భానుభి రితి భాను + భిః, భాసన్, మా, హిభిసీ, స్తన్వా, ప్రజా ఇతి ప్ర + జాః ॥౩౨॥

పదార్థః:- (ప్ర) (ఇత్) (అగ్నే) విద్యాప్రకాశక (జ్యోతిష్మాన్) బహుని జ్యోతీంషి విజ్ఞానాని విద్యనే యస్య సః (యాహి) ప్రాప్నుహి (శివేభిః) మజ్జలకారకైః (అర్చిభిః) పూజితైః (త్వమ్) (బ్రుహద్భిః) మహద్భిః (భానుభిః) విద్యాప్రకాశకై ర్గుణైః (భాసన్) ప్రకాశకః సన్ (మా) (హింసీః) హింస్యాః (తన్వా) శరీరేణ (ప్రజాః) పాలనియాః ॥౩౨॥ అన్వయః:- ఘో అగ్నే :

విద్వం స్త్వం యథా జ్యోతిష్మాన్ సూర్యః శవేభిరప్సిధిర్పృహద్వి ర్వానుధి రిదేవ భాసన్ పరతే తథా ప్రయామా తన్వా ప్రజా మా హింసీః ||౨౭|| భావార్థః:- అత్ర వాచకబుద్ధోపమాలంకారః హే సరాజపురుషః రాజం స్త్వం శరీరేణానం రాజినః కస్యాపి ప్రాణినో హింసా మక్పుత్వా విద్యాన్యాయ ప్రకాశేన ప్రజ్ఞాః పాలయన్ జీవన్మధ్యధయం మృత్వా ముక్తిమఖం ప్రాప్నుయాః ||౨౮||

పదార్థము :- అగ్ని = విద్యాప్రకాశమునర్చ్య విద్వాంసుః = త్వమ్ = నీవు ఎటుల, జ్యోతిష్మాన్ = సూర్యజ్యోతులచే యుక్తుడవు, శవేభిః = మంగళకరములు, అర్పిభిః = సర్కారిన ఛనములు, బృహద్విః = పెద్దపెద్దవియునగు, గానుభిః ఇత్ = ప్రకాశగుణములచేతనే నిశ్చయముగ, భాసన్ = ప్రకాశమానుడవై యున్నావో అటులనే, ప్రయామా = సుఖములను పొందుము. మరలయు, తన్వా = శరీరముచే, ప్రజాః = పాలించదగు ప్రాణులను, మా హింసీః = హింసించకుము. ||౨౯||

భావార్థము :- ఈ మంత్రముందు వాచక బుద్ధోపమాలంకార మున్నది. సేనాపత్యాది రాజపురుషులతోగూడిన రాజాః నీవు స్వశరీరముచే నే యనపరాధిప్రాణుల హింసించక, విద్యాన్యాయముల ప్రకాశముచే విజలను పాలించుచు, జీవించుచు అభ్యుదయసుఖములను, శరీరమును విసర్జించిన తదుపరి మోక్షసుఖమును పొందుము. ||౩౦|| (౫౪౫)

౫౪౬ అక్రన్ధితశస్య వత్సప్రీ ఋషిః. అగ్ని ర్దేవతా, నివృద్ధాక్షీర్తిష్ఠుర్దేవశ్శః, తైపశః స్వరః. రాజ్యప్రబంధః కథం కార్త్య ఇత్యుపదిశ్యతే. రాజ్యప్రబంధ మెటుల చేయవలెను?

అక్రన్ధగ్ని స్తనయన్నివ ద్యోః జైమా రేరి హద్విరుధః సమజ్ఞాన్ |
స్తద్యో జజ్ఞానో విహీమిద్ధో అఖ్యుదా రోదసీ భానునా భాత్త్యన్తః ||౩౧||

అక్రన్ధత్. అగ్నిః, స్తనయన్నివేతి స్తనయన్ + ఇవ, ద్యోః, జైమా, రేరిహత్, వీరుధః, సమజ్ఞన్నితి సమ్ + అజ్ఞాన్, స్తద్యోః, జజ్ఞానః, ఏ, హి, త్వమ్, ఇద్ధః, అఖ్యుత్. ౩౨, రోదసీ ఇత్తి రోదసీ, భానునా, భాత్తి, అస్తిరిత్త్యన్తః ||౩౩||

పదార్థః:- (అక్రన్ధత్) విజ్ఞానాతి (అగ్నిః) శత్రుదాహతో విద్వాన్ (స్తనయన్నివ) విద్యుద్వద్గర్భయన్ (ద్యోః) విద్యాన్యాయప్రకాశకః (జైమా) భూమిమ్ (రేరిహత్) భృశం యదుధ్యన్య (వీరుధః) వనస్థాన్ వృక్షేన్ (సమజ్ఞాన్) సమ్యక్ రక్షన్ (స్తద్యోః) తూర్ణమ్ (జజ్ఞానః) రాజసిత్వా ప్రాదుర్భూతః (ఏ) (హి) ఐదు (త్వమ్) సర్వతః (ఇద్ధః) శుభలక్షణైః ప్రకాశితః (అఖ్యుత్) ధర్మానుపదేశాన్ ప్రతిఫయే (ఆ) (రోదసీ) అగ్నిధూమ (భానునా) పురుషార్థ ప్రకాశేన (భాత్తి) (అస్త్యః) రాజధర్మమధ్యే స్థితః ||౩౪|| అన్వయః :- హే ప్రజానాః యుషాభి ర్విభా ద్యోః అగ్నిః స్తనయన్నివాక్రన్ధ్యిరుధః సమంజన్ జైమా రేరిహత్ జజ్ఞాన్ ఇద్ధః వద్యో వ్యఖ్యుత్ భానునా హి రోదసీ ఆస్తరాభాతి తథా స రాజా బిభతుః యోగ్యోఽస్మిన్ వేద్యమ్. ||౩౫||

భావార్థః:- ఆత్రోపమా వాచక బుద్ధోపమాలంకారా. సహి వనవృక్ష రక్షణేన వృష్టిచాహుల్య మారోగ్యం తడిద్వ్యవహారవద్ధూరసమాచారగ్రహణేన శత్రువినాశనేన రాజ్యే విద్యాన్యాయప్రకాశేన చ చివా సురాజ్యం చ జాయతే. ||౩౬||

పదార్థము:- ఓ ప్రజలారా! ఎటుల, ద్యోః = సూర్యుడు ప్రకాశక ర్తయో అటులనే విద్యా

న్యాయముల ప్రకాశమొనర్చువాడు, అగ్నిః = పావకునివలె శత్రువులను సశించజేయువాడు, స్తన
యన్నివ అకర్ణిన్ = విద్యుత్తువలె హెచ్చించువాడు, వీరుధః = వన్యవృక్షములను, సమజ్ఞాన్ =
చక్కగా రక్షించువాడు, జిమా = భూమిమద, రేరిహత్ = యుద్ధమొనర్చువాడు, జజ్ఞానః = రాజ
నీతిచే ప్రసిద్ధుడు, ఇద్ధః = శుభలక్షణములచే ప్రకాశితుడు, సద్యః = శీఘ్రముగ, వ్యఖ్యత్ = ధర్మ
యుక్త ఉపదేశమొనర్చువాడు, భానుహి = పురుషార్థపు ప్రకాశము చేతనే, రోదసి = అగ్నిని
భూమిని, అన్తః = రాజధర్మముందు స్థిరమొనర్చుచు, ఆఖాతి = ప్రకాశితుడగువాడుగ నెవడున్నాడో
అదు రాజగుటకు తగిన వాడని మీరు నిశ్చయముగ నెఱుగుడు. ॥౩౩॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రముందు ఉపమా వాచక లుప్తోపమలు గలవు. వన్యవృక్షములను
రక్షించనిదే వర్షము, రోగముల తగ్గుదల కలుగ నేరదు. విద్యుద్వ్యవహారమువలె దూరపుసమాచారము
లను గ్రహించనిదే, శత్రువినాశమొనర్చునిదే, రాజ్యమునందు విద్యాన్యాయప్రకాశము లొనర్చునిదే
సురాజ్యము, మంచి స్థిరమైన రాజ్యము ఏర్పడజాలదు. ॥౩౩॥ (౪౪౬)

౪౪౬ పృష్ఠాపరమిత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, అక్షీ తీర్థిష్ఠవః ఛన్దః, దైవశః స్వరః.

పునః కీదృశం జనం రాజవ్యవహారే నియుక్తేర నిష్కాహా.

ఎటువంటి వానిని రాజ్యవ్యవహారమున నియమించ వలయును ?

ప్రప్రాయమగ్ని ర్భరతస్య శృణ్వే ఏయత్సూర్యో న రోచతే బృహద్భాః।

అభి యః పూరుం పృతనాసు తస్మా దీదాయ దైవ్యో అతిధిః ఓవో నః ॥౩౪॥

ప్రప్రేతి ప్ర+ప్ర, అయమ్, అగ్నిః, భరతస్య, శృణ్వే, వి, యత్, సూర్యః,
న, రోచరే, బృహత్. భాః, అభి, యః, పూరుమ్, పృతనాసు, తస్మా, దీదాయ, దైవ్యః,
అతిధిః, ఓవః, నః॥ [౩౪]

పదార్థః :- (ప్రప్ర) అతిపగిర్దేణ (అయమ్) (అగ్నిః) సేనేశః (భరతస్య) పాలితవ్యస్య
రాజస్య (శృణ్వే) (వి) (యత్) యః (సూర్యః) నవితా (న) ఇవ (రోచతే) ప్రకాశతే (బృహ
ద్భాః) మహాప్రకాశః (అభి) (యః) (పూరుమ్) పూర్వబల సేనాధ్యక్షమ్. పూరవ ఇతి మనుష్య నా.
నిఘం. ౨.౩. (పృతనాసు) సేనాసు (తస్మా) తస్మై తిషేత్ (దీదాయ) ధర్మం ప్రకాశయేత్ (దైవ్యః) దేవేషు
విద్యత్సు ధీరః (అతిధిః) విత్వం భగ్విణకర్తా విద్వాన్ (ఓవః) మజ్జలపగిదః (నః) అస్మాన్ ॥౩౪॥
అన్వయః:- హేరాజ పరిణానా! యాయం యద్యోఽయమగ్నిః సూర్యో న బృహద్భాః పృష్ఠా
రోచతే. యో నః పృతనాసు పూరుమభి తస్మా దైవ్యోఽతిధిః ఓవో విద్యా దీదాయ. యత్తే విజయో విద్యా
చక్రాయేత్ స లబ్ధిలక్షః కురీనః సేనాయా యోధయితాఽధిక ర్ద్రవ్యః, ॥౩౪॥ భావార్థః:- అత్రో
పమాలంకారః యస్య పుణ్యకీర్తేః పురుషస్య శత్రుమ విజయో విద్యాప్రచారశ్చ శ్లోకాయతేన కురీ
నః సేనాయా యోధయితాఽధిక ర్ద్రవ్యః ॥౩౪॥

పదార్థము :- ఓ రాజా! బ్రహ్మలారా! మీరు, యత్ అయమ్ = ఏయీ, అగ్నిః = సేనాపతి,
సూర్యః న = సూర్యునివలె, బృహద్భాః = అత్యంత ప్రకాశయుక్తుడై, ప్రప్ర రోచతే = అత్యంత ప్రక
ర్షముగ ప్రకాశితుడగుచున్నాడో, యః = ఎవడు, నః = మా యొక్క, పృతనాసు = సేనలందు.

పూరుమ్ = పూర్వబలయత్తుడగు సేనాధ్యక్షుని సమీపమున, అఖిలశ్రౌ = అన్ని విధముల స్మృతుడగునో,
దైవ్యః = విద్వాంసులకు ప్రీయుడు, అతిధిః = నిత్యము ప్రమణమొనర్చు అతిథి, శిష్యః = మంగళ
మొనర్చువిద్వాంసుడు, దీదాయ = విద్యాధర్మహారము ప్రకాశమొనర్చునో, ఎవనిని నేను, భరతస్య =
సేవింపదగిన రాజ్యపు ఓశ్చకునిగ. శృణ్వే = వినుచున్నానో. అతనిని సేవాధిపతిగ నొనర్చుడు. || ౩౪ ||

భావార్థము :- ఈమంత్రమునకు ముఖ్యములగు గుణము పుణ్యకీర్తిగల ఏ యొకరు ని
యొక్క శత్రువులయందు విజయము, విద్యాప్రచారము పొందునో అట్టి కులీనుడగు వానినే సేవించు
పొరాడించు అధికారిగ మానవు లొనర్చవలయును. || ౩౪ || (౫ ౭)

౫౪ అవ ఇత్యర్థః వశ్య ఋషిః, అపో దేవతాః, ఆర్యైశ్చ పుత్రః, దైవతః స్వయం.

అథ సర్వై ర్మనుష్యైః స్వయంవరో వివాహః స్యాత్ ఇత్యాహ.

మానవులందరు, స్వయంవర వివాహ మొనర్చవలెను.

అపో దేవీః ప్రతిగృహీత భస్మైతత్ శ్రోతే పృణధ్వజీసురభా లోకే.

తస్మై నమనాం జనయః సువత్సీర్ణైవ పుత్రం బిభృతాప్యేన్ద్రవల్

ఆహః, దేవీః, ప్రతి, గృహీత, భస్మ, ఏనత్, శ్రోతే, పృణధ్వజీ, సురభా, లోకే,

ఉం ఇత్యూం, లోకే, తస్మై, నమనామ్, జనయః, సువత్సీర్ణైవ పుత్రం బిభృతే,

మాతావేత మాతా+ఇవ, పుత్రమ్, బిభృత, అప్సిత్వత్వమ్ + సు, ఏనత్

పదార్థః :- (ఆహః) పవిత్రజలాలిన పతలకుభగువాపిఠాః కన్యా (దేవీ) దివ్యరూపసుఖిలాః

(ప్రతి) (గృహీత) స్వీకుర్వీత (భస్మ) పరిధీపకం తేజః (ఏతత్) (శ్రోతే) సుమధికారికే (పృణధ్వజీ)

(సురభా) ఐశ్వర్యప్రకాశకే. అత్రపుం ఐశ్వర్యదీప్తో రిత్యన్మాతాపాలకావాపిఠాః లోకైః పృథ్వీ

(ఉ) (లోకే) దృష్ట్యే (తస్మై) (నమనామ్) నమః సమ (జనయః) విద్యా సుఖియా ప్రాదుర్భూతాః

(సువత్సీర్ణై) శోభనశత్రావః పతన్వీశ్చ తాః (మాతేవ) (పుత్రమ్) (అప్సిత్) భుంక్త (అప్సిత్) ప్రాజేషు

(ఏనత్) అవత్యమ్ || ౩౫ || అన్వయః :- హే విద్వాంసో! మనుష్యాః యా అపో దేవీ సురభా

లోకే సర్వా సుఖిః కుర్వన్తి తాః ప్రతిగృహీతైః సుఖినీః కృణుధ్వమ్. యదేతచ్ఛాస్త్రే తస్మై

యాః సువత్సీర్ణనయో నమన్తి తాః ప్రతిభవన్తోః నమస్త ముఖయే ములిత్యా పుత్రం మాతేవాప్సేన్ద్ర

నాద్విభృత. || ౩౫ || భావార్థః :- అలోపమా లుకారః మనుష్యైః పరస్పరం ప్రసన్నతయా స్వయం

వరం వివాహం విదాయ దర్శేణ సత్తానానుద్వైర్యాదన్విదుషః కృత్వా గృహోక్తమైశ్వర్యమున్నేయం.

పదార్థము :- విద్వాంసులారా! ఆహః = పవిత్రజలములవలన సుపూర్ణకుభగువాపిఠంబు దివ్య

లంబ వాస్తవమైన బుద్ధిగలవారు. దేవీ = సుందరరూప స్వభావముల గల వాడనునగు నే కన్యలు సుర

భా = ఐశ్వర్యప్రకాశకముగు. లోకే = చూడదగిన లోకమునందు ఉపపతులను ప్రసన్నులగు నొప్పి

గలరో, వారిని, ప్రతిగృహీత = స్వీకరించుడు. మణియు వారిని సుమముక్తులుగ, కృణుధ్వమ్ = బున

ర్చుడు. ఏతత్ = ఏయా, భస్మ = ప్రదీపించు లేజస్సు ఉన్నదో, తస్మై = దానికై, సువత్సీర్ణై = సుంద

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నం దుపమాంకారమున్నది. మానవులు పరస్పర ప్రసన్న ముతో స్వయంవర వివాహము లొనర్చుకొని, ధర్మానుసారముగ పుత్రుల గని, వారిని విద్వాంసులుగ నొనర్చి, గృహశ్రమైశ్వర్యమును ఉన్నతముచేయుదు, ||౩౫|| (౫౪)

౫౪ అస్సగ్న ఇత్యన్య విరూప ఋషిః లగ్ని, రేవతా, నివృధాయతీ చన్ద్రః, షష్ఠః స్వరః. అతి జీవాః కథం పునర్జన్మ పాప్మనవ స్తీర్వాహ. జీవులే యే విధముగ పునర్జన్మను పొందుచున్నవి?

అస్సంగ్యై సదిష్టవ సౌషధీరసురుభ్యసే గర్భే సన్ జాయంతే పునః ||౩౬||

అప్సిర్వర్త్యై + సు, అగ్నే, సదిః, తవ, సః, ఓషధిః. అసు, రుద్వంతే, గర్భే,

సన్, జాయంతే. పునరితి పునః. [౩౬]

పదార్థము :- (అస్స) జలమ్ (అగ్నే) అగ్నివత్పరిమాన విద్య (సదిః) దీపా. అత్యో వత్ప్రత్యయేన హస్య ధః. ఇత్యుత్తయః (తవ) (సః) సోఽచిలోప చేత్వాచపూరణ మితి సన్ధిః (ఓషధిః) సోమదీన్ (అసు) (రుద్వంతే) (గర్భే) కుడ (౪౯) (జాయంతే) (పునః) ||౩౬|| అన్వయము :- హే అగ్నే! అగ్నిరివ జీవాః సదిత్యన్యమపు గర్భే ఓషధీరసురుభ్యసే న త్వం గర్భే నితః సన్ పునర్జాయంతే. ఇమావేకక్రమానుక్రమా తవ స్త ఇతి జానీహి. ||౩౬|| భావార్థము :- యే జీవాః శరీరం త్యజన్తి తే వాయావోషధ్యాదిభు చ భాగ్యై గర్భం ప్రాప్య యథానమయం సశరీరా భూత్వా పునర్జాయంతే. ||౩౬||

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నితుల్యుడవైన విద్వాంసుడా! జీవుడా! ఏ నీవు, సదిః = సహన శీలుడవు, అపు = జలములందు, ఓషధిః = సోమలతాద్యోషధులను, అసురుభ్యసే = పొందు చున్నావో, సః = అట్టి నీవు. గర్భే సన్ = గర్భమందువాచ్చి, పునః = మరలమరల [జన్మించుచున్నావు] ఈజన్మమరణములు [క్రమానుక్రమముగ], తవ = నీవియై యున్నవని గృహించుము. ||౩౬||

భావార్థము :- శరీరము వదిలిన జీవములు వాయువునందు, ఓషధ్యాది పదార్థములందు క్రమజ మొనర్చుచు గర్భాశయమును పొంది నియతసమయమునకు శరీరమును ధారణమొనర్చి పునరననము పొందుచున్నవి. ||౩౬|| (౫౯)

౦ గర్భోఅసీక్యన్య విరూప ఋషిః, అగ్ని రేవతా, భురిగధ్యష్టిక్ చన్ద్రః, ఋషభః స్వరః. పునర్జన్మ క్వ క్వ గతి ర్భవతీర్వాహ. జీవమెచ్చతెచ్చటకు పోవుచున్నది!

గర్భో అస్యోషధీనాం గర్భో వనస్పతీనామ్.

గర్భో విశ్వస్య భూతస్యాగ్నే గర్భో అపామసి || ||౩౭||

గర్భః, అసి ఓషధీనామ్, గర్భః, వనస్పతీనామ్, గర్భః విశ్వస్య, భూతస్య, అగ్నే, గర్భః, అపామ్, అసి. [౩౭]

పదార్థము :- (గర్భః) యోఽనధాన్ గిరతి వినాశయతి సః. గర్భో గృభేర్భూతాత్వరే గిరత్యన్తా నితియా హి త్రీ గుణాన్ గృహ్లాతి గుణాశ్చాస్యా గృహ్యంతేఽథ గర్భో భవతి. నిరు, ౧౦. ౨౩. (అసి) (ఓషధీనామ్) సోమయవాదీనామ్ (గర్భః) (వనస్పతీనామ్) అశ్వత్థాదీనామ్ (గర్భః)

(విశ్వస్య) సర్వస్య (భూతస్య) ఉత్పన్నస్య (అగ్నే) దేహాంతప్రాపక జీవ (గర్భః) (అపామ్) ప్రాణానాం జలానాం వా (అసి) ||౩౭|| అన్వయః :- హే అగ్నే! అగ్నిభుక్తజీవః చతురస్త్య మగ్ని రివౌషధీనాం గర్భో వనస్పతీనాం గర్భః. విశ్వస్య భూతస్య గర్భోఽపాం గర్భశ్చాసి తస్మాత్ప్రమణోఽసి. ||౩౭|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిపమాలంకారః. హే మనుష్యా యే విద్యుద్వత్సర్వాన్తగతా జీవా జన్మవన్తః సన్తి తాన్ జానన్వీరి. ||౩౭||

పదార్థము :- అగ్నే = రెండవశరీరమును పొందు జీవమా! అగ్నిరుద్యాడవైన నీవు, ఉషధీ నామ్ = సోమలతా యవద్యోషదులయొక్క. గర్భః = దోషముల మధ్యస్థుడవు, వనస్పతీనామ్ = రావి మొదలగు వనస్పతులమధ్య, గర్భః = శోధితుడవు. విశ్వస్య భూతస్య = ఉత్పన్నమైన సకల లోకముల మధ్య, గర్భః = గ్రహించువాడవు. అపామ్ = ప్రాణముల జలములయొక్క, గర్భః = గర్భిరూపముగ లోపల నుండువాడవు నై. అసి = ఉన్నావు, కనుక నీవు లజాడవు అనుగా స్వయముగ జన్మరహితుడవు. ||౩౭||

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందు వాచకబుద్ధిపమాలంకారమున్నది. మానవులారా! విద్యుత్తు వలె సర్వాంతరగతమైన యే జీవములు జన్మించునవియై యున్నవో. వానిని ఎఱుగుదు. ||౩౭|| (౫౦౦)

౫౦౦ ప్రసద్యేత్యస్య విరూప ఋషిః, అగ్ని రైవతా, నిధిదాల్పస్థుష్ట పృంధి, దైవతః స్వరం.

మరణా నై శరీరస్య కా గతిః కార్యేత్యాహ. మంత్రాస్తమున శరీర మేమి కావలయును?

ప్రసద్య భస్మనా యోని మువశ్చ పృథివీమగ్నే.

సఙ్గిసృజ్య మాతృభిష్ట్యం జ్యోతిష్మాన్మనూనదః ||

[౩౮]

ప్రసద్యేతి ప్ర + సద్య భస్మనా, యోనిమ్, అహః, చ, పృథివీమ్, అగ్నే.

సఙ్గిసృజ్యేతి సమ్ + సృజ్య, మాతృభిరితి మాతృ + భి, త్వమ్, జ్యోతిష్మాన్, పునః, ఆ, అనదః.

[౩౮]

పదార్థః :- (ప్రసద్య) సగర్భ (భస్మనా) దగ్ధేన (యోనిమ్) దేహధారణచారిణమ్ (అహః) (చ) అగ్నిదీపికమ్ (పృథివీమ్) (అగ్నే) ప్రకాశమాన (సంసృజ్య) సంసర్గీభూత్వా (మాతృభిః) (త్వమ్) (జ్యోతిష్మాన్) ప్రకస్తప్రకాశయ క్తః (పునః) వశ్చార్ (ఆ) (అనదః) ప్రాప్తోఽసి. ||౩౮|| అన్వయః :- హే అగ్నే! సూర్య ఇవ జ్యోతిష్మాన్ స్వయం భస్మనా పృథివీం చావశ్చ యోనిం ప్రసద్య మాతృభిః సహ సంసృజ్య పునరానదః. ||౩౮|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిపమాలంకారః. హే జీవా! భవంతో యదా శరీరం త్యజత తదై తద్భస్మీభూతం సత్పృథివ్యాదినా సహ సంయునక్తు యాయ మాత్మావశ్చామ్నా శరీరేషు గర్భాయం ప్రవిశ్య పునః శరీరాః సంతో విద్యమానా భవన్వీతి. ||౩౮||

పదార్థము :- అగ్నే = ప్రకాశమానుడవగు పురుషుడా! జ్యోతిష్మాన్ = సూర్యుని వలె, ప్రశం సిత ! ప్రకాశముగల జీవమా! నీవు, భస్మనా = శరీరదాహాంతరము. పృథివీమ్ = పృథివి మధ్య, చ = అగ్నిదీపులమధ్య, అహః = జలములమధ్య, యోనిమ్ = దేహధారణమునకు కారణమును, ప్రస ద్య = పొంది మతియు, మాతృభిః = తల్లుల ఉదరములందు వాసమొనరింపి, పునః = మరల, అన దః = శరీరమును పొందుచున్నావు. ||౩౮||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున వాచకబుద్ధిపమాలంకారమున్నది. ఓ జీవులారా! మీరు శరీ

రములను వదలినప్పుడు ఈశరీరములను బూడిదగ జేసి పృథివ్యాది పంచమాతములతో సంయుక్త మొనర్చుడు. మీరు మీ యాత్మలు మాతృశరీరములందున్న గర్భాశయములందు జేరి మరల శరీరమును పొందినవారలై విద్యమానులగుడు.

॥౩౮॥ (౫౫౦)

౫౫౦ పునరా నద్యేత్యన్యో విహవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చదనుష్ఠమ్ ఛంపః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ మాతాపితృపత్యాని పరస్పరం కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

మారా పితా పుత్రులు పరస్పర మెటుల పరివర్తించవలయును ?

పునరానర్త సదన మపశ్చ పృథివీ మగ్నై.

శేషే మారు ర్యథోపన్యేన నరస్యాన్వపచమః॥

॥౩౯॥

పునః, అనద్యేత్యన్యో విహవః, అనునఁ. ఇహః, చ, పృథివీమ్, అగ్నై శేషే, మారుః, యథా, ఉపన్యే ఇత్యుపన్యే, అన్యః, అస్మామ్, మచమ ఇతి వచనము.

పదార్థః :- (పునః) (అనద్య) ఆగత్య (సదనమ్) గర్భస్థానమ్ (అహః) (చ) టోణనాదికమ్ (పృథివీమ్) భూమితలమ్ (అగ్నై) ఇచ్ఛాదిగుణప్రకాశిత (శేషే) స్వపిషి (మారుః) జనన్యాః (యథా) (ఉపన్యే) ఉత్సంగే (అన్యః) అప్యన్తరే (అస్మామ్) మాతరి (ఇవతమః) అతిశయేన మగ్నలకారి. ॥౩౯॥ అన్యయః :- హే అగ్నై! యత స్తమపః పృథివీం చ సదనం పునరా నద్యస్యామన్తః ఇవతమః నన్ యథా ధారో మాతృ యన్యే శేషే తస్మాదస్యాం ఇవరమో భవ. ॥౩౯॥

భావార్థః :- పుత్రై ర్యథా మాతరః స్వాపత్యాని సుఖయన్తి తథై వాసుకాలయా సేవయా, స్వమాతరః సతతమానందయతవ్యాః, న కదాచిన్మాదా పితృభ్యాం విరోధః సమాచరణీయః. న చ మాతాపితృభ్యామేతేదధర్మ కుశిజ్ఞ యుక్తాః కదాచిత్కార్యాః.

॥౩౯॥

పదార్థము :- అగ్నై = ఇచ్ఛాదిగుణములచే ప్రకాశితమౌ నీవు, [అహః = జలములను, పృథివీమ్ = భూమిని, సదనమ్ = గర్భస్థానమును] పునః = మాటిమాటికి, అనద్య = పొంది. అస్మామ్ = ఈతల్లియొక్క, అన్యః = గర్భాశయమునందు. ఇవతమః = మంగళకారివియై, యథా = బాలాదెటుల మాతః ఉపన్యేశేషే = తల్లియొడిలో నిద్రించునో, అటులనే మాతృ సేవయందు మంగళకారివి కమ్ము.

భావార్థము :- తల్లులెటుల స్వపుత్రులను సుఖపెట్టుదురో అటులనే పుత్రులును అనుకూల సేవల ద్వారా స్వమాతలను సతత మానంద పఱచవలయును. ఎన్నటికి తల్లిదండ్రులను విరోధించ కూడదు. తల్లిదండ్రులును వారి నెన్నటికి అధర్మ కుశిజ్ఞయుతులుగ నొనర్చ గూడదు. ॥౩౯॥ (౫౫౦)

౫౫౦ పునూర్ద్యేత్యన్యో వత్సప్రి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చదాగ్నిగాయత్రీ ఛన్దః, శక్తః స్వరః.

పున ర్జనర జనన్యాం పరస్పరం వర్తమానం యోగ్యం కార్య మిత్యాహ.

తల్లిదండ్రుల విషయమున పుత్రులు పరస్పరము వర్తమానమగు యోగ్యకార్య మొనర్చవలయును.

పునరీర్షా నివర్తస్య పునరగ్న ఇషాయుషా. పునర్నః ప్రాహ్యభిహసః॥౪౦॥

పునః, ఊర్షా, ని, వర్తస్య, పునః, అగ్నై, ఇషా, ఆయుషా పునః, నః, ప్రాహ్ని,

అభిహసః,

[౪౦]

పదార్థః :- (పునః) (ఊర్జా) పరాక్రమేణ (ని) (వర్తస్వ) (పునః) (అగ్నే) (ఇషా) అన్నేన (అయిషా) జీవనేన (పునః) (నః) అన్యథ్యమై (పాహి) (అంహసః) పాపాచరణాత్. ||౪౦||
 అన్వయః :- హే! అగ్నిః మాతః పితృభ్య త్వమిషాయుషా సహ నో వర్తయ. పునః రంహసః పాహి, హే పుత్రః త్వమూర్జా సహ నివర్తస్వ. పున ర్నోఽస్మానంహసః పాహి. ||౪౦|| భావార్థః :-
 యథా విద్వాంసో మాతాపితరః స్వస్త్వానాన్ విద్యాయా సుశిక్షయా దుష్టాచరాత్ పృథగగ్రీక్షేయ స్తథా
 ఽపితృభ్యస్యేతాన్ పాపాచరణాత్ సతతం పృథగగ్రీక్షేయః. నైవం వినా సర్వే ధర్మాచారిణో బవితుం
 శక్నువన్తి. ||౪౦||

పదార్థము :- అగ్ని = తేజస్వీలగు నోతల్లితందుగ్రిలారాః మిరు, ఇషాయుషా = అన్నముతోను
 జీవనముతోను, నః = మమ్ము వర్తిలజేయుడు. పునః = మాటిమాటికి, అంహసః = దుష్టాచరణముల
 నుండి, పాహి = రక్షించుడు, ఓ పుత్రుడా! నీవు, ఊర్జా = పరాక్రమముతో పాపములనుండి. నివర్త
 త్వస్వ = వేరుగ నుండుము. పునః = మఱిల మమ్ముకూడ పాపములనుండి వేరుపఱుము ||౪౦|| ౫౫౩
 భావార్థము :- విద్వాంసులగు మాతాపితరులెఱుల స్వసంతానములను విద్యాసుశిక్షలచే దుష్టాచరణముల
 నుండి వేరుగా నుంచి రక్షించుదురో ఆటలునే అన్యథ్యులుకూడ వారిని పాపాచరణముల నుండి సత
 తము దూరపరచవలెను. ఇటుల కానిదే అందరు ధర్మాచరణలు కాజాలరు. ||౪౦|| (౫౫౩)

౫౫౩ సహ సర్వేభ్యస్య వత్సప్రీ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా. నిచ్చద్ధాయతీర్ ఛనచః, వృక్షః స్వరః.
 విద్యద్విః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. విద్వాంసు లెఱుల ప్రవర్తించవలయును;

సహ రయ్యా నివర్తస్వాగ్నే పిన్వస్వ ధారయా విశ్వప్నోన్య విశ్వతస్సరి ||౪౧||
 సహ, రయ్యా, ని, వర్తస్వ, అగ్నే, పిన్వస్వ, ధారయా, విశ్వప్నోన్యతి విశ్వ+
 ప్నోన్య, విశ్వతః, పరి. [౪౧]

పదార్థః :- (సహ) (రయ్యా) శ్రీప్రాపికయా (ని) (వర్తస్వ) (అగ్నే) విద్యన్ (పిన్వస్వ)
 సేవస్వ (ధారయా) సుసంస్కృతయా వాచా (విశ్వప్నోన్య) విశ్వాన్ సర్వాన్ భోగాన్ యయా
 ప్నోతి తయా (విశ్వతః) సర్వస్య జగతః (పరి) మధ్యే. ||౪౧|| అన్వయః :- హే అగ్నే! త్వం
 విశ్వప్నోన్య రియ్యా ధారయా సహ విశ్వతస్సరి నివర్తస్వాస్మాన్ పిన్వస్వ చ ||౪౧|| భావార్థః :-
 విద్యద్వి ర్మమైరస్మిన్ జగతి సుబుద్ధ్యా పురుషార్చేన శ్రీమన్తో ధాత్వాఽన్యేపి ధవవన్తః సంపాద
 నీయాః, ||౪౧||

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా! నీవు, విశ్వప్నోన్య = సకలపదార్థములను భోగించ
 దగిన సాధనములగు. ధారయా = మంచినస్కృతవాఙ్మలతో, సహ = పాటు, విశ్వతస్సరి = నమస్త
 భూగోళమంతటిలో, ని = నిరంతరము, వర్తస్వ = వర్తమానుడవు కమ్ము, మతీయు మమ్ము,
 పిన్వస్వ = సేవించుము. ||౪౧||

భావార్థము :- విద్వాంసులగు మానవులీ జగత్తునందు సుబుద్ధిచేతను, పురుషార్థముచేతను
 శ్రీమంతులై, ఇతరులనుకూడ ధనవంతులుగ నొనర్చవలయును. ||౪౧|| (౫౫౪)

౫౫౪ బోధా మ ఇత్యస్య దీర్ఘమా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా. విరాడ్బా త్రిపుష్పన్దః, దైవతః స్వరః.
 మనుష్యాః పరస్పర మధ్యయనాధ్యాపనం కథం కుర్యు రిత్యాహ.

మానవులెటుల పరస్పరము చదువవలయును. చదివించవలయును?

దోధా మే అస్య వచసో యవిష్ట మభిహిష్టస్య ప్రభృతస్య స్వధావః।

పీయతి త్వో అను త్వో గృణాతి వద్దారుష్టే తన్వం వందే అగ్నే ॥౪౨॥

బోధ, మే, అస్య, వచసః, యవిష్ట, మభిహిష్టస్య, ప్రభృతస్యేతి ప్రభృ
త్స్య, స్వధావ ఇతి స్వధా+వః, పీయతి, త్వః, అను, త్వః, గృణాతి, వద్దారుః తే,
తన్వమ్, వందే, అగ్నే [౪౨]

పదార్థః :- (బోధ) అవగచ్ఛ. అత్యధ్యయ చోత సజి ఇతి వీర్తః (మే) మమ (అస్య) వ
త్తమానస్య (వచసః) (యవిష్ట) అతిశయేన యువన్ (మంహిష్టస్య) అతిశయేన ఖాషితం యోగ్యస్య
మహతః (ప్రభృతస్య) ప్రకర్షణ ధారకస్య పోషకస్య వా (స్వధావః) ప్రకస్తా స్వధా బహూన్య
న్నాని విద్యంతే యస్య సః (పీయతి) నిన్దే. అతానేతాద్వా అపి ధాతవో భవన్తి నిన్దార్థః. (త్వః)
కశ్చిత్ విద్యతః (అను) పశ్యాత్ (త్వః) కశ్చిత్ (గృణాతి) స్తుయాత్ (వద్దారుః) అభివాదనశీలః
(తే) తవ (తన్వమ్) శరీరమ్ (వందే) స్తువే (అగ్నే) శ్రోతః. ॥౪౨॥ అన్వయః :- మేయ
విష్టః స్వధావోఽగ్నేః త్వం మే మమ ప్రభృతస్య మంహిష్టస్యాస్య వచసోఽభిప్రాయం బోధ. యది
త్వో యం త్వాం పీయతి నిందేత్వోఽనుగృణాతి స్తుయాత్, తస్య తే తవ తన్వం వద్దారు రహం
వందే. ॥౪౨॥ భావార్థః :- యదా కశ్చిత్ కంచితధ్యాపయే దుపదిశేద్వా తదాఽద్యేతా శ్రోతా చ
ధ్యానం దత్వా ఽదీయాత శృణుయాచ్చ. యదా సత్త్వాసత్త్వయో ర్నిర్ణయః స్వాత్మదా సత్త్వం గృహ్ణీ
యా దసత్త్వం త్యజేదేవం కృతే సతి కశ్చిన్నిన్ద్యాత్ కశ్చిత్ స్తుయాత్ తర్హ్యపి కదాచిత్సత్త్వం న త్యజే
దన్యతం చ న భజే దిదమేవ మనుష్యస్యాసాధారణో గుణః. ॥౪౨॥

పదార్థము :- యవిష్ట = అత్యంతయువకుడా ! స్వధావః = ప్రశంసితాన్నములు కలవాడా !
అగ్నే = ఉపదేశమునకు యోగ్యుడవైన శ్రోతా! నీవు, మే = నాయొక్క, ప్రభృతస్య = చక్కగా
ధారణపోషణమొనర్చునవి, మంహిష్టస్య = చక్కగాచెప్పదగినయు నగు మాటల అభిప్రాయమును
తెలుసుకొనుము, త్వః = నిందకుదెవడైనా, పీయతి = నిన్నునిందించినను, త్వః = ఎవడైనా, అను =
వరోక్షమున, గృణాతి = స్తుతించినను, తే = ఆ నీయొక్క, తన్వమ్ = శరీరమును, వందారుః =
అభివాదనశీలుడనగు నేను స్తుతించుచున్నాను. ॥౪౨॥

భావార్థము :- ఎప్పుడైనా ఎవరైనా ఎవరికైనా చదువు చెప్పినను లేక ఉపదేశించినను
అప్పుడా అద్యేత లేక శ్రోత మనసుంచి చదువవలయును వినవలయును, ఎప్పుడైనా సత్త్వాసత్త్వముల
నిర్ణయము జరుగుచో అప్పుడు సత్త్వమును గ్రహించవలయును. అసత్త్వమును త్యజించవలయును,
ఇటులొనర్చినప్పుడు ఎవడు నిందించినను, ఎవడు స్తుతించినను సత్త్వమును ఎన్నటికి త్యజించగూడదు.
అసత్త్వమును ఎన్నటికి భజించగూడదు. ఇదియే మనుష్యులకున్న ఆసాధారణగుణము. ౪౨ (౫౫౪)

౫౫౬ న బోధిత్యస్య సోమాహుతి ర్మషిః, అగ్నిర్దేవతా, అగ్ని పంక్తిశ్చస్య, పంచమః, స్వరః.

మనుష్యాః కిం కృత్వా కిం పాప్నుయూ రిత్యాహ. మానవు లేమి చేసి ఏమి పొందవలయును?

సబోధి సూరి ర్మమవా వసుపతే వసుదావన్ ।

యుయోధ్యస్మద్ ద్వేషాఽసి విశ్వకర్మణే స్వాహా॥

॥౪౩॥

సః, తోధి, సూరిః, మఘవేతి మఘ + వా, వసుపత ఇతి వసు + పతే, వసు
దావస్మిత్తీ వసు + దావన్, యుయోధి, అస్మత్, ద్వేషాఽసి, విశ్వకర్మణ ఇతి
విశ్వ + కర్మణే, స్వాహా [౪౩]

పదార్థః :- (సః) శ్రోతా వక్తా చ (తోధి) బుధ్యేత (సూరిః) మేధావీ (మఘవా) పూజ్యవి
ద్యాయుక్తః (వసుపతే) వసునాం ధనానాం పాలక (వసుదావన్) వసుని ధనాని సుపాలతేభ్యో దదాతి
తత్సంబుధౌ (యుయోధి) వియోజయ (అస్మత్) ఆస్మాకం సకాశాత్ (ద్వేషాఽసి) ద్వేషయుక్తాని
కర్మాణి (విశ్వకర్మణే) అఖిల కుభకర్మానుష్ఠానాయ (స్వాహా) స్యాం వాణీమ్॥౪౩॥ అన్వయః :-
హే వసుపతే! వసుదావన్! యో మఘవా సూరి ర్భవాన్పత్యం తోధి. స విశ్వకర్మణే స్వాహాముది
శన్ సంస్తవస్మద్ ద్వేషాఽసి వియయోధి సరతం దూరికురు. ॥౪౩॥ భావార్థః :- యే మనుష్యా
బ్రహ్మచర్యేణ జితేంద్రియాభూత్వా ద్వేషం విహాయ ధర్మబోధవిశ్య క్రత్వా చ ప్రయతంతే త ఏవ
ధార్మికా విద్వాంసోఽఖిలం సత్కానత్యం జ్ఞాతు ముపదేష్టుం చార్హన్తి నేతరే హరాభిమానయుక్తాః
క్షద్యాశయాః.

॥౪౩॥

పదార్థము:- వసుపతే = ధనముల పాలకుడా; వసుదావన్ = సుపాలకులకై ధనమిచ్చువాడా;
మఘవా = ప్రశంసితవిద్వాంసుడవు, సూరిః = బుద్ధిమంతుడవు నగు వీ నీవు సత్యమును. తోధి =
ఎరుగుదువో, సః = ఆ నీవు, విశ్వకర్మణే = సంపూర్ణకుభకర్మములనుష్ఠానమునకై, స్వాహా =
సత్యవాణిని ఉపదేశించుచున్నవాడవై, అస్మత్ = మానుండి, ద్వేషాఽసి = ద్వేషయుక్త కర్మలను,
వియయోధి = తొలగించుము.

॥౪౩॥

భావార్థము :- ఏ మనుష్యులు బ్రహ్మచర్యముతోపాటు జితేంద్రియులై ధర్మానుసార ముప
దేశించి, విని ప్రయత్నించుచున్నారో, ఆ ధార్మిక విద్వాంసులే సంపూర్ణసత్కానత్యములను ఎరుగుకు
ఉపదేశించుటకు యోగ్యులగుచున్నారు. హరాభిమానులు క్షద్యాశయులునగునితరులు కాజాలరు.

॥౪౪॥ పునస్త్యేత్యస్య సోమాహుతి ర్పుషి, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాధాక్షీ తిర్ఘ్నవః ఛన్దః దైవతః స్వరః.

కీదృశా మనుష్యాః సత్యనంకల్పా భవన్తీత్యపదిశ్యతే.

ఎటువంటి మానవుల సంకల్పములు సిద్ధించును;

పునస్త్యాఽఽదిత్యా రుద్రా వసవః సమిన్ధతాం పునర్బ్రహ్మణో వసునీథ యజ్ఞైః।

ఘృతేన త్వం తన్న వం వర్ధయస్వ సత్యాః సన్తు యజమానస్య కామాః ॥౪౪॥

పునరితి పునః + త్వా, ఆదిత్యాః, రుద్రాః, వసవః, సమ్, ఇన్ధతామ్, పునః,
బ్రహ్మణః, వసునీథే వసు + నీథ, యజ్ఞైః, ఘృతేన, త్వమ్, తన్న వమ్, వర్
ధయస్వ, సత్యాః, సన్న, యజమానస్య, కామాః. [౪౪]

పదార్థః :- (పునః) అధ్యయనాధ్యాపనాభ్యాం పశ్చాత్ (త్వా) త్వామ్ (ఆదిత్యాః) పూర్వవిద్యా
 బలయుక్తాః (రుద్రాః) మధ్యస్థాః (వనవః) పృథమే చ (విద్వాంసః) (సమ్) (ఇంద్రతామ్) పృథాశ
 యన్తు (పునః) (బ్రహ్మణః) చతుర్వేదాధ్యయనేన బ్రహ్మ ఇతి సంజ్ఞాం పాప్రిష్టాః (వసునీధ) వేదా
 దితాస్త్రబోధాభ్యాం సువర్ణాదిధనం చ యో నయతి తత్సంబుద్ధో (యజ్జ్ఞైః) అధ్యయనాధ్యాపనాది క్రియా
 మయైః (ఘృతేన) సుసంస్కృతేనాజ్ఞాదినా జలేన వా (తన్వమ్) అధ్యాపకః శోతా వా (తన్వమ్)
 శరీరమ్ (వర్షయన్వ) (సత్యాః) సప్త్య ధర్మేషు సాధవః (సన్తు) దవన్తు (యజమానస్య) యజ్ఞం
 సంగంతుం విదుషః పూజితం చ శీలం యస్య తస్య (కామాః) అభిలాషాః ॥౪౬॥ అన్వయః:-
 ఊ వసునీధః త్వం యజ్జ్ఞైర్లు తేన చ తన్వం శరీరం నిత్యం వర్షయన్వ పునస్త్యామాదిత్యా రుద్రా
 వనవో బ్రహ్మణః సమన్తతామ్, ఏవమనుష్టానాచ్యజమానస్య కామాః సత్యాః సన్తు. ॥౪౬॥ భావార్థః:-
 యే పృథయత్సేన సర్వా విద్యా అపిత్యాధ్యాప్య చ పునః పునః సత్సంగం కుర్వంతి. కువద్యవిషయ
 త్యాగేన శరీరాత్మనో రారోగ్యం పర్థయన్వ నిత్యం పురుషార్థ మనుతిష్ఠంతి, తేషామేవ సంకల్పాః
 సత్యాః భవన్తి నేతరేషామ్.

॥౪౬॥

పదార్థము:- వసునీధ = వేదాదికాస్త్రములబోధయను సువర్ణాదిధనమును లభింజేనువాడా;
 నీవు, యజ్జ్ఞైః = అధ్యయనాధ్యాపనములను క్రియారూపయజ్ఞములచేతను, ఘృతేన = సుసంస్కృత
 ములైనమృతాదుల చేతను, లేక జలము చేతను, తన్వమ్ = శరీరమును నిర్వము పర్థింపజేయుము.
 పునః = అధ్యయనాధ్యాపనములతర్వాత్, త్వా = నిన్ను; ఆదిత్యాః = పూర్వవిద్యాబలయుక్తులు. రుద్రాః
 = మధ్యస్థవిద్వాంసులు, మరయు. వనవః = ప్రథమవిద్వాంసులు, బ్రహ్మణః = నాలుగువేదముల
 జదివి బ్రహ్మపదవిని పొందినవారు, సమంధతామ్ = చక్కగా ప్రకాశింపజేయుదురు గాక! ఈవిధ
 మైన అనుష్ఠానముచే, యజమానస్య = యజ్ఞసత్సంగము, విద్వాంసుల సత్కారమొనర్చు పురుషుని
 యొక్క, కామాః = కామనలు, సత్యాః సంత = సత్యములగు గాక!

॥౪౬॥

భావార్థము:- ఎవరు ప్రయత్నముతో సకలవిద్యలను చదివి, చదివించియు, పదేపదే సత్సం
 గమొనర్చెదరో, కువద్యమును విషయములను త్యజించి శరీరాత్మల ఆరోగ్యమును పెంపొందించి
 నిత్యము పురుషార్థమును ఆచరించెదరో, అట్టివారి సంకల్పములే సత్యములగును, ఇతరులవి
 కాజాలవు.

॥౪౬॥ (౫౫౭)

౫౫౮ అపేతేత్యస్య సోమాహుతి ర్ఘ్నిః, వితరో దేవతా, నిష్కదాగ్నీ త్రిష్టప్నన్దిః, రైవతః స్వరః.

అథ జన్యజనకాః కిం కిం కర్మాచరేయు రిత్యాహ.

మాతాపితృ సంరాచము లేమేమి కర్మలాచరించవలయునా?

అపేతపీత వి చ సర్వతాత్తో యేఽత్రస్థ పురాణా యే చ సూతనాః ।

అదాద్యమోఽవసానం పృథివ్యా అక్రన్నిమం పితరో లోకమస్మై ॥౪౭॥

అప, ఇత, వి, ఇత, వి, చ, సర్వత, అతః, యే అత్ర, స్థ, పురాణాః, యే, చ,
 సూతనాః అదాత్, యమః, అవసానమిత్యవ+సానమ్, పృథివ్యా, అక్రన్, ఇమమ్,
 పితరః లోకమ్, అస్మై.

[౪౭]

పదార్థః :- (అప) (ఇత) త్యజత (వి) (ఇత) వివిధతయా పాప్తిస్తుత (వి) (చ) (సర్వత) గచ్ఛత (అతః) కారణాత్ (యే) (అతః) అస్మిన్నమయే (స్త) భవధ (పురాణాః) ప్రాగధీతవిద్యాః (యే) (చ) (నూతనాః) సంప్రతిగృహీతవిద్యాః (అదాత్) ఏద్యాత్ (యమః) ఉపరతః పరీక్షకః (అప సానమ్) అవకాశ మధికారం వా (పృథివ్యాః) మామే ర్మధ్యే వర్తమానాః (అక్రన్) కుర్వన్తు (ఇమమ్) స్రుత్యక్షమ్ (పితరః) జనకా అధ్యాపకా ఉపదేశకాః పరీక్షకా వా (లోకమ్) అర్చం దర్శనమ్ (అస్మై) సత్యసంకల్పాయ. ||౪౫|| అన్వయః:- యే విద్యాంసో యేఒత్ర పృథివ్యా మధ్యే పురాణా యే చ నూతనాః పితరః స్త లేఒస్మై ఇమం లోక మక్రన్. యాన్ యష్మాన్ యమోఒప సానమాదా తే యూయమతోఒధర్మాదపేతధర్మం వీతాత్రైవ చ విసర్వత. ||౪౫|| ఛావాద్యః:-

అయమేవ మాతాపిత్రాచార్యాణాం పరమో ధర్మోఒస్తి యచ్చస్తాభ్యో విద్యానుశిషే ప్రాప్తికారం యేఒధర్మా న్ముక్తా ధర్మేణ యుక్తాః సరోపకాపియీ వృద్ధా యువానశ్చ విద్యాంసః సన్తి తే సతతం సత్యోఒపదేశేనావిద్యాం నివర్త్య విద్యాం జనయిత్వా కృతకృత్యకృతవస్తు. ||౪౫||

పదార్థము :- విద్యాంసులారాః యే = ఎవరు, అతః = ఈ మయమున, పృథివ్యాః = భూమిదనున్నవారు, పురాణాః = ప్రథమముగ విద్యునన్యసించినవారు, చ = మరియు, యే = ఎవరు, నూతనాః = ఇప్పుడు విద్యాభ్యాసమొనర్చువారు, పితరః = పితరులు, పదివింశువారు, ఉపదేశించు వారు, పరీక్షించువారు, స్త = ఉన్నారో. లే = వారు, అస్మై = ఈ సత్యసంకల్పియైన మానవునకై, ఇమమ్ లోకమ్ = స్రుతక్షముగనున్న ఈవైదిక జ్ఞానమును, సిద్ధలోకమును, అక్రన్ = సిద్ధమొనర్చెదరుగాక! ఏ మిమ్ములను, యమః = పొందిన పరీతతుడు, అపసానమ్ = అవకాశమును, అధికారమును, అదాత్ = ఇచ్చునో, ఆ మిరు, అతః = ఈ అధర్మమునుండి, అపేత = దేలుగానుండుడు, మతీయు, ధర్మమును, వీత = విశేషించి పొందుడు, అతః = మరియు నిందులోనే, విసర్వత = విశేషించి గమన మొనర్చుడు. [ముందుకు సాగుడు.], ||౪౫||

ఛావాద్యము :- తల్లిదండ్రులు ఆచార్యుల పరమధర్మమియ్యది:- వారు సంకానమునకు విద్యా నుశిషే లభింపజేయ వలయును. అధర్మయుక్తులు, ధర్మయుక్తులు, సరోపకారప్రియులు, వృద్ధులు యువకులు నగు నే విద్యాంసులున్నారో, వారు సత్యోఒపదేశముచే అవిద్యనులొంగించి, విద్యను కలిగింపజేసి కృతకృత్యకృతయ్యెదరు గాక! ||౪౫|| (౫౫౮)

౫౫౮ సంజ్ఞానమిత్యన్య సోహహతి ర్భుషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భుగిగ్రాత్రీష్టవ్ భంబః, దైవతః స్వరః.

అధ్యేత్రధ్యాపకాః కిం కృత్వా సుఖినః స్వర్గ రిత్యాహ.

చదువువారు, చదివింపవారు ఏఱి చేసి సుఖులు కావలయును:

సంజ్ఞాన మసి కామధరణమ్మయి తే కామధరణ మ్మూయాత్.

అగ్నే ర్భూస్యాస్యగ్నేః పురీషమస్తి చిత్తస్థ పరిచిత్ ఓర్వస్వచిత్తః శ్రయధ్వమ్||౪౯||

సంజ్ఞానమితి సమ్ + జ్ఞానమ్, అసి, కామధరణ మిచ్ఛి కామ + ధరణమ్, మయి,

తే, కామధరణమితి కామ + ధరణమ్. భూయాత్, అగ్నే, భస్మ, అసి, అగ్నేః, పురీషమ్, అసి, చిత్తః, స్త, పరిచిత్ ఇతి పరి + చిత్తః, ఓర్వస్వచిత్త ఇత్యూర్ధ్వ చిత్తః, శ్రయధ్వమ్.

[౬౬]

పదార్థః :- (సంజ్ఞానమ్) సమ్యగ్విజ్ఞానమ్ (అసి) (కామధర్మణమ్) సంకల్పానా మధరణమ్ (మయి) (తే) తన (కామధరణమ్) (భూయాత్) (అగ్నేః) పాపకస్య (భస్మ) దగ్ధదోషః (అసి) (అగ్నేః) విద్యుతః (పురీషమ్) పూర్తం బలమ్ (అసి) (చితః) సంచితః (స్త) రవత (చరిచితః) పరితః సర్వతః సుచేతారః (ఊర్ధ్వచిత్తః) ఊర్ధ్వం సంచిన్వంతః (శ్రియధ్వమ్) సేవధ్వమ్. ||౪౬||
అన్వయః :- హే విద్యం స్వం యతస్సంజ్ఞానం ప్రాప్తోఽసి. యత్ త్వమగ్నే ర్భస్మాస్మాగ్నే ర్యతే పురీషమాప్తోఽసి. తస్మాం ప్రాయ. యస్య తే తవ యత్కామధరణ మస్తి తత్కామధరణం మయి భూయాద్యథా యాయం విద్యాదిభుభగుడై శ్చితః చరిచిత ఊర్ధ్వచిత్తః స్త పురుషార్థం చాశ్రయధ్వం తదా వయమపి ధవేమ. ||౪౭||
భావార్థః :- జ్ఞానసః సదా విదుషాం సకాశాద్విద్యాః ప్రార్థ్య పృచ్ఛేయం రాగవద్యుష్మానుః పదార్థవిజ్ఞానమస్తి తావత్సర్వసామ్యం ధత్త, యావత్ ర్హస్త క్రియా భవంతో జానన్తి తావత్ రస్మాచ్ శీతత యథా వయం భవదాశ్రితా భవేమ తద్దేవ భవన్తోఽస్యస్మాకమాశ్రయాః సన్తు. ||౪౮||

పదార్థము :- విద్వాంసుడానీవు, సంజ్ఞానమ్ = ఏ పూర్తివిజ్ఞానమును. అసి = పొందియున్నావో ఏ నీవు, అగ్నేః = అగ్నిచే చేయబడిన, భస్మ = భస్మమువలె దోషములను భస్మమొనరించువాడవై, అసి = ఉన్నావో, అగ్నేః = విద్యుత్తుయొక్క, పురీషమ్ = ఏ పూర్తిబలమును పొందినవాడవై, అసి = ఉన్నావో, అవిజ్ఞానభస్మమును, బలమును నాకును నిమ్ముతే = ఏ నీయొక్క, కామధరణమ్ = సంకల్పముల కాదారమైన అంతఃకరణమేది యున్నదో, కామధరణమ్ = ఆకామనల ఆధారము, మయి భూయాత్ = నాయందు లభించును గాకః ఎటుల మీరు విద్యాదిభుభగుణములద్వారా, చితః = ఏకత్రితమైనవారు, పరిచితః = సకల పదార్థములను అన్ని దిక్కులనుండి సంచయన మొనర్చువారు, ఊర్ధ్వచితః = ఉత్కృష్టగుణముల సంచయ కర్తలును నై పురుషార్థమును, శ్రయధ్వమ్ = చేసెదైదరో అటులనే మేమును ఒనర్చెదము గాకః ||౪౯||

భావార్థము :- జ్ఞానపులు సదా విద్వాంసుల వద్ద విద్య నభిలషించి ప్రశ్నించవలయును. మీరో పదార్థముల విజ్ఞానమెంతయున్నదో, అదంతము మాయందు ధరింపజేయుడు. మీరెఱిగినంత శిల్పకల [హస్తక్రియ] అంతయు మాకు నెఱిగింపుడు. ||౫౦|| (౫౯)

౫౦ అయం స ఇత్యన్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, త్రిష్టవ్యన్దః, దైవతః స్వరః.

మనుష్యై రుత్తమాచరణానుకరణం కార్య మిశ్యాహ.

మానవులు ఉత్తమాచరణల ననుకరించవలయును.

అయమ్, సః, అగ్నిః, యస్మిన్, సోమమ్, ఇన్ద్రః, సుతమ్, దధే, జరరే, వావశానః ।

సహస్త్రియం వాజమత్ర్యం స సప్తిభిససవాన్తన్ తస్మాయసే జాతవేదః ||౫౧||

అయమ్, సః, అగ్నిః, యస్మిన్, సోమమ్, ఇన్ద్రః, సుతమ్, దధే, జరరే, వావశానః, సహస్త్రియమ్, వాజమ్, అత్ర్యమ్, స, సప్తిమ్, ససవానితి సస + వాన్, సన్, సూయసే, జాతవేద ఇతి జార + వేదః. [౫౨]

పదార్థః :- (అయమ్) (సః) (అగ్నిః) (యస్మిన్) (సోమమ్) సర్వాషధ్యాదిరసమ్ (ఇన్ద్రః)

సూర్యః (సుతమ్) నిష్పన్నమ్ (దధే) ధరే (జరరే) ఉదరే. జరరముదరమ్ భవతి జగ్గముస్మిన్ ద్రియతే ధీయతే వా. నిరు. ౪.౭. (వాచశానః) భృశం కామయమానః (సహస్త్రియమ్) సహస్రాప్రాప్త్యామ్ ధార్యామ్ (వాజమ్) అన్నాదికమ్ (అత్యమ్) అతితం వ్యాప్తం యోగ్యమ్ (స) ఇవ (సప్తిమ్) అశ్వమ్ (ససవాన్) దదత్ (సన్) (స్తూయసే) ప్రశస్యసే (జాతవేదః) ఉత్పన్నవిజ్ఞానమ్ ॥౪౭॥ అన్వయః :- హే జాతవేదో! యథా ససవాన్ సప్త్యం స్తుయసే అయమగ్ని రిన్ద్రశ్చ యస్మిన్ సోమం దధాతి యం సుతం జరరే అహం దధే. సో అహం వాచశానః సన్ సహస్త్రియం దధే. త్వయా సహ వాజమత్యం న సప్తిం దధే. తాత్పర్య స్త్వం భవ ॥౪౭॥ భావార్థః :- అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యథా విద్యుత్సూర్యౌ సర్వాన్ రసాన్ గృహీత్వా జగద్రసయతో యథా వత్సా సహస్త్రి త్రియా సహ పతిశ్చా నందం భుజ్జే, తథా అహం మేతద్దధే. యథా నద్గుణై ర్యుక్త స్త్వం స్తుయసే తథా అహమపి ప్రశంసితో భవేయమ్ ॥౪౭॥

పదార్థము:- జాతవేదః = విజ్ఞానమును పొందిన విద్యాంసుదా! ఎటుల, ససవాన్ సన్ = దానమొనర్చుచున్నవాడవై నీవు, స్తుయసే = ప్రశంస నీయుదవగుచున్నావో, అయమ్ అగ్నిః ఇన్ద్రః = ఈ అగ్ని మతీయు సూర్యుడు, యస్మిన్ = ఎందు, సోమమ్ = సర్వాషధి రసములను ధారణ మొనర్చుచున్నారో, సుతమ్ = సిద్ధమొనర్చు బడిన యే పదార్థమును, జరరే = ఉదరమునందు నేను, దధే = ధారణ మొనర్చుచున్నానో, సః = అట్టి నేను, వాచశానః = అత్యంతము కామించు చున్నవాడనై, సహస్త్రియమ్ = తోడుగనుండు స్వస్త్రివి ధారణ మొనర్చుచున్నానో, నీతో పాటు, వాజమ్ = అన్నాది పదార్థములను, అత్యమ్ న = వ్యాప్తమగుటకు తగిన వానివలె, సప్తిమ్ = అశ్వ మును, దధే = ధరించుచున్నానో అటులనే నీవును కమ్ము. ॥౪౭॥

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు ఉపమా వాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఎటుల విద్యుత్సూర్యులు సకలరసములను గ్రహించి జగత్తును రసమయముగ నొనర్చుచున్నారో, ఎటుల భరతతోపాటు స్త్రీ, స్త్రీతోపాటు పతి అనంద మనుభవించెదరో, అటులనే నేనీ సమస్తమును ధరించు చున్నాను. ఎటుల శ్రీకృష్ణగుణయతుడవై ప్రశంసాపాత్రుడ వగుచున్నావో అటులనే నేనును ప్రశంసా యోగ్యుడ నగుదును గాక! ॥౪౭॥ (౫౬౦)

౫౬౦ అగ్నే యత్ర ఇత్యన్య విశ్వామిత్రౌ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, భుగ్గోక్షి మంక్తి శ్చుండి, పంచమః స్వరః.

అధ్యాపక్తై ర్విష్క-పటత్వేన సర్వే విద్యారినః పారసీయా ఇత్యాహా,

అధ్యాసకులు విష్క-పటముగ విద్యార్థుల నందరిని చదివించవలయును.

అగ్నే యత్రే దివి వర్చః పృథివ్యాం యదోషధీష్వస్వాం యజత్ర ।

యేనాస్తరిక్ష ముర్వా తతన్త త్వేషః స భానురర్తవో నృచక్షేః ॥౪౮॥

అగ్నే, యత్, త్రే, దివి, వర్చః, పృథివ్యామ్, యత్, ఓషధీషు, అప్సిత్వత్వమ్ + ను, ఆ, యజత్ర, యేన, అస్తరిక్షమ్, ఉరు, అతతన్తేత్యా + తతన్త, త్వేషః, సః, భానుః, అర్తవః, నృచక్షే ఇతి నృచక్షేః. ॥౪౮॥

పదార్థః :- (అగ్నే) విద్యున్ (యత్) యన్య (త్రే) తవ (దివి) ద్యోతనాత్మకే విద్యుదాదా (వర్చః) విజ్ఞానప్రకాశః (పృథివ్యామ్) భూమా (యత్) (ఓషధీషు) యవాదిషు (అప్సి) ప్రాణేషు జలేషు వా (ఆ)

(యజుత్ర)సంగంతుం యోగ్య(యేన)(అన్తరిక్షమ్)ఆకాశమ్ (ఉరు) బహు (ఆ తలస్థ)సమన్తాత్తను
(త్యేషః)ప్రకాశః (సః) (భానుః) ప్రభాకరః (అర్జవః)అర్జాంసి బహుస్యదకాని విద్యంతే యస్మిన్
సః. అర్జసో రోషశ్చ. అ. ౫. ౨. ౧౦౯ ఇతి మత్స్వర్గే వః సరోషశ్చ (సృచక్షః) సౌన్ చక్షతే
సః ||౪౮|| అన్వయః :- హే యజుత్రాగ్నే! యద్యస్య తే తవాఽగ్నేరివ దివి వర్చః యత్
పృథివ్యా మోషదీష్వపు వర్షోఽస్తి యేన సృచక్షా భాను రర్జవో త్యేషః యేనాన్తరిక్ష ముద్ఘాతతస్య
తథా స త్వం తదస్మాను దేహి ||౪౯|| భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. అస్మిన్
జగతి యస్య సృష్టిపదార్థ విజ్ఞానం యాదృశం స్యాత్తాదృశం సద్యోఽన్యన్ గ్రాహయేత్. యది స
గ్రాహయేత్త్వరి తన్నష్టం సదన్వైః ప్రాప్తు మశక్యం స్యాత్ ||౪౮||

పదార్థము:- యజుత్ర = సంగత మొనర్చయోగ్యుడా! అగ్నే = విద్వాంసుడా! యతే =
ఏ నీయొక్క అగ్నితుల్యమైన, దివి = ద్యోతన శీలమగు నాత్మయందు, వర్చః = విజ్ఞాన ప్రకాశము,
యత్ పృథివ్యామ్ ఓషధిమ అప్పు = పృథివియందు, యవాద్యోషధులందు, ప్రాణములందు జల
ములందు నే, వర్చః = తేజస్సు ఉన్నదో, యేన = దేనిచే, సృచక్షః భానుః = మానవులకు చూ
పించు సూర్యుడు, అర్జవః = బహుజలములను వర్షింప జేయువాడు, త్యేషః = ప్రకాశకుడునై
యున్నాడో, యేన = దేనిచే, అన్తరిక్షమ్ = ఆకాశమును, ఉరు ఆత్మతత్వ = ఎక్కువ విస్తారయుక్త
ముగ నొనర్చుచున్నావో, సః = ఆ నీవు దాని సంతయు మాయందు ధరింపజేయుము. ||౪౮||

భావార్థము :- ఇచట వాచక లుప్తోపమాలంకారము కలదు. ఈ జగత్తునందెవని కెంత సృష్టి
లోని పదార్థముల జ్ఞానమున్నదో అంత వెంటనే ఇతరులకు చెప్పనిదో అది నశించిపోవును. ఇతరులు
టొందుటకు తెలుసుకొనుటకు వీలు కానిదగును. ||౪౮|| (౫౬౧)

౫౬౨ అగ్నే దివ ఇత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తి శ్చందః, మంచమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నవ్విషయమే.

అగ్నే దివో అర్జ మచ్చా జిగా స్యచ్చా దేవాః || ఊచిషే ధిష్ఠ్యా యే |

యా రోచనే పరస్తాత్ సూర్యస్య యాశ్చ వస్తా దుపత్తిష్ఠన్త ఆపః ||౪౯||

అగ్నే, దివః, అర్జమ్, అచ్చ, జిగాసి, అచ్చ, దేవాన్, ఊచిషే, ధిష్ఠ్యాః, యే,

యాః, రోచనే, పరస్తాత్, సూర్యస్య, యాః, చ, అవస్తాత్, ఉపత్తిష్ఠన్త ఇత్కుప్
+ తిష్ఠన్తే, ఆపః. ||౪౯||

పదార్థః :- (అగ్నే)విద్యన్ (దివః)ప్రకాశాత్ (అర్జమ్)విజ్ఞానమ్ (అచ్చ) (జిగాసి)ప్రాప్తి (అచ్చ)
(దేవాన్)దివ్యగుణాన్ విదుషో విద్యారినో వా (ఊచిషే)పక్తి (ధిష్ఠ్యాః) యే దిధిషన్తి బ్రువన్తి తే
ధిషాణ స్తేషు సాధవః. అత్ర ధి ధాతోర్వాహుళకా దౌడాదికః కనిన్ తతో యత్ (యే) (యాః)
(రోచనే) ప్రకాశే (పరస్తాత్)పరాః (సూర్యస్య) (యాః) (చ) (అవస్తాత్) అధస్తాః (ఉపత్తిష్ఠన్తే) (ఆపః)
ప్రాణా జలాని వా ||౪౯|| అన్వయః :- హే అగ్నే యస్త్వం దివోర్జం యా ఆపః సూర్యస్య
రోచనే పరస్తాద్యాశ్చవస్తా దుపత్తిష్ఠన్తే తా అచ్చ జిగాసి. యే ధిష్ఠ్యాః వన్తి తాన్ దేవాన్ ప్రత్యర్థ
మచ్ఛోచిషే స త్వమస్మాక ముపదేష్టా భవ. ||౪౯|| భావార్థః :- యే సువిచారేణ విద్యుతః

సూర్యకీరణేషా పర్యధఃస్థానాం జలానాం వాయూనాం చ బోధం యథా ప్రాప్నువన్తి తేఽన్యన్ ప్రతి సమ్య గుపదిశన్తు.

పదార్థము. అగ్నే = విద్వాంసుడాః ఏ నీవు, దివః = ప్రకాశమునుంచి, అర్హమ్ = విజ్ఞానమును, యః అపః = ఏ ప్రాణములు లేక జలములు, సూర్యస్య = సూర్యునియొక్క, రోచనే = ప్రకాశము లో, పరస్పాత్ = పరమముగా నున్నవో, చ = మరియు, యః లవస్తాత్ = ఏవి క్రిందను, జన్మన్తే = సమీపమున స్థితములై యున్నవో వానిని, అచ్చ = బాగుగ, కృగసి = స్తుతించుచున్నావు, యే ధిష్ణాః = మాట్లాడుప్రసీదులెవరున్నారో, డేవాన్ = ఆ దివ్యగుణములుగల విద్యార్థులకు, విద్వాంసులకు విజ్ఞానమును, అచ్చ = బాగుగ, కుచిషే = చెప్పుదువు అట్టి నీవు మావారిని నుండెంచుము. ||౪౯||

భావార్థము :- ఎవరు సువిచారముచే విద్యుత్తునందు, సూర్యకిరణములందు క్రింద మిదనుందు జలముల యొక్కయు, వాయువుల యొక్కయు జ్ఞానమును పొందుచున్నారో, వారితరులకు నింతరముండేశించవలయును. ||౪౯|| (౪౬)

౫౬౩ పురీషాన ఇత్యన్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, అగ్ని పుత్రి పుత్రః, పంచమః స్వరః.

మనుష్యై ర్వైషాదికం విహాయాసన్దితవ్యం ద్యు పదిత్యతే.

మానవులు ద్వైషాదులత్యజించి ఆనందించవలయును.

పురీష్యాసో అగ్నయః ప్రావదేభిః సజోషసః ।

జుషన్తాం యజ్ఞమద్రుహోఽనమీవా ఇహో మహీః॥

||౫౦||

పురీష్యాసః, అగ్నయః, ప్రవదేభిరితి పృ+వదేభిః, సజోషస ఇతి పృ+ జోషసః, జుషన్తామ్, యజ్ఞమ్, అద్రుహః, అనమీవా, ఇహః, మహీః. [౫౦]

పదార్థః :- (పురీష్యాసః) పూర్ణాను గుణక్రియాను భవాః (అగ్నయః) వహ్నయ ఇవ వర్తమానా విద్వాంసుః (ప్రావదేభిః) విజ్ఞానైః. అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘత్వమ్ (సజోషసః) సమానసేవా ప్రీతయః (జుషన్తామ్) సేవన్తామ్ (యజ్ఞమ్) విద్యావిజ్ఞాన దానగ్రహణాభ్యమ్ (అద్రుహః) ద్రోహృహితాః (అనమీవా) అరోగాః (ఇషః) ఇచ్ఛాః (మహీః) మహతీః ||౫౦|| అన్వయః :- సర్వే మనుష్యాః ప్రావదేభిః సహ వర్తమానా అనమీవా అద్రుహః సజోషసః పురీష్యాసో అగ్నయ ఇవ సన్తో యజ్ఞం మహీరిషో జుషన్తామ్. ||౫౦|| భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా విద్యుదవిరుద్ధా సతీ సమానసత్తయా సర్వాన్ పదార్థాన్ సేవతే తద్వైవ రోగద్రోహాది దోషై రహితాః పరస్పరం ప్రీతిమన్తో భూత్వా విజ్ఞాన పృథ్వికరం యజ్ఞం ప్రతత్య మహాన్తి సుభాని సతతం భుజ్జీరన్.

పదార్థము :- మానవులందరు, ప్రావదేభిః = విజ్ఞానములను కలిగినవారు, అనమీవా = రోగరహితులు, అద్రుహః = ద్రోహమునకు దూరులు, సజోషసః = ఒకేవిధమైన సేవాప్రేమలు గలవారు, పురీష్యాసః = పూర్ణ గుణక్రియలందు నిపుణులు, అగ్నివంటి తేజస్సులు నగు విద్వాంసులునై, యజ్ఞమ్ = విద్యావిజ్ఞానదానము-గ్రహణము అను యజ్ఞమును మఱియు, మహీః ఇషః = పెద్ద పెద్ద కోరికలను, జుషన్తామ్ = సేవించవలయును. ||౫౦||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది, విద్యుత్తు అనుకూలమైనదై సమాన భావముతో నెఱుల నకల పదార్థములను సేవించుచున్నదో అటులనే రోగ ద్రోహాది

దోష రహితులై పరస్పరము ప్రీతియుతులై విజ్ఞానమును వృద్ధియొనర్చు యజ్ఞమును వ్యాపింపజేసి సతతము మహాసుఖముల ననుభవించవలయును.

॥౫౦॥ (౫౬౩)

౫౬౩ ఇదామగ్న ఇత్యన్య విద్యానిత్ర ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, భుగక్తిః పంక్తి శ్శుంహః, వంచమః స్వరః.

మనుష్యై ర్గర్వాధానాది సంస్కారై రపిత్యాని సంస్కర్తవ్యాపిత్యాహ.

మానవులు గర్వాధానాది సంస్కారములచే బాలకులను సంస్కరించవలయును.

ఇదా మగ్నే పురుషః సస్య సని గోః శశ్వత్తమ భూవమానాయ సాధ.

స్యాన్నః సూనుః స్తనయో విజావా అగ్నే సా తే సుమతి ర్భూత్వస్తే॥

ఇదామ్, అగ్నే, పురుషః సస్య సని గోః శశ్వత్తమ మితి

శశ్వత్ + తమమ్, భూవమానాయ, సాధ, స్యాత్, సః, సూనుః, రనయః విజా

వే + విజా + వా, అగ్నే, సా తే, సుమతిరితి సుమతిః, భూత్, అస్మై భూత్వస్తే॥౫౧॥

పదార్థః :- (ఇదామ్)స్తోత్రముద్ధావచమ్(అగ్నే)విద్యన్(పురుషంసమ్)పురుషి బహుని
దంసాని కర్మాణి భవన్తి యస్మాత్(సనిమ్)సంవిభాగమ్(గోః)వాచః (శశ్వత్తమమ్)అతిశయితమ
నాదిరూపం వేదబోధమ్(భూవమానాయ) పిత్యాం స్వర్తమానాయ(సాధ)సామ్యహి. అత్ర వ్యతయేన
శవ్ (స్యాత్)భవేత్(సః)అస్మాకం(సూనుః)ఉత్పన్నః(తనయః)పుత్రః(విజావా)వివిధైశ్వర్యజనకః
(అగ్నే)అధ్యాపక(సా)(తే)తవ(సుమతిః)కోభనా ప్రజ్ఞా (భూతు) భవతు. అత్ర శబో లక్. భూ సు
వోస్తి జీతి గుణాభావః. (అస్మై)అస్మాకమ్. ॥౫౧॥ అన్వయః :- ఓ అగ్నే తే సా సుమతి
రస్మై భూతు యయా తే నోఽస్మాకం చ యో విజావా సూనుః తనయః స్యాత్. తయా త్వం తస్మై
భూవమానాయేదాం గోః శశ్వత్తమం పురుషంసం సని సాధాగ్నే పయం వ సామ్యయామ, ॥౫౧॥

భావార్థః :- మాతాపితృభ్యా మచార్యేణ చ సావధానతయా గర్వాధానాది సంస్కారరీత్యా సుసంతాన
సుత్పాద్య వేదేశ్వర విద్యాయుక్తా దీరుత్పాద్యా. నహిదృశోఽన్యో ధర్మోఽనత్య సుఖనిధి ర్వర్తత
ఇతి నిశ్చేతవ్యమ్. ॥౫౧॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా; తే సా సుమతిః = నీ యొక్క ఆ సుందరబుద్ధి.
అస్మై భూతు = మాకు లభించుగాక; దేనిచే నీకు, సః = మఱియు మాకు, విజావా సూనుః తనయః
= ఉత్పన్నుడగుపుత్రుడు వివిధ శ్వర్యములను త్పాదనమొనర్చువాడుగ, స్యాత్ = అగునో, ఆ బుద్ధిచే
నీవు, భూవమానాయ = విద్యను గ్రహించునతనికై. ఇదామ్ = స్తుతికి యోగ్యమగు వాణిని, గోః =
వాణి సంబంధమగు, శశ్వత్తమమ్ = అత్యంత అనాదిరూపమైన వేదజ్ఞానమును మఱియు, పురుషం
సమ్ = బహుకర్మలు సిద్ధింపజేయు, సనిమ్ = ఋగ్వేదాది వేదవిభాగమును, సాధ = సిద్ధింపజేయుము.
మఱియు నో అధ్యాపకా : మేమును సిద్ధింపజేయుదుము గాక । ॥౫౧॥

భావార్థము :- సావధానముతో గర్వాధానాది సంస్కార పద్ధతుల ననుసరించి మంచి సంతాన
మును కని, వారికి వేదమందు, ఈశ్వరునియందు విద్యలందు [శ్రద్ధయుండు] బుద్ధిని లభింపజేయువల
యును. అపత్య సుఖముల నిధిగ నుండు నితరధర్మ మెద్దియు విలువంటిది లేదని మాతాపిత్రా
చార్యులు నిశ్చయము చేసుకొనవలయును.

॥౫౧॥ (౫౬౪)

౫౬౫ అయం త ఇత్యన్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నివృధావ్యసంప్త పృన్తః, గాంధారః స్వరః.

అథ జన్యజనకానాం కర్తవ్యం కర్మాహ.

మాతా పితృపుత్రాదుల పరస్పర కర్తవ్యము చెప్పబడుచున్నది.

అయన్తే యోని ర్మృత్వియో యతో జాతో అరోచథాః ।

తం జానన్నగ్న ఆ రోహానో వర్ధాయ రయమ్ ॥౫౬౬॥

అయమ్, తే, యోనిః, ఋత్వియః, యతః, జాతః, అరోచథాః, తమ్, జానన్,

అగ్నే, ఆ, రోహ, అథ, నః, వర్తయ, రయమ్ ॥ ౫౬౭ ॥

పదార్థః :- (అయమ్) (తే) తవ (యోనిః) దుఃఖ వియోజకః సుఖ సంయోజకో వ్యవహారః (ఋత్వియః) ఋతుసమయోఽన్య ప్రాప్తః. అత్ర చన్దసి ఘనీతి ఘన ప్రత్యయః (యతః) య స్మాత్ (జాతః) ప్రాదుర్భూతః సన్ (అరోచథాః) ప్రదీప్యేతాః (తమ్) (జానన్) (అగ్నే) అగ్ని రివ స్వచ్ఛాత్మన్ (ఆ) (రోహ) ఆరూఢో భవ (అథ) అనన్తరమ్. అత్ర నిపాతస్య చేతి సంహితాయాం దీర్ఘః (నః) అస్మత్వమ్ (వర్తయ) అత్రాన్వేషా మపీతి సంహితాయాం దీర్ఘత్వమ్ రయమ్ ప్రళస్తాం శ్రియమ్. ॥౫౬౬॥ అన్వయః :- హే అగ్నే త్వం యస్తే తవ ఋత్వియోఽయం

యోని రస్తి యతో జాత స్త్యమరోచథాః. తం జానన్త్యమరోహథ. నో రయిం వర్తయ. ॥౫౬౭॥

భావార్థః :- హే మాతా పిత్రాద్యారాః యూయం పుత్రాన్ పుత్రికృణ్వ ధర్మేణ బ్రహ్మచర్యేణ సేవితేన సద్విద్యా జనయిత్వేన దిశత. హే సన్తానాః యూయం సద్విద్యయా సదాచారేణాస్మాన్ సుసేవయా ధనేన చ సతతం సుఖయతేతి.

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలె శుద్ధాంతః కరణముగల విద్వాంసుడా! తే = నీయొక్క, ఋత్వియః = ఋతుకాలమునందు లభించినదైన, అయం యోనిః = ఏ యీ దుఃఖనాశకము, సుఖ వర్ధకమునగు వ్యవహారమున్నదో, యతః = దేనిచే, జాతః = పుట్టినమీరు, అరోచథాః = ప్రకాశితులగుదురో, తమ్ జానన్ = దానిని ఎఱుగుచు నీవు, ఆరోహ = శుభగుణము లందారూఢుడవు కమ్ము. అథ = తర్వాత, నః = మాకై, రయమ్ = ప్రళంసిత లక్ష్మిని, వర్తయ = వృద్ధి యొనర్చుము. ॥౫౬౮॥

భావార్థము :- ఓ మాతపిత్రా చార్యులారా! మీరు పుత్రులకు పుత్రికలకు ధర్మానుకూలముగ సేవిత బ్రహ్మచర్యముచేత్రేష్టవిద్యను ప్రసద్ద మొనర్చి ఉపదేశించుడు. ఓ సంతానమా! మీరు సద్విద్య ద్వారా సదాచారము ద్వారా మంచి సేవచేతను ధనముచేతను, మమ్ము నిరంతరము సుఖయుక్తులుగ నొనర్చుడు.

౫౭. (౫౬౫)

౫౬౬ చిదసీత్యన్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాడవ్యసంప్త పృన్తః, గాంధారః స్వరః.

కన్యాభిః కిం కృత్వా కిం కార్య మిత్యాహ? కన్య లేమియొనర్చి ఏమి ఆచరించ వలయును?

చిదస్తి తయా దేవతయాఽజ్గిరన్వద్ ధ్రువా సీద ।

పరిచిదస్తి తయా దేవతయాజ్గిరన్వద్ ధ్రువా సీద ॥ ౫౬౯ ॥

చిత్, అస్తి, తయా, దేవతయా, అజ్గిరన్వద్, ధ్రువా, సీద, పరిచిదితి

పరి+చిత్, అసి, తయా, దేవతయా అజ్గిరస్వత్, ధ్రివా, సీద. ॥౫౩॥

పదార్థః :- (చిత్) సంజ్ఞప్తా (అసి) (తయా) (దేవతయా) దివ్యగుణ ప్రాపికయా (అజ్గిరస్వత్) (ప్రాణపత్) (ధ్రివా) నిశ్చలా (సీద) భవ (పరిచిత్) విద్యాపరివయం (ప్రాప్తా) (అసి) (తయా) ధర్మానుష్ఠాన యుక్తయా క్రియయా (దేవతయా) దివ్యగుణ ద్రవయా (అజ్గిరస్వత్) హిరణ్యగర్భ వత్ (ధ్రివా) నిష్క-మ్నా (సీద) అవతిష్ఠస్వ. ॥౫౩॥ అన్వయః :- హే కన్యే! యా చిదసి సా త్వం తయా దేవతయా సహజీరస్వత్ ధ్రివా సీద. హే బ్రహ్మచారిణి! యా త్వం పరిచిదసి సా తయా దేవతయా సహజీరస్వద్ ధ్రివా సీద, ॥౫౩॥ భావార్థః :- సర్వై ర్మాతా పిత్రాదిభి రధ్యాపికాభి ర్విదుషీభిశ్చ కన్యాః సంబోధనీయాః :- థో కన్యా! యాయం యది పూర్వేనాభిజ్ఞితేన బ్రహ్మ చర్యే జాతీలా విద్యాః సుశిక్షేః (ప్రాప్య యవతయో భూత్వా స్వసదృశై ర్స్వరైః స్వయంవరం వివాహం కృత్వా గృహశ్రమం కుర్యాత్, తస్మి సర్వాణి సుఖాని లభేద్వం సన్తానశ్చ జాయేరన్. ॥౫౩॥

పదార్థము :- ఓ కన్యా! ఏ నీవు, చిత్ అసి = సంజ్ఞప్తరాలవై యున్నావో ఆ నీవు, తయా దేవతయా = దివ్యగుణములను లభింపజేయు నా విదుషీ స్త్రీతో. అజ్గిరస్వత్ = ప్రాణతుల్యముగ, ధ్రివా సీద = ధ్రువురాలవు గమ్ము. ఓ బ్రహ్మచారిణీ! ఏ నీవు, పరిచిత్ అసి = వివిధ విద్యలను పొందిన దానవో ఆ నీవు, తయా దేవతయా = ధర్మానుష్ఠానముతో కూడిన దివ్యగుణదాయక మగు క్రియచే, అజ్గిరస్వత్ = ఈశ్వరునివలె, ధ్రివా సీద = అవలముగ అవస్థితు గమ్ము. ॥౫౩॥

భావార్థము :- సకల మాతాపితరులు, విదుషీమతల్లరిగు అధ్యాపికలు కన్యలకు [ఇటుల] చక్కగ బుద్ధిగణప వలయును :- ఓ కన్యలారా! మీరు అఖండితమగు పూర్ణ బ్రహ్మచర్యముతో సంపూర్ణ విద్యను, సుశిక్షను పొంది యువతులై, స్వతుల్యులగు వరులతో స్వయంవర వివాహమాడి గృహశ్రమమును అనుష్ఠించుచో సకలసుఖములు లభించును. మంచి సంతానము కూడ కలుగును.

౫౩౭ లోకం పుణ్యేకస్య విశ్వామిత్రో ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, విరాడనుష్ఠ పుష్టః, గాంధారః స్వరః.

పున స్త మేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యుదియే.

లోకం పుణ చిద్రం ప్రజాథో సీద ధ్రివా త్వమ్ ।

ఇన్ద్రాగ్ని త్వా బృహస్పతి రస్మిన్ యోనావసీషదన్ ॥౫౪॥

లోకం, పుణ, చిద్రమ్, ప్రజ, అథో ఇత్యథో, సీద, ధ్రివా, త్వమ్ ఇన్ద్రాగ్ని ఇతీన్ద్రాగ్ని, త్వా, బృహస్పతిః, అస్మిన్, యోనా, అసీషదన్, అసీషదన్నిత్యసీ సదన్

పదార్థః :- (లోకమ్) సంప్రేక్షితవ్యమ్ (పుణ) తర్పయ (చిద్రమ్) చింతి యత్నత్ (పుణ) పిపార్థి (అథో) (సీద) (ధ్రివా) దృఢనిశ్చయా (త్వమ్) (ఇన్ద్రాగ్ని) మాతా పితరౌ (త్వా) త్వామ్ (బృహస్పతిః) బృహత్వా వేదవాచః పాలికాధ్యాపికా (అస్మిన్) విద్యాభోధే (యోనా) బిడ్ధ చేదకే మోక్ష ప్రాపకే (అసీషదన్) ప్రాపయన్తు. ॥౫౪॥ అన్వయః :- హే కన్యే! యాం త్వా యోనా వస్మిన్నిన్ద్రాగ్ని బృహస్పతిశ్చాసీషదన్ తస్మిన్ త్వం ధ్రివా సీదాథో చిద్రం పుణ లోకం పుణ. ॥౫౪॥ భావార్థః :- మాతా పిత్రావరైశ్చ రీదృశీ ధర్మ్యా విద్యాశిక్ష క్రియేత యాం స్వీకృత్య సర్వాః కన్యా నిశ్చిన్తా భూత్వా సర్వాణి దుర్వ్యసనాని త్యక్త్వా సమావర్తనావత్తరం

స్వయం వరం వివాహం కృత్వా సుపురుషార్తే నానందయేయః.

॥౫౪॥

పదార్థము :- ఓ కన్యాః త్వా = ఏ నీకు, యోనౌ = బంధుములచేదకము, మోక్షప్రాప్తికి హేతువునగు, అస్మిన్ = ఈ విద్యాచోదయందు, ఇంద్రాగ్ని = మారాతలు మఱియు, బృహస్పతి = పెద్ద పెద్ద వేదవాణులను రక్షించు అధ్యాపిక శ్రీ, అస్మిదన్ = లభించ జేయుదురో : అందు, త్వమ్ = నీవు, ధ్రువా = దృఢనిశ్చయముతో, సీద = స్థిరపగుము, అధో = అనంతరము, చిద్రమ్ = చిద్రమును, పృణ = పూరించుము. మఱియు, లోకిమ్ = చూడదగిన ప్రాణులను, పృణ = తృప్తపఱచుము.

॥౫౪॥

భావార్థము :- తల్లి దండ్రులు గురువులు ధర్మయుక్తమైన గురు విద్యాశిక్షలను గలవలయును వానిని స్వీకరించి సకల కన్యలు నిర్భీతతలై సకల దుర్వ్యసనముల తృణించి సమావృత్తనానంతరము స్వయంవర వివాహ మొనర్చుకొని మంచి పురుషార్థముతో నానందముగ నుండవలయును. ౫౪(౫౬౭)

౫౬౮ తా అన్యేత్యన్య ప్రియమేవా ఋషిః, ఆపో దేవతా, విరాడదుష్ట పున్తః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మజ్జలి నా విషయమే.

తా అన్య సూదదోహసః సోమః శ్రీణున్తి పృశ్నయః ।

జన్మన్తేవానాం విశస్త్రిష్యా రోచనే దివః॥

॥౫౫॥

తాః, అన్య, సూదదోహస ఇతి సూద+దోహసః, సోమః, శ్రీణున్తి,

పృశ్నయః, జన్మన్, దేవానామ్, విశః, త్రిషు, ఆ, రోచనే, దివః. [౫౫]

పదార్థః :- (తాః) బ్రహ్మచారిణీః, (అన్య) గృహశ్రమస్య (సూదదోహసః) సూదాః సుష్టు పాచకా దోహసో గవాది దోగ్ధరశ్చ యాసాం తాః (సోమమ్) సోమరసాన్వితం పాకమ్ (శ్రీణున్తి) పరిపక్వం కుర్తున్తి (పృశ్నయః) సుస్పర్శా స్తన్నజ్ఞాః. అత్ర స్పృశదాతో ర్విః ప్రత్యయః స లోపశ్చ (జన్మన్) జన్మని ప్రియదుర్భావే (దేవానామ్) దివ్యానాం విదుషాం పతీనామ్ (విశః) ప్రజాః (త్రిషు) భూతభవిష్య ద్వర్తమానేషు కాలవయవేషు ఆ (రోచనే) రుచికరే వ్యవహారే (దివః) దివ్యస్య. ॥౫౫॥ అన్వయః :- యా దేవానాం సూదదోహసః పృశ్నయః పతోన్తి జన్మన్ ద్విత్వీయే విద్యాజన్మని విదుషో భూత్వా దివోఽన్య సోమం శ్రీణున్తి తా ఆరోచనే త్రిషు సుఖదా భవన్తి విశశ్చ ప్రాప్నువన్తి. ॥౫౫॥ భావార్థః :- యదా సుశిక్షితానాం విదుషాం యానాం స్తన్నపతృకా రూపగుణ సమృన్నాః శ్రీయో భవేయు స్తదా గృహశ్రమే సర్వదా సుఖం సుసన్తానాశ్చ జాయేరన్. నహ్యేవం చినా వర్తమానేఽ భృదయో మరణానంతరం నిఃశ్రేయసం చ ప్రాప్తుం శక్యమ్.

పదార్థము :- దేవానామ్ = దివ్య విద్వాంసులగు పతులకు, సూదదోహసః = సుందర పాచకులను, గవాదులను దోహస మొనర్చు సేవకులను గలవారలై, పృశ్నయః = ఏ కోమల శరీరీణులు, తన్నం గులు, జన్మన్ = ద్విత్వీయ విద్యారూపజన్మయందు విదుషి మణులై, దివః = దివ్యమైన, అన్య = ఈ గృహశ్రమమందు. సోమమ్ = ఉత్త మోషధుల రసముతో కూడిన భోజనమును, శ్రీణున్తి = పక్వ మొనర్చుచున్నారో. తాః = ఆ బ్రహ్మచారిణులు, ఆరోచనే = మంచి రుచికరకముగ వ్యవహార మునందు, త్రిషు = గరము, అగాఢ, వర్తమాన మను మూడు కాలవిభాగములందును సుఖము నొసగు

వారగుదురు. విశాః = ఉత్తమ సంతానమును కూడ పొందెదరు.

॥౫౫॥

భావార్థము :- మంచి శిష్యుని పొందిన యువకు విద్యార్థులనులకు స్వసద్వృత్త బూషణములుగలిగి యున్న శ్రీలు లభించినట్లయితే గృహశ్రమమున సుఖము, సు సంతానము ఉత్పన్న మగును. ఇటు లొనర్చనిదే సాంసారిక సుఖములు. మరణానంతరము నిశ్చేయసము ఎన్నటికి లభించవు. ॥౫౬౮॥

౫౬౯ ఇన్ద్రుం విశ్వేంద్రస్య సుతశ్చేత్య మధుచ్చన్దా ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా. నిచ్చుచున్న వృత్త, గాంధారః స్వరః. కుమార కుమారీభి రిత్తం కర్తవ్య మిత్యాహ. కుమార కుమార్తె లిటు లొనరించ వలెను.

ఇన్ద్రం విశ్వా అవీవృధన్ త్సముద్రవ్యచనం గిరః ।

రథీతమభిరథీనాం వాజానాం సత్పతిం పతిమ్ ॥

॥౫౬౯॥

ఇన్ద్రమ్, విశ్వాః, అవీవృధన్, సముద్రవ్యచనమితి సముద్ర + వ్యచనమ్,

గిరః, రథీతమమ్ రథితమమితి రథితమమ్, రథీనామ్, రథినామితి

రథినామ్ వాజానామ్, సత్పతిమిత్రి సత్ + పతిమ్, పతిమ్.

[౫౬]

పదార్థః :- (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యమ్ (విశ్వాః) అఖిలాః (అవీవృధన్) వర్ధేయుః (సముద్రవ్యచనమ్) సముద్రస్య వ్యచసో వ్యాప్తయ ఇవ యస్మిన్ సముద్రమ్ (గిరః) వేదవిద్యా సంస్కృతా వాచః (రథీతమమ్) అతిశయన ప్రశస్త రథయుక్తమ్ (రథీనామ్) పశుశస్తానాం వీరాణామ్. అత్యుచస్థసి వనిపా వితీకారః (వాజానామ్) సంగ్రామాణాం మధ్యే (సత్పతిమ్) సత ఈశ్వరస్య వేదస్య ధర్మస్య జనస్య వా పాలకమ్ (పతిమ్) అభిలైశ్వర్యం స్వామిసమ్. ॥౫౬॥ అన్వయః :-

హే శ్రీ పురుషాః యూయం యథా విశ్వా గిరః సముద్ర వ్యచనం వాజానాం రథీనాం మధ్యే రథీతమం. సత్పతిం సతి మవీవృధన్ సదా సర్వాన్వర్ధయత. ॥౫౬॥ భావార్థః :- యే కుమారా యాశ్చ కుమార్యో దీర్ఘేణ బ్రహ్మచర్యేణ సాంగోపాశ్లాన్ వేదాసద్భిత్వ స్వప్రసన్నతయా స్వయం వరం వివాహం ధృత్వైశ్వర్యాయ ప్రియతేరన్. దర్శ్యేణ వ్యవహారేణ వ్యభిచారతయా సుసన్తానానుత్వాద్య పరోపకారే ప్రవర్తేరన్ ఇహముక్త సుఖమగుషీరన్ న చేతరే విద్వాంసః ॥౫౬॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీ పురుషులారా! ఎటుల, విశ్వాః గిరః = సముద్ర వేదవిద్యచే సంస్కరించబడిన వాయిలు. సముద్ర వ్యచనమ్ = సముద్రవ్యాప్తివంటి వ్యాప్తి కలిగియున్న, వాజానామ్ = సంగ్రామములందును. రథీనామ్ = ప్రశంసిత రథములు గలిగియున్న వీరపురుషులలోను. రథీతమమ్ = అతి ప్రశంశితమైన రథముకలిగియున్న. సత్పతిమ్ = సత్త్వమును, ఈశ్వరుని, వేదమును, ధర్మమును, రక్షించు శ్రేష్ఠపురుషుడునగు, పతిమ్ = సకలైశ్వర్యముల స్వామిని, అవీ వృధన్ = పెంపొంద జేయుడు. మతియు, ఇంద్రమ్ = పరమైశ్వర్యమును వృద్ధిజేయుడు. అటులనే సకల ప్రాణులను పెంపొంద జేయుడు. ॥౫౬॥

భావార్థము :- ఏ కుమార కుమారీగణము దీర్ఘ బ్రహ్మచర్యమాచరించి సాంగో పాంగముగ వేదము నభ్యసించి, తమతమ ప్రసన్నతతో స్వయంవరవివాహమాడి ఐశ్వర్యమునకై ప్రయత్నించెదరో ధర్మయుక్త వ్యవహారముచే వ్యభిచారమును వదలి సుందర సంతానమును కని పరోపకార మొనర్చుటకు ప్రయత్నించెదరో వా రీ లోకమున పరలోకమున సుఖముల ననుభవించగలరు. ఇతరులు అవిద్యుంసులు పొందజాలరు.

౫౬. (౫౬౯)

౫౭౦ సమితమిత్యస్య మధుచ్ఛన్నా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, భురిగుప్తిర్ చన్దః, ఋషభః స్వరః.

అథ వివాహం కృత్వా కథం పర్తిలవ్య మిత్యాహ.

వివాహమైనర్చుకొని ఎటుల ప్రవర్తించ వలెను?

సమిత¹ఋ²సంక³ల్పే⁴థా⁵సంప్రియా⁶ రోచిష్టా⁷ సుమనస్యమానా⁸ ।

ఇష మూర్జమభి సంవసానా⁹॥

॥౫౭॥

సమ్, ఇతమ్, సమ్, కల్పేథామ్, సంప్రియావితీ సమ్ + ప్రియా, రోచిష్టా ఇతి రోచిష్టా, సుమనస్యమానావితీ సు + మనస్యమానా, ఇషమ్, ఊర్జమ్, అభి, సంవసానావితీ సమ్ + వసానా. [౫౭]

పదార్థః :- (సమ్) ఏకీభావమ్ (ఇతమ్) పాప్నోతమ్ (సమ్) సమానాభి పాప్నోతే (కల్పేథామ్) సమర్థయతామ్ (సంప్రియా) పరస్పరం సమ్యక్ పీఠితియక్తై (రోచిష్టా) విషయాసక్తి విరహాత్సేన దేదీప్యమానా (సుమనస్యమానా). సుమనసౌ సఖాయా విద్వాంసా వివాచరన్తై (ఇషమ్) ఇచ్ఛామ్ (ఊర్జమ్) పరాక్రమమ్ (సంవసానా) సమ్యక్ సువస్థాలంకారై రాచ్ఛాదితా. ॥౫౭॥

అన్వయః :- హే వివాహితా శ్రీ పురుషాః యువాం సంప్రియా రోచిష్టా సుమనస్యమానా సంవసానా సంతాపిషం సమిత మూర్జమభి సంకల్పేథామ్. ॥౫౭॥ భావార్థః :- యది శ్రీ పురుషౌ సర్వథా విరోధం విహయాన్యోన్యస్య ప్రియాచరణే రతా విద్యావిచారయక్తై సువస్థాలంకృతై భూత్వా ప్రయతేతాం తదా గృహే కల్యాణ మారోగ్యం వర్ధేతామ్. యది చ విద్వేషిణౌ భవేతాం తదా దుఃఖసాగరే సంమగ్నౌ భవేతామ్. ॥౫౭॥

పదార్థము :- వివాహిత శ్రీపురుషులారా : మీరు, సంప్రియా = పరస్పర ప్రేమగలవారు, రోచిష్టా = విషయాశక్తికి దూరులై ప్రకాశించువారు, సుమనస్యమానా = మిత్రులగు విద్వాంసులవలె మెలగువారు, సంవసానా = సుందర వస్త్రాభూషణములు కలిగినవారును నై, ఇషమ్ = ఇచ్ఛను, సమితమ్ = ఒకేసారి పొందుదు. మతీయు, ఊర్జమ్ = పరాక్రమమును, అభి = సన్నుతిమును, సంకల్పేథామ్ = ఏకాభిప్రాయమును సమర్పించుదు. ॥౫౭॥

భావార్థము :- శ్రీపురుషులు అన్నివిధముల విరోధమును వదలి, పరస్పర పీఠితియందు తత్పరులై, విద్యావిచారముచే యుక్తులై, సుందర వస్త్రాభూషణములను ధరించినవారలై పర్యయత్న మొనర్చుచో నింటిలో కల్యాణము ఆరోగ్యము అభివృద్ధి చెందును. పరస్పర విరోధుల గుచో దుఃఖ సాగరమున తప్పక మునిగెదరు. ౫౭, (౫౭౦)

౫౭౦ సం వామిత్యస్య మధుచ్ఛన్నా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, భురిగుపరిష్టాద్ బృహతీ చన్దః, మధ్యమః స్వరః.

అధ్యాపకోపదేశకా యావ త్సామర్థ్యం తావద్ వేదాధ్యయనోపదేశౌ కుర్య రిత్యాహ.

అధ్యాప కోపదేశకులు శక్తికొలది వేదములను చదివించ వలెను, ఉపదేశించవలెను.

సం వ్రాం మనా¹ని సం వ్రతా² సముచితా³ న్యాకరమ్ ।

అగ్నే పురీష్యాదిపా భవ త్వం న ఇషమూర్జం యజమానాయ ధేహి. ॥౫౮॥

సమ్, వామ్, మనాసి, సమ్, ప్రతా, సమ్, ఊఁ ఇత్యుఁ, చిత్తాని, అ,
అకరమ్, అగ్నే, పురిష్య, అధిపా ఇత్యధి+పాః, భవ, త్వమ్, నః, ఇషమ్.

ఊర్జమ్, యజమానాయ, ధేహి

[౫౮]

పదార్థః :- (సమ్) ఏకస్మిన్ ధర్మే (వామ్) యవయోః (మనాసి) సంకల్ప వికల్పాద్యా
అంతఃకరణ వృత్తయః (సమ్) (ప్రతా) సత్యభాషణాదీని (సమ్) (ఊ) సముచ్చయే (చిత్తాని)
సంజ్ఞప్తాని ధర్మాణి కర్మాణి (అ) సమన్తాత్ (అకరమ్) కుర్యామ్ (అగ్నే) ఉపదేశకాచార్య
(పురిష్య) పురిషేషు పాలకేషు వ్యవహారేషు భవ స్తత్సంబుద్ధౌ (అధిపాః) అధికః పాలకః (భవ)
(త్వమ్) (నః) అస్మాకమ్ (ఇషమ్) అన్నాదికమ్ (ఊర్జమ్) శరీరాత్మబలమ్ (యజమానాయ)
ధర్మేణ సంగంతుం శీలాయ (ధేహి). ||౫౮|| అన్వయః :- హే శ్రీ పురుషా! యథావహా

మాచార్యో వాం సంమనాసి సంప్రతా సంచితాన్యాయకరం తదా యవాం మమ ప్రియమాచరే
తమ్, హే పురిష్యాగ్నేః త్వం నోఽధిపా భవ యజమానాయేష మూర్ధం చ ధేహి. ||౫౮|| భావార్థః :-
ఉపదేశకా యావచ్చక్యం తావత్ సర్వేషామైకధర్మ్య మైక కర్మ్య మేకనిష్ఠాం తుల్య సుఖదుఃఖే
యాదా స్వాత్మభా శిక్షయేయః. సర్వే శ్రీ పురుషా ఆప్త విద్వాంసమే వోపదేష్టార మధ్యావకం సేవే
రన్ వనైతేషా మైశ్వర్య పరాక్రమ వృద్ధిం కుర్యాత్. నైకధర్మాదిభి ర్విదానైత్యను సౌహార్దం
జాయతే. నైతేన విదా సతతం సుఖం చ. ||౫౮||

పదార్థము :- శ్రీపురుషులారా! ఆచార్యుడనైన నేను ఎటుల, వామ్ = మీ యిరువురియొక్క,
సంమనాసి = సంకల్ప వికల్పాద్యంతఃకరణ ప్రవృత్తులను ఒకే ధర్మమందు, సంప్రతా = సత్య భాష
ణాదులందు, ఊ = మఱియు, సమ్ చిత్తాని = చక్కగా నెరిగిన కర్మలందు, ఆ అకరమ్ = చక్కగా,
ఓనర్చెదనో, అటులనే మీరువురు నా ప్రీతి కనుకూలముగ చరించుదు. పురిష్య = రక్షయోగ్య వ్యవ
హారములందు మెలగువాడా! అగ్నే = ఉపదేశకా! ఆచార్య! రాజా! త్వమ్ = నీవు, నః = మమ్ము
అధిపాః = అధికముగ రక్షించువాడవు, భవ = కమ్ము. యజమానాయ = ధర్మానుకూలముగు తత్సంగ
మొనర్చు స్వభావముగల పురుషునికొఱకు, లేక అట్టి శ్రీ కొఱకు, ఇషమ్ = అన్నాద్యుత్తమ పదార్థ
ములను మఱియు, ఊర్జమ్ = శరీరాత్మల బలమును, ధేహి = ధారణ మొనర్చుము. ||౫౮||

భావార్థము :- ఉపదేశకుడు సామర్థ్యమున్నంత వరకు మానవులంద రొకేధర్మము, ఒకే
కర్మ, ఒకే విధమైన చిత్తవృత్తి, సమానమైన సుఖదుఃఖములు కలిగియుండునటుల శిక్ష గలవ వల
యును. శ్రీపురుషులందరు ఆప్తవిద్వాంసునినే ఉపదేశకుడుగను అధ్యాపకుడుగను స్వీకరించి సేవింప
వలయును. ఉపదేశకాచార్యులు వీరి ఐశ్వర్య పరాక్రమములను వృద్ధిపఱచ వలెను. మానవుల కందరి
కొకే ధర్మాదులు లేనిదే ఆత్మలందు మైత్రి కలుగదు. మైత్రిలేనిదే నిరంతర సుఖము లభించజాలదు.

౫౯ అగ్ని త్వమిత్యన్య మధుచ్చనా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భుగిష్టిక్ వస్తాః, ఋషభః స్వరః.

తేఽధ్యాప నోపదేశాయ నియోజనియా ఇత్యాహ.

చదివింతుట, ఉపదేశించుట కెవరిని నియుక్త మొనర్చ వలెను ?

అగ్నే త్వం పురిష్యో రయిమాన్ పుష్టిమాఁ ౧౨॥ అసి ివాః రృత్వా

దిశః సర్వాః స్వం యోని మిహాన్దః ॥

||౫౯||

అగ్నే, తమ్, పురీష్యః, రయిమానిరి రయి + మాన్, పుష్టిమానిరి పుష్టి + మాన్

అస్తి, శివాః, కృత్వా, దిశః, సర్వాః, స్వమ్, యోనిమ్. ఇహ, లి, అనదః ॥

పదార్థః :- (అగ్నే) ఉపదేశక విద్వాన్ (తస్మి) (పురీష్యః) ఐకమత్య పాలనేషు భిషః (రయి మాన్) విద్యా విజ్ఞాన భనయంతిః (పుష్టిమాన్) ప్రశస్త శరీరాత్మ బలసహితః (అసి) (శివాః) కల్యాణోపదేశయక్తాః (కృత్వా) (దిశః) ఉపదేశ్యవ్యాః పృథ్వాః (సర్వాః) సమగ్రాః (స్వమ్) స్వకీయమ్ (యోనిమ్) సుఖసాధకం దుఃఖ విచ్ఛేదక ముపదేశమ్ (ఇహ) అస్మిన్ సంసారే (అ) (అనదః) ఆన్యః ॥౫౯॥ అన్వయః :- హే అగ్నే! యత స్వమ్మహా పురిష్యో రయిమాన్ పుష్టిమాని తస్మాత్సర్వా దిశః శివాః కృత్వా స్వం యోని మాసదః. ॥౫౯॥ భావార్థః :- రాజ ప్రజా జనై ర్యేత్రజ జితేంద్రియా ధార్మికాః ఒరోపకారప్రియా విద్వాంసో భవేయు స్తే ప్రజాను ధర్మోపదేశాయ నియోజనీయాః. ఉపదేశకాశ్చ బ్రహ్మేన సర్వాన్ శిష్యుల భర్తయున్ సతత మవిరోదితః సుఖినః సంపాదయేయః. ॥౫౯॥

పదార్థము :- అగ్నే = ఉపదేశక విద్వాంసుడా; తస్మి = నీవు, ఇహ = ఈ సంసారమున, పురీష్యః = ఐకమత్యమును పాలించుటలో పత్నరుడవు, రయిమాన్ = విద్యా విజ్ఞాన భనములచే యుద్ధుడిపు మతియు, పుష్టిమాన్ = ప్రశంసిత శరీరాత్మబలముల కలిగిన వాడవునై, అసి = ఉన్నావు. లినుర, సర్వాదిశః = ఉపదేశమునకు యోగులగు సరిల ప్రజలను, శివాః = కల్యాణరహితులగు సుపదేశములచే యుద్ధులుగ, కృత్వా = జనరించి, స్వమ్ యోనిమ్ = స్వకీయమైన సుఖదాయకమును, దుఃఖ నాశకమును నగు ఉపదేశగృహమును, ఆనదః = పొందుము. (౫౯)

భావార్థము :- రాజ ప్రజలు ఇరువురు జితేంద్రియులు ధార్మికులు ఒరోపకారప్రియులు విద్వాంసులు నగువారినే ధర్మోపదేశమునకై నియమించవలయును, ఉపదేశకులు కూడ బ్రహ్మముతో నందఱిని సుశిక్షచే నేకధర్మ నిరతులుగను, అవిరోధులుగను సుఖులుగ నొనర్చవలయును. (౫౬౨)

౫౭౩ భవత స్మ ఇత్యన్య మధ్యశ్చ వా ఋషిః, దమ్పతీ చేవతా, ఆర్షి మం క్షిప్యసి, వక్ష్యమః, న్యురః.

పునః నర్వై ర్విద్యా ప్రదానా యాప్తా విద్వాంసః ప్రార్థనీయా ఇత్యాహ.

విద్యగణపుటకై ఆప్తవిద్వాంసులను అందరు ప్రార్థింప వలయును.

భవతస్మః సమనసౌ సచేతసౌ వరేషసౌ । మా యజ్ఞభి హిభిషిష్టం మా యజ్ఞపతిం జాతవేదసౌ శివౌ భవత ముద్య నః॥ ॥౬౦॥

భవతమ్, నః, సమనసావిత్రి స + మనసౌ, సచేతసావిత్రి స + చేతసౌ, అరేషసౌ, మా, యజ్ఞమ్, హిభిషిష్టమ్, మా, యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ + పతిమ్, జాతవేదసావితి జాత + వేదసౌ, శివౌ, భవతమ్, అద్య, నః. ॥౬౦॥

పదార్థః :- (భవతమ్) (నః) అన్యత్యమ్ (సమనసౌ) సమానవిచారౌ (సచేతసౌ) సమానసంజ్ఞానౌ (అరేషసౌ) అనసరాధినౌ (మా) (యజ్ఞమ్) సంకంఠవ్యం ధర్మమ్ (హింసిష్టమ్) హింసాకామి (మా) (యజ్ఞపతిమ్) ఉపదేశేన ధర్మరక్షకమ్ (జాతవేదసౌ) ఉత్పన్నా ౭ వివిజ్ఞానౌ (శివౌ) మంగళకారిణౌ (భవతమ్) (అద్య) (నః) అన్యత్యమ్. ॥౬౦॥ అన్వయః :- హే వివాహితౌ స్త్రీ పురుషౌ! యవా

నః సమనసౌ సచేతసౌ వరేపసౌ భవతమ్, యజ్ఞం మా హింసిష్టం యజ్ఞపతిం మా హింసిష్టమ్, అద్య నో జాతవేదసౌ శివా భవతమ్. ॥౬౦॥ భావార్థః :- శ్రీ పురుషజ్ఞః సత్కౌవదేశా యాధ్యాపనాయ పూర్ణవిద్యాః ప్రగల్భాః నిష్క-పటా ఆప్తా నిత్యం ప్రార్థనీయా విద్వాంసస్తు సర్వేభ్య ఏవ ముపదిశేయ ర్మతః సర్వే ధర్మాచారిణః స్వః. ॥౬౦॥

పదార్థము :- వివాహితులైన శ్రీ పురుషులారా! మెరియవారు. నః = మాకై, సమనసౌ = ఒకే మనస్సుగలవారు, సచేతసౌ = ఒకే జ్ఞానముగలవారు, అరేపసౌ = అపరాధరహితులు, భవతమ్ = కండు. యజ్ఞమ్ = పొందదగిన ధర్మమును, మా హింసిష్టమ్ = చెలపకుడు. యజ్ఞపతిమ్ = ఉపదేశ ముచే ధర్మరక్షణ మొనర్చువానిని, మా = హింసించకుడు. అద్య = నేడు, నః = మాకొకట, జాత వేదసౌ = సంపూర్ణ విజ్ఞానమును పొందినవారలు, శివా = మంగళకరులు, భవతమ్ = కండు. ॥౬౦॥

భావార్థము :- శ్రీ పురుషులు సత్కౌవదేశము కొలుకు, అధ్యాపనము కొలుకు, పూర్ణ విద్వాం సులు, ప్రగల్భులు, నిష్క-పటులు, ఆప్తులునగువారిని నిత్యము ప్రార్థించి సేవించవలయును. విద్వాం సులును అందఱు ధర్మాచరణ మొనర్చువారగునటుల సుపదేశించవలయును. ౬౦. (౫౭౩)

౫౭౩ మాతేవేత్సస్య మధుచ్చనా ఋషిః, పశ్చి దేవతా, లర్చి ర్విష్ణుస్సన్తః, ప్రవతః స్వరః.

మాతా కింవత్సంతానాన్ పాలయ తీత్యాహ. మాత దేనివలె సంతానమును పాలించుచున్నది?

మాతేవ ప్రత్రం పృథివీ పురీష్యమగ్నిః స్వే యోనావభారుఖా ।

తాం విశ్వే ర్దేవై ర్మతుభిః సంవిదానః ప్రజాపతి ర్విశ్వకర్మ వి ముఞ్చతు ॥౬౧॥

మాతేవేతి మాతా ఇవ, ప్రత్రమ్, పృథివీ, పురీష్యమ్, అగ్నిమ్, స్వే, యోనా, అభ్రాః, ఉభా, తామ్, విశ్వేః, దేవైః ఋతుభిరత్యర్చతు + భిః, సంవిదాన ఇతి సమ్ + విదానః, ప్రజాపతి రితి ప్రజా + పతిః, విశ్వకర్మేతి విశ్వ + కర్మా, వి, ముఞ్చతు.

పదార్థః :- (మాతేవ) (ప్రత్రమ్) (పృథివీ) భూమి పద్వర్తమానా విదుషీ శ్రీ (పురీష్యమ్) పృష్టికిరేషు గుణేషు భవమ్ (అగ్నిమ్) విద్యుతమివ సుప్రకాశమ్ (స్వే) స్వకీయే (యోనా) గర్భా శయే (అభ్రాః) పుష్టాతి ధరతి వా (ఉభా) జ్ఞాతు మ్హా (తామ్) (విశ్వేః) సర్వైః (దేవైః) దీవ్యై ర్దైవైః సహ (ఋతుభిః) పసన్దైవైః (సంవిదానః) సమ్మగ్న్ జ్ఞాపయన్ (ప్రజాపతిః) పరమేశ్వరః (విశ్వకర్మా) అఖిరోత్తమక్రియాః (వి) విరుద్ధార్థే (ముఞ్చతు). ॥౬౧॥ అన్వయః :- యోభా పృథివీ పద్వర్తమానా శ్రీ స్వే యోనా పురీష్యమగ్నిం ప్రత్రం మాతేవాభా ధరతి తాం సంవిదానో విశ్వకర్మా ప్రజాపతి ర్విశ్వే ర్దేవై ర్మతుభిః సహ సతతం దుఃఖా ద్విముఞ్చతు పృథగ్రక్షతు. ॥౬౧॥ భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. యథా జననీ నస్తానానుత్పాద్య పాలయతి తథైవ పృథివీ కారణస్థాం విద్యుతం ప్రకటయ్య రక్షతి. యథా పరమేశ్వరో యాదాతః పృథివ్యాది గుణాన్ జానాతి ప్రతి ని యత సమయమత్పాదీన్ పృథివ్యాదీంశ్చ ధృత్వా స్వస్వనియత పరిధౌ చాలయిత్వా ప్రలయనమయే భినత్తి తదైవ విద్యద్వి ర్మదా బుద్ధేతాన్ విదిత్వా కార్యసిద్ధయే ప్రయతితవ్యమ్. ॥౬౧॥

పదార్థము :- ఉభా = ఎరుగదగినది, పృథివీ = భూమివలె నుండు నే విదుషీశ్రీ, స్వే యోనా = స్వకీయ గర్భాశయమందు, పురీష్యమ్ = పుష్టికర గుణముగలవాడు, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తువలె

చక్కని ప్రకాశముతో కూడిన గర్భరూపమున నున్న, పుత్రమ్ = పుత్రుని, మాతేవ = తల్లివలె, అభాః = పుష్పవరము చున్నదో లేక ధారణమొనర్చు చున్నదో, తామ్ = అభిడను, సంవిదానః = చక్కగ జోధించువాడు, విశ్వకర్మా = సర్వోత్తమ కర్మలొనర్చువాడు, వ్రజాపతిః = పరమేశ్వరుడు, విశ్వైః దేవైః = సకల దివ్యగుణములచేతను, ఋతుభిః = వసంతాది ఋతువుల చేతను, నిరంతరము దుఃఖమునుండి, వి ముఞ్చతు = వేరుపఱచుగాక! ||౬౦||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు ఉపమాంకారమున్నది. తల్లి యెటుల సంతానమును కనిపఱింపచున్నదో అటులనే భూమి కారణరూపమగు విద్యుత్తును ప్రసిద్ధ పలుచి రక్షించుచున్నది. పరమేశ్వరుడెటుల యాదాతథ్యముగ పృథివ్యాది గుణముల నెఱుగుచున్నాడో, ప్రతి నియత సమయమునందు ఋత్వాదులను, పృథివ్యాదులను ధరించి స్వకీయనియత పరిధుల మధ్య నడిపించి ప్రకాయ సమయమున భేదించుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసులును యథాబుద్ధి వీనినెఱిగి కార్యసిద్ధితై పర్యయత్నింప చవలయును, ౬౦. (౨౩౪)

౨౩౪ అనున్వస్త మిత్త్యస్య మధుచ్చన్దా ఋషిః, నిర్మతి ర్దేవతా, నిచ్చత్రిష్టుప్సన్దః, వైవతః స్వరః.

ప్రియః కీదృశాన్వతీన్నే చేయురిత్యాహ. శ్రీ లెటువంటి పతిని అఖిలపించకూడదు?

అనున్వన్త మయజమానమిచ్చ స్తేనస్త్యేత్యా మన్విహి తస్కరస్య ।

అన్యమస్మదిచ్చ సా త ఇత్యా నమో దేవి నిర్మతే తుభ్యమస్తు ॥ ౬౦ ॥

అనున్వన్తమ్, అయజమానమ్, ఇచ్చ, స్తేనస్య, ఇత్యామ్, అసు, ఇహి, తస్కరస్య

రస్య, అన్యమ్, అస్మత్, ఇచ్చ, సా, తే, ఇత్యా, నమః, దేవి, నిర్మత తే

నిః+ఋతే, తుభ్యమ్, అస్తు.

[౬౦]

పదార్థః :- (అనున్వన్తమ్) అభిషవాది క్రియానుష్ఠాన రహితమ్ (అయజమానమ్) అదాతారం (ఇచ్చ) (స్తేనస్య) అప్రసిద్ధచోరస్య (ఇత్యామ్) ఏతువర్ణాం క్రియాం (అను) (ఇహి) గచ్ఛ (తస్కరస్య) పరిసిద్ధచోరస్య (అన్యమ్) భిన్నం (అస్మత్) (ఇచ్చ) (సా) (తే) తవ (ఇత్యా) ఏతువర్ణా క్రియా (నమః) అన్నం (దేవి) విదుషి (నిర్మతే) నిత్యే సత్యాచార పృథివీ వద్వర్తమానే (తుభ్యం) (అస్తు) భవతు, ॥౬౦॥ అన్వయః :- హే నిర్మతే దేవి త్వమస్మత్ స్తేనస్య తస్కరస్య సమ్పన్నినం విహాయస్య మిచ్చానున్వస్త మయజమానం మేచ్చ. యామిత్యా మన్విహి సేత్యా తేఽస్తు నమశ్చ తస్యై తుభ్యమస్తు. ౬౦ భావార్థః :- హే ప్రియో యాయమపురుషార్థినః స్తేన సమ్పన్నినః పురుషాన్ పతీన్ మేచ్చత. అస్త నితీన్ గృహీత యథా పృథి వ్యనేకోత్తమ ఫలప్రదానేన జనాన్ రజ్జయతి తథా భవత. ఏవం భూతాభ్యో యష్కభ్యం వయం నమః కుర్మః. యథా వయ మల సేభ్యః స్తేనేభ్యశ్చ పృథగ్ వర్తేమహి తథా యాయమపి వర్తేమహి. ॥౬౦॥

పదార్థము :- నిర్మతే = [నిత్యము సత్యాచారమునందు] పృథివివలె నుండుదానః దేవి = విదుషీమణిః సేవు, అస్మత్ = మాకంటె భిన్నులగు, స్తేనస్య = అపరిసిద్ధదగు (చాటు) దొంగను, తస్కరస్య = ప్రసిద్ధదోరుని, వానిని సంబంధించిన వానిని త్యజించి, అన్యమ్ = ఇతరుని, ఇచ్చ = కోరుము పరించుము. మఱియు, అనున్వంతమ్ = అభిషవాది క్రియానుష్ఠాన రహితుడు, అయజమానమ్ =

దానధర్మ రహితుడు నగు పురుషుని. ఇచ్చ = కోరకుము. మఱియు నీవు. ఇత్యామ్ = పొందదగిన యే క్రియను. అన్విహి = వెదకెదవో, సా ఇత్యా = ఆక్రియ, తే = నీది యగుగాక : మఱియు, తు ధ్యమ్ = అట్టిసీకు, నమః = ఆన్నము, లేక సత్కారము, అస్తు = కలుగుగాక : ॥౬౦॥

భావార్థము :- ఓ శ్రీలారా : మీరు పురుషార్థ రహితులు, చొంగలకు సంబంధించిన వారునగు వారిని పతులుగ స్వీకరించకుడు, ఆపుల నీతివలె నీతి కలిగినవారిని వరించుడు. పృథివి యెటుల అనే కోత్తమ ఫలముల దానముతో మానవులను రంజింపజేయుచున్నదో అటుల గండు, ఇటువంటి గుణములు కలిగియున్న మీకు మేము నమస్కార మొనర్చుచున్నాము. సోమరులనుండి, దొంగలనుండి మేము వేరుగ నుండుచున్నటుల మీరును వేరుగ నుండుడు. ౬౦, (౫౭౫)

౫౭౬ నమః : సత ఇత్యన్య మధుచ్ఛవా ఋషిః. నిర్వృతి ర్దేవతా, భువిగామీ వంక్తి శ్చన్దః, వంచమః స్వరః. పునరేతాః కథం భవేయం రిత్యాహ. ఈ శ్రీలె టులుండవలయును?

నమః సుతే నిర్వృతే తిగ్మతేజోఽయస్మయం విచ్ఛృతా బన్ధమేతమ్ ।

యమేన త్వం యమ్యా సంవిదానోత్తమే నాకే అధి రోహయైనమ్ ॥ ౬౦ ॥

నమః, సు, తే, నిర్వృత, ఇతి నిః+ఋతే, తిగ్మతేజ ఇతి తిగ్మ+తేజః, అయస్మయమ్, వి, చ్ఛృత, బన్ధమ్, ఏతమ్, యమేన, త్వమ్, యమ్యా, సంవిదానేతి సమ్+విదానా, ఉత్తమ ఇత్యుత్+త్తమే, నాకే, అధి, రోహయైవైనమ్. [౬౩]

పదార్థః :- (నమః)అన్నాదికమ్(సు)(తే)తవ(నిర్వృతే)నికరామృతం సత్యం యస్యాం తత్స మ్ముద్ధౌ(తిగ్మతేజః)తీవ్రాణి తేజాంసి యస్మాత్తత్(అయస్మయమ్)సువర్ణాది పృకృతమ్. అయ ఇతి హిరణ్య నా. . నిఘం. ౧. ౨.(వి)(చ్ఛృత)విముఞ్చ. ద్వ్యచోఽతస్తి ఇతి దీర్ఘః (బన్ధమ్) బద్ధా తి యేన తం (ఏతమ్) యమేన న్యాయాదీశేన (త్వమ్) (యమ్యా)న్యాయకర్త్యా (సంవిదానా) సమ్యక్కృత ప్రతిజ్ఞా(ఉత్తమే)(నాకే)అనన్తే భోక్తవ్యే సతి(అధి)(రోహయై)(వైనమ్) ॥౬౩॥ అన్వయః:- హే నిర్వృతే యస్మాస్తే తిగ్మతేజోఽయస్మయం నమోఽస్తి సా త్వమేతం బన్ధః సువిచ్ఛృత. యమేన యమ్యా సహ చ సంవిదానా సత్యేనం పతిముత్తమే నాకేఽధిరోహయ ॥౬౩॥ భావార్థః:- హే శ్రీయో! యూయం యథేయం పృథివీ తేజః సువర్ణాన్నాది సంబంధస్థై తథా భవత యథా యు ప్పాకం పతయో న్యాయాదీశా భూత్వా సావరాధా నపరాధినం సత్యమయేన వివేచనం కృత్వా సాప రాధాన్ దర్శయంతి నిరపరాధినః సక్కుర్వన్తి యుష్మానసుత్తమానా నద్వాన్ పృదదతి తథా యూయ మపి భవత. ॥౬౩॥

పదార్థము :- నిర్వృతే = నిరంతరము సత్వాచరణములను కలిగియున్న ఓ శ్రీ! తే = ఏ సీకు తిగ్మతేజః = మూడు తేజస్సులు కలిగిన, అయస్మయమ్ = సువర్ణాలు, నమః = అన్నాది పదార్థము లున్నవో, త్వమ్ = ఆ నీవు, ఏతమ్ బన్ధమ్ = బంధనహేతువగు సీయజ్ఞానమును, వి చ్ఛృత = చక్కగ త్యజించుము. యమేన = న్యాయాదీశునితోను, యమ్యా = న్యాయమొనర్చు శ్రీ తోను, సంవిదానా = చక్కనిబుద్ధి కలిగినదానవై, ఏ నమ్ = ఈ నీ పతిని, ఉత్తమే నాకే = ఉత్తమానందమును అనుభవించుటలో, అధిరోహయ = ఆరుధ మొనర్చుము. ॥౬౩॥

భావార్థము :- ఓ ధీరా! ఎటులీ పృథ్వీ తేజః సువర్ణాన్నాదులలో సంబంధమునుచు చున్నదో అటులనే మీరును గండు. ఎటుల మీపలులు న్యాయాధీశుడై అంబులను నిరంబులను సత్కన్యాదుములతో విచారించి అపరాధులను దండించి నిరపరాధులను సత్కరించుచున్నారో, మీకై ఉత్తమానందములను చేకూర్చుచున్నారో అటులనే మీరును గండు. ౬౩. (౫౭౬)

౫౭౬ యస్యాన్త ఇత్యన్య మధుఃస్థా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, ఆహ్ని తిర్హవః చన్యః, చైవతః స్వరః.

కస్మై పృయోజనాయ దమ్పతీ భవేదా మిత్యుపదిశ్యతే.

ఏ పృయోజనమునకై శ్రీ పురుషులు దంపతులుగా గావలయును?

యస్యా స్తే ఘోర ఆనన్ జుహోమ్యేషాం బన్ధానా మవసర్జనాయ ।

యాం త్వా జనో భూమిరితి ప్రమన్దరే నిర్మతిం త్వాహం పరి వేద విశ్వతః ॥౬౪॥

యస్యాః, తే, ఘోరే, ఆనన్, జుహోమి, ఏషామ్, బన్ధానామ్, అవసర్జనాయే త్యవ+సర్జనాయ, యామ్, త్వా, జనః, భూమిః, ఇతి, ప్రమన్దర ఇతి ప్ర+మన్దరే, నిర్మతిమితి నిః+ర్మతిమ్, త్వా, అహమ్, పరి, వేద, విశ్వతః. [౬౪]

పదార్థః :- (యస్యాః) సుప్రతాయాః ప్రియా(తే)తవ(ఘోరే)భయానరే(ఆనన్)ఆస్మే ముఖే(జుహోమి)దదామి(ఏషామ్)వర్తమానానామ్(బన్ధానామ్)దుఃఖకారకత్వేన నిరోధకానామ్(అవ సర్జనాయ) త్యాగాయ (యామ్)(త్వా)త్వామ్(జనః)(భూమిః)(ఇతి)ఇవ(ప్రమన్దరే)అనన్దయతి (నిర్మతిమ్) భూమి మివ(త్వా)(అహమ్)(పరి)సర్వతః (వేద) జానీయామ్(విశ్వతః)సర్వతః. ॥౬౪॥ అన్వయః :- హే ఘోరే పత్ని! యస్యాస్త ఆనన్దేషాం బన్ధానా మవ సర్జనాయాచ్యుతాత్మక మన్నాదికం జుహోమి యో జనో భూమి రితి యాం త్వా ప్రమన్దరే రామహం విశ్వతో నిర్మతి మివ త్వా పరి వేద సా త్వమి త్థం మాం విద్ధి. ॥౬౪॥ భావార్థః :- అత్రోపమావాచక లుప్తోపమాలంకారా. యథా పతయః స్వానన్దాయ ప్రియో గృహ్లాన్తి తత్రైవ తస్మై ప్రియోఽపి వతీన్ గృహ్టాయుః, అత్ర గృహళ్యమే పతి వృతా శ్రీ శ్రీవ్రతః పతిశ్చ సుఖనిధి రివ భవతి క్షేత్రభూతా శ్రీ బీజరూపః పుమాన్. యద్యేతయోః శుద్ధయో ర్బలవతోః సమాగమేనోత్తమా వివిధాః పరిజా జాయేరన్తర్హి సర్వదా భద్రం భవతీతి వేద్యమ్. ॥౬౪॥

పదార్థము :- ఘోరే = దుష్టులకు భయమునుగొల్పు మహిళ! యస్యాః తే = సుప్రతులాల వైన ఏ నీయొక్క, ఆనన్ = ముఖమునందు, ఏషామ్ బంధానామ్ = దుఃఖమొసగు నీ నిరోధకులను, అవ సర్జనాయ = త్యజించుటకై అమృతరూపములగు అన్నాది పదార్థములను, జుహోమి = ఇచ్చుచున్నానో, జనః = ఏ జనుడు, భూమిరితి = భూమివలె, యామ్ త్వా = ఏనిన్ను, ప్రమన్దరే = ఆ నంద పఱచుచున్నాడో, ఆ నిన్ను, అహమ్ = నేను, విశ్వతః = అన్ని వైపులనుండి. నిర్మతిమ్ = భూమివలె, త్వా = నిన్ను, పరి = అన్ని విధముల, వేద = ఎఱుగుదును. అనీవును ఈవిధముగ నన్ను ను ఎఱుగుము. ॥౬౪॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రిమునం దుపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. ఎటుల పతయ స్వకీయానందముకొఱుకు శ్రీలను గ్రహించుచున్నారో, అటులనే [ఆ ఆనందముకొఱుకు] శ్రీ

లును పతులను గ్రహించెదరుగారః ఈ గృహశ్రమమునందు పతివ్రత స్త్రీ, స్త్రీవ్రతుడైన పతి సుఖము నకు నిధివలె నుండును. స్త్రీ క్షేత్రరూపము, పురుషుడు ఋజురూపము బలవంతులు శుద్ధులునగు నీ దంపతుల సమాగమముపలన ఉత్తమమగు వివిధ సంతానము కలుగుచో ఎల్లప్పుడు కల్యాణ మభివృద్ధి యగునని ఎఱుగవలయును.

(౫౭౭)

౫౭౮ యః తే దేవీత్యన్య మధుచ్ఛన్తా ఋషిః, యజమానో దేవతా, ఆర్షీ జగతీ చన్దః, నిపాః స్వరః.

వివాహ సమయే కీదృశీః పృతిజ్ఞాః కుర్యు రిత్యాహ.

వివాహ సమయమున నెటువంటి పృతిజ్ఞల నొనర్చవలయును?

యన్తే దేవీ నిర్మతి రాబిబన్తపాశం గ్రీవాస్వవిచృత్యమ్ । తం తే విష్వామ్యాయుషో
న మధ్యాదధై తం పితృమద్ధి ప్రసూతః । నమో భూత్యై యేదం చకార ॥ ౬౫ ॥

యమ్, తే, దేవీ, నిర్మతి రితి నిః+ర్మతిః, ఆబిబన్తేత్యా+బిబన్త, పాశమ్,
గ్రీవాసు, అవిచృత్యమిత్యవి+చృత్యమ్, తమ్, తే, వి, స్వామి, ఆయుషః, న,
మధ్యాత్, అథ, ఏతమ్, పితృమ్, అద్ధి, ప్రసూత ఇతి ప్ర+సూతః, నమః,
భూత్యై, యా, ఇదమ్, చకార.

[౬౫]

పదార్థః :- (యమ్) (తే) తవ (దేవీ) దివ్యా స్త్రీ (నిర్మతిః) పృథివీవ (ఆబిబన్త) సమన్తాద్భుద్భామి (పాశమ్) ధర్మ్యం బన్ధనమ్ (గ్రీవాసు) కణ్ఠేషు (అవిచృత్యమ్) అమోచనీయమ్ (తమ్) (తే) తవ (వి) (స్వామి) పృథివీభూమి (ఆయుషః) జీవనస్య (న) ఇవ (మధ్యాత్) (అథ) అనన్తర్యే (ఏతమ్) (పితృమ్) అన్నాదికమ్ (అద్ధి) భుజ్ క్షే (ప్రసూతః) ఉత్పన్నః సన్ (నమః) సత్కారే (భూత్యై) జ్యేష్ఠకారికాయై (యా) (ఇదమ్) ప్రత్యక్షం నియమనమ్ (చకార) కుర్యాత్. ॥ ౬౫ ॥ అన్వయః :- హే పతే! నిర్మతి రివాహం తే తవ యం గ్రీవా స్వవిచృత్యం పాశమాబిబన్త తం తే తవామ్యహం విష్వామి, ఆయుషోఽన్నస్య న విష్వామి. అథావయో ర్మధ్యాత్కృత్విదమి నియమాత్ పృథజ్ న గచ్ఛేత్, యథాఽహ మేతం పితృమద్ధి తథా ప్రసూతః సన్ స్వమేన మద్ధి. హేస్త్రి! యా త్వమిదం పతివ్రతార్యేణ సుసంస్కృతం చకార తస్యై భూత్యై నమోఽహం కరోమి. ॥ ౬౫ ॥ భావార్థః :- అత్యోపమాలంకారః.

వివాహసమయే యావన్యభిదారాఖ్యాదీన్ నియమాన్ కుర్యు ప్రేభ్యోఽన్యథా కదాచి న్నాచరేయః, కుతః యదా పాణిం గృహ్లాన్తి తదా పురుషస్య యావత్ స్వం తావత్స్వం త్రియా యావత్ త్రియా స్తావదఖిలం పురుషస్యైవ భవతి. యది పురుషో వివాహితాం విషా యాన్యస్త్రిగో భవేత్ స్త్రీచ పరపురుష గామినీ స్వాత్తాపుభాస్తేనవత్పాత్తానా స్వాతామ్. అతో త్రియా అనుమతి మన్తరాపురుషః పురుషాజ్ఞయా చ విన్యాస్త్రి కించిదపి కర్మ న కుర్యాత్. ఇదమేవ స్త్రీపురుషయోః ప్రీతికరం కర్మ యదన్యభిదరణమితి.

పదార్థము :- స్త్రీ కథనము :- నిర్మతిః = భూమి సదృశయైన నేను, తే గ్రీవాసు = నీ కంఠములందు, అవిచృత్యమ్ = అమోచనీయమగు, యమ్ పాశమ్ = ధర్మయుక్తమగు నే బంధనమును, ఆబిబంధ = చక్కగ బంధించుచున్నానో, తమ్ దానిని, తే = నీ కొఱకు ప్రవేశించువణెయుచున్నాను. ఆయుషః న = ఆయువునకు బంధనమగు అన్నమువలె, వి స్వామి = ప్రవేశించుచున్నాను. అథ = తరువాత, మధ్యాత్ = మనయిరువురిలో నెవరును నియమ విరుద్ధముగ చరించకూడదు. నే

నెటుల, ఏతమ్ పితమ్ = ఈ అన్నాదిపదార్థములను, అద్మి = భోగించుచున్నానో, లబ్ధులనే. ప్రియా తః = ఉత్పన్నుడవైన నీవు ఈ అన్నాదిపదార్థములను, భోగించుము. ఓ ప్రియా దేవీ = దివ్య గుణములుగల ఏ నీవు, ఇదమ్ = పతివ్రతా ధర్మముచే సంస్కరించ బడిన ఈ పౌత్రత్వక్షనియమమును, చకార = ఒనర్చెదవో, భూత్యై = ఐశ్వర్య కారియైన అట్టి నీకై. నమః = అన్నాది పదార్థముల నిచ్చు చున్నాను.

॥౬౫॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుబహులంకార మున్నది. పివాహనమయ మందే వ్యభిచార త్యాగాది నియమముల నొనర్చెదరో వానికి ధిస్సముగ నెన్నటిలో ఆచరించరాదను. ఏలయన-పురుషుడు వివాహ సమయమున స్త్రీహస్తమును గ్రహించినప్పుడే పురుషునకును పదార్థ మంతయు స్త్రీదిగాను, స్త్రీకి యున్నదంతయు పురుషునిదిగాను భావించబడుచున్నది. ఏ పురుషుడు వివాహితస్త్రీని వదిలి అన్య స్త్రీని నమిపించునో, లేక ఏ స్త్రీ పరపురుషుని అధిలించునో వారిరువురు చొంగపెంచి పాపాత్ములగు చున్నారు. కనుక స్త్రీ సమ్యక్తలేకుండ పురుషుడు, పురుషుని యనుజ్ఞ లేనిదే స్త్రీ ఏ పని చేయరాదను. స్త్రీ పురుషులు అన్ని వేళలందు వ్యభిచరించకుండుటయే పరస్పర ప్రేమను పెంచుచున్న యున్నది.

౫౬౯ నివేళన ఇత్యన్య విశ్వామయ రుషిః, అగ్ని ర్దేవతా, విరాడాక్షీ తిర్థవ శస్త్రః, దైవతః స్వరః.

కీదృతాః స్త్రీపురుషౌ గృహశ్రమం కర్తుం యోగ్యాః సప్తాశ్వాః.

ఎటువంటి స్త్రీ పురుషులు గృహశ్రమ మొనర్చుటకు యోగ్యులు ?

నివేళనః స్రజమనో వసూనాం విశ్వా రూపాఽభిచష్టే శచీభిః ।

దేవ ఇవ సవితా సత్యధర్మేన్ద్రో న సమరే పథీనామ్ ॥ ౬౬ ॥

నివేళన ఇతి నివేళనః, స్రజమన ఇతి సమ్ + గమనః, వసూనామ్, విశ్వా, రూపా, అభిచష్టే, శచీభిః, దేవ ఇవేతి దేవః + ఇవ, సవితా, సత్యధర్మేతి సత్యధర్మా, ఇన్ద్రోః, న, తస్మై. సమర ఇతి సమ్ + అరే, పథీనామ్. [౬౬]

పదార్థః :- (నివేళనః) యః త్రియాం నివిళతే (సంగమనః) సమ్యగ్గ్నా (వసూనామ్) పృథివ్యాదీ నాం పదార్థానాం (విశ్వా) సర్వాణి (రూపా) రూపాణి (అభి) (చష్టే) పశ్యతి (శచీభిః) ప్రజ్ఞాభిః కర్మభిర్యా (దేవ ఇవ) యథేశ్వరః (సవితా) సకలజగతః పరిసవితా (సత్యధర్మా) వత్సో ధర్మ యన్య సః (ఇన్ద్రోః) సూర్యః (న ఇవ) (తస్మై) తిష్ఠేత్ (సమరే) సంగ్రామే. సమర ఇతి సంగ్రామ నా...౧. ౧౭. (పథీనామ్) గచ్ఛతామ్. ॥౬౬॥ అన్వయః :- యః సత్యధర్మా సవితా దేవ ఇవ నివేళనః సంగమనః శచీభి ర్వసూనాం విశ్వా రూపాఽభిచష్టే. ఇన్ద్రో న సమరే పథీనాం సమ్యఖే తస్మై న ఏవ గృహశ్ర మాయ యోగ్యో జాయతే. ॥౬౬॥ భావార్థః :- అత్యోపమాలంకారః. మనుష్యా యధేశ్వ రేణ మనుష్యోపకారాయ కారణాత్కార్యాభ్యా అనేకే పదార్థ రచితా ఉపయుజ్యంతే యథా సూర్యో మే మేన సహ యద్ధాయ వర్తతే తదా సృష్టికృమవిజ్ఞానేన సుక్రియయా చ భూమ్యాది పదార్థభ్యోఽనేకే వ్యవహారాః సంసాధనీయాః.

॥౬౬॥

పదార్థము :- ఎవడు, సత్యధర్మా = సత్యధర్మయుతుడు, సవితా = సకలజగదుద్ధాదకుడునగు, దేవ ఇవ = దేవునివలె, నివేళనః = స్త్రీకి స్నేహితుడు, సంగమనః = శిష్యుగతి గలవాడును నై, శచీభిః = బుద్ధులతో లేక కర్మలతో, వసూనామ్ = పృథివ్యాది పదార్థములయొక్క, విశ్వా రూపా =

సకలరూపములను, అభివృద్ధి = చూచుచున్నాడో, ఇవ్వః స = సూర్యునివలె, సమరే = యుద్ధము నందు, సద్దీనామ్ = నడచుచున్న మనుష్యుల సమ్మతమున, తస్మా = స్థితుడగుచున్నాడో, లతనే గృహశ్రమమునకు యోగ్యుడగుచున్నాడు. ||౬౬||

భావార్థము :- ఈ మంత్రముందు రెండుపదాలంకారము అన్నవి ఈశ్వరు డెటుల అందఱి యుపకారమునకై కారణమునుండి కార్యరూపములగు సనేక పదార్థములను సృజించి ఉపయుక్తమొ నర్చుచున్నాడో, సూర్యుడెటుల మేమముతో సంగమమొనర్చి జగత్తున కుపకార మొనర్చుచున్నాడో, అటులనే సృష్టకృషు విజ్ఞానముతో మంచి క్రియచేత భూమ్యాదిపదార్థముల నుండి అనేక వ్యవ హారములను సిద్ధమొనర్చి ప్రజలను సుఖపెట్టవలెను. ||౬౬||

౫౮౦ సీరా ఇత్యన్య విశ్వావస రృషిః, కృషీవలాః కవయో దేవతాః, గాయత్రీ చన్దః, శ్మశ్ఠః స్వరః.

అథ కృషియోగవిద్యా ఆహ, వ్యవసాయవిద్యను చెప్పుచున్నాడు.

సీరా యుజ్జన్తి కవయో యుగా వి తన్వతే పృథక్ ।

ధీరా దేవేషు సుమ్నయా ॥

||౬౭||

సీరా, యుజ్జన్తి, కవయః, యుగా, వి, తన్వతే, పృథక్, ధీరాః, దేవేషు, సుమ్నయేతి సుమ్న+యా. [౬౭]

పదార్థః:- (సీరా)సీరాణి హలాని (యుజ్జన్తి)యుజ్జన్తు (కవయః) మేధావినః కవి రితి మేధావి నా.. ౩.౧౫ (యుగా)యుగాని (వి) (తన్వతే) విస్తృజన్తి (పృథక్) (ధీరాః)ధ్యానవన్తః (దేవేషు)విద్యతు (సుమ్నయా)సుమ్నేన సుఖేన. అత్ర తృతీయైకవచనస్యాయా దేశః. ||౬౭|| అన్వయః :- హే మనుష్యా! యథా ధీరాః కవయః సీరా యుగా చ యుజ్జన్తి సుమ్నయా దేవేషు పృథక్ వితన్వతే తథా నర్వైరేత దనుషేయమ్. ||౬౭|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిపమాలంకారః. మనుష్యై రిహ విద్యచ్ఛిక్షయా కృషి కర్మోన్నేయం యథా యోగినో నాడీషు పరమేశ్వరం సమాధియోగే నోపరన్వన్తి తదైవ కృషి కర్మద్వారా సుఖోపయోగః కర్తవ్యః. ||౬౭||

పదార్థము :- మానవులారా! ఎటుల, ధీరాః = ధ్యానశీలురు, కవయః = బుద్ధిమంతులు, సీరాః = నాగశ్లను, యుగా = కాడి మొదలైనవానిని, యుజ్జన్తి = జోడించుచున్నారో మఱియు, సుమ్న యా = సుఖముతోపాటు, దేవేషు = విద్వాంసులలో, పృథక్ = వేరుగ, వితన్వతే = విస్తారము క్త ముగ నొనర్చుచున్నారో, అటులనే అందఱి కృషి కర్మ ననుష్ఠించవలయును. ||౬౭||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక బుద్ధిపమాలంకార మున్నది. విద్వాంసుల శిక్షచే నిలలో కృషికర్మను చృద్ధిపఱచుట మానవులకర్తవ్యము. యోగులెటుల నాడులలో పరమేశ్వరుని సమాధియోగముచే పొందుచున్నారో అటులనే కృషికర్మద్వారా సుఖములను పొందవలయును.

౫౮౧ యునర్తేత్యన్య విశ్వావస రృషిః, కృషీవలాః కవయో వా దేవతాః, విరాడాస్తీ త్రిపుష్పన్తః, రైవతః స్వరః. పునన్తమేవ విషయ మాహ, మఱిల నవిషయమే.

యునక్త సీరా వి యుగా తనుద్వం కృతే యోనో వసతేహ బీజమ్ ।

గీరా చ క్షుష్టిః సభరా అసన్నో నేదీయ ఇత్సృన్త్యః పక్ష మేయాత్ ॥ ౬౮ ||

యునక్త, సీరా, వి, యుగా, తనుధ్వమ్, కృతే, యోనా, వపత, ఇహ, బీ, గిరా, చ, శృష్టిః, సభరా ఇతి స+భరాః, అనత్, నః, నేదీయః, ఇత్, సృజ్యః, పక్వమ్, ఆ, ఇయాత్. [౬౮]

పదార్థః :- (యునక్త) యుగ్ధ్వమ్(సీరా) హలాదీని కృష్యపరణాని నాదీ ర్వా(వి)వివిధార్థే (యుగా)యుగాని(తనుధ్వమ్)విస్తరాణీత(కృతే)హలాదిభిః కర్షితేయోగాజ్గై ర్విష్పాదితేఽంతః కరణే వా (యోనా)క్షేత్రే(వపత)(ఇహ)అస్యాం భూమౌ బుద్ధౌ వా(బీజమ్)యవాదికం సిద్ధిమూలం వా (గిరా) కృషియోగకర్మపయుక్తయా సుశీతయా వాచా(చ)స్వసువిధారేణ (శృష్టిః) శీఘ్రమ్. శృష్టిస్తీక్షిప్రనామా. శు అష్టితి. నిరు. ౬.౧౨. (సభరా)సమాన దారణపోషణాః(అనత్)అస్తు(నః) అస్మాన్(నేదీయః)అతిశయేనానికమ్(ఇత్)ఏవ(సృజ్యః)యాః క్షేత్రయోగాన్ గతా యవాది జాతయః (పక్వమ్)(ఆ)(ఇయాత్)ప్రాప్నుయాత్ ||౬౮|| అన్వయః :- హే మనుష్యాః ! యూయ మిహ సాధనాని వితనుధ్వం సీరా యుగా యునక్త. కృతే యోనా బీజం వపత గిరా చ సభరాః శృష్టి ర్వుపత యాః సృజ్యః సన్ని తాభ్యో యన్నేదీయోఽనత్ పక్వం భవేత్త దివేన ఏయాత్. ||౬౮||

భావార్థః :- హే మనుష్యాః ! యూయం విద్యద్వ్యః కృషీవలేభ్యశ్చ కృషియోగకర్మ శిక్షం ప్రాప్యా నేకాని సాధనాని సంపాద్య కృషిం యోగం చ కురుత. తస్మా ద్యద్యత్పక్వం స్యాత్తత్తద్ గృహీత్వోపభుజ్యద్వం భోజయత వా. ||౬౮||

పదార్థము :- మానవులారా! మీరు, ఇహ = ఈ భూమియందు లేక బుద్ధియందు సాధనములను వితనుధ్వమ్ = వివిధ విధముల విస్తారమొనరించుదు, సీరా = కృషిసాధనములగు హలాదులను లేక నాడులను, మఱియు, యుగా = కాడులను, యునక్త = కలుపుదు, కృతే = హలాదులచే దున్ని సదునుచేసిన, లేక యోగాంగములచే శుద్ధమైన అంతఃకరణము అను, యోనా = క్షేత్రమునందు, బీజమ్ = యవాదులను, లేక సిద్ధియొక్క మూలమును, వపత = వసనమొనర్చుదు, గిరా = కృషి విషయపు కర్మల కుపయోగించు సుశీతవాణి, చ = మఱియు మంచి ఆలోచనచే, సభరాః = ఒకే విధమైన దారణ పోషణల కలిగియున్నవారుగ, శ్రుష్టిః = శీఘ్రముగ కండు, శృజ్యః = క్షేత్ర మందు ఉత్పన్నములగు యవాద్యన్నజాతుల పదార్థము లేవియున్నవో, వానిలో, నేదీయః = ఏది అత్యంత సమీపము, పక్వమ్ అనత్ = వచనమగునో, ఇత్ = అదియే, నః = మాకు, ఆ ఇయాత్ = లభించును గాక !

||౬౮||

భావార్థము :- మానవులారా! మీరు విద్వాంసులనుండి, కృషీవలులనుండి కృషి యోగ కర్మల శిక్షనుపొంది అనేక సాధనముల సమకూర్చి కృషిని యోగాభ్యాసమును జనర్చుదు. దానివలన అన్నాదు లేవేవి పక్వములగునో వాని వానిని గ్రహించి భుజించుదు. భుజింపజేయుదు. ౬౮ (౫౮౧)

౫౮౨ శునమిత్యన్య కుమారహారిక ఋషిః, కృషీవలా దేవతాః, త్రిష్టుష్పన్యః, దైవకః స్వరః పునస్త మేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మయ్యదియే.

శునబి సుఫాలా విక్రృషన్తు భూమిబి శునం క్రినాశా అభి యన్తు వాహైః ।

శునాసీరా హవిషా తోశమానా సుపిప్సలా ఓషధీః క ర్తనాన్మై ॥ ||౬౯||

శునమ్, సు, ఫాలాః, వి, క్రృషన్తు, భూమిమ్, శునమ్, క్రినాశాః, అభి, యన్తు.

వాహైః, కునాసీరా, హవిషా, తోశమానా, సుపిష్పలా ఇతి సు+పిష్పలాః.

ఓషధీః, కర్తన, అస్మే ఇత్యస్మే.

[౬౯]

పదార్థః :- (కునమ్)సుఖమ్, కునఘితి సుఖనా... నిఘం. ౩. ౬. (సు)(పాలాః) ఫలం వి
విస్తీర్ణం భూమిం కుర్వన్తి యై ప్తే(వి)(కృషన్తు)విలిఖన్తు(భూమిమ్)(కునమ్) సుఖమ్ (కీనాశాః)యే
శ్రీమేణ క్లిశ్యన్తి తే కృషీవలాః, అత్ర క్లిశేరీచ్ఛపదాయాః కన్ లోపశ్చ లోనామ్ చ. ౬. ౫. ౫౬.
క్లిశధాతోః కని ప్రత్యయే లోప ఉపధాయా శతత్వం ధాతో ర్నామాగమశ్చ(అభి)(యన్తు)ప్రాప్ను
వన్తు(వాహైః)వహన్తి యై సై ర్వృషభాదివాహనైః(కునాసీరా)యథా వాయుసూర్యా. కునాసీరా కునో
వాయుః సరత్యన్తరిక్షే సీర ఆదిత్యః సరణాత్, నిరు. ౯-౪౦. (హవిషా)సంస్కృతేన ఘృతాదినా సం
స్కృతౌ(తోశమానా)నన్దుష్టికారౌ. అత్ర వర్జవ్యత్యయేన శః, వికరణాత్మనేపద వ్యత్యయా చ(సుపి
ష్పలాః)శోభనాని పిష్పలాని ఫలాని యాసు తాః(ఓషధీః)యవాదీన్(కర్తన)కుర్వన్తు(అస్మే) అస్మ
భ్యమ్. ||౬౯|| అన్వయః :- యే కీనాశాస్తే ఫాలా వాహైః సహ వర్తమానై ర్వలాదిభి
ర్యూమిం వికృషన్తు కున మభియన్తు. హవిషా తోశమానా కునాసీరేవాస్మే సుపిష్పలా ఓషధీః కర్తన
తాభిః సు కునం చ. ||౬౯|| భావార్థః :- యే చతురాః కృషికారా గోవృషభాదీన్ సంరక్ష్య విచారేణ
కృషింకుర్వన్తి తేఽత్యన్తం సుఖం లభన్తే. నాత్ర క్షేత్రేఽమేధ్యం కించిత్ప్రీక్షేఽశ్యమ్. అంతు బీజాన్యపి
సుగన్ధాదియక్తాని కృత్వైవ పవన్తు యతో ఽన్నాన్యారోగ్యకరాణి భూత్వా బలబుద్ధి వర్ధయేయుః.

పదార్థము :- కీనాశాః = పరిశ్రమచే క్లేశ మనుభవించుచు వ్యవసాయ మొనర్చు వారెవ
రున్నారో వారు, ఫాలాః = భూమిని దున్ను కట్టులతో, వాహైః = వృషభముతో కూడియున్న
హలాదులతో, భూమిమ్ = భూమిని, వికృషన్తు = దున్నెదరుగాక; మత్రియు, కునమ్ = సుఖమును,
అభియన్తు = పొందుదురుగాక; హవిషా = శుద్ధమైన ఘృతాదులచే శుద్ధములు, తోశమానా = సంతోష
కారకములు నగు, కునాసీరా = వాయు సూర్యులవలె కృషి సాధనములు, అస్మే = మాకు, సుపిష్ప
లాః = సుందర ఫలయుక్తములైన, ఓషధీః = యవాదులను, కర్తన = పండించుగాక; మఱల ఆ
ఓషధులచే, సు = సుందరమైన, కునమ్ = సుఖమును అనుభవించెదము. ||౬౯||

భావార్థము :- చతురులైన కృషికారు లెవరు గో వృషభాదులను సంరక్షించి ఆలోచనతోపాటు
వ్యవసాయము నొనర్చుదురో వారు ఆత్యంత సుఖమును పొందుదురు. ఆ పౌలములం దమేధ్య
మేమాత్రమును వేయగూడదు. ఇంతియగాక బీజములను సుగంధాదియుక్తములుగ నొనర్చియే
విత్తవలయును. ఆ అన్నము ఆరోగ్యకరమైనదై బలమును, బుద్ధిని అభివృద్ధిపఱచును. ౬౯ (౨౮౨)

౫౮౩ ఘృతేనేత్యన్య కుమారహారిక ఋషిః, కృషీవలా దేవతాః, ఆర్షీశ్రిష్టవే ఛన్దః, వైవశః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఘృతేన సీతా మధునా సమజ్యతాం విశ్లేర్ధ్వే రనుమతా మరుద్భిః ।

ఊర్జస్వతీ పయసా పిన్వమానాస్మాన్ తీసీలే పయసాభ్యా వవృత్స్వ ॥ ౭౦ ॥

ఘృతేన, సీతా, మధునా. సమ్, అజ్యతామ్, విశ్లేఽ, ద్వేఽ, అనుమతే
త్యను + మతా, మరుద్భిరితి మరుత్ + భిః, ఊర్జస్వతీ, పయసా, పిన్వమానా

అస్మాన్, సీతే, పయసా, అభి, ఆ, వవృత్స్వ.

[౨౦]

పదార్థః :- (ఘృతేవ) అజ్యేన (సీతా) సాయన్తి త్త్రస్తరోషాన్ త్వయన్తి యయా సా కాష్ఠపట్టికా (మధునా) క్షోదేజ శర్కరాదినా వా (నమ) ఏకీభావే (అజ్యతామ్) సంయుజ్యతామ్ (విత్తైః) సర్వైః (దేవైః) అన్నాదిం కామయమానై ర్విద్యద్భిః (అనుమతా) అనుజ్ఞాపితా (మరుద్భిః) మనుష్యైః (క్షీర్ణస్వతీ) ఊర్జః పరాక్రమసమ్పన్నో విద్యతే యస్యాః సా (పయసా) జలేన మిగ్నేన వా (పిన్వమానా) సీతా సేవితా (అస్మాన్) (సీతే) సీతా (పయసా) జలేన (అభి) (ఆ) (వవృత్స్వ) పర్తితా ఛవతు ||౨౦|| అన్వయః :- విత్తైః దేవై ర్మరుద్భి ర్యుష్మాభి రనుమతా పయసోర్జస్వతీ పిన్వమానా సీతా ఘృతేన మధునా సమ్యుజ్యతామ్. సా సీతే సీతాస్మాన్ ఘృతాదినా సంయోతస్వతీతి పయసాఽభ్యావవృత్స్వత్యా వర్త్యతామ్. ||౨౦|| భావార్థః :- సర్వే విద్వాంసః కృషీవలా విద్యయాఽనుజ్ఞాతా ఘృతమధుజలాదినా సుసంస్కృతా మనుమతాం క్షేత్రభూమి మన్నసుసాధికాం కుర్వన్తు యథా సుగంధాదియ క్తాని వీజాని కృత్వా వవన్తి తత్తైవ తామపి సుగంధేన సంస్కృతాం కుర్వన్తు.

||౨౦||

పదార్థము :- విత్తైః దేవైః = అన్నాదిపదార్థములను ఆకాంక్షించు విద్వాంసులైన, మరుద్భిః = మానవులందరు, అనుమతా = అనుజ్ఞాపించబడిన, పయసా = జలముచే లేచి దుగ్ధముచే, క్షీర్ణస్వతీః = పరాక్రమసంబంధముగలది, పిన్వమానా = తడిపినది, సేవింబబడినదియనగు, సీతా = నాగటిచాలును, ఘృతేన మధునా = నేయి మణియు తేన లేక పంచదార మొదలైన పదార్థములచే, సమ్యుజ్యతామ్ = సంయుక్తపఠచలయును. సీతే = నాగటిచాలు, మనలను ఘృతాదిపదార్థములు లలిగిన వారుగ నొనర్చును కావున, పయసా = జలముతో, అభ్యావవృత్స్వ = మాటిమాటికి వర్తింపజేయుదు.

భావార్థము :- విద్వాంసులైన కృషీవలురు విద్యచే ననుజ్ఞాతులై ఘృతమధుజలములచే సుసంస్కృతము, అనుమతమునగు క్షేత్రభూమిని చక్కగా అన్నమును పండునదిగ నొనర్చవలెను. సుగంధయుక్తవీజములను విత్తినిటుల గానే భూమిని కూడ సంస్కారయుక్తముగ నొనర్చవలెను.

పదార్థః :- లాఙ్గల మిత్యన్య కుమారహారిత ఋషిః, కృషీవలా దేవతాః, విరాట్పుంక్షి శ్చన్తః, పిన్వమః పర్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల విషయ మదియే.

లాఙ్గలం పవీరవత్సుశేవల్లి సోమపిత్సరు. తదుద్వపతి

గామపి ప్రప్రర్వ్యం చ పీవరీం ప్రస్థావద్రథవాహనమ్ ||

||౨౧||

లాఙ్గలమ్, పవీరవత్, సుశేవమితి + సుశేవమ్, సోమపిత్సర్వీతి సోమపిత + సరు, తత్, ఉత్, వప్తి, గామ్, అవిమ్. ప్రప్రర్వ్యమితి ప్ర + ప్రర్వ్యమ్, చ, పీవరీమ్, ప్రస్థావదితి ప్రస్థా + వత్, రథవాహనమ్, రథవాహనమితి రథ + వాహనమ్.

[౨౧]

పదార్థః :- (లాఙ్గలమ్) సీరాపశ్చాద్భాగే దార్ధ్యాయ సంయోజ్యం కాష్ఠమ్ (పవీరవత్) ప్రశస్తైః పవీరః పారో విద్యతే యస్మిన్ తత్ (సుశేవమ్) సుప్త సుఖకరమ్ (సోమపిత్సరు) యే సోమ యవా ద్యోషధిః పాలయన్తి తాన్త్యరయతి కుటిలం గమయతి (తత్) (ఉత్) (వప్తి) (గామ్) పృథివీమ్ (అవిమ్) రక్షణాదిహేతుమ్ (ప్రప్రర్వ్యమ్) ప్రపర్వీతుం గమయితుం యోగ్యమ్ (చ) (పీవరీమ్)

యయా పాయయన్తి తాం స్థూలామ్ (ప్రస్తావత్) ప్రశస్తం ప్రస్తావం యస్యాస్తి తత్ (రథవాహనమ్) రథం పహతి యేన తత్. ||౭౦|| అన్వయః :- కృషీవలా యాయం యత్ సోమపితృసు షపీరవత్సశేవం లాంగలం ప్రపర్య్యంప్రస్తావప్రథవాహనం చాస్తి యేనాదిం పీవరీం గాముద్వపతి తద్యాయం సాధుత. ||౭౧|| భావార్థః :- కృషీవలైః స్థూలమృత్వాన్నమన్నాద్యుత్పాదనేన రక్షికాం సుపరీక్ష్య హలాదిసాధనైః సంకృష్య సమిక్ష్త్య సుసంస్కృతాని పీజాని సముష్కీర్త మాని ధాన్యమృత్వాద్య భోక్తవ్యాని. ||౭౧||

పదార్థము :- రైతులారా ! మీరు, = సోమపితృసు = యవాద్యోషధుల రక్షకులను వంకరగ నడుపునది, పవీరవత్ = ప్రశంసితమైన కణ్ణుతోకూడినది, సుశేవమ్ = సుందరము సుఖదాయకము నగు, లాంగలమ్ = ఏనాగటింబంప, చ = మరియు, ప్రపర్య్యమ్ = నడిపించదగినది, ప్రస్తావత = ప్రశంసిత ప్రస్తానమొనర్చునది, రథవాహనమ్ = రథమును నడపుసాధనమునై యేదియున్నదో, దేనిచే, అవిమ్ = రక్షింపఁజేయుచు, పీవరీమ్ = సకలపదార్థముల భోగింపజేయుటకు హేతువునగు స్థూలమైన, గామ్ = భూమిని, ఉద్వపతి = పెల్లగించుచున్నచో, తత్ = దానిని మీరును సాధించుడు, నిద్రింపజేయుడు.

భావార్థము :- కృషీవలయ, స్థూలమృత్తును, అన్నాద్యుత్పత్తిచే రక్షించు పృథివిని చక్కగ పరీక్షించి హలాది సాధనములచే దున్ని పదునుచేసి సుసంస్కృతములగు పీజములను చక్కగ నాటి ఉత్తమధాన్యమును పండించి భుజించవలయును. ||౭౧|| (౨౪౪)

౨౪౫ కామ మిశ్యన్య చహరహారిక ఋషిః, మిక్రాదయో లిక్తోక్తా దేవతాః, అర్చి పంక్తీచ్ఛన్తః, సఖ్యమః స్వరః.

పాదితా శ్రీ ప్రయత్నైన సుసంస్కృతాన్యన్నాని వ్యంజనాని కుర్యాదిత్యాహ.

వంటక తై మంచిప్రయత్నముతో సుసంస్కృతమైన అన్నమునువ్యంజనములనుపకవ్యమొనర్చవలెను.

కామం కామదుఘే ధుక్ష్య మిత్రాయ వరుణాయ చ ।

ఇన్ద్రాయాశ్విభ్యాం పూష్టే ప్రజాభ్య ఓషధీభ్యః ॥ ౭౨ ॥

కామమ్, కామదుఘ ఇతి కామ + దుఘే, ధుక్ష్య, మిత్రాయ, వరుణాయ, చ, ఇన్ద్రాయ, అశ్విభ్యా మిత్ర్యశ్వి + భ్యామ్, పూష్టే, ప్రజాభ్య ఇతి ప్రజా + భ్యః, ఓషధీభ్యః.

పదార్థః :- (కామమ్) ఇచ్ఛామ్ (కామదుఘే) ఇచ్ఛాపూరితే (ధుక్ష్య) పిపూర్తి (మిత్రాయ) సహృదే (వరుణాయ) ఉత్తమాయ విదుషే (చ) అతిథయే (ఇన్ద్రాయ) పరమైశ్వర్యయుక్తాయ (అశ్విభ్యామ్) ప్రాణా సానాభ్యామ్ (పూష్టే) పుష్టికరాయ (ప్రజాభ్యః) స్వపతానేభ్యః (ఓషధీభ్యః) సోమయవాదిభ్యః. ||౭౨||

అన్వయః :- హే కామదుఘే పాదితే! త్వం భూమిరివ సుసంస్కృతై రన్నై ర్మిత్రాయ వరుణాయ చేన్ద్రాయాశ్విభ్యాం పూష్టే ప్రజాభ్య ఓషధీభ్యః కామం ధుక్ష్య. ||౭౨|| భావార్థః :- యా శ్రీ వా పురుషః పాకం కుర్యాత్తాం తం చ పాకవిద్యాం సుశిక్ష్య హృద్యాన్యన్నాని నిర్మాయ సంభోజ్య సర్వాన్ రోగాన్ దూరీకర్యాత్.

||౭౨||

పదార్థము :- కామదుఘే = ఇచ్ఛను పూర్ణమొనరించు వంటజేయునో శ్రీ! నీవు భూమివలె సు సంస్కృతములగు అన్నములచే, మిత్రాయ = మిత్రునికి, వరుణాయ = ఉత్తమ విద్వాంసునకు, చ = అతిథి అభ్యాగతులకు, ఇంద్రాయ = పరమైశ్వర్యయుక్తునకు, అశ్వీభ్యామ్ = ప్రాణాసానము లకు, పూష్టే = పుష్టిగల ఇనునికొఱకు, ప్రజాభ్యః = సంరాసమునకు, ఓషధిభ్యః = సోమలతాద్యోష ధులచే, కామమ్ = ఇచ్ఛను, ధుక్ష్య = పూర్ణమొనరించుము. ||౭౩||

భావార్థము :- భోజనము తయారుజేయు పురుషుడుగాని శ్రీ గాని పక్వమొనర్చు విద్య నేర్చు కొని ప్రియమైన పదార్థముల వండి, వానిని భుజింపజేసి సకలరోగములను దూరమొనర్చువలెను.

౫౮౬ విముచ్యద్వ మిత్యన్య కుమారహారిక ఋషిః, అహ్మ్య దేవతాః, భురిగాక్షీ గాయత్రీ ఛందః, పక్షః స్వరః.

మనుష్యై ర్గవాదిపశువృద్ధిం కృత్వా పయోఘృతాదీని వర్ధయిత్వా నన్దితవ్యమిత్యాహ.

మానవులు గవాది పశువులనుబెంచి, వానినుండి పాలు నేయి మొదలగు వానిని వృద్ధి

యొనర్చి ఆనందముగా నుండవలయును :

విముచ్యద్వ మఘ్నా దేవయానా అగన్త తమసస్పార మస్య । జ్యోతి రాపామ ॥

వి, ముచ్యద్వమ్, అఘ్నాః, దేవయానా ఇతి దేవ + యానాః, అగన్త, తమసః

పారమ్, అస్య, జ్యోతిః, ఆప్రామ.

[౬౩]

పదార్థః :- (వి) (ముచ్యద్వమ్) త్యజత (అఘ్నాః) హస్తుమయోగ్యా గాః (దేవయానాః) యాని ర్దేవాన్ దివ్యాన్ భోగాన్ ప్రాప్నువన్తి తాః (అగన్త) గచ్ఛేమ (తమసః) రాత్రేః (పారమ్) (అస్య) సూర్య స్య (జ్యోతిః) ప్రకాశమ్ (అపామ) వ్యాప్నుయామ ॥౬౩॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా యథా

యాయం అఘ్నా దేవయానాః ప్రాప్య సుసంస్కృతాన్యన్నాని భుక్త్వా రోగేభ్యో విముచ్యద్వం తథా వయ మసి విముచ్యేమహి. యథా యాయం తమసః పారం ప్రాప్నుత తథా వయమవ్యగన్త. యథా యాయ మస్య జ్యోతి ర్వాన్యత్త తథా వయమప్యాపామ ॥౬౩॥ భావార్థః :- ఆత్ర వాచరలుప్తోప మాలంకారః. మనుష్యా గవాదీన్ పశూన్ కదాచిన్న హన్య ర్న్య ఘాతయేయశ్చ యథాసూర్యోద యాద్రాత్రి ర్నివర్తతే తథా వై ద్యకశాస్త్రరీత్యా పద్యాన్యన్నాని సంసేవ్య రోగేభ్యో నివర్తంతామ్. ॥౬౩॥

పదార్థము :- మానవులారాః మిరెటుల, అఘ్నాః = రక్షణయోగ్యములు, దేవయానాః = దివ్యభోగముల ప్రాప్తికి హేతువులునగు గోవులను పొందుదురో, సుందరసుసంస్కృతమగు అన్నమును తిని రోగములనుండి, విముచ్యద్వమ్ = వేరుగ నుందురో, అటులనే మేమును తప్పించుకొందుముగాకః మీరెటుల, తమసః = రాత్రియొక్క, పారమ్ = అంత్యమును పొందెదరో, అటులనే మేముకూడ, అగన్త = పొందెదముగాకః మీరెటుల, అస్య జ్యోతిః = ఈసూర్యుని వెలుతురులో వ్యాప్తులగుచున్నారో అటులనే మేమును, అపామ = వ్యాప్తుల మగుదుముగాకః ॥౬౩॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రములో వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు పశ్వాదుల నెన్నటికి హింసించకూడదు. హింసచేయించరాదు. చంపించకూడదు. మణియు చంప నివ్వకూడదు. సూర్యోదయముచే రాత్రి నివృత్తమగు చున్నటుల వైద్యకశాస్త్ర పద్ధతితో పక్ష్యములగు అన్నాది పదార్థములను సేవించి రోగములనుండి విముక్తులు కావలయును. ॥౬౩॥ (౫౮౬)

౫౮౭ సజా రద్ధి ఇత్యన్య కుమారహారిక ఋషిః, అశ్వినో దేవతే, ఆక్షీ జగతి ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

మనుష్యైః కథం కృత్వా సుఖయితవ్యమిత్యాహ. మానవు లెటుల వరస్పర సుఖాలు కావలెను ?

సజారబ్దో అయవోభిః సజారుషా అరుణోభిః । సజోషసావృన్దాదః సోభిః

సజాః సూర ఏతశేన సజారైవ్వానర ఇడయా మృతేన స్వాహా ॥ ॥౬౪॥

సజూరితి స+జూః, అద్దః, అయవోభిరిత్యయవః+భిః, సజూరితి స+జూః, ఉషాః, అరుణీభిః, సజోషసావితి సజోష+సా, అప్సినా, దభ్యసోభిరితి దభ్యసః+భిః, సజూరితి స+జూః, సూరః, ఏతశేన, సజూరితి స+జూః, వైశ్వానరః, ఇడయా, ఘృతేన, స్వాహా. [౭౪]

పదార్థః :- (సజూః) సంయుక్తః, (అద్దః) సంవత్సరః (అయవోభిః) మిశ్రితామిశ్రితైరిన్నైః క్షణాదిభిఃకాలావయవైః (సజూః) సహవర్తమానాః (ఉషా) ప్రభాతః (అరుణీభిః) రక్తప్రభాభిః (సజోషసా) సమాన సేవనా (అప్సినా) ప్రాణాపానవివ దమ్పతి (దంసోభిః కర్మభిః) (సజూః) సహితః (సూరః) సూర్యః (ఏతశేన) అశ్వేనేవ వ్యాప్తిలేన వేగవతా కిరణనిమిత్తేన వాయునా, ఏతశ ఇత్యశ్వనా . . . నిరు. ౧.౧౨ (సజూః) సంయుక్తః (వైశ్వానరః) విద్యుదగ్నిః (ఇడయా) అన్నాది నిమిత్తరూపయా వృద్ధివ్యా (ఘృతేన) జలేన (స్వాహా) సత్యేన వాగిన్ద్రియేణ. ||౭౪|| అన్వయః :- హేమనుష్యాః వయం సర్వే శ్రీపురుషా యథాఽయవోభిః సజూరభిః అరుణీభిః సజూరుషా దంసోభిః సజోషసాపశ్యనేవ ఏతశేనేవ సజూః సూర ఇడయా ఘృతేన స్వాహా సజూరైశ్వానరశ్చ వర్తతేతదైవ ప్రిత్యా వర్తేమహి ||౭౪|| శాబ్దార్థః :- మనుష్యేషు యావత్పరస్పరం సౌహార్దం తావదేవ సుఖమ్. యావద్దౌహర్దం తావదేవ దుఃఖం చ జాయతే, తస్మాత్సర్వైః శ్రీ పురుషైః పరోపకారక్రియయా సహైవ సదా వర్తతవ్యమ్. ||౭౪||

పదార్థము :- మానవులారా! మేము శ్రీ పురుషుల మందరము ఎటుల, అయవోభిః = ఏకరసముగనున్న క్షణాది కాలావయవములతో, సజూః = కూడిన, అద్దః = వర్షము, అరుణీభిః = అరుణకాంతులతో, సజూః = కూడిన. ఉషాః = ప్రభాతసమయము, దంసోభిః = కర్మలచే. సజోషసా = ఒకే విధముగ నడచు, అప్సినా = ప్రాణాపానములవలె నుండు శ్రీ పురుషులు, ఏతశేన = నడచుచున్న అశ్వమువలె వ్యాప్తిలము, వేగవంతము, కిరణనిమిత్తమునగు పవనముతో, సజూః = కూడియున్న. సూరః = సూర్యుడు, ఇడయా = అన్నాదుల నిమిత్తరూపముగ వృద్ధిచే, ఘృతేన = జలముచే. స్వాహా = సత్యవాణితో, సజూః = కూడియున్న, వైశ్వానరః = విద్యుద్రూపాగ్ని ఉన్నదో అటులనే ప్రేమతో ప్రవర్తించెదముగాక! ||౭౪||

శాబ్దార్థము :- మానవులలో నెంతప్రేమయుండునో అంతసుఖము, ఎంతవిరోధముండునో అంతదుఃఖము కలుగును. కనుక శ్రీ పురుషులందరు పరస్పరోపకార మొనర్చు కొనుచు సదా ప్రవర్తించవలయును. ||౭౪|| (౫౮౭)

౫౮౮ యా ఓషధీ రిత్యవ్యభిష గృహిః, వైద్యో దేవతా, అమృతమ్ చందః, గాఢారః స్వరః.

మనుష్యై రవశ్య మౌషధ సేవనం కృత్వాఽరోగై ర్న రితవ్య మిత్యాహ.

మానవులు తప్పక మందులను సేవించి రోగములనుండి రక్షణ పొందవలయును.

యా ఓషధీః పూర్వా జాతా దేవేభ్యః స్త్రియుగం పురా ।

మనై ను బ్రభూణామహభ్య శతం ధామాని నప్త చ ॥

||౭౫||

యాః, ఓషధీః, పూర్వాః, జాతాః, దేవేభ్యః, స్త్రియుగమితి త్రి+యుగమ్

పురా, మనై ను, బభ్రూణామ్, అహమ్, శత్రమ్, ధామాని, సప్త, చ. [౭౫]

భావార్థః :- (యాః) (ఓషధీః) సోమవ్యాః (పూర్వాః) (జాతాః) ప్రసిద్ధాః (దేవేభ్యః) పృథి
వ్యాదిభ్యః (త్రియుగమ్) పర్వత్రయమ్ (పురా) (మనై) మన్యైః. అత్ర వికరణవ్యత్యయేన శవ్ (ను)
శీఘ్రమ్ (బభ్రూణామ్) భరణానాం ధారణానాం రోగిణామ్ (అహమ్) (శతమ్) అనేకాని (ధామాని)
మర్మస్థానాని (సప్త) (చ) ॥౭౫॥ అన్వయః :- అహం యా ఓషధీ ర్దేవేభ్య త్రియుగం
పురా పూర్వా జాతా యా బభ్రూణాం శతం సప్త చ ధామాని మర్మాణి వ్యాప్నువన్తి తా ను మనై
శీఘ్రం జానీయామ్ ॥౭౫॥ భావార్థః :- మనుష్యా యాః పృథివ్యామపు చాషధయో జాయంతే
గతత్రివర్షా భవేయు స్తాః సంగృహ్య యథా వైద్యకశాస్త్రవిధి సంసేవంతే తా భుక్తాః సత్యః సర్వాణి
మర్మాణ్యధివ్యాప్య రోగాన్నివార్య శరీరసుఖాని నద్యో జనయన్తు. ॥౭౫॥

పదార్థము :- అహమ్ = నేను, యాః ఓషధీః = ఏ సోమలతాద్యోషధులు, దేవేభ్యః = పృథి
వ్యాదులనుండి, త్రియుగమ్ = మూడేండ్లు, పురా = పూర్వము, పూర్వాః = పూర్వసుఖదానమునం
దుత్తమములుగ, జాతాః = ప్రసిద్ధములైయున్నవో, ఏవి, బభ్రూణామ్ = ధారణమొనర్చు రోగుల
యొక్క, శతమ్ చ సప్త = నూటయేడు, ధామాని = జన్మల లేక నాడులయొక్క మర్మములందు
వ్యాప్తములగుచున్నవో వానిని, ను = శీఘ్రముగ, మనై = ఎదుగుదునుగాక : ॥౭౫॥

భావార్థము :- ఘోషిమదను జలములందును ఏ ఓషధులు పుట్టుచున్నవో, మణియు మూడు
సంవత్సరములకు పూర్వము చక్కగ పక్షమైయున్నవో వానిని గ్రహించి వైద్యకశాస్త్రానుకూల
పద్ధతితో సేవించవలయును. సేవించబడిన ఆ ఔషధములు శరీరముయొక్క అంశము లన్నింటిలో
వ్యాప్తములై శరీర రోగముల విడిపించి శీఘ్రముగ సుఖముల లభింపజేయును. ॥౭౫॥ (౫౮౮)

౫౮౯ ౪౩౦ వ ఇత్యస్య ధిష గృహీః, వైద్యా దేవరాః, అష్టష్టవ ఛందః, గాథారాః స్వరః.

మనుష్యాః కిం ర్భత్వా కిం సాధయేయ రిత్యాహ. మానవు డే... యొనర్చి దేనిని సాధించవలయును :

శత్రం వో అప్సు ధామాని సహస్రముల వో రుహాః ।

అథా శతక్రతో యూయమిమం మే అగదం కృత ॥ ॥౭౬॥

శతమ్, వః, అప్సు, ధామాని, సహస్రమ్, ఉర, వః రుహాః, అథ, శతక్రత్వ
ఇతి శత + క్రత్వః, యూయమ్, ఇమమ్, మే, అగదమ్, కృత. [౭౬]

పదార్థః :- (శతమ్) (వః) యష్మాకమ్ (అప్సు) మాతః (ధామాని) మర్మస్థానాని (సహ
స్రమ్) అసంఖ్యాః (ఉత) అపి (వః) యష్మాకమ్ (రుహాః) నాడ్యంజురాః (అథ) అత్ర
నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (శతక్రత్వః) శతం క్రతవః ప్రజ్ఞాః క్రియా యేషాం తత్సమ్మృద్ధా (యూయమ్)
(ఇమమ్) దేహమ్ (మే) మమ (అగదమ్) రోగరహితమ్ (కృతి) కురుత. అత్ర వికరణలుక్ ॥౭౬॥
అన్వయః :- హే శతక్రతోః! యూయం యాసాం శతముత సహస్రం రుహాః న నితాధి ర్మే మమేమం
దేహ మగదం కృత. అథ స్వయంవో దేహనగదాన్ కురుత. యాని వో అసంఖ్యాని ధామాని తాని
ప్రాప్నుత. హే అప్సుః త్వమప్సేనమాచరత. ॥౭౬॥ భావార్థః :- మనుష్యాణా మిదమాదిమం
కర్తవ్యం రర్మాస్త్రీ యదోషధి సేవసం పథ్యాచరణం సునియమవ్యవహరణం చ తృప్త్యా శరీరారోగ్య
సంపాదనమ్. నహ్యేతేన చిస ధర్మార్థ కామ మోక్షాణా మనుష్ఠానం కర్తుం కశ్చిదపి శక్నోతి. ॥౭౬॥

పదార్థము :--శతక్రత్యః = వందలప్రకారపు బుద్ధులు లేక క్రియలు కలిగియున్న మానవులారా : యూయమ్ = మీరు వేసికీ, శతమ్ = వందలకొలది. ఉత = లేక, సహస్రమ్ = వేలకొలది, రుహః = నాడుల అంకురములున్నవో, ఆ ఓషధులతో, మే = నాయొక్క, ఇమమ్ = ఈశరీరమును, అగచ్ఛమ్ = రోగరహితముగ, కృత = ఒనర్చుడు, అథ = తదనంతరము, వః = మీరు మిశ్రీరములనుకూడ నీరోగములుగ నొనర్చుకొనుడు, పః ధామాని = మీయొక్క అసంఖ్యములగు నేమర్మప్రానములున్నవో వానిని పొందుడు. అహ్మ = ఓ తల్లీ : నీవును ఇటు లాచరించుము. ||౭౬||

భావార్థము :--మనుష్యులు సర్వప్రథమముగ ఓషధుల సేవనము, పథ్యపు ఆచరణ, నియమ పూర్వక వ్యవహార మొనర్చి శరీరమును రోగరహితముగ నుంచవలయును. ఏలయన ఇదిలేనిదే ధర్మాధర్మకామమోక్షములను అనుష్ఠించుట కెవరును సమర్థులు కాజాలరు. ||౭౬|| (౫౮౯)

౫౯౦ ఓషధీ రిత్యన్య ఖిష గృషిః, వైద్యా దేవతా, విచృవనుష్ఠవః ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

కీదృశా ఓషధయః సేవ్యా ఇత్యాహ. ఎటువంటి ఓషధులను సేవించవలయును ?

ఓషధీః ప్రతి మోదధ్వమ్ పుష్పవతీః ప్రసూవరీః ।

అశ్వా ఇవ సజిత్వరీర్విరుధః పారయిష్ట్యః ॥ ||౭౭||

ఓషధీః, ప్రతి, మోదధ్వమ్, పుష్పవతీ రితి పుష్ప+వతీః, ప్రసూవరీ రితి ప్ర+సూవరీః, అశ్వా ఇవేత్యశ్వాః+ఇవ, సజిత్వరీర్విరుధః స+జిత్వరీః, వీరుధః, పారయిష్ట్యః.

పదార్థః :--(ఓషధీః) సోమాదీన్ (ప్రతి) (మోదధ్వమ్) అనన్తయత (పుష్పవతీః) ప్రశస్తాని పుష్పాణి యాసాం తాః (ప్రసూవరీః) సుఖప్రసావికాః (అశ్వా ఇవ) యదా తురగ్భాః (సజిత్వరీః) శరీరైః సహ సంయుక్తా రోగాన్ జేతుం శీలాః (వీరుధః) సోమాదీన్ (పారయిష్ట్యః) రోగజదుః ఖేద్యః పారం నేతుం సమర్థాః. ||౭౭|| అన్వయః :--హే మనుష్యాః యూయమశ్వా ఇవ సజిత్వరీ ర్విరుధః పారయిష్ట్యః పుష్పవతీః ప్రసూవరీ రోషధీః సంసేవ్య ప్రతిమోదధ్వమ్. ||౭౭|| భావార్థః :--అత్రోపమాలంకారః. యథాశ్వా రూఢా వీరాః శత్రునోజిత్యా విజయం ప్రాప్యానన్దన్తి, తథా సదౌషధసేవినః పథ్యకారిణో జితేంద్రియా జనా ఆరోగ్యమవప్య నిత్యం మోదన్తే. ||౭౭||

పదార్థము :--మానవులారా ! మీరు, అశ్వా ఇవ = అశ్వములవలె, సజిత్వరీః = శరీరముతో సంయుక్తములై రోగములను జయించునవి, వీరుధః = సోమలతాదులు, పారయిష్ట్యః = దుఃఖముల నుండి తరింపజేయగలుగునవి, పుష్పవతీః = ప్రశంసిత పుష్పములతోగూడినవి, ప్రసూవరీః = సుఖము నిచ్చునవియునగు, ఓషధీః = ఓషధులనుపొంది, ప్రతిమోదధ్వమ్ = నిత్యము ఆనందమునుపొందుడు.

భావార్థము :--ఈ మంత్రమునం దుపమాలంకార మున్నది, అశ్వములమీద నెక్కిన వీర పురుషులు శత్రువులను జయించి, విజయమునుపొంది, ఎటుల ఆనందించుచున్నారో అటులనే శ్రేష్ఠోషధముల సేవనము, పథ్యాహారమునొనర్చు జితేంద్రియులైన జనులు రోగములనుండి ముక్తులై నిత్య మానందమును ధోగించెదరు. ||౭౭|| (౫౯౦)

౫౯౧ ఓషధీ రితి త్యన్య ఖిష గృషిః, చిత్త్య దేవతా, అనుష్ఠాపృంధః, గాన్ధారః స్వరః.

పునః పితృపత్యాని పరస్పరం కథం వర్తే రన్నిత్యాహ. పితాపుత్రు లెటుల పరస్పరము మెలగవలయును?

ఓషధీ రితి మాతరస్తదో దేవీ రుపబ్రువే సనేయమ్ ।

మశ్వం గాం వాస ఆత్మానం తవ పూరుషః ॥ ౭౮ ॥

ఓషధీః, ఇతి, మాతరః, తత్, వః, దేవీః, ఉప, బ్రువే, సనేయమ్, అశ్వమ్,

గామ్, వాసః, ఆత్మానమ్, తవ, పూరుష పూరుషేతి పురుష. [78]

పదార్థః :- (ఓషధీః) (ఇతి) ఇవ (మాతరః) జనన్యః (తత్) కర్మ (వః) యుష్మాన్ (దేవీః) దివ్యా విదుషీః (ఉప) సమీపస్థః సన్ (బ్రువే) ఉపదిశేయమ్ (సనేయమ్) సంభజేయమ్ (అశ్వమ్) తురగ్గాదికమ్ (గామ్) దేన్వాదికం పృథివ్యాదికం వా (వాసః) వస్త్రాదికం నికేతనం వా (ఆత్మానమ్) జీవమ్ (తవ) (పూరుష) ప్రయత్నశీలం. ॥ ౭౮ ॥ అన్వయః :- హే ఓషధీరితి దేవీ ర్మాతరోఽహం తనయో వస్తత్పథ్యం వవ ఉపబ్రువే. హే పూరుషః సుసన్తానాహం మాతా తవాశ్వం గాం వాస ఆత్మానం చ సతతం సనేయమ్. ॥ ౭౮ ॥ భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా యవదయ ఓషధయః సేవితాః శరీరాణి పుష్కన్తి తదైవ జనన్యో విద్యాసుశిక్షోపదేశేనాపత్యాని సుపోషయేయః. యన్మాతురైశ్వర్యం తదాయోఽవత్యన్య యదవత్యన్యైతన్మాతు రస్తి. ఏవం సర్వే సుప్రీత్యా వర్తిత్యా పరస్పరస్య సుఖాని సతతం వర్తయేయః. ॥ ౭౮ ॥

పదార్థము :- ఓషధీః ఇతి = ఓషధులవలె సుఖముల నిచ్చు, దేవీః = దివ్యవిదుషీమణులారా; మాతరః = తల్లలారా : పుత్రుడనైన నేను, వః = మీకు, తత్ = శ్రేష్ఠపథ్యరూపకర్మలను, ఉప బ్రువే = దగ్గలకువచ్చి ఉపదేశించెదను గాక : పూరుషః = పురుషార్థులైన శ్రేష్ఠసంతానములారా : తల్లియైన నేను, తవ అశ్వమ్ గామ్ = నీయొక్క-అశ్వమును, పృథివిని, గవాదులను, వాసః = వస్త్రాదులను లేక ఇంటిని, ఆత్మానమ్ = జీవమును నిరంతరము, సనేయమ్ = సేవించెదను. ॥ ౭౮ ॥

భావార్థము :- ఈమంత్ర మందుపమాలంకార మున్నది యవాద్యోషధులు సేవించబడినవియై శరీరములను పుష్టపఱచుచున్నవి. అటులనే తల్లులు విద్యాసుశిక్షోపదేశములచే సంతానమును పుష్టమొనర్చవలయును. తల్లికున్నధనము సంతానముది యని, సంతానమున కున్న ధనము తల్లిది యని పరస్పరప్రేమతో ప్రవర్తించి నిరంతము సుఖమును వృద్ధిపఱచవలెను. ॥ ౭౮ ॥ (౫౯౦)

౫౯౦ అశ్వశ్చ ఇత్యన్య షిష గృహిః, వైద్యా దేవతాః, అనుష్ఠాపనదః, గాన్ధారః స్వరః.

మనుష్యాః ప్రత్యహం కీదృశం విచారం కుర్యు రిత్యాహ.

మానవులు నిత్యమెటువంటి ఆలోచన లొనర్చవలయును ?

అశ్వశ్చే వో నిషదనం పర్ణో వో వసతిష్క్రౌతా ।

గోభాజ ఇత్ కిలాసథ యత్ సనవథ పూరుషమ్ ॥ ౭౯ ॥

అశ్వశ్చే, వః, నిషదనమ్, నిషదనమితి ని+నదనమ్, పర్ణే, వః, వసతిః,

క్రౌతా, గోభాజ ఇతి గో+భాజః, ఇత్, కిల, అసథ యత్, సనవథ,

పురుషమ్, పూరుషమితి పురుషమ్.

పదార్థః :- (అశ్వత్థే)శ్వః స్థాతా న స్థాతా వా వర్తతే తాదృశే దేహే (వః) యుష్మాకం జీవా నామ్ (నిషదనమ్)నివాసః(పర్ణే)చలితే పత్రే(వః)యుష్మాకమ్(వనతిః) నివాసః (కృతా) (గోభాజః) యే గాం పృథివీం భజన్తే తే (ఇత్)ఇహ(కిల)ఖలు(అసభ)భవత (యత్)యతః(సనవభ)ఓషధి దా నేన సేవధ్యమ్. అత్ర వికరణద్యయమ్(పూరుషమ్) అన్నాదినా పూర్ణం దేహమ్. ||౭౯|| అన్వయః :- 'హే మనుష్యాః ! ఓషధయ ఇవ యద్యోఽశ్వత్థే'నిషదనం వః పర్ణే వనతిః కృతాఽస్తి తస్మాద్గోభాజః కిల పూరుషం సనవభ సుఖిన ఇదనభ ||౭౯|| భావార్థః :- మనుష్యైరేవం భావనీయ మస్మాకం శరీరాణ్యనిత్యాని స్థితీశ్చఞ్చలాఽస్తి తస్మాచ్ఛరీర మరోగినం సంరక్ష్య ధర్మార్థకామ మోక్షజా మనుష్యా నం సద్యః కృత్యాఽనిత్యైః సాధనై ర్విత్త్యం మోక్షసుఖం ఖలు లభ్యమ్యమ్. యదాషధి తృణాదీని పత్రపుష్ప ఫలమూలస్పృశ శాఖాదిభిః శోభన్తే తద్దైవ నీరోగాణి శోభమానాని భవన్తి. ||౭౯||

పదార్థము :- ఓమానపురానాః ఓషధులవలె, యత్ = ఎందుకనగా, అశ్వత్థే = రేపటికుండునో ఉండదో అని చెప్పజాలనటువంటి శరీరములో, వః = మీయొక్క, నిషదనమ్ = నివాసమైయున్నది. మతీయు, పర్ణే = కమలపత్రము మీది జలము వలె చంచలముగు జగమునందు భగవంతుడు, వః = మీయొక్క, వనతిఃకృతా = నివాసమునరింపజేసెను. కనుక, గోభాజః కిల = పృథివిని సేవించుచునే, పూరుషమ్ = అన్నాదులచే పూర్ణమైన దేహముగల పురుషుని, సనవభ = ఓషధులనిచ్చి సేవించుడు. సుఖముపొందుచు, ఇత్ = ఈసంసారమున, అసభ = ఉండుడు. ||౭౯||

భావార్థము :- మానవులు "మనశరీరము లనిత్యములు, స్థితులు చంచలములు, కావున శరీ రమును రోగములనుండి రక్షించి, ధర్మార్థకామమోక్షముల యనుష్ఠానము శీఘ్రముగ నొనర్చి, యనిత్య సాధనములతో నిత్యమైన మోక్ష సుఖములు పొందవలయునని" భావించవలయును. ఓషధులు తృణా దులు పుష్పఫలమూలశాఖాదులచే సుశోభితములగు చున్నటుల రోగరహిత శరీరములచే శోభాయ మానులు కావలయును. ||౭౯|| (౫౯-౨)

౫౯౩ యత్రోషధీ రిత్యన్య భిష గృహీ, ఓషధయో దేవతాః, అమృష్టవృక్షః, గాఢారః స్వరః.

పునః పునః సదైవ్యధ్య సేవనం కార్యమిత్యాహ. మాటిమాటికి శ్రేష్ఠవైద్యులను సేవించవలయును.

యత్రోషధీః సమగృత రాజానః సమితావివ ।

విప్రః స ఉచ్యతే భిషగ్క్షోహమీవచాతనః ॥ ||౮౦||

యత్ర, ఓషధీః, సమగృతేతి సమ్+అగృత, రాజానః, సమితావివేతి

సమితా+ఇవ, విప్రః, సః, ఉచ్యతే, భిషక్, రక్షోహేతి రక్షః+హః, అమీ

వచాతన ఇత్యమీవ+చాతనః. [౮౦]

పదార్థః :- (యత్ర) యేష స్థలేష (ఓషధీః) సోమద్యాః (సమగృత) (ప్రాప్నుత(రాజానః) త్రతధర్మయక్తా వీరాః(సమితావివ)యథా సంగ్రామే తథా (విప్రః)మేధావీ (సః) (ఉచ్యతే)ఉప ది శ్యేత. లేవే ప్రయోగోఽయమ్(భిషక్)యో భిషజ్యతి చికిత్సతి సః. అత్ర భిషజ్ఞాతోః క్విప్(రక్షోహః) యో దుష్టాణాం రోగానాం హంతా (అమీవచాతనః) యోఽమీవాన్ రోగాన్ శాతయతి సః. అత్ర వర్ణవృత్త్యయేన శశ్య చః. ||౮౦|| అన్వయః :- 'హే మనుష్యాః ! యాయం యత్రోషధీః సన్తి తా రాజానః సమితావివ సమగృత యో రక్షోహః'మీవచాతనో విప్రో భిషగ్భవేత్స యుష్మాన్ ప్రత్య

చ్యుత ఉచ్యేత తద్ గుణాన్ పరాశయేత్తాస్తం చ సదా సేవధ్వమ్. ||౮౦|| ఘోషార్థః :- అత్రోప
మాలంకారః. యథా సేనాపతి సుశిక్షితా రాజ్ఞో వీరపురుషాః పరమప్రయత్నేన దేశాన్తరం గత్వా
శత్రూన్ విజిత్య రాజ్యం ప్రాప్నువన్తి. తథా సద్వైద్యసుశిక్షితా యాయమోషధివిద్యాం ప్రాప్నువన్తి.
యస్మిన్ కుద్ధే దేశే ఓషధయః సన్తి తా విజ్ఞాయోపయుజ్జగ్మ్య మన్యేభ్య శ్చోపదిశత. ||౮౦||

పదార్థము:- మానవులారా! మీరు, యత్ర = ఏస్థలములందు, ఓషధీః = సోమలదాద్యోషధు
లుండుచున్నవో, వానినెటుల, రాజానః = రాజధర్మముతోయు క్షమైన వీరపురుషులు, సమితావివ =
యుద్ధమునందు శత్రువులను పొందుచున్నారో అటులనే, సమగ్యత = పొందుదు. పక్షోహః = దుష్ట
రోగములనాశకుడు, అమీవచాతనః = రోగములను నివృత్తమొనర్చువాడు, వివశ్రేః భిషక్ = బుద్ధిమం
తుడునగు వైద్యుడెవడున్నాడో, సః = అతడు మీకు, ఉచ్యతే = ఓషధుల గుణములను ఉపదేశించు
గాక! ఆ ఓషధులను ఆవైద్యుని సేవించుడు. ||౮౦||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. సేనాపతిచే సుశిక్షితు
లైన రాజాయొక్క వీరపురుషులెటుల అత్యంత పురుషార్థముచే దేశాంతరమునకు పోయి శత్రువులను
జయించుచున్నారో అటులనే శ్రేష్ఠవైద్యునితో శిక్షనుపొందిన మీరు బాషధవిద్యను పొందుదు. ఏ కుద్ధ
ప్రదేశ మందోషధులున్నవో వానిని మీరెఱిగి ఉపయోగించుదు, మఱియు నితరులకు కూడచెప్పడు.

౫౯౪ అశ్వావతీ మిత్యస్య భిషగృషిః, వైద్యో దేవతా, అనుష్ఠవ్చస్తః, గాన్ధారః స్వరః.

మనుష్యైః సదా పురుషార్థ ఉన్నేయ ఇత్యాహ.

మనుష్యులు నిత్యము పురుషార్థమును పెంచవలయును.

అశ్వావతీః సోమావతీ మూర్జయన్తీ ముదోజనమ్ ।

అవిత్స్వి సర్వా ఓషధీ రస్మా అరిష్టతాతయే ॥ ||౮౧||

అశ్వావతీమ్, అశ్వావతీమిత్యశ్చ + వతీమ్, సోమావతీమ్, సోమవతీమితి
సోమ + వతీమ్, క్షిరయన్తీమ్, ఉదోజసమిత్కుత్ + ఓజనమ్, ఆ, అవిత్స్వి,
సర్వాః, ఓషధీః, అస్మై, అరిష్టతాయ ఇత్యరిష్ట + తాతయే. [౮౧]

పదార్థః :- (అశ్వావతీమ్) ప్రశస్తకుభ గుణయుక్తామ్. అత్రోభయత్ర మతా దీర్ఘః (సోమావ
తీమ్) బహురస సహితామ్ (క్షిరయన్తీమ్) బలం ప్రాసయన్తీమ్ (ఉదోజసమ్) ఉత్కృష్టం పరాక్రమమ్
(ఆ) (అవిత్స్వి) జానీయామ్ (సర్వాః) అఖిలాః (ఓషధీః) సోమయవాద్యాః (అస్మై) (అరిష్టతాయే)
రిష్టానాం హింసకానాం రోగాణా మభావాయ. ||౮౧|| అన్వయః :- హే మనుష్యా! యథాదహ
మరిష్టతాయే శ్వావతీం సోమావతీ ముదోజన మూర్జయన్తం మహాషధీ మాచిత న్యస్తై యాయ
మపి ప్రయతధ్వమ్. ||౮౧|| భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్రోపమాలంకారః. మనుష్యాణా మా
దిమ మిదం కర్మాత్ సన్తి యద్రోగాణాం నిదానచికిత్సోషధపత్త్య సేవన మోషధీనాం గుణజ్ఞానం యథా
వదుపయోజనం చ యతో రోగనివృత్త్యా నిరస్తరం పురుషార్థోన్నతిః స్యాదితి. ||౮౧||

పదార్థము :- మానవులారా! నేనెటుల, అరిష్టతాయే = దుఃఖదాయకముగు రోగములను దూర
మొనర్చుటకు, అశ్వావతీమ్ = ప్రశంసిత కుభగుణయుక్తములును, సోమావతీమ్ = బహురసయుక్త
ములును, ఉదోజనమ్ = అతిపరాక్రమమును పెంచునవియునగు, క్షిరయన్తీమ్ = బలమిచ్చు నవియు

నగు శ్రేష్ఠాషధులను, ఆ అవిత్తి = అన్నివిధముల ఎరుగుదునో, సర్వా ఓషధిః = అనేకానేక ధనులు, అన్యైః = ఈ నాకు సుఖమిచ్చును. కనుక మీరును యత్నించుడు. ॥౮౮॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుష్టోపమాలంకారమున్నది. రాగములు నిష్కృతి ముత్రై పురుషార్థము వృద్ధియగునటుల రాగముల నిదానము. చిత్తవృత్తి, దౌర్బల్యవృత్తి, దేవసముదానోన్మి బాషధుల గుణాజ్ఞానము కలిగి, యథావదుపయోగ మొనర్చుట మానవురానర్హవలసిన ముఖ్యచిహ్నం.

౫౯౫ ఉచ్చుష్మా ఇత్యన్య ఖిష గృషిః, ఓషధయో దేవతాః, విరాడసుష్టవేళన్యః, గాన్ధారః స్వరః.

కిం నిమిత్తా ఓషధయః స స్తిత్వాహ. ఓషధులు ఎందునిమిత్తమున్నవి ?

ఉచ్చుష్మా ఓషధీనాం గావో గోష్ఠాదివేరతే

ధనమ్ సనిష్య స్తీనామ్ అత్మానమ్ తవ పూరుష ॥

॥౮౯॥

ఉత్, శుష్మాః, ఓషధీనామ్, గావః గోష్ఠాదివ, గోష్ఠాదివేర గోష్ఠాల్ + తవ, ఈరతే, ధనమ్, సనిష్య స్తీనామ్, అత్మానమ్, తవ, పూరుష, పూరుషేతి పురుష. [౮౯]

పదార్థః :- (ఉత్) (శుష్మాః) ప్రళస్తబలకారిణ్యః. శుష్మేతి బల నా . . . నిఘం ౨.౯. అర్క ఆదిత్వాదత్ (ఓషధీనామ్) సోమయవాదీనామ్ (గావః) దేవతాః కిరణా వా (గోష్ఠాదివ) యథా స్వస్థా నా త్తథా (ఈరతే) వత్సాన్ ప్రిపున్నవన్తి (ధనమ్) యద్దినోతి వర్ధయతి తత్ ధనం కిన్యాద్దినోతితి సతః. నిరు. ౩.౯. (సనిష్య స్తీనామ్) సంభజ స్తీనామ్ (అత్మానమ్) శరీరాఽధిష్ఠారమ్ (తవ) (పూ రుష) పురి దేహీ శయాన దేహదారక వా. ॥౮౯॥ అన్వయః :- హే పూరుష! యా ధనం సనిష్య స్తీనామోషధీనాం శుష్మా గావో గోష్ఠాదివ తవత్మానముదీరతే తాస్త్యం సేవస్య. ॥౮౯॥

భావార్థము :- అత్యోపమాలంకారః. హే మనుష్యా యథా సంపాలితా గావో దుగ్ధాదిభిః స్వవత్సాన్యను ష్యాదీంశ్చ సంపోష్య బలయన్తి తత్తైవోషధయో యుష్మాక మాత్మశరీరే సంపోష్య పరాక్రమయన్తి యది కశ్చిదన్నాదికమోషధం న భుజ్జీత తర్హి క్రమశో బలవిజ్ఞానప్రసంగం ప్రిపున్నయాత్. తస్మా దేతా ఏతన్నిమిత్తాః స స్తితి వేద్యమ్. ॥౮౯॥

పదార్థము :- పురుష = పురుషుడా; శరీరమునందు నిద్రించువాడా; దేహీ; ధనమ్ = ఐశ్వర్య మును పెంచుదానిని, సనిష్య స్తీనామ్ = సేవించునవియగు, ఓషధీనామ్ = సోమలత లేక యవాద్యోష ధుల సంబంధముతో, శుష్మాః = ప్రళంసితమగు బలమునిచ్చునవియగు, గావః = ఏ గోవులు లేక కిరణములు, గోష్ఠాదివ = తనస్తానమునుండి దూడలను, భూమిని, లేక బాషధముల తత్త్వమును [ప్రొందినటుల] తవ అత్మానమ్ = నీఆత్మకు, ఉదీరతే = లభించుచున్నవో వానినిన్నిటిని సేవించును.

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుసమాలంకారమున్నది. మానవులారా! రక్షించబడిన గోవు తన పాలు మొదలైన వానితో తన సంతానమును మనుష్యాదులను బలవంతులు బలవంతులుగ నొనర్చుచున్నటులనే బాషధములు మీ ఆత్మను శరీరమును బలవంతులు పరాక్రమవంతులుగ నొనర్చు చున్నవి. అన్నాద్యోషధముల నెవరును భుజించనిచో కృమముగ బలవిజ్ఞానాదులు క్షీణించును. కావు న ఓషధియే బలబుద్ధులకు నిమిత్తములని గ్రహించుడు. ॥౮౯॥ (౫౯౫)

౫౯౬ ఇష్ట్యైతి రిత్యన్య ఖిష గృషిః, వైద్యా దేవతాః, నివృదనుష్టవేళన్యః, గాన్ధారః స్వరః.

సు సేవితా ఓషధయః కిం కుర్వన్తిత్వాహ. సు సేవితోషధములేమియొనర్చును?

ఇష్కృతి॑ రా॒మ వో॑ మా॒తాథో॑ యూ॒యః॑ స్థ నిష్కృ॒తిః

సీ॒రాః ప॒త॒త్రీణీ॑ స్థ॒న యదా॑మయతి నిష్కృ॒థ ॥ ౮౩ ॥

ఇష్కృ॒తిః, నామ, వః, మా॒తా, అథో॑ ఇత్యథో, యూ॒యమ్, స్థ, నిష్కృ॒తిః

నిః కృ॒తీరితి॑ నిఃకృ॒తిః, సీ॒రాః ప॒త॒త్రీణీ॑, స్థ॒న, యత్, అమ॑యతి, నిః, కృ॒థ. [౮౩]

పదార్థః :- (ఇష్కృతిః) నిష్కృ॒తీ (నామ) పరిసిద్ధమ్ (వః) యుష్మాకమ్ (మాతా) జననీవ (అథో) యూ॒యమ్ (స్థ) భవత (నిష్కృతిః) ప్రత్యుపకారాన్ (సీరాః) నదీః, సీరా ఇతి నదీ నా . . నిఘం ౧-౧౩ (పతత్రీణీ) పతితుం గస్తుం శీలాః (స్థన) భవత (యత్) యా క్రియా (అమయతి) రోగయతి (నిః) నితరామ్ (కృథ) కురుత. అత్ర వికరణస్య లుక్. ॥౮౩॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా! యూ॒యం యా వ ఇష్కృతి॑ ర్మాతేవాషధి॒రామ వర్తతే॑ తస్యాః సేవకా ఇవాషధీః సేవితారః స్థ పతత్రీణీ సీరాః నద్య ఇవ నిష్కృతిః సంపాదయన్తః స్థనాథో యదామయతి తాన్నిష్కృథ. భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిపమాలంకారః. హే మనుష్యా! యథా మాతాపిత॒రౌ యుష్మాన్ సేవ॑న్తే తథా యూ॒యం ప్యేతాన్ సేవ॑న్తవమ్. యద్యత్కర్మ రోగావిష్కరం భవతి త త్రత్ త్యజైవం సు సే వితా ఓషధయః ప్రాణినో మాతృవత్సోషయన్తి.

॥౮౩॥

పదార్థము :- మానవులారా! యూ॒యమ్ = మీరు, వః = మీయొక్క, ఇష్కృతిః = కార్యసిద్ధి యొనర్పు, మాతా = మాతృకుల్యమైన యే యోషధి, నామ = ప్రసిద్ధమై యున్నదో, దాని సేవకుల వలె సేవించబడు ఓషధులను ఎఱుగువారలు, స్థ = కండు. పతత్రీణీ = పగవహించు, సీరాః = నదులవలె, నిష్కృతిః = ప్రత్యుపకారములను సాధించువారలు, స్థన = కండు. అథో = దీని యనంతరము, యత్ = ఏక్రియ, లేక ఓషధి. లేదా వైద్యుడు, అమయతి = రోగమును పెంచునో వానిని, నిష్కృథ = త్యజించుడు.

॥౮౩॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచక బుద్ధిపమాలంకార మున్నది. మానవులారా! తల్లి దండ్రులెటుల మీ సేవయొనర్చుచున్నారో అటులనే మీరును వారికి సేవ యొనర్చుదు. ఏయే వనులు రోగముల పుట్టించునో వానినిన్నిటిని విస్మరించవలయును, ఈ విధముగ సేవించబడిన ఓషధులు తల్లి వలె పాఐలులను పోషించుచున్నవి.

॥౮౩॥ (౫౯౬)

౫౯౬ అతి విశ్వ ఇత్యన్య భిష గృహ్య, వైద్యా దేవతాః, విరాజనుష్టవచంజః, గాంధారః స్వరః.

కథం రోగా నివర్తంత ఇత్యాహ. రోగము లెటుల నివృత్తము లగును ?

అతి॑వి॒శ్వః పరి॑ష్ఠా స్తేన॑ ఇవ ప్రి॒జమ॑క్రముః ।

ఓష॑ధీః ప్రాచు॑చ్యవు ర్యత్కించ॑ తన్వో॒ రపః ॥

॥౮౪॥

అతి॑, వి॒శ్వః, పరి॑ష్ఠా, పరి॑స్థా ఇతి పరి+స్థాః, స్తేన॑ ఇవేతి స్తేనః+ఇవ, ప్రి॒జమ్, అక్ర॑ముః, ఓష॑ధీః, ప్ర, ప్రాచు॑చ్యవు, యత్, కిమ్, చ, తన్వో॒, రపః॑.

పదార్థః :- (అతి) (విశ్వాః) సర్వాః (పరిష్కాః) సర్వతః స్థితాః (స్తేన ఇవ) యథా చోరో భిత్వావికం తథా (వ్రజమ్) గోస్తానమ్ (అక్రముః) క్రామ్యన్తి (ఓషధీః) సోమయవాద్యాః (ప్ర) (అచ చ్యువుః) చ్యువదస్మి నాశయన్తి (యత్) (కిమ్) (చ) (తస్యః) (రహః) పాపఫలమివ రోగాఖ్యం దుఃఖమ్. ||౮౪|| అన్వయః :- హే మనుష్యాః ! యాయం యాః పరిష్కా విశ్వా ఓషధీ ర్విజం స్తేన ఇవాత్యక్రముః. యత్ కిం చ తస్యో రపస్తస్సర్వం ప్రాచుచ్యపు స్తా యుక్త్యోప యుజ్జోధ్యమ్. ||౮౪|| భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. యథా చోరో గోస్వామినా ధర్మతః సన్నధీరఘోష ముల్లజ్ఞేష్య పలాయతే తదైవ సదౌషధై స్తాడితా రోగా నశ్యన్తి. ||౮౪||

పదార్థము :- మానవులారా ! మిరు, పరిష్కాః = అన్నివైపుల స్థితములై, విశ్వా ఓషధీః = సమ స్తయవసోమలతాద్యోషధులేవి, వ్రజమ్ స్తేన ఇవ = గోడకు కన్నము క్రవ్వి గోశాలయందు ప్రవేశించిన చోరునివలె భూమిని బ్రద్దలుచేసి, అత్యక్రముః = వెడలుచున్నవో, యత్ కిచ్చు = ఏ కొంచెము, తస్యః రహః = పాపఫలమువలె రోగరూప దుఃఖమున్నదో దానినంతటిని, ప్రాచుచ్య పుః = నశింజేయుచున్నవి. అట్టి ఓషధులను యుక్తితో నేవించుదు. ||౮౪||

భావార్థము :- ఈమంత్రము నందుపమాంకారమున్నది. గోవుల యజమాని అదలించినంత మాత్రముననే దొంగ గోడమాకి పారిపోవుచున్నటులనే శ్రేష్ఠోషధములచే ఆహతములైన రోగ ములు నశించి పారిపోవుచున్నవి. ||౮౪|| (౫౯౭)

౫౯౮ యదిమా ఇత్యన్య ఛివ గృహిః, వైద్యో దేవతా, అనుష్ఠవ్చంహః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మజల విషయ మిదియే.

యదిమా వాజయన్తుహ మోషధీ ర్హస్త ఆదధే ।

అత్రా యక్ష్మస్య నశ్యతి పురా జీవగృభో యథా ॥ ||౮౫||

యత్. ఇహః, వాజయన్, అహమ్, ఓషధీః, హస్తే, ఆదధ ఇత్యా +

- దధే, అత్రా, యక్ష్మస్య, నశ్యతి, పురా, జీవగృభ ఇతి జీవ + గృభః, యథా.

భావార్థః :- (యత్) యాః (ఇహః) (వాజయన్) ప్రాపయన్ (అహమ్) (ఓషధీః) (హస్తే) (ఆదధే) (అత్రా) తత్త్వమాలమ్ (యక్ష్మస్య) క్షయస్య రాజరోగస్య (నశ్యతి) (పురా) పూర్వమ్ (జీవగృభః) యో జీవం గృహ్లాతి తస్య వ్యాధేః (యథా) యేన ప్రకారేణ. ||౮౫|| అన్వయః :-

హే మనుష్యా! యథా పురా వాజయన్తుహం యదిమా ఓషధీర్హస్త ఆదధే యాభ్యో జీవగృభో య క్షమస్యాత్మా నశ్యతి రాః సమ్యక్త్యోపయుజ్జతామ్ ||౮౫|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిపమాంకారః. మనుష్యైః సుహస్తక్రియాయోషధీః సంసాధ్య యథాక్రమముపయోజ్య యజ్ఞాదిరోగాన్నివార్య నిత్య మానందయ ప్రయతితవ్యమ్. ||౮౫||

పదార్థము :- మానవులారా! యథా = ఎటుల, పురా = పూర్వకాలమున, వాజయన్ = పొందుచు, అహమ్ = నేను, యత్ ఇహః ఓషధీః = ఏయీ ఓషధులను, హస్తే = హస్తమునందు, ఆదధే = ధరించుచున్నానో, వేనిచే, జీవగృభః = జీవమునుపట్టుకొన్న వ్యాధియగు, యక్ష్మస్య = క్షీణింపజేయు రాజరోగముయొక్క, అత్రా = మూలతత్త్వము, నశ్యతి = నశించుచున్నదో, ఆ యోషధులను మంచి ఉపాయములచే ఉపయోగించుదు. ||౮౫||

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకబుద్ధిపమాంకారమున్నది. మానవులు మంచిహస్త

క్రియచే ఓషధులను సాధించి యథాక్రమముగ నుపయోగమునకు తెచ్చి వాయుదిర్బర్యోగములను పోగొట్టుకొని నిత్యానందము కొలుకు ప్రయత్నించవలయును.

॥౮౨॥ (౫౯౮)

౫౯౯ యస్యాషధః పిష్యస్య ధిష గృషీః, వైద్యో దేవతా, వివిధినుష్ఠవచనః, గాన్ధారః స్వరః.

యథాయోగ్యం సేవితమౌషధం రోగాన్మృధం నో నాశయేయ రిత్యాహ.

చక్కగా సేవించబడిన ఓషధి రోగముల నెందుకు నాశనమొనర్చదు :

యస్యా¹షధీః ప్రసర్ప²భాజ్ గ మజ్జం పుంపు³ః ।

తతో⁴ యత్క్రొం వివాధధ్య⁵ ఉగ్రో మర్దమశీరివ⁶ ॥

॥౮౩॥

యస్య, ఓషధీః, ప్రసర్పథేతి ప్ర + సర్పథ, అజ్జమజ్జగమిత్యజ్జమ్ + అజ్జమ్, పరుష్పరుః, పుంఃపరుః, పరుఃపరురితి పరు + పరుః, రతః. యత్క్రొమ్, వి,

బాధధ్యే, ఉగ్రః, మధ్యమశీరివేతి, మధ్యమశీరి + ఇవ.

[86]

పదార్థః :- (యస్య) (ఓషధీః) (ప్రసర్పథ) (అజ్జమజ్జమ్) ప్రత్యవయవమ్ (పరుష్పరుః) మర్మ మర్మ (తతః) (యత్క్రొమ్) (వి) (బాధధ్యే) (ఉగ్రః) (మధ్యమశీరివ) యో మధ్యమాని మర్మాణి శృణౌ తీవ. ॥౮౩॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా! యాయం యస్యాజ్జమజ్జం పరుః పురుః ప్రతివర్తమానం యత్క్రొం మధ్యమశీరివ వివాధధ్యే. ఓషధీః ప్రసర్పథ విజానీత తాన్మయం సేవేమహి. భావార్థః :- యది శస్త్రాఽనుసారేణౌషధాని సేవేత్యన్తర్మిష్టాదగ్గోగ్నిః సార్యాఽరోగినో ధవన్తి. ॥౮౩॥

పదార్థము :- మానవులారా! మీరు, యస్య అజ్జమజ్జమ్ = ఎవని యవయవమున, పరుష్పరుః = మర్మమర్మమున నున్న, ఉగ్రః యత్క్రొమ్ = తీవ్రక్షయరోగమును, మధ్యమశీరివ = మధ్య నున్న మర్మములను ఛేదించుచున్నదానివలె, వివాధధ్యే = నివృత్తమొనర్చుదు. తతః = తదనంత రము, ఓషధీః = ఓషధులను, ప్రసర్పథ = పొందుదు. ॥౮౩॥

భావార్థము :- శాస్త్రానుసారము ఓషధులను సేవించుచో నకలావయవములనుండి రోగములను తొలగింపజేసి నుఖులు, సీరోగులు కాగలుగుదురు. ॥౮౩॥ (౫౯౯)

౬౦౦ సాశ మిష్యస్య ధిష గృషీః, వైద్యో దేవతా, వివాధనుష్ఠవచనః, గాన్ధారః స్వరః.

కథం కథం రోగా నిహ వ్రవ్యా ఇత్యాహ. రోగముల నెట్లెట్లు నాశనమొనర్చవలయును ?

సాకం¹ యత్క్రొ ప్ర పత్ర² చాషేణ³ కికిదీవి⁴నా

సాకం⁵ వాతస్య⁶ ధ్రాజ్యా⁷ సాకం⁸ నశ్య⁹ నిహాకయా¹⁰ ॥

॥౮౪॥

సాకమ్, యత్క్రొ, ప్ర. పత్ర, చాషేణ, కికిదీవి¹నా, సాకమ్, వాతస్య, ధ్రాజ్యా,

సాకమ్, నశ్య, నిహాకయేతి ని + హాకయా.

[87]

పదార్థః :- (సాకమ్) సహ (యత్క్రొ) రాజరోగః (ప్ర) (పత్ర) ప్రపాతయ (చాషేణ) భక్షణేన (కికిదీవి)కిం కిం జ్ఞానం దీప్యతి దదాతి యస్తేన, కి జ్ఞాన ఇత్యస్మాదౌజాదితే సస్వతి డౌ కృతే. కి

స్తదుప పదార్థిపుధాతో రోణాదికః కిర్వాహు లకాద్విష్కన్య (సాకమ్) (వాతస్య) వాయోః (ద్రాక్ష్యా) గత్యా (సాకమ్) (నశ్య) నశ్యేత్. అత్ర వ్యత్యయః (నిహాకయా) నితరాం హాతుం యోగ్యయా పీడయా. ॥౮౭॥ అన్వయః :- హే చికిత్సే విద్వాన్ : కికిదీవినా చాషేణ సాకం యక్ష్మ ప్రపత యథా తస్య వాతస్య ద్రాక్ష్యా సాకమయం నశ్య నిహాకయా సాకం దూరీభవేత్తదర్థం ప్రయతస్య. ॥౮౭॥ భావార్థః :- మనుష్యై రొషధ సేవన ప్రాణాయామ వ్యాయామై రోగాన నిహత్య సుఖేన వర్తితవ్యమ్. ॥౮౭॥

పదార్థము :- వైద్య విద్వాంసుడా! కికిదీవినా = జ్ఞానమును పెంపొందజేయు, చాషేణ = ఆహారముతోను, సాకమ్ = ఓషధియుక్త పదార్థములతోను, యక్ష్మ = రాజరోగమును, ప్రపత = తొలగింపజేయుము. ఎటుల, వాతస్య = ఆహాయపుయొక్క, ద్రాక్ష్యా సాకమ్ = గతితో కూడి, నశ్య = నశించి, నిహాకయా సాకమ్ = విడువదగిన నిరంతరపీడతోపాటు తొలగిపోవునో అటుల ప్రయత్నించుము. ॥౮౭॥

భావార్థము :- మానవులు ాషధ సేవనమువలనను, ప్రాణాయామవ్యాయామముల వలనను రోగములను నాశనమొనర్చి సుఖముగ నుండవలయును. ॥౮౭॥ (౬౦౦)

౬౦౦ అన్యః ఇత్యస్య ఛష గృషీః, వైద్యా దేవతాః, విరాడనుష్ఠ పృష్ఠః, గాంధారః స్వరః.
యుక్త్యా సంమేలితా ఓషధయో రోగనాశికా జాయంత ఇత్యాహ.

యుక్తిపూర్వకముగా సమ్మిళితములైన ఓషధులు రోగములను నాశనమొనర్చును.

అన్యావో అన్యామవత్తస్యన్యస్యా ఉపావత ।

తాః సర్వాః సంవిదానా ఇదం మే ప్రావతా వచః ॥ ౮౮ ॥

అన్యా, వః, అన్యామ్, అవతతు, అన్యా, అన్యస్యాః, ఉప, అవత, తాః,

సర్వాః, సంవిదానా ఇతి సమ్+విదానాః, ఇదమ్, మే, ప్ర, అవత, వచః. [88]

పదార్థః :- (అన్యా) భిన్నా(వః) యష్మాన్ (అన్యామ్) (అవతు) రక్షతు (అన్యా) (అన్యస్యాః) (ఇదమ్) (మే) మమ (ప్ర) (అవత) అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః (వచః) ॥౮౮॥ అన్వయః :- హే ప్రియః : సంవిదానా యూయమిదం మే వచః ప్రావత తాస్యర్వా ఓషధీరన్యా అన్యస్యా ఇవోపావత. యథాఽన్యాఽన్యాం రక్షతి తథా వోఽద్యాపికాఽవతు ॥౮౮॥ భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా సద్యైతాః ప్రియోఽన్యా అన్యస్యారక్షణం కుర్వన్తి తదైవానుకూల్యేన సంమిలితా ఓషధయః సర్వేభ్యో రోగేభ్యో రక్షన్తి, హే ప్రియో! యూయమోషధివిద్యాయై పరస్పరం సంవాదద్యమ్.

పదార్థము :- ఓశ్రీలారా! సంవిదానాః = పరస్పరము సంవాదమొనర్చుమీరు, మే ఇదమ్ వచః = నా యీ వచనమును, ప్రావత = పాలించుడు, తాః సర్వాః = ఆ సర్వోషధులను. అన్యాః = ఒండొరులు, అన్యస్యాః = పరస్పర రక్షణవలె, ఉపావత = సమీపమునుండి రక్షించుడు. ఎటుల, అన్యా = ఒకతె, అన్యామ్ = ఇంకొకతెను రక్షించునో అటులనే, వః = మిమ్ము చదివించుప్రీతి, అవతు = మిమ్ము కాపాడుగాక : ॥౮౮॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది, శ్రేష్ఠనియమములు గల ఒక ప్రీతి మతోకతెను ఎటుల రక్షించునో, అటులనే అనుకూలముగ మేళవించబడిన ఓషధులు సకల రోగములనుండి రక్షించుచున్నవి. ఓ శ్రీలారా! మీరు ఓషధివిద్యకై పరస్పరము సంవాదమొనర్చుడు.

౬౦౨ యా ఇత్యన్య భిష గృహిః, [వైద్యా దేవతాః,] విరాడనుష్టు పృథ్వీ, గాంధారిః స్వరః.

రోగనివారణార్థా ఏవాషధయ ఈశ్వరేణ నిర్మితా ఇత్యాహ.

రోగముల నివృత్తికొఱతే ఈశ్వరుడు ఓషధులను సచించెను.

యాః ఫలినీ ర్యా అఫలా అపుష్పా యాశ్చ పుష్పిణీః ।

బృహస్పతిప్రసూతా స్తా నోముక్షున్స్వల్భిహసః ॥

॥౧౯॥

యాః, ఫలినీః, యాః, అఫలాః, అపుష్పాః, యాః, చ, పుష్పిణీః, బృహస్పతి

ప్రసూతా ఇతి బృహస్పతిప్రసూతాః, తాః, నః, ముక్షున్తు, అల్భిహసః. [89]

పదార్థము :- (యాః) ఫలినీః బహుఫలాః (యాః) (అఫలాః) అవిద్యమానఫలాః (అపుష్పాః) పుష్పరహితాః (యాః) (చ) (పుష్పిణీః) బహుపుష్పాః (బృహస్పతిప్రసూతాః) బృహతాం పతినేశ్వరేణోత్పాదితాః (తాః) (నః) అస్తాన్ (ముక్షున్తు) మోచయన్తు (అహసః) రోగజన్యదుఃఖాత్. ॥౧౯॥ అన్వయః హేమనుష్యాః ! యాః ఫలినీ ర్యా అఫలా యా అపుష్పా యాశ్చ పుష్పిణీ ర్బృహస్పతిప్రసూతా ఓషధయో నోఽంహసో యథా ముక్షున్తు తా యుష్మానపి మోచయన్తు. ॥౧౯॥ భావార్థము :- అత్ర వాచకలుప్రోపమాంకారః. మనుష్యై ర్యా ఈశ్వరేణ సర్వేషాం ప్రాణినాం జీవనాయ రోగనివారణాయ చొషధయో నిర్మితాః, తాభ్యో వైద్యకశాస్త్రోక్తోపయోగేన సర్వాన్ రోగాన్ హత్వా పాపాచారాద్ధారే స్థిత్యా ధర్మ నిత్యం ప్రవర్తితవ్యమ్.

॥౧౯॥

పదార్థము :- మానవులారా యాః = ఏవి, ఫలినీః = బహుఫలయుక్తములో, యాః అఫలాః = ఏవి ఫలరహితములో, యాః అపుష్పాః = ఏవి పుష్పరహితములో, చ = మరియు నేవి, పుష్పిణీః = ఎక్కువపువ్వులుగలవి, బృహస్పతిప్రసూతాః = వేదస్వామియగు నీశ్వరునిచే సృజింపబడినవియునై యున్నవో అవి, నః = మమ్మలను, అహసః = దుఃఖదాయకములగు రోగములనుండి, ముంచన్తు = ఎటులవిడిపించునో, తాః = అవి మిమ్ముగూడ నటులనే రోగములనుండి విడిపించుగాక ! ॥౧౯॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్రోపమాంకారమున్నది, భగవంతుడు అన్నిప్రాణుల దీర్ఘాయువు కొఱకు, రోగనివారణము కొఱకు ఓషధులను నిర్మించియున్నాడు. వానిని వైద్యకశాస్త్రోక్తముగ ఉపయోగించి సకల రోగములను హతమార్చి, పాపాచారములకు దూరముగ నుండి మానవులు ధర్మమునందు నిత్యము ప్రవర్తించవలయును.

॥౧౯॥ (౬౦౨)

౬౦౩ ముక్షున్తు మేత్యన్య భిష గృహిః, వైద్యా దేవతాః, భురిగష్టిక్ చన్తః, ఋషభః స్వరః.

కింకోవాషధం కస్మాత్కస్మాన్ముక్షు తీత్యాహ. ఏయే చొషధములు దేనిదేనినుండి విడిపించుచున్నవిః

ముక్షున్తు మా శప్తధ్యాదథో వరుణ్యాదుత ।

అథో యమస్య పడ్వీశాత్సర్వస్మాద్ దేవకిల్విషాత్ ॥

॥౨౦॥

ముక్షున్తు, మా, శప్తధ్యాత్, అథో ఇత్యథో, వరుణ్యాత్, క్షత, అథో ఇత్యథో,

యమస్య, పడ్వీశాత్, సర్వస్మాత్, దేవకిల్విషాది దేవ+కిల్విషాత్. [90]

పదార్థము :- (ముక్షున్తు) పృథక్కుర్వన్తు (మా) మామ్ (శప్తధ్యాత్) శపథే భవాత్ కర్మణః

(పరుణ్యాత్) పరుణ్యేషు పరేషు భవాదపరాధాత్ (ఉత) అపి (అథో) (యమస్య) న్యాయాధీశస్య (పద్యీ శాత్) న్యాయవిరోధాచరణాత్ (సర్వస్మాత్) (దేవకిల్విషాత్) దేవేషు విద్యతస్వ పరాధకరణాత్. ||౯౦||
అన్వయః :- హే విద్వాంసో! భవంతో యథాషధయో రోగాత్పుత్రగ్రక్షేప్తి తథా శపద్యాదయో పరుణ్యాదధో యమస్య పద్యీశాదుత సర్వస్మాద్దేవకిల్విషాన్మా ముఞ్చన్తు పుత్రగ్రక్షేస్తు తథా యష్మాన్మపి రోగేభ్యో ముఞ్చన్తు. ||౯౦|| భావార్థః :- ఆత్రవాచక లుప్తోపమాలంకారః. ఎనుస్వైః ప్రమాద కార్యోషధం విహాయాన్యద్యోక్తవ్యం న కదాచి చ్యవతః కార్యః శ్రేష్ఠాపరాధా న్న్యాయవిరోధాత్పాపాచరణావిద్యోద్విషయాత్ పుత్రగూర్వాత్వాఽఽను కూల్యేన వర్తితవ్యమితి. ||౯౦||

పదార్థము :- విద్వాంసులారా! మీరు మహాషధములు రోగములనుండి విముక్తమొనర్చిరిక్షించు చున్నట్లుల, శపద్యాత్ = శపథనంబింపదుగు కర్మనుండి, అథో = మఱియు, పరుణ్యాత్ = శ్రేష్ఠులందుజరుగు సపరాధమునుండి, అథో = తర్వాత, యమస్య = న్యాయాధీశునియొక్క, పద్యీశాత్ = న్యాయవిరుద్ధాచరణములనుండి, ఉత = మఱియు, సర్వస్మాత్ దేవకిల్విషాత్ = విద్వాంసులకు చెందిన సకలాపరాధములనుండి, మా = నన్ను, ముఞ్చన్తు = దూరముగనుంచుదు. అటులనే మీరు గూడ వేఱుగనుండుదు. ||౯౦||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. మానవులు ప్రమాదమును కలిగించు నౌషధములను ర్యజింది ఇతరపదార్థముల నారగించవలయును. ఎన్నడును ఒట్టుగానీ, శ్రేష్ఠులనర్చు అపరాధమును గానీ, న్యాయవిరోధమును గానీ, పాపాచరణమును గానీ, మూర్ఖుని వలె ఈర్ష్యనుగానీ ఒనర్చకూడదు. [అందఱుకలిసి అనుకూలముగ ప్రవర్తించవలయును.] ||౯౦|| (౬౦౩)

౬౦౩ అవపత స్తీ రిత్వస్య ఎరుణ ముషీ, వైద్యా దేవతా, అనుష్ఠ ప్పస్త, గాంధారః స్వరః.

అధ్యాపకాః సర్వేభ్య ఉ త్తమౌషధి విజ్ఞానం కారయేయ రిత్వాహ.

అధ్యాపకులు అందఱికి ఉ త్తమౌషధములను తెలియపఱచవలయును.

అవపతస్తి రవదన్ దివ ఓషధయస్సరి ।

యం జీవమశ్నవామహై న స రిష్యాత్తి పూరుషః ॥

||౯౧||

అవపతస్తిరిత్యవ+పత స్తీః, అవదన్, దివః, ఓషధయః, పరి, యమ్, జీవమ్,

అశ్నవామహై, న, సః, రిష్యాత్తి, పూరుషః, పురుష ఇతి పురుషః. [91]

పదార్థః :- (అవపత స్తీ) అత అగచ్ఛ స్తీ (అవదన్) ఉపదిశస్తు (దివః) ప్రకాశాత్ (ఓషధయః) సోమద్యాః (పరి) సర్వతః (యమ్) (జీవమ్) (ప్రాణధారకమ్ (అశ్నవామహై) ప్రాప్నుయామ (న) నిషేధే (సః) (రిష్యాత్తి) రోగై ర్హింసితో భవేత్ (పూరుషః) పుమాన్. ||౯౧|| అన్వయః :- వయం యా దివోఽవపత స్తీ రౌషధయః సస్తి యా విద్వాంసః పర్యవదన్ యాభ్యో యం జీవమశ్నవామహై తాః సంసేవ్య స పూరుషో న రిష్యాత్తి కదాచిద్రోగై ర్హింసితో న భవేత్. ||౯౧|| భావార్థః :- విద్వాంసోఽఖిలేభ్యో మనుష్యేభ్యో దివ్యాషధీనాం విద్యాం ప్రదద్యుః. యతోఽలం జీవనం సర్వే ప్రాప్నుయః. ఏతా ఓషధీః కేనాపి కదాచిన్నైవ వినాశనీయాః. ||౯౧||

పదార్థము :- మేము, దివః = ప్రకాశమునుండి, అవపత స్తీ = క్రిందకువచ్చుచున్న, ఓషధయః = సోమలతాద్యౌషధులేవియున్నవో, వేనిని విద్వాంసులు, పర్యవదన్ = అన్నిదిశలనుండి ఉప

దేశించుచున్నారో. వేనినుండి, యమ్ జీవమ్ = ఏప్రాణధారమును, అశ్వచామహై = పొందినదమో. వానినిసేవించి. సః పురుషః = ఆపురుషడు, న రిష్యతి = రోగముచే నెన్నడు నశించకుండుగాక;

భావార్థము :- విద్వాంసులు మానవలందఱు పూర్ణాయువును పొందునటుల వారికి విద్వాంసులు దివ్యావధివిద్య గణపలయును. ఈ ఔషధముల నెవడు ఎన్నటికి నశించజేయరాదను ||౯౧|| (౧౦౪)

౬౦౫ యా ఓషధీ రిత్యస్య వరుణ ముషిః, [వైద్యా దేవతాః,] నిర్బుధినుష్ఠ పుష్టిః, గాంధారః స్వరః.

శ్రీభి రవశ్యమోషధివిద్యా గ్రాహ్యః ఇత్యాహ. శ్రీ లవశ్యముగ ఓషధివిద్యను గ్రహించవలెను

యా ఓషధీః సోమరాజ్ఞీ ర్భవీషీః శత్రవీచక్షణాః ।

తాసామసి త్వముత్తమార్థం కామాయ శబ్దహృదే ॥ ౯౨ ॥

యాః, ఓషధీః, సోమరాజ్ఞీ రితి సోమ+రాజ్ఞీః, బవీషీః, శత్రవీచక్షణాభి

శత+వి+చక్షణాః, తాసామ్, అసి, త్వమ్, ఉత్తమార్థమైర్హృదే+లహి, అమ్,

కామాయ, శమ్, హృదే.

[92]

పదార్థః :- (యాః)(ఓషధీః)(సోమరాజ్ఞీః) సోమో రాజా యాసాం రాః (బవీషీః)(శత్రవీచక్షణా) శత్రువనంభ్యా విచక్షణా గుజా యాసు తాః (తాసామ్)(అసి)(త్వమ్) (ఉత్తమా)(అమ్) అలమ్ (కామాయ) ఇచ్ఛాసిద్ధయే(శమ్)కల్యాణకారిణీ(హృదే)హృదయాయ. ||౯౨|| అన్వయః :- హే శ్రీ : యత స్త్వం యాః శత్రవీచక్షణా బవీషీః సోమరాజ్ఞీ ర్భవీషీః సన్తి తాసాముత్తమా విదుష్యసి తస్మాన్మం హృదేఽరం కామాయ భవతు మ్హస్యసి : ||౯౨|| భావార్థః :- శ్రీభి రవశ్యమోషధి విద్యా గ్రాహ్యః నైతామస్తరా పూర్ణం కామనుభం లబ్ధుం శక్యమ్. రోగాన్నివర్తయితుం చ. ||౯౨||

పదార్థము :- ఓశ్రీ : త్వమ్ = నీవు, శత్రవీచక్షణాః = అనంభ్యాత శుభగుణములతో గూడినవి, బవీషీః = చాల, సోమరాజ్ఞీః = సర్వోత్తములు, సోమలతరాజుగనున్నవి, యాః ఓషధీః = ఏషధులున్నవో, తాసామ్ = వానివిషయమున, ఉత్తమా అసి = ఉత్తమవిద్వాంసులారాలపై యున్నావు. కావున, శమ్ = కల్యాణకారిణివి. హృదే = హృదయమునకు, అరమ్ = సమర్థమగు, కామాయ = ఇచ్ఛాసిద్ధికి యోగ్యులారవు, వానిని మాకుపదేశింపుము.

||౯౨||

భావార్థము :- శ్రీలు అవశ్యముగ ఔషధివిద్యను ఎఱుగవలయును. ఏలయన ఇది లేనిదే పూర్ణ కామనను సుఖమును పొందుటయు, రోగములనివృత్తియు నెన్నటికి కాజాలవు. ||౯౩|| (౧౦౫)

౬౦౬ యా ఇత్యస్య వరుణ ముషిః, [వైద్యా దేవతాః,] విరాచార్జ్యనుష్ఠవః చస్తః, గాంధారః స్వరః.

కథం సంతానోత్పత్తిః కార్యేత్యాహ. సంతానమును ఎటుల ఉత్పన్నమొనర్చవలెను?

యా ఓషధీః సోమరాజ్ఞీ ర్విష్టితాః పృథివీమను ।

బృహస్పతిప్రసూతా అన్యైః సందత్త వీర్యమ్ ॥ ౯౩ ॥

యాః, ఓషధీః, సోమరాజ్ఞీ రితి సోమ+రాజ్ఞీః, విష్టితాః, విస్థితా ఇతి వి+

స్థితాః, పృథివీమ్, అను, బృహస్పతిప్రసూతా ఇతి బృహస్పతి+ప్రసూతాః,

అస్యై, సమ్, దత్త, వీర్యమ్.

[93]

పదార్థః :- (యాః) (ఓషధీః) (సోమరాజ్ఞీః) సోమప్రముఖాః (విష్టితాః) విశేషేణ స్థితాః (పుధీవీమ్) (అను) (బృహస్పతిప్రసూతాః) బృహతః కారణస్య పాలక స్వేశ్వరస్య నిర్మాణాదుత్పన్నాః (అస్యై) వత్సై (సమ్)దత్త (వీర్యమ్). ॥౯౩॥ అన్వయః :- హే వివాహిత పురుష ! యాః సోమరాజ్ఞీ ర్బృహస్పతిప్రసూతా ఓషధీః పుధివీమను విష్టితాః సన్నితాభ్యోఽస్యై వీర్యం దేహి. హే విద్వాంసో ! యాయ మేతాసాం విజ్ఞానం సర్వేభ్యః సందత్త. ॥౯౩॥ భావార్థః :- శ్రీ పురుషాభ్యాం మహాషధీః సం సేవ్య సునియమేన గర్భాధాన మనుధేయమ్. ఓషధివిజ్ఞానం విద్య ద్భ్యః సంగ్రహమ్. ॥౯౩॥

పదార్థము :- వివాహితపురుషుడా ! సోమరాజ్ఞీః = ఉత్తమమైన సోమలతాప్రముఖములు, బృహస్పతిప్రసూతాః = బృహత్కారణముయొక్క రక్షకుడగు ఈశ్వరుని రచనచే సుత్పన్నములైనవి, యాః ఓషధీః = వి ఓషధులు, పుధివీమ్ అను = భూమిమీద, విష్టితాః = విశేషించి స్థితములై యున్నవో వానినండి, అస్యై = ఈ శ్రీకీ, వీర్యమ్ = ఓజమును దానమొనర్చుము. విద్వాంసులారా ! మీ రీ ఓషధివిజ్ఞానమును ప్రజలందఱకు, సందత్త = చక్కగా నొనగడు. ॥౯౩॥

భావార్థము :- శ్రీలు పురుషులు గొప్ప గొప్ప ఔషధుల సేవించి సుందర నియమములతో గర్భాధానమొనర్చవలయును. ఓషధివిజ్ఞానమును విద్వాంసులనుండి పొందవలయును. ॥౯౩॥ (౬౦౬)

౬౦౭ యాశ్చేద మిత్యన్య ముఖ ఋషిః, భిషతో దేవతాః, పరాశనుష్ఠస్సన్తః, గౌధారః స్వరః. శుద్ధేభ్యో దేశేభ్యః ఓషధయః సంగ్రహ్యః ఇత్యాహ. శుద్ధస్థలములనుండి ఓషధులను గ్రహించవలెను.

యాశ్చేదముపశృణ్వన్తి యాశ్చ దూరం పరాగతాః ।

సర్వాః సంగత్య వీరుధోఽస్యై సందత్త వీర్యమ్ ॥ ॥౯౪॥

యాః, చ, ఇదమ్, ఉపశృణ్వన్తి పురుష + శృణ్వన్తి, యాః, చ, దూరమ్,

పరాగతా ఇతి పరా + గతాః, సర్వాః, సంగత్యేతి సమ్ + గత్య, వీరుధః,

అస్యై, సమ్, దత్త, వీర్యమ్.

[94]

పదార్థః :- (యాః) (చ) విదితాః (ఇదమ్) (ఉపశృణ్వన్తి) (యాః) (చ) సమీపస్థాః (దూరమ్) (పరాగతాః) (సర్వాః) (సంగత్య) ఏకీభూత్వా (వీరుధః) వృక్షప్రభృతయః (అస్యై) ప్రజాతై (సమ్) (దత్త) (వీర్యమ్) పరాక్రమమ్, ॥౯౪॥ అన్వయః :- హే విద్వాంసో ! భవంతో యాశ్చోపశృణ్వన్తి యాశ్చ దూరం పరాగతా స్తాః సర్వా వీరుధః సంగత్యేదం వీర్యం ప్రసాధ్యువన్తి తాసాం విజ్ఞాన మస్యై కన్యాయై సందత్త. ॥౯౪॥ భావార్థః :- హే మనుష్యా ! యా ఓషధయో దూరసమీప స్థా రోగావహారిణ్యో బలకారిణ్యః క్రూరయన్తే తా ఉపయుక్త్యాంగిణో భవత. ॥౯౪॥

పదార్థము :- విద్వాంసులారా ! మీరు, యాః = ఏవి, చ = విదితముతో, మఱియు వేనిని, ఉపశృణ్వన్తి = వినుచున్నారో, యాః చ = ఏవి సమీపముననున్నవో, మఱియువేని, దూరమ్ = దూర దేశమందు, పరాగతాః = ప్రాప్తములు కాగలవో, సర్వాః వీరుధః = ఆ సమస్తవృక్షదోషధులను, సంగత్య = చక్కగా సన్నిధానమున పొంది, ఇదమ్ వీర్యమ్ = శరీరముయొక్క ఈ వీర్యమును

వైద్యు లెటుల సిద్ధింపజేయుచున్నారో, అటులనే మీ రా ఓషధుల విజ్ఞానమును, అస్మై = ఈ కన్యకు, సందత్త = చక్కగ నొనగూడు

॥౯౦॥

భావార్థము :- మానవులారా : దగ్గలగనో, దూరముగనో ఉన్న ఓషధులేవి రోగములు హరింపి నవి, బలకరములు అని వినబడుచున్నవో, వానిని ఉపయోగించి రోగగుహితుడు గండు. ॥౯౧॥ (౯౦౭)

౯౦౯ మా వ ఇత్యన్య పరుణ ఋషిః, వైద్యా దేవతాః, విరాడసుష్టుప్తస్వరః, గాధారః స్వరః. కేనాప్యోషధయో నైవ ప్రోసనీయా ఇత్యాహ. ఎవరును ఓషధులకు హాని యొనర్చునాడదు.

మా వో రిషత్థనితా యస్మై వాహం భూయ వః ।

ద్విపాచ్ఛతుష్పాదస్మాకభ్య సర్వమ స్త్యనాతురమ్ ॥ ॥౯౧౧॥

మా, వః, రిషత్, ధ్నితా, యస్మై చ. అహమ్, భూయ, వః, ద్విపాచ్ఛతుష్పాదస్మాకభ్య, చతుష్పాత్, చతుఃపాదితి, చతుః + పాచ్, అస్మాకమ్, సర్వమ్, అనత్తు, అనాతురమ్.

పదార్థః :- (మా) (వః) యష్మాన్ (రిషత్) హింస్యాత్ (భనితా) (యస్మై) ప్రయోజనాయ (చ) (అహమ్) (భూయ) ఉత్పాతయాయి (వః) యష్మాకమ్ (ద్విపాత్) మనుష్యాది (చతుష్పాత్) గవాది (అస్మాకమ్) (సర్వమ్) (అస్తు) భవతు (అనాతురమ్) రోగేణాతురచారహితమ్. ॥౯౧౧॥ అర్చనః హే మనుష్యాః ! అహం యస్మై యామోషధీం భూమి సా భనితా సతి వో యష్మాన్ మా రిష్యత్. యతోవోఽప్యాకం చ సర్వం ద్విపాచ్ఛతుష్పాదనాతుర మస్తు. ॥౯౧౧॥ భావార్థః :- య ఓషధీః ఖనేత్స తా నిర్వీక్షా న కుర్యాత్, యవత్ ప్రయోజనం తావదాయ ద్రవ్యహం రోగాన్ని వారయే దోషధిసంతతిం చ వర్ధయేత్, యేన సర్వే ప్రాణినో ర్గచ్ఛరమప్రాప్య సుఖినః స్యుః. ॥౯౧౧॥

పదార్థము :- మానవులారా : అహమ్ = నేను, యస్మై = ఏ ప్రయోజనముకొరకు ఓషధిని, భూమి = పెళ్లగిందుడునో లేక త్రవ్వెదనో, భనితా = ఆ త్రవ్వబడినది, వః = మీకు, మా రిషత్ = దుఃఖమిచ్చునది కాకుండుగాక : దానివలన, వః = మీయొక్కయు, అస్మాకమ్ = మా యొక్కయు, ద్విపాత్ = ద్విపాదములు గలిగియున్న మనుష్యాదులు, చతుష్పాత్ = గవాయలు, సర్వమ్ = అందఱు అనాతురమ్ = రోగములందుఃఖములచే రహితులు, అస్తు = అగుదురు గాక : ॥౯౧౧॥

భావార్థము :- ఓషధులను త్రవ్వవారు వానిని నిర్వీజములుగ నొనర్చగూడదు. ప్రయోజన మునకు తగినంతయే గ్రహించి నిత్యము రోగములను హరింపవలయును. ॥౯౧౧॥ (౯౦౮)

౯౧౦ ఓషధయ ఇత్యన్య పరుణ ఋషిః, వైద్యా దేవతాః, నివృదసుష్టుప్త స్వరః, గాధారః స్వరః. కిం కృత్యోషధివిజ్ఞానం వర్తే తేత్యాహ. ఏమి యొనర్చుచో ఓషధుల విజ్ఞానము వృద్ధియగును?

ఓషధయః సమవదన్త సోమేన సహ రాజ్ఞా ।

యస్మై కృణోతి బ్రాహ్మణ స్తభ్య రాజన్ పారయామసి ॥ ॥౯౧౨॥

ఓషధయః సమ్, అవదన్త, సోమేన, సహ, రాజ్ఞా, యస్మై, కృణోతి, బ్రాహ్మణః, తమ్, రాజన్, పారయామసి.

[96]

పదార్థః :- (ఓషధయః) సోమద్యాః (సమ్) (అవదన్త) పరస్పరం సంవాదం కుర్యుః (సోమేన సహ) (రాజ్ఞా) ప్రధానేన (యస్మై) రోగిణే (కృణోతి) (బ్రాహ్మణః) వేదోపవేదవిత్ (తమ్) (రాజన్)

ప్రకాశమాన (పారయామసి) రోగసముద్రాత్పారిం గమయేమ. ||౯౧|| అన్వయః :- హే మనుష్యాః యాః సోమేన రాజ్ఞా సహ వర్తమానా ఓషధయః సన్తి తద్విజ్ఞానార్థం ఉపన్తః సమిపదన్త. హే రాజన్ : పయం వైద్యా బ్రాహ్మణో యస్మై ఓషధీః కృణోతి తం రోగిణం రోగాత్ పారయామసి. భావార్థః :- వైద్యాః పరస్పరం ప్రశ్నోత్తరైరోషధీవిజ్ఞానం సమ్యక్సృత్వా రోగేభ్యో రోగిణః పారిం నీత్వా సతతం సుఖమేయుః యశ్చైవతేషాం విద్యత్రమః స్యాత్ స సర్వానాయుర్వేద ముచ్యతే.

పదార్థము :- మానవులారా ! సోమేన రాజ్ఞా సహ = సర్వోత్తమమగు సోమలతతోపాటు, ఓషధయః = వీ యోషధులున్నవో, వానివిజ్ఞానమునకై మీరు, సమవన్త = పరస్పరము సంవాదమొనర్చుకొనుడు. ఓ వైద్యుడా! రాజన్ = రాజపురుషా! వైద్యులమైనమేము, బ్రాహ్మణః = వేదములను ఉపదేదములనువిరుగువాడు, యస్మై = ఎవనికై ఈయోషధులను, కృణోతి = గ్రహణ మొనర్చుచున్నాడో, తమ్ = ఆరోగిని, రోగసాగరమునుండి యా యోషధులచే, పారయామసి = తరింపజేయుచున్నాము.

భావార్థము :- వైద్యులు పరస్పరము ప్రశ్నోత్తరములచే నోషధుల విజ్ఞానమును చక్కగనెఱచి రోగములనుండి రోగులను దరిజేర్చి సతతము సుఖింపజేయవలయును. పీరిలోని యుత్తమ విద్వాంసుడు అందఱికి ఆయుర్వేదమును పదివింపవలయును. ||౯౧|| (౬౦౯)

౬౧౦ నాశయిత్ర్యస్య వరుణ ముషిః, ఖ్విగ్వరా దేవతాః, అనుష్ఠుప్సన్దిః, గాంధారిః స్వరూః.

రోగ పరిమాణా ఓషధయః స స్తీత్యాహ. ఎన్నిరోగములున్నవో అన్ని మందులున్నవి.

నాశయిత్రీ బిలాసస్యార్కస ఉపచితామసి ।

అథో శతస్య యశ్చైజాం పాకారోరసి నాశనీ ॥ ౯౨ ॥

నాశయిత్రీ, బిలాసస్య, అర్కసః, ఉపచితామిరుప్స+చితామ్, అసి, అథో

ఇత్యథో, శతస్య, యశ్చైజామ్, పాకారోరితి పాక+అరోః, అసి, నాశనీ. [97]

పదార్థః :- (నాశయిత్రీ) (బిలాసస్య) అవిర్భూతకఫస్య (అర్కసః) మూలేన్ద్రియవ్యాధేః (ఉపచితామ్) అన్యేషాం వర్తమానానాం రోగాణామ్ (అసి) (అథో) (శతస్య) అనేకేషామ్ (యశ్చైజామ్) మహారోగాణామ్ (పాకారోః) ముఖాదిపాకస్యారో ర్మర్మచ్ఛిదః శూలస్య చ (అసి) అస్తి అత్రోభయత్ర వ్యత్యయః (నాశనీ) నివారయతుం శీలా. ||౯౨|| అన్వయః :- హే వైద్యా ! యా బిలాసస్యార్కస ఉపచితా నాశయిత్ర్యసి అథో శతస్య యశ్చైజాం పాకారో ర్నాశనీ తామోషధీం యూయంవిజానీత, భావార్థః :- మనుష్యై రేవం విజ్ఞేయం యావన్తో రోగాః సన్తి తావత్త్య ఏవ తన్నివారికా ఓషధయో లసి వర్తన్తే. ఏతాసాం విజ్ఞానేన రహితాః ప్రాణినో రోగైః పచ్చన్తే. యది రోగాణామోషధీ ర్లాసీ యు స్తర్హితేషాం నివారణాత్సతతం సుఖినః స్యురితి. ||౯౨||

పదార్థము :- వైద్యులారా ! బిలాసస్య = పెరిగినకఫమును, అర్కసః = గుడేంద్రియ మొల్ల వ్యాధిని, ఉపచితామ్ = వృద్ధిపొందిన ఇతరరోగములను, నాశయిత్రీ అసి = నాశనమొనర్చునే యోషధియున్నదో, అథో = మరియు, శతస్య = అసంఖ్యాతములగు, యశ్చైజామ్ = రాజరోగములను, భగందరాదులను మఱియు, పాకారోః = ముఖరోగములను, మఱియు మర్మ చ్చేదనమొనర్చుచూలను, నాశనీ అసి = నివారణమొనర్చు నేయోషధియున్నదో, ఆ యోషధిని మీరెఱుగుడు. ||౯౨||

భావార్థము :- రోగములన్నియున్నవో వానిని నివారించు మందులున్నవి. వానివిజ్ఞాన మెఱు

గనివారు రోగపీడితులగుదురు, రోగముల ఓషధినెఱుగుచో వాని నివారణముచే సతతిము సుఖముగ నుండురు.

॥౯౭॥ (౬౦౦)

౬౦౧ త్వం గన్తర్వా ఇత్యన్య వుణ బుషిః, వైద్యా దేవతాః, నివృన్సప్తువ్ ఛన్తః, గంధారః స్వరః.

ఈ క ఓషధీం ఖనతీత్సుపదిశ్యతే, పరెవరు ఓషధులను బ్రవ్వుదురు ?

త్వాం గన్తర్వా అఖనన్ స్వామిన్స్తాస్వాం బృహస్పతిః ।

త్వామోషధే సోమో రాజా విద్వాన్ యజ్ఞే దముచ్యత ॥ ॥౯౮॥

త్వామ్, గన్తర్వాః, అఖనన్, త్వామ్, ఇన్ద్రః, త్వామ్, బృహస్పతిః, త్వామ్, ఓషధే, సోమః, రాజా, విద్వాన్, యజ్ఞేత్, అముచ్యత. [98]

పదార్థః:-(త్వామ్)తామ్(గన్తర్వాః) గానవిద్యాకుశలాః(అఖనన్)ఖనన్తి(త్వామ్)తామ్(ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యయుక్తః (త్వామ్)తామ్(బృహస్పతిః)వేదవిత్ (త్వామ్)తామ్(ఓషధే)ఓషధీమ్(సోమః) సౌమ్యగుణసమృద్ధః (రాజా) సకాశమానో రాజన్యః (విద్వాన్)సత్యశాస్త్రవిత్(యజ్ఞేత్)క్షయాది రోగాత్ (అముచ్యత) ముచ్యేత. ॥౯౮॥ అన్వయః:- హే మనష్యా! యయా సేవితయా రోగి యజ్ఞేదముచ్యత యామోషధే ఓషధీం యూయముపయుక్త్యన్త్యం త్వం తాం గన్తర్వా అఖనన్ స్వాం తామిన్ద్రస్తాస్వాం తాం బృహస్పతి స్వాం తాం సోమో విద్వాన్ రాజా చ త్వం తాం ఖనేత్. భావార్థః :-యాః కాశ్చిదోషధయో మూలేన కాశ్చిద్వాభాదినా కాశ్చిత్పుష్పేణ కాశ్చిత్పత్రేన కాశ్చిత్ఫలేన కాశ్చిత్సర్వాంగై రోగనోచయన్తి. తాసాం సేవనం మనుష్యై ర్యథావత్కార్యమ. ॥౯౮॥

పదార్థము :-మానవులారా! మీ రేయోషధిచే రోగి, యజ్ఞేత్ = క్షయరోగమునుండి, అముచ్యత = విముక్తుడగునో, ఏయోషధిని పిరుపయోగించెదరో, త్వామ్ = దానిని, గన్తర్వాః = గానవిద్యతో కుశలులగుపురుషులు, అఖనన్ = త్రవ్వి గ్రహించెదరుగాక! త్వామ్ = దానిని, ఇన్ద్రః = పరమైశ్వర్యయుక్తమానవుడు, త్వామ్ = దానిని, బృహస్పతిః = వేదజ్ఞుడు, త్వామ్ = దానిని, సోమః = సుందరగుణయుక్తుడు, విద్వాన్ = సకలశాస్త్రవేత్త, రాజా = సకాశమానుడగురాజా, త్వామ్ = ఆయోషధిని త్రవ్వుదురుగాక! ॥౯౮॥

భావార్థము :-ఏవోకొన్నియోషులు పేరులతోను, కొన్ని శాఖాదులతోను, కొన్ని పువ్వులతోను, కొన్నిపండ్లతోను, కొన్నిసమస్తాంగములతోను రోగములను తొలగించుచున్నవి. ఈ ఓషధులను మానవులు యథావత్ సేవించవలయును. ॥౯౮॥ (౬౦౧)

౬౦౨ సహస్యేత్యన్య వుణ బుషిః, ఓషధిదేవతా, విరాజన్సప్తువ్ ఛందః, గంధారః స్వరః, మనుష్యైః కిం కృత్వా కిం కార్యమిత్యాహ. మానవు లేమి చేసి ఏమి చేయవలయును?

సహస్య మే అరాతీః సహస్య పృతనాయతః ।

సహస్య సర్వం ప్రాప్మానన్త సహమానా సోషధే ॥ ॥౯౯॥

సహస్య, మే అరాతీః, సహస్య, పృతనాయత ఇతి పృతన+యతః, సహస్య, సర్వమ్, ప్రాప్మానమ్, సహమానా, అస్తి, ఓషధే. [99]

పదార్థః :- (సహస్ర) బరీభవ (మే) మమ (అరాతీః) శత్రూన్ (సహస్ర) (పుతనాయతః) లత్యసః పుతనాం సేనామిచ్చతః (సహస్ర) (సర్వమ్) (పాప్యానమ్) రోగాదిః మే (సహమానా) బలనిమిత్తా (అసి) (ఓషధీ) ఓషధీవద్వర్తమానే. ||౯౯|| అన్వయః :- హే ఓషధే! ఓషధీవద్వర్తమానే త్రి: యథాషధిః సహమానాసి మే మమ రోగాన్ సహతే తథాఽరాతీః సహస్ర స్వస్యపుతనాయత సహస్ర. సర్వంపాప్యానం సహస్ర. ||౯౯|| భావార్థః :- మనుష్యై రోషధీసేవనేన బలం వర్ధయిత్వా ప్రజాయాః స్వస్యచ శత్రూన్ పాపాత్మవో జనాశ్చ వశం వీత్వా సర్వే ప్రాణినః సుఖయితవ్యాః. ||౯౯||

సదార్థము :- ఓషధే = ఓషధివంటిదానా! ఓషధివిద్యను ఎఱుగునో త్రి! ఎఱుల ఓషధి, సహమానా అసి = బలమునకు నిమిత్తమైయున్నదో, మే = నా రోగులను పోగొట్టి బలమును కలిగించుచున్నదో, అటుల, అరాతీః = శత్రువులను, సహస్ర = సహించుము. వీతో, పుతనాయతః = సేనాయుద్ధ మొనర్చుగోరువారిని, సహస్ర = సహించుము సర్వమ్ పాప్యానమ్ = మఱియు సకల రోగములను, సహస్ర = ఎదుర్కొనుము. ||౯౯||

భావార్థము :- మానవులు ఓషధి సేవనముచే బలమును పెంచి ప్రజలయొక్కయు, రసయొక్కయు శత్రువులను, పాపాత్ములను వశమొనర్చుకొని సకల ప్రాణులను సుఖపెట్టవలయును. ||౯౯||

౬౧౩ దీర్ఘాయ స్త ఇత్యన్య గుణముః, వై ద్యా దేవతా, విరాడ్భూతాతీతస్య, మధ్యమః స్వరః.

మనుష్యాః కథం భూత్వా స్వభిన్నాన్ కథం కుర్యు రిత్యాహ.

మానవు లెటువంటివారై యితరులను ఎటు లొనర్చవలయును?

దీర్ఘాయ స్త ఓషధే ఖనితా యస్మై చ త్వా ఖనామ్యహమ్ ।

అథో త్వం దీర్ఘాయ ర్భూత్వా శతవల్క్యా వి రోహతాత్ ॥ ౧౦౦ ॥

దీర్ఘాయురితి దీర్ఘ + ఆయుః, తే, ఓషధే, ఖనితా, యస్మై, చ, త్వా, ఖనామి, అహమ్, అథో ఇత్యథో, త్వమ్, దీర్ఘాయురితి దీర్ఘ + ఆయుః, భూత్వా,

శతవల్క్యేతి శత + వల్క్యా, వి, రోహతాత్.

[100]

పదార్థః :- (దీర్ఘాయ) విరమాయః (తే) తస్యాః (ఓషధే) ఓషధివద్వర్తమాన విద్యన్ (ఖనితా) సేవకః (యస్మై) (చ) (త్వా) తామ్ (ఖనామి) (అహమ్) (అథో) త్వమ్ (దీర్ఘాయః) (భూత్వా) (శతవల్క్యా) శతమసంఖ్యాతా వల్క్యా అక్కురా యస్యాః సా (వి) (రోహతాత్) ||౧౦౦|| అన్వయః :- హే ఓషధే ఇవ మనుష్య యస్య తే తవ యామోషధీం ఖనితాఽహం ఖనామి తయా త్వం దీర్ఘాయర్భవ. దీర్ఘాయ ర్భూత్వాథో త్వం యా శతవల్క్యాషధీ వర్తతే, త్వా తాం సేవిత్వాఽథ సుఖీభవ తథా విరోహతాత్. ||౧౦౦|| భావార్థః :- హే మనుష్యా! యాయామోషధి సేవనేన దీర్ఘాయుషో భవత. ధర్మాచారిణశ్చ భూత్వా సర్వానోషధిసేవనేనేదృశాన్ కురుత. ||౧౦౦||

సదార్థము :- ఓషధే = ఓషధులవలె ఓషధులగుణదోషముల నెఱుగు పురుషుడా! తే = ఏ నీ యొక్క ఏ యోషధిని, ఖనితా = సేవకుడినగు, అహమ్ = నేను, యస్మై = ఏ ప్రయోజనమునకై, చ = మరియు నేపురుషునికై. ఖనామి = త్రవ్వదునో, దానిచే నీవు, దీర్ఘాయః = దీర్ఘాయుష్మంతుడవగుము, అథో = మరియు, దీర్ఘాయః భూత్వా = దీర్ఘాయువుగలవాడవై, త్వమ్ = నీవు శతవల్క్యా = నూలు అంకురములు గల యే యోషధియున్నదో ఖనిని సేవించి సుఖిని కమ్ము.

మఱియు, వి రోహతాత్ = ప్రసిద్ధుడవు కిమ్ము.

॥౧౦౦॥

భావార్థము :—హే మానవులారా : మీరుఓషధులను సేవించి దీర్ఘాయుష్కంతులుగందు. ధర్మాచారముననే అందఱిని ఓషధుల సేవనముచే దీర్ఘాయుష్కంతులుగ నొనర్చుడు. ॥౧౦౦॥ (౬౧౩)

౬౧౩ త్వమ్మిహి శీత్యస్య సమదా ఋషిః, భిషతో దేవతాః, నిచ్చవస్తుష్టుస్త్వః, గాధాః స్వరః.

పునస్సౌషధీ కీదృశీత్యాహ. ఆ ఔషధి ఎటువంటిది ?

త్వమ్మిత్రమాస్యోషధే తవ వృత్రా ఉప స్తయః । ఉప స్తి రస్తు

స్రోఽస్మాకం యో అస్మాఽఽ॥అభిదాసతి ॥

॥౧౦౧॥

త్వమ్, ఉత్తి మేత్యుత్తమా, అస్తి, ఓషధే, తవ, వృత్రాః, ఉప స్తయః ఉప స్తిః,

అస్తు, సః, అస్మాకమ్, యః, అస్మాన్, అభిదానతీత్యభిదాసతి. [101]

పదార్థః :—(త్వమ్)(ఉత్తమా)(అస్తి)అస్తి. అత్ర వ్యత్యయః(ఓషధే) ఓషధే (తవ)యస్యాః (వృత్రాః)వటాదయః(ఉప స్తయః)యే ఉప సమీపే స్థాయ ని సంస్తు ని తే. అత్రోపహారాత్ స్తైస్ సంఘాత ఇత్యస్యాదౌఋషిః క్రిష్ట సంప్రసారణం చ (ఉప స్తిః) సహతిః(అస్తు)(సః)అస్మాకమ్ (యః) (అస్మాన్)(అభిదాసతి)అభీష్టం సుఖం భదాతి. ॥౧౦౧॥ అన్యాయః :—హే వైద్యజ్ఞః : యోఽస్మాన్ అభిదాసతి స త్వమస్మాకముప స్తిరస్తు యోత్తమాషధే ఓషధిరసి-అస్తి తవ యస్య వృత్రా ఉప స్తయ స్తేనోషధినాఽస్మధ్యం సుఖం దేహి. ॥౧౦౧॥ భావార్థః :—మనుష్యై ర్ను కదా చిద్విరోధినో వైద్యస్యోషధం గ్రాహ్యమ్. న విరోధిమిత్రస్య చ కిన్తు యో వైద్యకాస్తాస్మాదాప్తోఽజాతశత్రుః సర్వోపకారి సర్వేషాం సుహృద్వర్తతే తస్మాదాషధవిద్యా సంగ్రాహ్యః. ॥౧౦౧॥

పదార్థము :—వైద్యుః : యః అస్మాన్ = ఎవడు మాకు, అభిదాసతి = అభీష్టమును సుఖమునిచ్చుచున్నాడో, సః త్వమ్ = ఆ నీవు, అస్మాకమ్ = మామొక్క, ఉప స్తిః అస్తు = స్నేహితుడవు అగుదువుగాకః ఉత్తమా ఓషధే అసి = ఏ యుత్తమాషధియున్నదో, తవ = ఎద్దానికి, వృత్రాః = వటాదివృక్షములు, ఉప స్తయః = సమీపమున గుమిగూడి యున్నవో ఆ యోషధిచే మాకు సుఖము చేకూర్చుము.

॥౧౦౧॥

భావార్థము :—మానవులు ఏరోధిగనున్న వైద్యునినుండి ఔషధ మెన్నటికి గ్రహించకూడదు. విరోధిమిత్రుని పద్ధతా తీసుకొనకూడదు. అజాతశత్రువు, సర్వోపకారి, సర్వసహృత్తు, ఆపుడు వైద్యకాస్తార్థవేత్తయైన నగువాని పద్ధతే ఓషధివిద్య గ్రహించవలయును. ॥౧౦౧॥ (౬౧౪)

౬౧౪ మామేత్యస్య హింబ్యగచ్ఛ ఋషిః, కో దేవతా, నిచ్చవాక్కిర్నిచ్చ చందః, దైవతః స్వరః.

అథ కిమర్థః శీత్యస్య ప్రాప్తీయ ఇత్యాహ. ఈశ్వరుని నెందులకు ప్రార్థించవలయును ?

మా మా హిభ్యసిజ్ఞైతా యః పృథివ్యా యో వా దివభ్య సప్ర్యధర్మా వ్యానత్ ।

యశ్చైవశ్చన్ద్రాః ప్రభమా జ్ఞాన కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ ॥ ౧౦౨ ॥

మా, మా, హిభ్యసిత్, జ్ఞైతా, యః, పృథివ్యా, యః, వా, దివమ్, సప్ర్యధర్మైతి, ప్రత్య + ధర్మా, ప, ఆనన్, యః, చ, అహః, చన్ద్రాః, ప్రభ్రమః, జ్ఞాన,

కస్త్రై, దేవాయ, హవిషా, విధేమ.

[102]

పదార్థః :- (మా)నిషేధే (మా)మామ్ (హింసీత్) లోగై ర్హింసార్ (జనితా) ఉద్భాదకః (యః) జగదీశ్వరః (పృథివ్యాః) భూమిః(యః)(వా)(దివమ్)సూర్యాదికం జగత్ (సత్యధర్మా)సత్యో ధర్మాయస్య సః (వి)(అనత్)వ్యాప్తోఽస్తి (యః) (చ) అగ్నిం సూర్యమ్ (అహః)జలాని వాయూన్ (చంద్రాః) చంద్రాదిలోకాన్. అత్ర శనః స్థానే జన్ (ప్రథమః)జన్మాదేః పృథ్వాదిమః (జ్ఞాన)జన యతి (కస్త్రై) సుఖస్వరూపాయ సుఖకారకాయ .క ఇతి పద నా . . నిఘం. ౫.౪, వాచ్యస్వసీ సర్వే విధయ ఇతీసర్వనామకార్యమ్. (దేవాయ) దివ్యసుఖప్రదాయ విజ్ఞానస్వరూపాయ (హవిషా) ఉపాదేయేన భక్తియోగేన (విధేమ) పరిచరేమ. ||౧౦౨|| అన్వయః :-యః సత్యధర్మా జగ దీశ్వరః పృథివ్యా జనితా యో వా దివ ముపశ్య వ్యానత్. చంద్రాశ్చ జ్ఞాన, యస్మై కస్త్రై దేవాయ హవిషా వయం విధేమ. న జగదీశ్వరో మా మా హింసీత్. ||౧౦౨|| భావార్థః :-మనుష్యైః సత్యధర్మప్రాప్తయే ఓషధ్యాదివిజ్ఞానాయ చ పరమేశ్వరః ప్రార్థనీయః. ||౧౦౨||

పదార్థము :-యః = ఎవడు, సత్యధర్మా = సత్యధర్మముకల జగదీశ్వరుడో, పృథివ్యాః జని తా = భూమిని ఉత్పన్నమొనర్చినవాడో, యః = ఎవడు, దివమ్ = సూర్యాదిజగత్తును, చ = చుటి యు, పృథివీ = భూమిని మఱియు, అహః = జలవాయువులను, వ్యానత్ = ఉత్పన్నమొనర్చి వ్యాపిం చుచున్నాడో, చంద్రాః = ఎవడు చంద్రాది లోకములను జ్ఞాన = సృజించెనో, కస్త్రై = సుఖ స్వరూపుడనే, దేవాయ = దివ్యసుఖప్రదాత. విజ్ఞానరూపుడునగు సత్యమాత్మకు, హవిషా = గ్రహించ దగిన భక్తియోగముచే మేము, విధేమ = సేవయొనర్చెదమో, ఆ జగదీశ్వరుడు, మా = మమ్ము, మా హింసీత్ = కుసంగదులచే తాడితునిగ కాసీయకుండునుగాక. ||౧౦౨||

భావార్థము :-మానవులు సత్యధర్మప్రాప్తికొరకు మఱియు ఓషధ్యాది విజ్ఞానములొనకు పరమే శ్వరుని ప్రార్థించవలయును. ||౧౦౨|| (౬౦౫)

౬౦౬ అధ్యాయస్త్ర స్వేత్యస్య హిరణ్యగర్భ ఋషిః, అగ్నిర్వేదా నిఘ్నదక్షిత్ ఛన్దః, ఋషభః, గర్భః. భూస్థపదార్థవిజ్ఞానం కథం కర్తవ్యమిత్యాహ. పృథివీస్థపదార్థముల విజ్ఞానము తెలుసుకొనున దెటుల ?

అభ్యావర్తస్య పృథివి యజ్ఞేన పయసా సహ

వపాస్తే । అగ్ని ర్షితో అరోహత్ ॥

||౧౦౩||

అభి, ఆ, వర్తస్య, పృథివి, యజ్ఞేన, పయసా, సహ, వపామ్,

తే, అగ్నిః, ఋషితః, అరోహత్.

[103]

పదార్థః :- (అభి)(ఆ)(వర్తస్య)వర్తతే వా (పృథివి)భూమిః(యజ్ఞేన)సంగమనేన(పయసా) జలేన (సహ)(వపామ్)వపనమ్ (తే)తవ(అగ్నిః)(ఋషితః)(పేరితః)(అరోహత్)రోహతి. ||౧౦౩|| అన్వయః :-హే మనుష్యా! త్వం యా పృథివి భూమిర్మజ్ఞేన పయసా సహ వర్తతే. తావత్థావర్త స్వాభిముఖ్యేనావర్తతే యయా తే వపామిషితోఽగ్నిరరోహత్ గుఱకర్మస్వభావతః సర్వై ర్వేది తవ్యః ||౧౦౩|| భావార్థః :- యా భూమిః సర్వస్యాధారా రత్నాకరా జీవనప్రదా విద్యుద్యు క్తాఽస్తి తస్యా విజ్ఞానం భూగర్భవిద్యాతః సర్వై ర్మనుష్యైః కార్యమ్. ||౧౦౩||

పదార్థము :-మానవుడా! నీవు, పృథివి = ఏపృథివి, యజ్ఞేన పయసా సహ = సంగమయో

గృమగు జలముతోకూడి ఉండుచున్నదో దానిని, అభ్యావర్తస్య = రెండుపైపులనుండి పీఘముగ ప్రవర్తింపడు. ఏది, తే = నీయొక్క, వసామ్ = విత్తుటను, ఇషిళః అగ్నిః = ప్రేరేపించు సగ్నిని, అరోహత్ = ఉత్పన్నమొనర్చుచున్నదో, ఆ యగ్ని గుణకర్మస్వభావములతోసహా అందఱిచే నెఱుగబడవలయును.

॥౧౦౩॥

భావార్థము:— ఏ పృథివి సర్వాధారము, రత్నాకరము, జీవనహేతువు, విద్యుద్యుక్తమునైయున్నదో, దాని విజ్ఞానమును భూగర్భవిద్యచే మానవులందరు తెలుసుకొనవలయును. ॥౧౦౩॥ (౬౦౨)

౬౦౨ అగ్ని యత్ ఇత్యన్య హిరణ్యగర్భముషి, అగ్నిర్దేవతా, భుగ్గయాత్రి ఛందః ప్లవ్యః స్వరః.

కిమర్తా అగ్నివిద్యావ్యేషణీయా ఇత్యాహ. అగ్నివిద్య నెందుల కన్వేషించవలయును ?

అగ్నే యత్తే శుక్రం యచ్ఛన్త్రం యత్పాపం యచ్ఛ

యజ్ఞీయమ్ । తద్దేవేభ్యః భరామసి ॥

॥౧౦౪॥

అగ్నే, యత్, తే, శుక్రమ్, యత్, చన్త్రమ్, యత్, పూర్వమ్, యత్,

చ, యజ్ఞీయమ్, తత్, దేవేభ్యః, భరామసి.

[101]

పదార్థః :- (అగ్నే)విద్యన్ (యత్) (తే)శుభ్యమ్ (శుక్రమ్) అణకరమ్ (యత్) (చన్త్రమ్) హిరణ్య వదానస్తప్రదమ్ (యత్) (పూతమ్) పవిత్రమ్ (యత్) (చ) (యజ్ఞీయమ్) యజ్ఞానుష్ఠానార్హం స్వరూపమ్ (తత్) (దేవేభ్యః) గుణేభ్యః (భరామసి) భరేమ. అన్వయః :- హే అగ్నే విద్యన్ : యత్పాపకస్య శుక్రం యచ్ఛన్త్రం యత్పాపం యచ్ఛ యజ్ఞీయం స్వరూపమస్తి తత్తే దేవేభ్యశ్చ వయం భరామసి. ॥౧౦౪॥

భావార్థః :- మనుష్యై ర్విద్యగుణకర్మసిద్ధయే విద్యుదాదే రగ్నే ర్విద్యా సంప్రేక్షణీయా ॥౧౦౪॥

పదార్థము:— అగ్నే = విద్వాంసుడా! యత్ = ఏది అగ్నిని, శుక్రమ్ = కీమ్యమొనర్చునదై యున్నదో, యత్ చంద్రమ్ = ఏది సువర్ణమువలె ఆనందప్రదమో, యత్ పూతమ్ = ఏది పవిత్రమో, చ = మఱియు, యత్ యజ్ఞీయమ్ = ఏది యజ్ఞానుష్ఠానమునకు యోగ్యస్వరూపమో, తత్ = దానిని, తే = నీతోటకును. దేవేభ్యః = దివ్యగుణము కలుగుటకును, భరామసి = మేముధరించెదము.

భావార్థము :- మానవులు శ్రేష్ఠములగు గుణకర్మలను సాధించుటకు విద్యుదాద్యగ్నలవిద్యను విచారించవలయును.

॥౧౦౪॥ (౬౦౩)

౬౦౩ ఇషమార్జ మహమిత ఆదమృతస్య యోనిం మహిషస్య ధారామ్.

అథ యుక్తావరవిహారౌ కుర్వ రిత్యాహ. సక్రమముగ ఆహరవిహారము లొనర్చవలయును.

ఇషమార్జమహమిత ఆదమృతస్య యోనిం మహిషస్య ధారామ్ ।

ఆ మ్నా గోషు విశత్వా తనూషు జహామి సేదిమనిరా మమీవామ్ ॥ ॥౧౦౫॥

ఇషమ్, ఊర్జమ్, అహమ్, ఇతః, ఆదమ్, మృతస్య, యోనిమ్, మహిషస్య, ధారామ్,

అ, మ్నా, గోషు, విశత్తు, అ, తనూషు, జహామి, సేదిమ్, అనిరామ్, అమీవామ్.

పదార్థః :- (ఇషమ్) అన్నమ్ (ఊర్జమ్) పరాక్రమమ్ (అహమ్) (ఇతః) అస్మాత్సర్వోక్తాత్ విద్యుత్స్వరూపాత్ (ఆదమ్) అత్తం యోగ్యమ్ (మృతస్య) సత్యస్య (యోనిమ్) కారణమ్ (మహిషస్య)

మహతః (ధారామ్) ధారికాం వాచమ్(అ)(మా) మామ్ (గోషు) ఇంద్రియేషు (విశతు) ప్రవిశతు (అ) (తనూషు) శరీరేషు (జహామి) (సేదిమ్)హింసామ్, సేది మని . . . ఆ ౩.౨.౧౦౦౦ ఇతి వార్తికేనాస్య సిద్ధిః (అనిరామ్) అవిద్యమానా ఇరాన్మభుక్తిరస్యాం తామ్ (అమివామ్) రోగో తృప్నాం పీడామ్. ॥౧౦౫॥ అన్వయః :-హే మనుష్యాః ! యథాఽహమిత ఆవమిష మూర్ఖం మహిషస్వర్తస్య యోనిం ధారాం ప్రాప్నుయాం యదేయమిడూర్కం మా మా ప్రావిశతు. యేన మమ గోషు తనూషు ప్రవిష్టాం సేది మనితరా మమివాం జహామి త్యజామ్ తథా యాయ మపి కురుత. భావార్థః :-మనుష్యా అగ్నిర్యచ్చుక్లాదియక్తం స్వరూపం తేన రోగాన్ హన్యూః. ఇన్ద్రియాణి శరీరాణి చ స్వస్థాన్యరోగాణి కృత్వా కార్యకారణజ్ఞాపికాం విద్యావాచం ప్రాప్నువన్తు. యుక్తాహార విహారౌ చ కుర్యూః. ॥౧౦౫॥

పదార్థము :-మానవులారా ! ఎటుల, అహమ్ = నేను, ఇతః = ఈపూర్వోక్తవిద్యుత్స్వరూపమునుండి, ఆదమ్ = భోగించదగిన, ఇషమ్ = అన్నమును, ఊర్తమ్ = పరాక్రమమును, మహిషస్య = గొప్ప, ఋతస్య యోనిమ్ = సత్యముయొక్కకారణమును, ధారామ్ = ధారవమొనర్చువాణిని పొందుదునో, ఎటుల అన్నము పరాక్రమము, మా = నాకు, అవిశతు = లభించునో, దేనిచే నాయొక్క, గోష = ఇంద్రియములందు, తనూషు = శరీరమునందు ప్రివృష్టమై, సేదిత్ = దుఃఖ హేతువును, అనిరామ్ = అన్నమునుగూడ తినసీయజాలనిదియు సగు, అమివామ్ = రోగములచే కలిగిన పీడను, ఆ జహామి = వదలుచున్నానో అటులనే మీరును ఒనర్చుడు. ॥౧౦౫॥

భావార్థము :-మానవులు అగ్నియొక్క పీర్కారులచేకూడిన స్వరూపమేదియున్నదోదానినిప్రదీప్తవలచి రోగములను నాశనమొనర్చవలయును. ఇంద్రియములను శరీరమును స్వస్థముగను రోగరహితముగను ఒనర్చి కార్యకారణముల నెఱుగు విద్యాయుక్తవాణిని పొందవలయును. మఱియు యుక్తచే నాహార విహారము లొనర్చవలయును. ॥౧౦౫॥ (౬౦౮)

౬౦౯ అగ్ని రవేత్యస్య సావకాగ్ని రృషిః, అగ్నిర్దేవతా. నిఘృతృం క్తిఘృదః, పఞ్చమః స్వస్తిః.

మనుష్యైః కథం భవితవ్యమిత్యాహ. మానవు లెఱుఁగుదవంధును ?

అగ్నే తవ శ్రవో వయో మహి భ్రాజన్తే అర్చయో విభావసో ।

బృహద్భానో శవసా వాజముక్త్యం దధాసి దాతుషే కవే ॥ ౧౦౬॥

అగ్నే తవ, శ్రవః, వయః, మహి, భ్రాజన్తే, అర్చయః, విభావసో ఇతి

విభా + వసో, బృహద్భానో ఇతి బృహత్ + భానో, శవసా, వాజమ్,

ఉక్త్యమ్, దధాసి, దాతుషే, కవే.

[106]

పదార్థః :- (అగ్నే) సావక ఇవ వర్తమాన విద్యన్ (తవ) శ్రవః (శ్రవణమ్) వయః (జీవనమ్) (మహి) పూజ్యం మహత్ (భ్రాజన్తే) (అర్చయః) దీప్తయః (విభావసో) యో వివిధాయాం భాయాం వసతి తత్పముద్భౌ (బృహద్భానో) అగ్నివద్బృహన్తో మహన్తో భావసో విద్యాప్రకాశా యస్య తత్పముద్భౌ (శవసా) బలవేన (వాజమ్) విజ్ఞానమ్ (ఉక్త్యమ్) వక్త్రం యోగ్యమ్ (దధాసి) (దాతుషే) దాతుం యోగ్యాయ విద్యార్థినే (కవే) విక్రాంతప్రజ్ఞ. ॥౧౦౬॥ అన్వయః :-హే బృహద్భానో

విభావసోకవేగ్నో విచ్ఛన్: యత స్తస్యం శవసా దాకుష ఉక్త్యం వాఙం దధ ని లిప్తాస్త్రవాగ్నోరిం ఘహీ శ్రవో వయోఽర్చయశ్చ వ్రాజస్తే. ||౧౦౬|| భావార్థః :-యే మనుష్యా అగ్నివత్గజేన ఆప్త వత్సత్క్రిత్యయఃప్రకాశస్తే తే పరోపకారాయాన్యే భ్యోవిద్యావినయధర్మాక్ సతత ముచితేయః.

పదార్థము :-బ్రుహద్వానో = అగ్నివలె అత్యంతవిద్యావ్రతశయుక్తుడా; విభావసో = వివిధ ప్రకారముల కాంతిలో వసించువాడా; కవే = ఆవ్యంతబుద్ధిమంతుడా; అగ్నో = అగ్నితో సమానముగ నుండువాడా; సిప్త, శవసా = బలముతోపాటు, దాకుషే = దానయోగ్యుడగు విద్యార్థిరై. ఉక్త్యమ్ వాఙమ్ = చెప్పదగిన విజ్ఞానమును. దధసి = ధారణ మొనర్చుచున్నావు కావున, తవ = నీయొక్క, ఘహీ = పూజించదగిన గొప్పదనము, శ్రవః = వినదగిన శబ్దము, పయః = మోచనము ముదయు, అర్చయః = దీప్తులు అగ్నివలె, వ్రాజస్తే = ప్రకాశితములగుచున్నవి. ||౧౦౬||

భావార్థము :-ఏ మానవులు అగ్నితుల్యగుణముగలవారు, మఱియు నాప్తులతో సమానమైన కీర్తిగలవారునునై ప్రకాశించు చున్నారో వారు సరోపకారమునకై విద్యావినయ ధర్మములను పిల్ల ప్పడు ఉపదేశించవలయును. ||౧౦౬|| (౬౧౯)

౨౦ పాప వర్జ్యశ్య పాపకాగ్ని ర్భుషి, విద్వాన్ దేవతా, భుగ్భూరి పంక్తింబుఁ, లిప్తాస్త్రవాగ్నోరిం ఘహీ శ్రవో వయోఽర్చయశ్చ వ్రాజస్తే కిం కిం కుర్యాత్పాపిర్యాహ.

తల్లిదండ్రులు సంతానముగూర్చి యేమి చేయవలెను ?

పాపకవర్జ్యః శుక్రవర్షా అనునవర్షా ఉదియర్షి భానునా ।

పుత్రో మాతరా విచరన్నుపావసి పృణక్షి రోదసి ఉభే ॥ ||౧౦౭||

పాపకవర్షా ఇతి పాపక+వర్షాః, శుక్రవర్షా ఇతి శుక్ర+వర్షాః, అనున వర్షా ఇత్యనున+వర్షాః, ఉత్, ఇయర్షి, భానునా, పుత్రః, మాతరా, విచరన్నులి వి+చరన్, ఉప, అవసి, పృణక్షి, రోదసి ఇతి రోదసి, ఉభే ఇత్యుభే. [107]

పదార్థః :- (పాపకవర్షాః) పవిత్రీకారికాయా విద్యుతో వర్షో దీప్తిరివ వర్షోఽధ్యయంచయస్య సః (శుక్రవర్షాః) శుక్రస్య సూర్యస్య ప్రకాశ ఇవ వర్షో న్యాయాచరణం యస్య సః (అనునవర్షాః) న విద్యతే ఊనం న్యూనం యస్య సః (ఉత్) (ఇయర్షి) ప్రాప్నోషి (భానునా) ధర్మప్రకాశేన (పుత్రః) (మాతరా) మాతాపితరౌ (విచరన్) (ఉప) (అవసి) రక్షసి (పృణక్షి) సంబద్ధాసి (రోదసి) ద్యావాపృథివ్యౌ (ఉభే) ||౧౦౭|| అన్వయః :- హే జన ! యస్త్వం యథా పుత్రో బ్రహ్మచర్యాదిషు విచరన్ సన్ విద్యామాప్నోతి యథా సూర్యవిద్యుతో భానునా పాపకవర్షాః శుక్రవర్షాః అనునవర్షా న్యాయం కరోతి యథా సంబద్ధిత తథా విద్యానియర్షి రాజ్యం పృణక్షి మాతరోపాలవసి తస్మాద్ధార్మికోఽసి, భావార్థః :- మాతాపితృణామివ మత్యుచితమస్తి యత్సన్తా నమత్పాద్య బాల్యావస్తాయాం స్వయం సుశిక్ష్య బ్రహ్మచర్యం కారయిత్వాఽచార్యకులే విద్యాగ్రహణాయ సంప్రేష్య విద్యాయోగకరణమ్. అంత్యానాం చేదం సముచితం పర్వతే యద్విద్యాసుశిక్షయన్తా భూత్వా పురుషార్థేనైశ్వర్యము స్థియ నిరభిమానమత్సరయా వ్రీత్యా మాతా పితృణాం మనసా వాచా కర్మణా యథావత్ పరిచర్యానుష్ఠానం కర్తవ్యమితి. ||౧౦౭||

పదార్థము :—ఓమానవుడా ! పుత్రః = పుత్రుడు బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములందు, విచరన్ = చరించుచు ఎటుల విద్యను పొందునో, మణియు, భానునా = ప్రకాశముచే నెటుల, పావకవర్షాశుక్ర వర్షాః = విద్యుత్తుయొక్కయు, సూర్యనియొక్కయు ప్రకాశమువలె న్యాయమొనర్చువాడు, అనూ నవర్షాః = పూర్ణవిద్యాభ్యాస మొనరించువాడునునై [న్యాయమొనర్చునో], మణియు నెటుల, ఉభే రోదసీ = ఆకాశ పృథువులురెండు సంబంధమొనర్చుచున్నవో అటుల, ఇయర్షి = విద్యనుపొందిన హోతవైరాజ్యముతో, పృణక్షి = సంబంధముంచుచున్నావు మరియు, మాతరా = తల్లిదండ్రులను, ఉపావస = రక్షించుచున్నావు కనుక నీవు ధర్మాత్ముడవు.

॥౧౦౭॥

భావార్థము :—“సంతానమునుగని బాల్యావస్థయందు స్వయముగ సుశిక్షగఱపి, బ్రహ్మచర్య మనుష్టింపజేయించి, విద్యాగ్రహణమునకై ఆచార్యకులమునకు బంపి, విద్వాంసులుగ నొనర్చుట” తల్లిదండ్రుల కత్యంతోచిత కార్యము. సంతానముగూడ విద్యా సుశిక్షయుతులై పురుషార్థముచే నైశ్వర్యము నభివృద్ధియొనర్చి నిరభిమానులు, మత్సర రహితులును నై ప్రేమతో తల్లిదండ్రులకు మనోవాక్యాయ కర్మలచే యథావతు సేవయొనరించవలయును.

॥౧౦౭॥ (౬౨౦)

౬౨౧ ఊర్హో నపాదిశ్యస్య పావకాగ్ని రృషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నిదృతృంక్తి శృష్టః, పశ్యమః స్వరః.

మాతాపితృసంతానాః కీదృశా భవేయ రిత్యాహ. మాతాపితౄ పుత్రు రెటులుండవలెను ?

ఊర్హో నపాజ్ఞాతవేదః సుశస్తిభి ర్మన్దస్య ధీతిభిర్హితః।

త్వే ఇషః సందధుర్భూరి వర్షస శ్చిత్రోతయో వామజాతాః ॥ ॥౧౦౮॥

ఊర్హః, నపాత్, జాతవేద ఇతి జాత + వేదః, సుశస్తిభి రితి సుశస్తి + భిః,

మన్దస్య, ధీతిభిరితి ధీతి + భిః, హితః, త్వే ఇతి త్వే, ఇషః, సమ్, దధుః,

భూరివర్షస ఇతి భూరి + వర్షసః చిత్రోతయ ఇతి చిత్ర + ఊతయః,

వామజాతా ఇతి వామ + జాతాః.

[108]

పదార్థః :—(ఊర్హః) పరాకర్షస్య (నపాత్) న విద్యతే పాతో ధర్మాత్పతనం యస్య సః (జాతవేదః) జాతప్రజ్ఞాన జాతవిత్త (సుశస్తిభిః) శోభనాభిః ప్రశంసాభిః క్రియాభిః సహ (మన్దస్య) అనన్త (ధీతిభిః)స్సాజ్ఞాతీభిః. ధీతయ ఇత్యజ్ఞాలి నామ్...నిఘం. ౨.౫(హితః)నర్వస్య హితం దధన్ (త్వే) త్వయి (ఇషః) అన్నాదీని (సమ్) (దధుః)దధతు (భూరివర్షసః) బహూని ప్రశంససీయాని వర్షాంసి రూపాణి యాసు తాః. వర్ష ఇతి రూప నా...నిఘం. ౩.౭ (చిత్రోతయః) చిత్రా ఆశ్చర్య వద్రక్షణాద్యాః క్రియా యాసు తాః (వామజాతాః) వామేషు ప్రశస్యేషు కర్మసు వా జాతాః ప్రసిద్ధాః. వామ ఇతి ప్రశస్య నా...నిఘం, ౩.౮. ॥౧౦౮॥ అన్వయః :—హే జాతవేద వ్రతయ! యస్మిన్ త్వే త్వయి భూరివర్షసశ్చిత్రోతయో జాతా మాత్రాదయోఽధ్యాపితా ఇషః సందధుః. స సుశస్తిభి ర్ధీతిభి రాహూత ఊర్హో నపాద్ధితః సదా మన్దస్య. ॥౧౦౮॥ భావార్థః :—యేషాం కుమారాణాం కుమారీణాం మాతరో విద్యాప్రియా విదుష్యః సన్తు. త ఏవ సతతం సుఖమాప్నువన్తి, యాసాం మాతృజ్ఞానం యేషాం పితృజ్ఞానం చాపత్వాని విద్యాసుశిక్షాబ్రహ్మచర్యైః శరీరాత్మబలయ క్తాని ధర్మాచారీణి నన్తి త ఏవ సదా సుఖినః స్యుః

॥౧౦౮॥

పదార్థము :- జాతవేదః = బుద్ధిమంతుడవు, ధనవంతుడవునగు నో పుత్రా ! త్వే = ఏ నీరో, భూరివర్చసః = బహుప్రశంసనీయ రూపవతులు, చిత్రోతయః = ఆశ్చర్యకరములగు రక్షణాది కర్మ లొనర్చువారలు, వామజాతాః = ప్రశంసనీయ కర్మలందు, కులములందు ప్రసిద్ధురాండ్రు, విద్యాప్రియులు, అధ్యాపికలు, విద్యుషీమణులునై న మాతలు. ఇషః దధుః = అన్నములను ధరించెదరో, భోజనము చేయించెదరో, ఆ నీవు, సుశక్తిభిః = ఉత్తమ ప్రశంసనీయములగు క్రియలతో, ధీతిభిః = ప్రేక్షతో నాహూతుడవై, ఊర్జః సపాత్ = ధర్మానుకూల పరాక్రమయుతుడవై సర్వహితమును సదా ధారణమొనర్చుచు, మద్దస్య = ఆనందితుడవు కమ్ము !

॥౧౦౮॥

భావార్థము :- ఏ జాల జాలికల తల్లులు విద్యాప్రియులు విద్యుషీమణులునగుదురో వారే సతతము సుఖమును పొందుదురు. ఏతల్లుల ఏ పితరుల సంతానము విద్యానుశిక్ష బ్రహ్మచర్యములచే శరీరాత్మ బలయుక్తమై ధర్మాచరణ మొనర్చునదగునో వారే సదా సుఖులుగ నుండుదురు. ॥౧౦౮॥ (౬౨౦)

౬౨౨ ఇరజ్యన్మిత్త్యస్య సావకాగ్ని రృషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నిచ్చదాశ్చే పంక్తిశ్చస్తః, వజ్రమః స్వరః.

మనుష్యః కీదృశో భవేదిత్యాహ. మానవు డెటువంటివాడుగ నుండవలయును ?

ఇరజ్యన్మిగ్నే ప్రథయస్య జన్తుభి రస్మై రాయో అమర్త్య ।

స దర్శతస్య వపుషో విరాజసి పృణక్షి సానసిం క్రతుమ్ ॥ ॥౧౦౯॥

ఇరజ్యన్, అగ్ని, ప్రథయస్య జన్తుభి రితి జన్తు+భిః, అస్మై ఇత్త్యస్మై, రాయః, అమర్త్య, సః, దర్శతస్య, వపుషః, వి, రాజసి, పృణక్షి, సానసిమ్, క్రతుమ్. [109]

పదార్థః :- (ఇరజ్యన్) ఐశ్వర్యం కుర్వన్, ఇరజ్యతీతి ఐశ్వర్యకర్తా...ని.౨.౨౦.(అగ్నే) అగ్నివత్ప్రాప్తపురుషార్థ (ప్రథయస్య) విస్తారయ(జన్తుభిః) మనుష్యాదిభిః(అస్మై) అన్యభ్యమ్(రాయః) శ్రియః(అమర్త్య) నాశప్రాకృతమనుష్యస్వభావరహిత(సః)(దర్శతస్య) ద్రష్టం యోగ్యస్య (వపుషః) రూపస్య. వపు రితి రూపనా...నిఘం.౩.౭. (వి)(రాజసి) (పృణక్షి) సంబద్ధాని(సానసిమ్) వనాకసిమ్ (క్రతుమ్) ప్రజ్ఞామ్. ॥౧౦౯॥ అన్వయః :- హే అమర్త్యాగ్నే ! య ఇరజ్యం స్త్వం దర్శతస్య వపుషః సానసిం కృతుం పృణక్షి తత్రైవ విరాజసి సోఽస్మై జన్తుభి రాయః ప్రథయస్య. ॥౧౦౯॥ భావార్థః :- యో మనుష్యేభ్యః సనాతసిం వేదవిద్యాం దదాతి సురూపాచారే విరాజతే స ఏవైశ్వర్యం లభ్యాఽన్యేభ్యః ప్రాప్తవయతుం శక్నోతి.

॥౧౦౯॥

పదార్థము :- అమర్త్య = నాశరహితుడా ! సాంసారికమనుష్యస్వభావరహితుడా : = అగ్నే అగ్నివలెపురుషార్థిః ఇరజ్యన్ = ఐశ్వర్యమును సంచయమొనర్చుచున్న ఏ నీవు, దర్శతస్య = చూడ దగిన, వపుషః = రూపమయొక్క, సానసిమ్ క్రతుమ్ = సనాతనబుద్ధితో, పృణక్షి = సంబంధ మొనర్చుచున్నావో. మణియు నాబుద్ధిలోనే విశేషముగ, విరాజసి = శోభించుచున్నావో, సః = అట్టి నీవు, అస్మై = మాకొఱకు, జన్తుభిః = మనుష్యాది ప్రాణులతో, రాయః = ధనములను, ప్రథయస్య = విస్తారమొనర్చుము.

॥౧౦౯॥

భావార్థము :- మానవులకై సనాతనమైన వేదవిద్య నొసగుచు, సుందరాచారములందు విరాజిల్లుచు నుండు నతడే ఐశ్వర్యముల పొంది, ఇతరులకు కూడ లభింపజేయుటకు సమర్థుడగుచున్నాడు.

౬౨౩ ఇష్టర్తార మిత్యస్య సావకాగ్ని రృషిః, విద్వాన్ దేవతా, అగ్ని పంక్తిశ్చందః, వజ్రమః స్వరః.

కః పరోపకారీ జాయత ఇత్యాహ. ఏ పురుషుడు పరోపకారి కాగలడు ?

ఇష్కరార మధ్వరస్య ప్రచేతనం క్షమన్తభిరాధసో మహాః ।

రాతిం వామస్య సుభగాం మహీమిషం దధాసి సానసిభి రయమ్ ॥ ౧౧౦౧ ॥

ఇష్కరారమ్, అధ్వరస్య, ప్రచేతనమితి ప్ర+చేతనమ్, క్షయన్తమ్, రాధసః, మహాః, రాతిమ్, వామస్య, సుభగామిలి సు+భగామ్, మహీమ్, ఇషమ్, దధాసి, సానసిమ్, రయమ్. [110]

పదార్థః :- (ఇష్కరారమ్)నిష్కరారం సంసాధకమ్, అత్ర ఛాన్దసో వర్ణలోప ఇతి సలోపః (అధ్వరస్య) అహింసనీయస్య వర్ణితం యోగ్యస్య యజ్ఞస్య (ప్రచేతనమ్) ప్రకృతప్రజ్ఞమ్. చేతా ఇతి ప్రజ్ఞా నా .ని.౩.౯. (క్షయన్తమ్) నివసన్తమ్ (రాధసః) ధనస్య (మహాః) మహతః (రాతిమ్) దాతారమ్ (వామస్య) ప్రశస్యస్య (సుభగామ్) సుష్మత్వైశ్వర్యప్రదామ్ (మహీమ్) పృథివీమ్ (ఇషమ్) అన్నాదికమ్ (దధాసి) (సానసిమ్) పురాణమ్ (రయమ్) ధనమ్, ॥౧౧౦౧॥ అన్వయః :- హే విద్వన్ ! య స్తవ ధ్వరస్యేష్కరారం ప్రచేతనం వామస్య మహతో రాధసో రాతిం సుభగాం మహీమిషం సానసిం రయం చ దధాసి. తస్మాదస్మాభిః పూజ్యోఽసి. ॥౧౧౦౧॥ భావార్థః :- మనుష్యో యథా స్వార్థం సుఖమిచ్చేత్తథా పరార్థం చ. స ఏవాప్తః పూజ్యో భవేత్. ॥౧౧౦౧॥

పదార్థము:- విద్వాంసుడా! నీవు, అధ్వరస్య = పెంచదగినయజ్ఞమును, ఇష్కరారమ్ = నిర్దమైనర్చనానిని, ప్రచేతనమ్ = ఉత్తమబుద్ధిమంతుని, వామస్య మహాః రాధసః = ప్రశంసితమగు గొప్పధనమును, రాతిమ్ = ఇచ్చువానిని, సుభగామ్ = సుందరైశ్వర్యమును ఇచ్చు, మహీమ్ = భూమిని, ఇషమ్ = అన్నాదులను మతియు, సానసిమ్ రయమ్ = ప్రాచీనధనమును. దధాసి = ధారణమొనర్చుచున్నావు, కనుక మాకు సత్కారయోగ్యుడవు. ॥౧౧౦౧॥

భావార్థము :- మానవుడెటుల తన సుఖమును అభిలషించునో అటులనే ఇతరులకై కూడ ఒనర్చవలయును. అట్టి ఆప్తుడే సత్కారార్హుడు. ॥౧౧౦౧॥ (౬౨౩)

౬౨౪ ఋతావాన మిత్తస్య పావకాగ్ని ర్మషిః, అగ్నిర్ దేవతా, న్వరాధాన్వీ వం క్షిత్వన్తః, సజ్జమః న్యరః.

మనుష్యైః కేషా మనుకరణం కార్య మిత్యాహ. మానవులెవరిని అనుకరించవలయును :

ఋతావానం మహిషం విశ్వదర్శత మగ్నిభి సుమ్నాయ దధిరే పురో జనాః ।

శ్రుత్కర్తృభి సప్రథ స్తమం త్వా గిరా దై వ్యం మానుషా యుగా ॥ ౧౧౦౨ ॥

ఋతావానమ్, ఋతవాన మిత్త్యత్ర+వానమ్, మహిషమ్, విశ్వదర్శతమితి విశ్వ+దర్శతమ్, అగ్నిమ్, సుమ్నాయ, దధిరే, పురో, జనాః, శ్రుత్కర్తృమితి శ్రుత్+కర్తృమ్, సప్రథ స్తమమితి సప్రథః+తమమ్, త్వా, గిరా, దైవ్యమ్, మానుషా, యుగా.

పదార్థః :- (ఋతావానమ్) ఋతం బహు సత్యం విద్యతే యస్మిన్ స్తమ్. అత్ర ఛన్దసీవని పావిత్రీ వార్తీకేన వనిష్ (మహిషమ్) మహాన్తమ్ (విశ్వదర్శతమ్) సర్వవిద్యాబోధస్య ద్రష్టారమ్ (అగ్నిమ్) విద్వాంసమ్ (సుమ్నాయ) సుఖాయ (దధిరే) హితవన్తః (పురో) పురస్తాత్ (జనాః) విద్యా

విజ్ఞానేన ప్రాదుర్భూతా మనుష్యాః (శ్రుత్కర్తృమ్) శ్రుతౌ శ్రవణసాధకౌ కర్తౌ యస్య బహుశ్రుతస్య తమ్ (సప్రథస్తమమ్) ప్రథసా విస్తరేణ సహ వర్తమానః సప్రథాస్తమతిశయితమ్ (త్వా) త్వామ్ (గిరా) వాచా (దైవ్యమ్) దేవేషు విద్యత్సు కుశలమ్ (మానుషా) మనుష్యాణా మిమాని (యుగా) యుగాని వద్దాణి. ||౧౧౧|| అన్వయః :- హే మనుష్య! యథా జనా గిరా సుమ్నాయై దైవ్యం శ్రుత్కర్తృం విశ్వదర్శకం సప్రథస్త మమృతావానం మహిష మగ్నిం విద్వాంసం మానుషా యుగా చ పురో దధిరే తత్తైవం విద్వాంస మేతాని చ తస్య ధేహీతి త్వాం శిక్షయామి. ||౧౧౧|| భావార్థః :- అత్యై వాచకలప్రోపమాలంకారః, యే సత్పురుషా అతీతా ప్రేషామేవానుకరణం మనుష్యాః కుర్వ్య ర్నేతరేషా మధార్మికాణామ్. ||౧౧౧||

పదార్థము :- ఓ మానవుడా ! ఎటుల, జనాః = విద్యావిజ్ఞానములచే ప్రసిద్ధులగు మానవులు, గిరా = వాణితో, సుమ్నాయ = సుఖమునకై, దైవ్యమ్ = విద్వాంసులలో కుశలుడు, శ్రుత్కర్తృమ్ = బహుశ్రుతుడు, విశ్వదర్శకమ్ = సర్వవిద్యాబోధను చూచువాడు, సప్రథస్తమమ్ = అత్యంత విస్తార ముతోపాటు వర్తమానుడు, ఋతావానమ్ = బహునత్యాచరణయుక్తుడునగు, మహిషమ్ అగ్నిమ్ = పెద్దవిద్వాంసుని, మానుషా = మానవీయములైన.యుగా = కృతయుగాదులను, వర్తములను, పురః = ప్రథమమున, దధిరే = ధారణమొనర్చెదరో, అటులనే విద్వాంసుని మణియు ఈసంవత్సరములను నీవును ధారణమొనర్చుము అని. త్వామ్ = నీకు శిక్షగఱపుచున్నాను. ||౧౧౧||

భావార్థము :- ఈమంత్రములో వాచకలప్రోపమాలంకారము. ఏ సత్పురుషులు గడచిరో వారినే మానవులు అనుకరణమొనర్చవలయును. అధార్మికులగు నితరుల ననుకరించకూడదు. ||౧౧౧||

౬౨౫ ఆప్యాయ స్వేత్సస్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా. విశ్వధాయతీర్చి చస్తా, శ్చక్షః స్వరః. రాజజనాః కింకృత్వా కీదృశా భవేయ రిత్యాహ. రాజపురుష లేమియైనర్చి ఎటువంటివారుకావలెను?

ఆప్యాయస్వ సమేతు తే విశ్వతః సోమవృష్ట్యమ్ । భవా వాజస్య సక్షభే ॥ ౧౧౨ ॥

ఆ, ఆప్యాయస్వ, సమ్, ఏతు, తే, విశ్వతః, సోమ, వృష్ట్యమ్, భవ, వాజస్య, సక్షభ ఇతి సమ్ + గభే.

[112]

పదార్థః :- (ఆ)(ప్రాయస్వ)వర్తస్వ(సమ్)(ఏతు)సంగచ్ఛేత్వామ్(తే)కుభ్యమ్(విశ్వతః)సర్వతః (సోమ)చంద్ర ఇవ వర్తమాన (వృష్ట్యమ్)వృష్టి పీర్యవతః కర్మ(భవ)ద్వచోఽత స్థితి ఇతి దీర్ఘః (వాజస్య)విజ్ఞానవేగయు క్తస్య స్వామి న ఆజ్ఞయా(సంగభే)సంగ్రామే. ||౧౧౨|| అన్వయః :- హే సోమ తాదృశస్య విదుషః సంగ్రామే వృష్ట్యం విశ్వతః సమేతు తేన త్వమాప్యాయస్వ వాజస్యవేత్తా నన్సంగధే విజయీ భవ. ||౧౧౨|| భావార్థః :- రాజపురుషై ర్నిత్యం వీర్యం వర్ధయత్వా విజయేన భవితవ్యమ్.

పదార్థము :- సోమ = చంద్రునితో సమానమైన కాంతిగల రాజపురుషాః ఎటుల సోమగుణయు క్తుడగు విద్వాంసుని సంగమమువలన. తే = నీకొజకు, వృష్ట్యమ్ = వీర్యపరాక్రమములుగల పురు షునికర్మ, విశ్వతః = అన్నివైపులనుండి, సమేతు = లభించుగాక ! దానిచే నీవు, ఆప్యాయస్వ = పృథివీందుము, వాజస్య = విజ్ఞానమును వేగయుక్త సంగ్రామమును ఎఱుగువాడవై, సంగభే = యుద్ధములో విజయమును పొందువాడవు, భవ = కమ్ము. ||౧౧౨||

భావార్థము :- రాజపురుషులు నిత్యము పరాక్రమమును పెంచి శత్రువులపై విజయమును బడయవలయును.

||౧౧౨|| (౬౨౫)

౬౨౬ సస్త ఇత్యన్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా, భురిగాక్షీ పంక్తి ఛిన్దః, పశ్చిమః స్వరః.
శరీరాత్మబలయుక్తాః కిమాప్నువన్ స్తీత్యాహ. శరీరాత్మబలయుక్తులగు పురుషులెద్దానినిపొందుచున్నారు:

సస్తే పయాన్ సస్తి సముయన్తు వాజ్ఞాః సంవృష్ట్యాన్యభిమాత్రిషాహః ।

అప్యాయమానో అమృతాయ సోమదివి శ్రవాన్ న్యుత్తమాన్ ధిష్వ ॥ ౧౧౧౩॥

సమ్, తే, పయాన్ సస్తి, సమ్, ఊఁ ఇత్యాఁ, యన్తు, వాజ్ఞాః, సమ్, వృష్ట్యాని, అభి
మాత్రిషాహః, అభిమాత్రిసహ ఇత్యభిమాత్రి + సహః, అప్యాయమాన ఇత్యా + ప్యాయ
మానః, అమృతాయ, సోమ, దివి, శ్రవాన్ సస్తి, ఉత్తమాన్ యుక్త + తమాన్, ధిష్వ.

పదార్థః :- (సమ్) (తే) తుభ్యమ్ (పయాన్) జలాని దుగ్ధాని వా (సమ్) (ఊ) (యన్తు) ప్రాప్ను
వన్తు (వాజ్ఞాః) ధనుర్వేదబోధజా మేగాః (సమ్) (వృష్ట్యాని) వీర్యాణి (అభిమాత్రిషాహః) యేఽభిమా
తీనభిమానయుక్తాన్ శత్రూన్ సహ నై నివారయన్తి (అప్యాయమానః) సమన్తాద్వర్తమానః (అమృ
తాయ) మోక్షనుభవాయ (సోమ) ఐశ్వర్యయుక్త (దివి) ద్యౌతనాత్మకే పరమేశ్వరే (శ్రీవాన్) అన్నాని
శ్రీవణాని వా (ఉత్తమాన్) (ధిష్వ) ధత్వన్తి. ॥౧౧౧౩॥ అన్వయః :- సోమః యస్మై తే
పయాన్ సన్యంత్యభిమాత్రిషాహో వాజ్ఞాః సంయన్తు వృష్ట్యాని సంయన్తు స అప్యాయమానస్త్యం
దిష్వమృతాయోత్తమాన్ శ్రవాన్ ధిష్వ. ॥౧౧౧౩॥ భావార్థః :- యే మనుష్యాః శరీరాత్మ
బలం నిత్యం వర్ధయన్తి తే యోగాభ్యాసేన పరమాత్మని మోక్షానందం లభన్తే. ॥౧౧౧౩॥

పదార్థము :- సోమ = శాంతిగలపురుషాః; తే = ఏ నీకు, పయాన్ = జలములు లేక క్షీరము
లు, సంయంతు = లభించునో, అభిమాత్రిషాహః = అభిమానులైన శత్రువులను నివారించువారు,
వాజ్ఞాః = ధనుర్వేదబోధజే కలిగినవేగములు, సమ్ = లభించుదురో, ఊ = మతీయు, వృష్ట్యాని =
పరాక్రమములు, సమ్ = లభించునో, అనీవు, అప్యాయమానః = బాగుగ నభివృద్ధిజెందుచున్నవా
డవై, దివి = పరీకాశస్వరూపుడైన యీశ్వరునియందు, అమృతాయ = మోక్షనుభవమునకై, ఉత్త
మాన్ శ్రవాన్ = ఉత్తమాన్ములను లేక ఉత్తమశ్రవణములను, ధిష్వ = ధారణమొనరించుము.

భావార్థము :- శరీరాత్మల బలమును నిత్యము పెంపొందజేయువారు యోగాభ్యాసముచే పర
మాత్మయందు మోక్షానందమును బొందుచున్నారు, ॥౧౧౧౩॥ (౬౨౬)

౬౨౭ అప్యాయ స్వేత్యన్య గోతమ ఋషిః, సోమో దేవతా, అప్యష్టిక్ చన్దః, ఋషభః స్వరః.

కోఽత్ర వర్ధత ఇత్యాహ, లోకమున వృద్ధిపొందున దేవరుః

అప్యాయస్వ మదిన్తమ సోమ విశ్వేభిర్రభ్యుభుభిః ।

భవనః సప్రథ స్తమః సఖా పృథే ॥ ౧౧౧౪॥

ఆ, ప్యాయస్వ, మదిన్తమేతి మదిన్ + తమ, సోమ, విశ్వేభిః, అభ్యుభుభి

రిత్యభ్యుభుభిః, భవ, నః, సప్రథ స్తమ ఇతి సప్రథః + తమః, సఖా, పృథే.

పదార్థః :- (ఆ) (ప్యాయస్వ) (మదిన్తమ) అతిశయేన మదితుం హర్షితుం శీల (సోమ) ఐశ్వ
ర్యయుక్త (విశ్వేభిః) సర్వైః (అంశుభిః) కీరజైః (భవ) ద్వంద్వతప్తైః ఇతి ద్విరః (నః) అస్మా
కమ్ (సప్రథ స్తమః) అతిశయేన విస్తృతసుఖకారకః (సఖా) మిత్రః (పృథే) వర్ధనాయ. ॥౧౧౧౪॥

అన్వయః :- హే మది న్నమ సోమ త్వమంకుభిః కిరణైః సూర్య ఇవ విశ్వేభిః సాధనై రాప్యాయస్య సప్ర
థ స్తమః సఖా సన్ నో వృధే భవ ॥౧౦౪॥ భావార్థః :- ఇహ సర్వహితకారీ సర్వతో వర్తతే నేర్ష్యకః.

పదార్థము :- మదింతమ = అత్యంతానందముగలవాడా ! సోమ = ఐశ్వర్యవంతుడా ! నీవు,
అంకుభిః = కిరణములతో సూర్యునివలె, విశ్వేభిః = సకలసాధనములతో, ఆప్యాయస్య = వృద్ధిపొం
దుము, సప్రథ స్తమః = అత్యంతవిస్తారయుక్తముగ సుఖకారకుడవు. సఖా = మిత్రుడవునై, నః =
మమ్ము, వృధే = వర్ధింపజేయుటకు. భవ = తత్పరుడవు కమ్ము. ॥౧౦౪॥

భావార్థము :- ఈ లోకములో నందఱికి హితమొనర్చు పురుషుడు అన్నివిధముల వృద్ధిని
పొందుచున్నాడు. ఈర్ష్యించువాడు వృద్ధిపొందనేరడు. ॥౧౦౪॥ (౬౨౭)

౬౨౮ ఆత ఇత్యన్య తస్మాం ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చగ్గాయత్రీ చన్దః, షడ్జః స్వరః.

మనుష్యాః కిం కిం వశీకృత్యానన్దం ప్రాప్నువన్విత్వాహ.

మానవు ౨వనిని వశమునందుంచుకొని ఆనందమును పొందవలయును ?

ఆ తే వత్సో మనో యమత్పరమాచ్చిత్సధస్తాత్ । అగ్నే త్వాంకామయా గిరా ॥

ఆ, తే, వత్సః, మనః, యమత్, పరమాత్, చిత్, సధస్తాచిత్ సధ +

స్థాత్, అగ్నే, త్వాజ్ కామయేత్ త్వామ్ + కామయా, గిరా. [115]

పదార్థః :- (ఆ)(తే)తవ(వత్సః)(మనః)చిత్తమ్(యమత్)ఉపరమేత (సరమాత్) ఉత్కృ
ష్టాత్(చిత్)అపి(సధస్తాత్)సమానస్తానాత్(అగ్నే) విద్యన్ (త్వాజ్గామయా)యయా త్వాం కామయే
తయా. అత్ర ద్వితీయైకవచనస్యైకత్(గిరా)॥౧౦౫॥ అన్వయః :- హే అగ్నే సోమః విద్వంస్తాంకా
మయా గిరా[తే మనః యథా]పరమాత్సధస్తాచ్చిత్సధస్తాన్ గోరీవాయమత్స త్వం ముక్తిం కథన్నాప్ను
యః. ॥౧౦౫॥ భావార్థః :- మనుష్యైః సదైవ మనః స్వవశం విధేయం వాణీ చ. ॥౧౦౫॥

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివరే తేజస్వివియైన విద్వాంసుడా! త్వాజ్గామయా = విన్నుకాముం
చుటకు హేతువైన, గిరా = వాణిచే, తే మనః = నీయొక్క మనస్సు, ఎటుల, పరమాత్ = శ్రేష్ఠమైన,
సధస్తా చిత్ = ఒకే స్థానమునుండియే, వత్సః = దూడ గోవును పొందునో అటుల, ఆ యమత్ =
స్థిరమగుచున్నది. అట్టి నీవు ముక్తిని ఏల పొందవు ? ॥౧౦౫॥

భావార్థము :- మానవులు ఎల్లప్పుడు మనస్సును వాణినిస్వాధీనమునందుంచవలయును. ॥౧౦౫॥

౬౨౯ తుభ్యన్తా ఉత్యన్య విరూప ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, గాయత్రీ చందః, షడ్జః స్వరః.

అథ రాజా కిం కుర్యా దిత్వాహ. రాజా ఏమి చేయవలయును.

తుభ్యం తా లగ్గిర స్తమ విశ్వాః సుక్షితయః పృథక్ । అగ్నే కామాయ యేమిరే ॥

తుభ్యమ్, తాః, అజ్ గిరస్తమేత్యజ్ గిరః + తమ, విశ్వాః, సుక్షితయ ఇతి

సు + క్షితయః, పృథక్, అగ్నే, కామాయ, యేమిరే. [116]

పదార్థః :- (తుభ్యమ్)(తాః)(అగ్గిర స్తమ్)అతిశయేన సారగ్రాహీన్ (విశ్వాః)అఖిలాః(సుక్షిత
యః) శ్రేష్ఠమనుష్యాః ప్రజాః(పృథక్) (అగ్నే) ప్రకాశమాన రాజన్ (కామాయ) ఇచ్ఛాసిద్ధయే
(యేమిరే) ప్రాప్నువన్త. ॥౧౦౬॥ అన్వయః :- హే అంగిరస్త మాగ్నే రాజన్!యా విశ్వాః సుక్షి
తయః ప్రజాః పృథక్ కామాయ తుభ్యం యేమిరే తాన్వం సతతం రక్ష. ॥౧౦౬॥ భావార్థః :- యత్ర
ప్రజా ధార్మికం రాజానం ప్రాప్య స్వాం స్వామఖిలాషాం ప్రాప్నువన్తి తత్ర రాజా కథం న వర్ధేత

పదార్థము :- అజ్ఞరస్తుమ = అతిశయముగ సారమును గ్రహించువాడా: అగ్ని = ప్రకాశ
 ఎంతుడవై నరాజా! విశ్వాః = సకల, సుక్షితయః = శ్రేష్ఠమానవులన్న యే ప్రజలు, సృతక్ =
 పేరుగ, కామాయ = ఇచ్చాసాధకుడతగు. తుభ్యమ్ = నీకై, యేమిరే = లభించునో, తాః = ఆ ప్రజ
 లను నీవు నిరంతరము రక్షించుము. ||౧౧౬||

భావార్థము :- ప్రజలు ధర్మాత్ముడగు రాజునుపొంది తమతమవాంఛలను నెరవేర్చుకొనుచున్న
 చోట రాజెందుకు వృద్ధి జెందదు? ||౧౧౬|| (౬-౨౯)

౬౩౦ అగ్ని రిష్యన్య ప్రజానతి రృషిః, అగ్నిర్ దేవతా, గాయత్రీ ఛంపః, షడ్జః స్వరః.
 పునర్మనుష్యాః కీదృశా భూత్వా కిం కుర్యు రిత్యాహ. మానవు లెటువంటివారై ఏమేము చేయవలెను?

అగ్నిః ప్రియేషు ధామసు కామో భూతస్య భవ్యస్య । సప్రమాదేకో విరాజతి ॥

అగ్నిః, ప్రియేషు, ధామస్వీతి ధామ+సు, కామః, భూతస్య, భవ్యస్య,

సప్రమాదీతి సప్+రాట్, ఏకః, వి, రాజతి.

[117]

పదార్థః :- (అగ్నిః) పావక ఇవ వర్తమానః (ప్రియేషు) ఇష్టేషు (ధామసు) జన్మస్థాననామ
 సు (కామః)యః కామ్యతే సః (భూతస్య) అతీతస్య (భవ్యస్య) ఆగమినమయస్య (సప్రమాట్) సమ్యక్
 ప్రకాశకః (ఏకః) అద్వితీయః పరమేశ్వరః (వి) (రాజతి) ||౧౧౭|| అన్వయః :- యో మనుష్యః
 సప్రమాదేకః కామోఽగ్నిః సభేళః పరమేశ్వర ఇవ భూతస్య భవ్యస్య ప్రియేషు ధామసు విరాజతి స
 ఏవ రాజ్యాభిషేచనీయః. ||౧౧౭|| భావార్థః :- అత్యై వాచక అప్రోవమాంకార్కః. యే
 మనుష్యాః పరమాత్మనో గుణకర్మస్వభావానుకూలాన్ స్వగుణకర్మస్వభావాన్ కుర్వన్తి త ఏవ
 సామ్రాజ్యం భోక్తు మర్హన్తీతి. ||౧౧౭||

పదార్థము :- ఏమానవుడు, సప్రమాట్ = సమ్యక్ప్రకాశకుడు, ఏకః = ఒకడే అనహాయుడగు
 పరమేశ్వరునివలె, కామః = స్వీకరించదగినవాడు, అగ్నిః = అగ్నివలెనుండు సభావతి, భూత
 స్య = భూతకాలపు. భవ్యస్య = భావికాలపు, ప్రియేషు = ఇష్టములైన, ధామసు = జన్మస్థాననామ
 ములందు, విరాజతి = ప్రకాశకుడునగునో, అతడే రాజ్యాధికారి యగుటకు తగినవాడు. ||౧౧౭||

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్రోవమాంకారమున్నది. ఎవడు పరమాత్ముని
 గుణకర్మస్వభావముల కనుకూలముగ తనగుణకర్మ స్వభావములను మార్చుకొనునో అతడే చక్రవర్తి
 రాజ్యమధిష్ఠించుటకు యోగ్యుడు. ||౧౧౭|| (౬-౩౦)

అత్యై శ్రీ పురుషరాజప్రజా కృష్యధ్యయనాధ్యాపనాది కర్మవర్తనా దేతద్ధర్మస్య పూర్వా౭
 ధ్యాయార్థేన సహ సజ్జతి రస్తీతి బోధ్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు శ్రీ, పురుషుడు, రాజు, ప్రజ, వ్యవసాయము, చదువుట, చదివిం
 చుట మొదలైన కర్మల వర్తనమున్నది. కనుక ఈ అధ్యాయార్చనంగతి పూర్వాధ్యాయోక్తార్థముతో
 కలవని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పురివాజకాచార్య పరమవిదుషాం శ్రీ విరజానన్ద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమద్దయా
 నన్ద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం భూషితే మహామాణయుక్తే
 యజుర్వేదభాష్యే ద్వాదశోఽధ్యాయః సమూర్జః

పండ్రెండవ అధ్యాయమునకు ఆంధ్రానువాదము సమాప్తము

* *

— (౦) —

* *

త్రయోదశాధ్యాయారమ్భ

పదమూడవ అధ్యాయము ఆరంభమగుచున్నది.

ఓమ్విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ । యద్ భద్రం తన్న ఆసువ ॥

౬౩౦ చళి మయి గృహ్ మిత్యన్య వత్సర ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, అగ్ని పంక్తి శ్చందః, పశ్చాదుః స్వరః.

మనుష్యై రాదిమాఽవస్థాయాం కిం కిం కార్య మిత్యాహ,

మానవుడు ఆరంభావస్థలో నేమేమి యొనర్చవలయును ?

మయి గృహ్మయగ్రే అగ్నిభి రాయస్పోషాయ సుప్రజాస్తాయేతి

సువీర్యాయ । మాము దేవతాః సచన్తామ్ ॥

॥౧॥

మయి, గృహ్మయి, అగ్రే, అగ్నిమ్, రాయః, పోషాయ సుప్రజాస్తాయేతి సుప్రజాః +
త్వాయ, సువీర్యాయేతి సు + వీర్యాయ, మామ్, ఉ ఇత్యుః, దేవతాః, సచన్తామ్.

పదార్థః :- (మయి) అత్యని (గృహ్మణామి) (అగ్రే) (అగ్నిమ్) పరమవిద్వాంసమ్ (రాయః) విజ్ఞానాదిధనస్య (పోషాయ) పుష్టయే (సుప్రజాస్తాయ) శోభనాశ్చ తాః పశ్చాః సుప్రజాస్తాసాం భావాయ (సువీర్యాయ) ఆరోగ్యేణ సుఖ పరాక్రమాయ (మామ్) (ఉ) (దేవతాః) దివ్యా విద్వాంసో గుణావా (సచన్తామ్) సమవయస్త్వ. ॥౧॥ అన్వయః :- హే కుమారాః కుమార్యశ్చ ! యథాఽహమగ్రే మయి రాయస్పోషాయ సుప్రజాస్తాయ సువీర్యాయాగ్నిం గృహ్మణామి యేన మాము దేవతాః సచన్తాంతథా యూయమపి కరుత. ॥౧॥ భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యాణామిదం సముచితమస్తి బ్రహ్మచర్య కుమారావస్థాయాం వేదాధ్యయనేన పదార్థవిద్యా బ్రహ్మకర్మ బ్రహ్మోపాసనాం బ్రహ్మజ్ఞానం స్వీకుర్యుర్యేన దివ్యాన్ గుణానాస్తాన్ విదుషశ్చ ప్రాప్యోత్తమ శ్రీప్రజాపరాక్రమాన్ ప్రాప్నుయంతి.

॥౧॥

పదార్థము :- పుత్రీ పుత్రులారా ! నేనెటుల, అగ్రే = పూర్వము, మయి = నాయందు, రాయః పోషాయ = విజ్ఞానాదిధనపుష్టికై, సుప్రజాస్తాయ = సుందరసంతానము కలుగుటకై, మతీయు, సువీర్యాయ = రోగరహితసుందరపరాక్రమప్రాప్తికొఱకు, అగ్నిమ్ = ఉత్తమవిద్వాంసుని, గృహ్మమి = గ్రహించు చున్నానో, దానివలన, మామ్ ఉ = నిశ్చయముగనన్ను, దేవతాః = ఉత్తమవిద్వాంసులు లేక ఉత్తమ గుణములు, సచంతామ్ = లభించుచున్నారు, లేక లభించుచున్నవి. అటులనే మీరును ఒనరుడు.

॥౧॥

భావార్థము :- వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందున్నది, బ్రహ్మచర్యముతో కూడిన కుమార్యమునందు వేదాది శాస్త్రాధ్యయనముచే పదార్థవిద్యను, ఉత్తమకర్మను, ఈశ్వరోపాసనను, బ్రహ్మజ్ఞానమును స్వీకరించవలయును, దానివలన దివ్యగుణములను, అత్తవిద్వాంసులను పొంది ఉత్తమ శ్రీని, సంతానమును, పరాక్రమమును పొందుట మానవులకు సముచితము.

॥౧॥ (౬౩౦)

౬౩౨ అపాం పృష్ఠ మిత్యస్య వత్సర ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాట్ తిర్థప్రస్థః, దైవతః స్వరః.

అథ పరమేశ్వరోపాసనా విషయ మాహ. పరమేశ్వరోపాసనా విషయము.

అపాం పృష్ఠమసి యోనిరగ్నేః సముద్రమభితః పిన్వమానమ్ ।

వర్ధమానో మహాన్ ॥ ఆ చ పుష్కరే దివో మాత్రయా వరిష్టా ప్రథస్వ ॥

అపామ్, పృష్ఠమ్, అసి, యోనిః, అగ్నేః, సముద్రమ్, అభితః, పిన్వమానమ్, వర్ధమానః, మహాన్, ఆ, చ, పుష్కరే, దివః, మాత్రయా, వరిష్టా, ప్రథస్వ. [2]

పదార్థః :- (అపామ్) వ్యాపకానాం ప్రాణానాం జలానాం వా (పృష్ఠమ్) అధికరణమ్ (అసి) (యోనిః) కారణమ్ (అగ్నేః) విద్యుదాదేః (సముద్రమ్) అన్తరిక్షమవసాగరమ్ (అభితః) సర్వతః (పిన్వ మానమ్) సింహమానమ్ (వర్ధమానః) సర్వభోక్తృత్వః (మహాన్) సర్వభ్యోవరియాన్ సర్వైః పూజ్యశ్చ (ఆ) (చ) (పుష్కరే) అన్తరిక్షే. పుష్కరమిత్యన్తరిక్ష నామ్.. నిఘం...౧.౩. (దివః) ద్యౌతమానస్య (మాత్రయా) యయా స్వం ఓమితే (వరిష్టా) అతిశయేనోరు ర్భూతేష్వన వ్యాపకత్వేన (ప్రథస్వ) ప్రథ్యాతో భవ, ॥౨॥ అన్వయః :- హే విద్వన్ ! యస్త్వమభితో ౬పాం పృష్ఠం సముద్రం పిన్వమాన మగ్నే యోని ర్దివో మాత్రయా పుష్కరే వర్ధమానో మహాన్ శాసనీ సో ౬స్తాసు వరిష్టా ప్రధస్వ. ॥౨॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్యత్ సచ్చిదానంద స్వరూప మఖిలస్య జగతో నిర్మాతృ సర్వతాభివ్యాప్తం సర్వభ్యో వరం సర్వశ క్రిమత్ బ్రహ్మైవోపాస్య సకలవిద్యాః పాప్యన్తే తత్ కథం న సేవితవ్యం స్యాత్.

॥౨॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! ఏనీవు, అభితః = అన్నివైపులనుండి, అపామ్ = సర్వవ్యాపక పర మేశ్వరుని మొక్కయ, ఆకాశదిగ్విద్యుజల ప్రాణాదులయొక్కయ, పృష్ఠమ్ = అధికరణరూపమైన, సముద్రమ్ = ఆకాశతుల్యసాగరమును, పిన్వమానమ్ = అర్చిమొనర్చు సముద్రమును, అగ్నేః = విద్యుదగ్నియొక్క, యోనిః = కారణము, దివః = ప్రకాశితపదార్థములను, మాత్రయా = నిర్మాణ మొనర్చు తలపుచే, పుష్కరే = హృదయాన్తరిక్షమున, వర్ధమానః = ఉన్నతిని పొందువాడవు, చ = మరియు, మహాన్ అసి = సర్వశ్రేష్ఠుడవు, పూజ్యుడవును నై యున్నావో ఆ నీవు మాత్రే, వరిష్టా = వ్యాపకశక్తిచే, ఆనందస్వ = ప్రసిద్ధుడవు కమ్ము.

॥౨॥

భావార్థము :- సచ్చిదానంద స్వరూపుడు, అఖిలసంసార నిర్మాత, సర్వవ్యాపకుడు, సర్వశ్రేష్ఠు డు, సర్వశక్తిమంతుడుగు బ్రహ్మనే ఉపాసించుటచే సకల విద్యాద్యసంత గుణములు లభించు చున్నవి. అట్టిచో మావపులతని నెందుకు సేవించకూడదు ?

, ॥౨॥ (౬౩౨)

౬౩౩ బ్రహ్మ జ్ఞాన మిత్యస్య వత్సర ఋషిః, ఆదిత్యో దేవతా, ఆర్షీ తిర్థప్రవః, దైవతః స్వరః.

కిం స్వరూపం బ్రహ్మ జ్ఞై రుపాస్య మిత్యాహ. ఏ స్వరూపముగల బ్రహ్మ ఉపాసించ యోగ్యుడు ?

బ్రహ్మ జ్ఞజ్ఞానం ప్రథమం పురస్తాద్విసీమతః సురుచో వేన అవః ।

స బ్రుధాన్య ఉపమా అస్య విష్ణోః సతశ్చ యోని మసతశ్చ వి వః ॥ ౩౩॥

బ్రహ్మ, జ్ఞజ్ఞానమ్, ప్రథమమ్, పురస్తాత్, వి, సీమతః, సురుచ ఇతి సు+

రుచః, వేనః, అవరిత్యావః, సః, బుధ్వాన్, ఉపమా ఇత్యుపమాః, అస్య, విష్టాః, విస్తాభతి వి+స్తాః, సతః, చ, యోనిమ్, అసతః, చ, వి, వరితీ వః. [3]

సదార్థః :- (బ్రహ్మ) సర్వేభ్యో బ్రహ్మత్ (జ్ఞానమ్) సర్వస్య జనకం విజ్ఞాతృ (ప్రథమమ్) విస్తృతం విస్తారయతృ (పురస్తాత్) స్పష్టాదా (వి) (సీమతః) సీమాతో మర్యాదాతః (సురుచః) సుప్రకాశమానః సుఘరుచి విషయశ్చ (వేనః) కమనీయః. వేనతీతి కాన్తికర్మా. నిఘం. ౨. ౬ (ఆవః) అవృణ్వన్తి స్వవ్యాప్త్యాచ్చాదయన్తి తాః (సః) బుధ్వాన్ బుధ్నే జలసంబంధమైన అతః సూర్యచంద్రపృథివీ తారకాదయో లోకాః (ఉపమాః) ఉపమిమతే యాభిస్తాః (అస్య) జగదీశ్వరస్య (విష్టాః) యా వివిధేషు స్థానేషు తిష్ఠన్తి తాః (సతః) విద్యమానస్య వ్యక్తస్య (చ) అవ్యక్తస్య (యోనిమ్) స్థానమాకాశమ్ (అసతః) అవిద్యమానస్యాదృశ్యవ్యక్తస్య కారణస్య (చ) మహత్త్వాదే (వివః) విప్రుజాతి, అతః మంత్రే ఘనీతి చ్చేర్లుగదభావశ్చ. ||౩|| అత్యాహ యాస్కమునిః :- విసీమతః సురుచో వేన అవరితి చ వ్యవృణోత్సర్వత ఆదిత్యః సురుచ ఆదిత్యరశ్మయః సురోచనాదపి వాసీ మేత్యేతదనర్థక ముజ్జన్త మాదదీత పంచమీ కర్మాణం సీమ్నః సీమతః సీమాతో మర్యాదాతః సీమా మర్యాదా విషీమ్యతి దేశావతి నిరు. ౧. ౭|| అన్వయః :- యజ్ఞజ్ఞానం ప్రథమం బ్రహ్మ యః సురుచో వేనో యస్యాస్య బుధ్వాన్ విష్టా ఉపమాః సన్తి స సర్వభావః స విసీమతః సతత్త్వానతశ్చ యోనిం వివస్తత్సర్వైరుపాసనీయమ్. ||౩|| భావార్థః :- యస్య బ్రహ్మణో విజ్ఞానాయ ప్రసిద్ధాప్రసిద్ధిలోకా దృష్టానాః సన్తి యత్సర్వత్రాభివ్యాప్తం సత్సర్వమావృణోతి సర్వం వికాశయతి సునియమేన స్వస్వరజాయాం విచాలయతి తదేవాన్తర్యామి బ్రహ్మ సర్వై ర్యనుష్ఠై రుపాస్యం నాతో పృథగ్గన్తు భజనీయమ్. ||౩||

సదార్థము :- ఎవడు, పురస్తాత్ = స్పష్టాదిలో, జ్ఞానమ్ = సకలోత్పాదకుడు, జ్ఞాత, ప్రథమమ్ = విస్తారయింతుడు, విస్తారకర్త, బ్రహ్మ = అందరికంఠెపెద్ద, సురుచః = సుప్రకాశకుడు సురుచికివిషయము. వేనః = గృహణయోగ్యుడునై [యన్నాదో], బుధ్వాన్ = జలసంబంధమైన ఆకాశమందున్న సూర్యచంద్రపృథివీ నక్షత్రాదులు, విష్టాః = వివిధస్థలములందు స్థితములై, అస్య ఉపమాః = ఏయి యాశ్వరజ్ఞానమునకుదృష్టాంతములుగ లోకములున్నవో, వానినిన్నిటిని, సః = అతడు ఆవః = స్వవ్యాప్తిచే ఆచ్ఛాదన మొనర్చుచున్నాడు, ఆ యాశ్వరుడు, విసీమతః = మర్యాదతో, సతః = విద్యమానమై వ్యక్తమగుచున్నదానికి, చ = మతీయు, [అవ్యక్తమగుదానికి] అసతః = అవిద్య మానము అదృశ్యమునైన కారణమునకు, చ = మహత్త్వాదులకు, యోనిమ్ = స్థావరమైన ఆకాశమును, వివః = గృహించుచున్నాడు, ఆ బ్రహ్మనే సకలజనులు పాసించవలయును. ||౩||

భావార్థము :- ఏ బ్రహ్మను ఎఱుగుటకై ప్రసిద్ధాప్రసిద్ధ లోకములన్నియు దృష్టాంతములై యున్నవో, ఎవడు సర్వత్ర వ్యాపించి యన్నిటిని ఆవరించి సకలమును ప్రకాశమొనర్చుచున్నాడో, సునియమమున సకలలోకములను వానివాని కక్షలందుంచుచున్నాడో, ఆ యంతర్యామియైన పరమాత్మయే సమస్త మానవులకుపాసనాయోగ్యుడు. వానినిదప్ప వితరవస్తువెద్దియు భజించదగినదికాదు. ||౩||

౬౭౪ హిరణ్యగర్భ ఇత్యన్య హిరణ్యగర్భ ఋషిః, ప్రజాపతిర్దేవతా, ఆశీత్రిపున్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పునస్తత్ కీర్త్య మిత్యాహ. మరల అతడెల్లున్నాడను విషయము.

హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే భూతన్య జ్ఞాతః పతి రేక ఆసీత్ ।

స దాధార పృథివీం ద్యాముతేమాం కస్తై దేవాయ హవిషా విధేమ ॥ ౪॥

హిరణ్యగర్భ ఇతి హిరణ్య+గర్భః సమ్, అవర్తత, అగ్రే, భూతస్య, జాతః, పతిః, ఏకః, అసీత్, సః, దాధార, పృథివీమ్, ద్యామ్, ఉత, ఇమామ్, కస్తై దేవాయ, హవిషా, విధేమ. [4]

పదార్థః :- (హిరణ్యగర్భః) హిరణ్యాని సూర్యాదీని తేజాంసి గర్భే మధ్యే యస్య సః, జ్యోతి రైస్ హిరణ్యమ్ (శత), హిరణ్యం కస్మాద్దియత ఆయమ్యమానమితి వా హియతే జనాజనమితి వా హితరమణం భవతీతి వా హ్యుతే ర్వా స్యాత్ ప్రేష్నాకర్మణః. నిరు. ౨. ౧౦. (సమ్) (అవర్తత) (అగ్రే) సృష్టేః పాగ్ (భూతస్య) ఉత్పన్నస్య (జాతః) జనకః (పతిః) పాలకః (ఏకః) అనహాయోఽద్వితీయః (అసీత్) (సః) (దాధార.) భృతవాన్ (పృథివీమ్) ప్రకాశపీతం భూగోలాదికమ్ (ద్యామ్) ప్రకాశమయం సూర్యాదికమ్ (ఉత) (ఇమామ్) వర్తమానాం సృష్టిమ్ (కస్తై) సుఖస్వరూపాయ ప్రజాపతయే (దేవాయ) ప్రకాశమానాయ (హవిషా) ఆత్మాదిసామగ్న్యై (విధేమ) పరిపరేమ, విధేమేతి పరిచరణకర్మా. నిఘం. ౩. ౫.

నిరుక్తకాలమేవమాహ హిరణ్యగర్భో హిరణ్యమయో గర్భో హిరణ్యయో గర్భోఽస్యేతి వా గర్భో గృభే గృహ్యత్యర్థే గిరత్యనర్థానితి వా యదా హి ప్రిసజాన్ గృహ్యతి గుణాశ్చాస్యా గృహ్యత్యేఽథ గర్భోభవతి. సమభవదగ్రే భూతస్య జాతః పతి రేకో బభూవ స దారయతి పృథివీం దివం చ కస్తై దేవాయ హవిషా విధేమేతి వ్యాఖ్యాతం. విధతి ర్దాన కర్మా. నిరు. ౧౦. ౨౩. ॥ ౪॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథా వయం యోఽస్య భూతస్య జాతః పతిరేకో హిరణ్యగర్భోఽగ్రే సమవర్తతాసీత్ ఇమాం సృష్టిం రచయిత్వీతాపి పృథివీం ద్యాం దాధార తస్తై కస్తై సుఖస్వరూపాయ దేవాయ పరమేశ్వరాయ హవిషా విధేమ తథా యాయమప్యేనం సేవధ్యమ్. ॥ ౪॥

భావార్థః :- హే మనుష్యాః యాయమస్మా వ్యక్తాయాః సృష్టేః ప్రాక్ పరమేశ్వర ఏవ జాగరూక ఆసీద్ యేనేమే లోకా ధృతా ప్రళయసమయే భిద్యంతే తమే వోపాస్యం మన్యధ్యమ్. ॥ ౪॥

పదార్థము :- మానవులారా : భూతస్య = ఈసృజింపబడిన సమస్తమునకు, జాతః = ఉత్పన్న కర్త, పతిః = పాలకుడు, ఏకః = సహాయానవేక్షకుడు, ఒంటిపాడు, హిరణ్యగర్భః = సూర్యాది తేజోమయ పదార్థముల కాదారుడు, అగ్రే = జగదగ్రచనకుపూర్వము, సమవర్తత ఆసీత్ = వర్తమానుడునై యేవడున్నాడో, సః = అతడు, ఇమామ్ = ఈవర్తమాన సృష్టిని, ఉత = మరియు, పృథివీమ్ = ప్రకాశపీత లోకములను, ద్యామ్ = ప్రకాశవంతములైన లోకములను, దాధార = ధరించియున్నాడు. కస్తై = సుఖస్వరూపుడు ప్రజాపాలకుడు, దేవాయ = ప్రకాశమానుడునగు నాపరమాత్మున, హవిషా = ఆత్మాదిసామగ్నితో, విధేమ = సేవింపబడలొమేమెటుల తత్పరులమె, అటులనే మీరును ఆపరమాత్మునే సేవింపడు. ॥ ౪॥

భావార్థము :- మానవులారా : వ్యక్తమగుచున్న యీ సృష్టికి పూర్వము పరమేశ్వరుడే [జాగరూకుడై] విద్యమానుడై యున్నాడు. జీవములు గాఢవిద్రీయండు సుప్తస్థియందులీనములై యున్నవి. జగత్కారణమగు ప్రకృతి అత్యంత సూక్ష్మవస్త్రతో ఆకాశమువలె నేకరసముగ స్థిరమై యున్నది. ఎవడీ సకలలోకములను సృష్టించి ధారణమొనర్చియున్నాడో, ప్రళయకాలమున సశంపజ్ఞేయనో ఆ పరమాత్మునే మీరందరు ఉపాసించతగినవాడుగ భావించవలయును. ॥ ౪॥ (౬౩౪)

౬౩౫ ద్రిష్ప ఇత్యస్య హిరణ్యగర్భ ఋషి ర్దేవతా, విరాడాక్షీ త్రిష్టవః ఛందిః, చైవతః స్వరః.
పునః స కీర్వశ ఇత్యాహ, అత దెట్లున్నాడు ?

ద్రవ్యశ్చస్కన్ద పృథివీమను ద్యామిమం చ యోనిమను యశ్చ పూర్వః ।
సమానం యోనిమను సంచరన్తం ద్రిష్పం జుహోమ్యను సప్త హోత్రాః ॥
ద్రిష్పః, చస్కన్ద, పృథివీమ్, అను, ద్యామ్, ఇమమ్, చ, యోనిమ్, అను,
యః, చ, పూర్వః, సమానమ్, యోనిమ్, అను, సంచరన్తిమితి, సమ్ + చరన్తమ్,
ద్రవ్యమ్, జుహోమి, అను, సప్త, హోత్రాః. [5]

పదార్థః :- (ద్రవ్యః) హర్ష ఉత్పాహః. అత్ర దృష్ట విమోహనహర్షణయోరిత్యత బాణాదికః
సః కిచ్చ (చస్కన్ద) పౌష్ణితి (పృథివీమ్) భూమిమ్ (అను) (ద్యామ్) పృథ్వామ్ (ఇమమ్) (చ)
(యోనిమ్) కారణమ్ (అను) (యః) (చ) (పూర్వః) పూర్వః (సమానమ్) (యోనిమ్) స్థానమ్ (అను) (సం
చరన్తమ్) (ద్రవ్యమ్) ఆనందమ్ (జుహోమి) గృహ్ణామి (అను) (సప్త) పశుపాపాణా మన ఆత్మా చేతి.
(హోత్రాః) ఆదతారః. ॥౫॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథాహం యన్య సప్తహోత్రాః
నుగ్రహీతారో య ఇహం పృథివీం ద్యాం యోనిం చాను యః పూర్వో ద్రవ్యోఽను చస్కన్ద తస్య
యోనిమను సంచరన్తం సమానం ద్రవ్యం సర్వత్రాభివ్యాప్త మానంద మను జుహోమి తథైవ
మాదత్త. ॥౫॥ భావార్థః :- హే మనుష్యాః యాయం యన్య జగదీశ్వరస్య సానందం స్వరూ
పం సర్వతోపలభ్యతే తత్ ప్రాప్తయే యోగమభ్యన్యత. ॥౬॥

పదార్థము :- మానవులారా! ఎవనిని, సప్త = పంచప్రాణములు, మనస్సు, ఆత్మయివి యేడు,
హోత్రాః = అనుగ్రహణమొనర్చునవై యున్నవో, యః = ఎవడు, ఇహం పృథివీమ్ ద్యామ్ =
ఈపృథివికి ప్రకాశమునకు, చ = మరియు, యోనిమ్ = కారణమునకు [అను =] అనుకూలుదో,
ఎవడు, పూర్వః = సంపూర్ణస్వరూపుడో, ద్రవ్యః = ఆనందోత్సాహములను, అనుచస్కంద = అను
కూలముగ పొందుచున్నాడో, యోనిమ్ అను = అతని స్థానానుకూలముగ, సంచరన్తమ్ సమానమ్
= సంవరించుచు నేకరసము, ద్రవ్యమ్ = సర్వత్రవ్యాప్తమునగు నానందమును నేనెటుల, అనుజు
హోమి = అనుకూలముగ గ్రహించుచున్నానో అటులనే మీరును గ్రహించుడు. ॥౫॥

భావార్థము :- మానవులారా! ఏజగదీశ్వరుని సానందస్వరూపము సర్వత్రలభించుచున్నదో
దానిపొందికై యోగాభ్యాస మొనర్చుడు. ॥౫॥ (౬౩౫)

౬౩౬ సమోఽస్మిన్ద్రిశ్యస్య హిరణ్యగర్భ ఋషి ర్దేవతా షి, భుగిర్బుధిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

మనుష్యై రత్రో కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ, మానవులు లోకమున నెటుల ప్రవర్తించవలయును:

సమోఽస్మిన్ద్రిశ్యో యే కే చ పృథివీమను ।
యే అన్తరిక్షే యే దివి తేభ్యః సర్వేభ్యో నమః ॥
నమః, అస్తు, సర్వేభ్యః, యే, కే, చ, పృథివీమ్, అను, యే, అన్తరిక్షే,
యే, దివి, తేభ్యః, సర్వేభ్యః, నమః. [6]

పదార్థః :- (నమః) అన్నమ్. నమ ఇత్యన్వనామ్. విమం. ౨.౭. (అస్తు) (సర్వేభ్యః) యే సర్వస్మి గచ్ఛన్తి తే లోకాస్తేభ్యః, ఇమే వై లోకాః సర్వాస్తేహనేన సర్వేణ సర్వస్మి. శత. ౭.౩.౧. ౨౫ (యే) (తే) (చ) (పృథివీమ్) భూమిమ్ (అను) (యే) (అంతరిక్షే) ఆకాశే (యే) (దివి) సూర్యాదిలోకే (తేభ్యః) (సర్వేభ్యః) ప్రాణిభ్యః (నమః) అన్నమ్. ॥౬॥ అన్వయః :- యే కే చాత్ర సర్వాః సన్తి తేభ్యః సర్వేభ్యో నమోఽస్తు, యేఽన్తరిక్షే యే దివి యే చ పృథివీ మనుసర్వస్మి తేభ్యః సర్వేభ్యో నమోఽస్తు. ॥౬॥ భావార్థః :- యావత్ ఇమే లోకా దృశ్యన్తే యేవ స దృశ్యన్తే తే సర్వే స్వస్వకక్షయామీశ్వరేణ నియతాః సన్త ఆకాశే భ్రమన్తి తేషు సర్వేషు లోకేషు యే ప్రాణిన శ్చలన్తి తద్దర్శ మశీశ్వరేణ రచితం యత ఏతేషాం జీవనం భవతి యాయం విజానీత. ॥౬॥

పదార్థము :- యే కే = ఈజగత్తునందే యేలోక లోకాంతరములు ప్రాణులు నున్నవో, తేభ్యః సర్వేభ్యః = ఆయాలోకముల జీవములకు, నమః అస్తు = అన్నము కలుగుగాత ! యే అంతరిక్షే = ఏవి ఆకాశములోను, యే దివి = ఏవి ప్రకాశమాన సూర్యాదిలోకములందును, యే పృథివీమ్ అను = ఏవి భూమిమీదను చరించుచున్నవో, తేభ్యః సర్వేభ్యః = ఆ ప్రాణులన్నిటికి, నమః = అన్నము ప్రాప్తించుగాక ! ॥౬॥

భావార్థము :- మానవులారా! కనబడులోకములు, కనబడనిలోకములన్నియు వాని వాని కక్షలందు ఈశ్వరునిచే నియమముగ స్థితము లొనర్చబడినవై యాకాశమార్గమున ఎన్ని భ్రమించుచున్నవో వానియన్నిటిలోనున్న ప్రాణులన్నిటి యాహారమును పరాత్పరుడు సృష్టించియున్నాడు, దానివలన నవి జీవించుచున్నవి అని మీ రెఱుగుడు. ॥౬॥ (౬-౩౬)

౬౩౩ య ఇషవ ఇత్యన్య హిరణ్యగర్భ ఋషిః, స ఏవ దేవతా చ, అనుష్ఠస్వన్యః, గాఢరః స్వరః.

పునఃపైః కథం భవితవ్య మిత్యపదిశ్యతే. మానవు రెఱు లుండవలయును ?

యా ఇషవో యాతుధానానాం యే వా వనస్పతీన్ ॥ రసు ।

యే వావచేషు శేరతే తేభ్యః సర్వేభ్యో నమః ॥ ॥౭॥

యాః, ఇషవః, యాతుధానానామితి యాతు+ధానామ్, యే, వా, వనస్పతీన్,

అను, యే, వా, అవచేషు, శేరతే, తేభ్యః, సర్వేభ్యః, నమః. [7]

పదార్థః :- (యాః) (ఇషవః) గతయః (యాతుధానామ్) యే యాన్తి పరపదార్థాన్ దధతి తేషామ్ (యే) (వా) (వనస్పతీన్) వటాదీన్ (అను) (యే) (వా) (అవచేషు) అపరిభాషితేషు మార్గేషు (శేరతే) (తేభ్యః) (సర్వేభ్యః) (నమః) వజ్రమ్. ॥౭॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా! యాయం యా యాతుధానా మిషవో యే వా వనస్పతీ నసువర్తన్తే యే వావచేషు శేరతే తేభ్యః సర్వేభ్యో నమః వ్రక్షీవత. ॥౭॥ భావార్థః :- మనుష్యా యే మార్గేషు వనేషుతోకచా దివసే ఏకాన్తే స్వప్నన్తి తాన్ దమ్యున్నాగాంశ్చ శస్త్రౌషధాదినా నివారయన్తు. ॥౭॥

పదార్థము :- మానవులారా! మీరు, యాతుధానామ్ = పరపదార్థములను దోచుకొని దాచుకొనువారియొక్క, యాః ఇషవః = ఏ గతులున్నవో, వా = లేక, యే = ఏవి, వనస్పతీన్ = వటాది వనస్పతివృక్షములను, అను = ఆశ్రయించియుండు చున్నవో (వా = లేక) యే = ఏవి, అవచేషు = గుప్తమార్గములందు నిద్రించుచున్నవో, తేభ్యః సర్వేభ్యః = ఆ చంచల దుష్టప్రాణులకై, నమః = వజ్రమును పరియోగించుడు. ॥౭॥

భావార్థము :- దారులందు అడవులందు నే దోపిడీగాండ్రు, దుష్టులు ఒంటరిగ పగలు నిద్రపోవు చున్నారో ఆ దొంగలను సర్పములను శత్రుములచేతను, ఓషధులచేతను మానవులు నివారించవలెను.

౬౩౮ యో వామిత్యస్య హిరణ్యగర్భ ఋషిః, సూర్యో దేవతా, నిచృదిన్దుష్టుః ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పునర్యనుష్టైః కణ్ణికాః కథం బాధసీయా ఇత్యాహ.

కంటకములను దుష్టప్రాణులను మానవులెటుల తొలగించవలయును :

యే వామీ రోచనే దివో యే వా సూర్యస్య రశ్మిషు ।

యేషామపున సదస్కృతం తేభ్యః సర్వేభ్యో నమః ॥ ౮౮ ॥

యే, వా, అమీ ఇత్యమీ, రోచనే, దివః, యే, వా, సూర్యస్య రశ్మిషు, యేషామ్,

అప్సిత్వపున, సదః, కృతమ్, తేభ్యః సర్వేభ్యః, నమః. [8]

పదార్థః :- (యే) (వా) (అమీ) (రోచనే) దీప్తా (దివః) విద్యుతః (యే) (వా) (సూర్యస్య) (రశ్మిషు) (యేషామ్) (అపున) (సదః) సదస్కృతమ్ (కృతమ్) విష్వన్నమ్ (తేభ్యః) (సర్వేభ్యః) దుష్ట ప్రాణిభ్యః (నమః) వజ్రమ్. ॥౮౮॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః ! యేషామి దివో రోచనే యే వా సూర్యస్య రశ్మిషు యేషాం వాఽపున సదస్కృతమ్ స్తి తేభ్యః సర్వేభ్యో నమో దత్త. ॥౮౮॥

భావార్థః :- మనుష్టై ర్యే జలేష్వ న్దరిక్షే నర్నా నివసన్తే తే వజ్రిప్రహరణే నివ ర్తసీయాః. ॥౮౮॥

పదార్థము :- మానవులారా! యే అమీ = ఏయియ్యవి పరోక్షమున నున్నవో, దివః రోచనే = విద్యుత్ప్రకాశములోనున్నవో, వా = లేక, యే = ఏవి, సూర్యస్య రశ్మిషు = సూర్యునికిరణములందున్నవో. వా = లేక, యేషామ్ = వేదికి, అపున = జలములందు, సదః కృతమ్ = స్థానముచేయబడియున్నదో, తేభ్యః సర్వేభ్యః = ఆ ప్రాణులను, నమః = వజ్రించుచే సంహరించుదు. ॥౮౮॥

భావార్థము :- జలములందు, ఆకాశమునందునున్న దుష్టప్రాణులను సర్పములను మానవులు శత్రుములచే నివారించవలయును. ॥౮౮॥ (౬౩౮)

౬౩౯ కృణుష్యేత్యస్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, కురిక్ష్పం క్రి పృన్దః, వజ్రముః స్వరః.

రాజపురుషైః కథం శత్రవో బిన్దసీయా ఇత్యాహ. రాజపురుషులు శత్రువుల నెటుల బింధించవలెను ?

కృణుష్వ పాజః ప్రసీతిం న పృథ్వీం యూహి రాజేవామవా ౧౭ ॥ ఇభేన ।

తృప్సిమను ప్రసీతిం ద్రూక్షానోఽస్తాసి విధ్య రక్షస్తస్మిన్దైః ॥ ౮౯ ॥

కృణుష్వ, పాజః, ప్రసీతి మితి ప్ర+సీతిమ్, న, పృథ్వీమ్, యూహి, రాజేవేతి

రాజా ఇవ, అమవానిత్యమ+వాన్, ఇభేన తృప్సిమ్, అను, ప్రసీతి మితి

ప్ర+సీతిమ్, ద్రూక్షానః, అస్తా, అస్తి, విధ్య, రక్షస్తః, తస్మిన్దైః. [9]

పదార్థః :- (కృణుష్వ) కురుష్వ(పాజః)బలమ్. పాతే ర్మలే జుట్చ. ఉ. ౪.౨౦౦. ఇత్య సున్ (ప్రసీతిమ్) జాలమ్. ప్రసీతిః పరిసయాన త్తస్తుర్వా జాలం వా.ని.౬.౧౦౨. (న)ఇవ(పృథ్వీమ్) భూమిమ్(యూహి)ప్రాప్నుహి(రాజేవ)అమవాన్(అమవాన్)బహవః సచివా విన్యస్తే యన్య తద్వత్(ఇభేన)హ

స్తినా (తృప్తిష్ఠి) ప్రసగతిమ్. తృప్తిష్ఠి క్షిప్రీ నామ్. నిఘం ౨.౧౫. తతో వోతో గుణవచనాదితి జీవ్(అను)(ప్రసగతిమ్)బస్థనం జాలమ్(ద్రూణానః)హింసన్ (అస్తా)ప్రక్షేప్తా(అసి) విధ్య తాడయ (రక్షనః)శత్రూన్ (తపిష్ఠైః) అతిశయేన సంతాపకరైః శస్త్రైః, ఆయం మన్తః. నిఘం. ౬.౧౨ వ్యాఖ్యాతః. ||౯|| అన్వయః :- సేనాపతీః త్వం పాజః కృణుష్వ ప్రిసితిం న పృథ్వీం యాహి. యత స్త్వషస్తాసి తస్మాదిభీనామవాన్ రాజేవ తపిష్ఠైః ప్రిసితిం సంసాధ్య రక్షనశ్చ దూర్జాన స్తృప్తి మనువిధ్య. ||౯|| భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః. రాజవత్సేనాపతిః పూర్వం బలం సంపాద్యానేతైః పాతైః శత్రూన్ బిధ్వా శరాదిభిర్బిధ్వా కారాగృహే సంస్థాప్య శ్రేష్ఠాన్ పాలయేత్. ||౯||

పదార్థము :- సేనాపతీః సీవు, పాజః కృణుష్వ = బలమును పెంచుము. ప్రిసితమ్ న = వల వలె, పృథివీమ్ యాహి = భూమిని పొందుము సీవు, అస్తా అసి = ప్రక్షేప్తపు కనుక, ఇభేన = ఏనుగుతో సహా, అనువాన్ = అనేకమంత్రులుగల, రాజేవ = రాజువలె, తపిష్ఠైః = అత్యంతదుఃఖ దాయకములైన శత్రువులచే, ప్రసగతిమ్ = బంధనజాలమును పాశమును సిద్ధమునర్చి, రక్షనః = శత్రు పులను, దూర్జానః = చంపుచూ, తృప్తిష్ఠిమ్ అను = శీఘ్రముగ సమ్మూఖుడవై, విధ్య = రాడింపుము.

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మీ మంత్రమందున్నది. రాజువలె సేనాపతియు పూర్వబలమును సంపాదించి యనేకపాశములచే పేదించియు కారాగారములందుంచియు శ్రేష్ఠులనురక్షించవలయును.

౬౪౦ తవ భృమాన ఇత్యన్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిష్ఠం క్రిశ్మన్తః, పశ్యమః స్వరః.

పునః స కిం కుర్వాదిత్యుప దిశ్యతే. ఆ సేనాపతి కర్తవ్య మేమిటి ?

తవ భృమాన ఆకుయా పతన్త్యను స్పృశ ధృషతా శోకుచానః।

తపాః పృష్ఠగ్నే జుహోస్వ పతజ్గానసన్నితో విస్సృజ విష్వగుల్కాః॥ ౧౦॥

తవ, భృమానః, ఆకుయేత్యాకుయా, పతన్తి, అను, స్పృశ, ధృషతా. శోకు చానః, తపాః, పృష్ఠి, అగ్నే, జుహోస్వ, పతజ్గాన్, అసన్నిత ఇత్యసమ్+దితః, వి, స్సృజ విష్వక్, ఉల్కాః.

[10]

పదార్థః :- (తవ)(భృమానః)భృమణశీలా వీరాః(ఆకుయా)శీఘ్రిగమనాః. అత్ర జనః స్థానే యదేశః(పతన్తి) శ్వేనవచ్చతుగిదరే సంచరన్తి (అను)(స్పృశ) అనుగతో భవ (ధృషతా)దృఢేన పైన్యేన(శోకుచానః)భృశం పవిత్రాచరణః(తపాః)తాపాః(అగ్నేః) అగ్నిరివ పర్తమాన(జుహోస్వ) ఆజ్యహవనసాధనయా(పతజ్గాన్)అశ్వాన్. పతజ్గా ఇత్యశ్వ నా. నిఘం. ౧.౧౪ (అసందితః)అఖణ్డి తః (వి)(స్సృజ) నిష్పాదయ(విష్వక్)సర్వతః(ఉల్కాః)విద్యుత్పాతాః. ||౧౦|| అన్వయః :- సేనా సేనాపతీః అగ్నేః శోకుచానస్తస్య యే తవ భ్రమాసో యథా విశ్వగతుయోల్కాస్తథా శత్రుం పతన్తి తాన్ ధృషతానుస్పృశ. అఖణ్డితః సన్ జుహోస్వ స్వహంషీవ శత్రూణాముపరి సర్వతోవిద్యుతో విస్సృజ పతజ్గాన్ సుశిక్షితానశ్వాన్ కురు. ||౧౦|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధిోపమాలంకారః. రాజసేనాపతి సేనాభృత్యైః పరస్పరం పీర్త్యా బలం సంబధ్య వీరాన్ వర్షయిత్వా సంయోధ్యాగ్న్య ద్యస్త్రైః శత్రుహ్నుదిభిశ్చ శత్రూణాముపరి విద్యుచ్ఛ్రుష్టిః కారా యతః సద్యో విజయః స్యాత్.

పదార్థము :- సేనాపతీః అగ్నే = అగ్నివలె తేజస్వి, శోకుచానః = అత్యంత పవిత్రాచరణవం

వై న నీవు, తవ భ్రమాసః = నీయొక్కయే భ్రమణశీలరైన వీరపురుషులు, విష్వక్ = అన్ని వైపుల నుండి, ఆశయా = శీఘ్రగమనముగల, ఉల్కాః = విద్యుద్గతులవలె, పతంతి = శ్వేనపక్షివలె శత్రు దళములమీదను, శత్రువులమీదను దూకి పడుదురో వారిని, దృషతా = దృఢ సైన్యముతో, అనుస్పృశ = అనుకూలముగ పొందుము. అనందితః = అఖండితుడవై, జుహ్వః = ఘృతపు హవ్యముతో ప్రజ్వలించు నగ్నియొక్క, తపూంషి = జ్వాలలవలె శత్రువులమీదకు అన్నివైపులనుండి విద్యుత్తును, విస్ఫుజ = పరియోగించుము. మణియు, పతంగాన్ = అశ్వములను సుందర శిక్షయితములుగ నొనర్చుము.

భావార్థము :—వాచకలుప్రోపమాలంకార మీమంత్రమునం దున్నది. సేవావతి సైనికులు సరస్వరము పేర్చుతో బలమును పెంపొందిజేసుకొని వీరపురుషులకు హర్షము కలిగించి, చక్కగా యుద్ధమొనర్చి, అగ్నివ్యస్తములతో తుపాకి ఫిరంగి మొదలగు శస్త్రములతో శత్రువులమీదకు విద్యుద్వృష్టి వర్షంపజేయవలయును, అటు లొనర్చి శీఘ్రముగ విజయమును పొందవలయును. ||౧౦|| (౬౪౦)

౬౪౦ ప్రతిస్పృశ ఇత్యన్య వాచదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విశ్వత్రిప్తవ ఛందః, దైవతః స్వరః.

పునః స కీదృశో భవేదిత్తువ దిశ్యతే. అత డెటవంటివాడుగా నుండవలయును ?

ప్రతి స్పృశో వి స్పృజ తూర్ణితమో భవా పాయ ర్విశో అస్యా అదబ్ధిః।

యో నో దూరే అఘశః జిహ్వో యో అన్త్యగ్నే మాకిష్ఠే వ్యధిరా దధర్షిత్॥

ప్రతి, స్పృశః, వి, స్పృజ, తూర్ణితమ ఇతి తూర్ణి + తమః, భవ, పాయః, విశః

అస్యాః, అదబ్ధిః, యః, నః, దూరే, అఘశః జిహ్వ స ఇత్యఘశః జిహ్వః, యః,

అన్తి, అగ్నే, మాకిః, తే, వ్యధిః, ఆ, దధర్షిత్.

[11]

పదార్థః :—(ప్రతి) (స్పృశః) బాధనాని(వి) (స్పృజ)(తూర్ణితమః) అతిశయేన త్వరితా (భవ) ద్వ్యధో౬తస్థి ఇతి దీర్ఘః (పాయః)రక్షకః (విశః) పరిజాయాః (అస్యాః)వర్తమానాయాః(అదబ్ధిః) అహింసకః (యః)(ఘ) అస్మాకమ్ (దూరే) విపరీకృష్టే (అఘశంసః)యో౬ఘం పాపం కర్తం శంసతి స సైనః (యః)(అన్తి)నికశే(అగ్నే)అగ్నివచ్చత్రుదాహక(మాకిః)నిషేధే. అత్ర మకీ ఛాతోర్పాహులకాదిజ్ నుమభావశ్చ. (తే)తవ (వ్యధిః) వ్యథకః శత్రుః (ఆ) (దధర్షిత్) దధర్షిత్ అత్ర వాచ్యస్తసీతి ద్విర్వచనమ్. ||౧౦|| అన్వయః :—హే అగ్నే ! తే తవ నో౬స్మాకం చ

యో వ్యధి ర్ఘశంసో దూరే యో౬న్త్యస్తి యథా సో౬స్మాన్మాకి రాదధర్షిత్ తం పరితి త్వం తూర్ణిత మః సన్ స్పృశో విస్పృజ అస్యా విశః పాయ రదబ్ధో భవ. ||౧౦|| భావార్థః :—అత్ర వాచక

లుప్రోపమాలంకారః. యే నికటదూరస్థాః పరిజాభ్యో దుఃఖపరిదా దవ్యవః సన్తి తాన్ రాజాదయః సామదామదణ్ణభేదైః సద్యో వశం నీశ్వా దయాన్యాయాభ్యాం ధార్మికీః పరిజాః సతతం పాలయేయుః.

పదార్థము :—అగ్నే = అగ్నివలె శత్రువులను దహించువాడా! తే = నీకును, నః = మాకును యః వ్యధిః = వెతపెట్టువాడు, అఘశంసః = పాపకర్మపరివృత్తుడగునయే శత్రువు, దూరే = దూరముగ [నున్నాడో] మణియు, యః = ఎవడు, అంతి = దగ్గఱగున్నాడో, అతడు మనకు, మాకిః ఆ దధర్షిత్ = దుఃఖము కలిగించజాలకుండునటుల, పరితి = ఆశత్రువునకు నీవు, తూర్ణితమః = శీఘ్ర దండదాతవై, స్పృశః = బంధనములను, విస్పృజ = నిర్మించుము, మణియు, అస్యాః విశః = ఈప్రజలయొక్క, పాయః = రక్షకుడవు, అదబ్ధిః = హింసారహితుడవు కమ్ము. ||౧౦||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచరయప్రోవమాలంకార మున్నది. దగ్గఱగాగాని దూరముగ గాని ప్రజలను దుఃఖపెట్టుచొంగ లేవరున్నారో వారిని రాజుడయి సామదామభేదదండోపాయములచే శిష్యముగవశమొనర్చుకొని దయాన్యాయములతో ధార్మికప్రజలను సతతము రక్షించవలయును. ||౧౧||

౬౪౨ ఉచిగ్ను ఇత్యన్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా భురిగాస్తీ మస్త్యై ఛందః, పశ్చాదుః స్వరః.

పునః స కిం కుర్యాదిత్యాహ. అతదేమి చేయవలెను ?

ఉచగ్నే తిష్ఠత ప్రత్యా తనుష్వ స్యమిత్రాన్ ౨ || ఓషతా త్తిగ్మహేతే ।

యో నో అరాతిమి సమిధాన చక్రే నీచా తం ధక్ష్యత సం న శుష్కమ్ ॥

ఉత్, అగ్నే, తిష్ఠత, ప్రతి, ఆ, తనుష్వ, ని, అమిత్రాన్, ఓషతాతే, తిగ్మ

హేత్ర ఇతి తిగ్మ + హేతే, యః, సః, అరాతిమ్, సమిధానేతి సమ్ + ఇధాన,

చక్రే, నీచా, తమ్, ధక్షి, అతనమ్, న, శుష్కమ్. [12]

పదార్థః :- (ఉత్) (అగ్నే) సభాధ్యక్ష (తిష్ఠ) (ప్రతి) (ఆ) (తనుష్వ) (ని) (అమిత్రాన్) ధర్మ ద్వేష్టాన్ శత్రున్ (ఓషతాత్) దహ (తిగ్మ హేతే) తిగ్మ స్త్రీప్రో హేతి ర్వజ్రో దణ్డో యస్య సః. హేతి రితి పజ్ర నా , నిమం. ౨.౨౦ (యః) (సః) అస్మాకమ్ (అరాతిమ్) శత్రుమ్ (సమిధాన) సమ్యక్ తేజస్విన్ (చక్రే) కరోతి (నీచా) న్యగ్నూతం కృత్వా (తమ్) (ధక్షి) దహ. అత్రవికరణ లుక్ (అతనమ్) కావమ్ (న) ఇవ (శుష్కమ్) అనార్ద్రమ్. ||౧౨|| అన్వయః :- హే అగ్నే ! త్వం రాజధర్మం ఉత్తిష్ఠ ధర్మికాన్ ప్రత్యాతనుష్వ. హే తిగ్మ హేతే అమిత్రాన్ షత్రూత్, హే సమిధానః యే నో అరాతిం చక్రే తం నీచా శుష్కమతసం న ధక్షి. ||౧౩|| భావార్థః :- అత్రోప మాలంకారః. రాజాదయః సభ్యా ధర్మే వినయే సమాహితా భూత్వా జలమివ మిత్రాన్ శీతయేయుః. అగ్ని రివ శత్రున్ దహేయుః. య ఉదాసీనః స్థిత్వా అస్మాకం శత్రునాత్వా దయేత్తం దృఢం బంధం బిద్ధా నిష్కంజకం రాజ్యం కుర్యుః. ||౧౪||

పదార్థము :- అగ్నే = తేజోవంతుడవైన సభాపతిః నీవు రాజధర్మమునందు, ఉత్తిష్ఠ = ఉన్న తిని పొందుము, ప్రతి = ధర్మాత్ములగు ప్రజలకై, ఆ తనుష్వ = సుఖములను విస్తరింపజేయుము. తిగ్మ హేతే = తీవ్రముగదండించు రాజపురుషా! అమిత్రాన్ = ధర్మ ద్వేషులగు శత్రువులను, న్యోష తాత్ = నిరంతరము దహింపజేయుము. సమిధాన = సమ్యక్తేజధారిః యః = ఎవడు, సః అరాతిమ్ = మా శత్రువును, చక్రే = ఉత్సాహవంతునిగ నొనర్చుచున్నాడో, తమ్ = అతనిని, నీచా = నీచదశకు తెచ్చి, శుష్కమ్ అతనమ్ న = ఎండిన కట్టెవలె, ధక్షి = దహింపజేయుము. ||౧౫||

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందు పమాలంకారమున్నది. రాజాది సభాసదులు ధర్మవినయసహితులై జలములవలె మిత్రులకు శాంతిని చేకూర్చవలెను, అగ్నివలె శత్రువులను దహించవలయును. ఉదాసీనులై మన శత్రువులను ప్రోత్సాహపఱచువారిని దృఢబంధములతో బంధించి నిష్కంజకముగ రాజ్యమొనర్చవలయును. ||౧౬|| (౬౪౩)

౬౪౩ ఉరోస్థ్యే భవేత్యన్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిశ్చుద్వాస్త్యతి జగతీ ఛందః, నిషాదిః స్వరః.

పునః స కీద్యశో భవేదిత్యాహ. ఆరాజా ఏవిధముగ నుండవలయును ?

ఊర్ధ్వో భవ ప్రతి విద్యాధ్యస్మదావిష్కృణుష్య దైవ్యాన్యగ్నే

అవ స్థిరా తనుహి యాతుజానాం జామి మజామిం

ప్రమృణీహి శత్రూన్ అగ్నేష్వా తేజసా సాదయామి || ౧౩||

ఊర్ధ్వః, భవ, ప్రతి, విద్య, అధి, అస్మత్, ఆవిః, కృణుష్య, దైవ్యాని,

అగ్నే, అవ, స్థిరా, తనుహి, యాతుజానామితి యాతు+జానామ్, జామిమ్,

అజామిమ్, ప్ర, మృణీహి, శత్రూన్, అగ్నేః, త్వా, తేజసా, సాదయామి [13]

పదార్థః :- (ఊర్ధ్వః) ఉత్కృష్టః (భవ)(ప్రతి) (విద్య) తాదయ(అధి) (అస్మత్) (ఆవిః) ప్రాకర్త్యే(కృణుష్య)(దైవ్యాని)దేవై ర్విద్యద్వి ర్వివృత్తాని వస్తుని (అగ్నే)(తవ) (స్థిరా)నిశ్చలాని (తనుహి) నిష్ప్రణుహి (యాతుజానామ్) యే యాంతి యే చ జవంతే తేషామ్(జామిమ్) భోజనయు క్తమ్(అజామిమ్)భోజనరహితం స్థానమ్. అత్ర జము దాత్రి ర్వపాదిభ్య ఇతిష్ (ప్ర)(మృణీహి)హిన్తి (శత్రూన్)అరీన్ (అగ్నేః)పావకస్య(త్వా)త్వామ్(తేజసా)ప్రకాశేన సహ(సాదయామి)సాదయామి. అన్వయః :- హే అగ్నే ! విద్యవ్రాజన్ ! యత స్తవమూర్ధ్వో భవ శత్రూన్ ప్రతి విద్యాస్మత్ స్థిరా దైవ్యాన్యకృణుష్య. నుభాని తనుహి యాతుజానాం జామి మజామి మవతనుహి వివాళయ. శత్రూన్ ప్రమృణీహి తస్మాదహం త్వః అగ్నే స్తేజసాధిసాదయామి. || ౧౩|| భావార్థః :- మనుష్యా రాజ్యై శ్వర్యం పాప్రీత్యై త్రమగుణకర్మస్వభావా భవేయుః ప్రజాభ్యో దరిద్రభ్యశ్చ సతతం సుఖం దద్యుః, ధర్మే స్థిరాః సన్తో దుష్టాధర్మాచారిణో మనుష్యాన్ సతతం శిశ్యేయ్యుః. సర్వోత్కృష్టం సభాపతిం చ మన్యేరన్. || ౧౩||

పదార్థము :- అగ్నే = తేజస్వీ : విద్వాంసుడా : సీవు, ఊర్ధ్వః భవ = ఉత్తముడవు కమ్ము. ప్రతి = ధర్మానుకూలుడవై, విద్య = దుష్టశత్రువులను వేధించుము. అస్మత్ = మాయొక్క, స్థిరా = నిశ్చలములైన, దైవ్యాని = విద్వాంసులు రచించినపదార్థములను, ఆవిః కృణుష్య = ప్రకటించుము. సుఖములను, తనుహి = నిష్కరింపజేయుము. యాతుజానామ్ = పరపదార్థముల దోచుకొనువారి యొక్కము వేగవంతులగు శత్రువులయొక్కయు, జామిమ్ = భోజనస్థానమును, అజామిమ్ = అన్య వ్యవహారములస్థానమును, అవ = బాగుగ నిర్మూలనమొనర్చుము. శత్రూన్ ప్రమృణీహి = శత్రువులను బలముతో సంహరింపుము. ఇందులకై నేను, త్వా = నిన్ను, అగ్నేః = అగ్నియొక్క, తేజసా అధి = ప్రకాశనమ్ముఖమున, సాదయామి = స్థాపించుచున్నాను. || ౧౩||

భావార్థము :- మానవులు రాజ్యైశ్వర్యమును పొంది యుత్తమగుణకర్మ స్వభావయుక్తులు గావలయును. ప్రజలకు దరిద్రులకు నిరంతరము సుఖము చేకూర్చుచుండవలయును. దుష్టకర్మలొనర్చు వారిని సతతము దండించవలయును. సర్వశ్రేష్ఠుడైనవానిని సభాపతిగ భావించవలయును. || ౧౩|| (౬౪౩)

౬౪౪ అగ్ని రూర్ధ్వేత్యన్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవితా, భురిగనుష్టవ్ శవః, గాన్ధారః స్వరః.

పునః స కీద్యో భవే దిత్యాహ. ఆ రాజపురుషు డెటు లుండవలయును ?

అగ్ని రూర్ధ్వా దివః క్తకుత్పతిః పృథివ్యా అయమ్ ।

అపాఁ రేతాంసి జిన్వతి ఇన్ద్రస్య త్వజసా సాదయామి ॥ ౧౪ ॥

అగ్నిః, మూర్ధా, దివః, కకుత్, పతిః, పృథివ్యాః అయమ్, అపామ్,

రేతాంసి. జిన్వతి, ఇన్ద్రస్య, త్వా, ఓజసా, సాదయామి. [14]

పదార్థః :- (అగ్నిః) సూర్యః (మూర్ధా) సర్వేషాం శిర ఇవ (దివః) ప్రకాశయుక్తస్యాకాశస్య మధ్యే (కకుత్) మహాన్ కకుహ ఇతి మహన్నా. నిఘం. ౩. ౩; అస్మాన్యలోపో వర్ణవ్యత్యయేన హస్య దః(పతిః)పాలకః(పృథివ్యాః)భూమే(అయమ్)(అపామ్)జలానామ్(రేతాంసి) వీర్యాణి (జిన్వతి) ప్రీణాతి తర్పయతి (ఇన్ద్రస్య)సూర్యస్య(త్వా)త్వామ్ (ఓజసా)పరాక్రమేణ (సాదయామి.) అన్వయః :- హే రాజన్ ! యదాయమగ్నిర్దివః పృథివ్యా మూర్ధా కకుత్పుతి రపాం రేతాంసి జిన్వతి తథా త్వం భవ. అహం త్వా త్వానిష్ఠస్యోజసా సహ రాజ్ఞాయ సాదయామి. ॥౧౪॥ భావార్థః :- అత్యి వాచక బుద్ధిప్రమాంకారః. యో మనుష్యః సూర్యవద్ గుణకర్మస్వభావో న్యాయేన ప్రజాపాలనతత్పరో ధార్మికో విద్వాన్ భవేత్తం రాజత్వేన సర్వే మనుష్యాః స్వీకర్యుః. ॥౧౪॥

పదార్థము :- ఓరాజాః అటుల, అయమ్ అగ్నిః = ఈసూర్యుడు, దివః = పరీకళయుక్తాకాశము మధ్య, పృథివ్యాః = భూమికి, మూర్ధా = సకలస్థాణుల శిరస్టుల్యముగ నుత్తముడు, కకుత్ = గొప్పవాడు, పతిః = సకలపదార్థముల రక్షకుడనై, అపాం రేతాంసి = జలముయొక్క సారములచే ప్రాణులను, జిన్వతి = తృప్తపఱచుచున్నాడో, అటులనే నీవు కమ్మునేను, త్వా = నిన్ను. ఇంద్రస్య ఓ జసా = సూర్యుని పరాక్రమముతోపాటు రాజ్యమునకై, సాదయామి = స్థాపించుచున్నాను. ॥౧౪॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకబుద్ధిప్రమాంకారమున్నది. సూర్యునివలె గుణకర్మస్వభావములుగలవాడు, న్యాయముతో ప్రజాపాలనతత్పరుడు, ధర్మాత్ముడునగు విద్వాంసునినే రాజ్యాధికారిగ ప్రజలు స్వీకరించవలయును. ॥౧౪॥ (౬౪౪)

౬౪౪ భవో యజ్ఞస్యైతస్య త్రిశిరా ఋషిః, నివృదాక్షీత్రిష్టువ్ చక్రః, దైవతః స్వరః.

పునః స కీదృశో భవేదిత్యాహ. అత డెట్లుండవలయును?

భవో యజ్ఞస్య రజసశ్చ నేతా యత్ర నియుద్భిః సచసే శివాభిః ।

దివి మూర్ధానం దధిషే స్వర్ణాం జిహ్వోమగ్నే చక్రౌషే హవ్యవాహమ్ ॥

భువః, యజ్ఞస్య, రజసః, చ, నేతా, యత్ర, నియుద్భిరితి నియుత్ + భిః,

సచసే, శివాభిః, దివి, మూర్ధానమ్, దధిషే, స్వర్ణామ్, స్వఃసామితి స్వఃసామ్,

జిహ్వోమ్. అగ్నే, చక్రౌషే, హవ్యవాహమితి హవ్య + వాహమ్. [15]

పదార్థః :- (భువః)పృథివ్యాః (యజ్ఞస్య) రాజధర్మస్య (రజసః) లోకవైశ్వర్యస్య వా (చ) పశ్వాదీనామ్ (నేతా) నయనకర్తా (యత్ర)రాజ్యే, అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (నియుద్భిః) వాయోర్వే గాదిగుణైః సహ (సచసే) సమవైషి (శివాభిః) కల్యాణకారికాభి ర్నితిభిః (దివి) న్యాయప్రకాశే (మూర్ధానమ్) శిరః (దధిషే) ధరన్(స్వర్ణామ్)స్వః సుఖాని సనన్తి భజన్తి యయా తామ్(జిహ్వోమ్) జోహవీతి యయా తాం వాచమ్ (అగ్నే)విద్వాన్ (చక్రౌషే) కరోషి (హవ్యవాహమ్) హవ్యాని

హోతుం దాతుమౌచాః ప్రజ్ఞానాని యయా తామ్. ॥౧౫॥ అన్వయః :- హే అగ్నే విద్వన్ :
యథాచగ్నిర్నియుద్ధిః సహ వాయూః ప్రజసో నేతా సన్ దివి మూర్ధానం ధరతి తథా యత్ర శివాభిః
సహ ధువో యజ్ఞస్య సవసే రాజ్యం దధిషే హవ్యవాహం స్వర్షం జిహ్వోజ్జ్వల్యమే తత్ర సర్వాణి
సుభాని వర్తన్త ఇతి విజానీహి. భావార్థః :- యస్మిన్ రాజ్యే రాజాదయః సర్వే ధార్మికా ముక్త
లచారిణో ధర్మేణ ప్రజాః పాలయేయ స్తత్ర విద్యానుశిక్షణాని సుభాని కుతో న వర్ధేరన్? ॥౧౫॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా! యత్ర = ఏరాజ్యమునందు, నియుద్ధిః = వేగాది గుణ,
యుక్తమగువాయువు, ఎటుల, రజసః నేతా = రోతైశ్వర్యములనుడుపునదై, దివి = న్యాయప్రకాశము
నందు, మూర్ధానమ్ = శిరస్సునువారణమొనర్చుచున్నదో, అటులనే నీవు, యత్ర = ఎచ్చట, శివాభిః =
కల్యాణకరములగు నీతులతో, ధువః = తనభూమిమీది, యజ్ఞస్య = రాజధర్మపాలకుడవై, సహసే =
సంయుక్తుడవగుచున్నావో, మంచిపురుషులతో రాజ్యమును, దధిషే = ధారణమొనర్చుదువో మఱియు,
హవ్యవాహమ్ = ఇవ్వదగినది, విద్వాంసులనుపొందుటకు హేతువైనది, స్వర్షమ్ = సుఖములను సే
వింపజేయునది, జిహ్వోజ్జ్వల్యమ్ = మంచివిషయములను గ్రహించునదియునగు వాణిని, చక్రమే = చేయు
దువో అక్కడ సకలసుఖములు వర్ధిల్లునని నిశ్చయముగ నెఱుగుము. ॥౧౫॥

భావార్థము :- ఏ రాజ్యములో రాజాదిరాజపురుషులందరు మంగలాచరణమొనర్చువారు ధర్మా
త్ములునై ధర్మానుకూలముగ ప్రజలను పాలించుదురో ఆ రాజ్యమునందు విద్యా సుశిక్షలద్వారా కలుగు
సుఖములెందుకు వృద్ధిజెందవు? ॥౧౫॥ (౬౪౫)

॥౧౬॥ ధ్రివాసీ ధరుణాస్తతా విశ్వకర్మణా, అగ్నిర్ దేవతా, స్వరాజ్యస్సుప్తవ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పునః సా కీదృశీ భవే దిత్యాహ. రాజపత్ని ఎటు బుండవలయును?

ధ్రివాసీ ధరుణాస్తతా విశ్వకర్మణా । మా త్వా సముద్ర

ఉదో బుధీన్యా సుప్తరో అవ్యథమానా పృథివీం దృభిహ ॥ ॥౧౬॥

ధ్రివా, అసి, ధరుణా, అస్తతేత్యా + స్తతా, విశ్వకర్మణేతి విశ్వ + కర్మణా,

మా, త్వా, సముద్రః, ఉత్, బుధీత్, మా, సుప్తర్ణ ఇతి సు + ప్తర్ణ, అవ్యథ
మానా, పృథివీమ్, దృభిహ.

[16]

పదార్థః :- (ధ్రివా)నిష్క-మ్న (అసి)(ధరుణా)విద్యాధర్మధర్మీ (ఆస్తతా)వస్త్రాలంకారగుణ
గుణైః సమ్యగభ్యాదితా (విశ్వకర్మణా)విశ్వాని సమగ్రాణి ధర్మకర్మాణి యస్య పత్య సేన(మా)
(త్వా)త్వామ్(సముద్రః)సముద్రవన్తి కామకా యస్మిన్ వ్యవహారే సః(ఉత్)(బుధీత్)హన్యాత్(మా)
(సుప్తర్ణః) శోభనాని పట్టాని పాలితాన్యజ్ఞాని యస్య సః (అవ్యథమానా) పీడామప్రాప్తా (పృథివీమ్)
స్వరాజ్యభూమిమ్(దృభిహ)వర్ధయ. ॥౧౬॥ అన్వయః :- హే రాజపత్ని : యతో విశ్వకర్మ
ణా పత్యా సహ వర్తమానాఽఽస్తతా ధరుణా ద్రువాఽసి, సాఽవ్యథమానా సతీ త్వం పృథివీ
ముద్భృంహ త్వా సముద్రో మా బుధీత్ సుప్తర్ణ మా బుధీత్. ॥౧౬॥ భావార్థః :- యాదృశీం
రాజనీతివిద్యాం రాజాఽధీతవాన్ భవేత్ తాదృశీమేవ రాజ్యస్యధీతవతి స్యాత్. సదై వోభా పతివ్రతా
శ్రీవ్రతా భూత్వా న్యాయేన పాలనం కుర్యాత్. వ్యభిచారకా మవ్యథారహితా భూత్వా ధర్మేణ సన్తానా
నుత్పాద్య శ్రీన్యాయం శ్రీ, పురుషన్యాయం పురుషశ్చ కుర్యాత్. ॥౧౬॥

పదార్థము :—రాజపత్నీ : విశ్వవర్మణా = సకలధార్మిక కార్యములొనర్చు స్వచ్ఛతెందునుందు ధానపు, ఆస్త్రతా = వస్త్రాభివశణముల తోను, శ్రేష్ఠగుణములతోను కప్పబెసినదానపు, భరుణా = విద్యాధర్మములను ధరించుదానపు, భువా ఆసి = నిశ్చలాలపునై ఉన్నాపు కనుక ఆసిఘ, అవ్యభ మానా = పీడ లేనిదానివై, పృథివీమ్ = స్వకీయరాజ్యహామిని. ఉద్భవుంహ = దాగుగ నభివృద్ధి పు చుము, త్వా = నిన్ను, సముద్రః = కాముకజనుల విచరిత వ్యవహారమైయు, మా వచీత్ = దాదించ కుండునుగాక : సువర్ణః = సుందరములును పుష్పములునగు నవయవములుగలిగిన నీపరియు, మా = హింసించకుండును గాక :

॥౧౬॥

భావార్థము :—రాజేటువంటి రాజనీతి విద్య చదివియుండునోరాజీయు సమువంటి పెద్యయేనేర్చి యుండవలయును. ఎల్లకాల మీరుపురు పతివ్రత స్త్రీవ్రతులై న్యాయముతో పాఠించవలయును. పృథు చార కామపీడాదులచే రహితమై ధర్మానుకూలముగ పుత్రుల గని స్త్రీలకు రాజీయు, పురుషులకు రాజ యు న్యాయమొనర్చ వలయును, [తీర్పు చెప్పవలయును.]

॥౧౬॥ (౯౪౬)

౬౪౭ ప్రజాపతి ధ్వేషశస్య తిరోరా ఋషిః, ప్రజాపతి దేవతా, అనిష్ఠువ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వర్ణః.

పునః పతి స్తాం కథం వర్తయే దిత్యాహ. రాజా నామ నెటుల ప్రవర్తింపజేయవలెను ?

ప్రజాపతిష్ట్యా సాదయత్స్వపాం పృష్ఠే సముద్రస్యేమన్ ।

వ్యచన్వతీం ప్రథన్వతీం ప్రథన్వ పృథివీ సః ॥ ౧౭ ॥

ప్రజాపతిరితి ప్రజా+పతిః, త్వా, సాదయతు, అపామ్, పృష్ఠే, సముద్రస్య, ఏమన్, వ్యచన్వతీమ్, ప్రథన్వతీమ్, ప్రథన్వ, పృథివీ, అసి. [17]

పదార్థః :—(ప్రజాపతిః)ప్రజాయాః స్వామి(త్వా) త్వామ్ (సాదయతు)ప్రాసయతు (అపామ్) జలనామ్(పృష్ఠే)ఉపరి(సముద్రస్య)సాగరస్య(ఏమన్)ప్రాప్తవ్యే స్థానే. ఆత్ర సప్తమ్యా లుక, ఆత్ర ఏమన్నాదిమ ఛన్దసి పరరూపమితి వార్తికేన పరరూపమ్. (వ్యచన్వతీమ్) బహువ్యచో వ్యజ్ఞానం విద్యాగమనం సత్కరణం వా విద్యతే యస్యా స్తామ్ (ప్రథన్వతీమ్)ప్రథాః ప్రథ్యాతా కీర్తి ర్విద్యతే యస్యా స్తామ్(ప్రథన్వ)ప్రథ్యాతా భవ(పృథివీ)భూమిరివ సుఖప్రదా (అసి) ॥౧౭॥ అన్వయః :— 'హే విదుషి ప్రజాపాలికే ! రాజ్ఞి ! యథా ప్రజాపతిః సుముదస్రాపామేమన్ పృష్ఠే నౌకేవ వ్యచన్వ తీం ప్రథన్వతీం త్వా త్వాం సాదయతు యత స్త్వం పృథివ్యసీ తస్మాత్ ప్రీన్యాయకరణే ప్రథన్వ తథా తే పతి ర్భవేత్. ॥౧౭॥ భావార్థః :—అత్ర వాచక బుద్ధిపరమాలంకారః. రాజపురుషాద యః స్వయం యస్మిన్ రాజకర్మణి ప్రవర్తేరప్రస్మిన్ స్వాం స్వాం ప్రియం స్థాపయేయః. యః పురుషః పురుషాణాం న్యాయాధికారో తిష్ఠేత్తస్య స్త్రీ స్త్రీణాం న్యాయాసనే స్థితా భవేత్. ॥౧౭॥

పదార్థము :—విదుషీమణీ ! ప్రజాపాలికా!రాణీ! ప్రజాపతిః = ప్రజలస్వామి, పరమాత్మ, సము ద్రస్య అపామ్ = సముద్రపు జలముల యొక్క, ఏమన్ పృష్ఠే = ప్రాప్తవ్యస్థానముమీద నౌకవలె, వ్యచన్వతీమ్ = బహువిద్యాసత్కారములుగలిగినదానపు, ప్రథన్వతీమ్ = ప్రశంసనీయుడైన కీర్తిగల దానపునగు, త్వా = నిన్ను, సాదయతు = స్థాపించుగాక? నీవు, పృథివీఅసి = భూమివలె సుఖమును కలిగించుదానపు, కనుక స్త్రీలకు న్యాయమొనర్చుటలో. ప్రథన్వ = ఎటుల ప్రసిద్ధులాల వయ్యెదవో అటులనే నీపతియు పురుషులకు న్యాయమొనర్చుగాక :

॥౧౭॥

భావార్థము:—ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాంతర మున్నది. రాజపురుషులు రామే యే రాజకర్మలందు నియుక్తులయ్యెదరో ఆ యా కర్మలందు స్వశ్రీలను స్థాపించవలయును. పురుషుడు పురుషుల న్యాయాధికారమున నధిష్ఠితుడగుచో నతనివత్త్వి శ్రీలన్యాయాసనము నధిరోహించ వలయును.

౬౪౮ భూరసీవ్యస్య త్రిశిరా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ప్రస్తార వక్షోః శ్చన్తః, ఐష్యమః స్వరః.

పునః సా కీదృశీ భవేదిత్యాహ. ఆరాణే యేటులుండవలయును :

భూరసి భూమి రస్యదితిరసి విశ్వధాయా విశ్వస్య భువన్స్య ధర్మః ।

ప్రథివీం యచ్చ ప్రథివీం దృభిహా పృథివీం మా హిభిసీః ॥ ౧౮౮ ॥

భూః, అసి, భూమిః, అసి, అదితిః, అసి, విశ్వధాయా ఇతి విశ్వ + ధాయాః, విశ్వస్య, భువన్స్య, ధర్మః, ప్రథివీమ్, యచ్చ, ప్రథివీమ్, దృభిహా, పృథివీమ్, మా, హిభిసీః.

పదార్థః :- (భూః) భవతీతి భూః (అసి) (భూమిః) పృథివీవత్ (అసి) (అదితిః) అఖణ్డైశ్వర్యము న్తరిక్ష మివాక్షభా (అసి) (విశ్వధాయాః) యా విశ్వం సర్వం గృహాతి గృహశ్రమి రాజవ్యవహారం దధాతి సా (విశ్వస్య) సర్వస్య (భువన్స్య) భవన్తి భూతాని యస్మిన్రాజ్యే తస్య (ధర్మః) ధారికా (పృథివీమ్) (యచ్చ) నిగృహ్య (ప్రథివీమ్) (దృఢంహ) వర్ధయ (పృథివీమ్) (మా) (హింసీః) హింసాశ్శః. ॥౧౮౮॥ అన్వయః :- హే రాజవత్త్వి : యత స్త్వం భూరివాసి తస్మాత్ పృథివీం యచ్చ. యత స్త్వం విశ్వ ధాయా విశ్వస్య భువన్స్య ధర్మీ భూమి రివాసి తస్మాత్ పృథివీం దృఢంహ, యత స్త్వమదితి రివాసి తస్మాత్ పృథివీం మా హింసీః. ॥౧౮౮॥ భావార్థః :- యా రాజకులత్త్రియః పృథివ్యాదివద్ దైర్వాది గుణయుక్తాః సన్తి తా ఏవ రాజ్యం కర్తుమర్హన్తి.

॥౧౮౮॥

పదార్థము :- రాజవత్త్వి : సీవు, భూః అసి = భూమివంటి దానవు, కనుక, పృథివీమ్ యచ్చ = పృథివిని నిరంతరము చేపట్టుము, సీవు, విశ్వధాయాః = సకలగృహశ్రమమును, రాజ్యవ్యవహారము లను ధరించుదానవు, విశ్వస్య భువన్స్య = సకలరాజ్యమును, ధర్మీ = ధారణమొనరించుదానవు, భూమిః అసి = భూమివంటిదానవు కావున, పృథివీమ్ = భూమిని, దృఢంహ = వృద్ధియొనర్చుము. సీవు, అదితిః = అఖండైశ్వర్యములుగల ఆకాశమువలె క్షోభరహితవు, అసి = అయియున్నావు కనుక, పృథివీమ్ మా హింసీః = భూమిని హింసించవలదు.

॥౧౮౮॥

భావార్థము :- పుడమివలె దైర్వజ్ఞమాదిగుణములు కలిగియున్న రాజవంశపు శ్రీయే రాజ్య మొనరుటకు తగినదె యుండును.

॥౧౮౮॥ (౬౪౮)

౬౪౯ విశ్వస్మా ఇశ్వస్య త్రిశిరా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగతి జగతి ఛన్తః, నిషాదః స్వరః.

పునస్తా పరస్పరం కథం వర్తేయాతా మిత్యాహ. ఆ దంపతులు పరస్పరమెఱుల ప్రవర్తించవలెను ?

విశ్వస్యై ప్రాణాయాపానాయ వ్యానాయేదానాయ ప్రతిష్ఠాయై చరిత్రాయ । అగ్ని స్వాభి పాతు మహ్యో స్వస్త్వా ఛర్దిషా శస్త్రమేన తయా దేవతయాగ్నిరస్వద్ ద్రువా సీద ॥

విశ్వస్యై, ప్రాణాయ, అపానాయేత్వప + ఆనాయ, వ్యానాయేతి వి + ఆనాయ, ఉదానాయేత్వత్ + ఆనాయ, ప్రతిష్ఠాయై, ప్రతిష్ఠాయా ఇతి ప్రతి + స్థాయై, చరి

త్రాయ, అగ్నిః, త్వా, అభి, ప్రాతు, మహ్యః, స్వస్త్వా, ఛర్దిషా, శస్తమేనేతి
శమ్ + తమేన, తయా, దేవతయా, అజ్గిరస్వత్, ధ్రువా, సీద. [19]

పదార్థః :- (విశ్వస్మై) సంపూర్ణాయ (ప్రాణాయ) జీవనహేతవే (అపానాయ) దుఃఖ నివారణాయ (వ్యానాయ) వివిధోత్తమవ్యవహారాయ (ఉదానాయ) ఉత్కృష్టాయ బలాయ (ప్రతిష్ఠాయై) సత్కృతయే (చరిత్రాయ) ధర్మాచరణాయ (అగ్నిః) విజ్ఞానవాన్ పతిః (త్వా) త్వామ్ (అభి) అభిముఖ్యతయా (ప్రాతు) రక్షతు (మహ్యః) మహాత్మా (స్వస్త్వా) ప్రాపకముఖక్రియయా (ఛర్దిషా) ప్రగీడితేన (శస్తమేన) అత్యస్తమఖరూపేణ కర్మణా (తయా) (దేవతయా) వివాహితపతిరూపయా సుఖసృదయా (అజ్గిరస్వత్) కారణవత్ (ధ్రువా) నిశ్చలస్వరూపా (సీద) అవసితా భవ. ||౧౯|| అన్వయః :- హేత్వీ యోఽగ్నిస్తే పతి ర్మహ్య స్వస్త్వా శస్తమేన ఛర్దిషా విశ్వస్మై ప్రాణాయాపానాయ వ్యానాయోదానాయ పతిష్ఠాయై చరిత్రాయ యాం త్యాభిపాతు సా త్వం తయా దేవతయా సహౌంగిరస్వద్ ధ్రువా సీద. ||౧౯|| పదార్థః :- పురుషాః స్వస్వత్త్రిణాం సత్కారసుఖభ్యా మవ్యభిచారేణ చ ప్రియాచరణం పాలనాదికం చ సతతం కుర్యుః, త్రియోఽప్యేవమేవ, న స్వత్త్రియం విహాయాన్యాం పురుషః స్వపురుషం విహాయాన్యం త్రిచ సంగచ్ఛేత. ఏవం పరస్పరస్య ప్రియాచరణా వుభా సదా వర్తేయాతామ్. ||౧౯||

పదార్థము:- అగ్నిః = విజ్ఞానవంతుడగునే నీపతి, మహ్యః స్వస్త్వా = సుఖముచ్చ పెద్ద క్రియ చేతను, ఛర్దిషా శంతమేన = ప్రకాశయు క్తము సత్యంత సుఖదాయకము నగు కర్మచేతను, విశ్వస్మై ప్రాణాయ = సంపూర్ణ జీవనమునకు హేతువగు ప్రాణముకొఱకు, అపానాయ = దుఃఖనివృత్తికొఱకు, వ్యానాయ = అనేకవిధములై న యుత్తమ వ్యవహారముల నిడికొరకు, ఉదానాయ = ఉత్తమ బలము కొఱకు, ప్రతిష్ఠాయై = సత్కారార్థము, చరిత్రాయ = ధర్మము నాచరించుటకై, త్వా = ఏ నిన్ను అభిపాతు = అభిముఖుడై రక్షించునో ఆ నీవు, తయా దేవతయా = ఆ దివ్యస్వరూపుడగు పతితోపాటు, అజ్గిరస్వత్ = కార్యకారణసంబంధమువలె, ధ్రువా = నిశ్చలురాలవై, సీద = ప్రతిష్ఠాయుక్తురాలవుకమ్ము

భావార్థము :- పురుషులు తమతమ సతులను సత్కార సుఖములచేతను, వ్యభిచారాహిత్యము చేతను ప్రియాచరణపాలనాదులు సతతమొనర్చవలయును. త్రియను ఇటులనే యొనర్చవలయును. పురుషుడు స్వత్త్రిని త్యజించి యన్యత్త్రినికామించకూడదు. త్రియు పతిని తప్ప నితరునికామించకూడదు. ఇటులనే పరస్పరము ప్రీతిపూర్వకముగ నిరువురు సర్వదా పవ ర్తించవలయును. ||౧౯|| (౬౪౯)

౬౫౦ కాండా త్కాండా దిత్యస్యాగ్ని రృషిః, పత్ని దేవతా, అనుష్టుప్ ఛందః, గాఢారః స్వరః.

పునః సా కీదృశీ భవేదిత్యాహ. పతివ్రతాత్మీ యెటులుండవలయును ?

కాణ్డాత్కాణ్డాత్ప్రరోహస్తీ పరుషః పరుషస్సరి ।

ఏవా నో దూర్వే ప్ర తను సహస్రేణ శతేన చ ॥ ౨౦ ॥

కాణ్డాత్కాణ్డాదిత్తి కాణ్డాత్ + కాణ్డాత్, ప్రరోహస్తీత్తి ప్ర + రోహస్తీ, పరుషః పరుష ఇత్తి పరుషః + పరుషః, పరి, ఏవ, నః, దూర్వే, ప్ర, తను, సహస్రేణ, శతేన, చ.

పదార్థః :- (కాణ్డాత్కాణ్డాత్) గృన్థే గృన్థేః (ప్రరోహస్తీ) ప్రకృష్టతయా వర్ధమానా (పరుషః పరుషః) మర్మణో మర్మణః (పరి) పర్వతః (ఏవా) నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (నః) అస్మాన్ (దూర్వే)

దూర్వాసద్వర్తమానే (వర్తి)తను విప్రుడుహి (సహస్రేణి)అసంఖ్యాతేన (శతేన)అనేకైః (చ)॥౨౦॥
 అన్యాయః : హేమాద్రి : త్వం యథా సహస్రేణి శతేన చ క్షాత్తాత్కాత్కార్పరుషః పరుషస్పరి వర్తిరో
 హస్తీ దూర్వాపదీ వర్తతే తద్దైవ నోఽస్మాన్ పుత్రప్రాప్త్యైశ్శ్ర్యాదిభిః ప్రతను॥౨౦॥ భావార్థః :
 అత్ర వాచక ఐప్రోసమాలంకారః. యథా దూర్వాపదీ రోగవర్జిణికా సుఖవర్తికా సువిస్తీర్ణా చిరం
 స్థాతీరితథా సతీ విదుషీ స్త్రీ కులం శతధా సహస్రదా పర్వయేత్ తదా పురుషోఽపి ప్రయతేత్ ॥౨౦॥

పదార్థము : ఓ ట్రి ! నీవు, సహజేణి = అసంఖ్యాక విధములతో, చ = మణియు,
శతేన = అనేకవిధములతో, కాండాత్కాండాత్ = సకలావయవములనుండి, పరుషః పరుషః = క
ణువుకణువునుండి, పరి = అన్నివైపులనుండి, ప్రసోహంతీ = అతిశయముగ వృద్ధిజెందుచు, దూ
ర్భే = దూర్వారతృణ మెటులుండునో ఏవ = అటులనే, నః = మమ్ము పుత్రపౌత్రైశ్వర్యములతో,
సౌతను = విస్తృతపదచుము,

॥౨౦॥

భావార్థము :—ఈమలత్రమునందు వాచకబుద్ధిపరమాలంకారమున్నది. దూర్వాత్పణము లోగములనాశనమొనర్చుచు సుఖములనభివృద్ధియొనర్చుచు సుందరముగ నభివృద్ధితో విస్తరించుచున్నది అని విద్యుత్తులముల ననేకవిధముల స్మృతులమును అభివృద్ధిపరచుచున్నది.

॥౨౦॥ (౬౫౦)

౬౨౧ యా శతేనేత్యస్యాగ్ని రృషిః, వత్సీ దేవతా, నిఘ్నదనుష్టుప్ ఛందః, గాడ్దారః స్వరః

పునః సా కీర్త్యశీ భవేదిత్యాహ, అఖిడ ఎటువంటిదిగ నుండవలయును ?

యా శతేన ప్రతనోషి సహస్రేణ విరోహసి ।

తస్యా॑ ప్రే॒ దే॒వీ॒ష్వ॒కే॒ వి॒ధే॒మ॒ హ॒వి॒షా॑ వ॒య॒మ॑ ॥ ॥౨౦॥

యా, శతేన, ప్రతనోషీతి ప్ర+తనోషి, సహనేణ, విరోహానీతి వి+రోహసి,

తస్మాః, తే, దేవి, ఇష్టతే, విధేమ, హవిషా, వయమ్. [21]

పదార్థః :- (యా) (శతేన) అసంఖ్యాతేన (ప్రతనోషి) (సహస్రేణ) అసంఖ్యాతేన (విరోహసి) వివిధతయా వర్ణసే (తస్యాః) (తే) తవ (దేవి) దేదేవ్యమానే (ఇష్టతే) ఇష్టతేవ శుభ్రై ర్దుజ్జైః సుశోభితే (విదేమ) సరివరేమ (హవిషా) హోతు మ్మర్త్యైః (వయమ్). || ౨౧ || అన్యయః :- హే ఇషతే! ఇష

కావద్దయినాగే దేవి శ్రీ : యదేష్టక శతేన ప్రతనోతి సహస్రేణ విరోహతి తథా యా తస్యస్మాన్ శతేన పృతనోపి సహస్రేణ చ విరోహసి తస్మాన్తే తవ హవిషా వయం విధేమ త్వాం పరివరేమ. భావార్థ : అత్ర వాచక బలీష్ఠమాలంకారః. యథా శతశః సహస్రాణీష్టకా గృహకారా భూత్వా సర్వాన్ సుఖయన్తి తథైవ యాః సాధ్వ్యః శ్రీయః పుత్రపౌత్రభృత్యాదిభిః సర్వానానందయేయస్తాః పురుషాః సతతం సత్కుర్యు ర్మహి సత్పురుషశ్రీ సమాగమేన వివా కుభగణాద్యాన్యవత్సాని జాయే రన్. ఏవం భూతేః సనానై ర్నినా మాతాపితృజాణాం కుతః సుఖం జాయేత్? ॥౨౦॥

పదార్థము :- ఇష్టకే = ఇటుకవంటి దృఢావయవములు గలిగి శుభగుణశోభాయమాన వైన, దేవి = ప్రకాశయుక్తరూపంగు నో శ్రీః ఎటుల ఇటుకలు శతసంఖ్యాకములై వేలకొలదియై గృహదుల విస్తరణమును అత్యంతవృద్ధిపఱచుచున్నవో అటులనే, యా = ఏ నీవు, మమ్మలను, శతేన = వందలకొలది పుత్రపౌత్రాది సంపత్తితో, ప్రతనోషి = విస్తారయుక్తముగ నొనర్చుచున్నావో మణియు, సహస్రేణ = వేలరకముల పదార్థములతో, షిరోహసి = పలువిధములుగ నభివృద్ధిపఱచుచున్నావో

తస్యాః తే = అనిన్ను, హవిషా = దాతవ్యపదార్థములతో, వయమ్ = మేము, విధేమ = సేవించెదము.

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచక ఐహోపమాంకారమున్నది. పంచలకొలది వేలకొలది యిటుల ఇండ్లుగా నిర్మించబడి సకలప్రాణులకెదురు సుఖము చేకూర్చుచున్నవో అటులనే శ్రేష్ఠత్రీలు పుత్రపౌత్రభృత్యాదులతో నందరిని ఆనందపఱచవలయును. వారిని పురుషులైప్పుడు సత్కరించవలయును, ఉత్తమత్రీ పురుషుల సంగమము లేనిదే శుభగుణాభ్యుపైస సంతానమెన్నటికీ సంభవించజాలదు, అట్టి సంతానము లేనిదే మాతాపితరులకు సుఖమెన్నడు లభించగలదు ? ॥౨౦॥ (౬౫౧)

౬౫౨ యా ప్ర ఇత్యస్తేష్టాగ్ని ఋషీ, అగ్నిర్ దేవతా, ధరిగమస్తువ చనః, గాథారః స్వః.

పునః సా కీదృశీ భవేదిత్యుపదిశ్యతే. ఆత్మి ఎటువంటిది కావలయును ?

యాస్తే అగ్నే సూర్యే రుచో దివమాత్రస్వస్తి రభ్రభిః ।

తాభి ర్హి అద్య సర్వాభి రుచే జనాయ సస్కృధి ॥ ॥౨౧॥

యాః, తే, అగ్నే, సూర్యే, రుచః, దివమ్, అత్రస్వస్తిత్యాత్రస్వస్తి, రభ్రభిః

రితి రభ్ర+భిః, తాభిః, నః, అద్య, సర్వాభిః, రుచే, జనాయ, నః, కృధి.

పదార్థః :- (యాః) (తే) తవ (అగ్నే) అగ్నిరివ వ రమానే (సూర్యే) అర్కే (రుచః) దీప్తయః (దివమ్) ప్రకాశమ్ (అత్రస్వస్తి) నమస్తాద్విస్తృణ్వస్తి (రభ్రభిః) కిరణైః (తాభిః) రుచిభిః (నః) అస్మాన్ (అద్య) (సర్వాభిః) (రుచే) రుచికారకాయ (జనాయ) ప్రసిద్ధాయ (నః) అస్మాన్ (కృధి) కరు. ఆత్ర వికరణయక్. ॥౨౨॥ లంఘయః :- హే అగ్నే విదుష్యధ్యాపితే త్రిః యాస్తే రుచయః వన్తి తాభిః సర్వాభి ర్హి యథా రుచః సూర్యే రభ్రభి ర్దివ మాత్రస్వస్తి తథా త్వమాతను అద్య రుచే జనాయ నః ప్రీతాన్ కృధి. ॥౨౩॥ భావార్థః :- ఆత్ర వాచక ఐహోపమాంకారః. యథా బ్రహ్మాణ్డే సూర్యస్య దీప్తయః సర్వాణి వస్తుని ప్రకాశ్య రోచయన్తి తదైవ విదుష్యః సాధ్యః పతిప్రతాః త్రియః సర్వాణి గృహకర్మాణి ప్రకాశయన్తి. యత్ర త్రీ పురుషౌ పరస్పరం ప్రీతియన్తే స్వాతాం తత్ర సర్వం కల్యాణమేవ. ॥౨౪॥

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలె లేజనును ధరించి చదివించు విదూషిమణిః రుచః = దీప్తులెటుల, సూర్యే = సూర్యునియందు, రభ్రభిః = కిరణములతో, దివమ్ = ప్రకాశమును. ఆ తన్వంతి = దాగుగ విస్తారయత్త మొనర్చుచున్నవో, యాః తే = నీయభిరుచు లేవి యున్నవో, తాభిః సర్వాభిః = ఆ రుచులన్నిటితో, నః = మమ్ము. అటులనే నీవును చక్కగా సుఖయుక్తులుగ నొనర్చుము. మణియు, అద్య = నేడు, రుచే జనాయ = రుచినికలిగించు జనునికై, నః = మమ్ము ప్రీతియుక్తులుగ, కృధి = ఒనర్చుము. ॥౨౫॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక ఐహోపమాంకార మున్నది. బ్రహ్మాండమునం దెటుల సూర్యుడీ ప్తి సకలపదార్థములను ప్రకాశపఱచి రుచియు క్తములుగ నొనర్చుచున్నదో అటులనే శ్రేష్ఠవృత్తివలె విదుషిమణులు సకలగృహకార్యములను ప్రకాశపఱచుచున్నారు. ఏ కులమునందు త్రీ పురుషులు పరస్పరము ప్రీతియుక్తులుగ నుండురో అచ్చట సకలవిషయములందు కల్యాణమే జరుగును. ॥౨౬॥ (౬౫౨)

౬౫౩ యా వో దేవా ఇత్యన్వేన్ద్రాగ్ని ఋషీ, బృహస్పతి ర్దేవతా, అనుష్ఠప్ చందః, గాన్ధారః స్వరః

అథ శ్రీ పురుషైః కథం విజ్ఞానం నఃపాద్య మిత్యాహ.

శ్రీ పురుషులు విజ్ఞానము నెఱుల సాధించవలయును ?

యా వో దేవాః సూర్యే రుచో గోష్వశ్వేషు యా రుచః ।

ఇన్ద్రాగ్ని తాభిః సర్వాభీ రుచం నో ధత్త బృహస్పతే ॥ ౬౫౩॥

యా, వః, దేవాః, సూర్యే, రుచః, గోషు, అశ్వేషు, యా, రుచః, ఇన్ద్రాగ్ని,

తాభిః, సర్వాభిః, రుచమ్, నః, ధత్త, బృహస్పతే. [23]

పదార్థః :- (యాః) (వః) యుష్మాకమ్ (దేవాః) విద్వాంసః (సూర్యే) సవితరి (రుచః) రుచయః (గోషు) దేనుషు (అశ్వేషు) గవాదిషు (యాః) (రుచః) ప్రితయః (ఇన్ద్రాగ్ని) విద్యుత్సూర్యవదధ్యా పకోపదేశకో (తాభిః) (సర్వాభిః) (రుచమ్) కామనామ్ (నః) అస్మాకం మధ్యే (ధత్త) (బృహస్పతే) బృహతాం విదుషాం పాలక. ॥౬౫౩॥ అన్వయః :- హే దేవా! యూయం యా వః సూర్యే రుచో యా గోష్వశ్వేషు రుచశ్చేన రుచః సన్తి తాభిః సర్వాభీ రుగ్ని ర్చో రుచ మిన్ద్రాగ్ని ఇవ ధత్త, హే బృహస్పతే పరీక్షక ! భిషానస్మాకం పరీక్షం కురు. ॥౬౫౩॥ భావార్థః :- యావన్ననుష్ఠాపాణం విద్యుత్సూర్య ఈశ్వరేఽస్య సృష్టౌ చ రుచిః పరీక్షే చ న జాయతే తావద్విజ్ఞానం న వర్ధతే. ॥౬౫౩॥

పదార్థము :- దేవాః = విద్వాంసులారా । మీరందరు, యాః వః = మీయొక్క, సూర్యే రుచః = సూర్యునియందలి యే రుచులున్నవో, గోషు అశ్వేషు = గోవులందు తురంగములందు, యా రుచః = ఏప్రీతులున్నవో ఆప్రీతులవలె, తాభిః సర్వాభిః = ఆరుచులన్నిటితో, నః = మామధ్య, రుచమ్ = కామనలను, ఇంద్రాగ్ని = విద్యుత్సూర్యులవలె నధ్యాపకోపదేశకులు ధారణ మొనర్చుచున్నారో అటుల, ధత్త = ధారణమొనర్చుడు. బృహస్పతే = పరీక్షాతము పెదలి పరీక్షతీసుకొను ఘోర్ణవిద్వాంసుడా ! నీవు, నః = మమ్ము పరీక్షించుము. ॥౬౫౩॥

భావార్థము :- మానవులకు విద్వాంసుల సాంగత్యమునందు, ఈశ్వరునియందు, అతని రచనయందు రుచి యుండనంతవరకు, పరీక్ష జరగనంతవరకు విజ్ఞాన మెన్నటికి వృద్ధి కాజాలదు. ॥౬౫౩॥ (౬౫౩)

౬౫౪ విరాడ్ జ్యోతి రిత్యన్వేన్ద్రాగ్ని ఋషీ, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిఘృష్టుహతి చందః, ఋషభః స్వరః.

దప్వతీ అన్యోఽన్యం కథం వర్తేయాతా మిత్యాహ.

శ్రీ పురుషులు పరస్పరమెఱుల వ్రచర్చించవలయును ?

విరాడ్ జ్యోతిరధారయత్ స్వరాడ్ జ్యోతిరధారయత్ । ప్రజాపతిష్టా సాదయతు
ప్రప్తే పృథివ్యా జ్యోతిష్కృతిమ్ విశ్వస్మై ప్రాణాయాపానాయ వ్యానాయ విశ్వం
జ్యోతి ర్యచ్చ అగ్నిష్టేఽధిపతి స్తయా దేవత యాజిరస్వద్ ధృవా సీద ॥

విరాడితి వి+రాట్, జ్యోతిః, అధారయత్, స్వరాడితి స్వ+రాట్, జ్యోతిః,

అధారయత్, ప్రజాపతిరితి ప్రజా+పతిః, త్వా, సాదయతు, ప్రప్తే, పృథివ్యాః,

జ్యోతిష్కృతీమ్, విశ్వస్యై, ప్రాజ్ఞాయ, అపానయేత్యప+అనాయ, వ్యాన
యేతి వి+అనాయ, విశ్వమ్, జ్యోతిః, యచ్చ, అగ్నిః, తే, అధిపతిరిత్యధి+
పతిః, తయా, దేవతయా, అజ్గిరస్వత్, ధ్రువా, సీద. [24]

పదార్థః :- (విరాట్)యా వివిధాను రాజతే (జ్యోతిః)విద్యాప్రకాశమ్ (అధారయత్)ధారయేత్
(స్వరాట్)సర్వేషు ధర్మాచరణేషు స్వయం రాజతే (జ్యోతిః)విద్యుదాది ప్రకాశమ్ (అధారయత్)
(ప్రజాపతిః) ప్రజాయాః పాలకః (త్వా) త్వామ్ (సాదయతు) సంస్థానయతు (పృషే) తలే (పృథి
వ్యాః) భూమేః (జ్యోతిష్కృతీమ్)ప్రళస్తం జ్యోతి ర్విద్యావిజ్ఞానం విద్యతే యస్త్యాస్తామ్ (విశ్వస్యై)
అఖిలాయ (ప్రాజ్ఞాయ) ప్రాణితి సుఖం యేన తస్మై (అపానాయ) అపానితి దుఃఖం యేన తస్మై
(వ్యానాయ) వ్యానితి సర్వాన్ శుభగుణకర్మస్వభావాన్ యేన తస్మై (విశ్వమ్) సమగ్రమ్(జ్యోతిః)
విజ్ఞానమ్ (యచ్చ)గృహణ (అగ్నిః) విజ్ఞానవాన్ (తే) తవ (అధిపతిః) స్వామీ (తయా) దేవ
తయా) దివ్యయా (అజ్గిరస్వత్)సూత్రాత్మవత్(ధ్రువా)నిష్కర్మా(సీద)స్థిరా భవ.॥౨౪॥అన్వయః :-
యా విరాట్ శ్రీ జ్యోతి రధారయత్ సా సచాఽఖిలం సుఖం ప్రాప్నుయాత్. హే శ్రీః యేఽగ్ని నైఽది
పతిరస్తి తయా దేవతయా సహ త్వమజ్గిరస్వద్ ధ్రువా సీద. హే పురుషః యాఽగ్నిస్తవాఽధిప
త్వస్యస్తి తయా దేవతయా సహ త్వమజ్గిరస్వద్ ధ్రువః సీద. హే శ్రీః యః ప్రజాపతిః పృథివ్యాః
పృషే విశ్వస్యై ప్రాజ్ఞాయాపానాయ వ్యానాయ జ్యోతిష్కృతీం విద్యుతామివ త్వా సాదయతు, సా త్వం
విశ్వం జ్యోతిర్విచ్చైతస్మా ఏనం పతిం త్వం సాదయ. ॥౨౪॥ భావార్థః :-యే శ్రీపురుషాః
సత్సంగవిద్యాభ్యాసాభ్యాం విద్యుదాది పదార్థవిద్యాం వర్తయంతే త ఇహ సుఖినో భవన్తి. పతిః శ్రీ
యం సదా సత్కర్మాత్. శ్రీ వతిశ్చ కుర్మాత్. ఏనం పరస్పరం ప్రీత్యా సహృద సుఖం భుజ్జాతామ్.

పదార్థము :- విరాట్ = విద్యలచే ప్రకాశించు నేశ్రీ, జ్యోతిఃఅధారయత్ = విద్యోన్నతిని ధరించి
ధరింపజేయునో, స్వరాట్ = సకలధర్మయుక్త వ్యవహారములందు శుద్ధావరణవంతుడగు నే పురు
షుడు,జ్యోతిః = విద్యుదాదిప్రకాశములను, అధారయత్ = ధరించునో, ధరింపజేయునో, ఆ శ్రీపురు
షు లిరువురు సకలసుఖములను పొందుదురు. ఓ శ్రీః అగ్నిః తే అధిపతిః = అగ్నివలె తేజస్వియు
విజ్ఞానపంతుడునగు నే నీ పతియున్నాడో, తయా దేవతయా = ఆసుందరాకారుడైన పతితోపాటు నీవు,
అజ్గిరస్వత్ = సూత్రాత్మయైన వాయువువలె, ధ్రువా = దృఢముగ, సీద = ఉండుము. పురుషుడా
అగ్నివలె తేజోధారిజియై నిన్ను రక్షించు నే శ్రీయున్నాడో ఆ దేవితోపాటు నీవు ప్రాణమువలె ప్రేమ
తో విశ్వయముగ స్థితుడవు కమ్ము. ఓ శ్రీః ప్రజాపతిః = ప్రజారక్షకుడైన యే నీభర్త, పృథివ్యాః
పృషే = భూతలమునందు, విశ్వస్యై ప్రాజ్ఞాయ = సకలసుఖచేష్టలకు హేతువు, అపానాయ = దుఃఖ
ములను దూరపరచుటకు సాధనము, వ్యానాయ = సకలసుందరగుణకర్మ స్వభావములప్రచారమునకు
హేతువునగు ప్రాణవిద్యకై,జ్యోతిష్కృతీమ్ త్వమ్ = ప్రళంపనీయ విద్యాజ్ఞానయుతురాలవగునేనిన్ను,
సాదయతు = ఉత్తమాధికారమునందు స్థాపించునో, ఆ నీవు, విశ్వమ్ జ్యోతిః = సమగ్ర విజ్ఞానము
ను, యచ్చ = గ్రహించుము. మణియు నా విజ్ఞానప్రాప్తికై స్వపతిని స్థిరపఱచుము. ॥౨౪॥

భావార్థము:- ఏ శ్రీపురుషులు సత్సంగ విద్యాభ్యాసములతో విద్యుదాది పదార్థవిద్యను, ప్రీతిని విరం
తర మభివృద్ధి పఱచుదురో, వారి సంసారమున సుఖమును భోగించుదురు. పతి శ్రీని, శ్రీ వతిని విత్వము
సత్కరించవలయును. ఈ విధముగ పరస్పరము ప్రీతియుతులై సుఖముల ననుభవించవలయును.

౬౫౫ మధుశ్చే త్యన్యేన్ద్రాగ్ని ఋషీ, ఋతువా దేవతాః, పూర్వస్య భురిగితి జగతి ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

యే అగ్నయ ఇత్యుచ్చరస్య భురిగ్భూహ్నిః పృథాతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

అథ వసన్తర్తుతేర్జనమాహ. వసన్తఋతువు వర్జనము.

మధుశ్చ మాధవశ్చ వాసన్తికావృతూ అగ్నేరన్తఃశ్లేషో ౬సి కల్పేతాన్ ద్యావా
పృథివీ కల్పన్తామాప ఓషధయః కల్పన్తామగ్నయః పృథక్ మమ జ్యైష్ఠ్యాయ
సప్రతాః । యే అగ్నయః సమనసో ౬న్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే వాసన్తికా
వృతూ అభి కల్పమానా ఇన్ద్రమివ దేవా అభిసంవిశన్తు తయా దేవత
యాజ్ఞిరస్వద్ ద్రువే సీదతమ్ ॥

॥౨౫॥

మధుః, చ, మాధవః, చ, వాసన్తికా, ఋతూ ఇత్యృతూ, అగ్నేః, అన్తః
శ్లేష ఇత్యన్తః+శ్లేషః, అసి, కల్పేతామ్, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ,
కల్పన్తామ్, అపః, ఓషధయః, కల్పన్తామ్, అగ్నయః, పృథక్, మమ,
జ్యైష్ఠ్యాయ, సప్రతా ఇతి స+ప్రతాః, యే, అగ్నయః, సమనస ఇతి స+
మనసః, అన్తరా, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, ఇమే ఇతీమే, వాసన్తికా,
ఋతూ ఇత్యృతూ, అభికల్పమానా ఇత్యభి+కల్పమానాః, ఇన్ద్రమివేత్తిన్ద్రమ్+
ఇవ, దేవాః అభిసంవిశన్తిస్త్విత్ + సంవిశన్తు, తయా, దేవతయా, అజ్ఞిర
స్వత్, ద్రువే ఇతి ద్రువే, సీదతమ్.

[25]

పదార్థః :- (మధుః) మధురసుగంధయు క్తశ్చైత్యః (చ) (మాధవః) మధురది ఫలనిమిత్తో వై శా
ఖః (చ) (వాసన్తికా) వసన్తే భవా (ఋతూ) సర్వాన్ ప్రావకా (అగ్నేః) ఉష్ణత్వనిమిత్తస్య (అన్తః శ్లేషః)
ఆభ్యంతరే సమ్మన్తః (అసి) ఫవతి. అత్ర వ్యత్యయః (కల్పేతామ్) సమర్థయతః (ద్యావాపృథివీ)
సూర్యభూమీ (కల్పన్తామ్) సమర్థయన్తు (అపః) జలాని (ఓషధయః) యవాదయః సోమాదయశ్చ
(కల్పన్తామ్) (అగ్నయః) పావకాః (పృథక్) (మమ) (జ్యైష్ఠ్యాయ) జ్యేష్ఠే మాసి భవాయ వ్యవహారాయ
మమ వృద్ధత్వాయ వా (సప్రతాః) ప్రతైః సత్వై ర్వ్యవహారైః సహ వర్తమానాః (యే) (అగ్న
యః) పావక ఇవ కాలనిదో విద్వాంసః (సమనసః) (సమానవిజ్ఞానాః) (అన్తరా) మధ్యే (ద్యావాపృథివీ)
పృథికా నైతే (ఇమే) సప్రత్యే (వాసన్తికా) (ఋతూ) (అభికల్పమానాః) అభిముఖ్యేన సమర్థయన్తః
(ఇన్ద్రమివ) యథాపరమైశ్వర్యమ్ (దేవాః) (అభిసంవిశన్తు) (తయా) (దేవతయా) పరమహుజ్యయా పర
మేశ్వరాఖ్యయా (అజ్ఞిరస్వత్) ప్రాణవత్ (ద్రువే) నిశ్చితే దృఢే (సీదతమ్) భవేతామ్. అత్ర పురుష
వ్యత్యయః. ॥౨౫॥ అన్వయః :- యథా మమ జ్యైష్ఠ్యాయ యావగ్నీరుత్పద్యమానా యయోరన్తః
శ్లేషో ౬సి భవతి తా మధుశ్చ మాధవశ్చ వాసన్తికా సుఖాయర్తు కల్పేతాన్ యాభ్యాం ద్యావాపృథివీ
చాపః కల్పన్తామ్ పృథగోషధయః కల్పన్తామగ్నయశ్చ. హే సప్రతాః సమనసో దేవాః వాసన్తికావృ

తూ యేలత్రాస్తరాగ్నయశ్చ సన్తి తాంశ్చాభికల్పమానాః సన్తో భవన్త ఇన్ద్రమివాభినంవిశంతు యదే
మే ద్యావాపృథివీ తయా దేవతయా సహజ్గిరస్వద్ ద్రువే వరేతే తథాయవాం త్రీపురుషో విశ్చ
లా సీదతమ్. ||౨౫|| భావార్థః :- హే మనుష్యాః యాయం యస్మిన్ వసన్తర్తే శ్లేష్మాత్ప
ద్యతే యస్మిన్ తీవ్రప్రకాశః పృథివీ కుష్మా ఆపో మధ్యస్థా ఓషధయో నూతనపుష్పపత్రానితా
అగ్నిజ్వాలా ఇవ భవన్తి తం యుక్త్యా సేవిత్వా పురుషార్దేన సర్వాణి సుఖన్యాపునత. యథా
విద్వాంసః పరమప్రయత్నేనాస్వృతుసుఖాయైశ్వర్యమున్నయన్తి తత్రైవ ప్రయతధ్యమ్. ||౨౫||

పదార్థము :- ఎటుల, మమ = నాయొక్క, జ్యేష్ఠాయ = జ్యేష్ఠమానమునందలి వ్యవహారము
నకై లేక శ్రేష్ఠత్వమునకై, అగ్నేః = ఉష్ణతానిమి త్రమగు అగ్నినుండి యేవి జనించినవో, అంతః
శ్లేషః అని = వేదిమధ్య అనేకవిధముల వాయుసంబంధమున్నదో, మధుః = ఆ మధురసుగంధయుక్త
చైత్రము. చ = మణియు, మాధవః = మధురాదిగుణములకు నిమిత్తమగు వైశాఖము, చ = మణి
యు వానికి సంబంధించిన పదార్థములతో కూడిన, వసంతి = వసంతమాసములందు కలుగు, ఋ
తూ = సుఖప్రాప్తికి సాధనములైన ఋతువులు సుఖమునకై, కల్పేతామ్ = సమర్థములగు గాక! ఏ
చైత్రవైశాఖమాసముల యాశ్చర్యమున, ద్యావాపృథివీ = సూర్యుడు భూమి, ఆప్ = జలములు భో
గమునందు, కల్పంతామ్ = ఆనందదాయకములో, వృథక్ ఓషధయః = వేర్వేరు సస్యములు లేక సోమ
లతాద్యోషధులు, అగ్నయః = విద్యుదగ్నులు, కల్పంతామ్ = కార్యసాధకములై యున్నవో. సప్ర
తాః = నిరంతరము సత్యభాషణాది వ్రతములతో కూడినవారలారా! సమనః దేవాః = విజ్ఞానవంతు
లైనవిద్వాంసులారా! వసంతి = ఋతూ = వసంతర్తువునందుండు చైత్రవైశాఖమాసములు, యే అ
న్తరా అగ్నయః = మధ్యమన్న అగ్నులేవియున్నవో వానికి, అభికల్పమానాః = సమ్మూఖులై కార్య
నిమగ్నులగుచున్న మీరు, ఇంద్రమివ = ఉత్తమైశ్వర్యమును పొందునటుల, అభినంవిశంతు = అన్ని
వైపులనుండి వ్రదేశమొనరించుడు, ఎటుల, ఇమే ద్యావాపృథివీ = ఈప్రకాశభూములు, తయా దేవ
తయా = ఆ పరమపూజ్యుడైన పరమేశ్వర దేవతా సామర్థ్యముతో, అజ్గిరస్వత్ = ప్రాణమునలె,
ద్రువే = దృఢములు నిశ్చలములుగ ఉండుచున్నవో అటులనే మీ త్రీ పురుషు లిరువురు నిశ్చలులై
సదాసంయుక్తులై, సీదతమ్ = స్థిరులుగ నుండుడు. ||౨౫||

భావార్థము :- మానవులారా! ఏ వసంతర్తువునందు ఫలపుష్పాదు లుత్పన్నములగుచున్నవో,
ఎందు తీవ్రప్రకాశము, కుష్మ-పృథివి. జలములు, మధ్యమోషధులు పుష్పఫలయుతములై అగ్నిజ్వా
లలవలె వేర్వేరుగ నుండుచున్నవో దానిని యుక్తితో సేవింపి పురుషార్థముతో సకలసుఖములను
పొందుడు. విద్వాంసులెటుల అత్యంతప్రయత్నముతో సర్వర్తువుల సుఖమునకై సంపత్తిని నభివృద్ధి
పఱచుచున్నారో అటులనే మీరును పరయత్నించుడు. ||౨౫|| (౬౫౫)

౬౫౬ అషాఢాసీత్యస్య సవితా ఋషిః, క్షత్రగీపతిర్ దేవతా, నివృద్ధనుష్టుప్ ఛందః, గాన్ధారః స్వరః.
పునః సా కీదృశీ భవేదిత్యాహ. అఖిడ[రాణి]ఎటువంటిదిగ నుండవలయును?

అషాఢాస్తి సహమానా సహస్వారాతీః సహస్వ
ప్రతనాయతః । సహస్రవీర్యాస్తి సా మా జిన్వ ॥ ||౨౬||
అషాఢా, అస్తి, సహమానా సహస్వ, అరాతీః, సహస్వ ప్రతనాయత ఇతి
ప్రతనా+యతః, సహస్రవీర్యేతి సహస్ర + వీర్యా, అస్తి, సా, మా, జిన్వ.

పదార్థః :- (అషాథా) శత్రుభిరసహ్యమానా (అసి) (సహమానా) పత్యాదీన్ సోధుమర్తా (సహస్య) (అరాతీ) శత్రున్ (సహస్య) (పృతనాయతః) అత్యునః పృతనాం సేనామిచ్ఛతః (సహస్య) వీర్యా) అసంఖ్యాతపరాక్రమా (అసి) (సా) (మా) మామ్ (జిన్య) (పీఞీహే. ॥౨౬॥ అన్వయః :- హే పత్ని! యా త్వమషాథాసి సా త్వం సహమానా సతీ పతిం మాం సహస్య. యా త్వం సహస్ర వీర్యాఽసి సా త్వం పృతనాయతోఽరాతీః సహస్య యథాహం త్వాం పీఞామి పతిం తథా మా చ జిన్య. ॥౨౬॥ భావార్థః :- యా కృతదీర్ఘ బ్రహ్మచర్య బలిష్ఠా జితేంద్రియా వసన్తాద్యుతు కృత్య విలక్షణా పత్యపరాధక్షమాకారిణీ శత్రునివారికోత్తమ పరాక్రమా స్త్రీ నిత్యం స్వస్వామినం పీఞాతి తాం పతిరివ నిత్య మానందయేత్. ॥౨౬॥

పదార్థము :- ఓపత్ని ఏ నీవు, అషాథా అసి = శత్రువునకు సహించరాని దానవో. అట్టి నీవు, సహమానా = పత్యాదులను సహించుచు పతియైన నాకివదేశములను సహస్య = సహించుము ఏనీవు, సహస్రవీర్యా అసి = అనంతపరాక్రమములతో కూడినదానవై యున్నావో, సా = ఆ నీవు, పృతనాయతః అరాతీః = తమకు తామే సేనవలె యుద్ధేచ్ఛువులగుచున్న శత్రువులను, సహస్య = ఎది రించుము. నేను విన్నెటుల ప్రసన్నురాలుగ నుంచుచున్నానో అటులనే, మా = పతియైన నన్ను, జిన్య = తృప్తిపఱచుము. ॥౨౬॥

భావార్థము :- దీర్ఘ బ్రహ్మచర్యమొనర్చి బలిష్ఠురాలైనదియు, జితేంద్రియురాలును, వసంతాది ఋతుకృత్యముల నెఱుగునదియు, పత్యపరాధములను క్షమించునదియు, శత్రువులను నిరోధించునదియు, ఉత్తమ పరాక్రమపతియునగు నే స్త్రీ నిత్యము స్వస్వామిని సంతోషపఱచునో, ఆమెను పతియు నిత్య మానందింపజేయును. ॥౨౬॥ (౬౫౬)

౬౫౭ మధువాతా ఇత్యన్య గోశమ ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచ్చద్గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ వసన్తర్తే ర్గుణాన్తరా నాహ. వసన్త ఋతువుయొక్క గుణాంతరముల జెప్పబున్నాడు.

మధువాతా ఋతాయతే మధుక్షరన్తి సిన్ధవః । మాధ్వీర్నః సన్త్యోషధీః ॥౨౭॥

మధు, వాతాః, ఋతాయతే, ఋతయత ఇత్యౌ + యతే, మధు, క్షరన్తి,

సిన్ధవః, మాధ్వీః స, సన్తు, ఓషధీః. [27]

పదార్థః :- (మధు) మధురం యథా స్యాత్తథా (వాతాః) వాయవః (ఋతాయతే) ఋత ముదక మివాచరన్తి. అత్ర వచనవ్యత్యయేన బహువచనస్థాన ఏకవచనమ్. ఋత మిత్యుదకనామను పఠితమ్. నిఘం. ౧. ౧౨. స ఛన్తస్యపుత్రస్త్యేతీత్వాభావః. అన్యేషా మపీతి దీర్ఘః (మధు) (క్షరన్తి) పర్షన్తి (సిన్ధవః) నద్యః సముద్రాి వా. సిన్ధవ ఇతి నదీ నామ... నిఘం. ౧. ౧౩ (మాధ్వీః) మాధ్వ్యో మధుర గుణయై క్తాః, అత్ర ఋత్యవస్త్యవస్త్య... ఇతి మధు శబ్దాదణి యథాదేశనిపాతః (సః) అన్యథ్యమ్ (సన్తు) (ఓషధీః) ఓషధయః. ॥౨౭॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథా వాతా వసన్తే నో మధు ఋతాయతే సిన్ధవో మధు క్షరన్తి. ఓషధీ ర్నో మాధ్వీః సన్తు తథా వయ మనుతిషేమ. ॥౨౭॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః, యదా వసన్త ఆగచ్ఛతి తదా పుష్పాది సుగంధయుక్తా వాయవాదయః పదార్థా భవన్తి తస్మిన్ భృమణం పత్యం వర్తత ఇతి వేద్యమ్. ॥౨౭॥

పదార్థము :- మానవులారాః ఎటుల వసంత ఋతువునందు, వాతాః = వాయువులు, మధు = మా

ధుర్వముతో, ఋతాయతే = జలములవలె నడచుచున్నవో, సింధవః = నదులు లేక సముద్రములు, మధు = కోమలత్వముగ, క్షరంతి = వర్షించుచున్నవో, ఓషధీః = ఓషధులు, మాధ్వీః = మధుర రస గుణయుక్తములుగ, సస్తు = అగునో, అటుల [అటువంటివర్జయత్నము] మనమనుష్టిచుదము

భావార్థము:— ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోవమాలంకారమున్నది. వసంతర్తువు ప్రవేశించినప్పుడు వాయుదివదార్థములు పుష్పాదులు సుగంధముతో కూడినవగుచున్నవి. ఆ ఋతువునందు భృమణ విహారాదు లొనర్చుట వత్సమని నిశ్చయముగ గ్రహించవలయును. ||౨౭|| (౭౫౭)

౭౫౮ మధురక్త మిశ్యస్య గోశమ ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునః స ఏవ విషయ ఉపదిశ్యతే. మఱల నావిషయమే చెప్పబడినది.

మధున క్రముతోషసో మధుమత్సార్ధవర్జరజః । మధు ద్యౌరస్తు నః పితా ॥ ||౨౮||

మధు నక్రమ్, ఉత, ఉషసః, మధుమద్దితి మధు + మత్ పార్ధివమ్ రజః,

మధు, ద్యౌః లస్తు, నః, పితా.

[28]

పదార్థః :- (మధు) (నక్రమ్) రాత్రిః (ఉత) అపి (ఉషసః) ప్రాతర్ముఖాని దినాని (మధుమత్) మధురగుణయుక్తమ్ (పార్ధివమ్) పృథివ్యా వికారః (రజః) ద్వ్యణుకాదిరేణు (మధు) (ద్యౌః) ప్రకాశః (అస్తు) (నః) అన్మభ్యమ్ (పితా) పాలరః. ||౨౮|| అన్వయః :- హే మనుష్యా ! యథా వసంతే నక్రం మధుతాప్యూషసో మధు పార్ధివం రజో మధుమద్ ద్యౌర్ముపితా నోస్తు తథా యాయ మప్యేతం యుక్త్యా పేవద్యమ్. ||౨౮|| భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్రోవమాలంకారః. ప్రాప్తే వసంతే పక్షిణోఽపి మధురం స్వనన్తి, హర్షితాః ప్రాణీనశ్చ జాయంతే. ||౨౮||

పదార్థము :- మానవులారా! ఎటుల వసంతర్తువునందు, నక్రమ్ = రాత్రి, మధు = కోమలత్వముతో గూడినది, ఉత = మరియు, ఉషసః = ప్రాతఃకాలమునుండి దినము మధురముగను, పార్ధివమ్ రజః = పార్ధివములైన ద్వ్యణుకత్రసరేణ్వాదులు, మధుమత్ = మధురగుణయుక్తములుగను మరియు, ద్యౌః = ప్రకాశముకూడ, మధు = మధురతాయుక్తముగను, పితా = రక్షించువానివలె సమయము, నః = మాకొటకు, అస్తు = ఉండునో అటులనే యుక్తితో నా వసంత ఋతువును మీరును సేవించుడు. ||౨౮||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్రోవమాలంకారమున్నది. వసంతర్తువు వచ్చినపుడు వక్షణికూడ కోమల మధురధ్వనులొనర్చును, ఇతర సకలప్రాణులు ఆనందితము లగునుః

౭౫౯ మధుమానిత్యస్య గోశమ ఋషిః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిశ్పద్ధాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ వసంతే జన్తైః కిమావరణీయ మిత్యాహ. వసంతము నందు మానవులేమి ఆచరించవలెను. ||

మధుమాన్తో వనస్పత్తి ర్మధుమాఽఽ॥ అస్తు సూర్యః । మాధ్వీర్గావో భవస్తు నః॥

మధుమానితి మధుమాన్, నః, వనస్పత్తి, మధుమానితి మధు + మాన్,

అస్తు, సూర్యః, మాధ్వీః, గావః, భవస్తు, నః.

[29]

పదార్థః :- (మధుమాన్) ప్రకస్తా మధవో గుణా విద్యంతే యస్మిన్ సః (నః) అన్మభ్యమ్ (వన

స్పతిః) అశ్వత్థాదిః (మధుమాన్) ప్రశస్తో మధుః పర్రాపో విద్యతే యస్య సః (అస్తు)భవతు (సూర్యః) సవితా (మృద్ధీ) మధురా గుణా విద్యంతే యాసుః తాః (గావః) ధేనవ ఇవ కిరణాః (భవస్తు) (సః) అన్తభ్యమ్. ॥౨౯॥ అన్త్యయః :- హే విద్వాంసో! యథా వసంతే నో వసస్పతి ర్మధుమాన్ సూర్యశ్చ మధుమానస్తు. నో గావో మృద్ధీ ర్భవస్తు తథోపదిశత, ॥౩౦॥ భావార్థః :- హే మనుష్యా! యాయం వసస్తమృతుం ప్రాప్య యాదృగ్ దృవ్యహోమేన వసస్పత్యాదయో మధురాది గుణాః స్యుః తాదృశం యజ్ఞమాచరతేత్థం వాసంతికం సుఖం సర్వే యాయం ప్రాప్నుర. ॥౨౯॥

పదార్థము:-విద్వాంసులారా! ఎటుల వసంతర్తువులో, సః = మాత్రే, వసస్పతిః = రాది మొదలైన వసస్పతులు, మధుమాన్ = ప్రళంసితములైన కోమలగుణములు గలవిగను, సూర్యః = సూర్యుడు కూడి, మధుమాన్ = ప్రళంసితకోమలత్వయుతుడు గను, అస్తు = అగునో, మత్యయ. సః = మాకోటకు, గావః = ఆవులవలె కిరణములు, మృద్ధీ = కోమలగుణములుగలవియు సగునో అటుల ఉపదేశించుడు. ॥౨౯॥

భావార్థము :- మానవులారా! మీరు వసంతర్తువులో ఏ విధములైన పదార్థములను హోమ మొనర్చుచో వసస్పత్యాదులు మధురగుణయుతములగునో అటువంటి యజ్ఞము సమర్పించుచు. ఈవిధముగ వసంతర్తుసుఖమును మీరందరు పొందుడు. ॥౩౦॥ (౬౪౯)

౬౬౦ అపామిశ్యస్య గోతమ ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, ఆర్షి ఏ జ్ఞై శ్చస్యః, పచ్చమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ. మఱిల నవిషయమే.

అపాం గమ్భస్నీదమా త్వా సూర్యోఽభితాప్సీన్మాఽగ్ని ర్వైశ్వానరః ।

అచ్ఛిన్నపత్రాః ప్రజా అనువీక్షస్వానుత్వా దివ్యా వృష్టిః సచతామ్ ॥ ॥౩౦॥

అపామ్, గమ్భస్, సీద, మా, త్వా, సూర్యః, అభి, తాప్సిర్, మా, అగ్నిః,

వైశ్వానరః, అచ్ఛిన్నపత్రా ఇత్యచ్ఛిన్న + పత్రాః, ప్రజా ఇతి ప్ర + డాః,

అనువీక్షస్వేత్యను + వీక్షస్వ, అను, త్వా, దివ్యా, వృష్టిః సచతామ్. [30]

పదార్థః :- (అపామ్) జలానామ్ (గమ్భస్) గమ్భని ధారకే మేఘే. అత్ర గమ ఛాదో రాణా దికో బాహులికాద్ భవిః ప్రత్యయః సప్తమ్యా లుక్ చ (సీద) ఆస్య (మా) (త్వా) (సూర్యః) మూర్తజ్ఞః (అభి) (తాప్సిర్) తపేత్ (మా) (అగ్నిః) (వై శ్వానరః) విశ్వేషునరేషురాజమానః (అచ్ఛిన్నపత్రాః) అచ్ఛిన్నాని పత్రాణి యాసాం తాః (ప్రజా) (అనువీక్షస్వ) అనురూప్యేన విశేషతః సంప్రేక్షస్వ (అను) (త్వా) త్వామ్ (దివ్యా) కుద్ధగుణసమ్మన్నా (వృష్టిః) (సచతామ్) సమవైతు. ॥౩౦॥ అన్త్యయః :- హే మనుష్య! త్వం వసంతే అపాం గమ్భస్నివ సీద యతః సూర్యస్తామాభితాప్సిత్. వై శ్వానరోఽగ్నిస్తామాభితాప్సిదచ్ఛిన్నపత్రాః ప్రజా అను త్వా దివ్యా వృష్టిః సచతాం తథా త్వమనువీక్షస్వ ॥౩౦॥ భావార్థః :- వసస్తగ్రీవ్యయోర్యధ్యేషునుష్యా జలాశయస్థం శీతలం స్థానం సంసేవస్తామ్. యేన తాపాభితస్తాన స్యుః యేన యజ్ఞేన పుష్కలావృష్టిః స్వాకే ప్రజానందశ్చ తం సేవధ్వమ్.

పదార్థము :- మానవుడా! నీవు వసంతర్తువులో, అపామ్ గమ్భస్ = జలముల కాధారకర్తయైన మేఘము [వలె]నందు, సీద = స్థిరభవుకమ్ము, దానివలన, సూర్యః = సూర్యుడు, త్వా = నిన్ను

మా అభితాప్సీత్ = తపింపజేయజాలడు. వైశ్వానరః = సకలమానవులందు చృకాశమానమగుచున్న అగ్నిః = విద్యు దగ్ని, త్వా మా అభితాప్సీత్ = నిన్ను తపింపజేయజాలదు. అచ్చిన్నప్రతాః = సుందరములు పుష్పములునగు అవయవములు గలిగిన. ప్రజాః = బ్రజ, అను త్వా = నీకనుకూలముగ నుండును, దివ్యా వృష్టిః = శుద్ధగుణయుక్తమగు వర్షము, సచతామ్ = లభించును. అవిధమున, అనువీక్షన్య = అనుకూలముగ విశేషించి విచారమొనర్చుము. ||౩౦||

భావార్థము :- మానవులు వేడిచే దుఃఖితులు గాకుండునటుల వసంత గీష్యర్తువుల మధ్య జలాశయస్థలములగు శీతలస్థానముల నాశ్రయించవలయును. ఏ యజ్ఞముచే పుష్కలముగ వర్షము కురియునో, ప్రజ లానందితు లగుదురో అట్టి యజ్ఞము నాచరించవలయును. ||౩౦|| (౬౯౦)

౬౬౧ తీర్థీన్ త్సుదుద్రా నిత్యస్య గోతమ ఋషిః, వరదో దేవతా, త్రిపువ చందః, దైవతః స్వరః.

అథ జన్తైస్తత్ర సుఖప్రాప్తయే కిమాచరణీయ మిత్యాహ.

జనులు సుఖప్రాప్తికై ఏమి ఆచరించవలయును ?

త్రీన్తముద్రాన్తమసృపత్ స్వర్గా నపాం పతి ర్వృషభ ఇష్టకానామ్ ।

పురీషం వసానః సుకృతస్య లోకే తత్ర గచ్ఛ యత్ర పూర్వే పరేతాః ॥ ||౩౧||

త్రీన్, సముద్రాన్, సమ్, అసృపత్, స్వర్గానితి, స్వః+గాన్, అపామ్, పతిః,

వృషభః, ఇష్టకానామ్, పురీషమ్, వసానః, సుకృతస్యేతి, సు+కృతస్య,

లోకే, తత్ర, గచ్ఛ, యత్ర, పూర్వే, పరేతా ఇతి పరా+ఇతాః. [31]

పదార్థః :- (త్రీన్) అధోమధ్యోర్ధ్వస్థాన్ (సముద్రాన్) సముద్రగర్భిణి పదార్థా యేష తాన్ భూత భవిష్యద్వర్తమానాన్ సమయాన్ (సమ్) (అసృపత్) సర్పతి (స్వర్గాన్) స్వః సుఖం గచ్ఛన్తి ప్రాప్నువన్తి యేభ్య స్థాన్ (అపామ్) ప్రాణానామ్ (పతిః) రక్షకః (వృషభః) వర్షకః శేషో వా (ఇష్టకానామ్) ఇజ్యన్తే సంగమ్యన్తే కామా యైః పదార్థైః ప్రేషామ్ (పురీషమ్) పూర్ణసుఖకర ముదకమ్ (వసానః) వాసయన్ (సుకృతస్య) సుభుక్తుతో దర్శయేన తస్య (లోకే) ద్రష్టవ్యే స్థానే (తత్ర) (గచ్ఛ) దర్శ్యమాగ్నే (పూర్వే) ప్రాక్తనా జనాః (పరేతాః) సుఖం ప్రాప్తాః. ||౩౧|| అన్వయః :- హే విద్వాంస్తస్యం యథాఽపాం పతి ర్వృషభః పురీషం వసానః సన్నిష్టకానాం త్రీన్ సముద్రాంల్లోకాన్ స్వర్గాన్ సమసృపత్, సంసర్పతి తథా సర్ప యత్ర సుకృతస్య లోకే మాగ్నే పూర్వే పరేతాస్తత్ర త్వమపి గచ్ఛ.

భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. సుమన్యై ర్ధార్మికాణాం మాగ్నేణ గచ్ఛద్భిః శారీరిక వాచిక మానసాని త్రివిధాని సుఖాని ప్రాప్తవ్యాని. యత్ర కామా అలం స్యస్తత్ర ప్రయతి తవ్యం యథా వసంతాయ ఋతవః క్రమేణ వర్షిత్వా స్వాని స్వాని లింగాన్యభిద్యన్తే తథ ర్తస్సు కాలాన్ వ్యవహారాన్ కృత్వాఽలనన్దయితవ్యమ్. ||౩౧||

పదార్థము :- విద్వాంసుడా : నీవు ఎటుల, అపామ్ పతిః = ప్రాణముల రక్షకుడు. వృషభః = శర్షమునకు హేతువు, పురీషమ్ వసానః = పూర్ణసుఖకారకమగు జలమును ధారణ మొనర్చువాడును నై సూర్యుడు, ఇష్టకానామ్ = కామనలప్రాప్తికి హేతువులగు పదార్థముల కాధారరూపములైన, త్రీన్ = క్రింద మీద మధ్య యందుండు మూడురకముల, సముద్రాన్ = సకలపదార్థముల స్థానములను,

సదార్థములు ప్రవీణులములగు ఋత ధివిష్యద్వర్తమానకాలములను, స్వర్గాన్ = సుఖప్రాప్తి రిరిగిం
సదార్థములను, సుమిన్యై = పొందునున్నాడో, అటులనే నీవును లభించుము. యత్ర = ఏ ధర్మ
యుక్తచింతర్తు మార్గమునందు, సుకృతస్య = సువిధరధర్మమాచరించువానియొక్క, లోకే = చూడ
దగిన స్థానమందు లేక మార్గమందు, పూర్వే = ప్రాచీనులు, పరేతాః = సుఖమును పొందియున్నారో,
తత్ర = ఆవసంతర్తు సేవన మార్గమందు నీవును, గచ్ఛ = నడుపుము. ॥౩౧॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోవమాలంకారమున్నది. ధార్మికుల మార్గమున
నడచుచు మానవులు శారీరిక వాచికమానసికములగు సుఖములను పొందవలయును, కామములు
ఈదేరునటుల ప్రియత్నించవలయును, ఎటుల వసంతాది ఋతువులు క్రమముగ వ్యవర్తితములై
స్వస్వవిహ్వములను పొందుచున్నవో అటులనే ఋతువుల కనుకూలములగు వ్యవహారముల నొనర్చి
ఆనందించవలయును. ॥౩౧॥ (౬౯౦)

౬౬౨ మహి ద్యౌ రిత్యస్య గోతమ ఋషిః, ద్యావా పృథివ్యా దేవతే, నిశ్చుద్ధాయతీ చందః, షడ్జః స్వరః
మాతాపితృభ్యాం స్వసంతానాః కదం శిశ్నౌ ఇత్యాహ.

తల్లిదండ్రులు స్వసంతానమునకు శిశ్న యెదుల గణపవలయును ?

మహి ద్యౌః సృధివీ చ స ఇమం యజ్ఞం మిమిక్షతామ్ । పిపృతాం నో భరీమభిః॥

మహి, ద్యౌః, పృథివీ, చ, నః, యమమ్, యజ్ఞమ్, మిమిక్షతామ్, పిపృతామ్.

నః, భరీమభి రితి భరీమ+భిః.

[32]

పదార్థః :- (మహి)మహతీ(ద్యౌః)సూర్యః(సృధివీ)భూమిః (చ) (నః)అస్మాకమ్ (ఇమమ్)
(యజ్ఞమ్)స్వస్వస్యం గృహేశ్వమి వ్యవహారమ్(మిమిక్షతామ్)సేక్తుమిచ్ఛేతామ్(పిపృతామ్) పాలయ
తమ్(నః)అస్మాన్(భరీమభిః)ధారణపోషణాద్యైః కర్మభిః. ॥౨౨॥ అన్వయః :- హే మాతా
పితరే! యథా మహి ద్యౌః పృథివీ చ నర్వం నిజ్ఞతః పాలయతస్తథా యవాం న ఇమం యజ్ఞం
మిమిక్షకాం భరీమభి ర్నః పిపృతామ్. ॥౩౨॥ భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్రోవమాలంకారః.
యథా భూమిసూర్యౌ సర్వేషాం ధారణం ప్రకాశం పాలనజ్ఞ కరుతస్తథా మాతాపితరః స్వసంతానే
భ్యోఽన్నం విద్యాదానం సుశిక్షేం చ కృత్వా పూర్ణాన్ విదుషః పురుషార్థినః సంపాదయేయః. ॥౩౨॥

పదార్థము :- మాతాపితరులారా ! ఎటుల, మహి ద్యౌః = గొప్పసూర్యులొకము, చ = మఱి
యు, సృధివీ = భూమి నకల జగత్తును తడుపుచు పాలించుచున్నవో అటుల మీరిరువురు, నః ఇమమ్
యజ్ఞమ్ = మాయీ సేవించదగిన విద్యాగ్రహజరూప యజ్ఞమును, మిమిక్షతామ్ = సించన మొన
ర్చుదు అనగా పూర్వమగుటకై వాంఛించుదు మణియు, భరీమభిః = ధారణ పోషణాది కర్మలందు,
నః పిపృతామ్ = మమ్ము రక్షింపుదు. ॥౩౨॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోవమాలంకార మున్నది. ఎటుల వసంతర్తువు
నందు పృథివీ సూర్యులు నకల సంసారమును ధరించుచున్నవో ప్రకాశమొనర్చుచున్నవో పాలన
మొనర్చుచున్నవో, అటులనే తల్లిదండ్రులు తమ సంతానమునకు వసంతాది ఋతువులందు అన్న
విద్యాదానము లొనర్చి సుశిక్ష గణపి పూర్ణవిద్వాంసులుగ పురుషార్థులుగ నొనర్చవలయును. ॥౩౨॥

౬౬౩ విష్ణోః కర్మాణీత్యస్య గోతమ ఋషిః, విష్ణుర్ దేవతా, నిశ్చుద్ధాయతీ చందః, షడ్జః స్వరః.

పిష్టద్వదితరే ర్హి నై రాచరణేయ మిత్త్యాహ, విద్వాంసులవలె నిరసమానపు రాచరించవలయును.

విష్టోః కర్మాణి సశ్యత్ర యతో వృత్తాని పన్నశే । ఇంద్రస్య యుజ్యః సఖా ॥ ౩౩౩ ॥
విష్టోః, కర్మాణి, సశ్యత్ర, యతో, వృత్తాని, పన్నశే, ఇంద్రస్య, యుజ్యః, సఖా. [333]

పదార్థః :- (విష్టోః) వ్యాపకేశ్వరస్య (కర్మాణి) జగత్సృష్టిపాలన పరిణామ కరణ న్యాయాదీని (సశ్యత్ర) సంప్రేక్ష్యమ్ (యతో) (వృత్తాని) నియంతాని సత్యభావజాదీని (పన్నశే) స్పృశతి (ఇంద్రస్య) పర మైశ్వర్యమిచ్చుకన్య జీవన్య క్రస్య (యుజ్యః) ఉపయుక్తానన్వదః (సఖా) సరిజివ ప ర్తమాదః. అన్వయః :- హే మనుష్యాః ! య ఇంద్రస్య జీవన్య యుజ్యః సఖాస్తి యతోఽయం విష్టోః కర్మాణి వృత్తాని చ పన్నశే తస్మాదేతన్వైతాని యాయ మపి పశ్యత. ॥౩౩౩॥ భావార్థః :- యథా పరమేశ్వరస్య సుహృదుపాసకో దార్మికో విద్వాంసస్య గుణకర్మ స్వభావక్రమానుసారాణి సృష్టికృమాణి కుర్యాజ్ఞానీ యాత్ తదైవేతరే మనుష్యాః కుర్య రానీయుశ్చ. ॥౩౩౩॥

పదార్థము :- మానవులారా ! ఎవడు, ఇంద్రస్య = పరమైశ్వర్యమును వాంఛించు జీవునకు, యుజ్యః = ఉపాసించదగినవాడు, సఖా = మిత్రసముడును నై యున్నాడో, యతో = అతని ప్రతాప మువలన నీ జీవాత్మ, విష్టోః = వ్యాపకుడగు సీశ్వరుని, కర్మాణి = సృష్టినితలయకర్మలను, న్యాయా దికర్మలను, వృత్తాని = సత్యభావజాది నియమములను, పన్నశే = స్పృశించుచున్నది కనుక ఆ పర మాత్ముని యా కర్మలను వృత్తములను మీరుకూడ, సశ్యత = కాంచుడు, ధరించుడు. ॥౩౩౩॥

భావార్థము :- ఎటుల పరమాత్ముని మిత్రుడు, ఉపాసకుడు, ధర్మాత్ముడు విద్వాంసుడునగువాడు పరమాత్ముని గుణవిరూపస్వభావానుసారము సృష్టికృమముల కనుకూలముగ నాచరణగ్రహణములొన ర్చునో అటులనే యితర జనులను ఒనర్చవలయును, గృహించవలయును. ॥౩౩౩॥ (౬౬౩)

౬౬౩ ధృవాసీర్యస్య గోరమ య్విః, జాతేవా దేవా, భరిత్ త్రిప్టువ ఛన్తః, సైవః స్వరః. విద్వద్వత్ శ్రీభి రప్యవదేష్టవ్య మిత్త్యాహ. విద్వాంసులవలె విద్యమీమణులను ఉపదేశించ వలయును.

దురివాసి ధరుణేతో జజ్ఞే ప్రథమమేభ్యో యోనిభ్యో అధిజాతవేదాః ।

స గాయత్ర్యా త్రిప్టుభా అనుష్టుభా చ దేవేభ్యో హవ్యం వహతు ప్రజానన్ ॥

దురివా, అసి, ధరుణా, ఇతః, జజ్ఞే, ప్రథమమ్, ఏభ్యః, యోనిభ్యః ఇతి
యోని+భ్యః, అధి, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః, సః, గాయత్ర్యా, త్రిప్టుభా,
త్రిస్తుభేతి త్రి+స్తుభా, అనుష్టుభా, అనుస్తుభేత్యను+స్తుభా, చ, దేవేభ్యః,
హవ్యమ్, వహతు, ప్రజానన్నితి ప్ర+జానన్. [34]

పదార్థః :- (దువా) (స్థిరా) (అసి) (ధరుణా) ధర్మి (ఇతః) కర్మణః (జజ్ఞే) ప్రాదుర్భవతి (ప్రథ మమ్) ఆదిమం కార్యమ్ (ఏభ్యః) (యోనిభ్యః) కారణేభ్యః (అధి) (జాతవేదాః) యో జాతేషు విద్యతే సః (సః) (గాయత్ర్యా) గాయత్రీవిష్కాదితయా విద్యయా (త్రిప్టుభా) (అనుష్టుభా) (చ) (దేవేభ్యః) దివ్య గుణేభ్యో విద్వద్భ్యో వా (హవ్యమ్) హోతుమాదాతు మర్హం విజ్ఞానమ్ (వహతు) పాగిల్పేతు (ప్రజా నన్) ప్రకృష్టతయా జానన్. ॥౩౪॥ అన్వయః :- హే శ్రీ! యథా త్వం ధరుణా దురివాసి యథై

భ్యో యోనిభ్యః స జాతవేదాః పరిధమ మధిజజ్ఞే తదేతోఽధిజాయన్వ. యథా స తవ పతి గాయత్ర్యా
ప్రిష్టభానుష్ఠభా చ పరిజానన్ దేవేభ్యో హవ్యం వహతు తతైతయా ప్రిజానన్తి బ్రహ్మచారిణీ
కన్యా భవన్తిభ్యః శ్రీభ్యో విజ్ఞానం ప్రిప్నోతు. ॥౩౬॥ భావార్థః-మనుష్యా జగదీశ్వరసృష్టి
కర్మనిమిత్తాని విదిత్వా విద్వాంసో భూత్వా యథా పురుషేభ్యః శాస్త్రోపదేశాన్ కుర్వంతి తతైవ
త్రియోఽప్యేతాని విదిత్వా శ్రీభ్యో వేదార్పనిష్కర్షోపదేశాన్ కుర్వన్తు. ॥౩౪॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీ ! ఎటుల నీవు, ధరుణా = కుభగుణముల ధరించుదానవు. ధ్రువా అసి =
స్థిరరాలవునై యున్నావో; ఎటుల, ఏభ్యః యోనిభ్యః = ఈకారణములకంటె, సః జాతవేదాః = ప్రసి
ద్ధపదార్థములందున్న ఆ వాయువు, ప్రధమమ్ = పూర్వము, అధిజజ్ఞే = అధికముగ ప్రకటితమగుచు
న్నదో; అటుల, ఇతః = ఈకర్మానుష్ఠానమువలన నర్జ్యపరిగ ప్రిసిద్ధురాలవు గమ్ము. ఎటుల నీ పతి,
గాయత్ర్యా త్రిష్ఠభా చ అనుష్ఠభా = గాయత్రీ త్రిష్ఠస్స అనుష్ఠస్సమంత్రములవలన సిద్ధమైనవిద్య
తో, పరిజానన్ = బుద్ధిమంతుడై, దేవేభ్యః = సుగుణములనుండి లేక విద్వాంసులనుండి, హవ్యమ్
= ఆదాన పరిధానమొనర్చుదగు విజ్ఞానమును, వహతు = పొందునో; అటుల ఈ విద్యచే బుద్ధిమంతు
రాడైన మీ శ్రీల నుండి బ్రహ్మచారిణీకన్య విజ్ఞానమును పొందును గాక: ॥౩౭॥

భావార్థము :- మానవులు జగదీశ్వరుని సృష్టికర్మ నిమిత్తములను ఎఱిగి విద్వాంసులై ఎటుల
పురుషులకు శాస్త్రోపదేశముల నొనర్చుచున్నారో అటులే శ్రీలను సృష్టికర్మముయొక్క నిమిత్త
ముల నెఱిగి శ్రీలకు వేదార్థ నిష్కర్షోపదేశాదుల నొసంగవలయును. ॥౩౪॥ (౬౬౪)

౬౬౫ ఇషే రాయ ఇవ్యస్య గోళమ ఋషిః, జాతవేదా దేవతా, నిప్రుష్టుహతి ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

అథ జాయాపతి ఉద్వాహం ప్రిచ్ఛా కథం వ రైయాతా మిత్యాహ.

శ్రీ పురుషులు వివాహమాది ఎటుల పరిచ రించవలయును ?

ఇషే | రాయే | రమస్వ | సహసే | ద్యుమ్న | ఊర్జే | అపత్యాయ |

సప్రమాదసి | స్వరాదసి | సారస్వతా | త్వోత్సా | ప్రావతామ్ || ॥౩౫॥

ఇషే, రాయే, రమస్వ, సహసే, ద్యుమ్నే, ఊర్జే, అపత్యాయ, సప్రమాడితి, సమ్ +
రాట్. అసి, స్వరాడితి, స్వరాట్, అసి, సారస్వతా, త్వా. ఉత్సా, ప్ర, అప్రతామ్. [౩౪]

పదార్థః :- (ఇషే)విజ్ఞానాయ (రాయే)శియే(రమస్వ)క్రీడస్య(సహసే)బలాయ (ద్యుమ్నే)
యశసేన్నాయ వా ద్యుమ్నం ద్యోతతే ర్యశో వాఽన్నం వా. నిరు. ౫.౫ (ఊర్జే) పరాకర్మిణాయ
(అపత్యాయ)సంతానాయ(సహసే)యః సమ్యగ్విజితే సః(అసి)(స్వరాట్)యా స్వయం రాజితే సా
(అసి)(సారస్వతా)సరస్వత్యాం వేదవాది కుశలా పువదేశకోపదేశ్య(త్వా) త్యామ్(ఉత్సా)రూపొదక
మివాక్రీభూతా(ప్ర)(అప్రతామ్)ప్రక్షణాదికం కురుతామ్. ॥౩౫॥ అన్వయః :- హే పురుష! య స్త్వం
సప్రమాదసి. హే శ్రీ! యా త్వం స్వరాదసి స త్వం చేషే రాయే ద్యుమ్న ఊర్జేఽపత్యాయ రమస్వ. ఉత్సా
వివ సారస్వతా స్తన్తావేతాని ప్రావతామితి త్యాం పురుషం శ్రీయం చోపదిశామి. ॥౩౫॥ భావార్థః :-
పుత్రవివాహా శ్రీ పురుషో పరస్పరం పీఠ్యా విద్వాంసౌ వన్త వన్తే పురుషార్థేన శ్రీమన్తై సద్గుణై
గ్రస్య రజం కుర్వన్తై ధర్మేజాపత్యాన్యత్సాద్వాప్నీన్ సంసారే నికర్షం క్రిడేతామ్. ॥౩౫॥

పదార్థము :-పురుషుడా ! ఏ నీవు, సమ్రాట్ అని = విద్యాదిభుభగుణములచే స్వయం ప్రకాశ మానుడవో, ఓ శ్రీ ! ఏ నీవు, స్వరాట్ అని = స్వయముగ విజ్ఞానపత్యాచరణములచే శోభాయమాను రాలవో, అట్టి మీరిరువురు, ఇషే = విజ్ఞానమునకై, రాయే = ధనమునకై, సహనే = బలమునకై, ద్యుమ్నే = యశస్సునకై అన్నమునకై, ఊర్జే = పరాక్రమమునకై, అవత్యాయ = సంతానప్రాప్తికై రమస్య = యత్నమొనర్చుడు. మణియు, ఉత్పా = కూపొడకమువంటి చోమలత్వమును పొంది. సారస్వతా = వేదవాణిని ఉపదేశించుటలో కుశలురై శ్రీ పురుషు లిరువురు మీరు ఈ స్వశరీరములను అన్నాది పదార్థములను, ప్రావతామ్ = రక్షింపు లొనర్చుడు. ల్యా = మీకి యుపదేశ మొనగుచున్నాను.

భావార్థము :-వినాహమాడి శ్రీపురుషు లిరువురు పరస్పరపీఠితో విద్వాంసులై పురుషార్థము తో ధనవంతులై, శ్రేష్ఠగుణయుతులై పరస్పర రక్షణ యొనర్చుకొనుచు ధర్మానుచాలముగ నడిచి సంతానముల గని యీ సంసారమున నిత్యము కీర్తించవలయును. ||౩౫|| (౬౬౫)

౬౬౬ అగ్ని యుక్త్యై-ఇత్యన్య భరద్వాజ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిఘ్నాధాయతీర్చి ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ శత్రువిజయః కథం కర్తవ్య ఇత్యాహ. శత్రువుల నెలల జయించవలయును ?

అగ్నే యుక్త్యైహి యే రవాశ్వాసో దేవ సాధవః । అరం వహన్తి మన్యవే ॥ ||౩౬||

అగ్నే, యుక్త్యై, హి, యే, తవ, అశ్వాసః, దేవ, సాధవః, అరమ్, వహన్తి, మన్యవే.

పదార్థః :- (అగ్నే)విద్వన్ (యుక్త్యై)అత్ర ద్వ్యచోఽత స్త్రీజ ఇతి దీర్ఘః. వీకరణస్య లుక్ చ (హి) ఖలు (తవ) (అశ్వాసః) సుశీతా స్తురజ్ఞాః (దేవ) దివ్యవిద్యాయుక్త (సాధవః) అభీష్టం సా ధ్నువన్తః (అరమ్) అరమ్ (వహన్తి) రథాదీని యానాని ప్రావయన్తి (మన్యవే) శత్రుకా ముపరి క్రోధాయ. ||౩౬|| అన్వయః :- హి దేవాగ్నే ! యే తవ సాధవోఽశ్వాసో మన్యవేఽరం వహన్తి తాన్ హి త్వం యుక్త్యై. ||౩౬|| భావార్థః :- రాజమనుష్యై ర్వనంతే పరథమ మశ్వాన్ సుశీత్య సారథీంశ్చ రథేషు నియోజ్య శత్రువిజయాయ గ న్తవ్యమ్.

||౩౬||

పదార్థము :-దేవ = శ్రేష్ఠ విద్వాంసుడా! అగ్నే = తేజస్వీ, తవ సాధవః = నీయొక్క అభీష్టసాధకములగు, యే అశ్వాసః = ఏ శిక్షితాశ్వములు, మన్యవే = శత్రువులమీద క్రోధమునకై; అరమ్ వహన్తి = సామర్థ్యముతో రథాదియానముల చేర్చించుచున్నవో, వానిని, హి = నిశ్చయ ముగ, యుక్త్యై = కట్టుము.

||౩౬||

భావార్థము :-రాజాదులు వసంతర్తువునందు ముందు నశ్వములకు శిక్షనొనగవలయును, రథికు లను రథముల మీద నియోగించి శత్రువులను జయించుటకై యాత్రయొనర్చవలెను. ||౩౬|| (౬౬౬)

౬౬౭ యుక్త్యైహిత్యన్య విరూప ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిఘ్నాధాయతీర్చి ఛందః, షడ్జః స్వరః.

అథ రాజపురుషకృత్య మాహ. రాజపురుషు లేమి చేయవలెను ?

యుక్త్యై హి దేవహూతమాన్తమాన్తాన్ ॥ అశ్వాన్ ॥

అగ్నే రథీరివ । నిహోతా పూర్వ్యః సదః ॥

||౩౭||

యుక్త్యై, హి, దేవహూతమాన్తి, దేవ+హూతమాన్, అశ్వాన్, అగ్నే,

రధీర్షేతి రధీః+ఇవ, ని, హోతా, పూర్వ్యః, సదః.

[37]

పదార్థః :- (యుక్ష్య) అర్చాపి దీర్ఘః (హి) కిల (దేవహూతమాన్) దేవై ర్విద్యద్భిః స్పర్ధితాన్ (అశ్వాన్) (అగ్ని) (రధీరివ) యథా శత్రుభిః సహ బహురదాది సేనాజ్ఞాన్ యోద్ధా యుధ్యతి తథా (ని) నితరామ్ (హోరా) దాదా (పూర్వ్యః) పూర్వై ర్విద్యద్భిః శత్రుశిక్షః (సదః) సేది. అత్ర లబ్ధధావః. అన్వయః :- హే అగ్ని! పూర్వో హోరా త్వం దేవహూతమానశ్వాన్ రధీరివ యుక్ష్య. హి న్యాయా సనే నిషదః. ||౩౭|| భావార్థః :- సేనాపర్యాది రాజపురుషై ర్మహారధిపదశ్వాదీని సేనా జ్ఞాని కార్యేషు సంయోజనీయాని. సభాపర్యాదయో న్యాయాసనే స్థిత్యా ధర్మ్యం న్యాయమాచరిస్తు. ||౩౭||

పదార్థము :- అగ్ని = విద్వాంసుడా ! పూర్వ్యః = పూర్వవిద్వాంసులచే శిక్షితుడవు, హోరా = దానిశిలుడవు నిగు నీవు, దేవహూతమాన్ = విద్వాంసులతో స్పర్ధించు లేక విద్యచ్ఛిక్షితము లగు, అశ్వాన్ = అశ్వములు, రధీరివ = అనేక రదాది సేనాంగములు గలిగిన యోధుడు శత్రువులతో పోరాడునలయు, యుక్ష్య = పూనుము. హి = నిశ్చయముగ న్యాయాసనముమీద, నిషదః = నిరంతరము నీతుడవగుము.

భావార్థము :- సేనాపర్యాది రాజపురుషులు మహారధిపరె అశ్వాది సేనాంగములను కార్యము లందు నియోగించవలయును. సభాపర్యాదులు న్యాయాసనము నందాసీనులై ధర్మానుకూల న్యాయము నాచరించవలయును. ||౩౭|| (౬౬౭)

౬౬౮ సమ్యక్ సప్ర స్రిత్యస్య విరూప ముషిః, అగ్నిర్ దేవతా, త్రిష్టవ్ ఫష్టః, దైవతః స్వరః.

మనుష్యైః కిం భూత్వా వాగార్యేత్యాహ. మానవు లెట్టివారలై వాణిని ధరించవలెను ?

సమ్యక్ ప్రవన్తి సరితో న దేనా అన్తర్హృదా మనసా పూయమానాః ।

ఘృతస్య ధారా అభి చాకశీమి హిరణ్యయో వేతసో మధ్యే అగ్నేః ||౩౮||

సమ్యక్, సప్రవన్తి, సరితః, న, దేనాః, అన్తః హృదా, మనసా, పూయమానాః,

ఘృతస్య, ధారాః, అభి, చాకశీమి, హిరణ్యయః, వేతసః, మధ్యే, అగ్నేః.

పదార్థః :- (సమ్యక్) (ప్రవన్తి) గచ్ఛన్తి (సరితః) నద్యః. సరిత ఇతి నదీనామ... నిఘం. ౧.౧౩ (స) ఇవ (దేనా) వాచః. దేనా ఇతి వాజ్ నామ.. నిఘం. ౧.౧౧ (లన్తః) అభ్యిన్తరే (హృదా) హృదయేన (మనసా) నిజ్ఞాననతా చిత్రేన (పూయమానాః) పవిత్రాః (ఘృతస్య) ఉదతస్య (ధారా) (అభి) అభిముఖ్యే (చాకశీమి) భృశం ప్రాప్నోమి (హిరణ్యయః) యశస్వీ (వేతసః) వేగవత్వః, లత్ర వీ థాతో ర్వాహుల కాదౌ జాదిత ప్రసీః ప్రత్యయః (మధ్యే) (అగ్నేః) విద్యుతః. ||౩౮|| అన్వయః :- హే మనుష్యా! యథా అగ్నే ర్మధ్యే హిరణ్యయ ఇవ వర్తమానోఽహం యా ఘృతస్య వేతసో ధారా సరితో నాన్తర్హృదా మనసా పూయమానా దేనాః సమ్యక్ ప్రవన్తి తా అభిచాకశీమి తథా యాయమప్యేతాః ప్రాప్నుత. ||౩౮|| భావార్థః :- అత్రోపమాంకారః. మనుష్యై ర్మథా సమం విషమం చలన్త్యః శుద్ధాః సత్యో నద్యః సముద్రం ప్రాప్య స్థిరత్వం ప్రాప్నువన్తి తదైవ విద్యాసుశిష్యధర్మైః ప్రవిత్రి భూతా వాణ్యో విశ్చలాః ప్రాప్తవ్యాః ప్రాపయితవ్యాశ్చ. ||౩౮||

పదార్థము :- మానవులారా ! అగ్నే మధ్యే విద్యుత్తుమధ్యనున్న, హిరణ్యయః = తేజో భాజనివలె తేజస్విని, కీర్తిరాముడను విద్యేచ్ఛువునైననేను, ఘృతస్య = జలముయొక్క, వేతసః =

వేగవంతములగు, భారాః = ప్రవాహరూపములుగనున్న, సంతః స = సదులబలై, అస్త్రః = లోపల. హృదా మనసా = అంతఃకరణముయొక్క విజ్ఞానరూపము చిత్తముతో, హృయమానాః ఛేనాః = సవిత్రిములుగ నొనర్చబడిన యే వాణులు. సమ్యక్ = మంచివిధముగ, స్రవంతి = నడచుచున్నవో వానిని, అభివాళీమి = సమ్మతమునై అందఱి కొలకలగు ప్రకాశితమొనర్చుచున్నానో అటుల మేరును ఈ వాణులను పొందుదు.

॥౩౮॥

భావార్థము :- ఈమంత్రము నందుపమాంకాంశమున్నది, సమముగ లేక విషమముగ వ్రాద్దిగ గొప్పగ ప్రసహించునదులన్నియు సముద్రమును పొంది స్థిరములగుచున్నట్లుల మానవులు విద్యా సుశిక్షితధర్మములచే పవిత్రములు నిశ్చయములునగు వాణులను పొందవలెను. పొందించెయవలయును.

౬౬౯ ఋచేశ్వర్యస్య విరూప ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నివృట్టసూరి ఛందః సువ్యంఘః స్వరః.

విద్యద్వ్య ఇతరై రపి విజ్ఞానం పాప్య విద్యాహ.

విద్యాంసుల నుండి ఇతరులను జ్ఞానమును పొందవలయును.

ఋచే త్వా రుచే త్వా భాసే త్వా జ్యోతిషే త్వా ।

అభూదిదం పిశ్యస్య భువనస్య వాజిన మగ్నే ర్వైశ్వానరస్య చ ॥ ౩౯ ॥

ఋచే, త్వా, రుచే త్వా, భాసే, త్వా, జ్యోతిషే, త్వా, అభూత్, ఇదమ్,

విశ్వస్య, భువనస్య, వాజినమ్, అగ్నేః, వైశ్వానరస్య. చ. [39]

పదార్థః :- (ఋచే)స్త్రుతయే (త్వా)త్వామ్ (రుచే) ప్రితయే (త్వా) (భాసే)విజ్ఞానాయ (త్వా) (జ్యోతిషే)స్వాయంత్రకాయ (త్వా)(అభూత్)భవేత్ (ఇదమ్)(విశ్వస్య)సర్వాధికారస్య జగతః(వాది నమ్)వాజినం విజ్ఞానవతా మిద మవయవభూతం విజ్ఞానమ్(అగ్నేః) విద్యుదాఖ్యస్య (వైశ్వానరస్య) అభిలేషు నరేష రాజమానస్య(చ). ॥౩౮॥ అన్వయః :- హే విద్వల్ ! యస్య తవ విశ్వస్య భువనస్య వైశ్వానరస్యాగ్నేశ్వ వాజిన మిదం విజ్ఞాన మభూత్ జాతం తమృచే త్వా రుచే త్వా భాసే త్వా జ్యోతిషే త్వా వయ మాశ్రయేమ. ॥౩౯॥ భావార్థః :- యస్య మనుష్యస్య సర్వేషాం జగ త్సదాదానాం యదార్థో జోధః స్యాత్తమేవ నేవిత్వా పదార్థవిజ్ఞానం సర్వై ర్మనుష్యైః ప్రాప్తవ్యమ్.

పదార్థము :- విద్యాంసుడా ! ఏ నీకు, విశ్వస్య భువనస్య = సమస్తజగత్తులోని పదార్థముల యొక్కయు, చ = మఱియు, వైశ్వానరస్య అగ్నేః = సకలమానవులందు శోభాయమానమగుచున్న విద్యుత్తుయొక్కయు, వాజినమ్ = విజ్ఞానవంతులయొక్క అవయవ భూతమగు నే యీ, ఇదమ్ అ భూత్ = విజ్ఞానమున్నదో, ఋచే = ఆస్తుతికొఱకు, త్వా = నిన్ను, రుచే త్వా = ప్రితికై నిన్ను. భాసే = విజ్ఞానప్రాప్తికొఱకు, త్వా = నిన్ను, మఱియు, జ్యోతిషే త్వా = స్వాయంత్రకమునకై నిన్ను మేమాశ్రయించు చున్నాను.

॥౩౯॥

భావార్థము :- ఏ మానవునకు జగత్తులోని పదార్థముల యధార్థజ్ఞానముకలదో యతనిని సేవింపి సకలమానవులు పదార్థవిజ్ఞానమును పొందవలయును.

॥౩౯॥ (౬౬౯)

౬౭౦ అగ్నిర్దేవత్యస్య విరూప ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, దిప్రుషష్టిక ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునః స ఏవ విషయ ఉపదిశ్యతే. మఱల నావిషయమే ఉపదేశింపబడుచున్నది.

అగ్ని ర్జ్యోతిషా జ్యోతిష్మాన్ రుక్మో వర్చసా

వర్చస్వాన్ । సహస్రదా అసి సహస్రాయ త్వా ॥ ౪౦॥

అగ్నిః, జ్యోతిషా, జ్యోతిష్మాన్, రుక్మః, వర్చసా, వర్చస్వాన్, సహ

స్రదా ఇతి సహస్రదాః, అసి, సహస్రాయ, త్వా. [40]

పదార్థః :- (అగ్నిః) సావకః (జ్యోతిషా) దీప్త్యా (జ్యోతిష్మాన్) ప్రకస్తప్రకాశయుక్తః (రుక్మః) సువర్ణమివ (వర్చసా) విద్యాదీప్త్యా (వర్చస్వాన్) విద్యావిజ్ఞానవాన్ (సహస్రదాః) సహస్రమనంఖ్యం సుఖం దదాతీతి (అసి) (సహస్రాయ) అతులవిజ్ఞానాయ (త్వా) త్వామ్. ॥౪౦॥ అన్వయః :- హే విద్యున్ : యస్తస్య జ్యోతిషా జ్యోతిష్మాన్ గన్విరివ వర్చసా వర్చస్వాన్ రుక్మ ఇవ సహస్రదా అసి తం త్వాం సహస్రాయ వయం సత్కుర్వామ్. ॥౪౦॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక రుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్జ్యోఽగ్ని సూర్యవిద్యయా ప్రకాశమానో విద్యాన్ భవేత్ తస్మాదఽఽత్య పుష్కలా విద్యాః సకారాః. ॥౪౦॥

పదార్థము :- విద్యాంసుడా ! ఏ నీవు, జ్యోతిషా = విద్యాప్రకాశముచే, అగ్నిః = అగ్నిపరి, జ్యోతిష్మాన్ = ప్రకాశనిత ప్రకాశయుక్తుడవు. వర్చసా = స్వతేజస్సుతో, వర్చస్వాన్ = జ్ఞానమిచ్చువాడవు, రుక్మః అసి = సువర్ణమువలె ననంఖ్యసుఖముల నిచ్చువాడవునై ఉన్నావో, త్వా = ఆ నిన్ను, సహస్రాయ = అతులవిజ్ఞానసాక్షిత్వై మేము సత్కరించెదము గాక : ॥౪౦॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకరుప్తోపమాలంకారి మున్నది. అగ్ని సూర్యులవలె విద్యుచే ప్రకాశమానులైన విద్యాంసులవద్ద విద్య నభ్యసించి పూర్ణవిద్యను స్వీకరించవలయును. ॥౪౦॥

౬౭౦ ఆదిత్యం గర్భ మిత్త్యన్య విహప ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, త్రిష్టవ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

పున స్తే కిం కుర్య రిత్యాహ. విద్యాంసులగు ప్రీపురుషు లేమి చేయవలయును :

ఆదిత్యం గర్భం పయసా సమజ్ఞి సహస్రస్య ప్రతిమాం విశ్వరూపమ్ ।

పరిపృజ్ఞి హరసా మాభిమృతాః శతాయుషం కృణుహి చీయమానః ॥

ఆదిత్యమ్, గర్భమ్, పయసా, సమ్, అజ్ఞి, సహస్రస్య, ప్రతిమామితి

ప్రతి+మామ్, విశ్వరూపమితి విశ్వ+రూపమ్, పరి, పృజ్ఞి, హరసా, మా, అభి,

మృతాః, శతాయుషమితి శత + ఆయుషమ్, కృణుహి, చీయమానః. [41]

పదార్థః :- (ఆదిత్యమ్) సూర్యమ్ (గర్భమ్) స్తుతివిషయమ్ (పయసా) జలేనేవ (సమ్) (అజ్ఞి) శోధయ (సహస్రస్య) అనంఖ్యపదార్థ సమూహస్య (ప్రతిమామ్) ప్రతీయంతే సర్వే పదార్థా యయా తామ్ (విశ్వరూపమ్) సర్వరూపవత్పదార్థదర్శకమ్ (పరి) సర్వతః (పృజ్ఞి) వర్ణయ (హరసా) జ్వలితేన తేజసా. హర ఇతి జ్వలతో నామ్. నిమం. ౧.౧౭ (మా) (అభి) (మంస్తాః) మన్యేథాః (శతాయుషమ్) శతవర్షపరిమితజీవనమ్ (కృణుహి) (చీయమానః) వృద్ధ్యమానః. ॥౪౧॥ అన్వయః :-

హే విద్వంస్త్యం యథా విద్యుత్ప్రయసా సహస్రస్య ప్రతిమాం విశ్వరూపం గర్భ మాదిత్యం ధరతి తథా వైశకరణం సమజ్జగద్ధి. హరసా రోగాన్ పరివృజ్జగద్ధి చీయమాసః సన్ శతాయుషం తనయం కృణుహి కదాచిన్మాఽభిమంస్తాః. ||౪౧|| భావార్థః :- హే శ్రీపురుషా ! యాయం సుగన్ధ్యాది హోమేన సూర్యప్రకాశం జలం వాయుఞ్చ ణోధయిత్వా అరోగా భూత్వా శతాయుష స్సనయాన్ కురుత, యథా విద్యున్నిర్మిలేన సూర్యేణ రూపవతాం పదార్థానాం దర్శనం పరిమాణం చ భవతి తథా విద్యావస్త్యపత్త్యాని భవంతి తస్మాత్ కదాచిదభిమానినో భూత్వా ప్రమాదేన విద్యాయా ఆయుషశ్చ వినాశం హుకురుత,

||౪౧||

పదార్థము :- విద్వాంసుడా ! నీవు, విద్యుత్తు, పయనా = జలముచే, సహస్రస్య = అసంఖ్య పదార్థముల, ప్రతిమామ్ = పరిమాణమునుకొలుచు సూర్యునివలె నిశ్చయమొనర్చు బుద్ధిని, మతీయం, విశ్వరూపమ్ = సకలరూపవిషయములను చూపించు, గర్భమ్ = స్తుతియోగ్యమగు, ఆదిత్యమ్ = సూర్యునియల ధారణమొనర్చుచున్నదో అటుల అంతఃకలణమును, సమజ్జగ్ధి = దాగుగ శోధించుము హరిసా = ప్రకృతి త రేణస్మతో రోగములను, సరి = అన్నివైపులనుండి, వృజ్జగ్ధి = తొలగించుము. మతీయం, చీయమాసః = బుద్ధిని పొంది, శతాయుషమ్ = శతవర్షముల ఆయుస్సుగల సంతానమును, కృణుహి = పొందుము. మతీయం నెన్నటికి, మా అభిమంస్తాః = అభిమాన ముంచకుము.

భావార్థము :- శ్రీ పురుషులారా ! మీరు సుగంధిత పదార్థములను హోమమొనర్చి సూర్యుని ప్రకాశమును జలవాయువులను శుద్ధమొనర్చుదు, రోగరహితులై నూరేండ్లు మనుషిల్లలను గనుడు. విద్యుదగ్నిచే నిర్మించబడిన సూర్యునివలన రూపవంతములగు పదార్థముల దర్శనము పరిమాణము కిలుగుచున్నటుల విద్వాంసులైన పిల్లలు సుఖమును దర్శింపజేయువారగుదురు కనుక నెన్నటికి అభిమానులై విషయాసక్తులై విద్యను ఆయుచ్ఛును వినాశమొనర్చకుడు, ||౪౧|| (౬౭౦)

౬౭౦ వాతస్య జాతమిశ్యస్య విరూప ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిష్కర్తిష్ఠవ ఛందః, దైవతః స్వరః.

పునస్తేన కిం కార్య మిత్యాహ. విద్వాంసుదేమి చేయవలెను ?

వాతస్య జ్ఞాతిం వరుణస్య నాభిమశ్వం జజ్ఞాన్వశ్చ సరిరస్య మధ్యే ।

శకుం నదీనామ్ హరిమద్రిబుధ్నమగ్నే మా హిభ్యసీః పరమే వ్యోమన్ ॥

వాతస్య, జ్ఞాతిమ్, వరుణస్య, నాభిమ్, అశ్వమ్, జజ్ఞానమ్, సరిరస్య, మధ్యే,

శకుమ్, నదీనామ్, హరిమ్, అద్రిబుధ్నమిత్యద్రిబుధ్నమ్, అగ్నే, మా,

హిభ్యసీః, పరమే, వ్యోమన్నితి వి + ఓమన్. [42]

పదార్థః :- (వాతస్య)వాయోః(జ్ఞాతిమ్) వేగమ్(వరుణస్య)జలసమూహస్య(నాభిమ్) బంధ నమ్ (అశ్వమ్) వ్యాప్తం శీలమ్ (జజ్ఞానమ్) ప్రాదుర్భూతమ్ (సరిరస్య) సలిలస్పృశకస్య. సలిలమి త్యుక్త నా...౧౨ కపిలకాదిత్వాద్రేఫః(మధ్యే) (శకుమ్)బాలకమ్(నదీనామ్) (హరిమ్)హరమాణమ్ (అద్రిబుధ్నమ్)మేహకాశమ్(అగ్నే)పాకవద్యర్తమాన(మా)(హింసీః)(పరమే)ప్రకృష్టే వ్యోమన్ (వ్యోమ్ని)వ్యాప్తే ఆకాశే. ||౪౨|| అన్వయః :- హే అగ్నే ! విద్వంస్త్యం పరమే వ్యోమన్ వాతస్య మధ్యే జ్ఞాతి మశ్వం సరిరస్య వరుణస్య నాభిం నదీనాం జజ్ఞానం శకుం బాలమివ వర్తమానం

హరిమద్రబుధ్నుం మాహింసీః ॥౪౨॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః, మనుష్యైః ప్రమాదేనావకాశే వర్తమానం వాయువేగం వృష్టిప్రబంధం మేఘమహత్వా జీవనం వర్ధనీయమ్.

పదార్థము :- ఓ అగ్ని = తేజస్వీ విద్వాంసుడా : నీవు, పరమేష్వోమన్ = సర్వవ్యాప్తమగు నుత్తమ ప్రకాశమందు, వాతస్య మధ్యే = వాయువుమధ్య, జాతిమ్ అశ్వమ్ = వేగరూపాశ్వమును, సరిరస్య పరుణస్య = జలమయమగు నుత్తమ సముద్రముయొక్క, నాభిమ్ = బంధనమును, నదీ నామ్ = నదులప్రభావముచే, జ్ఞానమ్ = ప్రకటితుడైన, శిశుమ్ = బాలునివలెనున్న, హరిమ్ = నీలవర్ణముగల, అద్రబుధ్నుమ్ = సూక్ష్మమేఘమును, మా హింసీః = నాశన మొనర్చకుము.

భావార్థము :- వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందున్నది, మానవులు ప్రమాదమును వదలి ప్రకాశమున నుండు వాయువేగమును, వర్షాప్రబంధకమగు మేఘమును వినాశమొనర్చకుండ తమతమ జీవనములను వృద్ధిపఱచుకొనవలయును. ॥౪౨॥ (౬౭౨)

౬౭౩ అజస్రీ మిత్వస్య విహవ ఋషిః, అగ్ని దేవతా, నిష్పత్తిప్తవ్ ధన్వః, చైవతః స్వరః.

పునరయం కిం కుర్యా దిత్యాహ, ఆ విద్వాంసు డేమి చేయవలెను ?

అజస్రీ మిన్దు మరుషం భురణ్య మగ్నిమీడే పూర్వచిత్రిం నమోభిః ।

స పర్వభి ర్వుతు శః కల్పమానో గాం మా హిజ్యసీ ందితిం విరాజిమ్ ॥

అజస్రీమ్, ఇన్దుమ్, అరుషమ్, భురణ్యమ్, అగ్నిమ్, ఈడే, పూర్వచిత్రి

మిత్రి, పూర్వ+చిత్రిమ్, నమోభిరిత్రి నమః+భిః, సః, పర్వభిరిత్రి పర్వ+భిః,

ఋతుశ ఇత్యుత్తు+శః, కల్పమానః, గామ్, మా, హిజ్యసీః, అదితిమ్,

విరాజిమిత్రి, వి+రాజిమ్.

[43]

పదార్థః :- (అజస్రమ్)నిరస్తరమ్(ఇన్దుమ్)జలమ్(అరుషమ్)(అశ్వమ్)(భురణ్యమ్)పోషకమ్. అత్ర భురణ ధాతోర్యః ప్రత్యయః (అగ్నిమ్)విద్యుతమ్ (ఈడే) అద్యన్విచ్ఛామి (పూర్వచిత్రిమ్)పూర్వా చిత్రి శ్చయనం యస్య తమ్ (నమోభిః)అన్వైః (సః) (పర్వభిః)పూర్ణైః సాధనా జ్ఞైః (ఋతుశః) బహునృతూన్ (కల్పమానః) సమర్థః సన్ (గామ్)వృథిపీమ్ (మా) (హింసీః) హింస్యాః(అదితిమ్)అఖణితామ్(విరాజిమ్)విదిధైః పదార్థై రాజమానామ్. ॥౪౩॥ అన్వయః :- హే విద్యున్! యథాహం పర్వభిర్నుమోభిః సహ వర్తమాన మిన్దు మరుషం భురణ్యం పూర్వచిత్రి మగ్ని మజస్ర మీడే తమృతుశః కల్పమానః సన్నదితిం విరాజం గాం న నాశయామి; తత్రైవ స త్వ మేతమేనాం చ మా హింసీః. ॥౪౩॥ భావార్థః :- మనుష్యై రృత్వనుకూలతయా క్రియయా అగ్నిర్జల మన్నం చ నం పేయ రాజభూమిః సదైవ రక్షణీయా. యతః సర్వాణి సుఖాని స్యుః. ॥౪౩॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! నేను, పర్వభిః = పూర్ణసాధనయు క్తమును, నమోభిః = అన్నముతో గూడినదియునగు, ఇన్దుమ్ = జలరూపము, అరుషమ్ = అశ్వసదృశము, భురణ్యమ్ = పోషించునది, పూర్వచిత్రిమ్ = ప్రభువునిర్మితము నగు, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తును, అజస్రమ్ = నిరంతరమెటుల, ఈడే = అధికముగ నన్వేషించుచున్నానో, దానిని, ఋతుశః = ప్రతిఋతువునందు, కల్పమానః = సమర్థుడనై చేయుచు, అదితిమ్ = అఖండితమును, విరాజిమ్ = వివిధములైన పద

ప్రములచే శోభాయమానమును నగు, గామ్ = పృథివిని పాడు జేయనో అడులనే, నః = ఆ నీవును ఈ యగ్నిని ఈ పృథివిని, మా హింసీః = నాశనమొనర్చుకము,

౪౩॥

భావార్థము:—మానవులు ఋత్వసకూలత్రియచే అగ్నిజలాన్నముల చేవించి రాజ్యమును పృథివిని సర్వధా పరించవలయును. దానివలన నకల సుఖము లభించగలవు. ॥౪౩॥ (౬౪౩)

౬౦౪ వరూత్రి మిథ్యస్య విరూపి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిష్పత్తిష్టవ్ ఛందః, దైవతః స్వరః.

పున స్తేన కిం న కార్య మిదాహ. అట్టి విద్వాంసు డేమి చేయగూడదు ?

వరూత్రిం త్వష్టం ర్వరుణస్య నాభి మవిం జ్ఞానామ్ రజనః పరస్మాత్ .

మహీమ సాహస్రి మసురస్య మాయా మగ్నే మా హింసీః పరమే వ్యోమన్ ॥

వరూత్రిమ్, త్వష్టమ్, వరుణస్య, నాభిమ్, అవిమ్, జ్ఞానామ్, రజనః, పరస్మాత్,

మహీమ్, సాహస్రిమ్, అసురస్య, మాయామ్, అగ్నే మా హింసీః, పరమే,

వ్యోమన్నిత్రి ప+టమన్.

[44]

పదార్థః :- (వరూత్రిమ్) వరయిత్రీమ్ (త్వష్టః) చేదకస్య సూర్యస్య (వరుణస్య) జలస్య (నాభిమ్) బంధికామ్ (అవిమ్) రక్షణాదినిమిత్తామ్ (జ్ఞానామ్) ప్రజ్ఞాతామ్ (రజనః) లోకాత్ (పరస్మాత్) శ్రేష్ఠాత్ (మహీమ్) మహతీం భూమిమ్ (సాహస్రిమ్) అనంత్యాతాం బహుఫలప్రదామ్ (అసురస్య) మేఘస్య (మాయామ్) ప్రజ్ఞావికాం విద్యుతమ్ (అగ్నే) విద్మన్ (మా) (హింసీః) హింసాః (పరమే) సర్వోత్కృష్టే (వ్యోమన్) ఆకాశవద్ వ్యాప్తే బ్రహ్మాణి. ॥౪౪॥ అన్వయః:—హే అగ్నే! త్వం త్వష్ట ర్వరుణత్రిం వరుణస్య సాధం పరస్పాద్రజసో జ్ఞానామసురస్య మాయాం సహస్రి మవిం పరమే వ్యోమన్ వ్యవ్రమానాం మహిం మా హింసీః ॥౪౪॥ భావార్థః :—నర్వై ర్మనుష్యై ర్యేయం పృథివీ పరస్మాత్కారణజ్ఞానా సూర్యాకర్షణసమ్పత్తిని జలాధారా మేఘమిత్తా బహుభూగోలాకారానంత్యసుఖప్రదా పరమేశ్వరేణ నిర్మితాన్తి తాం గుణకర్మస్వభావతో విజ్ఞాయ సుఖాయ సముపయోక్తవ్యా.

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడా! నీవు. త్వష్టః = చేదకుడైన సూర్యునియొక్క, వరూత్రిమ్ = గృహయోగ్యమైనదానిని, వరుణస్య నాభిమ్ = జలముయొక్క బంధనమును, పరస్మాత్ రజనః = శ్రేష్ఠలోకమునుండి, జ్ఞానామ్ = పుట్టినదియు, అసురస్య = మేఘముయొక్క, మాయామ్ = సూచకమైనమొలుపును, సాహస్రిమ్ = అనంతమైన ఫలపరిదాకయు, అవిమ్ = రక్షణాదుల నిమిత్తమును, పరమే వ్యోమన్ = సర్వోత్తముడు ఆకాశమువలె వ్యాప్తుడైన న పరమేశ్వరుని యందున్నదియు, మహీమ్ = విస్తారమైనదియునగు పృథివిని, మా హింసీః = పాడుచేయకుము.

భావార్థము :- ఉత్తమ కారణమునుండి యుత్పన్నమైనదియు, సూర్యునిచే నాకర్షించబడుచున్నదియు, జలాధారమగు మేఘమునకు నిమిత్తమును, అనంత్య సుఖప్రదమును నగు నే యీ పృథివిని పరమాత్మ సృజించియుండినో దానిని గుణకర్మస్వభావములతో నెఱిగి సుఖమునకై మానవులు ఉపయోగించుకొనవలయును.

॥౪౪॥ (౬౪౪)

౬౦౫ యో అగ్ని రిత్యస్య విరూపి ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, త్రిష్టవ్ ఛందః, దైవతః స్వరః

పునరనేన కిం ధార్యమిత్యాహ, ఇట్టి విధ్వాంసు దేమి చేయవలయును ?

యో అగ్ని రగ్నే రధ్వజాయత శోకాత్ పృథివ్యా ఉప వా దివస్పరి ।

యేన ప్రజా విశ్వకర్మా జజాన తమగ్నే హేడః పరి తే వృణక్తు ॥ ౪౫ ॥

యః, అగ్నిః, అగ్నేః, అధి, అజాయత, శోకాత్, పృథివ్యాః, ఉప, వా,

దివః, పరి, యేన, ప్రజా ఇతి ప్ర+జాః, విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్మా, జజాన,

తమ్, అగ్నే, హేడః, పరి, తే, వృణక్తు.

[45]

పదార్థః :- (యః) (అగ్నిః) వాజ్ఞః (అగ్నేః) విద్యుదాభ్యాత్ (అధి) (అజాయత) జాయతే (శోకాత్) శోషకాత్ (పృథివ్యాః) (ఉప) (వా) (దివః) సూర్యాత్ (పరి) సర్వతః (యేన) (ప్రజాః) (విశ్వ కర్మా) విశ్వని కర్మాణి యన్య సః (జజాన) జనయతి (తమ్) (అగ్నే) విద్యున్ (హేడః) ఆనదరః (పరి) (తే) తవ (వృణక్తు) చిన్తోభవతు. ॥౪౫॥ అన్వయః :- హే అగ్నే విద్యున్ : యః

వృధివ్యాః శోకా దుత వా దివోఽగ్నే రగ్ని రధ్వజాయత. యేన విశ్వకర్మా ప్రజాః పరిజజాన తం తే హేడః పరివృణక్తు. ॥౪౫॥ భావార్థః :- హే విద్యుంసోః యాయం యోఽగ్నిః పృథివీం

భిత్తోత్పద్యతే యచ్చ సూర్యాదే న్సన్మాద్విఘ్నకారిణోఽగ్నేః సర్వాన్ ప్రాణినః పృథగ్రక్షత. యేనాగ్నినేశ్వరః సర్వాన్ రక్షతి తద్విధ్వాం విజానీత. ॥౪౫॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్యుంసుడా : పృథివ్యాః = భూమిని, శోకాత్ = శోషణమొనర్చు[అగ్నినుండి] ఉత వా = లేక. దివః = సూర్యునినుండి, అగ్నేః = విద్యుద్రూపాగ్నినుండి, యః అగ్నిః = ఏ యీ ప్రత్యక్షిగ్ని, అధ్వజాయత = ఉత్పన్న మగుచున్నదో, యేన = దేనిచే, విశ్వకర్మా = సకల కర్మల కాధారుడైన యాశ్వరుడు, ప్రజాః = ప్రజలను, పరి = అన్నివైపులనుండి, జజాన = రచించుచున్నాడో, తమ్ = ఆ యగ్నిని, తే హేడః = నీక్రోధము, పరివృణక్తు = అన్నివిధములభిన్న భిన్న మొనర్చవలయును. ॥౪౫॥

భావార్థము :- విద్యుంసులారాః మీరు ఏ యగ్నిపృథివిని భేదించుకొని వృణ్ణుచున్నదో, సూర్యుని వెలుతురునుండి ఏవిద్యుత్తు వెడలుచున్నదో ఆ విఘ్నకారియైన యగ్నినుండి సకలమును సంరక్షితములుగ నుంచుడు, మఱియు నే యగ్నిచే నీశ్వరుడందరిని రక్షించుచున్నాడో ఆయగ్నివిద్యను గ్రహించుడు.

౬౦౬ చిత్రిం దేవా మిత్యన్య విరూప ఋషిః, సూర్యో దేవతా, విశ్వత్రిష్టవ్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

అథేశ్వరః కీదృశోఽస్తీత్యాహ. ఈశ్వరు డెటువంటివాడు ?

చిత్రం దేవానా ముదగ్రాదనీకం చక్షుర్మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేః । ఆ ప్రా

ద్యావా పృథివీ అన్తరిక్షజ్ఞ సూర్య ఆత్మా జగతన్ తస్మషశ్చ ॥ ౪౬ ॥

చిత్రమ్, దేవానామ్, ఉత్, అగ్రాత్, అనీకమ్, చక్షుః, మిత్రస్య, వరుణస్య,

అగ్నేః, ఆ, అప్రాః, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, అన్తరిక్షమ్,

సూర్యః, ఆత్మా, జగతః, తస్మషః, చ.

[46]

పదార్థః:-(చిత్రమ్)అద్భుతమ్ (దేవానామ్) పృథివ్యాదీనాం మధ్యే (ఉత్) (అగాత్) ఉదితోఽస్తి(అనీకమ్) సేనేవ కిరణసముహమ్ (చక్షః)దర్శరమ్(ఘత్రస్య)ప్రాణస్య (పరుణస్య) ఉదాసస్య(అగ్నేః)ప్రసిద్ధస్య(అ)(అప్రాః)వ్యాప్తోతి (ద్యావాపృథివీ) ప్రకాశాప్రకాశే జగతి (అ న్తరిక్షమ్) ఆకాశమ్(సూర్యః) సవితా (ఆత్మా) సర్వస్యాన్తర్యామీ(జగతః) జజ్జముస్య (తన్దుషః) స్థావరస్య (చ) అన్వయః :- హే మనుష్యాః భవంతో యన్ బ్రహ్మ దేవానాం చిత్ర మనీకం మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నే శ్చక్షః సూర్య ఇవోదగాజ్జగత స్తన్దుషశ్చాత్మా సద్ ద్యావాపృథివీ అన్తరిక్షం చాప్రాన్తజ్జగన్నిర్మాతృ పాతృ సంహర్తృ వ్యాపకం సతత ముపాసీరన్. ||౪౬|| ఖావార్థః :-అత్ర వాచక బుద్ధోపమాలంకారః. న ఖల్విదం నిష్కర్తృక మనధిష్ఠాత్మక మనీశ్వరం జగదస్తి. యద్ బ్రహ్మ సర్వాన్తర్యామి సర్వేషాం జీవానాం పాప పుణ్య ఫలదాన వ్యవస్థాపక మనన్తజ్ఞానప్రకాశం వర్తతే తదేవోపాస్య దర్మార్థ కామమోక్షఫలని మనుష్యై రాన్తవ్యాని. ||౪౭||

పదార్థము:-మానవులారా! మీరు; ఏబ్రహ్మ, దేవానామ్ = పృథివ్యాది దివ్యపదార్థముల మధ్య, చిత్రమ్ = ఆశ్చర్యరూపుడు, అనీకమ్ = సేనవలె కిరణసముహము గలవాడు, ఘత్రస్య = ప్రాణమును, వరుణస్య = ఉదాసమును, అగ్నేః = ప్రసిద్ధిగాన్ని, చక్షః = చూపించువాడు సగు, సూర్యః = సూర్యునివలె, ఉదగాత్ = ప్రకటితు డగుచున్నాడో, [అతడు]జగతః = చేతనము, చ = మతీయు, తన్దుషః = జడమునగు జగత్తుయొక్క, ఆత్మా = అంతర్యామియై, ద్యావాపృథివీ = ప్రకాశాప్రకాశ స్వరూపమైన జగత్తులందు, అంతరిక్షమ్ = ఆకాశమునందు, ఆ = చక్కగ, అప్రాః = వ్యాప్తుడై ఉండుచున్నాడో, సృష్టిస్థితి సంహరప్రలయముల నొనర్చు నా వ్యాపకబ్రహ్మనే నిరంతర ముపాసించుడు.

ఖావార్థము :-ఈమంత్రమునందు వాచక బుద్ధోపమాలంకార మున్నది, ఏ కర్తృ ఏ అధిష్ఠాత, ఏ యీశ్వరుడు లేకుండా జగత్తు కానేరదు. ఏ బ్రహ్మ సర్వాంతర్యామి, సకలజీవులకు పాపపుణ్యకర్మల ఫలములనిచ్చువాడు, అనంతజ్ఞాన ప్రకాశకుడు నై యున్నాడో అతనినే యుపాసించి సకలమానవులు ధర్మార్థకామమోక్షముల ఫలములను బడయవలయును, ||౪౬|| (౬౭౬)

౬౭౭ ఇమం మేత్యస్య విరూప ఋషిః అగ్నిర్ దేవతా, విరాడ్రాప్తి పంక్తి శ్శస్త్రః, పశ్చిమః స్వరః.

పునర్మమప్యేణ కిం కార్య మిత్యాహ. మానవులేమి చేయవలెను ?

ఇమం మా హి బ్రహ్మీన్ద్రిపాదం ప్రళుభ్య సహస్రాగ్నో మేధాయ చీయమానః ।
మయుం ప్రళుం మేధమగ్నే జుషస్వ తేన చిన్వానః స్తన్వో నిషీద ।
మయుం తే శుగృచ్ఛతు యం ద్విష్మంతం తే శుగృచ్ఛతు ॥ ||౪౭||

ఇమమ్, మా, హి బ్రహ్మీన్, ద్రిపాదమితి ద్వి+పాదమ్, ప్రళుమ్, సహస్రాగ్న
ఇతి సహస్ర+అక్షః, మేధాయ, చీయమానః, మయుమ్, ప్రళుమ్, మేధమ్,
అగ్నే, జుషస్వ, తేన, చిన్వానః తన్వః, ని, సీద, మయుమ్, తే, శుక్,
ఋచ్ఛతు, యమ్, ద్విష్మః, తమ్, తే, శుక్, ఋచ్ఛతు. [47]

పదార్థః :- (ఇమమ్) (మా) (హి బ్రహ్మః) హింస్యః (ద్రిపాదమ్) మనుష్యాదికమ్ (ప్రళుమ్)

చతుష్పాదం గవాదికమ్ (సహస్రాక్షః) అనంభ్యవర్కనః (మేధాయ) సుఖసింగిమాయ (చీయమానః) పర్థమానః (మయుమ్) జాఙ్గలమ్ (పశుమ్) ప్రసిద్ధమ్ (మేఘమ్) పనిత్ర రకమ్ (అగ్నే) పాపర ఇవ మనుష్యజన్మప్రాప్త (జుషన్త) ప్రిడిహి (తేన) చిన్వానః వర్ధమానః (తన్వః) శరీరస్య మధ్యే పుష్టః సన్ (ని) నితరామ్ (సీద) తిష్ఠ (మయుమ్) శస్యాదిహింసకం పశుమ్ (తే) తవ (కుక్) శోకః భావే క్లిష్టమ్ (ఋచ్చతు) ప్రాప్నోతు (యమ్) శతుగ్మిమ్ (ద్విష్ట) అప్రీతయామః (తమ్) (తే) తవ సకాశాత్ (కుక్) శోకః (ఋచ్చతు) ॥౪౭॥ అన్వయః :- మే అగ్నే : పాపక ఇవ మనుష్య : మేధాయ చీయమానః సహస్రాక్ష స్త్వమిమం ద్విపాదం మేదం మయుం పశుం చ మా హింసే తం పశుం జుషన్త తేన చిన్వానః సన్ తన్వో మధ్యే నిషీద. ఇయం తే శుక్లాయ పృచ్చతు. తే తవ యం శత్రుం వయం ద్విష్ట స్తం కుగృచ్చతు. ॥౪౭॥ భావార్థః :- తేనాచి మనుష్యే తోపకారకాః పశవః కదాచిన్త హింసనీయాః కిన్త్యేతాన్ సంపాత్యైతేభ్య ఉపకారం సంగృహ్య సర్వే మనుష్యా ఆనన్దయితవ్యా మై ర్ఙాంగైర్హింసకైః పశు శస్య మనుష్యాణాం హానిః స్యాత్తే తు రాజపురుషై ర్హస్తవ్యా నిగ్రహితవ్యాశ్చ.

॥౪౭॥

పదార్థము :- అగ్నే = అగ్నివలెనుండు మానవుడా! [మానవజన్మము నొందినవాడా] మేధాయ = సుఖప్రాప్తికై, చీయమానః = ముందడుగు వేసినవాడవు, సహస్రాక్షః = వేల రకముల దృష్టిగల వాడవు నగు నీవు, ఇమమ్ ద్విపాదమ్ = ఈ రెండుపాదములుగల మనుష్యులను. మేధమ్ = పవిత్రకారకమగు, మయుమ్ = నన్యములను, పశుమ్ = గవాది పశువులను తీరములను, మా = హింసించకుము, పశుమ్ = ఆ పశువును, జుషన్త = నేపించుము. తేన = ఆ పశువుచే, చిన్వానః = అభివృద్ధియగుచున్నవాడవై, తన్వః = శరీరమునందు. నిషీద = నిరంతరము స్థిరపవు గమ్మ. తే కుక్ = నీ యీ శోకము, మయుమ్ = నన్యనాశకమగు వన్యపశువును, ఋచ్చతు = చేరునుగదా! తే యమ్ = నీయొక్క యే శత్రువును మేము, ద్విష్టః = ద్వేషించెదమో, తమ్ = అతనికి, కుక్ = శోకము, ఋచ్చతు = లభించునుగాక!

॥౪౭॥

భావార్థము :- ఏమానవుడు సర్వోపకారకములగు పశువుల నెన్నటికి హింసించ కూడదు. మతేమనిన వానిని బాగుగ రక్షించవలయును. వానిచే నుపకారమును పొంది యందఱిని ఆనందపఱచ వలయును, ఏ వన్యమృగములచే గ్రామ్యపశువులకు, వ్యవసాయమునకు, మానవులకు హానికలగునో వానిని రాజపురుషులు చంపవలయును, బంధించవలయును.

॥౪౭॥ (౬౭౭)

౬౭౮ ఇమం మేత్యస్య విరూప జుషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చద్భాగిష్ఠి పక్తిః శ్చన్తః, పజ్జహుః స్వరః.

పున రయం మనుష్యః కిం కుర్యా దిత్యాహ. ఆ మనుష్యుడేమి చేయవలెను!

ఇమం మా హిభిసీ రేకశఫం ప్రశుం కనిక్రదం వాజినం వాజినేషు ।

గౌర మారణ్య మను తే దిశామి తేన చిన్వానస్తన్వో ని షీద ।

గౌరం తే కుగృచ్చతు యం ద్విష్ట స్తం తే కుగృచ్చతు ॥ ౪౮॥

ఇమమ్, మా, హిభిసీ, ఏకశఫమిత్యేకశఫమ్, ప్రశుమ్, కనిక్రదమ్, వాజినమ్, వాజినేషు, గౌరమ్, ఆరణ్యమ్, అను, తే, దిశామి, తేన, చిన్వానః, తన్వః, ని, షీద,

గౌరమ్, తే, శుక్, ఋచ్చతు, యమ్, ద్విష్ట్యః, రమ్, లే, శుక్, ఋచ్చతు. [48]

పదార్థః :- (ఇయమ్) (మా) (హింసీః) హింస్యాః (ఏకశఫమ్) ఏకశుభ మశ్వాదికమ్ (పశుమ్) ద్రష్టవ్యమ్ (కనిక్రదమ్) భృశం వికలం ప్రాప్తవ్యథమ్ (వాజినమ్) వేగవస్తమ్ (వాజినేషు) వాజినానాం సంగ్రామాణా మవయవేషు కర్మసు కార్యసిద్ధికరమ్ (గౌరమ్) గౌరవర్థమ్ (ఆరణ్యమ్) ఆరణ్యే భవమ్ (అను) (తే) తుభ్యమ్ (దిశామి) ఉపదిశామి (తేన) (చిన్వానః) వర్తమానః (తన్వః) శరీరస్య మధ్యే (ని) (నిద) (గౌరమ్) (తే) ఇత్యాది పూర్వవత్. ||౪౮|| అన్వయః :- హే మనుష్యః త్వం వాజినేష్విమమేకశఫం కనిక్రదం వాజినం పశుం మా హింసీ ఈశ్వరోఽహం తే తుభ్యం యమారణ్యం గౌరం పశు మనుదిశామి తేన చిన్వానః సన్వస్తన్వో మధ్యే నిషీద, తే తవ సకాశాద్ గౌరం శుగ్గుచ్చతు యం వయం ద్విష్ట్యస్తం తే శుగ్గుచ్చతు. ||౪౮|| భావార్థః :- మనుష్యై రేకశఫా అశ్వాదయః పశవః కదాచిన్నో హింస్యాః. న చోపకారకా ఆరణ్యాః యేషాం హననేన జగతో హని రక్షణే నోపకారశ్చ భవతి తే సదైవ పాలనీయా హింస్రాశ్చ హస్తవ్యాః. ||౪౮||

పదార్థము :- రాజా! నీవు, వాజినేషు = సంగ్రామకార్యములందు, ఇయమ్ ఏకశఫమ్ = ఒంటి దెక్కగలదియు, కనిక్రదమ్ = వెతనొంది జాగుగ వికలమైనదియు. వాజినమ్ పశుమ్ = చూడదగినది, వేగవంతమునగు నశ్వాది పశుజాతిని, మా హింసీ = హింసించకుము. ఈశ్వరు డనైన నేను, తే = నీకొఱకు, యమ్ ఆరణ్యమ్ = ఏ ఆరణ్యకమైన, గౌరమ్ = గౌరవకువును, దిశామి = శిక్షగఱపుచున్నానో, తేన = తద్రక్షణచే, చిన్వానః = వృద్ధిని పొందుచున్నవాడవై, తన్వః = శరీరమునందు. నిషీద = నిరంతరము స్థిరుడవగుము, తే = నీయొక్క, శుక్ = శోకము, గౌరమ్ ఋచ్చతు = తెల్లని రంగుగల పశువునకు లభించునుగాక మతియు, యమ్ = ఏశత్రువును మేము, ద్విష్ట్యః = ద్వేషించెదమో, తమ్ = అతనికి, తే = నీనుండి, శుక్ = శోకము, ఋచ్చతు = లభించునుగాక! ||౪౮||

భావార్థము :- మానవులు ఒంటిదెక్కగలిగిన అశ్వాదిపశువులను, ఉపకారకములగు వన్యపశువులనెన్నటికీ హింసించగూడదు, వేనిని చంపుటచే లోకమునకు హాని, వేనిని చంపకుండుటచే లోకోపకారము జరుగునో వానిని నిరతము పోషించవలయును, హానికారక పశువులను చంపవలయును.

౬౭౯ ఇమం సాహస్ర మిత్యన్య విరూప ఋషిః. అగ్నిర్ దేవత, కృతి శృత్వః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కే పశవో నోఽహింసనీయా హింసనీయాశ్చేత్యాహ.

మానవు లే పశువులను చంపగూడదు? వేనిని చంపవచ్చును?

ఇమ¹సా²హ³స్ర⁴స⁵త⁶ధార⁷ముత్సం⁸వ్యచ్యమాన⁹స¹⁰రిరస్య¹¹మధ్యే¹².
 పు¹తం²దుహ³నా⁴మదితిం⁵జనాయా⁶గ్నే⁷మా⁸హి⁹సీః¹⁰పర¹¹మే¹²వ్యోమన్¹³.
 గ¹వయ²మారణ్య³మనుతే⁴దిశామి⁵తేన⁶చిన్వాన⁷స్తన్వో⁸నిషీద⁹.
 గ¹వయ²నే³శుగ్గుచ్చతు⁴యం⁵ద్విష్ట్యస్తం⁶తే⁷శుగ్గుచ్చతు. ||౪౯||

ఇమమ్, సాహస్రమ్, శతధారమితి శత+ధారమ్, ఉత్పమ్, వ్యచ్యమానమితి
 ఏ+అచ్యమానమ్, సరిరస్య, మధ్యే, పుతమ్, దుహనామ్, అదితిమ్,

జనాయ, అగ్నే, మా, హింసీః, పరమే, వ్యోమన్నిత్ర వి + ఓమన్, గవ
యమ్, ఆరణ్యమ్ అను, తే, దిశామి, తేన, చిన్వానః, రస్తస్వి, ని, సీద,
గవయమ్, తే, శుక్, ఋచ్చతు, యమ్, ద్విష్టః, తమ్, తే శుక్, ఋచ్చతు.

పదార్థః :- (ఇమమ్) (సాహస్రమ్) సహస్రస్యానం ఖ్యాతానాం సుఖానామయం సాధకస్తమ్
(శతధారమ్) శతమనంఖ్యాతా దుగ్ధధారా యస్మాత్తమ్ (ఉత్సమ్) కూపమివ పాలకం గవాదికమ్
(వ్యచ్యమానమ్) వివిధప్రకారేణ పాలనీయమ్ (సరిరస్య) అస్తరిక్షస్య (మధ్యే) (ఘృతమ్) ఆజ్యమ్
(దుహానామ్) ప్రపూరయంతీమ్ (అదితిమ్) అఖండనీయాం గామ్ (జనాయ) మనుష్యాద్యాయ ప్రాణినే
(అగ్నే) వివేకప్రాప్తోపకారప్రకాశక రాజన్ (మా) హింసీః (పరమే) ప్రకృష్టే (వ్యోమన్)
వ్యోమ్ని వ్యాప్తే న్తరిక్షే వర్తమానామ్ (గవయమ్) గోసదృశమ్ (ఆరణ్యమ్) (అను) (తే) (దిశామి)
(తేన) (చిన్వానః) పుష్టః సన్ (తస్యః) (ని) (సీద) (గవయమ్) (తే) (శుక్) శోకః (ఋచ్చతు)
(యమ్) (ద్విష్టః) తమ్ (తే) (శుక్) (ఋచ్చతు) ॥౪౯॥ అన్వయః :- హే అగ్నే! త్వం జనా
యేమం సాహస్రం శతధారం వ్యచ్యమాన ముత్సమివ వీర్యసేవకం వృషభం ఘృతం దుహానా మది
తిం దేనుం చ మా హింసీ స్తే తుభ్య మవర మారణ్యం గవయ మనుదిశామి తేన పరమే వ్యోమన్
సరిరస్య మధ్యే చిన్వానః సంస్తన్వో నిషీద, తం గవయం తే శుగృచ్చతు యన్తే శత్రుం వయం
ద్విష్టస్తమతి శుగృచ్చతు శోకః ప్రాప్తోతు. ॥౪౯॥ భావార్థః :- అత్ర వాచర లుప్తోపమా
లంకారః. రాజమనుష్యా యేభ్యో వృషాదిభ్యః కృష్యాదీని కర్మాణి భవన్తి. యాభ్యో గవాదిభ్యో
దుగ్ధాదిపదార్థా జాయన్తే యైః సర్వేషాం రక్షణం భవతి తే కదాచిన్నైవ హింసనీయాః. య ఏచాన్
హింస్య స్తేభ్యో రాజాదన్యాయేశా అతిదణ్ణం దద్యుర్యే చ జ్ఞాజ్ఞలా గవయాదయో ప్రజాహానిం రుర్య
స్తే హస్తవ్యాః.

॥౪౯॥

పదార్థము:- అగ్నే = దయ[వివేకము]నుపొందిన పరోపకారి రాజాః నీవు, జనాయ = మనుష్యాది
ప్రాణులకై, ఇమమ్ = ఈ, సాహస్రమ్ = అనంత సుఖములకు సాధనము, శతధారమ్ = అనంత
దుగ్ధధారలకు నిమిత్తము, వ్యచ్యమానమ్ = ఎన్నియో విధముల పాలించదగినది. ఉత్సమ్ = టావి
వలె రక్షించునదియు నగు వీర్యసేవక వృషభమును, ఘృతమ్ దుహానామ్ = నేణిని పూరించునదియు
అదితిమ్ = చంపదగనిదియు నగు నావును, మా హింసీః = హింసించకుము, మణియు, తే = నీరాజ్య
మందు, ఆరణ్యమ్ గవయమ్ = ఆవుమాదిరిగ నుండు పౌలములను పాడుచేయు నే పన్యగవయ మున్న
దో దానిని, అనుదిశామి = ఉపదేశించుచున్నాను, తేన = దానిని చంపుటవలన సురక్షితమైనట్టి యన్న
ముచే, పరమే వ్యోమన్ = ఉత్కృష్టుడు సర్వవ్యాపకుడు నగు పరమాత్మయందు, సరిరస్య మధ్యే =
విస్తృతము వ్యాపకమునగు నాశాశమధ్యమన, చిన్వానః = శుద్ధినిపొందిన నీవు, తస్యః = శరీరము
మధ్య, నిషీద = నివసించుము. తే శుక్ = నీశోకము, తమ్ గవయమ్ ఋచ్చతు = ఆగవయము
(గురుబోతు)ను చెందునుగాక! యమ్ తే = నీయొక్క యే శత్రువును, ద్విష్టః = మేముద్వేషించె
దమో అతనికొకాడ, శుక్ ఋచ్చతు = శోకము ప్రాప్తించునుగాక?

॥౪౯॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. రాజపురుషులారా ! ఏ
యెట్లు మొదలై నవానిచే పృష్ఠాదికర్మలు జరుగుచున్నవో, ఏ గవాయలచే దుగ్ధఘృతాదులైన పదార్థములు
లభించుచున్నవో, వేనిచే సకలజంతువుల రక్షణము జరుగుచున్నదో అవి యెన్నటికి హిం

సింహదగినవి కావు. ఏవ రీ యుపకారజంతువులను చంపుదురో వారిని రాజు న్యాయాధీశుడు బాగుగా దండించవలయును. ప్రజలకు హానికలిగించు వన్యగవయాది మృగము లేవి యున్నవో వానిని వధించ వచ్చును.

॥౯౯॥ (౭౯౯)

౬౮౦ ఇమ మూర్ధాయ మిశ్యన్య విభావ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, పృథిశ్శున్య నిహరః స్వరః. పునః కే పశువో న హింక్యా హింస్యాశ్చేత్వాహ. ఏ పశువులు హింస్యములేవి యహింస్యములు? ఇమ మూర్ధాయం వరుణస్య నాభిం త్వచం పశూనాం ద్విపదాం చతుష్పదామ్ । త్వష్టః ప్రజానాం ప్రథమం జనిత్రమగ్నే మా హిభిషీః పరమే వ్యోమన్ । ఉష్మ మారణ్య మను తే దిశామి తేన చిన్వాన నన్వో నషీద । ఉష్మం రే శుగృచ్ఛతు యం ద్విష్మంతం రే శుగృచ్ఛతు ॥ ॥౧౦౦॥

ఇమమ్, మూర్ధాయమ్, వరుణస్య, నాభిమ్, ప్రిచ్ఛమ్, ప్రశూనామ్, ద్విపదామితి ద్వి + పదామ్, చతుష్పదామ్, చతుఃపదామితి చతుః + పదామ్, త్వష్టః, ప్రజానామితి ప్ర + జానామ్, ప్రథమమ్, జనిత్రమ్, అగ్నే, మా, హిభిషీః, పరమే, వ్యోమన్నితి వి + భుమన్, ఉష్మమ్, ఆరణ్యమ్, అను, తే, దిశామి, తేన, చిన్వానః, తన్వః, ని, నీద, ఉష్మమ్, రే, శుక్, ఋచ్ఛతు, యమ్, ద్విష్మంతః, రమ్, రే, శుక్, ఋచ్ఛతు. [50]

పదార్థః :- (ఇమమ్) (మూర్ధాయమ్) అనిమ్ (వరుణస్య) పరస్య ప్రాప్తవ్యస్య సుఖస్య (నాభిమ్) నిబన్ధనమ్ (త్వచమ్) (పశూనామ్) (ద్విపదామ్) (చతుష్పదామ్) త్వష్టః సుఖప్రకాశకస్య (ప్రజానామ్) (ప్రథమమ్) ఆదిమమ్ (జనిత్రమ్) ఉత్పత్తినిమిత్తమ్ (అగ్నే) (మా) (హింసీ) హింస్యాః (పరమే) (వ్యోమన్) (ఉష్మమ్) (ఆరణ్యమ్) అరణ్యే భవమ్ (అను) (తే) (దిశామి) (తేన) (చిన్వానః) (తన్వః) (ని) (నీద) (ఉష్మమ్) ఇత్యాది పూర్వవత్. ॥ ౧౦౦ ॥ అన్వయః :- హే అగ్నే ! ప్రాప్తవిద్య రాజం స్తవ్విమం వరుణస్య నాభిం ద్విపదాం చతుష్పదాం పశూనాం త్వచం త్వష్టః ప్రజానాం ప్రథమం జనిత్రం పరమే వ్యోమ స్వర్తమాన మూర్ధాయం మా హింసీ. తే యం ధన్యహింసకమారణ్య ముష్ట్రం హను మనుదిశామి తేన చిన్వానః సన్వో నన్వో మధ్యే నషీద. తే శుగరణ్య ముష్ట్రమ్ చ్చతు యం తే ద్వేష్టారం వయం ద్విష్మంతం శుగృచ్ఛతు. ॥ ౧౦౦ ॥ భావార్థః :- హే రాజన్ ! యేషా మవ్యాదీనాం లోమాని త్వగపి మనుష్యాణాం సుఖాయ ప్రభవతి య ఉష్మా ధారం చహన్తో మనుష్యాన్ సుఖయన్తి తాన్ యే హనుమిచ్చేయ స్తే జగత్పితౄ విశ్వేయాః సమ్యగ్ వజ్రసియాశ్చ యే చారణ్యా ఉష్మా హానికరా కైఽపి గణనీయాః. ॥ ౧౦౦ ॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్యను పొందినరాజా ! సివు, వరుణస్య = హింహదగిన శ్రేష్ఠసుఖ మును. నాభిమ్ = సంయోగ మొనర్చునదియగు, ద్విపదామ్ = రుద్రేంద్రకాళ్లుగలిగిన మనుష్యులను పక్షులను, చతుష్పదామ్ = నాలుగుకాళ్లుగలిగిన, పశూనామ్ = పశువులను. త్వచమ్ = తోలుతోగట్టు నదియు; త్వష్టం ప్రజానామ్ = సుఖప్రకాశకడగు నీశ్వరుని ప్రజలకు; ప్రథమమ్ జనిత్రమ్ =

మొదటి ఉత్పత్తినిమిత్రమును, పరమే వ్యోమన్ = ఉత్తమాకాశమునందు విహరించునదియునగు, ఇమమ్ ఉర్థాయమ్ = ఈ గొట్టమొదలైనవానిని, మా హింసీ = చలవకుము. తే = నీకై యాశ్వ రుదనైన నేను, యమ్ ఆర్యమ్ ఉష్ఠ్విమ్ అనుదిశామి = [ధాన్యహింసకమగు]నే యడవియొంటెను [చంపుటకు] చెప్పచున్నానో, తేన = దానిని[చంపుటచే] సురక్షించబడిన అన్నాదులతో, చిన్వానః = వృద్ధివొందుచు, తన్వః = శరీరమునందు, నిషీద = నివసించుము. తే శుక్ = నీశోకము ఆ వన్యోష్ఠమును, ఋచ్చతు = పొందునుగాక : ఏదేవులపట్ల, ద్విష్మః = ఆప్రితిగ మేము సంఘరించెదమె. తమ్ = అతనికి, తే శుక్ ఋచ్చతు = నీశోకము చెందును గాక : ॥౫౦॥

భావార్థము :—రాజా : గొట్టమొదలగు నేప్రాణుల చర్మము (ఉన్నియు) మానవులకు సుఖమును కల్పించగలవో, బరువులను మోయుచు నే యొంటెలు మానవులకు సుఖము నిచ్చుచున్నవో వాని నే దుష్టులు సంహరింపదలచుదురో వారిని జగత్తునకు పీడగలిగించువారని భావించవలయును. అట్టివారిని బాగుగ దండించవలయును. [హానికరములగు నే యడవియొంటెలున్నవో వానిని బాగుగా దండించవలయును.] ॥౫౦॥ (౬౮౦)

౬౮౦ అజ ఇత్యన్య విరూప ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భుక్తికృతి శ్చన్తః, నిషాదిః స్వల్లః.

పునర్మనుష్యైః తే పశవో న హస్తవ్యా తే చ హస్తవ్యా ఇత్యాహ.

మానవు లే పశువులను సంహరించకూడదు ? వేనిని సంహరించవలెను ?

అజో హ్యగ్నే రజనిష్ఠ శోకాత్తో అపశ్య జ్జనితార మగ్రే ।

తేన దేవా దేవతా మగ్ర మాయ సేన రోహ మాయన్నుప మేధ్యాసః ।

శరభ మారణ్య మను తే దిశామి తేన చిన్వానః సన్న్వో నిషీద ।

శరభం లే శుగృచ్ఛతు యం ద్విష్మస్తం లే శుగృచ్ఛతు ॥ ॥౫౧॥

అజః, హి, అగ్నేః, అజనిష్ఠ, శోకాత్, సః, అపశ్యత్, జ్జనితారమ్, అగ్రే, తేన,

దేవాః, దేవతామ్, అగ్రమ్, ఆయన్, తేన, రోహమ్, ఆయన్, ఉప, మేధ్యాసః,

శరభమ్, ఆరణ్యమ్, అను, తే, దిశామి తేన, చిన్వానః, తన్వః, ని, సీద, శరభమ్,

తే, శుక్, ఋచ్చతు, యమ్, ద్విష్మః, తమ్, లే, శుక్, ఋచ్చతు. [51]

పదార్థః :—(అజః)చాగః(హి)ఖలు (అగ్నేః) పాపకాత్(అజనిష్ఠ) జాయతే (శోకాత్)(సః) (అపశ్యత్)పశ్యతి (జనితారమ్) ఉత్పాదకమ్ (అగ్రే) (తేన) (దేవాః)విధ్యాంసః(దేవతామ్)దివ్యగుః తామ్ (అగ్రమ్)ఉత్తమం సుఖమ్ (ఆయన్) యన్తి (ప్రాప్నువన్తి (తేన)(రోహమ్) ప్రాదుర్భావమ్ (ఆయన్) (ప్రాప్నువన్తః)(ఉప)(మేధ్యాసః) పవిత్రాః సన్తః (శరభమ్) శల్యకమ్(ఆరణ్యమ్)జంగలో త్పన్నమ్(అను)(తే)(దిశామి)(తేన)(చిన్వానః) అగ్రే పూర్వపత్. ॥౫౧॥ అన్వయః :— హే రాజంస్తస్యం యో హ్యజో అజనిష్ఠ సోఽగ్రే జనితార మపశ్యత్. యేన మేధ్యాసో దేవా అగ్రం దేవతాం సుఖ ముపాయన్ యేన రోహ ముపాయన్ తేనోత్తమ గుణా మగ్రం సుఖం తేన వృద్ధిం చ ప్రాప్నుహి యమారణ్యం శరభం తేననుదిశామి తేన చిన్వానః సంస్తన్వో నిషీద తం తే శుగృ

చ్చతు యం తే తవారిం వయం దిష్మంతం శోకాదగ్నేః కుగృచ్ఛతు. ॥౨౧॥ భావార్థః:-రాజు జన్మ రజాదీనవాత్సా సంరక్ష్యతే ఉపకారాయ సంయోజనీయాః. యే కుభ పశుపక్షిహింసకా భవే యుస్తే భృశం తాదనీయాః, యది శబ్దకీ హానికారికా స్యాత్తర్హి సా ప్రజాపాలనాయ హస్తవ్యా.

పదార్థము:-రాజన్ = రాజా : నీవు. హి = నిశ్చయముగ, అజః అజనిష్ట = ఏ మేకపోతు పుట్టుచున్నదో, సః = అది. అగ్రే = ప్రథమముగ, జనితారమ్ = ఉత్పాదకుని, అపశ్యత్ = చూచుచున్నది, దేనిచే. మేధ్యానః దేవాః = పవిత్రులైన విద్వాంసులు, అగ్రమ్ = ఉత్తమసుఖమును మఱియు, దేవతామ్ = దివ్యగుణములను, ఉపాయన్ = తేలికగా పొందుచున్నారో, దేనిచే, రోహమ్ = వృద్ధియుక్త ప్రసిద్ధిని, ఆయన్ = పొందుచున్నారో, తేన = దానితో ఉత్తమగుణములను ఉత్తమసుఖములను మఱియు, తేన = దానితో వృద్ధిని పొందుము. అరణ్యమ్ శరభమ్ = ఏ అడవిమల్ల పంది, తే = నీ ప్రజకు హానికరించుచున్నదో దానిని, అనుదిశాం = చెప్పుచున్నాను. తేన = దాని నుండి రక్షించబడిన పదార్థముతో, చిన్నానః = వృద్ధి నొందుచు. తస్యః = శరీరమునందు, నిషేద = నివసించుచు, మునిషు. తమ్ శరభమ్ = ఆ శర్భమునకు, తే గత్ యుచ్చతు = నిశోకము చేపారునుగదా! లే యమ్ ద్విష్టుః = నీ యే శత్రువును మేము ద్వేషించుచు మోచకనిది, శోకాత్ అగ్నిః = శోకాగ్నికంటె మించిన. కుక్ = మహాశోకము, యుచ్చతు = కలుగుగదా! ॥౨౧॥

భావార్థము:-రాజపురుషులు మానవులు మేకలను [నెమరుమొదలగు శ్రేష్ఠములను] హింసించగూడదు, వానిని రక్షించి యుపకారములందు సంయోగపఱచవలయును, మంచి కుశలులను మంచి పక్షులను చంపువారిని దాగుగ దండంచవలయును. పొలములను పొడుచేయు ముళ్ల పంది మొదలగున వేది యున్నవో వానిని ప్రజారక్షణార్హమై హింసించవలయును. ॥౨౧॥

౬౮౨ త్వం యవిష్టః పృథ్వీశాః జుషిః, అగ్ని రేవతా, విశ్వద్దాయతీః వస్తాః, వక్షాః స్వరః పునః కీదృశా రక్ష్య హింసనీయాశ్చేత్సాహి.

ఎటువంటి పశువుల రక్షణీయములు? ఎటువంటి హింసకరములు?

త్వం యవిష్ట దాకుష్టో నృఘః పాహి శృణుధీ గిరః । రక్ష త్రోకముత త్మనా ॥
త్వమ్, యవిష్ట, దాకుష్టః, నృఘన్, పాహి, శృణుధి.గిరః, రక్ష, త్రోకమ్, ఉత్త, త్మనా.

పదార్థః:-(త్వమ్)(యవిష్ట) అలివయేన యవన్(దాకుష్ట)సుఖదాతృవాన్(నృఘన్) ధర్మనేతృవా మనుష్యాన్. అర్హి నృఘన్ పే ఇతి రురాడేశః పూర్వస్యానునాసికత్వం చ (పాహి) (శృణుధి) అత్ర హేర్త్యాదేహోఽన్యేషామపి దీప్తిః(గిరః)నత్యా దావః. అత్ర ద్వ్యవోఽతస్మిన్ ఇతి దీప్తిః (తోకమ్)అపర్యమ్ (ఉత్త) అపి (త్మనా)ఆర్మివా. ॥౨౨॥ అర్హి-యః:-హి యవిష్ట : త్వం సంరక్షితైరేతైః సుఖధి దాకుష్టో నృఘాహి. ఇమా గిరః శృణుధి త్మనా మనుష్యాణా ముత పశునా తోకం రక్ష. ॥౨౨॥ భావార్థః:-యే మనుష్యా మనుష్యాదిరక్షకాన్ పశూన్ వర్తయన్తే కరుణామయా సుపదేశాన్ శృణ్వన్తి శ్రావయన్తి చ అర్హిణం సుఖం లభిన్తే. ॥౨౨॥

పదార్థము:- యవిష్ట = మంచి పడుచువాడా; త్వమ్ = నీవు సురక్షితములైన యీ పశువుల ద్వారా, దాకుష్టః = సుఖమునొనగూడుచును, నృఘన్ = ధర్మరక్షకులనగు మనుష్యులను. పాహి = రక్షించుము. గిరః = ఈసత్యవాణులను, శృణుధి = వినుము, త్మనా = నీయాత్మతో మనుష్యులకువులను, ఉత్త = మఱియు పశువులయొక్క, తోకమ్ = శిశువులను, రక్ష = రక్షించుము. ॥౨౨॥

భావార్థము : ఏ మానవులు మనుష్యులను రక్షించు పశువులను పెంపొందజేయుచున్నారో, కరుణామయములగు నుపదేశములను వినుచున్నారో, వినుపించుచున్నారో వారు అంతరికాత్మికసుఖమును పొందుచున్నారు. ||౫౨|| (౬౮౨)

౬౮౩ అపాం త్వేమన్మిత్వస్యోకనాన్యః ఆపో దేవతాః, పూర్వస్య వ్యాప్త్యా పంక్తి శ్చందః, పశ్చాదుః స్వరః.

సరిరేత్వేతి మధ్యస్య వ్యాప్త్యా బగతీ చందః, నిపాః స్వరః.

గాయత్రీజేత్యుత్తరస్య నిష్పద్మాహ్ని వల్క్లి శ్చందః, పశ్చాదుః స్వరః.

అధాధ్యేత్యుజనా నధ్యావకాః కి ముపదిశేయ రిశ్యాహ. అధ్యేతలకు అధ్యావకులేమి ఉపదేశించవలెను.

అపాం త్వేమన్మైనదయామ్యపాం త్వోద్మన్నదయామ్యపాన్వా భస్మన్నద
యామ్యపాం త్వా జ్యోతిషి సాదయామ్యపాం త్వా యనే సాదయామ్యర్జవే
త్వా సదనే సాదయామి సముద్రే త్వా సదనే సాదయామి ।

సరీరే త్వా సదనే సాదయామ్యపాం త్వా క్షయే సాదయామ్యపాం త్వా సధిషి
సాదయామ్యపాం త్వా సదనే సాదయామ్యపాం త్వా సద్ధస్తే సాదయామ్యపాం
త్వా యోసా సాదయామ్యపాం త్వా పురీషే సాదయామ్యపాం త్వా పాథసి
సాదయామి గాయత్రేణ త్వా చన్దసా సాదయామి త్రైస్తుభేన త్వా చన్దసా
సాదయామి జాగతేన త్వా చన్దసా సాదయామ్యస్తుభేన త్వా చన్దసా
సాదయామి పాక్ష్మీన త్వా చన్దసా సాదయామి ॥ ||౫౩||

అపామ్, త్వా, ఏమన్, సాదయామి, అపామ్, త్వా, ఓద్మన్, సాదయామి,
అపామ్, త్వా, భస్మన్, సాదయామి, అపామ్, త్వా, జ్యోతిషి, సాదయామి,
అపామ్, త్వా, అయనే, సాదయామి, అర్జవే, త్వా, సదనే, సాదయామి, సముద్రే,
త్వా, సదనే, సాదయామి, సరీరే, త్వా, సదనే, సాదయామి, అపామ్, త్వా, క్షయే,
సాదయామి, అపామ్, త్వా, సధిషి, సాదయామి, అపామ్, త్వా, సదనే, సాద
యామి, అపామ్, త్వా, సద్ధస్త ఇతి సద్ధ+స్తే, సాదయామి, అపామ్, త్వా,
యోసా, సాదయామి, అపామ్, త్వా, పురీషే, సాదయామి, అపామ్, త్వా,
పాథసి, సాదయామి, గాయత్రేణ, త్వా, చన్దసా, సాదయామి, త్రైస్తుభేన,
త్రైస్తుభేనైతి త్రైస్తుభేన, త్వా, చన్దసా, సాదయామి, జాగతేన, త్వా, చన్దసా,

సాదయామి, అనుష్ఠితేన, అనుష్ఠితేనాను+స్తుథేన, త్వా, ఛన్దసా, సాద
యామి, పా స్థేన, త్వా, ఛన్దసా, సాదయామి. [53]

పదార్థః :- (అపామ్) ప్రాజానాం రక్షణే (త్వా) త్వామ్ (ఏమన్) ఏవీతి గచ్ఛతి తస్మిన్ వాయూ
(సాదయామి) స్థావయామి (అపామ్) జలానామ్ (త్వా) ఓద్యన్ ఓషధిషు (సాదయామి) (అపామ్) ప్రా
ప్తానాం కాష్ఠాదీనామ్ (త్వా) భస్మన్ భస్మవ్యధ్రే. అత్ర సర్వత్ర సప్తమిబక్తే (సాదయామి) (అపామ్)
వ్యాప్తువతాం విద్యుదాదీనామ్ (త్వా) జ్యోతిషి విద్యుతి (సాదయామి) (అపామ్) అంతరిక్షస్య (త్వా)
(అయనే) భూమా (సాదయామి) (అర్హవే) ప్రాణే (త్వా) (సదనే) స్థాతవ్యే (సాదయామి) (సముద్రే)
మనసి (త్వా) (సదనే) గర్భవ్యే (సాదయామి) సరిరే వాచి (త్వా) (సదనే) ప్రాప్తవ్యే (సాదయామి)
(అపామ్) ప్రాప్తవ్యానాం సదానామ్ (త్వా) క్షయే చక్షుషి (సాదయామి) (అపామ్) (త్వా) (సదిషి)
సమానాన్ శబ్దాన్ శబ్దాంతి యేన తస్మిన్ శోతే (సాదయామి) (అపామ్) (త్వా) (సదనే) దివి (సాద
యామి) (అపామ్) (త్వా) (సదస్త్రే) అస్త్రిక్షే (సాదయామి) (అపామ్) (త్వా) (యోనౌ) సముద్రే (సాద
యామి) (అపామ్) (త్వా) (పురిషే) సితతాసు (సాదయామి) (అపామ్) (త్వా) (పాచి) అన్నే (సాద
యామి) (గాయత్రేణ) గాయత్రీనిర్మితేన (త్వా) (ఛన్దసా) స్వచ్ఛేనార్ద్రేన (సాదయామి) (తైత్తిథేన)
త్రిష్టవ్ ప్రోక్షేన (త్వా) (ఛన్దసా) (సాదయామి) (జాగతేన) జగత్కుక్షేన (త్వా) (ఛన్దసా) (సాద
యామి) (అనుష్ఠితేన) అనుష్ఠితకచితేన (త్వా) (ఛన్దసా) (సాదయామి) (పాంక్షేన) ఎంక్షివృత్తాతేన
(త్వా) (ఛన్దసా) (సాదయామి) సంస్థావయామి. ॥౫౩॥ అన్వయః :- హే మనుష్య! యథా
శిక్షకోఽహమపామేమంతస్త్వా సాదయామ్యపామోవృంతస్త్వా సాదయామ్యపాం భస్మంతస్త్వా సాద
యామ్యపాం జ్యోతిషి త్వా సాదయామ్యపామయనే త్వా సాదయామ్యర్థవే సదనే త్వా సాదయామి
సముద్రే సదనే త్వా సాదయామి సరిరే సదనే త్వా సాదయామ్యపాం క్షయే త్వా సాదయామ్యపాం
సదిషి త్వా సాదయామ్యపాం సదనే త్వా సాదయామ్యపాం సదస్త్రే త్వా సాదయామ్యపాం యోనౌ
త్వా సాదయామ్యపాం పురిషే త్వా సాదయామ్యపాం పాచి త్వా సాదయామి గాయత్రేణ ఛన్దసా త్వా
సాదయామి తైత్తిథేన ఛన్దసా త్వా సాదయామి జాగతేన ఛన్దసా త్వా సాదయామ్యనుష్ఠితేన ఛన్దసా
త్వా సాదయామి పాంక్షేన ఛన్దసా త్వా సాదయామి ఎంక్షేన వర్తస్య. ॥౫౩॥ భావార్థః :
విద్యద్భిః సర్వాన్ పురుషాంత్రీయశ్చ వేదానభ్యావ్య జగత్స్థానాం వాయుదిసదార్థానాం విద్యామి
విపుణీకృత్య తేభ్యః ప్రయోజనసాదనే ప్రవర్తనీయాః.

॥౫౩॥

పదార్థము :- మానవుడు : ఎటుల శిక్షకుడనైన నేను, అపామ్ = ప్రాణముల రక్షణమి క్షము,
ఏమన్ = గమనశీలవాదయవునందు, త్వా = నిన్ను, సాదయామి = స్థాపించుచున్నానో, అపామ్ =
జలములయొక్క, ఓద్యన్ = ఆర్ద్రతాయు క్రౌషదులందు, త్వా సాదయామి = నిన్ను స్థాపించుచున్నా
నో, అపామ్ = లభించిన కాష్ఠాదుల, భస్మన్ = భస్మమునందు, త్వా సాదయామి = నిన్ను సంయు
క్తపఞ్చుచున్నానో, అపామ్ = వ్యాప్తమైన విద్యుదగ్నియొక్క, జ్యోతిషి = ప్రకాశమునందు, త్వా
సాదయామి = నిన్ను నియుక్తమొనర్చుచున్నానో, అపామ్ = అవకాశముగల, అయనే = స్థానము
నందు, త్వా = నిన్ను, సాదయామి = కూర్చొనబెట్టుచున్నానో, సదనే = స్థితియొగ్గమగు, అర్హవే
= ప్రాణవిద్యయందు, త్వా సాదయామి = నిన్ను సంయుక్తపరచుచున్నానో, సదనే = గమనశీల
మగు, సముద్రే = మనస్సుయొక్క విషయమున, త్వా సాదయామి = నిన్ను సంబద్ధమొనర్చుచున్నానో,

సదనే = పాప్తయోగ్యమగు, సరిరే = వాణివిషయమునందు. త్వా సాదయామి = నిన్ను సంయుక్త మొనర్చుచున్నానో, అపామ్ = పొందగగిన పదార్థములకు సంబంధించిన, క్షయే = ఇంటియందు, త్వా సాదయామి = నిన్ను స్థాపించుచున్నానో, అపామ్ = అనేకవిధముల వ్యాప్తమైన శబ్దములనంబంధమైన, సధిషి = జీవమనేక శబ్దములను ఒకేసారివినుటకు సాధనమైన కర్తవ్యముల విషయమునందు, త్వా సాదయామి = నిన్ను స్థితమొనర్చుచున్నానో. అపామ్ = జలమయొక్క, సదనే = అంతరిక్ష రూపస్థానము నందు, త్వా సాదయామి = స్థాపించుచున్నానో. అపామ్ సధస్తే = జలముల తుల్య స్థానమునందు, త్వా సాదయామి = నిన్ను స్థాపించుచున్నానో, అపామ్ యోనా = జలముల సముద్రమునందు. త్వా సాదయామి = నిన్ను నియుక్తమొనర్చుచున్నానో. అపామ్ పురీషే = జలముల ఇసుకయందు, త్వా సాదయామి = నిన్ను నియమించుచున్నానో అపాం పాథసి = నీటియన్నములో, త్వాసాదయామి = నిన్ను ప్రేరేపించుచున్నానో. గాయత్రేణ చందసా = గాయత్రీ ఛందస్సునుండి వెడలి నస్వరంత్రార్థముతో. త్వా సాదయామి = నిన్ను నియుక్తపఱచుచున్నానో. త్రైపుధేన చందసా = త్రిష్టుప్తమంత్రమునందు చెప్పబడిన కుద్ధమైన అర్థముతో. త్వా సాదయామి = నిన్ను నియోగించుచున్నానో, జాగతేన చందసా = జగతీఛందస్సులో చెప్పబడిన ఆనందదాయకమగు నర్థముతో, త్వా సాదయామి = నిన్ను నియుక్తమొనర్చుచున్నానో. ఆనుష్టుప్తేన చందసా = అనుష్టుప్త మంత్రమునందు చెప్పబడిన కుద్ధార్థముతో, త్వా సాదయామి = నిన్ను ప్రేరేపించుచున్నానో. పాంక్తేన చందసా = పంక్తిమంత్రమున ప్రకాశితమైన నిర్మలార్థముతో, త్వా సాదయామి = నిన్ను ప్రేరేపించుచున్నానో, అటులనే నీవు వర్తించుము.

॥౫౩॥

భావార్థము :- విద్వాంసులు సకల శ్రీ పురుషులకు వేదమును చదివింపి, లోకస్థ వాయ్యాది పదార్థముల విద్యయందు నిపుణులుగ నొనర్చి వానివలన ప్రయోజనము సాధించుటకై ప్రవృత్తులుకావలయును.

౧౮౪ అయం పుర ఇత్యస్యోశా ఋషిః, పాప్తా దేవతాః, స్వరాద్వ్యాప్తి జగతీ చక్షః, విషాదః స్వరః.

అవ మనుష్యైః సృష్టేః సకాశాత్ కే క ఉపకారా గ్రాహ్యో ఇత్యాహ.

మానవులు సృష్టినుండి యేయే ఉపకారములు గ్రహించవలయును ?

అయం పురో భువస్తస్య పాప్తా భావాయనో వస్తస్తః ప్రాణాయనో
గాయత్రీ వస్తస్తీ గాయత్ర్యై గాయత్రం గాయత్రా దుపాక్షకు రుపాక్షో
స్త్రీ పృథ్ త్రివృతో రథ నరం వసిష్ఠ ఋషిః । ప్రజాపతిగృహీతయా
త్వయాప్రాణం గృహ్ణామి ప్రజాభ్యః ॥

॥౫౪॥

అయమ్, పురః, భువః, తస్య, పాప్తాః, భావాయన ఇతి భావ+అయనః,
వస్తస్తః, పాప్తాయన ఇతి ప్రాణ+అయనః, గాయత్రీ, వస్తస్తీ, గాయత్ర్యై,
గాయత్రమ్, గాయత్రాత్, ఉపాక్షకుర్యుప+అభ్యక్షుః, ఉపాక్షోరిత్యుప+
అభ్యక్షోః, త్రివృద్ధి త్రి+వృత్, త్రివృత్ ఇతి త్రి+వృత్తః, రథనరమితి
రథమ్+తరమ్, వసిష్ఠః, ఋషిః, ప్రజాపతిగృహీతయేతి ప్రజాపతి+గృహీ

తయా, త్వయా, ప్రాణమ్, గృహ్మి, ప్రజాభ్య ఇతి ప్రజాభ్యః. [౪4]

పదార్థః :- (అయమ్) అగ్నిః (పురః) పూర్వమ్ (భువః) మో భవతి సః (తస్య) ప్రాణః యే న ప్రాణీతి సః (భావాయనః) భువేన సతా రూపేణ కారణేన నిర్వృత్తః (వసంతః) సుగంధాదిభి ర్వాసయతి (ప్రాణాయనః) (ప్రాణా నిర్వృత్తా యస్తాత్ (గాయత్రీ)యా గాయత్తం శ్రాయతే సా (వాసంతి) వసంతస్య వ్యాఘ్రాత్రి (గాయత్ర్యై) గాయత్ర్యాః. అత్ర షష్ఠ్యర్థే చతుర్థి (గాయత్రమ్) గాయత్రేవ చందః (గాయత్రాత్) (ఉపాంకుః) ఉపగృహీతా (ఉపాంశోః) (త్రివృత్) యస్త్రిభిః కర్మోపాసనాజ్ఞానై ర్వరతే సః (త్రివృతః) (రథస్తరమ్) యదగ్రితై రమణీయై స్తారయతి తత్ (వసిష్ఠః) అతిశయేన వాసయితా (ఋషిః) పాపకో విద్వాన్ (ప్రజాపతిగృహీతయా) ప్రజాపతి గృహీతో యయా త్రియా తయా (త్వయా) (ప్రాణమ్) బలయుక్తం జీవనమ్ (గృహ్మి) (ప్రజాభ్యః) ॥ ౫౪ ॥

అన్వయః :- హే త్రి : యదాఽయం పురో భువోఽగ్నిస్తస్య భావాయనః ప్రాణః ప్రాణాయనో వసంతో వాసంతీ గాయత్రీ గాయత్ర్యై గాయత్రం గాయత్యాదుపాంచ రుపాంశోత్రివృత్ త్రివృతో రథస్తరం వసిష్ఠ ఋషిశ్చ ప్రజాపతిగృహీతయా త్వయా సహ ప్రజాభ్యః ప్రాణం గృహ్మి తదా త్వయా స్తార మహం ప్రజాభ్యః బలం గృహ్మి. ॥ ౫౪ ॥
భావార్థః :- త్రి పురుషా అగ్న్యైదివదార్ధానా ముపయోగం కృత్వా పరస్పరం ప్రీత్యాఽతివిషయా సక్తిం విహాయ సర్వస్వాజ్ఞతో బలం సంగృహ్య ప్రజా ఉత్పాద్యాః. ॥ ౫౪ ॥

పదార్థము :- ఓ త్రి : ఎటుల, అయం పురోభువః = ముందువ్యవించు నీ యగ్ని, తస్య = దాని యొక్క, భావాయనః = నిర్దేశరణముతో రచించబడిన జీవమునకు హేతువైన, ప్రాణః = ప్రాణము ప్రాణాయనః = ప్రాణరచనకు హేతువైన, వసంతః = సుగంధాదులందు సువాసనుపూరించు వసంతర్తువు, వాసంతీ = వసంతర్తువు వ్యాఘ్రానించబడినది, గాయత్రీ = గానమునర్చువానిని రక్షించునది యు సగు గాయత్రీమంత్రార్థమైన ఈశ్వరుడు. గాయత్ర్యై = గాయత్రీమంత్రముయొక్క, గాయత్రమ్ గాయత్రీచందస్సు, గాయత్రాత్ = గాయత్రీనుండి, ఉపాంకుః = సమీపమున గ్రహించబడుజనము, ఉపాంశోః = ఆజవమువలన, త్రివృత్ = జ్ఞానకర్మోపాసనలతో మెలగువాడు, త్రివృతః = ఆమూడువిధముల ఫలములనుండి, రథంతరమ్ = రమణీయపదార్థముతో తిరింపజేయు సుఖము, వసిష్ఠః = అతిశయముగ నివసించుటకు హేతువు, ఋషిః = సుఖమును లభింపజేయు విద్వాంసుడు, ప్రజాపతి గృహీతయా = స్వసంతానమును రక్షించువాడగు వతిని గ్రహించు, త్వయా = నీతోపాటు, ప్రజాభ్యః సంతానోత్పత్తి, ప్రాణమ్ = బలయుక్తజీవనమును గ్రహించుచున్నారో అటులనే నీతోపాటు నేను సంతానప్రాప్తి, బలమును, గృహ్మి = గ్రహించుచున్నాను. ॥ ౫౪ ॥

భావార్థము :- త్రి పురుషులారా మీరు అగ్న్యైది పదార్థములను ఉపయోగించి పరస్పరప్రేమతో అతివిషయవాంఛలను త్యజించి సంసారమంతటినుండి బలమును గ్రహించి సంతానోత్పత్తియైన ర్చవలయును. ॥ ౫౪ ॥ (౬౮౪)

౬౮౫ ఆయం దక్షిణేశ్వరోకనా ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నివృతతిర్పతి శృంగః, చక్షః స్వరః.

అథ మనుష్యై గ్రీష్మఋతు కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ.

మానవులు గ్రీష్మఋతువు నందెటుల పవర్తించవలయును ?

అయం దక్షిణా విశ్వకర్తా తస్య మనో వైశ్యతర్పణం గ్రీష్మో మానస
స్త్రిష్టద్ గ్రైష్మీ త్రిష్టభః స్వారమ్ । స్వారాదన్తర్యామోఽన్తర్యామాత్

పశ్చుదశః పశ్చుదశాద్భుహద్ భరద్వాజ ఋషిః ప్రజాపతిగృహీతయా

త్వయా మనో గృహ్మి ప్రజాభ్యః ॥

॥౫౫॥

అయమ్, దక్షిణా. విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్మా, తస్య, మనః, వైశ్వకర్మణమితి
వైశ్వ+కర్మణమ్, గ్రీష్మః, మానసః, త్రిష్టుప్, త్రిస్తుబితి త్రి+స్తుప్, గ్రైష్మీ,
త్రిష్టుభః, త్రిస్తుభ ఇతి త్రి+స్తుభః, స్వారమ్, స్వారాత్, అన్తర్యామ ఇత్యంతః+
యామః, అన్తర్యామాదిత్యంతః+యామాత్, పశోచదశ ఇతి పశ్చు+దశః, పశ్చు
దశాదితి పశ్చు+దశాత్, బృహత్, భరద్వాజ ఇతి భరత్+వాజః, ఋషిః,
ప్రజాపతిగృహీతయేతి ప్రజాపతి + గృహీతయా, త్వయా, మనః, గృహ్మి,
ప్రజాభ్యః ఇతి ప్ర + జాభ్యః. [55]

పదార్థః :- (అయమ్) వాయుః (దక్షిణా) దక్షిణతః (విశ్వకర్మా) విశ్వావ్యభిలాని కర్మాణి
యస్మాత్సః (తస్య) వాయోః (మనః) మనసశీలం పేరికం కర్మ (వైశ్వకర్మణమ్) యస్మాద్విశ్వాని
నిర్వృతాని భవంతి తత్ (గ్రీష్మః) యో రసాన్ గృనతే సః (మానసః) మనసః ఊష్మేవ వర్తమానః
(త్రిష్టుప్) చనః (గ్రైష్మీ) గ్రీష్మర్తువ్యాఖ్యాత్రీ ఋక్ (త్రిష్టుభః) చనః (స్వారమ్) తాపాజ్ఞాతం తేజః
(స్వారాత్) (అన్తర్యామః) అన్తర్యధ్యే యామాః పరిహరా యస్మిన్మయే సః (అన్తర్యామాత్)
(పశ్చుదశః) పశ్చుదశానాం తిదీనాం పూరకః (స్తోమః) (పశ్చుదశాత్) (బృహత్) మహాన్ (భర
ద్వాజః) వాజోఽన్నం విజ్ఞానం వా బిభర్తి యేన శ్రోతేరిణ తత్ (ఋషిః) విజ్ఞాపకః (ప్రజాపతిగృహీ
తయా) (త్వయా) (మనః) మననాత్మకవిజ్ఞానయుక్తం చిత్తమ్ (గృహ్మి) (ప్రజాభ్యః) ॥౫౫॥
అన్వయః :- హే ప్రిః యదా దక్షిణాయం విశ్వకర్మా వాయు రిహస్తి తస్య వైశ్వకర్మణం మనో
మానసో గ్రీష్మో గ్రైష్మీ త్రిష్టుప్ త్రిష్టుభః స్వారం స్వారాదన్తర్యామోఽన్తర్యామాత్పశ్చుదశః
పశ్చుదశాద్ బృహద్భరద్వాజ ఋషిః ప్రజాపతిగృహీతయా విద్యయా సహ రాజా ప్రజాభ్యో మనో
గృహ్మి తదా త్వయా సాకమహం విశ్వస్వాద్విజ్ఞానం గృహ్మి. ॥౫౫॥ భావార్థః :- ప్రి పురుషే
ప్రాణస్య మనో నియన్తృ మనసశ్చ ప్రాణో నియన్తేతి విదిత్వా ప్రాణాయామాన్ మనఃకుద్ధిం సం
పాదయద్విరభిలాయాః సృష్టేః పదార్థవిజ్ఞానమ్ స్వీకార్యమ్. ॥౫౫॥

పదార్థము :- ప్రిః! పెరుల, దక్షిణా = దక్షిణదిశనుండి, అయమ్ విశ్వకర్మా = సకలకర్మ
లకు నిమిత్తమైన వాయువువలె విద్వాంసుడు విచరించుచున్నాడో; తస్య = ఆవాయుయోగముచే, వైశ్వ
కర్మణమ్ మనః = సకలకర్మలను సిద్ధింపజేయు విచారస్వరూపమైన ప్రేరకమగు మనస్సు, మానసః
= మనస్సుయొక్క వేడినుండి ఉత్పన్నమైన దానివలె నుండు, గ్రీష్మః = రసముల నాశనమొనర్చు,
గ్రీష్మర్తువు, గ్రైష్మీ = గ్రీష్మర్తువ్యాఖ్యానమగు, త్రిష్టుప్ = త్రిష్టుప్పందస్సు, త్రిష్టుభః = త్రిష్టుప్
చందస్సునుండి, స్వారమ్ = తాపజన్మతేజస్సు, స్వారాత్ = తేజస్సునుండి, అంతర్యామః = మ
ధ్యాహ్నుసమయము, అంతర్యామాత్ = మధ్యాహ్నుపువేశనుండి, పంచదశః = పదునైదు తిథులను

పూరించు స్తుతియోగ్య పౌర్ణిమ. పంచదశాత్ = ఆ పూర్ణిమనుండి, బృహత్ భారద్వాజః = అన్నములేక విజ్ఞానములపుష్టిధారణములొనర్చుటకు నిమిత్తమైన, ఋషిః = శబ్దజ్ఞానముకలిగించు కర్తృము, ప్రజాపతి గృహీతయా = ప్రజాపాలకుడు పతియునగు రాజు గ్రహించిన విద్యచే న్యాయమును గ్రహించుచున్న ఋల నేను, త్వయా = నీతోపాటు, ప్రజాభ్యః = ప్రజలకై, మనః = విచారస్వరూపము, విజ్ఞానయుక్త మునగు చిత్తమును మఱియు విజ్ఞానమును, గృహ్లామి = గ్రహించుచున్నాను. ॥౫౨॥

భావార్థము :- శ్రీ పురుషు లిరువురు ప్రాణమునకు మనస్సు, మనస్సునకు ప్రాణము నియంత యని గ్రహించి ప్రాణాయామముతో నాత్మను శుద్ధియొనర్చుచు అభిలషృష్టి నుండి విజ్ఞానమును స్వీకరించవలయును. ॥౫౩॥ (౬౮౫)

౬౮౬ అయం పశ్చాద్విశ్వవ్యవస్థాః సా ఋషిః, ప్రజాపతి రేవచా, పశ్యన్ పృథి శృణోః, షడ్జః స్వరః. అథ శ్రీ పురుషో మిథః కథ మాచరేతా మిత్యాహ. శ్రీ పురుషులపరస్పరమెఱుల నుద్ధరించవలెను ?

అయం పశ్చాద్ విశ్వవ్యవస్థాస్తస్య చక్షురైశ్చవ్యవస్థం వర్ణాక్షయ్యైః జగతీ వ్హర్షి జగత్త్యా ఋక్సమమ్ । ఋక్సమాచ్యుత్రః శుక్రాత్సప్తదశః సప్తదశా ద్వైపూపం జమదగ్ని రృషిః ప్రజాపతిగృహీతయా త్వయా చక్షుర్గృహ్లామి ప్రజాభ్యః ॥

అయం, పశ్చాత్, విశ్వవ్యవస్థా ఇతి విశ్వ+వ్యవహా, తస్య, చక్షుః, వైశ్వవ్యవస్థానమితి వైశ్వ+వ్యవస్థా, వర్ణాః, చాక్షుష్యః, జగతీ, వ్హర్షి, జగత్త్యా, ఋక్సమమిచ్ఛామమ్, ఋక్సమాచ్యుత్రః+సమాత్, శుక్రః, శుక్రాత్, సప్తదశ ఇతి సప్త+దశః, సప్తదశాదితి సప్త+దశాత్, ద్వైపూపమ్, జమదగ్నిరితి జమ+అగ్నిః, ఋషిః, ప్రజాపతిగృహీతయేతి ప్రజాపతి+గృహీతయా, త్వయా, చక్షుః,

గృహ్లామి, ప్రజాభ్య ఇతి ప్ర+జాభ్యః. [56]

పదార్థః :- (అయమ్) ఆదిత్యః (పశ్చాత్) పశ్చిమాయాం దిశి వర్తమానః (విశ్వవ్యవహా) విశ్వం వ్యవతి ప్రకాశేనాభివ్యవస్థా ప్రకటయతి సః (తస్య) సూర్యస్య (చక్షుః) నయనమ్ (వైశ్వవ్యవస్థా) ప్రకాశకమ్ (వర్ణాః) యాను మేహా వర్ణని రాః (చాక్షుష్యః) చక్షుష ఇమా దర్శనీయాః (జగతీ) జగద్గతా (వ్హర్షి) వర్ణజ్ఞానం వ్యాఖ్యాత్రీ (సగ్రాహి) (ఋక్సమమ్) ఋచః సన్ని సంధిః సన్నియేన తర్వామ (ఋక్సా మాత్) (శుక్రః) సరాక్రమః (శుక్రాత్) వీర్యాత్ (సప్తదశ) సప్తవశానాం పూరకః (సప్తదశాత్) (వైపూపమ్) వివిధాని రూపాణి యస్మాత్ స్వేదమ్ (జమదగ్నిః) ప్రజ్వలితాగ్నిర్నయనమ్ (ఋషిః) రూపప్రాపకః (ప్రజాపతి గృహీతయా) (త్వయా) (చక్షుః) (గృహ్లామి) (ప్రజాభ్యః) ॥౫౬॥ అన్వయః :- హే వరాహనే! యథాలయ మాదిత్య ఇవ విధాన్ విశ్వవ్యవహా సన్ పశ్యాదాదిత్యస్త్వస్య వైశ్వవ్యవస్థం చక్షుషాభిష్యో వర్ణా వర్షి జగతీ జగత్త్యా ఋక్ సమమ్యుక్త సమాచ్యుత్రః శుక్రాత్సప్తదశః సప్తదశా ద్వైపూపం యథా చ జమదగ్నిరృషిః ప్రజాపతి గృహీతయా సహ ప్రజాభ్య శ్చక్షుర్గృహ్లామి తథాలహం త్వయా సాకం సంసారాద్ బలం గృహ్లామి. ॥౫౬॥ భావార్థః :- దమ్యుతిత్వాం సామవేదాధ్యయనేన సూర్యా ద్రివసిద్ధం జగదర్థతో విజ్ఞాయ సర్వస్యాః సృష్టిః సుదర్శనచరిత్రే సంగ్రహ్యే. ॥౫౬॥

పదార్థము :- పరాననా! ఎటుల, అయమ్ = ఈసూర్యనమ విద్వాంసుడు, విశ్వవ్యవః = సకల జగత్తును నలువైపుల ప్రకాశముచే వ్యాపకుడై ప్రకటించుచు, వశ్యాత్ = పశ్చిమదిశయందు వర్తమా నుడై ఉన్నాడో, తస్య = ఆ సూర్యునియొక్క, వైశ్వవ్యవసమ్ = ప్రకాశక కిరణరూపమైన, చక్షః = నేత్రము, చాక్షవ్యః = నేత్రముచే గాంచదగిన, వర్షః = మేఘము వర్షించువర్షర్తువు. వార్షీ = వర్ష ర్తువునువ్యాఖ్యానించు, జగతీ = సంసారప్రసిద్ధజగతీభందస్సు, జగత్త్యాః = జగతీభందస్సునుండి, ఋక్స మమ్ = ఋక్కుల సేవనమునకు హేతువైన విజ్ఞానము, ఋక్సమాత్ = ఆవిజ్ఞానమునుండి, శుక్రః = పరాక్రమము, శుక్రాత్ = పరాక్రమమునుండి, సప్తదశః = సప్తదశతత్వముల విజ్ఞానము, సప్త దశాత్ = ఆ విజ్ఞానమునుండి, వై హవమ్ = అనేకరూపములకు హేతువైన జగత్తుయొక్క జ్ఞానము, మతియు నెటుల, జమదగ్నిః = ప్రకాశస్వరూపము. ఋషిః = రూపమును లభింపజేయునేత్రము, ప్రజాపతి గృహీతయా = సంతానరక్షకుడగు పతి గ్రహించిన విద్యాయుక్తులైన స్త్రీతో, ప్రజా భ్యః = ప్రజలకై, చక్షః = విద్యారూపనేత్రములను గ్రహించుచున్నాడో అటులనే నేను[త్వయా =] నీతోపాటు లోకమునుండి బలమును గ్రహించు చున్నాను. ॥౫౬॥

భావార్థము :- దంపతులు సామవేదాధ్యయనముచే సూర్యాది ప్రసిద్ధజగత్తును స్వభావ[సహిత] ముతో నెఱిగి సకల సృష్టినుండి దాగుగ చూచుటను, మంచినదపడికను గ్రహించవలయును, ॥౫౬॥

౬౮౦ ఇద ము త్తరాదిత్యసోశనా ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, స్వరాట్ప్రాప్త్యా త్రిష్టవ్ ఫణః, దైవః స్వరః.

అథ శరదృతౌ కథం వ ర్తితవ్య మిత్యాహ, శరదృతువు నందెటుల పరమర్థింపవలయును?

ఇదముత్తరాత్ స్వస్తస్య శ్రోత్రభిసౌవభిశరచ్రౌత్ర్రినుష్టువ్ శారద్యను
ష్టుభ్ ఇదమైడాన్ మన్థి మన్థిన ఏకవిభిశ ఏకవిభిశాద్ వైరాజం విశ్వామిత్రీ
ఋషిః ప్రజాపతిగృహీతయా త్వయా శోత్రం గృహ్వామి ప్రజాభ్యః ॥

ఇదమ్, ఉత్తరాత్, స్వస్తి స్వః, తస్య, శ్రోత్రమ్, సౌవమ్, శరత్, శ్రోత్రీ,
అనుష్టువ్ అనుస్తుభిత్వను+స్తువ్, శారదీ, అనుష్టుభః, అనుస్తుభ ఇత్యను+స్తుభః,
ఇదమ్, ఇడాత్, మన్థి, మన్థినః, ఏకవిభిశ ఇత్యేక+విభిశః, ఏకవిభిశాదిర్యేక+
విభిశాత్, వైరాజమ్, విశ్వామిత్రః, ఋషిః, ప్రజాపతిగృహీతయేతి ప్రజాపతి+గృహీ
తయా, త్వయా, శ్రోత్రమ్, గృహ్వామి, ప్రజాభ్య ఇతి ప్ర+జాభ్యః. [57]

పదార్థః :- (ఇదమ్) (ఉత్తరాత్) సర్వేభ్య ఉత్తరమ్ (స్వః) సుఖసంపాదకదిగ్రూపమ్ (తస్య) (శ్రోత్రమ్) కర్తృమ్ (సౌవమ్) స్వః సుఖ స్వేదం సాధనమ్ (శరత్) శృణోతి యేన సా (శ్రోత్రీ) శ్రోత్రీ స్వేయం సంబద్ధిని (అనుష్టువ్) (శారదీ) శరదో వ్యాఖ్యాతీ (అనుష్టుభః) (ఇదమ్) ఇదాయా వాదో వ్యా ఖ్యాతీ (సామ) (ఇడాత్) (మన్థి) సదాదానాం మన్థనసాధనః (మన్థినః) (ఏకవింశః) ఏకవింశతే ర్విద్యా నాం పూరకః (ఏకవిభిశాత్) (వైరాజమ్) వివిధానాం పదార్థానా మిదం ప్రకాశకమ్ (విశ్వామిత్రీ) విశ్వం మిత్రీం యేన భవతి నః (ఋషిః) శబ్దప్రాసకః (ప్రజాపతిగృహీతయా) (త్వయా) (శ్రోత్రమ్) శృణోతి యేన తత్ (గృహ్వామి) (ప్రజాభ్యః) | పజాతాభ్యో విద్యుదాదిభ్యః ॥౫౭॥ అన్వయః :-

హే సుభగే : యదేదము త్రాప్నన్తస్య సౌవం శ్రోత్రం శ్రాత్రీ శరచ్చారద్యనుష్ఠు బనుష్ఠథ ఐద మైదాన్యన్తీ మద్దిన ఏకవింశ ఏకవింశాద్వైరాజం సామ ప్రాప్తో విశ్వామిత్ర ఋషిశ్చ ప్రజాభ్యః శ్రోత్రం గృహ్మి తథా ప్రజాపతి గృహీతయా త్వయా సహహం ప్రజాభ్యః శ్రోత్రం గృహ్మి. భావార్థః :-బిగ్హవర్యకాధీతవిద్యా కృతవిహహా శ్రీ పురుషో బహుశ్రుతా భవేతామ్. నహ్యస్తా నాం సకాశాచ్చరణేన విని పఠితాపి విద్యా ఫలవతీ జాయతే. తస్మాత్సదా శ్రుత్వా సత్యః ధరేతా మసత్యం త్యజేతామ్.

॥౫౭॥

పదార్థము:-సౌభాగ్యవతీః ఎటుల, ఇదమ్ = ఈ, ఉత్తరాత్ = అన్నిటికి ఉత్తర [దిక్కు]భా గము, స్వః = సుఖముల సాధనమగు దిక్కు, తస్య = దానియొక్క, సౌవమ్ = సుఖసాధనమగు, శ్రోత్రమ్ = కర్ణము. శ్రాత్రీ = కర్ణసంబంధమైన, శరత్ = శరదృతువు, శాలదీ = శరదృతువును వ్యాఖ్యానించు, అనుష్ఠవ్ = ప్రబద్ధార్థముగలిగియున్న అనుష్ఠాప్య ఫలము, అనుష్ఠథః = అనుష్ఠా ప్యనుండి, ఐదమ్ = వాణీవ్యాఖ్యానముగల మంత్రము. ద్వాత్ = ఆమంత్రమునుండి, మన్తీ = పదా ర్థములను మఱచుసాధనము. మన్తినః = ఆసాధనమునుండి, ఏకవింశః = ఇరువదియొకటి విద్య లను పూరించు సిద్ధాంతము, ఏకవింశతీ = ఆ సిద్ధాంతమునుండి వైరాజమ్ = వినిధిపదార్థముల ప్రకా శకము, సామ = సామవేదజ్ఞానమునుబొందిన, విశ్వామిత్రః = అందఱితోడి మిత్రత్వమునకుహే తువగు, ఋషిః = శబ్దజ్ఞానమును కలిగించు శ్రోత్రము, ప్రజాభ్యః = ఉద్భవించిన విద్యుదాదులకై, శ్రోత్రమ్ = శ్రోత్రసాధనమును గ్రహించుచున్నారో అటుల, ప్రజాపతి గృహీతయా = ప్రజాపాల కుడు గ్రహించిన, త్వయా = నీతోపాటు ప్రసిద్ధమైన విద్యుదాదులచే, శ్రోత్రమ్ = శ్రోత్రసాధక కర్ణమును, గృహ్మి = గ్రహించుచున్నాను

॥౫౭॥

భావార్థము :-బిగ్హవర్యముతో విద్యనభ్యసించి వివాహమొనర్చుకొన్న దంపతులు బహు శ్రుతులు కావలయును. ఆ పురుషుండి గ్రహించనిదే చదివినవిద్యయు ఫలప్రదమైనది కాబారు. కనుక సర్వకాలములందునెఱుంగువదికములను విని సత్యగ్రహణము అసత్యత్వాగము నొనర్చవలెను.

౬౦౮ ఇయ ముపరీత్యథోషా ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, విరాడాకృతి శృణోః, వజ్రముః స్వరః.

అప హేమ నై కథం వ త్రితవ్య మత్యాహ. హేమ న్తముతువు నుదెటుల హవ రించవలయును?

ఇయముసరి మతి స్తస్యై వాజ్మత్యా హేమనో వాచ్యః పజ్జి ర్హైమన్తీ
పజ్జ్యై నిధనవన్నిధనవత్ అగ్రయణః । అగ్రయణాత్ త్రిణవత్రయస్త్రిభిశ్చ
త్రిణవత్రయస్త్రిభిశ్చాభ్యాం శాకర్వరైవతే చిక్వకర్తా ఋషిః ప్రజాపతిగృహీ
తయా త్వయా వాచం గృహ్మి ప్రజాభ్యః ॥

॥౫౮॥

ఇయమ్, ఉపరి, మతి, తస్యై, వాక్, మాత్యా, హేమన్తః, వాచ్యః, పజ్జిః,
హైమన్తీ, పజ్జ్యై, నిధనవన్నిధనవత్ నిధనవత్ త్రిణ వత్ + పతః,
అగ్రయణః, అగ్రయణాత్, త్రిణవత్రయస్త్రిభిశ్చ, త్రిణవత్రయస్త్రిభిశ్చాభి త్రిన

వత్రయస్త్రిభిశా, త్రిణవత్రయస్త్రిభిశాభ్యామ్, త్రినవత్రయస్త్రిభిశాభ్యామితి త్రిన
 వత్రయస్త్రినాభ్యామ్, శాక్వరరైవతే ఇతి శాక్వరరైవతే, విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్తా,
 ఋషిః, ప్రజాపతిగృహీతయేతి ప్రజాపతి+గృహీతయా, త్వయా, వాచమ్,
 గృహ్ణామి, ప్రజాభ్య ఇతి ప్రజాభ్యః. [58]

పదార్థః :- (ఇయమ్) (ఉపరి) సర్వోపరి విరాజమానా (మతిః) పృజ్ఞా (తస్యై) తస్యై (వాక్) వక్తి యయా సా. అత్ర వ్యర్థరై చతుర్థి (మాత్యా) మతేర్నావః కర్మ వా (హేమంతః) హేమంతృతాం యేన సః, అత్ర హస్తేర్ద్వి ముక్ చ. ఉ. ౩. ౧. ౨౭ (వాచ్యః) వాచో భావః కర్మ వా (పక్షిః) ఛందః (హైమంతీ) హేమో వ్యాభ్యాతీ (పక్ష్యై) పంక్త్యాః (నిధనవత్) నిధనం పశ్యంతం మృత్యు వ్యాభ్యానం విద్యతే యస్మిన్ ప్రతాప (నిధనవతః) (ఆగ్రయణః) అజతి పాప్రీతి యేన తస్యాయమ్ (ఆగ్రయణాత్) (త్రిణవత్రయస్త్రిణా) త్రినవం చ త్రయస్త్రిణం తే సామ్ని (త్రినవత్రయస్త్రిణా భ్యామ్) (శాక్వరరైవతే) శక్తిధనపతిపాదకే (విశ్వకర్మా) విశ్వాని కర్మాణి యస్య సః (ఋషిః) వేదార్థ వేత్తా (ప్రజాపతి గృహీతయా) (త్వయా) (వాచమ్) విద్యాసుశిక్షేన్వితాం వాణీమ్ (గృహ్ణామి) ప్రజాభ్యః

అత్ర లోకాంతా ఇంద్రియమితి ద్వాదశాద్యాయస్థానాం త్రయణాం [౫౪-౫౬] మన్తాంతా పతీకాని సూత్ర వ్యాఖ్యానం దృష్ట్వా కేనచిద్భూతాని. శతపథే వ్యాఖ్యాతత్వాదత్రయ గృహ్ణాంతే. అన్వయః :- హే విదుషి పత్ని. య ఇయముపరి మతి స్తస్యై మాత్యా వాగ్వాచ్యో హేమంతో హైమంతీ పంక్తిః పక్ష్యై నిధనవన్నిధనవత ఆగ్రయణ ఆగ్రయణాత్ త్రిణవత్రయస్త్రిణా త్రిణవత్రయస్త్రిణాభ్యాం శాక్వరరైవతే. విదిత్వా విశ్వకర్మై ర్వర్తతే, తథాహం ప్రజాపతిగృహీతయా త్వయా సహృహం ప్రజాభ్యో వాచం గృహ్ణామి. ||౫౮|| భావార్థః :- పతిపత్నీభ్యాం విదుషాం వాచం శ్రుత్వా పృజ్ఞా వర్ధనీయా తయా హేమంతర్థ కృత్యం సామాని చ విదిత్వా మహర్షివద్వర్తిత్వా విద్యాసుశిక్షేనంస్కృతాం వాచం స్వీకృత్య ప్రజాభ్యో వేత్తాః సదోపదేష్టవ్యేతి. ||౫౯||

పదార్థము :- విదుషిమణిః ఇయమ్ = ఏయీ. ఉపరి = అన్నిటికంటె పైన విరాజిల్లుచున్న, మతి = బుద్ధియున్నదో, తస్యై = అద్దానియొక్క, మాత్యా = బుద్ధియుండుట లేక బుద్ధియుక్తకర్మ, వాక్ = వాణి మత్యయ, వాచ్యః = దానియునికి లేక దాని కర్మ, హేమంతః = వేడినినశింపజేయు హేమ తర్థవు, హైమంతీ = హేమంతర్థవును వ్యాభ్యానించు, పంక్తిః = చందస్సు, పక్ష్యై = ఆపంక్తిచందస్సుయొక్క, నిధనవత్ = మృత్యువుయొక్క పశ్యంతిత వ్యాభ్యానమైన సామవేదభాగము. నిధనవతః = దానినుండి, ఆగ్రయణః = ప్రాప్తిసాధనము, జ్ఞానఫలము, ఆగ్రయణాత్ = దానినుండి, త్రిణవత్రయస్త్రిణా = ౧. ౩. ౩౩ సామవేదపు స్తోత్రములు, త్రిణవత్రయస్త్రిణాభ్యామ్ = ఆ స్తోత్రములనుండి, శాక్వరరైవతే = శక్తిమత్యయ ధనముయొక్క పదార్థములను ఎఱిగి, విశ్వకర్మా = సకల సుకర్మలను నేవించువాడును. ఋషిః = వేదార్థవక్తయునగు పురుషుడు మెలగుచున్నాడో అటుల నేను. ప్రజాపతిగృహీతయా = ప్రజాపాలకుడగు పతిగృహించిన, త్వయా = నీతోపాటు, ప్రజాభ్యః = ప్రజలకై, వాచమ్ = విద్యాసుశిక్షేయతవాణిని, గృహ్ణామి = గృహించుచున్నాను. ||౬౦||

భావార్థము :- విద్యానుల శిక్షేరూపవాణిని విని దంపతులు తమబుద్ధిని పెంపొందించుకొనవలయును. ఆ బుద్ధితో హేమంతర్థవునందలి కర్తవ్యకర్మను, సామవేదపు స్తోత్రములను ఎఱిగి మహా

త్ములైన ఋషులవలె పగివర్తించి, విద్యాసుశిక్షితమైన వానిని గ్రహించి స్వసంతానమునకుకూడ ఈ వాణులను నర్పదా ఉపదేశించు చుండవలయును. ॥౫౮॥ (౬౮౮)

అత్రేశ్వరః జాయాపతివ్యవహారస్య పత్రిపాదనాదేతదర్పస్య పూర్వాధ్యాయార్దేన నజ్జతి రస్తీతి వేదితవ్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు ఈశ్వరునియొక్కయు, దంపతులయొక్కయు, వ్యవహారముల యొక్కయు వర్ణన ఉండుటచే నీయధ్యాయార్ధమునకు పూర్వాధ్యాయార్ధముతో సంగతిగలదని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజ్యకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీమద్విరజానందనరస్యతీస్వామీనాం శిష్యేణ దయానందనరస్యతీవిరచితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం విభూషితే సుపరిమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే త్రయోదశోఽధ్యాయః పూర్తిమయాసీత్.

పదమూడవ అధ్యాయము అంధాగ్నినువాదము సంపూర్ణము.

ఓమ్

అ థ చ తు ర్ద శా ధ్యాయా ర మ్భః

ఓమ్ విశ్వాని దేవ సవితర్ద్రుతాని పరాసువ । యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥

పదునాలుగవ అధ్యాయము ఆరంభము.

౬౮౯ ధ్రువక్షితిరిత్యస్యాశనా ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, త్రిష్టప్ ఛందః, దైవతః స్వరః.

అథాదిమే మంత్రే ప్రీత్య ఉపదేశ మాహ. మొదటిమంత్రమందు ప్రీతికొఱకుపదేశ మొనర్చెను.

ప్రవక్షీతి ధ్రువయోని ధ్రువాసి ధ్రువం యోనిమాసీద సాధుయా ।

ఉఖ్యస్య కేతుం ప్రథమం జషాణా అశ్వినాధ్వర్యూ సాదయతామిహ త్వా ॥

ధ్రువక్షితి రితి ధ్రువ+క్షితిః, ధ్రువయోని రితి ధ్రువ+యోనిః, ధ్రువా, అసి, ధ్రువమ్, యోనిమ్, ఆ, సీద సాదుయేతి సాధు+యా, ఉఖ్యస్య, కేతుమ్, ప్రథమమ్, జషాణా, అశ్వినా, అధ్వర్యూ ఇత్యధ్వర్యూ, సాదయతామ్, ఇహ, త్వా. [1]

పదార్థః :- (ధ్రువక్షితిః) ధ్రువా నిశ్చలా క్షితి ర్నివసతి ర్జనపదో యస్యాః సా (ధ్రువయోనిః) ధ్రువా యోని ర్భూతం యస్యాః సా (ధ్రువా) నిశ్చలధర్మా (అసి) (ధ్రువమ్) (యోనిమ్) గృహమ్ (ఆ) (సీద) (సాధుయా) సాధునా దర్శేణ సహ (ఉఖ్యస్య) ఉఖాయాం స్రావ్యాం భవస్య పాకసమూహస్య (కేతుమ్) ప్రజ్ఞామ్ (ప్రథమమ్) విస్తీర్ణమ్ (జషాణా) (ప్రీత్యా) సేవమానా (అశ్వినా) వ్యాప్తసకలవిద్యా

వద్యావకోపదేశకౌ (అధ్వర్యూ) అత్మనోఽధ్వరమహింసనీయం గృహశ్రమాదికం యజ్ఞమిహ్నా (సాదయతామ్) అవస్థాపయతమ్ (ఇహ) గృహశ్రమే (త్వా) త్వామ్. ॥౧॥ అన్వయః :- హే త్రి: యా త్వం సాధయోఖ్యస్య పృథమం కేతుం జాషాణా ద్రువక్షీతి ద్ధృవయోని ద్ధృవవాసి సా త్వం ద్రువం యోనిమాసీద త్వామిహాధ్వర్యూ అశ్వినా సాచయతామ్. ॥౧॥ భావార్థః :- కుమారీ జాం బిగ్హ్వచర్యావస్థాయా మద్యావకోపదేశకే విదుష్యే గృహశ్రమధర్మశ్చైవ కృత్యైవతాః సాధ్వీః సంపాదయేతామ్. ॥౧॥

పదార్థము :- ఓత్రీ : ఏ నీవు, సాధుయా = శ్రేష్ఠధర్మముతో. ఉఖ్యస్య = పంటపాత్రలో పక్వమైన అన్నమునకు సంబంధించిన. ప్రథమమ్ కేతుమ్ = విస్తారమైన బుద్ధిని. జాషాణా = ప్రీతితో సేవించుదానవు, ద్రువక్షీతి = నిశ్చలమైన వసతిగలదానవు. ద్రువయోనిః = నిశ్చలమైన ఇంటిలో నుండుదానవు, ద్రువా అని = దృఢధర్మముగలదానవునై యున్నావో ఆ నీవు. ద్రువమ్ యోనిమ్ = నిశ్చలగృహమందు, ఆసీద = స్థిరరాలవుకమ్ము. త్వా = నిన్ను, ఇహ = ఈగృహశ్రమమున. అధ్వర్యూ = తనకై రక్షణీయము అహింసనీయమునగు గృహశ్రమాది యజ్ఞమునధిపించువారు, అశ్వినా = సకలవిద్యలందువ్యాపకులునగు అధ్యావకోపదేశకులు. సాచయతామ్ = చక్కగాస్తాపించుదురుగాక.

భావార్థము :- అధ్యాపికోపదేశికలైన విదుషీమణులు కన్యలను బ్రహ్మచర్యకాలమునందే గృహశ్రమశిక్షను ధర్మశిక్షను గణపి వారిని శ్రేష్ఠురాండ్రుగ నొనర్చవలయును. ॥౧॥ (౬౮౯)

౬౯౦ కులాయనీ త్విహోశనా ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే. వ్యాప్తీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునః స ఏవ విషయ ఉపదిశ్యతే. పూర్వోక్తవిషయము మరల ఉపదేశించబడుచున్నది.

కులాయినీ పుత్రవత్తీ పురన్ధిః స్తోనే సీద సదనే పృథివ్యాః ।

అభి త్వా రుద్రా వసవో గృణన్తిమా బ్రహ్మ పీపిహి సౌభగాయ ।

అశ్వినాధ్వర్యూ సాదయతామిహ త్వా ॥ ౨ ॥

కులాయినీ, పుత్రవత్తీ పుత్రవత్తీ, పురన్ధిః పురమ్ + ధిః, స్తోనే, సీద, సదనే,

పృథివ్యాః, అభి, త్వా, రుద్రాః, వసవః, గృణన్తు, ఇమా, బ్రహ్మ, పీపిహి,

సౌభగాయ, అశ్వినా, అధ్వర్యూ, ఇహ, సాదయతామ్, ఇహ, త్వా.

పదార్థః :- (కులాయినీ)కులం యదేతి తత్కులాయం తత్రృశస్తం విద్యతే యస్యాః సా (పుత్రవత్తీ) పుత్రం బహుదకమస్తి యస్యాః సా (పురన్ధిః)యా పుహణీ బహుని సుఖాని దధాతి సా (స్తోనే) సుఖకారికే(సీద) (సదనే)గృహే (పృథివ్యాః)భూమేః (అభి) (త్వా)త్వామ్ (రుద్రాః) మధ్యా విద్యాంసః (వసవః)ఆదిమా విశచ్చితః (గృణన్తు) ప్రశంసన్తు (ఇమా)ఇమాని (బ్రహ్మ) విద్యాధనమ్ (పీపిహి)ప్రాప్నుహి. అత్రాపి గతావిత్యస్తాచ్చుః ఋః తుజాదిత్వాదభ్యాసదీర్ఘశ్చ(సౌభగాయ)కోభన్తే శ్వర్యాణాం భావాయ (అశ్వినా)(అధ్వర్యూ)(సాదయతామ్)(ఇహ)(త్వా)త్వామ్. ॥౨॥ అన్వయః :- హే స్తోనే! యాం త్వాం వసవో రుద్రాశ్చేమా బ్రహ్మదాతృనా గృహీతృనభిగృణన్తు సా త్వం సౌభగాయైతాని పీపిహి. పుత్రవత్తీ పురన్ధిః కులాయినీ సతీ పృథివ్యాః సదనే సీద. అధ్వర్యూ అశ్వినా త్వేహ సాదయతామ్. ॥౨॥ భావార్థః :- త్రియః సాజ్ఞోపాజ్ఞగమైశ్వర్యసుఖ

భోగాయ స్వసదృశాన్ పతీసుపయమ్య విద్యాసువర్ణాదిధనం ప్రాప్య సర్వర్తుసుఖసాధకేషు గృహేషు నివసన్తు. విదుషాం సజ్గం శాస్త్రాభ్యాసం చ సతతం కుర్యుః. ||౨||

పదార్థము :- సోమే = సుఖమొసగుదానాః త్వా = ఏ నిన్ను, వసవః = ప్రథమశ్రేణికి జెందిన విద్వాంసులు, రుద్రాః = మధ్యమశ్రేణికి జెందిన విద్వాంసులు, ఇహ = ఈ, బ్రహ్మ = విద్యాధనము లనిచ్చు గృహస్థులకు, అభి = అభిముఖులై, గృణంతు = ప్రశంసించెదరా? ఆ నీవు, సౌభగాయ = సుందరసంపత్తికై యీ విద్యాధనమును, పీపిహి = బాగుగ పొందుము. పుత్రవతీ = బహుజలయుతు కాలవై, పురంధిః = బహుసుఖములను ధరించుదానివై, కులాయనీ = ప్రశంసిత కులమునుపొందిన దానవునై, పృథివ్యాః సదనే = స్వభూమియందలిగృహమునందు, నీద = స్థితురాలపుకప్పు అధ్వర్యూ = తనకై రక్షణీయ గృహశ్రమము మొదలై నయజ్ఞమునభిలించువారు. అశ్వినా = సకలవిద్యానిష్ఠాకులు, ఉపదేశకులు, త్వా = నిన్ను. ఇహ = ఈగృహశ్రమమున. సాదయతామ్ = సాపించుదురు గాక! ||౨||

భావార్థము :- స్త్రీలు సాంగోపాంగముగ పూర్ణవిద్య[సర్వసింఛిత]ధనైశ్చర్యములను సమభవించుటకై స్వసవృక్షపరులతో వివాహమొనర్చుకొని విద్యాసువర్ణాదిధనములను పొంది సర్వర్తులందు సుఖమొసగు నిష్ఠులొ నివాస మొనర్చుచుండును, అటులనే విద్వల్లంకము, శాస్త్రాభ్యాసము నిరంతర మొనర్చుచుండవలయును. ||౨|| (౯౦౧)

౯౦౧ నైస్ రక్షై రిక్యస్యోకనా ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే నిచ్చద్బ్రాహ్మీ బృహతీ చందః, మధ్యమః స్వరః, పునస్తమేవ విషయమాహ, మఱి పూర్వోక్తవిషయ మిందు చెప్పబడినది.

నైస్ రక్షై రక్షపితేహ నీద దేవానాం సుమే బృహతే రణాయ । పితేవేధి సూనవే అసుశేవా స్వావేహ త్త్వా సంవిశస్వ । అశ్వినాధ్వర్యూ సాదయతామిహ త్వా ॥

నైః, దక్షైః, దక్షపితేతి దక్ష+పితా ఇహ, నీద, దేవానామ్, సుమే, బృహతే, రణాయ, పితేవేతి పితా+ఇవ, ఏధి, సూనవే, ఆ, సుశేవేతి సు+శేవా, స్వావే శేతి సు+అవేహ, త్త్వా, సమ్, విశస్వ, అశ్వినా, అధ్వర్యూ ఇత్యధ్వర్యూ.

సాదయతామ్, ఇహ, త్వా. [3]

పదార్థః :- (నైః)స్వకీయైః, (దక్షైః) బలైశ్చతురైర్బృహత్యై ర్వా (దక్షపితా)దక్షస్య బలస్య చతురాణాం భృత్యానాం వా పితా పాలకః (ఇహ)అస్మిన్ లోకే (నీద) (దేవానామ్) దావకాణాం విదుషాం మధ్యే (సుమే) సుఖే (బృహతే) మహతే (రణాయ) సంగ్రామాయ (పితేవ) (ఏధి) భవ (సూనవే) అప త్తాయ (ఆ) (సుశేవా) సుపు సుచా (స్వావేహ) సుపు పమస్తాద్ వేగో యస్యాసా (తన్వా) శరీరేణ (సమ్) ఏకీభావే (విశస్య) (అశ్వినా) (అధ్వర్యూ) (సాదయతామ్) (ఇహ) (త్వా) రావమ్. ||౩|| అన్వయః :- హే స్త్రీ! త్వం యథా నైస్ రక్షైః సహ వర్తమానో దేవానాం బృహతే రణాయ సుమే దక్షపితా విజయేన వర్ధతే తథైహేధి సుమ్న అనీద పితేవ సూనవే సుశేవా స్వావేహ సతీ తన్వా సంవిశస్వ అధ్వర్యూ అశ్వినా త్స్వహ సాదయతామ్. ||౩|| భావార్థః :- అత్రోపమాలంకారః, స్త్రీయో

యుద్ధేపి పరిభిః సహ తిష్ఠేయః. స్వకీయభృత్యపుత్రపశ్వాదీన్ పితర ఇవ పాలయేయః, సదైవా త్యుత్తమై ర్మృతభూషణైః శరీరాణి సంసృజ్య వర్తేరన్. విద్వాంస తైస్సవ మేతాః సదోపదిశేయః స్త్రీయోఽప్యేతాంశ్చ.

పదార్థము :- ఓ త్రి : నీవు ఎటుల, నైస్యః దక్షైః = స్వకీయబలముతోను భృత్యులతోను ఉండుచు. దేవానామ్ = ధర్మాత్ములగు విద్వాంసులమధ్య ఉండుచు, బృహతే రణాయ = పెద్దసంగ్రామమునకై, సుమ్నే = సుఖవిషయమున, దక్షపితా = బలములకు చతురులైన భృత్యులను పాలించువాడు విజయముతో ముందడుగు వేయుచున్నాడో అటులనే, ఇహ = ఈ లోకమధ్యమున, ఏధి = ముందడుగువేయుము. సుమ్నే = సుఖమునందు, అసీద = స్థిరురాలవు కమ్ము. పితేవ సూనవే = పుత్రునికై మంచిసుఖము చేకూర్చు తండ్రివలె, సుకేవా = సుందరసుఖయు క్తవై, స్వావేశా = మంచిప్రేమతో సుందర శుద్ధశరీరవస్త్రాలంకారములధరించుచు స్వపతితోపాటు ప్రవేశ మొనర్చుదానవై, తన్వా = శరీరముతో ప్రవేశించుచు. మఱియు, అధ్వర్యూ = గృహస్థాశ్రమాది యజ్ఞములను తనకై కోరుచున్న, అశ్వినా = చదివించువాడు ఉపదేశించువాడు, రాస్ = నిన్ను, ఇహ = ఈగృహస్థాశ్రమమునందు, సాదయతామ్ = స్థితమొనర్చుదురుగాక !

॥౩౧॥

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మీ మంత్రమందున్నది. యుద్ధమునందు కూడ స్త్రీ తనభర్తాపేట ఉండవలయును. పశువులను భృత్యులను పుత్రులను తండ్రివలె రక్షించవలెను. నిత్యము శ్రేష్ఠ వస్త్రాభరణములతో శరీరములను, సుసజ్జితమొనర్చుకొని మెలగవలయును. విద్వాంసులు వీరికి, పీరును విద్వాంసులకును నిరతముపదేశించవలయును,

॥౩॥ (౬౯౧)

౬౯౨ వృధివ్యాః పురీషమ్ మిత్త్యసోశన ఋషిః, అశ్వినౌ దేవతే, స్వరాధ్యాయస్త్వి శ్చహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ, మఱల నవిషయమే యీ మంత్రమందు చెప్పబడుచున్నది

పుథివ్యాః పురీషమ్ స్యప్రో నామ తాం త్వా విశ్వే అభి గృణన్తు దేవాః ।
 స్తోమపుష్టా పుతవతీహ సీద ప్రజావద్దస్మే ద్రవిణా యజన్స్వ అశ్వినౌ
 ధ్వర్యూ సాదయతామిహ త్వా ॥

॥౪॥

పుథివ్యాః, పురీషమ్, అసి, అప్సః, నామ, తామ్, త్వా, విశ్వే, అభి, గృణన్తు,
 దేవాః, స్తోమపుష్టి స్తోమ + పుష్టా, పుతవతీతి పుతవతీ, ఇహ, సీద,
 ప్రజావద్ది ప్రజావత్, అస్మే ఇత్యస్మే, ద్రవిణా, ఆ, యజన్స్వ, అశ్వినౌ
 అధ్వర్యూ ఇత్యధ్వర్యూ, సాదయతామ్ ఇహ, త్వా.

[4]

పదార్థః :- (పుథివ్యాః) (పురీషమ్) పాలనమ్ (అసి) (అప్సః) రూపమ్ (నామ) అభ్యామ్ (రామ్) (త్వా) త్వామ్ (విశ్వే) సర్వే (అభి) (గృణన్తు) సత్కర్తృస్తు. గృణాతీత్యర్పణీకర్తా. నిఘం. ౩.౧౪. (దేవాః) విద్వాంసః (స్తోమపుష్టా) స్తోమానాం పుష్టం జ్ఞేహ్ని యన్యః సా (పుతవతీ) ప్రశస్తాన్యజ్ఞా దీని విద్యనే యన్యః సా (ఇహ) గృహాశ్రమే (సీద) వర్తన్య (ప్రజావత్) ప్రశస్తాః ప్రజా భవన్తి యస్మాత్తత్ (అస్మే) అన్యభ్యమ్ (ద్రవిణా) ధనాని. అత్ర సుపాం సు బుగిత్యాకారాదేతః (అ) సమన్తాత్ (యజన్స్వ) దేహి (అశ్వినౌ) (అధ్వర్యూ) (సాదయతామ్) (ఇహ) సత్యే వ్యవహారే (త్వా) త్వామ్. ॥౪॥ అన్వయః :- హే త్రి : యా స్తోమపుష్టా త్వయీహ పుథివ్యాః పురీషమ్ప్రో నామ చ పుతవత్యసి తాం త్వా విశ్వే దేవా అభిగృణన్తుస్యిహ సీద త్వాధ్వర్యూ అశ్వినేహ సాదయతాం సా త్వమ్ స్మే ప్రజావద్ ద్రవిణా యజన్స్వ. ॥౪॥ భావార్థః :- యాః త్రియో గృహాశ్రమవిద్యాక్రియా కౌశలయో ర్విదుష్యః స్యుస్తా ఏవ సర్వేభ్యః సుఖాని దాతు మర్హన్తి.

॥౪॥

పదార్థము :-ఓ శ్రీ: స్తోమపృష్ఠా = స్తుతులనెఱుగగోరునట్టి యే నీవు, ఇహ = ఈ గృహ శ్రమమునందు, పృథివ్యాః పృరీషమ్ = పృథివికి రక్షణపాలన, అహః = సుందరరూపము, నామ = పేరు, ఘృతవతీ అసి = ఘృతాది ప్రశంసిత పదార్థములతో గూడినదానపై యున్నావో, తామ్ త్వా = ఆ నిన్ను, విశ్వే దేవాః = విద్వాంసులు, అభిగృణంతు = సత్కరించుదురుగాక : ఇహ = ఈ గృహశ్రమమునందు, సీవ = ఉండుము, మణియు, త్వా = ఏ నిన్ను, అధ్వర్యూ = తమకై రక్షణే యమైన గృహశ్రమాది యజ్ఞము నభిలషించువారగు, అశ్వినా = వ్యాపకబుద్ధిని వృద్ధిపఱచు [అధ్యాప కోపదేశకులు, ఇహ = ఈ గృహశ్రమమునందు, సాదయతామ్ = నెలకొల్పుదురో ఆ నీవు, అస్మే = మాకై, ప్రజావత్ = ప్రశంసనీయ సంతానము కలుగుసాధనమును, ద్రవిణా = ధనమును, య జస్య = ప్రసాదించుము.

॥౪॥

భావార్థము:-గృహశ్రమ విద్యయందును విద్యాకౌశలమునందును విదుషీమణులైన శ్రీలే సకల ప్రాణులకు సుఖము చేకూర్చగలరు.

॥౪॥ (౬౯౧)

౬౯౩ అదిత్యా స్వేద్యహోతా ఋషిః, అశ్వినా దేవతే, స్వరాధ్యాహ్నిః బృహతీ చందః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తపేవ విషయ మాహ. మఱల పూర్వోక్తవిషయమునే యీమంత్రమున చెప్పెను.

అదిత్యాస్తావై పృష్ఠే సాదయామ్యన్తరిక్షస్య ధర్మిం విష్టంభనీం దిశామధిపత్నీం భువనానామ్ । ఊర్వి ర్భ్రాహ్మణీ అపామసి విశ్వకర్తా త ఋషీ ర్భ్రాహ్మణాధ్వర్యూ సాదయతామిహ త్వా ॥

॥౫॥

అదిత్యాః, త్వా, పృష్ఠే, సాదయామి, అన్తరిక్షస్య, ధర్మిమ్, విష్టంభనీమ్, దిశామ్, అధిపత్నీమిత్యధి + పత్నీమ్, భువనానామ్, ఊర్విః, ద్రవ్యః, అపామ్, అసి, విశ్వకర్మేతి విశ్వ + కర్మా, తే, ఋషిః, అశ్వినా, అధ్వర్యూ ఇత్యధ్వర్యూ, సాదయతామ్, ఇహ, త్వా.

[5]

పదార్థః :- (అదిత్యాః) భూమే (త్వా) త్వామ్ (పృష్ఠే) ఉపరి (సాదయామి) స్థాపయామి (అన్తరిక్షస్య) అన్తరక్షయ విజ్ఞానస్య (ధర్మిమ్) (విష్టమృషీమ్) (దిశామ్) పూర్వాదీనామ్ (అధిపత్నీమ్) అదిష్టా తృప్త్యేన పాలయి కామ్ (భువనానామ్) భవన్తి భూతాని యేషు తేషాం గృహేణామ్ (ఊర్విః) తరగ్గ ఇవ (ద్రవ్యః) వర్షః (అపామ్) జలానామ్ (అసి) (విశ్వకర్మా) కుభాఖిలకర్మా (తే) తవ (ఋషిః) విజ్ఞాపకః పతిః (అశ్వినా) (అధ్వర్యూ) (సాదయతామ్) (ఇహ) (త్వా) త్వామ్. ॥౫॥ అన్వయః :- హే శ్రీ: య స్తే విశ్వకర్మర్షిః పతిరహ మన్తరిక్షస్య ధర్మిం దిశాం విష్టంభనీం భువనానా మధిపత్నీం సూర్యా మివ త్యాదిత్యాః పృష్ఠే సాదయామి యోఽపామూర్మిరివ తే ద్రవ్య ఆనస్తప్తేన యుక్తాసి తాం త్వేహాధ్వర్యూ అశ్వినా సాదయతామ్ ॥౫॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బ్రహ్మిపమాలంకారః. యాః శ్రీ: యోఽక్షయసుఖకారిణ్యః ప్రసద్ధదిక్కిర్తయో విద్యత్పుతయః సదాఽనన్దితాః సన్తి తా ఏవ గృహ శ్రమధర్మపాలనోన్నతయే ప్రభవన్తి. మధుశ్రేణి మంత్రమారబ్ధైతన్మంత్రపర్యవంతం వసన్తరుగుణవ్యాఖ్యానం ప్రాధాన్యేన కృతమితిజ్ఞేయమ్.

పదార్థము :—ఓ త్రీ : తే = నీయొక్క, విశ్వకర్మా = సకలకుభకర్మలతో గూడినవాడను, ఋషిః = విజ్ఞానదాతనునగు పత్ని యైన యే నేను, అంతరిక్షన్య = అంతఃకరణముయొక్క నాశర హితమగు విజ్ఞానమును, ధర్మీమ్ = ధరించునట్టిదానవు, దిశామ్ = పూర్వాదిదిక్కులకు, విష్టంభ నీమ్ = ఆధారమవు, మతీయు, భువనానామ్ = సంతానోత్పత్తికి నిమిత్తమైన గృహముల, అధిప త్నీమ్ = అధిపాతవై పాలించుదానవునగు, త్వా = నిన్ను, సూర్యకిరణమువలె, పృథివ్యాః పృష్ఠే = పృథివిపైన, సాదయామి = గృహాధికారిణిగ స్థాపించుచున్నానో, ఏ నీవు. అపాం ఊర్విః = జల తరంగములవలె, ద్రవ్యః అసి = ఆనందయ క్తురాలవో, త్వా = ఆ నిన్ను, ఇహ = ఈగృహాశ్ర మమునందు, అధ్వర్యుః = రక్షణిమిత్తమైన యజ్ఞమైనర్చువారు, అశ్వినా = విద్యయందు వ్యాప్తబుద్ధి గల యధ్యాపకుడు, ఉపదేశకుడు, సాదయతామ్ = నెలకొల్పుదురుగాక;

భావార్థము :—ఈమంత్రమునందు వాచకబుద్ధిపరమాలంకారమున్నది. అక్షయసుఖమును చేకూ ర్చువారును, ప్రసిద్ధదిగ్విఖ్యాతయగున నే త్రీలు విద్వాంసులైన భర్తలతోకూడి ఆనందితలైయుందురో వారే గృహాశ్రమధర్మమును పాలించుటకు ఉన్నతిపఱచుటకు సమర్థురాండ్రు అగుచున్నారు.

పదమూడవ అధ్యాయములో చెప్పబడ్డ “మధుచ్చ”(౧౩-౨౫)మంత్రమునుండి ఇక్కడివఱకు వసంతర్తువు గుణములు ప్రాధాన్యముగ వ్యాఖ్యానించబడినవని గ్రహించవలయును. ||౫|| (౬౯౩)

౬౯౪ ఈశ్వరేశ్వర్యహోతా ఋషిః, గ్రీష్మర్తు ర్దేవతా, విశ్వదుత్కృతి శ్చన్తః, షడ్భః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. గ్రీష్మర్తువుయొక్క వ్యాఖ్యానము చెప్పబడినది.

కుక్రశ్చ కుచిశ్చ గ్రేష్మౌవృత్తౌ అగ్నేరన్తః శేషోఽసి కల్పేతాం ద్యావాపృథివీ కల్పన్తామప్ర ఓషధయః కల్పన్తామగ్నయః పృథజ్మమ జ్యైష్ఠ్యాయ సప్రతాః । యే అగ్నయః సమనసోఽన్తరా ద్యావా పృథివీ ఇమే గ్రేష్మౌవృత్తౌ అభికల్ప మానా ఇన్ద్రమివ దేవా అభినంవిశన్తు తయా దేవతయాఽజ్గిరస్వత్ ధ్రువే సీదతమ్ ॥
కుక్రః, చ, కుచిః, చ, గ్రేష్మౌ, ఋతూ, అగ్నేః, అన్తః శేష ఇత్యన్తః + శేషః, అసి, కల్పేతామ్, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, కల్పన్తామ్, అపః, ఓష ధయః, కల్పన్తామ్, అగ్నయః, పృథక్, మమ, జ్యైష్ఠ్యాయ, సప్రతా ఇతి స+ ప్రతాః, యే, అగ్నయః, సమనస ఇతి స+మనసః, అన్తరా, ద్యావాపృథివీ, ఇతి ద్యావా+పృథివీ, ఇమే ఇతీమే, గ్రేష్మౌ, ఋతూ ఇత్యౌత్తౌ, అభికల్పమానా ఇత్య భి+కల్పమానాః, ఇన్ద్రమివేతీన్ద్రమ్+ఇవ, దేవాః, అభినంవిశన్తిత్వభి+సంవి శన్తు, తయా, దేవతయా, అజ్గిరస్వత్, ధ్రువే ఇతి ధ్రువే, సీదతమ్. [6]

పదార్థః :—(కుక్రః)య ఆకు పాంసువర్షాతీవ్రతాపాఙ్గా మన్తరిక్షం మలినం కరోతి న జ్యేష్ఠః (చ)(కుచిః)పవిత్రకారక అషాఢః(చ) (గ్రేష్మౌ)గ్రీష్మే భవా(ఋతూ) యాపృచ్ఛత స్తౌ (అగ్నేః)

పాపకస్య (అన్యశ్లేషః) మధ్యఅలింగనమ్(అసి)అస్తి (కల్పేతామ్)సమర్థయేతామ్(ద్యౌవాపృథివీ)ప్రకా
శాస్తరిక్షే(కల్పనామ్)(ఆపః)జలాని(ఓషధయః)యవసోమాద్యాః(కల్పనామ్)(అగ్నియః) పాపకాః
(పృథక్)(మమ)(జ్యైష్ఠ్యాయ)అతిశయేన ప్రశస్యన్య భావాయ(సప్రతాః)సత్వై ర్నియమైః సహవర్త
మానాః(యే)(అగ్నియః)(సమనసః)మనసాసహ తర్తమానాః(అన్తరా)మద్వే(ద్యౌవాపృథివీ)(ఇమే)
(గ్రౌష్ఠీ)(ఋతూ)(అభికల్పమానాః)అభిముఖ్యేన సమర్థయన్తః(ఇన్ద్రమివ)యథా విద్యుతమ్(దేవాః)
విద్వాంసః(అభినంవిశస్తు)అభితః సమ్యక్ ప్రవిశస్తు(తయా)(దేవతయా)దివ్యగుణయా (అజ్గిరస్వత్)
అజ్గనాం రసః కారణం తద్వత్(ద్రువే)నిశ్చలే(సీదతమ్)విజానీతమ్. ॥౬॥ అన్వయః :- హే ప్రీ
పురుషా ! యథా మమ జ్యైష్ఠ్యాయ యా కుక్రశ్చ కుచిశ్చ గ్రీష్మావృతా యయో రగ్నిరన్తః శ్లేషోఽ
స్యస్తి యాభ్యాం ద్యౌవా పృథివీ కల్పేతామాసః కల్పనామోషధయోఽగ్నియశ్చ పృథక్ కల్పనాం యథా
సమనసః సప్రతా అగ్నియోఽన్తరా కల్పన్తే తైర్ గ్రౌష్ఠావృతా అభికల్పమానా దేవా భవన్త ఇన్ద్రమివ
తానగ్ని నభినంవిశస్తు తథా తయా దేవతయా సహ యవా మిమే ద్యౌవాపృథివీ ద్రువే ఏతౌ చాజ్గిర
స్వత్ సీదతమ్. ॥౬॥ భావార్థః :-అత్రోపమాలంకారః. వసన్తర్తు వ్యాఖ్యానానన్తరం గ్రీష్మర్తు
ర్యాఖ్యానంతే. హే మనుష్యా! యాయం యే పృథివ్యాదిస్తాః శారీరాత్మమాససాశ్చాగ్నియో వర్తన్తే యై
ర్నివా గ్రీష్మర్తుసంభవో న జాయతే తాం విజ్ఞాయోపయుజ్య సర్వేభ్యః సుఖం ప్రయచ్ఛత. ॥౬॥

పదార్థము :- ఓ ప్రీపురుషలారా ! మమ = నాయొక్క, జ్యైష్ఠ్యాయ = ప్రశంసాయొగ్య
మగుటకై, కుక్రః = ధూళివర్షముచేతను తీవ్రతాపముచేతను ఆకాశమును మలినమొనర్చు శ్లేష్మ
మాసము, చ = మఱియు, కుచిః = పవిత్రమునకు హేతువగు ఆషాఢమాసము, చ = ఈరెండుగలిసి,
గ్రౌష్ఠీ ఋతూ = గ్రీష్మర్తువనబడుచున్నవి, [ఏరెంటిలో] అగ్నేః = అగ్నియొక్క, అన్యశ్లేషః అసి
= మధ్యలో కఫరోగ నివారణమైయున్నదో, గ్రీష్మర్తుమాసముల వలన, ద్యౌవాపృథివీ = ప్రకా
శము అంతరిక్షము, కల్పేతామ్ = సమర్థమలగునో, ఆపః కల్పంతామ్ = జలములు సమర్థవంతము
లగునో, ఓషధయః = యవలు సోమలతాద్యోషధులు, అగ్నియః = విద్యుదాద్యగ్నులు, పృథక్ కల్పం
తామ్ = వేరువేరుగ సమర్థవంతములగునో, సమనసః = విచారణీయ, సప్రతాః = సత్వచరణాది
నియమయుతులు, అగ్నియః = అగ్నితుల్య తేజస్వులు నైనవారు, అంతరా = [మధ్యన సమర్థవంతు
లగుచున్నారో], [వానిచేత] గ్రౌష్ఠీ ఋతూ = ఈ గ్రీష్మర్తుమాసములను, అభికల్పమానాః = సమ్ము
ఖాలై సమర్థించుచున్న విద్వాంసులు, ఇంద్రమివ = విద్యుత్తువలె నాయాయగ్నివిద్యులందు, అభినం
విశంతు = ఎటుల అన్నివైపులనుండి చక్కగా ప్రవేశించెదరో, అఘటనే, తయా దేవతయా = ఆ
పరమేశ్వర దేవతతో మీరిరువురు, ఇమే ద్యౌవాపృథివీ ద్రువే = నిశ్చలరూపములైన యీ ఆకాశ
పృథువుల రెంటిని, అంగిరస్వత్ = అవయవముల కారణరూపమగు రసమువలె, సీదతమ్ = విశే
షించి తెలుసుకొని యుందురుగాక: ॥౬॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రముందుపమాలంకారమున్నది. వసంతర్తువ్యాఖ్యానానంతరము గ్రీష్మ
ర్తువు వ్యాఖ్యానించబడుచున్నది. మానవులారా ! మీరు పృథివ్యాది పంచభూతములకు శరీరాత్మమన
స్సులకు సంబంధించిన యే యగ్నులున్నవో, ఏవి లేనిదే గ్రీష్మర్తువు సంభవించదో వానినెఱిగి
ఉపయోగమునకు తెచ్చి సకలప్రాణులకు సుఖము సమకూర్చుచుండుడు. ॥౬॥ (౬౯౪)

౬౯౫ సజారృతుభి రిత్యస్య విశ్వేదేవా ఋషయః, వస్వాదయో మంత్రోక్తా దేవతాః, సజారృతుభి రిత్యస్య
భురిక్కుతి శ్శస్త్రం, దైవతః స్వరః, సజారృతుభి రితి ద్వితీయస్య స్వరూపం వక్త్రీ శ్శస్త్రం,
సజారృతుభి రితి తృతీయస్య నిశ్పదాకృతి శ్శస్త్రం, వజ్రము: స్వరః.

పునః సమేవ విషయమాహ. ఈ మంత్రము నందా విషయమునే మరల చెప్పెను.

సజూర్పతుభిః సజూర్విధాభిః సజూర్దేవైః సజూర్వయోనాధై రగ్నయే త్వావై శ్వాన
 రాయాశ్వినాధ్వర్యా సాదయతామిహ త్వా సజూర్పతుభిః సజూర్విధాభిః సజూర్వసు
 భిః సజూర్దేవై ర్వయోనాధై రగ్నయే త్వా వై శ్వానరాయాశ్వినా ధ్వర్యా సాదయతా
 మిహ త్వా సజూర్పతుభిః సజూర్విధాభిః సజూర్రుద్రైః సజూర్దేవైర్వయోనాధై రగ్న
 యే త్వా వై శ్వానరాయాశ్వినాధ్వర్యా సాదయతామిహ త్వా సజూర్పతుభిః సజూర్వి
 ధాభిః సజూరాదిత్యైః సజూర్దేవైర్వయోనాధై రగ్నయే త్వా వై శ్వానరాయాశ్వినాధ్వర్యా
 సాదయతా మిహ త్వా సజూర్పతుభిః సజూర్విధాభిః సజూ ర్విశ్వేర్దేవైః సజూర్దేవై
 ర్వయోనాధై రగ్నయే త్వా వై శ్వానరాయాశ్వినాధ్వర్యా సాదయతా మిహ త్వా || ౭ ||

సజూరితి స + జూః, ఋతుభిరిత్యృతు + భిః, సజూరితి స + జూః, విధాభి
 రితి వి + ధాభిః, సజూరితి స + జూః, దేవైః, సజూరితి స + జూః, వయోనాధై రితి
 వయః + నాధైః, అగ్నయే, త్వా, వైశ్వానరాయ, అశ్వినా, అధ్వర్యా ఇత్యధ్వర్యా,
 సాదయతామ్, ఇహ, త్వా, సజూరితి స + జూః, ఋతుభి రిత్యృతు + భిః, సజూ
 రితి స + జూః, విధాభి రితి వి + ధాభిః, సజూరితి స + జూః, వసుభి రితి వసు + భిః,
 సజూరితి స + జూః, దేవైః, వయోనాధై రితి వయః + నాధైః, అగ్నయే, త్వా,
 వైశ్వానరాయ, అశ్వినా, అధ్వర్యా ఇత్యధ్వర్యా, సాదయతామ్, ఇహ, త్వా,
 సజూరితి స + జూః, ఋతుభి రిత్యృతు + భిః స + జూరితి స + జూః, విధాభిరితి
 వి + ధాభిః, సజూరితి స + జూః, రుద్రైః, సజూరితి స + జూః, దేవైః, వయోనాధై
 రితి వయః + నాధైః, అగ్నయే, త్వా, వైశ్వానరాయ, అశ్వినా, అధ్వర్యా ఇత్య
 ధ్వర్యా, సాదయతామ్, ఇహ, త్వా, సజూరితి స + జూః, ఋతుభిరిత్యృతు + భిః
 సజూరితి స + జూః, విధాభిరితి వి + ధాభిః, సజూరితి, స + జూః, ఆదిత్యైః, సజూ
 రితి స + జూః, దేవైః వయోనాధై రితి వయః + నాధైః, అగ్నయే, త్వా, వైశ్వాన
 రాయ, అశ్వినా, అధ్వర్యా ఇత్యధ్వర్యా, సాదయతామ్, ఇహ, త్వా, సజూరితి
 స + జూః, ఋతుభిరిత్యృతు + భిః, సజూరితి స + జూః, విధాభిరితి వి + ధాభిః, సజూ

రితి సజ్జాః, విశ్వైః, దేవైః, సజ్జారితి స+జ్జాః, దేవైః, వయోనాదై రితి, వయః+నాదైః, అగ్నయే, త్వా, వైశ్వానరాయ, అశ్వినా, అధ్వర్యు ఇత్యధ్వర్యు, సాదయతామ్, ఇహ, త్వా. [7]

పదార్థః :—(సజ్జాః)యః సమానం ప్రజాతి సేవతే వా (ఋతుభిః)వసంతాదిభిశ్చ సహ (సజ్జాః)(విధాభిః)అద్భిః(సజ్జాః) (దేవైః)దివ్యైర్గుణైః (సజ్జాః) దివ్యసుఖప్రదైః (వయోనాదైః) వయాంసి జీవనాదీని గాయత్రాదిచంద్వాంసి వా సహ్యన్తి యైః ప్రాజ్ఞైః పైః (అగ్నయే) పావకాయ(త్వా) త్వామ్(వైశ్వానరాయ)అభిరానాం పదార్థానాం సయనాయ ప్రాప్తకాయ(అశ్వినా) (అధ్వర్యు) (సాదయతామ్)(ఇహ)(త్వా)త్వాం ప్రియం పురుషం వా (సజ్జాః)(ఋతుభిః)(సజ్జాః)(విధాభిః)(సజ్జాః) (వసుభిః)అగ్న్యైర్దివ్యైర్గుణైః(సజ్జాః)(దేవైః)దివ్యైః (వయోనాదైః) వయాంసి విజ్ఞానాని సహ్యన్తి యై ర్విద్యద్భిః (అగ్నయే)విజ్ఞానాయ (త్వా)(వై శ్వానరాయ)విశ్వస్య సర్వస్య జగతో నాయకాయ (అశ్వినా)(అధ్వర్యు)(సాదయతామ్)(ఇహ)(త్వా)(సజ్జాః)(ఋతుభిః) (సజ్జాః)(విధాభిః) వివిధాని వస్తుని దదతి యాభిః ప్రాణచేష్టాభి స్తాభిః(సజ్జాః)(రుద్రైః)ప్రాణచేష్టాభిః శాభిః(సజ్జాః) (రుద్రైః) ప్రాణాపానవ్యాధీనాం సమాన నాగ కూర్మకృకల దేవదత్త ధనంజయ జీవైః (సజ్జాః)(దేవైః)విద్యద్భిః(వయోనాదైః)వేదాదిశాస్త్ర ప్రజ్ఞావసప్రబంధతైః(అగ్నయే)శాస్త్రవిజ్ఞానాయ(త్వా) (వై శ్వానరాయ) విశ్వేషాం సరాజామిదంసుఖసాధకం తస్మై (అశ్వినా) (అధ్వర్యు)(సాదయతామ్) (ఇహ) (త్వా) (సజ్జాః)(ఋతుభిః)సహచరితైః సుఖైః(సజ్జాః)(విధాభిః)వివిధాభిఃసత్యక్రియాధారికాభిః క్రియాభిః(సజ్జాః)(ఆదిత్యైః)సంవత్సరస్యద్వాదశమాసైః(సజ్జాః)(దేవైః)పూర్ణవిద్యైః(వయోనాదైః)పూర్ణవిద్యా విజ్ఞానప్రచార ప్రబంధతైః (అగ్నయే)పూర్ణాయ విజ్ఞానాయ(త్వా) (వై శ్వానరాయ)విశ్వేషాం సరాజా మిదం పూర్ణసుఖసాధనం తస్మై (అశ్వినా)(అధ్వర్యు)(సాదయతామ్)(ఇహ) (త్వా)(సజ్జాః)(ఋతుభిః)సర్వైః కాలావయవైః (సజ్జాః)(విధాభిః)సమస్తాభిః సుఖవ్యాపికాభిః (సజ్జాః)(విద్యైః) సమస్తైః (దేవైః)సరోపకరాయ సత్యాసత్యవిజ్ఞానయత్నుభిః (సజ్జాః) (దేవైః) (వయోనాదైః) యే వయః కామయమానం జీవనం సహ్యన్తి తైః (అగ్నయే)సుశిక్షాప్రకాశాయ (త్వా) (వై శ్వానరాయ) విశ్వేషాం సరాజామిదం హితం తస్మై (అశ్వినా)(అధ్వర్యు)(సాదయతామ్) (ఇహ)(త్వా). ॥౭॥

అన్వయః :—హే శ్రీః పురుష వా యం త్వా త్వామిహాధ్వర్యు అశ్వినా వై శ్వానరాయాగ్నయే సాదయతాం వయం చ యం త్వా సాదయేమ స త్వమృతుభిః సహ సజ్జారిదాభిః సహ సజ్జార్దేవైస్సహ సజ్జార్జయోనాదైర్దేవైః సహ సజ్జాశ్చ భవ. హేపురుషార్థయుక్తే శ్రీ వా పురుష! యం త్వా త్వామిహ వై శ్వానరాయాగ్నయే అధ్వర్యు అశ్వినా సాదయతాం యం త్వా వయం చ సాదయేమ స త్వమృతుభిః సహ సజ్జారిదాభిః సహ సజ్జార్జయోనాదైర్దేవైః సహ సజ్జార్జవ. హే విద్యాద్యయనాయ ప్రవృత్తే బ్రహ్మచారిణి వా బ్రహ్మచారిన్! యం త్వేహ వై శ్వానరాయాగ్నయే అధ్వర్యు అశ్వినా సాదయతాం యం త్వా వయం చ సాదయేమ, స త్వమృతుభిః సహ సజ్జారిదాభిః సహ సజ్జా రుద్రైః సహ సజ్జార్జయోనాదైర్దేవైః సహ చ సజ్జార్జవ. హే పూర్ణవిద్యే శ్రీ! పురుష వా యం త్వేహ వై శ్వానరాయాగ్నయేఅధ్వర్యు అశ్వినా సాదయతాం యం త్వా వయం చ సాదయేమ స త్వమృతుభిః సహ సజ్జారిదాభిః సహ సజ్జా రుద్రైః సహ సజ్జార్జయోనాదైర్దేవైః సహ చ సజ్జార్జవ. హే సత్యార్థోపదేశకే శ్రీ! పురుష! వా యం త్వేహ వై శ్వాన

రాయగ్నయే ఒధ్వర్య ఆశ్వినా సాదయతాం యం త్వావయం చ సాదయేమ స
 సహ సజూర్విధాభిః సహ సజూ ర్విత్వైర్దేవైః సహ సజూర్వయోనాదై ర్దేవైః సహ చ సజూర్వవ.
 భావార్థః :- సీత్యన్ జగతి మనుష్యజన్మ పాప్య త్రియో విదుష్యః పురుషో విద్వాంసశ్చ భూత్వా
 యేష బ్రహ్మచర్యవిద్యా సుశిక్షగ్రహణాదిమ కుభేషు కర్మసు స్వయం పర్యవృత్తా భూత్వా యానన్యాన్
 ప్రవర్తయేయ స్తేఒత్ర పరవర్తిత్వా పరమేశ్వర మారభ్య పృథివీపర్యవ్రాణాం పదార్థానాం యథార్థేన
 విజ్ఞానేనోపయోగం సంగృహ్య సర్వేష్వస్తుభు స్వయం సుఖయత్స్వన్యాంశ్చ. || ౭ ||

పదార్థము :- ఓ త్రి లేక పురుషుడా ! త్వా = ఏ నిన్ను, ఇహ = ఈ జగత్తునందు, అధ్వ
 ర్యూ = రక్షించువాడైన, ఆశ్వినా = సకలవిద్యావ్యాపకులు అధ్యాపకోపదేశకులు నగు త్రిపురుషులు,
 వైత్వానరాయ = సకలపదార్థముల ప్రాప్తికై, అగ్నయే = అగ్నివిద్యకై, సాదయతామ్ = నియక్త
 మొనర్చెదరో, మఱియు మేమును. త్వా = ఏ నిన్ను స్థాపించెదమో ఆ సీవు, ఋతుభిః =
 వసంతవర్షాది ఋతువులతోపాటు, సజూః = ఒకేరకమైన తృప్తి లేక సేవ కలిగియున్న వారుగను,
 విధాభిః = జలములతో, సజూః = ప్రీతియుక్తులును, దేవైః = మంచగుణములతో, సజూః = ప్రీతి
 కలిగినవారును, వయోనాదైః = జీవనాదులతో లేక గాయత్రాదిఛందస్సులతో సంబంధమొనరించు
 టకు హేతువులు, దేవైః = దివ్యసుఖమిచ్చు నవియునగు ప్రాణములతోపాటు, సజూః = సమానముగ
 సేవన మొనర్చుచుండుడు. పురుషార్థపరుడైన పురుషుడా ! లేక త్రి ! త్వా = ఏ నిన్ను ఇహ =
 ఈ గృహశ్రమమునందు, వైత్వానరాయ = సకలజగత్తుకు నాయకుడు, అగ్నయే = విజ్ఞానదాతయు
 నగు నీశ్వరుని ప్రాప్తికొఱకు, అధ్వర్యూ = రక్షకులు, ఆశ్వినా = సకలవిద్యలందు వ్యాప్తులైన
 అధ్యాపకోపదేశకులు. సాదయతామ్ = స్థాపించెదరో. త్వా = ఏ నిన్ను మేము నియమించెదమో
 ఆ సీవు, ఋతుభిః = ఋతువులతోపాటు, సజూః = పురుషార్థులుగ. విధాభిః = వివిధపదార్థముల
 ధారణమునకు హేతువులగు ప్రాణముల చేష్టలతో, సజూః = సమానముగ సేవించువారలు, ససుభిః
 = అగ్న్యాద్యష్టవసువులతో, సజూః = ప్రీతియుక్తులు, వయోనాదైః = విజ్ఞానసంబంధము కలిగించు,
 దేవైః = సుందరవిద్వాంసులతో, సజూః = సమానప్రేమ గలవారు కండు, విద్యాభ్యాన పర్యవృత్తు
 లైన బ్రహ్మచారిణీ లేక బ్రహ్మచారిః త్వా = ఏనిన్ను, ఇహ = ఈ బ్రహ్మచర్యాశ్రమములో, వైత్వా
 నరాయ = సకలమానవులకు సుఖసాధనమగు, అగ్నయే = శాస్త్రవిజ్ఞానమున కై, అధ్వర్యూ =
 పాలించువారు, ఆశ్వినా = పూర్ణవిద్వాంసులునగు నధ్యాపకోపదేశకులు, సాదయతామ్ = నియక్త
 మొనర్చెదరో మఱియు, త్వా = ఏ నిన్ను మేము స్థాపించెదమో, ఆ సీవు, ఋతుభిః = ఋతువు
 లతో, సజూః = అనుకూలముగ సేవించువారలు, విధాభిః = వివిధములైన పదార్థముల ధారణము
 నకు నిమిత్తములైన ప్రాణచేష్టలతో, సజూః = సమానప్రీతి కలిగినవారు, రుద్రైః = ప్రాణాపాన
 వ్యానోదాన సమాన నాగ కూర్మ కృకల దేవదత్త ధనంజయు జీవాత్మలతో, సజూః = అనుసరించి
 సేవజేయువారు, వయోనాదైః = వేదాదిశాస్త్రములను తెలియజేయుటకు పరిబంధమొనర్చు, దేవైః =
 విద్వాంసులతో, సజూః = సమానప్రీతి కలిగినవారును గండు. పూర్ణవిద్యగల పురుషుడా లేక ఓ త్రి !
 త్వా = ఏ నిన్ను, ఇహ = ఈ సంసారమునందు, వైత్వానరాయ = సకలమానవుల పూర్ణసుఖము
 నకై, అగ్నయే = పూర్ణవిజ్ఞానముకై, అధ్వర్యూ = రక్షకులు, ఆశ్వినా = శ్రీమృ జ్ఞానదాతలునైన
 వారు, సాదయతామ్ = నియమించెదరో మఱియు, త్వా = ఏ నిన్ను మేము నియక్తమొనర్చెదమో
 ఆ సీవు, ఋతుభిః = ఋతువులతోపాటు, సజూః = అనుకూలాచరణులు గలవారు, విధాభిః = వివిధ

సత్యక్రియలతో, సజ్జాః = సమానప్రీతిగలవారు, ఆదిత్యైః = సంవత్సరపు పండ్రెండు నెలలతో. సజ్జాః = అనుకూలాహార విహారములుగలవారు, వయోనాధైః = పూర్ణ విద్యావిజ్ఞాన పరిపూర్ణముల పరిబంధమునర్హు, దేవైః = పూర్ణవిద్యావంతులగు విద్వాంసులపట్ల, సజ్జాః = అనుకూలప్రీతిగలవారు కండు. సత్యార్థముల నుపదేశించు శ్రీ లేక పురుషుడః త్వా = ఏ నిన్ను, ఇహ = ఈ జగత్తునందు, వైశ్వానరాయ = సకలమానవులకు హితకరములగు, అగ్నియే = సుశిక్షలపరికాశమునకై, అధ్వర్యుః = బ్రహ్మవిద్యారక్షకులగు, అశ్వినా = శివుబోధకుడు—ఉపదేశకుడు ఇరువురు, సాదయతామ్ = స్థితమొనర్చెదరో మఱియు. త్వా = ఏ మిమ్ము మేము నియతమొనర్చెదమో ఆ మీరు. ముకుభిః = కాలక్షణాదినకలావయవములతో, సజ్జాః = అనుకూలముగ నేవించువారు, విధాభిః = సుఖములందు వ్యాపకములగు సకలక్రియలను, సజ్జాః = అనుసరించువారు, విశైః దేవైః = సత్యోపదేశకులగు పతులతో, సజ్జాః = సమానప్రీతిగలిగియున్నవారు, వయోనాధైః = కామించబడు జీవనముతో సంబంధముకలిగించువారు, దేవైః = వరోపకారమునకై సత్యాసత్యములను తెలుపువారునగు పరిజలతో, సజ్జాః = సమానప్రీతిగలవారుగ కండు.

॥౭॥

భావార్థము :- ఈ సంసారమునందు మానవజన్మపొంది శ్రీ పురుషు లిరువురు విద్వాంసులై తామే బ్రహ్మచర్య విద్యాసుశిక్షగ్రహణాదిభుక్తకర్మలందు ప్రవృత్తులై యితరుల నెవరిని పరివర్తింపజేయుదురో వారును అందు ప్రవృత్తులై వరమేశ్వరుని మొదలుకొనివృద్ధివ్యవస్థంత పదార్థములను యథార్థవిజ్ఞానముతో నుపయోగించి సకలర్తువులందు తాము సుఖించవలెను. ఇతరులను సుఖించజేయవలెను.

౬౯౬ పాఠము ఇత్యన్య విశ్వదేవ ముఖిః దంపతీ దేవతే, నిశ్చుదితి లగితి భన్తః, నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ, మఱిల నా విషయ మిందు చెప్పబడుచున్నది.

ప్రాణమ్ పాహ్యపానమ్ పాహివ్యానమ్ పాహి చక్షుర్మ ఉర్వా విభాహి శ్రోత్రమ్ శ్రోకయ । అపః పిన్వషధీ ర్జిన్వ ద్విపాదవ చతుష్పాత్పాహి దివో వృష్టిమేరయ ॥

ప్రాణమ్, మే, పాహి, అపానమిత్యప+అనమ్, మే, పాహి వ్యానమితి వి+అనమ్, మే, పాహి, చక్షుః, మే, ఉర్వాః, వి, భాహి, శ్రోత్రమ్, మే, శ్రోకయ, అపః, పిన్వ, ఓషధీః, జిన్వ, ద్విపాదితి ద్వి+పాత్, అవ, చతుష్పాత్, చతుః పాదితి చతుః+పాత్, పాహి, దివః, వృష్టిమ్, అ, ఈరయ. [8]

పదార్థః :- (ప్రాణమ్)నాభి రూర్ధ్వగామినమ్ (మే)మమ(పాహి)రక్ష (అపానమ్) యో నాభి రర్వాగ్గచ్ఛతి తమ్ (మే)మమ (పాహి) (వ్యానమ్) యో వివిధేషు శరీరసంధిష్వనితి తమ్ (మే) (పాహి)(చక్షుః)నేత్రమ్ (మే)(ఉర్వా)బహురూపయో త్రమ ఫలపరిదయా వృథిన్య సహ. ఉరీతి వృథిం నా.. నిఘం. ౧౧(వి)(భాహి)(శ్రోత్రమ్) (మే) (శ్రోకయ) శాస్త్రశాసనాయ సంబంధయ (అపః)ప్రాణాన్ (పిన్వ)వృష్టిహి సింహ (ఓషధీః) సోమయవాదీన్ (జిన్వ)ప్రాప్నుహి, జిన్వతీతి గతి కర్మా..నిఘం. ౨.౧౪.(ద్విపాత్) మనుష్యాదీన్ (అవ)రక్ష (చతుష్పాత్)గవాదీన్ (పాహి)(దివః) సూర్యప్రకాశాత్ (వృష్టిమ్) (అ)(ఈరయ) ప్రేరయ. ॥౮॥ అన్వయః :- మేవతేః త్రిపురుషాః వా త్వముర్వా సహ మే ప్రాణం పాహి, మేపానం పాహి, మే వ్యానం పాహి, మే

చక్షుర్విభాహి, మే శ్రోత్రం శ్లోకయాపః పిన్వషధీ ర్విస్వ ద్విపాదవ చతుష్పాత్ పాహి యథా సూర్యో దివో వృష్టిం కరోతి తథా గృహకృత్యమేరయ. ॥౮॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. శ్రీ పురుషో స్వయంవరం వివాహం విధాయాతిప్రేక్షా పరస్పరం ప్రాణిని యాచరణం శాస్త్రశ్రమణా మెషద్యాదిసేవనం కృత్వా యజ్ఞాద్వైప్రీతిం చ కారయేత్వామ్. ॥౮॥

పదార్థము :- ఓ పతీ ! లేక పత్నీ ! నీవు, ఉర్వాస్య = అనేకవిధములైన యుత్తమక్రియలతో, మే = నాయొక్క, ప్రాణిమే = నాభినుండి పైకినడచు ప్రాణనాయువును, పాహి = రక్షించుము, మే అపానమే = నాభికింద గుహ్యంద్రియ మార్గమున వెడలు నా అపాననాయువును, పాహి = రక్షించుము, మే వ్యానమే = అనేకవిధములైన సందులందుండు నా వ్యాననాయువును, పాహి = రక్షించుము. మే చక్షుః = నానేత్రములను, విభాహి = ప్రకాశితమొనర్చుము, మే శ్రోత్రమ్ = నా కర్ణములను, శ్లోకయ = శాస్త్రశ్రమణములతో పూరించుము. అపః పిన్వ = ప్రాణములను బలపఱచుము. ఓషధీః = యవసోమలతాద్యోషధులను, జిన్వ = పొందుము, ద్విపాత్ = రెండుకాళ్లగల మనుష్యాది ప్రాణులను, అవ = రక్షించుము. చతుష్పాత్ = నాలుగుకాళ్లగల గవాదులను, పాహి = రక్షించుము. సూర్యుడె టుల, దివః = స్వప్రకాశముద్వారా, వృష్టిమే = వర్షించుచున్నాడో అటులనే గృహకార్యములను, ఏరయ = బాగుగ నిర్వహించుము. ॥౮॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. శ్రీ పురుషులు స్వయం వర వివాహమొనర్చుకొని అత్యంత ప్రేమతో పరస్పర ప్రాణిని ప్రయాచరణము, శాస్త్రశ్రమణము, ఓషధిసేవనముల నొనర్చు వలెను, యజ్ఞానుష్ఠానముచే వర్షింపజేయవలెను. ॥౮॥ (౬౯౬)

౬౯౭ మూర్ధా ఏయ ఇత్యన్య విశ్వే దేవ ఋషయః, ప్రాజాపత్యాదయో దేవతాః, పూర్వస్య విచృద్భాషీ

పంక్తి [శృన్వః, వక్షామః స్వరః], పురుష ఇత్యుక్తరస్య ఖాషీ పంక్తిశ్చందః, వక్షామః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయ మిందు చెప్పెను.

మూర్ధా వయః ప్రాజాపతి శృన్వః క్షత్రం వయో మయన్తం ఛన్దో విష్టమౌ
వయోఽధిపతిశ్చన్దో విశ్వకర్మా వయః పరమేష్ఠీ ఛన్దో వస్తో వయో విబ్రలం ఛన్దో
వృష్టి ర్వయో విశాలం ఛన్దః పురుషో వయస్సన్ద్రం ఛన్దో ద్యాఘోవయోఽనాధృష్టం
ఛన్దః నిర్భహో వయశ్చదిశ్చన్దః పష్టవాడ్వయో బృహతీ ఛన్దః క్షణి వయః కకుష్
ఛన్దః ఋషభో వయః సతో బృహతీ ఛన్దః ॥ ॥౯॥

మూర్ధా, వయః, ప్రాజాపతి రితి ప్రాజా+పతిః, ఛన్దః, క్షత్రమ్, వయః, మయన్తమ్, ఛన్దః, విష్టమృ, వయః, అధిపతిరిత్యధి+పతిః, ఛన్దః, విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్మా, వయః, పరమేష్ఠీ, పరమేష్ఠీతి పరమే+ష్ఠీ, ఛన్దః, వస్తస్, వయః, విబ్రలమితి వి+బ్రలమ్, ఛన్దః, వృష్టిః, వయః, విశాలమితి వి+శాలమ్, ఛన్దః, పురుషః

వయః, తస్మాద్, ఛందః, వ్యాఘ్రః, వయః, అనాభృష్టమ్, ఛందః, సిఙ్గిహః, వయః, ఛందః, ఛందః, ప్రవృత్తిః, వయః, బ్రహ్మ, ఛందః, ఉక్తిః, వయః, కకుష్, ఛందః, ఋషభః, వయః, సతోబ్రహ్మతీ సతః+బ్రహ్మతీ, ఛందః. [9]

పదార్థః:- (మూర్తా) మూర్తావదు త్రమం బ్రాహ్మణకులమ్ (వయః) కమనీయమ్ (ప్రజాపతిః) ప్రజాపాలకః (ఛందః) విద్యావర్మశమాదికర్మ (క్షత్రమ్) క్షత్రియకులమ్ (వయః) న్యాయవినయపరా క్రమవ్యాప్తమ్ (మయన్తమ్) యన్తయం సుఖం దదాతి తిత్ (ఛందః) బలయుక్తమ్ (విష్టమ్) విశో వై శ్వస్య విష్టమ్నా రక్షణం యేన (వయః) పరిజనకః (అధిపతిః) అధిపాతా (ఛందః) స్వాదీనః (విశ్వకర్మా) అఖిలోత్తమకర్మకర్తా రాజా (వయః) కమిరా (పరమేష్ఠీ) సర్వేషాం స్వామీ (ఛందః) స్వాదీనః (వస్త్రః) వ్యవహారైరాచ్యుదితో యుక్తః (వయః) వివిధవ్యవహారవ్యాపీ (విబలమ్) వివిధం బలం యస్మాత్ (ఛందః) వృష్టిః) సుఖసేవకః (వయః) సుఖప్రాపకమ్ (విశాలమ్) విస్తీర్ణమ్ (ఛందః) స్వాచ్ఛన్యమ్ (పురుషః) పురుషార్థయుక్తః (వయః) కమనీయం కర్మ (తస్మాద్) కుటుమ్బ ఛారణమ్. అత్ర తత్త్రి కుటుమ్బధారణ ఇత్యస్మాదచ్ఛన్యవ్యత్యయేన తస్య దః (ఛందః) బలమ్ (వ్యాఘ్రః) యో వివిధాన్ సమన్వజ్ఞాపుతి (వయః) కమనీయమ్ (అనాభృష్టమ్) చార్వన్ (ఛందః) బలమ్ (సింహః) యో హినన్తి పశ్యాదీన్ సః (వయః) పరాక్రమమ్ (ఛందః) అపవారణమ్ (ఛందః) ప్రదీ పనమ్ (ప్రవృత్తిః) యః పశేన పృషేన పహత్యుష్మాదిః-వర్ణవ్యత్యయేన ఋతారస్యాతారాకరదేశః (వయః) బలవాన్ (బ్రహ్మతీ) మహత్యమ్ (ఛందః) పరాక్రమమ్ (ఉక్తిః) సేవకో వృషభః (వయః) బలిష్ఠః (కకుష్) దిశః (ఛందః) అనన్తమ్ (ఋషభః) గతిమాన్ పశుః (వయః) బలిష్ఠః (సతోబ్ర హ్మతీ) (ఛందః) స్వాతంత్ర్యమ్. ॥౯॥ అన్వయః :- హే శ్రీః పురుష వా మూర్తా ప్రజాపతి

రివ త్వం వయో మయన్తం ఛందః క్షత్రమేరయ విష్టమ్నా రక్షణం రివ త్వం వయశ్శన్తః ఏరయ విశ్వ కర్మా పరమేష్ఠీవ త్వం వయశ్శన్త ఏరయ వస్త్ర ఇవ త్వం వయో విబలం ఛన్త ఏరయ. వృష్టి రివ త్వం విశాలవయ శ్శన్త పురుష ఇవ త్వం వయస్తన్తం ఛన్త ఏరయ వ్యాఘ్రఇవ త్వం వయోనాభృష్టం ఛన్త ఏరయ సింహ ఇవ త్వం వయశ్చదిశ్శన్త ఏరయ వృషభాదీన త్వం బ్రహ్మతీ వయశ్శన్త ఏరయోక్షేవ త్వం వయః కకుష్పన్త ఏరయ, ఋషభ ఇవ త్వం వయః సతో బ్రహ్మతీ ఛన్త ఏరయ ప్రేరయ, ॥౯॥ భావార్థః :- అత్ర శ్లేషవాచకలుప్తోమాలంకారా. ఏరయేతి పూర్వస్మాన్ సన్తాదనువర్తతే. శ్రీ పురుషై ర్బ్రాహ్మణాదివర్ణాన్ స్వచ్ఛన్దాన్ సంపాద్య వేదాదీన్ ప్రచార్యాంస్యాదికం త్యక్త్వా శత్రూన్నివార్య మహద్బలం నదా వర్ధనీయమ్. ॥౯॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీ! లేక పురుషుడు మూర్తా = శిరస్తుల్యమైన యుక్తమ బ్రాహ్మణసంశయము, ప్రజాపతిః = ప్రజారక్షకుడైన రాజసంఘాతపునగు నీవు. వయః = కామించదగినది. మయంచమ్ = సుఖదాయకము, ఛందః = బలయుక్తమునగు, క్షత్రమ్ = క్షత్రియకులమును ప్రేరేపించుము. విష్టంభః = వైశ్యులరక్షణకు హేతువవు, అధిపతిః = అధిపాతయైన వృషభనివంటి వాడవునగు నీవు, వయః = న్యాయవినయములను పొందిన, ఛందః = స్వచ్ఛందపురుషుని ప్రేరేపించుము. విశ్వకర్మా = సకలక్షత్రమకర్మల నొనర్చువాడవు, పరమేష్ఠీ = అందఱికి రాజువునైన నీవు, వయః ఛందః = కామించదగిన స్వతంత్రమును, ఏరయ = వృద్ధిపఱచుము. వస్త్రః = వ్యవహారకుళునితో తుల్యుడ

వై న నీవు, వయః విబలమ్ = అనేకవిధముల వ్యవహారములందు వ్యాపకము. వివిధవిబలములకు హేతువునగు. ఛందః = అనందమును పెంపొందజేయుము. వృష్టిః = సుఖవృష్టిగుఱిపించు వానివలె నున్న నీవు, విశాలమ్ వయః = విస్తారయుక్తము సుఖదాయకమునగు, ఛందః = స్వతంత్రమును వృద్ధిపఱచుము, పురుషః = పురుషార్థనివలెనున్న నీవు, వయః తంద్రమ్ = క్రోరదగిన కటుంబధారణ రూపకర్మను మఱియు, ఛందః = బలమును వృద్ధిపఱచుము. వ్యామ్రీః = వివిధపదార్థములను చక్కగ నాఘ్రాణించు వ్యామ్రజంతువువలె నుండు రాజువైన నీవు. వయః = క్రోరదగిన, అనాధృష్టమ్ = దృఢమైన, ఛందః = బలమును పెంచుము. సింహః = పశ్యాదులను హింసించు సింహమువలె పరాక్రమవంతుడవు రాజువు నగు నీవు, వయః = పరాక్రమముతోపాటు, ఛందః = నిరోధమును. ఛందః = ప్రకాశమును పెంపొందించుము. పశ్వవాత్ = వీపుమీద బరువులు మోయు ఒంటెవలెనున్న వైశ్యుడవైననీవు, బృహతీ = గొప్ప, వయః = బలయుక్తమగు. ఛందః = పరాక్రమమును ప్రేరేపించుము. ఉజ్జి = పించన మొనర్చు వృథమువలెనున్న కూద్రుడవైననీవు; వయః = అతిబలమునకు హేతువగు, కకుష్ = దిక్కులను, ఛందః = అనందమును వృద్ధిపఱచుము. ఋషభః = శిష్యుగంతయైన పశువువలెనున్న భృత్యుడవగునీవు, వయః = బలముతో, సతోబృహత్ = ఉత్తమమైన గొప్ప, ఛందః = స్వతంత్రమును ప్రేరేపించుము. ||౯||

భావార్థము :- ఈమంత్రమందు వాచకబుద్ధిపరమాలంకారము లున్నది. ఏరయ అను పదము [పూర్వమంత్రమునుండి] అనువృత్తమైనది. త్రీ పురుషులు బ్రాహ్మణాదివర్ణములను స్వచ్ఛందము లగు నొనర్చి, శాస్త్రముల ప్రచారమొనర్చి, అలస్యాదుల త్యజించి శత్రువులను నివారించి గొప్పబలమును సదా పెంపొందజేయవలెను. ||౯|| (౬౯౭)

౬౯౮ అనన్త్యాదిత్యస్య విశ్వేదేవ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, స్వరాధ్యాపిష్టా బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నావిషయ మిందు చెప్పెను.

అనన్త్యాన్వయః పంక్తిశ్చన్తో ధేనుర్వ యోజగతీ ఛన్తస్త్రివి ర్వయన్ త్రిష్టువ్ ఛన్తో దిత్త్యవాద్ వయో విరాట్ ఛన్తః పంచావి ర్వయో గాయత్రీ ఛన్తస్త్రివత్సో వయః ఉష్ణిక్ ఛన్త స్తుర్యవాద్ వయో అనుష్టువ్ ఛన్తః || ౧౦ ||

అనన్త్యాన్, వయః, పంక్తిః, ఛన్తః, ధేనుః, వయః, జగతీ, ఛన్తః, త్రి+అవిః, వయః, త్రిష్టువ్, త్రిస్తుబితి త్రి+స్తువ్, ఛన్తః, దిత్త్యవాడితి దిత్త్య+వాత్, వయః, విరాడితి వి+రాత్, ఛన్తః, పఞ్చావిరితి పఞ్చ+అవిః, వయః, గాయత్రీ, ఛన్తః, త్రివత్స ఇతి త్రి+వత్స, వయః, ఉష్ణిక్, ఛన్తః, తుర్యవాడితి తుర్య+వాత్, వయః, అనుష్టువ్, అనుస్తుబిత్వను+స్తువ్, ఛన్తః. [10]

పదార్థః :- (అనన్త్యాన్) వృషభః (వయః) (బలమ్) (పంక్తిః) (ఛన్తః) (ధేనుః) దుగ్ధప్రదా (వయః) కామనామ్ (జగతీ) జగదుపకారకమ్ (ఛన్తః) ఆఘోదనమ్ (త్రివిః) త్రయోఒన్యాదయో యస్మాత్తమ్ (వయః) ప్రజననమ్ (త్రిష్టువ్) త్రిణి కర్మోపాసనాజ్ఞానాని స్తువన్తి యయా సా (ఛన్తః)

వాః ఖణ్డై ర్నిర్వృతాన్ యవాదీన్ వహతి (వయః) ప్రాపణమ్ (విరాట్) (ఛన్దః) ఆనన్దకరమ్ (పంచావిః) పంచేన్ద్రియాశ్చావన్తి యేన సః (వయః) విజ్ఞానమ్ (గాయత్రీ) (ఛన్దః) (త్రివత్సః) త్రయః కర్మోపాసనాజ్ఞానాని వర్చా ఇవ యన్య సః (వయః) పరాక్రమమ్ (ఉష్ణిక్) యద్ దుఃఖాని వహతి తమ్ (ఛన్దః) (రుర్యవాట్) రుర్యాన్ చతురో పేదాన్ వహతి యేన సః (అనుష్టుప్) అనుష్టాప్త యయా సా (ఛన్దః) సుఖసాధకమ్. అత్ర పూర్వవత్ మన్తత్రయ ప్రతీ కాని లోక స్తా ఇన్ద్ర[౧౨.౫౪.౫౬]ఽపి రిచిదాని నివారిరాని. ||౧౧|| అన్వయః :- హే శ్రీ పురుష వాఽనద్వానివ త్వం పంక్తిశ్చన్దో వయ ఏరయ, ధేను రివ త్వం జగతీ ఛన్దో వయ ఏరయ, త్ర్యవి రివ త్వం త్రిష్టుప్ ఛన్దో వయ ఏరయ, దిశ్యవాదివ త్వం విరాట్ ఛన్దో వయ ఏరయ, పంచావి రివ త్వం గాయత్రీ ఛన్దో వయ ఏరయ, త్రివత్స ఇవ త్వముష్ణిక్ ఛన్దో వయ ఏరయ, తుర్యవాదివ త్వమునుష్టు ప్చన్దో వయ ఏరయ. ||౧౦|| భావార్థః :- అత్ర శ్లేషవాచక యథోపమాంకారౌ. ఏరయ పదాను వృత్తిశ్చ. యథాఽనదుహాదీనాం రక్షణేన కృషీవలా అన్నాదీన్యత్పాప్య సర్వాన్ సుఖయన్తి తథైవ విద్వాంసః శ్రీ పురుషా విద్యాః ప్రచార్య సర్వా నానన్దయన్తి. ||౧౦||

పదార్థము :- ఓ శ్రీ లేక పురుషువాః అనన్వాన్ = ఎద్దువలె బలవంతుడవై నీవు, పంక్తి = ప్రకటితము, ఛందః = స్వతంత్రమునునగు, వయః = బలమును ప్రేరేపించుము, ధేనుః = పాడియావువలె నీవు, జగతి = జగత్తునకువకారకమగు, ఛందః = ఆనందముయొక్క, వయః = కామ నను పెంపొందించుము, త్ర్యవిః = మూడు-మేకలు, గొత్తలు, ఆవులుగల వానివలె బుద్ధిమంతుడవై నీవు, త్రిష్టుప్ = జ్ఞానకర్మోపాసనముల స్తుతికి హేతువగు, ఛందః = స్వతంత్రమును, వయః = ఉత్పత్తిని వృద్ధియొనర్చుము, దిశ్యవాడ్ = భూమిని త్రవ్వబడచే సుత్పన్నమగు యవాదిధాన్యము లను లబ్ధిపజేయు క్రియవలె నీవు, విరాట్ = వివిధప్రకారముక్రమము, ఛందః = ఆనందకారకము నగు, వయః = ప్రాప్తిని వృద్ధిపజుచుము. పంచావిః = పంచేంద్రియముల రక్షణకు హేతువగు నోషధి వలె నీవు, గాయత్రీ = గాయత్రీ, ఛందః = మంత్రముయొక్క, వయః = జ్ఞానమును పెంపొందించు ము. త్రివత్సః = జ్ఞానకర్మోపాసనలు కోరువానివలె నీవు. ఉష్ణిక్ = దుఃఖముల నాళకము, ఛందః = స్వతంత్రమునగు, వయః = పరాక్రమమును పెంపొందించుము, తుర్యవాట్ = నాలుగు పేదము లను లంబిపజేయువానివలె నీవు, అనుష్టుప్ = అనుకూలస్తుతికి నిమిత్తము. ఛందః = సుఖసాధకము నగు, వయః = వాంఛను పరిధినిము వృద్ధిపజుచుండుము. ||౧౦||

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు శ్లేషాంకారము, వాచకయథోపమాంకారము లున్నవి. వ్యవసాయ మొనర్చువారు వృషభాదిసాధనముల రక్షణచే నన్నాది పదార్థముల సుత్పన్నమొనర్చి అందఱికి నెఱుల సుఖము నిచ్చుచున్నారో అటులనే విద్వాంసులు విద్యను ప్రచారమొనర్చి సకల ప్రాణుల కానందము చేకూర్చుచున్నారు. ||౧౦|| (౬౯౮)

ఇన్ద్రాగ్ని ఉత్పన్న విశ్వేదేవా ఋషయః, ఇన్ద్రాగ్ని దేవతే, భురిగనుష్టుప్ ఛన్దః, గాథారః స్వరః పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయము నిందు జెప్పెను,

ఇన్ద్రాగ్ని అవ్యథమానామిష్టకాం దృఢిహతం యువమ్ ।

ప్రప్తేన ద్యావాపృథివీ అన్తరిక్షం చ వి బాధనే ॥ ||౧౧||

ఇన్ద్రాగ్ని ఇన్ద్రాగ్ని, అవ్యథమానామ్, ఇష్టకామ్, దృఢిహతమ్, యువమ్,

ప్రృషేన, ద్యావాప్రథివీ ఇతి ద్యావాప్రథివీ, అంతరిక్షమ్, చ, వి, బాధనే.

పదార్థః :- (ఇంద్రాగ్ని) ఇందో విద్యుచ్ఛాగ్ని సూర్యశ్చేవ (అవ్యథమానామ్) ఆపీతా మచలి తామ్ (ఇష్టకామ్) ఇష్టం కర్మ యస్యాస్తామ్ (దృంహతమ్) వర్ధతామ్ (యువమ్) యువామ్ (ప్రృషేన) (ద్యావాప్రథివీ) ప్రకాశభూమి (అంతరిక్షమ్) ఆకాశమ్ (చ) (వి) (బాధనే) || ౧౧ || అన్వయః :- హే ఇంద్రాగ్ని ఇవ వర్తమానా శ్రీ పురుషాః యవం యువా మవ్యథమానాం పరిజ్ఞాం ప్రాప్యేష్టకా మివ గృహాశ్రమం దృంహతమ్, యథా ద్యావాప్రథివీ ప్రృషేనాంతరిక్షం బాధేతే తథా దుఃఖాని శత్రూంశ్చ బాధేథామ్. హే పురుష! యథా త్వమేతస్యాః స్వపత్న్యాః పీడాం విబాధసే తథా చేయ మపి తవ పీడాం బాధతామ్. || ౧౧ || భావార్థః :- అత్ర శ్లేష వాచకలుప్తోప మాలంకారౌ. యథా విద్యుత్సూర్యార్ణవపో వర్షిత్యైవద్యాదీన్ వర్ధయత స్తదైవ శ్రీ పురుషౌ కుటుంబం వర్ధయేతామ్. యథా ప్రకాశః పృథివీ ఆకాశమాచ్ఛాదయత స్తదైవ గృహాశ్రమ వ్యవహారమలంకర్యతామ్. || ౧౧ ||

పదార్థము :- ఇంద్రాగ్ని = విద్యుత్సూర్యులవలె మెలగు నో శ్రీ పురుషులారా! యవమ్ = మీ రిరువురును, అవ్యథమానామ్ = నిశ్చలబుద్ధినిపొంది, ఇష్టకామ్ = ఇటుకవలె నున్న గృహాశ్రమమును, దృంహతమ్ = దృఢమొనర్చుడు, ద్యావాప్రథివీ = ఎటుల ప్రకాశము భూమి, ప్రృషేన = వీవుతో ఆకాశమును కట్టివేయుచున్నవో అటులనే దుఃఖములను శత్రువులను కట్టివేయుడు. ఓ పురుషుడా! ఎటుల నీవు నీ యీ స్త్రీయొక్క పీడను, విబాధసే = విశేషించి తొలగించుచున్నావో అటులనే యీ స్త్రీయు నీ నకలబాధలను హరింపజేయుచుండును గాక! || ౧౧ ||

భావార్థః :- ఈ మంత్రమునందు శ్లేషవాచకలుప్తోపమాలంకారములున్నవి, ఎటుల విద్యుత్సూర్యులు జలవర్ష ఓషధులను పెంపొందజేయుచున్నవో అటులనే శ్రీ పురుషులు కుటుంబమును వృద్ధిజేయవలయును. ప్రకాశము పృథివి రెండు ఎటుల ఆకాశమును ఆవరించుచున్నవో అటులనే గృహాశ్రమ వ్యవహారములను పూర్ణమొనర్చుడు, || ౧౧ || (౬౯౯)

౦౦౦ విశ్వకిర్యేత్యన్య విశ్వకిర్యక్షి, వాయు ర్దేవతా, విశ్వతి శ్చన్య, మద్యమన్యరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నావిషయమే ఈ మంత్ర మందు జెప్పెను.

విశ్వకిర్యా త్వా సాదయత్స్వంతరిక్షస్య ప్రృషే వ్యచస్వతిం ప్రథస్వతి మున
రిక్షం యద్భాస్వంతరిక్షం దృభిహాంతరిక్షం మా హిః సీః । విశ్వన్యై ప్రాణాయా
ప్రానాయ వ్యానాయాధానాయ ప్రతిష్ఠాయై చరిత్రాయ వాయుష్వాభిపాతు మహ్య
స్వస్త్వా చ్చర్దిషా శస్తమేన తయా దేవతయాజీరన్వద్ ధ్రువా సీద ॥ || ౧౨ ||

విశ్వకిర్యేతి విశ్వ + కర్యా, త్వా, సాదయతు, అంతరిక్షస్య, ప్రృషే, వ్యచస్వతి
మితి వ్యచః + వతీమ్, ప్రథస్వతీమ్, అంతరిక్షమ్, యచ్చ, అంతరిక్షమ్, దృభిహా,
అంతరిక్షమ్, మా, హిః సీః, విశ్వన్యై, ప్రాణాయ, అపానాయ, వ్యానాయ, ఉదానాయ,
ప్రతిష్ఠాయై, చరిత్రాయ, వాయుః, త్వా, అభి, పాతు, మహ్య, స్వస్త్వా, చ్చర్దిషా,

శస్త్రమేన, తయా, దేవతయా, అజ్గిరస్వత్, ద్రువా, సీద.

[12]

పదార్థః :- (విశ్వకర్మా) అఖిలభక్రియాకుళః (త్వా) త్వామ్ (సాదయతు) సంస్తాపయతు (అన్తరిక్షస్య) ఆకాశస్య (పృష్ఠే) భాగే (వ్యవస్థితీమ్) ప్రశస్త్రః వ్యచో విజ్ఞానం సత్కరణం విద్యతే యస్యా స్తామ్ (ప్రథస్థతీమ్) ఉత్తమవిస్తీర్ణ విద్యాయుక్తామ్ (అన్తరిక్షమ్) జలమ్. ఆన్తరిక్షమిత్కుదక నామ, నిఘం, ౧, ౧౦, (యచ్చ) (అన్తరిక్షమ్) ప్రశస్త్రం శోధితముదకమ్ (దృంహ) (అన్తరిక్షమ్) మధురాదిగుణయుక్తం రోగనాశకముదకమ్ (మా) (హింసీ) హింస్యాః (విశ్వస్మై) సమగ్రాయ (ప్రాణాయ) (అపానాయ) (వ్యానాయ) (ఉదానాయ) (ప్రతిష్ఠాయై) (చరిత్రాయ) కుభకర్మాచారాయ (వాయుః) ప్రాణ ఇవ (త్వా) (అభి) (ప్రాతు) (మహ్యో) మహాత్మా (స్వస్త్వా) సుఖక్రియాయ (ఛర్దిషా) పృకాశేన (శస్త్రమేన) అతిశయేన సుఖకారకేణ (తయా) (దేవతయా) దివ్యసుఖప్రదానక్రియాయ సహ (అజ్గిరస్వత్) సూత్రాత్మనాయవత్ (ద్రువా) విశ్చలజ్ఞానయుక్తా (సీద) స్థిరా భవ. ॥౧౨॥ అన్వయః :- హే శ్రీః విశ్వకర్మా పతి ర్వాం వ్యవస్థితీం ప్రథస్థతీమ్ అన్తరిక్షస్య పృష్ఠే త్వా సాదయతు, సా త్వం విశ్వస్మై ప్రాణాయాపానాయ వ్యానాయోదానాయ ప్రతిష్ఠాయై చరిత్రాయాన్తరిక్షం యచ్చాన్తరిక్షం దృంహోన్తరిక్షం మా హింసీ యో వాయుః ప్రాణ ఇవ ప్రియస్తవ స్వామి మహ్యో స్వస్త్వా ఛర్దిషా శస్త్రమేన త్వానుభిపాతు సా త్వం తయా పత్యాఖ్యాయా దేవతయా సహాజ్గిరస్వద్ ద్రువా సీద. ॥౧౨॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బుద్ధోమాలింకారః. యథా పురుషః శ్రీయం సత్కర్మం నియోజయేత్తథా శ్రుపి స్వసతిం చ ప్రేరయేత్, యతః సతతమానందో వర్ధత. ॥౧౩॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీః విశ్వకర్మా = సంపూర్ణభక్తకర్మలొనర్చుటయందు కుళబుడైనపతి. వ్యవస్థితీమ్ = ప్రశంసిత విజ్ఞానము లేక సత్కారముతో కూడిన దానపు, ప్రథస్థతీమ్ = ఉత్తమవిస్తృత విద్యావతివియునగు, త్వా = ఏ నిన్ను, అంతరిక్షస్య పృష్ఠే = ప్రకాశముయొక్క ఒకభాగముతో, సాదయతు = స్థాపించునో అనిపు, విశ్వస్మై ప్రాణాయ అపానాయ = సమస్తప్రాణాపాన వ్యానోదాన రూపశరీరస్థ సకల వాయువులకై, ప్రతిష్ఠాయై = ప్రతిష్ఠకొఱకు, చరిత్రాయ = కుభకర్మాచరణలకొఱకు, అంతరిక్షమ్ = జలాదులను, యచ్చ = ఒనగుము [వినియోగించుము], అంతరిక్షమ్ దృంహ = ప్రశంసితము కుదమునగు జలముతో కూడిన అన్నధనాదులను = వృద్ధి పఱచుము. అంతరిక్షమ్ = మాధుర్యాది గుణయుక్తములు రోగనాశకములునగు ఆకాశస్థ సకల పదార్థములను. మా హింసీ = నశింపజేయకుము. త్వా = ఏ నిన్ను, వాయుః = ప్రాణప్రియుడగుపతి, మహ్యో స్వస్త్వా = సుఖరూపమైన క్రియతోను, ఛర్దిషా = పృకాశముతోను, శంతమేన = అతిసుఖదాయకమైన విజ్ఞానముతోను అభిపాతు = అన్నివైపులనుండి రక్షించునో, ఆ సీవు, తయా దేవతయా = ఆదివ్యసుఖము చేకూర్చుక్రియను గలిగియున్న పతిదేవతతో, అంగిరస్వత్ = వ్యాపకవాయువు వలె, ధ్రువా = విశ్చలజ్ఞానయుక్తురాలవై, సీద = స్థిరముగ నుండుము. ॥౧౩॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమున క్లేష వాచకబుద్ధోపమాలింకారము యన్నవి. పురుషుడెఱుల తన శ్రీని సత్కర్మలయందు నియోగించునో అటులనే శ్రీయు తన పతిని సుకర్మలందు ప్రేరేపించ వలయును. దానిచే నిరంతరము ఆనందమభివృద్ధిజెందును. ॥౧౩॥ (౨౦౦)

౨౦౧ రాజ్యసీత్యస్య విశ్వదేవ ఋషిః, డిశో దేవతాః, విరాట్ పంక్తిశ్చస్తః, పశ్చాదుః స్వరః.
పునః శస్త్రమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యుదియే.

రాజ్ఞ్యసి ప్రాచీ దిగ్విరాడసి దక్షిణా దిక్ సమాదసి ప్రతీచీ దిక్ స్వరాడస్య
దీచీ దిగధిపత్న్యసి బృహతీ దిక్ ॥౧౩॥

రాజ్ఞ, అసి ప్రాచీ, దిక్, విరాడితి వి+రాట్, అసి, దక్షిణా, దిక్, సమాడితి
సమ్ + రాట్, అసి, ప్రతీచీ, దిక్, స్వరాడితి స్వ+రాట్, అసి, ఉదీచీ, దిక్, అధి
పత్నిత్యధి+పత్ని, అసి, బృహతీ, దిక్. [13]

పదార్థః :- (రాజ్ఞీ) రాజమానా (అసి) (ప్రాచీ) పూర్వా (దిక్) దిగివ (విరాట్) వివిధ వినయ
విద్యాప్రకాశయుక్తా (అసి) (దక్షిణా) (దిక్) దిగివ (సమాట్) సమ్యక్ సుభే భూగోలే రాజమానా
(అసి) (ప్రతీచీ) పశ్చిమా (దిక్) (స్వరాట్) యా స్వయం రాజతే సా (అసి) (ఉదీచీ) ఉత్తరా (దిక్)
(అధిపత్ని) గృహేఽధిపృతా స్త్రీ (అసి) (బృహతీ) మహతీ (దిక్) అధ ఊర్ధ్వా. ॥౧౩॥ అన్వయః :-
హే స్త్రీ! యా త్వం ప్రాచీ దిగివ రాజ్ఞ్యసి, దక్షిణాదిగివ విరాడసి, ప్రతీచీ దిగివ సమాదస్యదీచీ
దిగివ స్వరాడసి బృహతీ దిగివాధిపత్న్యసి సా త్వం సర్వాన్ పత్యాదీన్ ప్రీణిషీమ్. ॥౧౩॥ భావార్థః :-
అత్ర వాచక బుద్ధిసమాలంకారః. యథా దిశః సర్వతోఽభివ్యాప్తా విజ్ఞాపికా అక్షుద్ధాః సన్తి తథైవ
స్త్రీ శుభగుణకర్మ స్వభావైః సహితా స్యాత్. ॥౧౩॥

పదార్థము :- ఓ స్త్రీ! ఏ నీవు, ప్రాచీ దిక్ = పూర్వదిశవలె, రాజ్ఞీ అసి = ప్రకాశమానురాల
వో, దక్షిణా దిక్ = దక్షిణదిశవలె, విరాట్ అసి = అనేక విధములైన వినయ విద్యాప్రకాశములుకలి
గిన దానవో, పశ్చిచీ దిక్ = పశ్చిమదిశవలె, సమాట్ అసి = చక్రవర్తిరాజువలె సుఖయుక్తవృద్ధి
వియుండు చక్కగా ప్రకాశమాను లవో, ఉదీచీ దిక్ = ఉత్తరదిశవలె, స్వరాట్ అసి = స్వయం
ప్రకాశమానురాలవో, బృహతీ ది = క్రిందమీదలవలె, అధిపత్ని అసి = గృహము నందధికార
మును పొందినదానవై యున్నావో ఆ నీవు పతిమొదలైన వారందఱిని తృప్తపఱచుము. ॥౧౩॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకబుద్ధిసమాలంకారమున్నది. దిక్కులెఱుల అన్ని
వైపులనుండి అభివ్యాప్తములు, బోధను కలిగింపజేయునవి, అక్షుద్ధములు నై యున్నవో అటులనే
స్త్రీ శుభగుణకర్మ స్వభావములతో గూడినదై యుండవలయును. ॥౧౩॥ (౨౦౧)

౨౦౨ విశ్వకర్మత్యస్య విశ్వేదేవా ఋషయః, వాయుర్దేవతా, స్వరాద్భ్రాహ్మీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యుదియే.

విశ్వకర్మా త్వా సాదయత్స్వన్తరిక్షస్య పృష్ఠే జ్యోతిష్మతీమ్ ।

విశ్వస్మై ప్రాణాయాఽపానాయ వ్యానాయ విత్స్వం జ్యోతి ర్యచ్చ ।

వాయుష్టేఽధిపత్నిస్తయా దేవతయాఽజ్గిరస్వద్ ధ్రువా సీద ॥ ౧౪॥

విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్మా, త్వా, సాదయత్తు, అన్తరిక్షస్య, పృష్ఠే, జ్యోతిష్మతీ
మితి జ్యోతిః+మతీమ్, విశ్వస్మై, ప్రాణాయ, అపానాయ, వ్యానాయ, విత్స్వమ్,

జ్యోతిః, యచ్చ, వాయుః, తే, అధిపతిరిత్యధి+పతిః, తయా, దేవతయా, అజ్గిరస్వత్, ధ్రువా, సీద. [14]

పదార్థః :- (విశ్వకర్తా) సకలేష్టకీయః (త్వా) త్వామ్ (సాదయతు) (అంతరిక్షస్య) జలస్య (ప్రసే) ఉపరిభాగే (జ్యోతిష్మతీమ్) బహుజ్యోతి ర్విద్యతే యస్యా స్తామ్ (విశ్వస్యై) సర్వస్యై (ప్రాణాయ) (అపానాయ) (వ్యానాయ) (విశ్వమ్) సంపూర్ణమ్ (జ్యోతిః) విజ్ఞానమ్ (యచ్చ) గృహాణ (వాయుః) ప్రాణ ఇవ పీయః (తే) తవ (అధిపతిః) (తయా) (దేవతయా) (అజ్గిరస్వత్) సూర్యవత్ (ధ్రువా) ధృథా (సీద). ॥౧౪॥ అన్వయః :- హే శ్రీః యా జ్యోతిష్మతీం త్వా విశ్వస్యై ప్రాణాయాఽపానాయ వ్యానాయాంతరిక్షస్య ప్రసే విశ్వకర్తా సాదయతు సా త్వం విశ్వం జ్యోతి ర్యచ్చ యో వాయు రివ తేఽధిపతిరస్తి తయా సహ ధృవాంగిరస్వత్ సీద. ॥౧౪॥ భావార్థః :- శ్రీ బ్రహ్మ చర్యేణ స్వయం విదుషీ భూత్వా శరీరాత్మబలవర్ధనాయ స్వాపత్యేభ్యో విజ్ఞానం సతతం పరదద్యాదితి ॥౧౪॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీః జ్యోతిష్మతీమ్ త్వా = బహువిజ్ఞానవతియగు నే నిన్ను, విశ్వస్యై ప్రాణాయ అపానాయ వ్యానాయ = సకలప్రాణాపానవ్యానముల పుష్టికై, అంతరిక్షస్య ప్రసే = జలముయొక్క ఉపరితలభాగముపై, విశ్వకర్తా సాదయతు = సకల కుభకర్తృలనభిలషించు పతి స్థాపించునో ఆ నీవు, విశ్వమ్ జ్యోతిః = సంపూర్ణ విజ్ఞానమును, యచ్చ = గ్రహించుము, వాయుః = ప్రాణవిప్రియధగు నే, తే అధిపతిః = నీ భర్త యున్నాడో, తయా దేవతయా = ఆదేవతాస్వరూప పతితో, ధృవా = ధ్రువత్వమందుము, అంగిరస్వత్ = సూర్యునివలె, సీద = స్థిరరాలవు కమ్ము. ॥౧౪॥

భావార్థము :- శ్రీ బ్రహ్మచర్యశ్రమముచే తాను విదుషియై శారీరకాత్మిక బలముల పుద్ధికై స్వసంతానమునకు నిరంతరము విజ్ఞానము నొసగవలయును.

ఇంతవరకు గ్రీష్మర్తువు వ్యాఖ్యానించబడినది. ॥౧౪॥ (౭౦౭)

౭౦౭ నభశ్చేత్యస్య విశ్వదేవ ఋషిః, ఋశవో దేవతాః, స్వరాదుక్తుతి శృన్వః, షడ్జః స్వరః.

అథ వర్షర్తు ర్వాఖ్యానం. వర్షర్తువు ఈ మంత్రమందు వ్యాఖ్యానించబడుచున్నది.

నభశ్చ నభస్యశ్చ వార్షికావృతా అగ్నేర్నస్తః శేషోఽస్మి కల్పేతాం ద్యావాపృథివీ కల్పన్తామాఽఽప్ ఓషధయః కల్పన్తామగ్నయః పృథజ్మ జ్యైష్ఠ్యాయ సప్రతాః । యే అగ్నయః సమనసోఽన్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే వార్షికావృతా అభికల్పమానా ఇన్ద్రమివ దేవా అభినంవిశన్తు తయా దేవతయాఽజ్గిరస్వద్ధ్రువే సీదతమ్ ॥

నభః, చ, నభస్యశ్చ, చ, వార్షికౌ, ఋతూ ఇత్యృతూ, అగ్నేః, అన్తఃశేష ఇత్యన్తః శేషః, అస్మి, కల్పేతామ్, ద్యావాపృథివీఇతి ద్యావాపృథివీ, కల్పన్తామ్, అపః, ఓషధయః, కల్పన్తామ్, అగ్నయః, పృథగ్, మమ, జ్యైష్ఠ్యాయ, సప్రతా ఇతి

స+వ్రతాః, యే, అగ్నయః, సమనస ఇతి స+మనసః, అన్తరా, ద్యావాపృథివీ
ఇతి ద్యావాపృథివీ, ఇమే ఇత్రిమే, వార్షికౌ, ఋతూ ఇత్యృతూ, అభికల్పమానా
ఇత్యభి+కల్పమానాః, ఇన్ద్రమివేతీన్ ద్రమ్+ఇవ, దేవాః, అభిసంవిశన్విత్త్యభి+
సంవిశన్తు, తయా దేవతయా, అజ్గిరస్వత్, ధ్రువే ఇతి ధ్రువే, సీదతమ్. [15]

పదార్థః:-హే (నభః) నభ్యాన్తి ఘనా యస్మిన్ న శానణో మానః(చ)(నభస్యః)నభస్సు
భవో భాద్రపదః (చ) (వార్షికౌ) వర్షాసుభవౌ (ఋతూ)వర్షర్తుసంబంధినౌ(అగ్నేః) ఊష్యణః(అస్త్రః
శ్లేషః) మధ్యే స్వర్కౌ యస్య (అసి) అస్తి (కల్పేతామ్)(ద్యావాపృథివీ) (కల్పనామ్)(ఆపః) (ఓష
ధయః) (కల్పనామ్)(అగ్నయః)(పృథక్)(మమ) (జ్యేష్ఠాయ) ప్రశస్యణావాయ (సవరీతాః)సమా
నాని వరీతాని నియమా యేషాం తే (యే) (అగ్నయః) (సమనసః)సమానం మనో జ్ఞానం యేభ్య
స్తే (అన్తరా) మధ్యే(ద్యావాపృథివీ)(ఇమే)(వార్షికౌ)వర్షాసు భవౌ (ఋతూ) వృష్టిపాపికౌ (అభిక
ల్పమానాః) అభితః సుఖాయ సమర్థయస్తః (ఇన్ద్రమివ) యథా విద్యుతమ్ (అభిసంవిశన్తు) అభిము
ఖ్యేన సమ్యక్ పరీవిశన్తు(తయా)(దేవతయా)(అజ్గిరస్వత్)(ధ్రువే)(సీదతమ్). ॥౧౫॥ అన్వయః:-
హే పురుషాః యువాం యౌ నభశ్చ నభస్యశ్చ వార్షికౌ వృతూ మమ జ్యేష్ఠాయ కల్పేతాం యయో
రగ్గేరస్త్రః శ్లేషోఽస్యస్తి యాభ్యాం సమా ద్యావాపృథివీ కల్పేతాం తాభ్యాం యువాం కల్పేతాం యథాప
ఓషధయశ్చ కల్పనా మగ్నయః పృథక్ కల్పన్తే తథా సవరీతాః సమనసోఽగ్నయః కల్పన్తాం య
ఇమే ద్యావాపృథివీ కల్పేతే తౌ వార్షికౌ వృతూ అభికల్పమానా దేవా ఇంద్ర మివ తయా దేవతయా
సహౌఽభిసంవిశన్తు తయో రన్తరాజ్గిరస్వద్ ధ్రువే సీదతమ్. ॥౧౫॥ భావార్థః:-అత్యోపమా
వాచక లుప్తోపమాలంకారా. మమజ్యేష్ఠ ర్విద్యద్వద్వర్షాసు సామగ్రీ సంగ్రహ్య యతో వర్షతౌ సర్వాణి
సుఖాని భవేయుః. ॥౧౫॥

పదార్థము:-ఓ స్త్రీ పురుషులారా! మీ రిరువురు. నభః = ప్రబంధిత మేఘములుగల శ్రావ
ణమాసము. చ = మఱియు, నభస్యః = వర్షమునకు మధ్యభాగమగు భాద్రపదము. చ = ఏ యీ
రెండు, వార్షికౌ ఋతూ = = వర్షాకాలపు ఋతువులు, మమ జ్యేష్ఠాయ = నేను ప్రశంసించుచున్న
ఓకై సమర్థములగునో, వేనియందు, అగ్నేః = ఉష్ణస్వర్ణము, అస్త్రఃశ్లేషః = మధ్య శీతస్వర్ణము,
అసి = ఉన్నదో, వేనిచే, ద్యావాపృథివీ = భూమ్యాకాశములు సమర్థములగుచున్నవో వానిభోగము
నందు మీ రిరువురు, కల్పేతామ్ = సమర్థులగుదురో, ఎటుల ఋతుయోగముచే, ఆపః = జలములు,
ఓషధయః = ఓషధులు, అగ్నయః = అగ్నులు. పృథక్ = జలముకంటె వేరుగ సమర్థములగునో.
అటులనే, సవ్రతాః = ఒకేవిధమైన శ్రేష్ఠనియమములుగలవి, సమనసః = ఒకేవిధమైన జ్ఞానమునిచ్చు
నవి, అగ్నయః = తేజస్వలు, కల్పంతామ్ = సమర్థులగునో, ఏ యీ భూమ్యాకాశములు రెండు
వర్షర్తుగుణములచే సమర్థములగుచున్నవో, వార్షికౌ ఋతూ = ఆ వర్షాకాల రూపములను, అభికల్ప
మానాః = అన్నివైపులనుండి సుఖమునకై సమర్థవంతములుగ నొనర్చు విద్వాంసులు, ఇంద్రమివ =
విద్యుత్పద్మశముగ, తయా దేవతయా = దివ్యమైన ఆ వర్షర్తువుతోపాటు, అభిసంవిశంతు = సమ్యక్
ఖైలై భాగగ స్థితులగుదురో, అంతరా = ఆరెండుమాసములందు ప్రవేశించి, అంగిరస్వత్ = ప్రాణము
వలె పరస్పర ప్రేమయు క్తులాలవై, ధ్రువే = నిశ్చలముగ, సీదతమ్ = ఉండుము. ॥౧౫॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందువమా వాచక బుద్ధోపమాలంకారము బున్నది. వర్ణకాలము నందు సకలమానవులు సమస్త సుఖములు లభించు సామగ్రిని విద్వాంసులవలె సమకూర్చుకొనవలెను.

౨౦౩ ఇషశ్చోర్జశ్చ విశ్వేదేవా ఋషయః, ఋశవో దేవతాః, భుగిగుక్మృతి శృన్వః, షడ్జః స్వరః,

అథ శరదృతు ర్వాఘ్నాయతే. శరదృతువు వ్యాఘ్నానించ బడుచున్నది.

ఇషశ్చోర్జశ్చ శారదావృతూ అగ్రేరన్తఃశ్లేషోఽసి కల్పేతాం ద్యావాపృథివీ కల్పన్తామాప ఓషధయః కల్పన్తామగ్నయః పృథజ్జుమ జ్యైష్ఠ్యాయ సప్రతాః । యే అగ్నయః సమనసోఽన్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే శారదావృతూ అభికల్పమానా ఇన్ద్రమివ దేవా అభినంవిశన్తు తయా దేవతయాఽజ్గిరస్వత్ ధ్రువే సీదతమ్ ॥

ఇషః, చ, ఊర్జః, చ, శారదా, ఋతూ ఇత్యృతూ, అగ్నేః, అన్తః శ్లేషః, ఇత్యన్తః+శ్లేషః, అసి, కల్పేతామ్, ద్యావాపృథివీ, ఇతి ద్యావాపృథివీ, కల్పన్తామ్, అపః, ఓషధయః, కల్పన్తామ్, అగ్నయః, పృథక్, మమ, జ్యైష్ఠ్యాయ, సప్రతా ఇతి స+ప్రతాః, యే, అగ్నయః, సమనస ఇతి స+మనసః, అన్తరా, ద్యావా పృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, ఇమే ఇతిమే, శారదా, ఋతూ ఇత్యృతూ, అభికల్ప మానా ఇత్యభి+కల్పమానాః, ఇన్ద్రమివేతీన్ద్రం+ఇవ, దేవాః, అభి సంచికన్త్యి త్యభినంవిశన్తు, తయా, దేవతయా, అజ్గిరస్వత్, ధ్రువే ఇతి ధ్రువే, సీదతమ్.

పదార్థః :- (ఇషః) ఇష్యతేఽసావాక్వి నో మానః (చ) (ఊర్జః) ఊర్జస్తి పర్యేషదా యస్మిన్ స కార్తికః (చ) (శారదా) శరది భవా (ఋతూ) బలప్రదా (అగ్నేః) (అన్తః శ్లేషః) మధ్యస్వరః (అసి) అస్తి (కల్పేతామ్) (ద్యావాపృథివీ) (కల్పన్తామ్) (అపః) (ఓషధయః) (కల్పన్తామ్) (అగ్నయః) బహిఃస్థాః (పృథక్) (మమ) (జ్యైష్ఠ్యాయ) పృథక్ ప్రసుప్తభావాయ (సప్రతాః) సనియమాః (యే) (అగ్నయః) శరీరస్థాః (సమనసః) మనసా సహ వర్తమానాః (అన్తరా) మధ్యే (ద్యావాపృథివీ) (ఇమే) (శారదా) (ఋతూ) (అభికల్పమానాః) (ఇన్ద్రమివ) (దేవాః) (అభినంవిశంతు) (తయా) (దేవతయా) సహ (అజ్గిరస్వత్) ఆకాశవత్ (ధ్రువే) నిశ్చలసుఖే (సీదతమ్) సీదతః, అత్ర పురుషవ్యత్యయః. అన్వయః :- హే మనుష్యా యా విషశ్చోర్జశ్చ శారదావృతూ యథా మమ జ్యైష్ఠ్యాయ భవతో య యో రన్తః శ్లేషోఽస్య స్తి. తౌ ద్యావాపృథివీ కల్పేతా మాప ఓషధయశ్చ కల్పన్తామ్. సప్రతా అగ్నయః పృథక్ కల్పన్తామ్. యేఽన్తరా సమనసోఽగ్నయ ఇమే ద్యావాపృథివీ కల్పేతామ్. శారదావృ తూ ఇన్ద్రమివాభికల్పమానా దేవా అభినంవిశన్తు తథా తయా దేవతయా సహ ధ్రువే సీదతం గచ్ఛతః. భావార్థః :- అశ్చోపమాలంకారః. హే మనుష్యా! యేశరద్యుపయుక్తాః పదార్థాః సన్తి తాన్ యథా యోగ్యం సంస్కృత్య సేవధ్వమ్.

॥౧౬॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! ఇషః = అభిలిషించదగిన ఆశ్చర్యముజనకము, చ = మనీయు

ఊర్జః = సకలపదార్థములు పుష్టికరము లగుటకు హేతువైన కార్తికమాసము, చ = ఏ యీ రెండు, శారదా ఋతూ = శరదృతుమాసములు, మమ జ్యైష్ఠ్యాయ = నాకు ప్రశంసితమైన సుఖప్రాప్తికై ఉండుచున్నవో, వేనియొక్క, అంతఃక్షేషః = మధ్యన కొంచెము శీతస్పర్శ, అసి = ఉండుచున్నదో, అవిరెండు, ద్యావాపృథివీ = భూమ్యాకాశములను, కల్పేథామ్ = సమర్థములుగ నొనర్చుగాక! ఆవః = జలములు, ఓషధయః = ఓషధులు, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక! సప్తతాః = సకలకార్యములను నియమముగ నొనర్చు, అగ్నయః = శరీరాగ్నులు, పృథక్ = వేరుగ, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక! యే = ఏవి, అంతరా = మధ్యన, సమనసః = మనస్సునకు సంబంధించిన, అగ్నయః = బాహ్యేగ్నులును, ఇమే ద్యావాపృథివీ = ఈభూమ్యాకాశముల రెంటిని, కల్పేథామ్ = సమర్థవంతములుగ నొనర్చునో. శారదా ఋతూ = శరదృతువుయొక్క రెండునెలలలో, ఇంద్రమివ = పరమైశ్వర్యమువలె. అభికల్పమానాః = అన్నివిధముల ఆనందమును వాంఛించుచున్న, దేవాః = విద్వాంసులు, అభినందిశంతు = ప్రవేశించెదరో, తయా దేవతయా = ఆ దివ్య శరదృతు రూపదేవతయొక్క నియమముతో, ధ్రువే = విశ్వలనుభము గలవారలై, సీదతమ్ = పొందుచున్నారో, అటు లనే మీరును, జ్యైష్ఠ్యాయ = ప్రశంసితసుఖము పొందుటకై కావలసి యున్నవి. ॥౧౬॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుపమాలంకార మున్నది. మానవులారా! శరదృతువునందే యుపయోగకరములైన పదార్థములున్నవో వానిని యథాయోగ్యముగ కుద్ధిపఱచి సేవించుడు, ॥౧౬॥

౭౦౫ [ఆయుర్వ ఇత్యన్య విశ్వేదేవా ఋషయః, ఋతవో దేవతాః, భుగిగుత్కృతిశ్చన్యః, షడ్భ్యః స్వరః.]
పునస్తమేవ విషయ మాహ, మరల పూర్వోక్తవిషయ మీ మంత్రమందు జెప్పబడెను.

ఆయు ర్మే పాహి ప్రాణం మే పాహ్యప్రానం మే పాహి వ్యానం మే పాహి చక్షుర్మే పాహి శ్రోత్రం మే పాహి వాచమ్మే పిన్వ మనో మే జిన్వాత్మానం మే పాహి జ్యోతి ర్మే యచ్ఛ. ॥౧౭॥

ఆయుః మే, పాహి, ప్రాణమ్, మే, పాహి, అప్రానమిత్యవ+అనమ్, మే, పాహి, వ్యానమితి వి+అనమ్, మే, పాహి, చక్షుః, మే, పాహి, శ్రోత్రమ్, మే, పాహి, వాచమ్, మే, పిన్వ, మనః, మే, జిన్వ, అత్మానమ్, మే, పాహి, జ్యోతిః, మే, యచ్ఛ.

పదార్థః :- (ఆయుః)జీవనమ్ (మే)మమ(పాహి)(ప్రాణమ్)(మే)(పాహి)(అప్రానమ్)(మే)(పాహి)(వ్యానమ్)(మే)(పాహి)(చక్షుః)దర్శనమ్ (మే)(పాహి)(శ్రోత్రమ్)(శ్రవణమ్)(మే)(పాహి)(వాచమ్) వాణీమ్ (మే)(పిన్వ)సుశిక్షయా సింహ (మనః)(మే)(జిన్వ) పీఠిహి (అత్మానమ్) చేతనమ్ (మే)(పాహి) (జ్యోతిః)విజ్ఞానమ్ (మే) మహ్యమ్ (యచ్ఛ)దేహి. ॥౧౭॥ అన్వయః :- హే

శ్రీ పురుష! వాత్సం శరదృతా వాయు ర్మే పాహి, ప్రాణం మే పాహ్యప్రానం మే పాహి, వ్యానం మే పాహి, చక్షు ర్మే పాహి శ్రోత్రం మే పాహి, వాచం మే పిన్వ, మనో మే జిన్వాత్మానం మే పాహి జ్యోతి ర్మే యచ్ఛ. ॥౧౭॥ భావార్థః :- శ్రీ పురుషస్య పురుషః త్రియాశ్చ యథా ౭౭ యురోదీనాం వృద్ధిః స్యాత్తత్తైవ నిత్యమాచరేతామ్. ॥౧౭॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీ! లేక పురుషుడా! నీవు శరదృతువునందు, మే ఆయుఃపాహి = నా ఆయు

యువును రక్షించుము, మే ప్రాణమ్ పాహి = నాప్రాణమును రక్షించుము. మే ఆపానమ్ పాహి = నా ఆపానవాయువును రక్షించుము. మే వ్యానం పాహి = నా వ్యానమును రక్షించుము, మే చక్షుః పాహి = నానేత్రములను రక్షించుము. మే శోత్రం పాహి = నాచెవులను రక్షించుము. మే వాచమ్ పిన్య = నావాక్కును సుశిక్షితముగ నొనర్చుము. మే మనః జిన్య = నామనస్సును తృప్తపఱచుము. మే ఆత్మానం పాహి = నా చేతనాత్మను రక్షించుము. మే = నాకు, జ్యోతిః = విజ్ఞానమును, యచ్చ = దానమొనర్చుము.

॥౧౭॥

భావార్థము :- శ్రీ పురుషుని వయస్సు, పురుషుడు శ్రీ వయస్సు పెరుగునటుల నిత్యమాచరించవలెను.

౭౦౬ మాచ్చ ఇత్యన్య విశ్వదేవ ఋషిః, చందాని దేవతాః, భరిగతి జగతి చందః, నిపాదః స్వరః.

శ్రీ పురుషుః కథం విజ్ఞానం వర్ధనీయ మిత్యాహ. శ్రీ పురుషు లెటుల విజ్ఞానమును వర్ధింపజేయవలెను?

మాచ్చన్దః ప్రమాచ్చన్దః ప్రతిమాచ్చన్దో అస్తీ వయచ్చన్దః పంక్తి శ్చన్దః ఉష్ణిక్ చన్దో బృహతీ చన్దోఽనుష్టుప్చన్దో విరాట్ చన్దో గాయత్రీ చన్దన్దిష్టుప్చన్దో జగతీ చన్దః ॥

॥౧౮॥

మా, చన్దః, ప్రమేతి ప్ర+మా, చన్దః, ప్రతిమేతి ప్రతి+మా, చన్దః, అస్తీవయః, చన్దః, పంక్తిః, చన్దః, ఉష్ణిక్, చన్దః బృహతీ, చన్దః, అనుష్టుప్, అనుస్టుబిత్యను+స్తుప్, చన్దః, విరాడితి వి+రాట్, చన్దః, గాయత్రీ, చన్దః, త్రిష్టుప్, త్రిస్తుబితీ త్రి+స్తుప్, చన్దః, జగతీ, చన్దః. [18]

పదార్థః :- (మా)యయా మీయతే సా (చందః)ఆనందకరీ (ప్రమా)యయా ప్రమీయతే సా పరిజ్ఞా(చందః) బలమ్ (ప్రతిమా) పరితిమీయతే యయా క్రియయా సా (చందః) (అస్తీ)వయః యదస్యతి కావయతే చ తదస్మీనయోఽన్నాదికమ్ (చందః) బలకారి (పంక్తిః)పంచావయవో యోగః (చందః) ప్రకాశః (ఉష్ణిక్) స్నేహనమ్ (చందః) (బృహతీ)మహతీ ప్రకృతిః(చందః)(అనుష్టుప్)సుఖా నామనుష్టుప్సనమ్ (చందః) (విరాట్)వివిధవిద్యాప్రకాశనమ్ (చందః) (గాయత్రీ)యా గాయంతం త్రాయతే సా (చందః) (త్రిష్టుప్)యయా తీగిణి సుఖాని ప్రోభతి సా (చందః)(జగతీ) గచ్ఛతి సర్వం జగద్యన్యాం సా (చందః). ॥౧౮॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా! యుష్యాభి ర్మాచందః ప్రమాచ్చన్దః పరిమా చన్దోఽస్మీనయశ్చన్ద పంక్తిశ్చన్ద ఉష్ణిక్ చన్దో బృహతీ చన్దోఽనుష్టుప్ చన్దో విరాట్ చన్దో గాయత్రీ చన్దత్రిష్టుప్ చన్దో జగతీ చందః స్వీకృత్య విజ్ఞాయ చ సుఖయితవ్యమ్. భావార్థః :- యే మనుష్యాః పరిమాదిభిః సాధ్యాని దర్శ్యాణి కర్తాణి సాధువ వ్రితే సుఖాలంకృతా భవన్తి. ॥౧౮॥

పదార్థము :- మానవులారా! మీరు, మా = పరిమాణమునకు హేతువు, చందః = ప్రమాణమునకు హేతువునగు బుద్ధిని, చందః = బలమును, పరిమా = ప్రతితి, విశ్వయమొనర్చు క్రియకు హేతువగు. చందః = స్వతంత్రమును, అస్తీవయః = బలకాంతుల నొనగు నన్నాదిపదార్థములను, చందః = బలకరముగ విజ్ఞానమును, పంక్తిః = పంచావయవములతో గూడినయోగమును, చందః = పరికాశమును, ఉష్ణిక్ = స్నేహమును, చందః = ప్రకాశమును, బృహతీ = గొప్ప ప్రకృతిని,

ఛందః = ఆశ్వియమును. అనుష్టుప్ = సుఖములకు ఆలంబనమగు. ఛందః = భోగమును, విరాట్ = వివిధవిద్యల ప్రకాశమగు, ఛందః = విజ్ఞానమును, గాయత్రీ = గాయకునికి రక్షకుడైన యాశ్వరుడు, ఛందః = అతని జ్ఞానమును, త్రిష్టుప్ = సుఖత్రయమున కాశ్వియమగు, ఛందః = ఆనందమును. జగతీ = సమస్తజగత్తు ఎందునడచుచున్నదో అట్టి, ఛందః = పరాక్రమమును. గృహించియు నెఱిగియు అందఱిని సుఖయుక్తులగు నొనర్చవలయును. ||౧౮||

భావార్థము :- ఏ మానవులు ప్రమా-అది[మంత్రనిర్దిష్ట]నిశ్చలహేతువులచే సాధ్యములగు ధర్మకార్యములను సాధించుదురో వారు సుఖములతో శోభాయమానులగుచున్నారు. ||౧౮|| (౨౦౬)

౨౦౬ పృథివీ ఛంద ఇత్యస్య విశ్వదేవర్షిః, పృథివ్యాదయో దేవతాః, అర్షీ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱిల నవ్విషయమే.

పృథివీ ఛందో అన్తరిక్షఞ్చన్దో ద్యౌశ్చన్దః సమాశ్చన్దో నక్షత్రాణిశ్చన్దో వాక్ శ్చన్దో మనశ్చన్దః కృషిశ్చన్దో హిరణ్యఞ్చన్దో గౌశ్చన్దో జాఘన్దో జ్వశ్చన్దః ||

పృథివీ, ఛన్దః, అన్తరిక్షమ్, ఛన్దః, ద్యౌః, ఛన్దః, సమాః, ఛన్దః, నక్షత్రాణి, ఛన్దః, వాక్, ఛన్దః, మనః, ఛన్దః, కృషిః, ఛన్దః, హిరణ్యమ్, ఛన్దః, గౌః, ఛన్దః, అజా, ఛన్దః, అశ్వః, ఛన్దః.

[19]

పదార్థః :- (పృథివీ)భూమిః(ఛన్దః)స్వచ్ఛన్దా (అన్తరిక్షమ్)ఆకాశమ్(ఛన్దః) (ద్యౌః) ప్రకాశః (ఛన్దః) (సమాః)వర్షాణి (ఛన్దః) (నక్షత్రాణి) (ఛన్దః) (వాక్) (ఛన్దః) (మనః) (ఛన్దః) కృషిః భూమి విలేఖనమ్(ఛన్దః) (హిరణ్యమ్)సువర్ణమ్(ఛన్దః) (గౌః) (ఛన్దః) (అజా) (ఛన్దః) (అశ్వః) (ఛన్దః). ||౧౯|| అన్వయః :- హే శ్రీ పురుషా! యాయం యథా పృథివీ ఛన్దోఽన్తరిక్షం ఛన్దో ద్యౌశ్చన్దః సమాశ్చన్దో నక్షత్రాణి ఛన్దో వాక్చన్దో మనశ్చన్దః కృషిశ్చన్దో హిరణ్యం ఛన్దో గౌశ్చన్దో జాఘన్దో జ్వశ్చన్దోఽస్తి, తథా విద్యావినయ ధర్మాచరణేషు స్వాధీనతయా వర్తద్యమ్. ||౧౯|| భావార్థః :- అత్యి వాచక లుప్తోపమాలంకారః. శ్రీ పురుషైః స్వచ్ఛ విద్యాక్రియాభ్యాం స్వాతంత్ర్యేణ పృథివ్యాది పదార్థానాం గుణాదీన్ విజ్ఞాయ కృష్యాదికర్మభిః సువర్ణాదిం ప్రాప్య గవాదీన్సంగర్హ్యశ్వరమున్నేయమ్.

పదార్థము :- ఓ శ్రీ పురుషులారా! మీరు ఎటుల, పృథివీ ఛందః = భూమి స్వతంత్రమో, అంతరిక్షం ఛందః = ఆకాశము ఆనందమో, ద్యౌః ఛందః = ప్రకాశము విజ్ఞానమో, సమాః ఛందః = సంవత్సరము, బుద్ధి, నక్షత్రాణి = నక్షత్రలోకములు, ఛందః = స్వతంత్రములో, వాక్ = వాణి, ఛందః = సత్యమో, మనః ఛందః = మనస్సు నిష్కలమో, కృషిః ఛందః = దున్నుట ఉత్పత్తియో, హిరణ్యమ్ ఛందః = సువర్ణము సుఖదాయకమో, గౌః = గోవు, ఛందః = ఆనందహేతువో, అజా = ఆడమేక, ఛందః = సుఖహేతువో, అశ్వః = అశ్వము మొదలైనవి, ఛందః = స్వాధీనముతో, అటులనే విద్యావినయ ధర్మాచరణముల విషయమునందు స్వతంత్రముగ ప్రవర్తించుదు. ||౧౯||

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. శ్రీ పురుషులు శుద్ధవిద్యా క్రియలచే స్వతంత్రముగ పృథివ్యాది పదార్థముల గుణాదుల నెఱిగి, కృష్యాదికర్మలచే సువర్ణరత్నాదులనుపొంది, గవాది పశువులను సంగర్హించి ఐశ్వర్యమును ఆభివృద్ధిపఱచవలయును. ||౧౯|| (౨౦౭)

౭౦౮ అగ్నిర్ దేవతేత్యస్య విశ్వదేవ ఋషిః, అగ్న్యదయో దేవతాః, ఋగ్గౌసీః త్రిష్టుష్పదః దైవతః స్వరః.
పునస్తపేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యదియే.

అగ్నిర్ దేవతా వాతో దేవతా సూర్యో దేవతా చంద్రమా దేవతా వసవో
దేవతా రుద్రా దేవతాఽఽదిత్యా దేవతా మరుతో దేవతా విశ్వే దేవా దేవతా
బృహస్పతి ర్దేవతేంద్రో దేవతా వరుణో దేవతా ॥ ౨౦ ॥

అగ్నిః, దేవతా, వాతః, దేవతా, సూర్యః, దేవతా, చంద్రమాః, దేవతా, వసవః,
దేవతా, రుద్రాః, దేవతా, ఆదిత్యాః, దేవతా, మరుతః దేవతా, విశ్వే, దేవాః,
దేవతా, బృహస్పతిః, దేవతా, ఇంద్రః, దేవతా, వరుణః, దేవతా. [20]

పదార్థః :- (అగ్నిః)వక్రకటః పావకః (దేవతా)దేవ ఏవ దివ్యగుణత్వాత్ (వాతః)వవనః
(దేవతా) (సూర్యః) సవితా (దేవతా) (చంద్రమాః) ఇన్దుః (దేవతా) (వసవః) వసుసంజ్ఞకాః
పసిద్ధాగ్న్యదయోఽష్టా (దేవతా) (రుద్రాః) ప్రాణాదయ ఏతాదశ (దేవతా) (ఆదిత్యాః) ద్వాదశ
మాసా వసురుద్రాదినంజ్ఞకా విద్వాంసశ్చ (దేవతా) (మరుతః) బ్రహ్మాణ్యైః పసిద్ధా మనుష్యా
విద్వాంస ఋత్విజః. మరుత ఇత్యుత్పత్తిజ్ఞానము. ౩.౧౮ (దేవతా) (విశ్వే)సర్వే(దేవాః)దివ్య
గుణయుక్తా మనుష్యాః పదార్థాశ్చ (దేవతా)(బృహస్పతిః) బృహతో వచనస్య బ్రహ్మాణ్యైః వా పాలకః
(దేవతా)(ఇన్దుః)విద్యుత్పరమైశ్వర్యం వా(దేవతా)(వరుణః)జలం వరగుణాద్యోర్దో వా[దేవతా]॥౨౦॥
అన్వయః:-హే శ్రీ పురుషా ! యుష్మాభి రగ్నిరైవతా వాతో దేవతా సూర్యో దేవతా చంద్రమా దేవతా
వసవో దేవతా రుద్రా దేవతాఽఽదిత్యా దేవతా మరుతో దేవతా విశ్వేదేవా దేవతా బృహస్పతి ర్దేవతేన్ద్రో
దేవతా వరుణో దేవతా సమ్యగ్విజ్ఞేయః ॥౨౦॥ భావార్థః :-యే దివ్యాః పదార్థా విద్వాంసః సన్తి తే
దివ్యగుణకర్తృస్యభావత్వాద్ దేవతాసంజ్ఞాం లభంతే యా చ దేవతానాం దేవతాత్వాన్యహాదేవః సర్వ
స్య ధర్మా సృష్టా పాతా వ్యవస్థాపకః పరిలాపకః సర్వశక్తిమాన జోఽస్తి తమపి పరమాత్మానాం సకల
లాదిప్రాకారం సర్వే మనుష్యా జానీయుః ॥౨౦॥

పదార్థము :- శ్రీ పురుషులారా ! మీరు, అగ్నిః = ప్రసిద్ధాగ్ని దేవతా = దివ్యగుణముగలది,
వాతః = వవనము, దేవతా = శుద్ధగుణముగలది, సూర్యః = సూర్యుడు దేవతా = మంచిగుణము
గలవాడు, చంద్రమాః = చంద్రుడు, దేవతా = దివ్యగుణముక్తుడు. వసవః = ప్రసిద్ధములైన ఆ
గ్న్యాదులెనిమిది లేక ప్రథమశ్రేణికి చెందిన విద్వాంసులు, దేవతా = దివ్యగుణములుగలవారు, రుద్రాః
= ప్రాణాదులు పదునొకండు లేక మధ్యమ కక్షకుచెందిన విద్వాంసులు, దేవతా = శుద్ధగుణములు
లు, ఆదిత్యాః = పండ్రెండు నెలలు లేక ఉత్తమ తరగతికిజెందిన విద్వాంసులు. దేవతా = శుద్ధులు,
మరుతః = మననమొనర్చు విద్వాంసులు, ఋత్విక్కులు, దేవతా = దివ్యగుణవంతులు, విశ్వే దేవతా
= మంచిగుణములుగల మానవవిద్వాంసులు, లేకదివ్యపదార్థములు. దేవతా = దేవనామధేయులు గలవి.
బృహస్పతిః = పెద్దవచనములకు లేక బ్రహ్మాండమునకు రక్షకుడైన పరమాత్మ, దేవతా = దేవత, ఇం
ద్రః = విద్యుత్తు లేక ఉత్తమధనము, దేవతా = దివ్యగుణయుక్తము మఱియు, వరుణః = జలము లేక
శ్రేష్ఠగుణములుగల పదార్థము, దేవతా = మంచిగుణముగలది, వీని నన్నిటిని విశ్వయముగ నెఱుగుడు.

భావార్థము :- లోకమునందు శ్రేష్ఠగుణములుగల పదార్థములన్నియు దివ్యగుణకర్మస్వభావములు గలవి యగుటచే దేవత లనబడుచున్నవి. దేవతలకు దేవత యగుటచే మహాదేవుడు, సమస్తమును ధారణమొనర్చువాడు, ప్రప్త, రక్షకుడు, వ్యవస్థాపకుడు, ప్రళయకర్త, సర్వాధిష్ఠాతయు నగు పరమాత్మను మానవు లందఱు తెలుగువలయును.

॥౨౦॥ (౨౦౮)

౨౦౯ మూర్ధాసీత్యస్య విశ్వదేవ ఋషిః, విదుషీ దేవతా, నిచ్చదనుష్ఠవః ఛందః, గాంధారః స్వరః.

కిం ప్రకారికయా విదుష్యా భవితవ్య మిత్యాహ. విదుషీ శ్రీ ఎటులుండ వలయును ?

మూర్ధాసి రాడ్ ధ్రువాసి ధరుణా ధర్త గ్రిసి ధరణి ।

ఆయుషే త్వా వర్చసే త్వా కృష్ణై త్వా క్షేమాయ త్వా ॥ ॥౨౧॥

మూర్ధా, అసి, రాట్, ధ్రువా, అసి, ధరుణా, ధర్మి, అసి, ధరణి, ఆయుషే, త్వా, వర్చసే, త్వా, కృష్ణై త్వా, క్షేమాయ, త్వా. [21]

పదార్థః :- (మూర్ధా)ఉత్కృష్టా (అసి) (రాట్)రాజమానా(ధ్రువా)దృఢా స్వకక్షయం గచ్ఛన్త్యసి నిశ్చలా (అసి) (ధరుణా)పుష్టికర్త్రీ (ధర్మి)ధారికా (అసి)అస్తి (ధరణి) ఆధారభూతా (ఆయుషే)జీవనాయ (త్వా) త్వామ్ (వర్చసే)అన్నాయ (త్వా) త్వామ్ (కృష్ణై)కృషికర్మణే (త్వా)త్వామ్ (క్షేమాయ) రక్షయై (త్వా) త్వామ్. ॥౨౧॥ అన్వయః :- హే శ్రీ ! యా త్వం సూర్యవస్మూర్ధాసి, రాడివ ధ్రువాఽసి, ధరుణా ధరణీవ ధర్మ్యసి, తమాయుషే త్వా వర్చసే త్వా కృష్ణై త్వా క్షేమాయ త్వామహం పరిగృహ్ణామి. ॥౨౧॥ భావార్థః :- యథోత్తమాజ్ఞేన స్థితేన శిరసా సర్వేషాం జీవనం రాజ్యేన లక్ష్మీః, కృష్ణ్యా అన్నాదికం, నివాసేన రక్షణం జాయతే సేయం సర్వేషామధారభూతా మాతృపన్యానృకర్త్రీ భూమి ర్వర్తతే తథా సతీ విదుషీ శ్రీ భవేదితి. ॥౨౧॥

పదార్థము :- ఓ శ్రీ ! ఏ నీవు సూర్యనివలె, మూర్ధా అసి = ఉత్తమురాలువలె సున్నావో, రాట్ = ప్రకాశమానమగు నిశ్చలమువలె. ధ్రువా అసి = నిశ్చలరాలవో, ధరుణా = పుష్టినినర్చునది. ధరణి = ఆధార రూపయనగు పృథివివలె, ధర్మి అసి = ధారణమొనర్చుదానవో, త్వా = ఆ నిన్ను ఆయుషే = జీవనముకొఱకు, త్వా = ఆ నిన్ను, వర్చసే = అన్నముకొఱకు, త్వా = ఆ నిన్ను, కృష్ణై = వ్యవసాయము జరుగుటకై మణియు, త్వా = ఆ నిన్ను, క్షేమాయ = రక్షణజరుగుటకు నే నన్ని వైపులనుండి గ్రహించుచున్నాను.

॥౨౧॥

భావార్థము :- ఎటుల ఉత్తమాంగమగు శిరస్సుతో సకలప్రాణుల జీవనము, రాజ్యముచే లక్ష్మి, వ్యవసాయముచే నన్నము, నివాసముచే రక్షణము కలుగుచున్నవో సమస్తమున కాధారభూతము మాతృ సదృశమానృకర్త్రీయునై న ఏ యీ భూమియున్నదో అటులనే విదుషీమహిళ కావలయును. ॥౨౧॥

౨౧౦ యస్త్రీత్యస్య విశ్వదేవ ఋషిః, విదుషీ దేవతా, నిచ్చదనుష్ఠిః ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునః పత్నీ కీదృశీ స్వాదిత్యాహ. శ్రీ ఎటువంటిదిగ నుండవలయును ?

యస్త్రీ రాడ్ యన్త గ్రిసి యమసి ధ్రువాసి ధరీశ్రీ ।

ఇషే త్విరే త్వా రయ్యై త్వా పోషాయ త్వా ॥

॥౨౨॥

యస్మి, రాట్ యస్మి, అసి, యమనీ, ధ్రువా, అసి, ధరిత్రీ, ఇషే, త్వా,
 ఊర్జే, త్వా, రయ్యై, త్వా, పోషాయ, త్వా. [22]

పదార్థము:- (యస్మి) యస్మత్స్థితా (రాట్) ప్రకాశమానా (యస్మి) యస్మిన్మితా (అసి) (యమనీ) ఆకర్షణిన నియంతం శీలా (ధ్రువా) ఆకాశవద్దృఢా (అసి) (ధరిత్రీ) సర్వేషాం చారికా (ఇషే) ఇచ్ఛాసిద్ధయే (త్వా) త్వామ్ (ఊర్జే) పరాక్రమప్రాప్తయే (త్వా) త్వామ్ (రయ్యై) లక్ష్మ్యై (త్వా) త్వామ్ (పోషాయ) (త్వా) త్వామ్. ||౨౨|| అన్వయము:- హే శ్రీ : యా త్వం యస్మి రాట్ యస్మి భూమిరివాఽసి యమనీ ధ్రువా ధరిత్ర్యసి త్వేషే త్వోర్జే త్వా రయ్యై త్వా పోషాయ చాఽహం స్వీకరోమి, ||౨౨|| భావార్థము:- యా శ్రీ భూమివత్ క్షమాన్వితా వరీక్ష వదక్షోభా యస్మత్ పజ్జితేంద్రియా భవతి సా కులదీపికాఽస్తి, ||౨౨||

పదార్థము:- ఓ శ్రీ, ఏ నీవు, యంత్రీ = యంత్రమువలె నుండి, రాట్ = ప్రకాశమానవు, యంత్రీ అసి = యంత్రనిమిత్తమైన భూమివంటిదానవు, యమనీ = అకర్షణశక్తితో నియమము నందుంచగలదానవు, ధ్రువా = ఆకాశమువలె దృఢనిశ్చలురాలవు, ధర్మీ అసి = సకలభగవదనుల ధరించుదానవు నై ఉన్నావో, త్వా = ఆ నిన్ను, ఇషే = ఇచ్ఛాసిద్ధికి, త్వా = నిన్ను. ఊర్జే = పరాక్రమప్రాప్తికొఱకు, త్వా = నిన్ను, రయ్యై = లక్ష్మీకొఱకు, మత్యయ, త్వా = నిన్ను, పోషాయ = పుష్టదనగుటకై నేను గ్రహించుచున్నాను, ||౨౨||

భావార్థము:- ఏ శ్రీ భూమివలె క్షమాయుక్త, ఆకాశమువలె నిశ్చల, యంత్రకల వలె జితేంద్రియురాలను నై యుండునో ఆమె కులదీపికరాలు కాగలదు. ||౨౨|| (౨౧)

౨౧౧ ఆకు త్రివృద్ధిస్య విశ్వదేవ ముషిః, యజ్ఞో దేవతా.

పూర్వస్య భుగ్నిహిస్తీ వంక్తి శ్చస్తః, పశ్యమః స్వరః, గర్భా ఇత్యుత్తరస్య భుగతి జగతీ ఛస్తః, నిషాదః స్వరః.

అథ సంవత్సరః కీదృశోఽస్తి త్యాహ, సంవత్సర మెటవంటిదను విషయమును జెప్పెను.

ఆకున్ త్రివృద్ధితాన్తః పశ్యదశో వ్యోమా సప్తశో ధరుణ ఏకవిభిః
 ప్రతూర్తిరష్టాదశ స్తపో నవదశోఽభీవర్తః సవిభిశో వర్షో ద్వావిభిః
 సమ్భరణ ప్రయోవిభిశో యోని శ్చతుర్విభిః । గర్భాః పశ్యవిభిశ ఓజస్త్రిణవక్రతు రేక
 త్రిభిః ప్రతిష్ఠా త్రయస్తింశో బ్రిధ్నుస్య విష్టపం చతుస్ త్రిభిశో నాకః
 పృథ్విశో వివర్తోఽష్టాచత్వారిభిశో ధర్మం చతుషోమః ॥ ||౨౩||

ఆకుః, త్రివృద్ధితీ త్రి+వృత్, తాన్తః, పశ్యదశ ఇతి పశ్య+దశః, వ్యోమేతి వి+ఓమా, సప్తదశ ఇతి సప్త+దశః, ధరుణః, ఏకవిభిశ ఇత్యేక+విభిః, ప్రతూర్తిరితి ప్ర+తూర్తిః, అష్టాదశ ఇత్యష్టా+దశః, తపః, నవదశ ఇతి నవ+దశః, అభీవర్తః అభీవర్త ఇత్యభి+వర్తః, సవిభిశ ఇతి స+విభిః, వర్షః, ద్వావిభి

శః, సమ్భరణ ఇతి సమ్+భరణః, త్రయోవిభిశ ఇతి త్రయః+వింశః, యోనిః, చతుర్విభిశ ఇతి చతుః+వింశః, గర్భాః, ప్రజ్ఞువింశ ఇతి వజ్ఞు+వింశః, ఓజః, త్రిణవః త్రినవ ఇతి త్రి+నవః, క్రతుః, ఏకత్రింశ ఇత్యేక+త్రింశః, ప్రతిష్ఠా, ప్రతిస్థేతి ప్రతి+స్థా, త్రయస్త్రింశ ఇతి త్రయః+త్రింశః, బ్రిధ్నస్య, విష్టపమ్, చతున్ త్రింశ ఇతి చతుః+త్రింశః, నాకః, షట్త్రింశ ఇతి షట్+త్రింశః, వివర్త ఇతి వి+వర్త, అష్టాచత్వారింశ ఇత్యష్టా+చత్వారింశః, ధర్తమ్, చతుష్టోమః, చతుస్తోమ ఇతి చతుః+స్తోమః. [23]

పదార్థః :- (ఆకుః) (త్రివృత్) శీతే వోష్ఠే ద్వయో ర్మధ్యే చ వర్తతే సః (భావః) ప్రకాశః (సజ్జనకః) పంచదశనాం పూరణః పంచదశవిధః (వ్యోమా) వ్యోమమంద్విస్తృతః (సప్తదశః) సప్తదశవిధః (ధరుణః) ధారణగుణః (ఏకవింశః) ఏకవింశతిదా (ప్రతూర్తిః) శీఘ్రగతిః (అష్టాదశః) అష్టాదశదా (తపః) సంతాపో గుణః (నవదశః) నవదశదా (అభీవర్తః) య ఆభిముఖ్యేవర్తతే సః (సవింశః) వింశత్యా సహ వర్తమానః (వర్చః) దీప్తిః (ద్వావింశః) ద్వావింశతిదా (సంభరణః) సమ్భగ్ ధారకః (త్రయోవింశః) త్రయోవింశతిదా (యోనిః) సంయోజకో వియోజకో గుణః (చతుర్వింశః) చతుర్వింశతిదా (గర్భాః) గర్భధారణకర్తయః (పంచవింశః) పంచవింశతిదా (ఓజః) పరాక్రమః (త్రిణవః) సప్తవింశతిదా (క్రతుః) కర్మ ప్రజ్ఞా వా (ఏకత్రింశః) ఏకత్రింశద్దా (ప్రతిష్ఠా) ప్రతిష్ఠన్య యస్యాం సా (త్రయస్త్రింశః) త్రయస్త్రింశప్రకారః (బ్రిధ్నస్య) మహతః (విష్టపమ్) వ్యాప్తిమ్. అత్ర విష్ ధాతో ర్నాహులకాదౌజాదిక ప్రపః ప్రత్యయః (చతుష్త్రింశః) చతుష్త్రింశద్విధః (నాకః) అనన్దః (షట్త్రింశః) షట్త్రింశప్రకారః (వివర్తః) వివిధం వర్తతే యస్మిన్ సః (అష్టాచత్వారింశః) అష్టాచత్వారింశద్దా (ధర్తమ్) ధారణమ్ (చతుష్టోమః) చత్వారిః స్తోమః స్తుతయో యస్మిన్ సంవత్సరే సః. || ౨౩ || అన్వయః :- హే మనుష్యాః యాయం యస్మిన్ సంవత్సర ఆకుప్రవృద్ధే భావః పంచదశో వ్యోమా సప్తదశో ధరుణ ఏకవింశః ప్రతూర్తి రష్టాదశ సప్తో నవదశో అభీవర్తః సంవిశో వర్చో ద్వావింశః సంభరణ త్రయోవింశో యోనిశ్చతుర్వింశో గర్భాః పంచవింశ ఓజస్త్రిణవః క్రతు రేకత్రింశః ప్రతిష్ఠా త్రయస్త్రింశో బ్రిధ్నస్య విష్టపం చతుష్త్రింశో నాకః షట్వింశో వివర్తాష్టాచత్వారింశో ధర్తం చతుష్టోమోఽస్తితం సంవత్సరం విజానీత. || ౨౩ || భావార్థః :- యస్య సంవత్సరస్య సంబంధినో భూతభవిష్యద్వర్తమానాదయోఽవయవాః సన్వి తస్య సంబంధాదేతే వ్యవహారా భవంతీతి యాయం బుద్ధ్యధ్వమ్. || ౨౩ ||

పదార్థము :- మానవులారా మీరు ఏ యీ జరుగుచున్న సంవత్సరములో, ఆకుః = శీఘ్రముగ.. త్రివృత్ = శీతము, ఉష్ణము, శీతోష్ణములమధ్యవర్తమానము నగు, భాంతః = ప్రకాశము, పంచదశః = పది నైదు విధములుగ నున్న, వ్యోమా = ఆకాశమువలె విస్తారయుక్తము, సప్తదశః = పదిహేరు విధముల, ధరుణః = ధారణగుణములు, ఏకవింశః = ఇరుపదియొక్క విధముల, ప్రతూర్తిః = శీఘ్రగతివంతము, అష్టాదశః = పదునెనిమిది విధముల, తపః = సంతాపకరములు, నవదశః = పదిమొదలరకముల, అభీవర్తః = సమృద్ధిమున ప్రవృత్తుచు గుణములు, సవింశః =

ఇరువది విధములతోకూడియున్న, పర్వః = దీప్తి, ద్వావింశః = ఇరువదిరెండువిధముల. సమ్మరణః = శ్రేష్ఠధారణకారక గుణములు, త్రయోవింశః = ఇరువదిమూడువిధముల, యోనిః = సంయోగ వియోగకరములగు గుణములు, చతుర్వింశః = ఇరువదినాలుగురకముల, గర్భాః = గర్భధారణ శక్తి, పంచవింశః = ఇరువదియైదు రకముల, ఓజః = పరాక్రమము, త్రిణవః = ఇరువదియేడు విధముల, కృతుః = కర్మ లేక బుద్ధి, ఏకత్రింశః = ఇరువదియొక్కవిధముల, పృథిష్ఠా = అందఱి స్థితికి నిమిత్తమగు క్రియ, త్రయస్త్రింశః = ముప్పదిమూడు రకముల, బిద్ధస్యవిష్టసమ్ = పెద్ద ఈశ్వరుని వ్యాప్తి, చతుస్త్రింశః = ౩౪ విధముల, నాకః = అనందము, షట్త్రింశః = ౩౬ రకముల, వివర్తః = వివిధపరివర్తనల కారణము, అష్టావత్సారింశః = ౪౮ విధముల, ధర్మమ్ = ధారణము, మఱియు, చతుష్టోమః = నాలుగుస్తుతులకు అభారముగనున్నదో, దానిని సంవత్సరముగనెఱుగుడు.

భావార్థము :- భూతభవిష్యద్వర్తమానాదులే సంవత్సరమునకు సంబంధించి ఆవయవములై యున్నవో దాని సంబంధములనని నీ వ్యవహారములన్నియు జరుగుచున్నవని మీరు గ్రహించుడు.

౧౧౨ అగ్నే ర్భాగ ఇత్యస్య విశ్వదేవ ఋషిః, మేధావినో దేవతాః, కుంభగిర్భూత శృంగః, సప్తాహః స్వరః.

అథ మనుష్యైః కథం విద్యా అధీత్య కిమాచరిషీయ మిత్యాహ.

మానవులు విద్యనభ్యసించి ఏమి ఆచరించవలయును ?

అగ్నే ర్భాగోఽసి దీక్షయా ఆధిపత్యం బ్రహ్మస్సృతం త్రివృత్స్తోమః ।

ఇన్ద్రస్య భాగోఽసి విష్ణో రాధిపత్యం క్షత్రభిస్సృతం పశ్చుదశ స్తోమః ।

సృచక్షసాం భాగోఽసి ధాతురాధిపత్యం జనిత్రభి స్సృతభి సప్తదశ స్తోమః ।

మిత్రస్య భాగోఽసి వరుణస్యాధిపత్యం దివో వృష్టిర్వాత స్సృత ఏకవిభిశ స్తోమః॥

అగ్నేః, భాగః, అసి, దీక్షయాః, ఆధిపత్యమిత్యాధి + పత్యమ్, బ్రహ్మ,

స్సృతమ్, త్రివృతి త్రి + వృత్, స్తోమః, ఇన్ద్రస్య, భాగః, అసి, విష్ణోః, ఆధి

పత్యమిత్యాధి + పత్యమ్, క్షత్రమ్ సృతమ్, పశ్చుదశ ఇతి పశ్చు + దశః,

స్తోమః, సృచక్షసామితి సృ + చక్షసామ్, భాగః, అసి, ధాతుః, ఆధిపత్యమిత్యాధి +

పత్యమ్, జనిత్రమ్, సృతమ్, సప్తదశ ఇతి సప్త + దశః, స్తోమః మిత్రస్య,

భాగః, అసి, వరుణస్య, ఆధిపత్యమిత్యాధి + పత్యమ్, దివః, వృష్టిః, వాతః, స్సృతః

ఏకవిభిశ ఇత్యేక + విభిశః, స్తోమః.

[24]

పదార్థః :- (అగ్నేః) సూర్యస్య (భాగః) విభజనీయః (అసి) (దీక్షయా) బ్రహ్మచర్యాదేః (ఆధిపత్యమ్) (బ్రహ్మ) బ్రహ్మవిభుర్లమ్ (స్సృతమ్) పీఠం సేవితమ్ (త్రివృత్) య త్రిభిః కాయికవాచికమాననైః సాధనైః శుద్ధం వర్తతే (స్తోమః) యః స్తూయతే (ఇన్ద్రస్య) విద్యుతః పరమైశ్వర్యస్య వా (భాగః) (అసి) (విష్ణోః) వ్యాపకస్య జగదీశ్వరస్య (ఆధిపత్యమ్) (క్షత్రమ్) క్షత్రధర్మప్రాప్తం రాజ్య కుంమ్ (స్సృతమ్) (పశ్చుదశః) పశ్చుదశానాం పూర్ణః (స్తోమః) స్తోమ (సృచక్షసామ్) యే లార్థా నృభిః

భ్యాయస్తే తేహమ్ (భాగః)(అసి)(ధాతుః)ధర్తుః (అధిపత్యమ్)అధిపతే ర్భావః (జనిత్రమ్) జన
నమ్ (స్పృతమ్)(నప్రదళః)(స్తోమః)స్తావకః (మిత్రస్య)(భాగః)(అసి)వరుణస్య శ్రేష్ఠోదకసమూ
హస్య వా (అధిపత్యమ్)(దివః)ప్రకాశస్య (వృష్టిః)వద్వా (వాతః)వాయుః(స్పృతః) సేవితః (ఏక
విభజః)(స్తోమః)స్తువద్దియేన సః. ॥౨౫॥ అన్వయః :- హే విద్వాన్ ! యస్తస్య మగ్నేర్భాగః
సంవత్సర ఇవాఽసి స త్వం దీక్షయాః స్పృతమాఽధిపత్యం బ్రహ్మ ప్రాప్నుహి, యన్ త్రివృత్
స్తోమ ఇష్టస్య భాగ ఇవాసి స త్వం విష్ణోః స్పృతమాధిపత్యం క్షత్రం ప్రాప్నుహి. యస్తస్యం
వజ్రదళ స్తోమో నృచక్షసాం భాగ ఇవాసి స త్వం ధాతుః స్పృతం జనిత్రమాధిపత్యం ప్రాప్నుహి.
యస్తస్యం నప్రదళ స్తోమో మిత్రస్య భాగ ఇవాసి స త్వం వరుణస్యాధిపత్యం యాహి. యస్తస్యం
వాతస్పృత ఏకవింశస్తోమ ఇవాసి తేన త్వయా దివో వృష్టి ర్విధేయా, ॥౨౪॥ భావార్థః :- అత్ర
వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే బాల్యావస్థామారభ్య సజ్జనోపదిష్ట విద్యాగ్రహణాయ ప్రయత్నేనా
ధిపత్యం లభ్యస్తే తే స్తుత్యాని కర్మాణి కృతోక్తమా భూత్వా సవిధం కాలం విజ్ఞాయ విజ్ఞాపయేయుః.

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! ఏ నీవు, అగ్నేః = సూర్యునియొక్క, భాగః అసి = విభాగమునకు
యోగ్యుడుగు సంవత్సరమువకు తుల్యుడవో, ఆ నీవు, దీక్షయాః = బ్రహ్మచర్యాదిదిక్షచే లభించు,
స్పృతమ్ = పేర్చుతో సేవించబడిన, అధిపత్యమ్ బ్రహ్మ = బ్రహ్మజ్ఞమైనకులాధికారమును పొం
దుము, త్రివృత్ = శరీరవాఙ్మనస్సాధనలచే కుద్ధుడవు, స్తోమః = స్తుతియోగ్యుడవు, ఇంద్రియ =
విద్యుత్తుయొక్క లేక ఉత్తమైశ్వర్యముయొక్క, భాగః అసి = విభాగమువంటివాడవో, ఆ నీవు.
విష్ణోః = వ్యావకేశ్వరునియొక్క, స్పృతమ్ = ప్రీతితో సేవించదగిన. క్షత్రమ్ = క్షత్రియులధర్మా
నుకూలముగ రాజకులముయొక్క, అధిపత్యమ్ = అధికారమును పొందుము. ఏ నీవు, పంచదళః =
పదునైదవ, స్తోమః = స్తుతికర్తవో, నృచక్షసామ్ = మానవులు చెప్పదగిన పదార్థములయొక్క,
భాగః అసి = విభాగమువంటివాడవో, ఆ నీవు, ధాతుః = ధారణకర్తయొక్క, స్పృతమ్ = ఈస్మిత
మైన, జనిత్రమ్ = జన్మను, అధిపత్యమ్ = అధికారమును పొందుము. ఏ నీవు, నప్రదళః = పది
హేడవ, స్తోమః = స్తుతియోగ్యుడవో, మిత్రస్య = ప్రాణముయొక్క, భాగః అసి = విభాగతుల్యుడి
వో ఆ నీవు, వరుణస్య = శ్రేష్ఠజలముయొక్క, అధిపత్యమ్ = స్వామిత్వమును పొందుము, ఏ నీవు,
వాతః స్పృతః = పవనమును సేవించినవాడవు, ఏకవింశః = ఇరువదియొకటవ, స్తోమః అసి =
స్తుతిసాధనమువంటివాడవో, ఆ నీవు. దివః = ప్రకాశరూప సూర్యునినుండి, వృష్టిః = వర్షము
కలుగుటకు హవనాదు లొనర్చుము. ॥౨౪॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది, ఏ పురుషులు బాల్యా
వస్థనుండి సజ్జనులుపదేశించినవిద్యలను గ్రహించుటకై పర్యయత్నముతో నధికారమును పొందుదురో
వారు స్తుతియోగ్యులుగు కర్మం నొనర్చి ఉత్తములై విధానసహితముగ కాలమును తెలుసుకొని ఇత
రులకు తెలుపవలయును.

॥౨౪॥ (౯౧౨)

౯౧౩వమానాం భాగ ఇత్యవ్య విశ్వేదేవ ఋషిః, చస్వాదయో లింగోక్తా దేవతాః, స్వరాట్ సంకృతిశస్త్రః, గాథారాః స్వరః
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల పూర్వోక్త విషయ మిందు చెప్పబడెను.

పసూనాం భాగోఽసి రుద్రాణామాధిపత్యం చతుష్పాత్ స్పృతం చతుర్విభజస్తోమః ।
ఆదిత్యానాం భాగోసి మరుతామాధిపత్యం గర్భాః స్పృతాః పంచవిభజస్తోమః ।

అదిత్యై భాగోఽసి పూష్ణ ఆధిపత్యమోఽస్మిన్నుపం త్రిణవస్త్రోమః । దేవస్య నవిత
ర్భాగోఽసి బృహస్పతే రాధిపత్యభి సమీర్దిత స్సప్తరాశ్చుడస్త్రోమః ॥ ౧౨ ॥
వసూనామ్, భాగః, అసి, రుద్రాణామ్, ఆధిపత్యమిత్యాది + పత్యమ్, చతుష్పాత్, చతుః
పాదితి చతుః + పాత్, స్పృతమ్, చతుర్విభిశ ఇత్ చతుః + విభిశః, స్త్రోమః,
ఆదిత్యానామ్, భాగః, అసి, మరుతామ్, ఆధిపత్యమిత్యాది + పత్యమ్, గర్భాః, స్పృతాః,
షణ్మువిభిశ ఇతి షణ్ము + విభిశః, స్త్రోమః, అసిత్యై, భాగః, అసి పూష్ణః, ఆధిపత్య
మిత్యాది + పత్యమ్, ఒజః, స్పృతమ్, త్రిణవః, త్రినవ ఇతి త్రి + నవః, స్త్రోమః,
దేవస్య, నవితః, భాగః, అసి, బృహస్పతే, ఆధిపత్యమిత్యాది + పత్యమ్, సమీచీ,
దిశః, స్పృతాః, చతుష్ట్రోమః, చతుస్త్రోమ ఇతి చతుః + స్త్రోమః. [25]

పదార్థః :- (వసూనామ్) అగ్న్యోదీనా మాదిమానాం విదుషాం వా (భాగః) (అసి) (రుద్రాణామ్)
పాఞ్జాదీనాం మధ్యమానాం విదుషాం వా (ఆధిపత్యమ్) (చతుష్పాత్) గవాదికమ్ (స్పృతమ్) సేవి
తమ్ (చతుర్వింశః) చతుర్వింశతిదా (స్త్రోమః) స్త్రోతా (ఆదిత్యానామ్) మాసానా ముత్తమానాం విదుషాం
వా (భాగః) (అసి) (మరుతామ్) మనుష్యాణాం పశూనాం వా. మరుత ఇతి పద నా. నిఘం ౫.౫ (ఆధి
పత్యమ్) (గర్భాః) గర్భ ఇవ విద్యాభగవత్తై రావృతాః (స్పృతాః) (ప్రీతిమంతః) (షణ్మువింశః) పంచ
వింశతి ప్రకారః (స్త్రోమః) స్త్రోతవ్యః (అదిత్యై) ప్రకాశస్య (భాగః) (అసి) (పూష్ణః) పుష్టికర్త్యా భూమేః.
పూషేతి పృథివీ నామ్.. నిఘం ౧.౧ (ఆధిపత్యమ్) (ఒజః) దిలమ్ (స్పృతమ్) సేవితమ్ (త్రిణ
వః) సప్తవింశతిదా (స్త్రోమః) స్త్రోతవ్యః (దేవస్య) సుఖప్రదస్య (నవితః) జనకస్య (భాగః) (అసి) (బృహ
స్పతే) బృహత్త్యా వేదవాచః పాలకస్య (ఆధిపత్యమ్) (సమీచీ) యాః సమ్యగవ్యస్తే (దిశః)
(స్పృతాః) (చతుష్ట్రోమః) చతుర్వి ర్షేదైః స్తూయతే చతుః స్త్రోమః స్త్రోతా. ॥౧౩॥ అన్వయః :-
హే విద్వాన్! యస్తస్య వసూనాం భాగోఽసి స తస్య రుద్రాణా మాధిపత్యం గచ్ఛ యశ్చతుర్విం
శస్త్రోమ ఆదిత్యానాం భాగోఽసి స తస్య చతుష్పాత్ స్పృతం కురు మరుతామాధిపత్యం గచ్ఛ య
స్తస్య షణ్మువింశస్త్రోమోఽదిత్యై భాగోఽసి స తస్య పూష్ణ ఒజః స్పృతమాధిపత్యం ప్రాప్నుహి.
యస్తస్య త్రిణవః స్త్రోమో దేవస్య నవిత ర్భాగోఽసి స తస్య బృహస్పతే రాధిపత్యం యాహి య
స్తస్య చతుష్ట్రోమోఽసి స తస్య గర్భాః స్పృతా యా జానన్తి తాః సమీచీః స్పృతా దిశో విజా
నీహి. ॥౧౪॥ భావార్థః :- యే సుశీలత్వాదిగుణాన్ గృహ్లాన్తి తే విద్యత్ప్రియాః సంతః సర్వా
దిష్టాత్పత్వం ప్రాప్నువన్తి. యేఽదిపతయో భవేయస్తే సృషు పితృవద్వర్తన్తామ్. ॥౧౫॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడాః ఏ నీవు, వసూనామ్ = అగ్న్యోద్వ్యవస్థనుపులకు, లేక మొదటితర
గతి విద్వాంసులకు, భాగః అసి = సేవించతగినవాడవో, ఆ నీవు, రుద్రాణామ్ = దశప్రాణములు
పదునొకండవది యగు జీవాత్మకు, లేక మధ్యమ తరగతికిచెందిన విద్వాంసుల, ఆధిపత్యమ్ = అధి
కారమును పొందుము. ఏ నీవు, చతుర్వింశః = ౨౪ ప్రకారముల, స్త్రోమః = స్తుతికర్తృవై, ఆదిత్యా
నామ్ = ౧౨ నెలలకు లేక ఉత్తమ కక్షకుచెందిన విద్వాంసులకు, భాగః అసి = సేవించయోగ్య

డవో, ఆ నీవు, చతుష్పాత్ = గవాదిపశువులను సేవించుము, మరుతామ్ = మనుష్యులకు లేక పశువులకు, ఆధిపత్యమ్ = అధిపాతవు గమ్ము. ఏ నీవు, పంచవింశః = ౨౫ ప్రకారముల, స్తోమః = స్తుతులకు యోగ్యుడవై, అదిత్యై భాగః అసి = అఖండితాకాశముయొక్క, విభాగమునకు కుల్యుడవో ఆ నీవు, పూష్టః = పుష్టికారకమగు పృథివియొక్క, స్పృతమ్ = సేవించదగిన, ఓజః = బలమును పొంది, ఆధిపత్యమ్ = అధికారమును, ప్రాప్నుహి = పొందుము. ఏ నీవు, త్రిణవః = ౩౦ విధముల, స్తోమః = స్తుతులకు యోగ్యుడవై, దేవస్య = సుఖదాతయైన, సవితుః = తండ్రికి, భాగః అసి = విభాగమవై యున్నావో ఆ నీవు, బృహస్పతేః = పెద్ద వేదరూప వాణికి పాలకుడైన ఈశ్వరుడు ప్రసాదించిన. ఆధిపత్యమ్ = అధికారమును పొందుము, ఏ నీవు, చతుష్టోమః = నాలుగువేదములచే చెప్పదగిన స్తుతిక ర్తవై యున్నావో ఆ నీవు. గర్వాః = గర్భకుల్య విద్యాకుభగుణములతో నాచ్చాదితులైన, స్పృతాః = ప్రీతిగల సజ్జనులు వేసినెఱుగుచున్నారో, సమీచీః = అచక్కని ప్రాప్తిసాధనములను, స్పృతాః = ప్రీతివిషయములగు, దిశః = పూర్వదిశలను ఎఱుగుము. ||౨౫||

భావార్థము :—ఎవరు సుందరస్వభావాది గుణములను గ్రహించుచున్నారో వారు విద్వాంసులకు ప్రియులై అందఱికి అధిపాతలగుచున్నారు. ఎవరు అందఱికి అధికారులలో వారు మానవులలో పితృసమానులై పవర్తింతురుదురుగాక! ||౨౫|| (౩౦౩)

౩౦౩ యవానాం భాగ ఇర్యస్య విశ్వదేవ ఋషిః, ఋభవో దేవతాః, నిష్పదతి జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పునః స శరది కథం వ ర్తేతే త్యాహ. శరదృతువు నందెఱుల ప్రవర్తించవలయును?

యవానాం భాగోస్వయవానామాధిపత్యం ప్రజా స్పృతాశ్చత్వారిభిశస్తోమః ఋభూణాం భాగో అసి విశ్వేషాం దేవానామాధిపత్యం భూతభిస్సృతం త్రయస్త్రిభిశస్తోమః॥

యవానామ్, భాగః, అసి, అయవానామ్, ఆధిపత్యమిత్యాధి+పత్యమ్, ప్రజా ఇతి ప్ర+జాః, స్పృతాః, చతుశ్చత్వారిభిశ ఇతి చతుః+చత్వారిభిశః, స్తోమః, ఋభూణామ్, భాగః, అసి, విశ్వేషామ్, దేవానామ్, ఆధిపత్యమిత్యాధి+పత్యమ్, భూతమ్, స్పృతమ్, త్రయస్త్రిభిశ ఇతి త్రయః+స్త్రిభిశః, స్తోమః. [26]

పదార్థః :—(యవానామ్)మిశ్రితానామ్(భాగః)(అసి)(అయవానామ్)(అమిశ్రితానామ్)(ఆధిపత్యమ్)(ప్రజాః) పాలనీయాః (స్పృతాః) ప్రీతాః (చతుశ్చత్వారింశః) ఏతత్సంఖ్యాయాః పూరకః (స్తోమః)(ఋభూణామ్)మేదావినామ్(భాగః)(అసి)(విశ్వేషామ్)సర్వేషామ్ (దేవానామ్) విదుషామ్ (ఆధిపత్యమ్) (భూతమ్) (స్పృతమ్) సేవితమ్ (త్రయస్త్రింశః) ఏతత్సంఖ్యాపూరకః (స్తోమః) స్తుతివిషయః. ||౨౬|| అన్వయః :—హే మనుష్యః! యస్త్వం యవానాం భాగః శరదృతు రివాసి యోఽయవానామాధిపత్యం ప్రియ్య ప్రజాః స్పృతాః కరోతి యశ్చతుశ్చత్వారింశ స్తోమ ఋభూణాం భాగో అసి విశ్వేషాం దేవానాం భూతం స్పృతమాధిపత్యం ప్రియ్య యత్రయస్త్రింశః స్తోమో అసి స త్వమస్మాభిః సత్కర్తవ్యః ||౨౬|| భావార్థః :—అత్ర వాచక లబ్ధిపరమాలంకారః, మనుష్యై ర్య ఇమే శరదృతోర్గుణా ఉక్తాస్తే యథావత్సేవనీయా ఇతి. ||౨౬||

పదార్థము :—మూసపుడా! ఏ నీవు, యవానామ్ = కలిసియున్న పదార్థముల, [భాగః =]

సేవించు శరదృతువువలె, అసి = ఉన్నావో, ఏ(నీవు) అయవానామ్ = వేర్వేరు ధర్మములుగల పదార్థములయొక్క, అధిపత్యమ్ = అధికారమును పొంది, స్పృతాః = ప్రీతితో, పృజాః = పాలించదగిన పృజులను పేరేమయుక్తులుగ నొనర్చుచున్నావో, ఏ [నీవు], చతుశ్చత్వారింశః స్తోమః = ఇరువది నాలగవస్తుతియొగ్గుడవై, ఋభూజామ్ భాగః అసి = బుద్ధిమంతులకు సేవించ యొగ్గుడవుగ నున్నావో, విశ్వేషామ్ దేవానామ్ = సకల విద్వాంసులు, భూతం స్పృతమ్ = లోగడ సేవించిన, అధిపత్యమ్ = అధికారమును పొంది, త్రయస్త్రింశః స్తోమః అసి = ౩౩ వ స్తుతి విషయమువలె ఉన్నావో, ఆ నీవు మా సత్కారమునకు యొగ్గుడవు.

॥౨౬॥

భావార్థము : ఈ మంత్రముందు వాచకలుప్రోవమాలంకారమున్నది. ఏ యీ శరదృతు గుణములు చెప్పబడినవో వానిని మానవులు యధావతుగ సేవించవలయును.

॥౨౬॥ (౩౧౪)

శరదృతువు వ్యాఖ్యానము సంపూర్ణము.

౩౧౫ సహశ్చేత్యస్య విశ్వదేవ ఋషిః, ఋశవో దేవతాః, పూర్వస్య కురిగతి బగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

మే అగ్నే ఇత్యుక్తరస్య కురిగ్భూమీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

అథ హేమస్తర్తు విధాన మాహ. హేమః ఋతు విధానము నిందు చెప్పెను.

సహశ్చ సహస్యశ్చ హైమన్తికావృతా అగ్నేరన్తః శేషోఽస్మి కల్పేతాన్ ద్యావాపృథివీ కల్పన్తామావ ఓషధయః కల్పన్తామగ్నయః పృథక్ మమ జ్యైష్ఠ్యాయ సవ్రతాయే అగ్నయః సమనసోఽన్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే హైమన్తికావృతా అభికల్పమానా ఇన్ద్రమివ దేవా అత్తి సంవిశన్తు తయా దేవతయాజ్ఞిరస్వత్ ధ్రువే సీదతమ్॥

సహః, చ, సహస్యః, చ, హైమన్తికౌ, ఋతూ ఇత్యృతూ, అన్తః శేష ఇత్యన్తః + శేషః, అస్మి, కల్పేతామ్, ద్యావాపృథివీ ఇత్తి ద్యావాపృథివీ, కల్పన్తామ్, ఆపః, ఓషధయః, కల్పన్తామ్, అగ్నయః పృథక్, మమ, జ్యైష్ఠ్యాయ, సవ్రతా ఇత్తి స + వ్రతాః, యే, అగ్నయః, సమనస ఇత్తి స + మనసః, అన్తరా, ద్యావాపృథివీ ఇత్తి ద్యావాపృథివీ, ఇమే ఇత్తిమే, హైమన్తికౌ, ఋతూ ఇత్యృతూ, అభికల్పమానా ఇత్యభి + కల్పమానాః, ఇన్ద్రమివేత్తీన్ద్రమ్ + ఇవ, దేవాః, అభినంవిశన్తిత్యభి + సంవిశన్తు, తయా, దేవతయా, అజ్ఞిరస్వత్, ధ్రువే ఇత్తి ధ్రువే, సీదతమ్.

పదార్థః :-(సహః) బలకారీ మార్గశీర్షః(చ)(సహస్యః)సహసి బలే భవః పౌషః(చ)(హైమన్తికౌ)హేమస్తే భవ మార్గశీర్షః పౌషశ్చ మాసౌ(ఋతూ)స్వల్పిష్ఠాప్రాపకౌ(అగ్నేః)విద్యుతః(అన్తః)శేషః మధ్యః స్వరః(అసి)(కల్పేతామ్)(ద్యావాపృథివీ)(కల్పన్తామ్)(ఆపః)(ఓషధయః)(అగ్నయః) జ్యైష్ఠ్యేన యుక్తాః పావకాః(పృథక్)(మమ)(జ్యైష్ఠ్యాయ)జ్యేష్ఠానాం పృథానాం భావాయ(సవ్రతాః)నియమైః సహితాః(యే)(అగ్నయః)(సమనసః)సమానం మనో యేభ్యస్తే

(అస్తరా) అభ్యస్తరే (ద్యావాపృథివీ)(ఇమే) (హైమన్వికా)ఉత్తై (ఋతూ)(అభికల్పమానాః) అభి
ముఖ్యేన సమర్థయన్తః (ఇన్ద్రమివ) యత్స్వేత్యశ్యర్యమ్ (దేవాః) దివ్యగుణాః(అభినందికన్తు)(తయా)
(దేవతయా)(అజీరస్వత్)(ధ్రువే)దృధే (సీదతమ్)తిష్ఠేతామ్. ॥౨౭॥ అన్వయః :- హే
మిత్రః! యా మమ జ్యైష్ఠ్యాయ సహశ్చ సహస్యశ్చ హైమన్వికా వృతూ అజీరస్వత్ సీదతం యస్యా
గ్నీరస్తఃశ్లేష ఇవాసి స త్వం తేన ద్యావాపృథివీ కల్పేతా మావ ఓషధయోఽగ్నయశ్చ పృథక్
కల్పన్తామితి జానీహి, యేఽగ్నయ ఇవాస్తరా సప్రతాః సమనస ఇమే ధ్రువే ద్యావాపృథివీ కల్పన్తా
మిన్ద్రమివ హైమన్వికావృతూ అభికల్పమానా దేవా అభినందికంతు తే తయా దేవతయా సహ యు
క్తాహారవిహార భూత్వా సుఖినః స్యుః. ॥౨౭॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకా
రః. హే మనుష్యాః యథా విద్వాంసః స్వసుఖాయ హేమన్తర్తే పదార్థాన్ సేవేరన్ తద్దేవాన్యాససి
సేవయేయః. ॥౨౭॥

పదార్థము :-మిత్రుడా! మమ = నేను, జ్యైష్ఠ్యాయ = వృద్ధశ్రేష్ఠజనుడనగుటకై. సహః =
బలకరమైన మార్గశిరమాసము, సహస్యః = బలమునందు[కలిగిన]ప్రవృత్తమైనపుష్కమాసము, వ =
ఈ రెండు నెలలు, హైమంతికౌ ఋతూ = హేమంతఋతువునందు కలుగు స్వవిహ్నుములను తెలి
యజేయునవియై, అంగిరస్వత్ = ఆ ఋతువుయొక్క ప్రాణమువలె, సీదతమ్ = స్థిరములై యున్నవి.
ఏ ఋతువునకు, [అగ్నేః = అగ్నియొక్క] అంతఃశ్లేషః = మధ్యనకలుగు స్వర్ణమువలె ఏ
సీపు, అసి = ఉన్నచో, ఆ సీపు ఆ ఋతువుతో, ద్యావాపృథివీ = భూమ్యాకాశములు, కల్పేతామ్
= సమర్థములగును. ఆవః = జలములు, ఓషధయః = ఓషధులు మఱియు, అగ్నయః = తెల్లగానున్న
యగ్ని, పృథక్ = వేర్వేరుగ, కల్పంతామ్ = సమర్థములగునని గ్రహించుము. అగ్నయః = అగ్ని
తుల్యులు, అంతరా = లోపల ప్రవిష్టులగువారు. సప్రతాః = నియమధారులు, సమనసః = అవిరుద్ధ
విచారముగలవారునగు నెవరు. ఇమే ధ్రువే ద్యావాపృథివీ = ఈదృఢములైన భూమ్యాకాశములను,
కల్పంతామ్ = సమర్థతములుగ నొనర్చెదరో. ఇంద్రమివ = ఐశ్వర్యమువలె. హేమంతికౌ ఋతూ
= హేమంతఋతువుయొక్క రెండు నెలలను, అభికల్పమానాః = సమ్ముఖులై సమర్థములుగనొన
ర్చు, దేవాః = దివ్యగుణములు విద్యుత్తువలె. అభినందికంతు = ఆవేళించునో, ఆసజ్జనులు, తయా
దేవతయా = ప్రకాశస్వరూపుడైన ఆసరమాత్మతో ప్రేమబద్ధులై నియమముగ ఆహార విహారము
లొనర్చి సుఖులగుదురు గాక! ॥౨౭॥

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. విద్వాంసులు యథా
యోగ్య సుఖమునకై హేమంతర్తు పదార్థములను సేవించవలయును, అటులనే యితరులకు కూడ
సేవించజేయవలెను. ॥౨౭॥ (౭౦౫)

౭౦౬ ఏకమేవస్య విశ్వదేవ ఋషిః, ఈశ్వరో దేవతా, నివృద్ధివృత్తి శృన్వః, మధ్యమః స్వరః.

అదైత దృతుచక్రం కేన సృష్ట మిత్యాహ, ఈ ఋతుచక్రమును రచించిన దెవరు?

ఏకయా స్తువత ప్రజా అదీయన్త ప్రజాపతి రధిపతి రాసీత్ ।

త్రిసృభిరస్తువత బ్రహ్మసృజ్యత్ బ్రహ్మణస్పతి రధిపతి రాసీత్ ।

పంచభిరస్తువత భూతాన్యసృజ్యన్త భూతానాం పతి రధిపతి రాసీత్ ।

సప్తభి రస్తువత సప్తఋషయోఽన్యజ్ఞస్త దాతాఽధిపతి రాసీత్ ॥౨౮॥

ఏకయా, అస్తువత, ప్రజా ఇతి ప్ర+జాః, అధీయన్, ప్రజాపతి రితి ప్రజా+పతిః, అధిపతిరిత్యధి+పతిః, ఆసీత్, తిస్సభిరితి తిస్స+భిః, అస్తువత, బ్రహ్మ, అన్యజ్ఞత, బ్రహ్మణః, పతిః, అధిపతి రిత్యధిపతిః, ఆసీత్, వజ్రభిరితి వజ్ర+భిః, అస్తువత, భూతాని, అన్యజ్ఞస్త, భూతానామ్, పతిః, అధిపతి రిత్యధి+పతిః, ఆసీత్, సప్తభిరితి సప్త+భిః, అస్తువత, సప్తఋషయ ఇతి సప్త+ఋషయః, అన్యజ్ఞదాతా, అధిపతి రిత్యధిపతిః, ఆసీత్. [28]

పదార్థః :- (ఏకయా)వాక్యా(అస్తువత)స్తువన్తు (ప్రజాః) (అధీయన్) అధీయతామ్ (ప్రజాపతిః) (ప్రజాయాః పాలక ఈశ్వరః(అధిపతిః)(ఆసీత్) అస్తి (తిస్సభిః)ప్రాణోదాన వ్యానగతిభిః (అస్తువత)స్తువన్తు (బ్రహ్మ)పరమేశ్వరేన వేదః (అన్యజ్ఞత)న్యజ్ఞః (బ్రహ్మణస్పతిః)వేదన్య పాలకః (అధిపతిః) (ఆసీత్)అస్తి (వజ్రభిః) సమానచిత్తబుద్ధ్యహంకారమహాభిః (అస్తువత) స్తువన్తు (భూతాని) పృథివ్యాదీని (అన్యజ్ఞస్త) సంస్కృష్టాని కుర్వన్తు (భూతానామ్) (పతిః)పాలకః(అధిపతిః) పత్యుః పతిః (ఆసీత్)భవతి (సప్తభిః)నాగ కూర్మ కృకల దేవదత్త ధనంజయేద్వాప్రయుత్సైః(అస్తువత)స్తువన్తు (సప్తఋషయః పంచ ముఖ్యప్రాణా మహత్తత్వ మహంకారశ్చేతి (అన్యజ్ఞస్త)న్యజ్ఞస్తే (భూతా)ధర్తా షోషకో వా (అధిపతిః)సర్వేషాం స్వామీ(ఆసీత్)అస్తి. ॥౨౮॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా! యః ప్రజాపతి రధిపతిః సర్వస్య స్వామీశ్వర ఆసీత్తమేకయాఽస్తువత సర్వాః ప్రజా శ్చాధీయన్త. యో బ్రహ్మణస్పతి రధిపతి రాసీద్దేవేంద్ర సర్వవిద్యామయం బ్రహ్మ వేదోఽన్యజ్ఞత తం తిస్సభి రస్తువత. యేన భూతాన్యన్యజ్ఞస్త యో భూతానాం పతిరధిపతి రాసీత్తం సర్వే మనుష్యాః పంచభి రస్తువత యేన సప్తఋషయోఽన్యజ్ఞస్త యో దాతాఽధిపతి రాసీత్తం సప్తభిరస్తువత. ॥౨౮॥

భావార్థః :-సర్వై ర్మునుష్యైః సర్వస్య జగత ఉత్పాదకో న్యాయాధీశః పరమేశ్వరః షోఠవ్యః శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిధిధ్యాసితవ్యః. యథా హేమ స్తర్త సర్వే పదార్థాః శీతలా భవన్తి తథైవ పరమేశ్వర ముపాస్య శాంతియుక్తా భవన్తు. ॥౨౮॥

పదార్థము :-మానవులారా! ఎవడు, ప్రజాపతిః = ప్రజాపాలకుడు, అధిపతిః = సర్వాధ్యక్షుడు, పరమేశ్వరుడునై, ఆసీత్ = ఉన్నాడో అతనిని, ఏకయా = ఏకవాణిచే, అస్తువత = స్తుతించుడు, ఎవడు, ప్రజాః = ప్రజలను వేదములద్వారా, అధీయంత = విద్యాయుక్తులుగ చేసెనో, ఎవడు, బ్రహ్మణస్పతిః = వేదముల రక్షకుడు, అధిపతిః = సర్వాధిపతి, పరమాత్మయునై, ఆసీత్ = ఉన్నాడో, ఎవడు, బ్రహ్మ = సకల విద్యాయుక్తమైన యీ వేదమును రచించెనో. అతనిని. తిస్సభిః = ప్రాణోదానవ్యానవాయువుల గతితో, అస్తువత = స్తుతించుము, ఎవడు, భూతాని అన్యజ్ఞంత = పృథివ్యాది భూతములను రచించెనో, ఎవడు, భూతానాం పతిః = సకల భూతములకు రక్షకుడు, అధిపతిః రక్షకులకు రక్షకుడునై, ఆసీత్ = ఉన్నాడో, అతనినందరు. పంచభిః = సమానవాయువు, చిత్తము, బుద్ధి, అహంకారము, మనస్సు అనునైదింటిచే, అస్తువత = స్తుతించునో, ఎవడు, సప్తఋషయః = పంచముఖ్యప్రాణములు, సమష్టిమహత్తత్వము, అహంకారము అను నేడు పదార్థములను. అన్య

జ్యంత = రచించెనో. ఎవడు, ధాతా = ధారణపోషణలొనరించువాడు, అధిపతిః = సమ స్తమునకు స్వామియనై, ఆసీత్ = ఉన్నాడో, అతనిని, సప్తభిః = నాగకూర్మకృకలదేవదత్త ధనంజయములు. ఇచ్చ ప్రయత్నము అను నేడిటిచే, అస్తువత = స్తుతించుడు. ॥౨౨॥

భావార్థము :—సకలమానవులు సకలజగదుత్పాదకుడు న్యాయకర్తయునగు పరమాత్మనే స్తుతించవలెను. అతడే శ్రోతవృక్షుడు, అతడే మంతవృక్షుడు. అతడే నిధిధానమొనర్చుటకు యోగ్యుడు. హే మంతర్జువునందు సకల పదార్థములు శీతలములగు నటులనే పరమేశ్వరు నుపాసించి శాంతిశీలురు కావలయును. ॥౨౨॥ (౭౧౬)

౭౧౭ నవభి రస్తువతేత్యస్య విశ్వదేవ యిషిః, ఈశ్వరో దేవతా, పూర్వస్యాగ్ని త్రిప్టువ్ ఛన్దః, దైవతః స్వరః.

త్రయోదశభి రిత్కుత్రరస్య వాగ్మీ జగతి ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పునః స జగన్సప్తా కిం భూత ఇత్యాహ. ఆజగత్ప్రప్త ఎటువంటివాడు?

నవభి¹ రస్తువత పితరో² అస్సృజ్యన్తాదితి రధిపత్వా³సీత్⁴. ఏకాదశభి⁵ రస్తువతఋత వో⁶ అస్సృజ్యన్తా⁷వా అధిపతయ ఆసన్⁸. త్రయోదశభి⁹ రస్తువత మాసా¹⁰ అస్సృజ్యన్త సంవత్సరో¹¹ అధిపతిరాసీత్¹². పంచదశభి¹³ రస్తువత క్షత్రమస్సృజ్యతేన్ద్రో¹⁴ అధిపతి రాసీత్¹⁵. సప్తదశభి¹⁶ రస్తువత గ్రామ్యాః పశవో¹⁷ అస్సృజ్యన్త బృహస్పతి రధిపతి రాసీత్¹⁸ ॥౨౨॥

నవభి¹రితి నవ+భిః, అస్తువత, పితరః, అస్సృజ్యన్త, అదితిః, అధిపత్వీత్యధి+పత్నీ, ఆసీత్. ఏకాదశభి⁵రిత్యేకా+దశభిః, అస్తువత, ఋతవః, అస్సృజ్యన్త, ఆర్తవాః, అధిపతయ ఇత్యధి+పతయః, ఆసన్, త్రయోదశభి⁹ రితి త్రయోదశ+భిః, అస్తువత, మాసాః, అస్సృజ్యన్త, సంవత్సరః, అధిపతి రిత్యధి+పతిః ఆసీత్, పంచదశభి¹³ రితి పంచ+దశభిః, అస్తువత, క్షత్రమ్, అస్సృజ్యత, ఇన్ద్రః, అధిపతి రిత్యధిపతిః, ఆసీత్, సప్తదశభి¹⁶రితి సప్త+దశభిః, అస్తువత, గ్రామ్యాః, పశవః, అస్సృజ్యన్త, బృహస్పతిః, అధిపతి రిత్యధి+పతిః, ఆసీత్. [29]

పదార్థః :- (నవభిః) ప్రాణనిశేషైః (అస్తువత) ప్రళంసన్తు (పితరః) పాలకా వర్ణాదయః (అస్సృజ్యన్త) ఉత్పాదితాః (అదితిః) మాతేవ పాలికా భూమిః (అధిపత్నీ) ఆధిపతిసహితా (ఆసీత్) అస్తి (ఏకాదశభిః) దశపాదా ఏకాదశ ఆత్మా తైః (అస్తువత) స్తువన్తు (ఋతవః) వసన్తాదయః (అస్సృజ్యన్త) సృష్టాః (ఆర్తవాః) ఋతుషు భవా గుణాః (అధిపతయః) (ఆసన్) భవన్తి (త్రయోదశభిః) దశ ప్రాణా ద్వే ప్రతిష్ఠే త్రయోదశ ఆత్మా తైః (అస్తువత) స్తువన్తు (మాసాః) చైత్రాద్యాః (అస్సృజ్యన్త) సృష్టాః (సంవత్సరః) (అధిపతిః) అధిష్ఠాతా (ఆసీత్) అస్తి (పంచదశభిః) ప్రతిపదాది తిథిభిః (అస్తువత) స్తువన్తు సంఖ్యాయన్తు (క్షత్రమ్) రాజ్యం క్షత్రియకులం వా (అస్సృజ్యత) సృష్టమ్ (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యహేతుః సూర్యః (అధిపతిః) అధిష్ఠాతా (ఆసీత్) (సప్తదశభిః) దశపాద్యా అజ్గల

యశ్చత్వార్యుర్వృష్టివాని ద్వేష్యత్రిషేయదర్వాజ్ నాభిస్తవస్తవదళం తైః (అస్తువత)స్తువస్తు (గౌ
మ్యాః)గౌమే భవాః (పశవః)గవదయః (అన్యజ్యంత) (బృహస్పతిః) బృహతాం పాలికో వై శ్యః (అధి
పతిః) అధిష్ఠాతా (ఆసీత్) అస్తి. ॥౨౯॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః ! యాయం యేన పితరో
ఽన్యజ్యంత యత్యాదిపత్న్యదితిరాసీత్తం యాయం నవధిరస్తువత యేన ర్వవోఽన్యజ్యంత యత్రా ర్వవా
అధిపతయ ఆసం ప్రమేకాదశభి రస్తువత యేన మాసా అన్యజ్యంత షణ్మదశభిః సంవత్సరోఽధి
పతిః సృష్ట ఆసీత్ త్రయోదశభి రస్తువత. యత్యేన్నోఽధిపతి రాసీచ్ఛేన నక్షత్ర మన్యజ్యత తం
సప్తదశభి రస్తువత. యేన బృహస్పతి రధిపతిః సృష్ట ఆసీద్ గౌమ్యాః పశవోఽన్యజ్యంత తం
పరమేశ్వరం సప్తదశభి రస్తువత. ॥౩౦॥ భావార్థః :- హే మనుష్యాః ! భవన్తో యేన ఋత్వా
దయః ప్రజాపాలకాః నిర్మిరాః పాల్యాశ్చ యేన కాలనిర్వాహకాః సూర్యాదయః సరేః పదార్థాః
సృష్టాస్తం పరమాత్మాన ముపాసీరన్.

॥౨౯॥

పదార్థము :- మానవులారా ! మీరు, ఎవడు, పితరః = రక్షకులైన పితరులను, అన్యజ్యంత
= ఉత్పన్నమొనర్చెనో, ఎక్కడ, అధితిః = రక్షయోగ్యము [తల్లివలె పాలించుభూమి,] అధిపత్ని
= అత్యంతము రక్షించుమాత, ఆసీత్ = ఉండెనో, ఆపరమాత్మను, నవభిః = నవప్రాణములతో,
అస్తువత = ప్రశంసించుడు, ఎవడు, ఋతయః = వసంతాద్యృతువులను, అన్యజ్యంత = రచిం
చెనో, ఎక్కడ, ఆర్తవాః = ఆయాముతువుల గుణములు, అధిపతయః = స్వస్యవిషయమున అధి
కారులై, ఆసన్ = ఉన్నవో, అతనిని, ఏకాదశభిః = పదిప్రాణములు, అత్యున్న నీవదునొకండిటిచే,
అస్తువత = స్తుతించుడు. ఎవడు, మాసాః = చైత్రాది ౧౨ మాసములను, అన్యజ్యంత = రచించెనో,
పంచదశభిః = పదిహేను తిథులతోపాటు, సంవత్సరః = సంవత్సరమును, అధిపతిః ఆసీత్ = కాల
మునకదికారిగ రచించిఉండెనో అతనిని, త్రయోదశభిః = పదిప్రాణములు, జీవాత్మ, రెండుప్రతిష్ఠలు
అనునీర్తి టిచే, అస్తువత = స్తుతించుడు, ఎక్కడ, ఇంద్రః = పరమేశ్వర్యమునకు హేతువైన
సూర్యుడు, అధిపతిః ఆసీత్ = అధిష్ఠాతగ ఉత్పన్న [మొనర్చబడి] ఉన్నాడో, ఎవడు, ఉత్తరీమ
= రాజ్యమును లేక క్షత్రియకులమును, అన్యజ్యత = రచించెనో, అతనిని, సప్తదశభిః = కాలిద్రేళ్లుపది,
రెండుతొడలు, రెండుమోకాళ్లు, రెండుప్రతిష్ఠలు, బొడ్డుమీది యంగము అను పదునేడింటితో, అస్తువత
= స్తుతించుడు, ఎవడు, బృహస్పతిః = పెద్దపెద్ద పదార్థముల రక్షకుడగు వైశ్యుని, అధిపతిః ఆసీత్
= అధికారిగ రచించి ఉండెనో, గౌమ్యాః పశవః = గవాదిగ్రామ్య పశువులను, అన్యజ్యంత = రచిం
చెనో, ఆపరమేశ్వరుని పూర్వోక్త సకలపదార్థములతో, అస్తువత = స్తుతించుడు. ॥౩౦॥

భావార్థము :- మానవులారా ! మీరు ఎవడు కాలమును విభజించు సూర్యాది పదార్థములను
రచించెనో, ఆపరమేశ్వరునే స్తుతించుడు. ॥౨౯॥ (౨౧౭)

౨౧౮ నవదశభి రిత్యన్య విశ్వదేవ ఋషిః, జగదీశ్వరో దేవతా, పూర్వస్య బ్రాహ్మీ జగదీశ చంద్రః, నిషాదః స్వరః.
షణ్మదశభిః త్యేత్యన్య బ్రాహ్మీ వంక్తి శ్చంద్రః షణ్మదశభిః స్వరః.
పునః స కీదృశ ఇత్యాహ. మరల అతడెట్లున్నాడు ?

సప్తదశభి రస్తువత శూద్రార్యావన్యజ్యేతా మహోరాత్రే అధిపత్ని అస్తామ్ । ఏక
విభిశత్యాస్తువతైకశఫాః పశవోఽన్యజ్యంత పరుణోఽధిపతి రాసీత్ । త్రయోవిభి
శత్యాస్తువత ఊద్రాః పశవోఽన్యజ్యంత పూషాధిపతి రాసీత్ । పంచవిభిశత్యాస్తువ

శాఽరణ్యాః పశవోఽస్సృజ్యంత వాయురధిపతి రాసీత్. సప్తవిభిశ్శత్యాస్తువత ద్యావా
పృథివ్యైతాం వసవో రుద్రా ఆదిత్యా అనువ్యాయం సప్తవిభిషతయ ఆసన్ ||౩౦||

నవదశభి రితి నవ + దశభిః, అస్తువత, కూద్రార్యా, అస్సృజ్యేతామ్, అహో
రాత్రే ఇత్యహోరాత్రే, అధిపత్నీ ఇత్యధి + పత్నీ, ఆస్తామ్, ఏకవిభిశ్శత్యేక +
విభిశ్శత్యా, అస్తువత, ఏకశఫా ఇత్యేక + శఫాః పశవః, అస్సృజ్యంత, వరుణః,
అధిపతి రిత్యధి + పతిః, ఆసీత్, త్రయోవిభిశ్శత్యేతి త్రయః + వింశత్యా, అస్తువత,
క్షుద్రాః, పశవః, అస్సృజ్యంత, పూషా. ౬ ఏవతి రిత్యధి + పతిః, ఆసీత్, పశ్చువింశ
త్యేతి పశ్చు + వింశత్యా, అస్తువత, ఆరణ్యాః, పశవః, అస్సృజ్యంత, వాయుః, అధి
పతి రిత్యధి + పతిః, ఆసీత్, సప్తవిభిశ్శత్యేతి సప్త + విభిశ్శత్యా, అస్తువత, ద్యావా
పృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, ఐతామ్, వసవః, రుద్రాః ఆదిత్యాః, అనువ్యాయ
న్నిత్యను + వ్యాయన్, తే, ఏవ, అధిపతయ ఇత్యధి + పతయః, ఆసన్. [30]

పదార్థః :- (నవదశభిః)దశ ప్రాణాః పశ్చుమహాభూతాని మనోబుద్ధి చిత్రాహంకారైః (అస్తు
వత)స్తువస్తు(కూద్రార్యా)కూద్రార్పార్యో ద్విజశ్చ తే(అస్సృజ్యేతామ్) (అహోరాత్రే)(అధిపత్నీ)అధి
ష్ఠా(త్యై) (ఆస్తామ్) భవతః (ఏకవింశత్యా) మనుష్యాణామజ్జగైః (ఆస్తువత)(ఏకశఫాః) ఆత్మా
దయః (పశవః)(అస్సృజ్యంత) సృష్టాః (వరుణః) జలమ్(అధిపతిః)ఆసీత్ (త్రయోవింశత్యా) పశ్వ
జ్జగైః (అస్తువత)(క్షుద్రాః)నకులవర్జనాః (పశవః)(అస్సృజ్యంత)(పూషా)పుష్కరైర్భూగోలః (అధి
పతిః)(ఆసీత్) (పశ్చువింశత్యా)క్షుద్రపశ్చవయవైః (అస్తువత)(ఆరణ్యాః)ఆరణ్యే భవాః(పశవః)
సింహదయః(అస్సృజ్యంత)(వాయుః)(అధిపతిః)(ఆసీత్) (సప్తవింశత్యా)ఆరణ్యపగుణైః (అస్తువ
త)(ద్యావాపృథివీ)(వి)వివిధతయా (ఐతామ్) ప్రాప్నుతః(వసవః) అగ్న్యోదయోఽష్టై (రుద్రాః)
ప్రాణాదయః(ఆదిత్యాః)చైత్రాదయో ద్వాదశాః మాసాః ప్రథమమధ్యమోత్తమా విద్వాంసో వా(అను
వ్యాయన్)అనుకూలతయోత్పాదితాః (తే)(ఏవ)(అధిపతయః)(ఆసన్) ||౩౦|| అన్వయః :-

హే మనుష్యాః ! యాయం యేనోత్పాదితే అహోరాత్రే అధిపత్నీ ఆస్తామ్ యేన కూద్రార్యావసృజ్యే
తాం తం నవదశభి రస్తువత.యేనోత్పాదితో వరుణోఽధిపతి రాసీద్వేనైకశఫాః పశువోఽస్సృజ్యంత
తం పరమాత్మాన మేకవింశత్యాస్తువత యేన నిర్మితః పూషాఽధిపతి రాసీద్ యేన క్షుద్రాః పశవోఽ
స్సృజ్యంత తం త్రయో వింశత్యాస్తువత. యేనోత్పాదితో వాయు రధిపతి రాసీద్వేనాఽరణ్యాః పశ
వోఽస్సృజ్యంత తం పశ్చువింశత్యాస్తువత యేన సృష్టే ద్యావాపృథివ్యైతాం యేన చరితా వసవో రుద్రా
ఆదిత్యా అనువ్యాయం సప్తవిభిషతయ ఆసన్ సప్తవింశత్యాస్తువత. ||౩౦|| భావార్థః :-

హే మనుష్యాః ! యేనార్యాః కూద్రా దస్సవశ్చ మనుష్యాః సృష్టా యేన హులసూక్ష్మ ప్రాణిదేహా
మహద్భౌస్వావశవ ఏతేషాం పాలనసాధనాని చ యస్య సృష్టావల్పవిద్యాః సమగ్రవిద్యాశ్చ విద్వాంసో
భవన్తి తేమేవ యాయ ముపాస్యం మన్యద్వమ్.

పదార్థము:—మానవులారా: మీరు, ఎవడు రచించిన, అపకోరాత్రే = దివారాత్రములు, అది పత్ని = సకలకార్యముల నొనర్చు అధికారులుగ, అస్తామ్ = ఉన్నవో, ఎవడు. కూద్రాఱ్యా = కూద్రులు ఆర్యులను ద్విజుల నిద్దటిని. అస్మత్కేతామ్ = సృజించియుండెనో. అతనిని, సవదశధిః = దశ ప్రాణములు పంచమహాభూతములు మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములు అను నీ ౧౯ దిండిచే, అస్తువత = స్తుతించుడు ఎవడుత్పన్నమొసర్చిన, పరుణః = జలము, అధిపతిః = ప్రాణమువలె ప్రియమైన అధిష్ఠాతగ, ఆసీత్ = ఉన్నదో, ఎవడు, ఏకశఫాః = ఒంటిదెక్కగల గుఱ్ఱము మొదలైన పశువులను, అస్మజ్యంత = రచించెనో, అతనిని, ఏకవింశత్యా = మానవుల ౨౧ అవయవములతో, అస్తువత = స్తుతించుడు, ఎవడుసృజించిన, షూషా = షష్టికారకమైన భూగోళము, అధిపతిః = రక్షించునదై, ఆసీత్ = ఉన్నదో, ఎవడు, ఊద్రాః పశవః = అతి సూక్ష్మజీవులనుండి ముంగిన పరకున్న చిన్న పశువులను. అస్మజ్యంత = సృజించెనో, అతనిని, ప్రచౌవింశత్యా = పశువుల ౨౩ అవయవములతో, అస్తువత = స్తుతించుడు, ఎవడురచించిన, వాయుః = వాయువు, అధిపతిః = పాలించునదిగ. ఆసీత్ = ఉన్నదో, ఎవడు, అరణ్యాః పశవః = సంహాదివన్యపశువులను, అస్మజ్యంత = రచించెనో, అతనిని, పంచవింశత్యా = అనేకవిధముల చిన్నచిన్న వన్యపశువుల అవయవములతో అనగా ఆ యవయవముల శిల్పముతో, అస్తువత = స్తుతించుడు, ఎవడు రచించిన, ద్యావాపృథివీ = భూమ్యాకాశములు, ఐతామ్ = ప్రాప్తములై యున్నవో, ఎవడు సృజించుచి, వనవః = అగ్నిద్యౌష్ట్యపదార్థములు లేక ప్రథమకక్షకు చెందిన విద్వాంసులు, రుద్రాః = ప్రాణాదులు లేక మధ్యమవిద్వాంసులు, ఆదిత్యాః = పండ్రెండుమాసములు లేక ఉత్తమ విద్వాంసులు, అనువ్యాయన్ = అనుకూలముగ ఉత్పన్నములై ఉన్నవో, తే ఏవ అధిపతయః అసన్ = ఆ అగ్నిద్యౌరే లేక విద్వాంసులే అధిష్ఠాతలుగ ఉన్నారో అతనిని, సప్తవింశత్యా అస్తువత = ౨౭ వన్యపశువుల గుఱములతో, స్తుతించుడు.

భావార్థము:—మానవులారా: ఎవడు బ్రాహ్మణ త్రివిధ వైశ్య కూద్ర కస్కరాది మనుష్యులను, స్థూలసూక్ష్మప్రాణుల శరీరములను, చిన్నపశువులను వాని రక్షణసాధనములగు పదార్థములను రచించెనో ఎవని సృష్టిలో అల్పాధిక విద్వాంసులున్నారో. అట్టి ఆ పరమాత్మనే మీరుఉపాసించుడు.

౭౧౯ సవవింశత్యేకస్య విశ్వదేవ ఋషిః, ప్రజాపతిర్ దేవతా, స్వరాధ్యాపీష్ఠ జగతి ఛన్దః, నిషాదః స్వరః. పునః స ఏవ విషయ ఉపదిశ్యతే. మఱల నా విషయమే యుపదేశించబడుచున్నది.

సవవిశ్విశత్యాస్తువత వనస్పతయోఽస్మజ్యంత సోమోఽధిపతిరాసీత్ । ఏకత్రిభిశతాస్తువత । ప్రజా అస్మజ్యంత యవాశ్చాయవాశ్చాధిపతయ ఆసన్ త్రయస్త్రిభిశతాస్తువత భూతాన్యశామ్యన్ప్రజాపతిః । పరమేష్ఠ్యధిపతి రాసీత్ ॥౩౧॥

సవవిశ్విశత్యేతి సవ + విశ్విశత్యా, అస్తువత, వనస్పతయః, అస్మజ్యంత, సోమః, అధిపతి రిత్యధి+పతిః, ఆసీత్, ఏకత్రిభిశతేత్యేక+త్రిభిశతా, అస్తువత, ప్రజా ఇతి ప్ర+జాః, అస్మజ్యంత, యవాః, చ, అయవాః, చ, అధిపతయ ఇత్యధి+పతయః, ఆసన్, త్రయస్త్రిభిశతేతి త్రయః+స్త్రిభిశతా, అస్తువత, భూతాని, అశామ్యన్, ప్రజాపతి రితి ప్రజా+పతిః, పరమేష్ఠీ, పరమే+స్థీతి పరమే+

స్త్రీ, అధిపతిరిత్యధి+పతిః, అస్తిత్.

[31]

పదార్థః :- (నవవింశత్యా) ఏతత్సంఖ్యాకై ర్వనస్పతిగుణైః (అస్తువత) జగత్సృష్టారం పరమాత్మానం ప్రశంసత (వనస్పరం) అశ్వత్థాదయః (అస్పృశ్యస్త) సృష్టాః (సోమః) ఓషధిరాజః (అధిపతిః) అధిష్ఠాతా (ఆసీత్) భవతి (ఏకత్రింశతా) ప్రజాజ్ఞైః (అస్తువత) ప్రశంసర (ప్రజాః) (అస్పృశ్యస్త) నిర్మితాః (యవాః) మిశ్రితాః (చ) (అయవాః) అమిశ్రితాః (చ) (అధిపతయః) అధిష్ఠాతారః (ఆసన్) సన్తి (త్రయంత్రితా) మహాభూతగుణైః (అస్తువత) ప్రశంసత (ఘాతాని) మహాన్తి తత్వాని (అశామ్యన్) శామ్యన్తి (ప్రజాపతిః) ప్రజాపాలక ఈశ్వరః (పరిమేష్ఠీ) పరమేశ్వరమాపే ఆకాశే వాఽధివ్యాప్య తిష్ఠతీతి (అధిపతిః) అధిష్ఠాతా (ఆసీత్)

॥౩౧॥

అత్యాఽపి లోకన్త ఇద్దగ్నితి మంత్రత్రయ ప్రతీకాని పూర్వపత్కేనచిత్ ఓప్రాసీతి వేద్యమ్. అన్వయః :- ఘాత మనుష్యా యాయం యేనోక్తాః సోమోఽధిపతిరాసీద్దేవ తే చవన్వతయోఽస్పృశ్యస్త తం జగదీశ్వరం నవవింశత్యాస్తువత. యాసాం యవా మిశ్రితా పరవ్రతాదయశ్చ త్రసరే జ్ఞాదయశ్చాఽయవాః ప్రకృత్వంయవాః సత్సరిజస్తమాసి గుణాః పరమాజ్ఞాదయశ్చాఽధిపతయ ఆసన్ తా అస్పృశ్యస్త త మేకత్రింశరాస్తువత. యస్య ప్రభావద్భూతాన్యశామ్యన్యః ప్రజాపతిః పరమేష్ఠిధిపతి రాసీత్తం త్రయంత్రితాస్తువత. ॥౩౧॥ భావార్థః :- యేన జగదీశ్వరేణ లోకానాం రక్షణాయ వనస్పత్యాదీన్ సృష్ట్యా ధియన్తే వ్యవస్థాప్యన్తే న ఏవ సర్వైః సృష్ట్యై రుపాసనీయః.

పదార్థము :- మానవులారా : మీరు, ఎవడు రచించుటచే. సోమః = ఓషధులలో సుత్రమాష పథము, అధిపతిః = స్వామిగ, ఆసీత్ = ఉన్నదో, ఎవడు, వనస్పతయః = రావిమొదలైన ఆ వనస్పతులను. అస్పృశ్యంత = రచించెనో ఆ పరమాత్మను, నవవింశత్యాః = ౧౯ విధముల వనస్పతుల గుణములతో, అస్తువత = స్తుతించుడు. ఎవడు రచించిన, యవాః చ = సమష్టిరూపముగ రచించబడిన పరవ్రతాదులు, త్రసరేజాపులు మొదలైనవి, అయవాః చ = భిన్నభిన్న ప్రకృతియొక్క అవయవములైన సత్సరిజస్తమోగుణములు, పరమాణువులు, అధిపతయః = ముఖ్యకారణరూపములైన అధ్యక్షులుగా; ఆసన్ = ఉన్నవో, ప్రజాః = ఆ ప్రసిద్ధములైన ఓషధులను ఎవడు, అస్పృశ్యంత = సృజించెనో, ఆ ఈశ్వరుని, ఏకత్రింశతా = ప్రజల ౩౧ అవయవములతో. అస్తువత = ప్రశంసించుడు. ఎవని ప్రభావముతో, ఘాతాని = ప్రకృతి పరిణామమైన మహత్తత్వపుటపద్యవములు, అశామ్యన్ = శాంతములగునో. ఎవడు, ప్రజాపతిః = ప్రజారక్షకుడు, పరమేష్ఠీ = పరమేశ్వరునినలెనుండు ఆకాశమున వ్యాపించియున్న పరాత్పరుడు, అధిపతిః ఆసీత్ = అధిష్ఠాతయైన ఉన్నాడో, అతనిని, త్రయంత్రితా అస్తువత = మహాభూతముల ౩౩ గుణములతో ప్రశంసించుడు. ॥౩౧॥

భావార్థము :- ఏ పరమేశ్వరుడు లోకముల రక్షణకై వనస్పత్యాద్యోషధులను రచించి ధారణ మొనర్చి వ్యవస్థితమొనర్చియుండెనో అతనినే సకలమానవులు ఉపాసించవలయును, ॥౩౧॥ (౭౦౯) అస్మిన్నధ్యాయే వనస్తాద్యుపగుణపక్షనాదేతదర్థస్య పూర్వాధ్యాయార్థేన సహ సంగతిరస్తీతి జ్ఞేయమ్.

ఈ అధ్యాయములో వసంతాది ఋతువుల గుణపరచముండుటచే నీ యధ్యాయోక్తార్థమునకు పూర్వాధ్యాయోక్తార్థముతో సంగతికలదని గ్రహించవలయును. పదునాలుగవ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీయతవిరజానంద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమద్దయానంద సరస్వతీస్వామినా విరచితే సంస్కృతాఽఽర్చనాభాష్యాం విఖ్యాతే సుప్రమాణయ క్తే యజుర్వేదభాష్యే చతుర్థోఽధ్యాయః సమాప్తః. ॥౩౧॥

అథ పంచదశాధ్యాయా రమ్భః

పదియైదవ అధ్యాయము ఆరంభము.

ఓం విశ్వాని దేవ సమిర ధర్మతాని పరాసువ గ్గౌయద్భుదం ప్రస్తు అసువ ॥ ౧౧॥

౧౨౦ అగ్నే జానీశ్యస్య పరమేష్ఠి యషిః, అస్మిన్ దేవా, త్రిష్టవ భంజః, ధైవతః స్వరః.

అస్య ప్రథమస్త్రే రాజ రాజపురుషైః కిం కిం కర్తవ్య మిత్యాహ.

రాజ, రాజపురుషులు ఏమి చేయవలయును ?

అగ్నే జాతాన్ ప్రణుదా నః సప్తత్వాన్ ప్రవృజాతాన్సువ జాతవేదః ।

అధి నో బ్రూహి సుమనా అహేతన్ సప్త స్యామ త్రివరూథ ఇతి ॥

అగ్నే, జాతాన్, ప్ర, సుద, నః, సప్తత్వానితి సప్తత్వాన్, ప్రతి, అజాతాన్,

సుద, జాతవేద ఇతి జాత + వేదః, అధి, నః, బ్రూహి, సుమనా ఇతి సు + మనః, అహేతన్, తవ, స్యామ, శర్మన్, త్రివరూథ ఇతి త్రి + వరూథే, ఉద్భావిత్యుత్ + భౌ.

పదార్థః :- (అగ్నే) రాజన్ వా సేనాపతే (జాతాన్) ఉత్పన్నాన్ ప్రసిద్ధాన్ (ప్ర) (సుద) దూరే ప్రక్షిప, అత్ర ద్యువోతస్తిజ ఇతి దీర్ఘః (నః) అస్మాకమ్ (సప్తత్వాన్) సప్తత్వివ వర్తమానాన రీన్ (ప్రతి) (అజాతాన్) అపగికటాన్ (సుద) ప్రేక్ష్య (జాతవేదః) జాతబల (అధి) (నః) అస్మాన్ (బ్రూహి) ఉపదిశ (సుమనః) పగసన్నస్వాస్త్రః (అహేతన్) అనాదర మమర్యన్ (తత్) (స్యామ) (శర్మన్). గృహే (త్రివరూథే) త్రిణి వరూధాన్యాన్యాత్మికాద్వివికాభిభాతికాని సుఖాని యస్మిన్ (ఉద్భా) ఉద్భుత్కృష్టాని వస్తుని భవన్తి యస్మిన్ సప్తత్వాన్. ॥౧॥ అన్వయః :- హే అగ్ని! త్వం నో జాతాన్ సప్తత్వాన్ గణుద. హే జాతవేదస్త్వమజాతాన్ శరూగ్నుద అస్మాన్ హేతన్ సుమనా స్త్వం నో అస్మాన్ పగ్యిధిబ్రూహి యతో వయం తవోద్భా త్రివరూథే శర్మన్ సుఖినః స్యామ. భావార్థః :- రాజాధిపత్యజనై ర్దుష్టైశ్చారైః పగిసిద్ధా ప్రసిద్ధాన్ శత్రూన్నిశ్చిత్యవశం నేయానకస్యాపి ధార్మికస్యానాదరోధధార్మికస్యాదరశ్చ కర్తవ్యః యతః సర్వే సజ్జనా విశ్వస్థాః సన్తోరాప్తే వసేయుః.

పదార్థము :- అగ్నే = రాజా! సేనాపతి! నీవు, వః = మాయొర్గు, జాతాన్ = ప్రసిద్ధులైన, సప్తత్వాన్ = శత్రువులను, పగి సుద = దూరమొనర్చుము, జాతవేదః = ప్రసిద్ధి బలవంతుడా! రాజా! నీవు, అజాతాన్ = అప్రసిద్ధ శత్రువులను, సుద = ప్రేరేపించుము. మతియు మమ్ము, అహేతన్ = అనాదరమొనర్చుకుండ, సుమనః = ప్రసన్న చిత్తుడవైన నీవు. నః ప్రతిఅధిబ్రూహి = మాకుఅధిక ముగ సుపదేశంపుము. దేనిచే మేము, తవ = నీయొక్క, ఉద్భౌ = ఉత్తమపదార్థములతో గూడినది, త్రివరూధేశర్మన్ = ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవిక త్రివిధ సుఖములకు హేతువునగు ఇంటిలో, స్యామ = సుఖులమయ్యెదము గాక ! ॥౧॥

భావార్థము :- రాజా మొదలైన సభ్యజనులు గుప్తచరులద్వారా ప్రసిద్ధాప్రసిద్ధ శత్రువులను నిశ్చయముగ తెలుసుకొని వశపాముకొనవలయును. ఏ ధర్మాత్మునైనా తిరస్కరించుట గాని ఏ యథ ర్మాత్మునైనా ఆదరించుటగాని యెన్నటి కొనర్చుగూడదు. అటు లొనర్చుచో సజ్జనులందరు రాజ్యము నందు విశ్వాసపూర్వకముగ నివసించగలరు.

౧౦౦ సహసా జాతానిత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిక్ త్రిష్టవ్ ఛందః, దైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. పూర్వోక్తవిషయ మిందు చెప్పబడినది.

సహసా జాతాన్ ప్రణుదా నః సప్తత్వాన్ ప్రత్యజాతాన్ జాతవేదో నుదస్య ।

అధి నో బ్రూహి సుమనస్యమానో వయమ్ స్యామ ప్రణుదా నః సప్తత్వాన్ ॥

సహసా, జాతాన్, ప్ర, నుద, నః, సప్తత్వానితి సప్తత్వాన్, ప్రతి, అజాతాన్,

జాతవేద ఇతి జాత + వేదః, నుదస్య, అధి, నః, బ్రూహి, సుమనస్యమాన ఇతి సు + మనస్యమానః, వయమ్, స్యామ, ప్ర, నుద, నః, సప్తత్వానితి సప్తత్వాన్.

పదార్థః :- (సహసా) బలేన సహ (జాతాన్) ప్రాదుర్భూతాన్ విరోధినః (ప్ర) (నుద) విజయస్య. అత్ర, ద్వ్యచోతత ప్రిజ ఇతి ద్వీర్ఘః (నః) అస్మాకమ్ (సప్తత్వాన్) సప్తత్వీవ వర్తమానాన్ శత్రూన్ (ప్రతి) (అజాతాన్) యుద్ధే ప్రకటాన్ శత్రు సేవినో మిత్రాన్ (జాతవేదః) జాతప్రజ్ఞాన్ (నుదస్య) పృథక్ కరు (అధి) (నః) (బ్రూహి) విజయవిధి ముపదిశ (సుమనస్యమానః) సుప్త విచారయన్ (వయమ్) (స్యామ) భవేమ (ప్ర) (నుద) హిన్ధి. అత్రాపి పూర్వపద్ధిర్ఘః (నః) అస్మాకమ్ (సప్తత్వాన్) విరోధే వర్తమానాన్ సమ్మన్దినః. ॥౨॥ అన్వయః :- హే జాతవేదస్యం నః సహసా జాతాన్ సప్తత్వాన్ ప్రణుద. తాన్ పృత్యజాతాన్ నుదస్య. సుమనస్య మానస్యం నోఽధి బ్రూహి, వయం తవ సహాయాః స్యామ. యాన్మః సప్తత్వాన్ త్వం ప్రణుద తాన్ వయమపి ప్రణుదేమ. ॥౨॥ భావార్థః :- యే రాజభృత్యాః శత్రునివారణే యథాశక్తి న ప్రయతంతే తే సమగ్ధిజ్ఞాః యే స్వసహాయాః స్యు స్తాన్ రాజా సత్కుర్యాత్.

॥౨॥

పదార్థము :- జాతవేదః = పృక్త్యప్రజ్ఞానమును పొందినరాజా! నీవు, నః = మాయొక్క సహసా = బలముతో కూడియున్న, జాతాన్ సప్తత్వాన్ = పృసిద్ధశత్రువులను, పృణుద = జయించుము. పృతి అజాతాన్ = యుద్ధములందు ప్రచ్ఛన్నముగ శత్రు సేవకులై మిత్రభావముతో మెలగువారిని, నుదస్య = పేరుపఱచుము. మఱియు, సుమనస్యమానః = బాగుగ వివరించుచున్న నీవు, నః మాకు. అధిబ్రూహి = అధికముగ విజయవిధానమును ఉపదేశించుము. వయమ్ స్యామ = మేము మీ సహాయకుల మగుదుముగాక! నః సప్తత్వాన్ = మాకు, విరోధమున ప్రవృత్తులైన యే సంబంధికులను, నీవు, ప్రణుద = సంహరించుదువో, వారిని మేమును సంహరించెదముగాక. ॥౨॥

భావార్థము :- రాజసేవకు లెవరైనా శత్రువులను వివరించుటకు శక్తికొలది పృయత్న మొనర్చక పోవుచో వారిని రాజు బాగుగ దండించవలయును. తన సహాయకులను సత్కరించవలెను.

౧౦౧ షోడశీత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, దమృతీ దేవతే, త్వాస్మా త్రిష్టవ్ ఛందః, దైవతః స్వరః.

అథ పతిపత్నీధర్మ మాహ, శ్రీ పురుషుల ధర్మమిందు చెప్పబడినది.

షోడశీ స్తోమ ఓజో ద్రవిణం చతుశ్చత్వారిశస్త్రోమో వర్షో ద్రవిణమ్ ।

అగ్నేః పురీషమస్యప్రో నామ తాన్ త్వా విశ్వే అభి గృణన్తు దేవాః ।

స్తోమవృష్టా మృతవత్తిహ సీద ప్రజావద్దస్తే ద్రవిణా యజన్స్య

॥౩॥

షోడశీ, స్తోమః ఓజః ద్రవిణమ్, చతుర్వర్ణాది ఇతి చతుః+చత్వా
 (శః, స్తోమః, వర్చః, ద్రవిణమ్, అగ్నేః, పురీషమ్, అసి, అప్సః, నామ, తామ్,
 త్వా, విశ్వ, అభి, గృణన్తు, దేవాః, స్తోమః పృష్ఠా ఇతి స్తోమ+పృష్ఠాః, ఘృతవతీతి
 ఘృత+వతి, ఇహ, సీద, ప్రజావదితి ప్రజా+వత్, అస్మే, ద్రవిణా, యజన్స్వ.

పదార్థః:- (షోడశీ) ప్రశస్తాః షోడశ కలాః సన్దియన్మిన్ సః (స్తోమః) స్తోతుమర్హః (ఓజః)
 సరాక్రమః (ద్రవిణమ్) ధనమ్ (చతుర్వత్సారింశః) ఏకత్వం ఖ్యాహరకో ఇహ్యచర్యవ్యవహరకరః
 (స్తోమః) స్తువన్తి యేన సః (వర్చః) అధ్యయనమ్ (ద్రవిణమ్) ఇదం వా (అగ్నేః) పావకస్య (పురీ
 షమ్) పూర్తికరమ్ (అసి) (అప్సః) న విద్యతే పరపదార్థస్యాహ్నో భవదం యస్య సః (నామ్) ప్రసి
 ధమ్ (రామ్) (త్వా) త్వామ్ (విశ్వే) (అభి) (గృణన్తు) ప్రశంసన్తు (దేవాః) విద్వాంసః పృ
 ష్ఠా స్తోమాః పృష్ఠా జ్ఞాపయితుమిష్టా యస్యాః సా (ఘృతవతీ) ఘృతాద్యదియక్తా (ఇహ) గృహ
 శ్రీమే (సీద) (ప్రజావత్) బహ్వాః ప్రజా యస్మాత్కత్ (అస్మే) అన్యత్వమ్ (ద్రవిణా) ద్రవిణం
 ధనమ్, అత్యనుపాం సుయగిత్యాకారదేశః (యజన్స్వ) చేహి. ||౩|| అన్వయః :- యః
 షోడశీ స్తోమ ఓజో ద్రవిణం యశ్చత్వారింశః స్తోమా నామ పర్వా ద్రవిణం చ దదాతి యోగ్యే
 పురీషం ప్రాప్తోఽహ్నోఽసి తం త్వాం తాం చ విశ్వే దేవా అభిగృణన్తు సా త్వం స్తోమపృష్ఠా ఘృత
 వతీ నతీహ గృహశ్రీమే సీదాస్తే ప్రజావద్ ద్రవిణా యజన్స్వ. ||౩|| పదార్థః :- మనుష్యైః షోడశ
 కలాత్మకే జగతి విద్యాబలం విస్తార్య గృహశ్రీమం కృత్వా విద్యాదానాదీని కర్మాణి నతతం కార్యాణి.

పదార్థము :- షోడశీ = ప్రశంసనీయమైన షోడశకళలచే యుక్తుః, స్తోమః = స్తవనీయు
 డునగు నెవడు, ఓజః = పరాక్రమమును, ద్రవిణమ్ = ధనమును, [ఇచ్చుచున్నాడో] చతుశ్చత్వా
 రింశః = ౪౪ వ సంఖ్యను పూరించునే బ్రహ్మచర్యాచరణము గలవాడు, స్తోమః = స్తోత్రసాధనము,
 నామ్ = ప్రసిద్దుడనై, వర్చః = చదువును, ద్రవిణమ్ = బలమును ఇచ్చుచున్నాడో ఎవడు, అగ్నేః
 = అగ్నియొక్క, పురీషమ్ = పూర్ణత్వము పొందినవాడో, అప్సః అసి = పరపదార్థభోగేచ్ఛారహితు
 డో, త్వా = ఆ నిన్ను మఱియు, తామ్ = ఆ స్త్రీని, విశ్వేదేవాః = నకలవిద్వాంసులు, అభిగృణం
 తు = ప్రశంసించెదరుగాక! ఆ నీవు, స్తోమపృష్ఠా = ఇష్టస్తోత్రములను తెలియజేయుదానవు, ఘృతవతీ
 = ప్రశంసిత ఘృతాది పదార్థములతో గూడినదానవునై, ఇహ = ఈ గృహశ్రీమమున, సీద = స్థితవు
 కమ్ము, అస్మే = మాకొఱకు, ప్రజావత్ = బహుసంతానమునకై హేతువైన, ద్రవిణా = ధనమును,
 యజన్స్వ = ప్రసాదించుము. ||౩||

భావార్థము :- మానవులు షోడశకలాత్మకమగు జగత్తులో విద్యాబలమును విస్తరింపజేసి
 గృహశ్రమచరించి విద్యాదానాది కర్మలను సతతమొనర్చవలయును. ||౩|| (౭౨౨)

౭౨౩ ఏవశ్చన్త ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, నిశ్చదావృత్తి ఛందః, వజ్రముః స్వరః.

మనుష్యాః పృయత్నేన సాధన్తే సుఖాని వర్షయన్త్వి త్యాహ.

మానవులు ప్రయత్నపూర్వకముగ సాధనములచే సుఖమభివృద్ధి జేయవలెను,

ఏవశ్చన్తో పరివశ్చన్తః శమ్భూశ్చన్తః పరిభూశ్చన్త ఆచ్ఛచ్ఛన్తో మనశ్చన్తో వ్యవశ్చన్తః

సిన్ధుశ్చన్దః సముద్రశ్చన్దః సరిరం ఛన్దః కకువ్ ఛన్దత్రికకుష్పన్దః కావ్యంఛన్దో అజ్ఞాపం
ఛన్దోఽక్షరపజ్జిశ్చన్దః పదపజ్జిశ్చన్దో విష్టారపజ్జిశ్చన్దః ఊరశ్చన్దో భ్రజశ్చన్దః॥

ఏవః, ఛన్దః, వరివః, ఛన్దః, శమ్భూరితి శమ్ + భూః, ఛన్దః, పరిభూరితి
పరి + భూః, ఛన్దః, అచ్చదిత్యా + చ్చత్, ఛన్దః, మనః, ఛన్దః, వ్యచః, ఛన్దః, సిన్ధుః,
ఛన్దః, సముద్రః, ఛన్దః, సరిరమ్, ఛందః, కకువ్, ఛందః, త్రికకుఖితి త్రి +
కకువ్, ఛందః, కావ్యమ్, ఛందః, అజ్ఞాపమ్, ఛందః, అక్షరపంక్తి రిత్యక్షర +
పంక్తిః, ఛందః, పదపజ్జిరితి పద + పజ్జిః, ఛందః, విష్టారపజ్జిః, విస్తార
పజ్జిరితి విస్తార + పజ్జిః, ఛందః ఊరః, ఛందః, భ్రజః, ఛందః. [4]

పదార్థః :- (ఏవః)జ్ఞానమ్ (ఛన్దః)ఆనందమ్ (వరివః) సత్య సేవనమ్ (ఛన్దః) సుఖప్రదమ్ (శమ్భూః) సుఖంభావకః (ఛన్దః) అహ్లాదకారీ వ్యవహారః (పరిభూః) సర్వతః పురుషార్థి (ఛన్దః) సత్యప్రదీపకః (అచ్చత్) దోషావవారణమ్ (ఛందః) ఊర్జనమ్ (మనః) సజ్జుల్లో వికల్పః (ఛందః) ప్రకాశకరమ్ (వ్యచః) శుభగుణవ్యాప్తిః (ఛన్దః) ఆనందకారి (సిన్ధుః) నదీవ చలనమ్ (ఛన్దః) (సముద్రః) సాగర ఇవ గామీర్యమ్ (ఛన్దః) అర్థకరమ్ (సరిరమ్) జలమివ సరలతా కోమలతా (ఛన్దః) జలమివ శాన్తిః (కకువ్)దిగివ యశః (ఛన్దః) ప్రతిష్ఠాప్రదమ్ (త్రికకువ్) త్రిణీ కాని సుఖాని సుఖ్యాతి యేన కర్మణా తత్. అత్ర ఛాన్దసో వర్ణలోప ఇతి స లోపః (ఛన్దః) ఆనందకరమ్ (కావ్యమ్) కవిభి ర్నిర్మితమ్ (ఛన్దః) ప్రకాశకమ్ (అజ్ఞాపమ్) అజ్ఞాని కుటిలాని గమనాని పాతి రక్షతి తజ్జలమ్ (ఛన్దః) తృప్తికరం కర్మ (అక్షరపంక్తిః) అసౌ చ లోకః (ఛన్దః) ఆనందకరః (పదపంక్తిః) అయం లోకః (ఛన్దః) సుఖసాధకః (విష్టారపంక్తిః) సర్వాదికః (ఛన్దః) సుఖసాధికాః (ఊరః) ఊర ఇవ క్షేదక ఆదిత్యః (ఛన్దః) విజ్ఞానమ్ (భ్రజః) దీప్తమ్. అత్ర వర్ణవ్యత్యయేన హ్రస్వత్వమ్ (ఛన్దః) స్వచ్ఛన్దానందకరః. ॥౪॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యాయం పరమపర్యంతేనైవ శ్చన్దో వరివశ్చన్దః శమ్భూశ్చన్దః పరిభూశ్చన్ద ఆచ్చచ్ఛన్దో మనశ్చన్దో వ్యచశ్చన్దః సిన్ధుశ్చన్దః సముద్రశ్చన్దః సరిరం ఛన్దః కకువ్ ఛన్దత్రికకుష్పన్దః కావ్యం ఛన్దోఽక్షరపంక్తి శ్చన్దః పదపంక్తి శ్చన్దో విష్టారపంక్తి శ్చన్దః ఊరశ్చన్దో భ్రజశ్చన్దః సుఖాయ సాధ్నుత. ॥౪॥ భావార్థః యే మనుష్యా ధర్మకర్మపురుషార్థా నుష్ఠానేన ప్రియా భవన్తి తే సర్వేభ్యః సృష్టిస్థపదార్థేభ్యః సుఖాని సంగ్రహీతుం శక్తువన్తి.

॥౪॥

పదార్థము :- మానవులారా మీరు ఉత్తమ ప్రయత్నముతో, ఏవః ఛందః = ఆనందదాయకమైన జ్ఞానమును, వరివః ఛందః = సుఖదాయకమైన సత్య సేవనమును, శంభూః ఛందః = ఆనందకరమైన సుఖానుభవమును, పరిభూః ఛన్దః = సత్యప్రకాశకుడైన పూర్ణపురుషుని. అచ్చత్ ఛందః = దోషములను తొలగించు జీవనమును, మనః ఛందః = ప్రకాశకరమైన సంకల్ప వికల్పాత్మకమైన మనస్సును. వ్యచః ఛందః = ఆనందకారకమైన శుభగుణముల వ్యాప్తిని, సిన్ధుః ఛందః = నదీతుల్యదమనముగల స్వతంత్రమును, సముద్రః = సముద్రమువంటి గంభీరమైన, ఛందః =

ప్రయోజనకరమును. సరిరమ్ ఛందః = జలసదృశకోమలత్వమును, జలమువలె శాలిని, కకువ్ ఛందః = దిశలవలె సుజ్వలకీర్తినిచ్చు ప్రతిష్ఠను. ద్రికవ్ ఛందః = అధ్యాత్మికాది త్రివిధ సుఖములను లభింపజేయు ఆనందదాయక కర్మను, కావ్యమ్ = దీర్ఘదర్శనైక కవులు రచించినదియు, ఛందః = ప్రకాశకమునైన విజ్ఞానదాయకమును, అంకుష్మ్ = పత్రగణికల జలమును, ఛందః = ఉపకారిని, అక్షరపంక్తిః ఛందః = ఆనందకరముగు పరలోకమును, పదపంక్తిః ఛందః = సుఖసాధనముగు నీలోకమును, విష్టారపంక్తిః ఛందః = సుఖసాధకములగు సకలదిశలను, జ్వరః ఛందః = కత్తివలె పదార్థములను చేదించు విజ్ఞాన స్వరూపుడగు సూర్యుని, భృజః ఛందః = ప్రకాశమయము స్వచ్ఛము ఆనందకరములునైన పదార్థములను, సుఖమునకై సాధించుడు. ||౪||

భావార్థము :- ఏ మానవులు ధర్మయత్తకర్మలందు పురుషార్థానుష్ఠాన మొనర్చి ప్రియులగు దురో వారు సమస్త సృష్టిపదార్థములనుండి సుఖములను సంగ్రహించగలుగు చున్నారు. ||౪||

౨౨౪ ఆచ్యుత్పన్న ఇత్యన్య వరపేషీ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, భురిగభివృత్తి శ్చన్తః, వశ్నామః స్వరః.

అథ మనుష్యైః పరియత్నేన స్వాతంత్ర్యం విధేయ మిత్యాహ.

మానవులు పరియత్నపూర్వకముగ స్వతంత్రమును పెంపొందించవలయును;

ఆచ్యుచ్ఛన్తః ప్రాచ్యుచ్ఛన్త స్సంయచ్ఛందో వియచ్ఛందో బ్రుహచ్ఛన్తో రథస్తరజ్ఞున్తో నికాయశ్చన్తో వివధ శ్చన్తో గిరశ్చన్దో భజశ్చన్దః సఖిస్తు ష్పందోఽనస్తు ష్పందః ఏవ శ్చందో వరివశ్చందో వయశ్చందో వయస్తృచ్ఛందో విష్పర్ధా శ్చందో విశాలం ఛన్దశ్చది శ్చందో దూరోహణం ఛన్దస్తన్ద్రజ్ఞందో అజ్కాఙ్కం ఛన్దః ||౫||

ఆచ్యుదిత్యా+ఛత్, ఛన్దః, ప్రాచ్యుదితి ప్ర+ఛత్, ఛన్దః, సంయదితి సమ్+యత్ ఛన్దః, వియదితి వి+యత్, ఛన్దః బ్రుహత్, ఛన్దః, రథస్తరమితి రథమ్+తరమ్ ఛన్దః, నికాయ ఇతి ని+కాయః, ఛన్దః, వివధ ఇతి వి+వధః, ఛన్దః, గిరః, ఛన్దః, భజః ఛన్దః, సఖిస్తుమితి సమ్+స్తుమ్, ఛన్దః, అనుష్టుప్, అనుష్టుమిత్యను+స్తుః, ఛన్దః, ఏవః, ఛన్దః, వరివః, ఛన్దః, వయః, ఛన్దః, వయస్కృత్, వయఃకృదితి వయః+కృత్, ఛన్దః, విష్పర్ధః, విష్పర్ధా ఇతి వి+ష్పర్ధః, ఛన్దః, విశాలమితి వి+శాలమ్, ఛన్దః, ఛన్దః, ఛన్దః, దూరోహణమితి దుః+రోహణమ్, ఛన్దః, తన్ద్రమ్, ఛన్దః, అజ్కాఙ్కమిత్యజ్క+అజ్కమ్, ఛన్దః. .[5]

పదార్థః :- (ఆచ్యుత్) సమస్తాత్ పాపనివారకం కర్మ (ఛన్దః) ప్రకాశనమ్ (ప్రాచ్యుత్) ప్రయత్నేన దుష్టస్వభావదూరీకరణార్థం కర్మ (ఛన్దః) ఉత్సాహనమ్ (సంయత్) సంయమః (ఛన్దః) బలమ్ (నియత్) వివిధైః ప్రకారై ర్యతతే యేన తత్ (ఛన్దః) ఉత్సాహః (బ్రుహత్) మహద్వర్తనమ్ (ఛన్దః) స్వాతంత్ర్యమ్ (రథస్తరమ్) యదస్మిన్ లోకే తారకం పస్తస్త్రితత్ (ఛన్దః) స్వీకరణమ్ (నికాయః)

నివిన్దన్తి ఉపసమాదధతే యేన వాయునా తత్ (ఛందః) స్వీకరణమ్ (వివధః) విశేషేణ బద్ధన్తి పదార్థా యస్మిన్ ప్రదన్తరికమ్ (ఛన్దః) ప్రకాశనమ్ (గిరః) గీర్వతే నిగల్వతే యదేనం తత్ (ఛన్దః) స్వీకరణమ్ (భ్రజః) భ్రాజతే ప్రకాశతే యోఽగ్నిః సః (ఛన్దః) స్వీకరణమ్ (సంస్తుప్) సమ్మృక్ స్తుభ్నాతి శబ్దార్థసంబంధాన్ యయా సా వాక్ (ఛన్దః) ఆహ్వాహకారి (అనుష్టుప్) శ్రుత్వాపశ్యాత్ స్తుభ్నాతి జానాతి శాస్త్రాణి యయా మననక్రియయా సా (ఛన్దః) ఉపదేశః (ఏవః) ప్రావణమ్ (ఛన్దః) ప్రయతనమ్ (వరివః) విద్యత్పరిచరణమ్ (ఛన్దః) స్వీకరణమ్ (వయః) జీవనమ్ (ఛన్దః) స్వాధీనమ్ (వయస్కృత్) యద్వ యస్కరోతి తజ్జీవనసాధనమ్ (ఛన్దః) స్వీకరణమ్ (విస్పర్శాః) విశేషేణ యః స్పర్శతే సః (ఛన్దః) ప్రదీపనమ్ (విశాలమ్) విస్తీర్ణం కర్మ (ఛన్దః) సరిగ్రహణమ్ (ఏదిః) విష్ణూపవారణమ్ (ఛన్దః) సుఖావ హమ్ (దురోహణమ్) దుఃశేన రోదుస్తర్మమ్ (ఛన్దః) ఋణనమ్ (తస్యైమ్) స్వతః ప్రతాకరణమ్ (ఛన్దః) ప్రకాశనమ్ (అజ్ఞాజ్ఞమ్) గణితవిద్యా (ఛన్దః) సంస్థానమ్. ||౨|| అన్వయః :- మనుష్యై రాచ్చచ్చన్దః ప్రచ్చచ్చన్దః సంయచ్చన్తో విరసచ్చన్తో బృహచ్చన్తో రసన్తరం ఛందో నికాయశ్చన్తో వివధశ్చన్తో గిరశ్చన్తో భ్రజశ్చన్దః సంసేతువ ఛందోఽనుష్టుప్ ఛన్దో వివచ్చన్దో వరివచ్చన్దో వయ శ్చందో వయస్కృచ్చన్దో విస్పర్శాః ఛన్దో విశాలం ఛన్దశ్చన్దో దూరోహణం ఛన్దస్తస్యం ఛం దోఽజ్ఞాజ్ఞం ఛన్దః స్వీకృత్య ప్రచార్య ప్రయతితత్వమ్. ||౩|| భావార్థః :- మనుష్యై పురుషా ర్థేన పారతన్త్ర్యహానిః స్వాతన్త్ర్యస్వీకరణం సతతం విధేయమ్.

పదార్థము :- మానవులు, అచ్చత్ = బాగుగాపాఠముల నివృత్తి యొనర్చునదైన, ఛందః = ప్రకాశము, ప్రచ్చత్ = ప్రయత్నములతో దుస్స్వభావమును దూరమొనర్చు కర్మ, ఛందః = ఉత్సా హము, సంయత్ = సంయమము, ఛందః = బలము, వియత్ = వివిధయత్నముల సాధకము, ఛందః = దైర్యము, బృహత్ = అధికవృద్ధి, ఛందః = స్వతంత్రము, రథంతరమ్ = సముద్రరూప సంసారమునుండి తరింపజేయు పదార్థము, ఛందః = స్వీకారము, నికాయః = సంయోగమునకు హే తువగు వాయువు, ఛందః = స్వీకారము, వివిధః = విశేషించి పదార్థములుండు అంతరిక్షస్థానము, ఛందః = ప్రకాశరూపము, గిరః = భౌగించదుగిన అన్నము, ఛందః = గ్రహణము, భ్రజః = ప్రకా శరూపాగ్ని, ఛందః = స్వీకరణము, సంస్తుప్ = చక్కగా శబ్దార్థసంబంధములను తెలియజేయువాణి, ఛందః = ఆనందకారకము, అనుష్టుప్ = శ్రవణానంతరము శాస్త్రములను తెలియజేయు మనన క్రియ. ఛందః = ఉపదేశము, ఏవః = ప్రాప్తి, ఛందః = ప్రయత్నము, వరివః = విద్వాంసులసేవ, ఛందః = స్వీకారము, వయః = జీవనము, ఛందః = స్వాధీనత, వయస్కృత్ = వయోవర్ధక మగు జీవనసాధనము, ఛందః = గ్రహణము. విస్పర్శాః = విశేషించి స్పర్శించువాడు, ఛందః = పృ కాశము, విశాలమ్ = విస్తీర్ణకర్మ, ఛందః = గ్రహించుట, ఛందః = విష్ణునివారణము, ఛందః = సుఖము సమకూర్చునది, దూరోహణమ్ = ఆరోహించుటకు దుష్కరమైనది, ఛందః = బలము, తంద్రమ్ = స్వతంత్రమొనర్చుట, ఛందః = ప్రకాశము మత్యము, అంకాంకమ్ = గణితవిద్యను ఛందః = చక్కగసాధించుట [పీని] స్వీకరించుటకు ప్రచారమొనర్చుటకు ప్రయత్నించవలయును భావార్థము :- మానవులు పురుషార్థముచే పారతంత్ర్యమును పారద్రోలి స్వాతంత్ర స్వీకరణము సతత మొనర్చవలయును.

||౨|| (౭-౨౪)

౭-౨౪ రశ్మి నేత్యన్య వరమేష్టీ ఋణ్వి, విద్వాంసో దేవతాః, విరాధభిక్వతి శ్చన్దః, ఋషభః స్వరః.

అథ విద్వద్భ్యై పదార్థవిద్యా జ్ఞాతవ్యేత్యాహ.

విద్వాంసులు పదార్థవిద్యను ఎఱుగుట రుపాయమాలోచించ వలయును.

రశ్మినా సత్యాయ సత్యం జిన్న ప్రేతినా ధర్మజా ధర్మజో జిన్నాస్వత్వాదివా
దివాజ్ఞాస్వ సద్ధినా సరిక్షేణా సరిక్షం జిన్నసత్తానా పృథ్వియా పృథివీం జిన్న విష్ట
మేష్టన వృష్ట్యా వృష్టిం జిన్న ప్రవయా ప్రవయాస్వసుయా రాత్ర్యా రాత్రీజ్ఞో
న్వోశిజా వసుభ్యో వసుభ్యోజ్ఞోజ్ఞో అదిత్యాజ్ఞోజ్ఞో ॥ ౧౬ ॥

రశ్మినా, సత్యాయ, సత్యమ్, జిన్న. ప్రేతి నా, ధర్మజా, ధర్మమ్,
జిన్న, అన్నిత్యేత్యను+ఇత్యా, దివా, దివమ్, జిన్న, సద్ధినేతి సమ్+ధినా, అన్త
రిక్షేణ, అన్తరిక్షమ్, జిన్న, ప్రతిధినేతి ప్రతి+ధినా, పృథివ్యా, పృథివీమ్, జిన్న,
విష్టమేష్టన, వృష్ట్యా, వృష్టిమ్, జిన్న, ప్రవయా ప్ర+వయా, అహ్ని, అహః,
జిన్న, అనుయేత్యను+యా, రాత్ర్యా, రాత్రీమ్, జిన్న, దివా, వసుభ్య ఇతి వసు+
భ్యః, వసున్, జిన్న, ప్రకేతేనేతి ప్ర+కేతేన, అనిత్యేత్యః, అదిత్యాన్, జిన్న.

పదార్థః:- (రశ్మినా)కిరణసముహేన (సత్యాయ) సతి సత్తమానే భవాయ స్థలాయ పదార్థ
సమూహాయ (సత్యమ్) అవ్యభిచారి కర్మ (జిన్న) ప్రాప్నుహి (ప్రేతినా) సృష్టవిజ్ఞానయుక్తే (ధర్మజా)
న్యాయచరణేన (ధర్మమ్) (జిన్న) జానీహి (అన్నిత్యా) అన్వేషణచ (దివా) ధర్మప్రకాశేన (దివమ్) సత్య
ప్రకాశమ్ (జిన్న) (సంధినా) సద్ధినేన (అన్తరిక్షేణ) ఆకాశేన (అన్తరిక్షమ్) అవకాశమ్ (జిన్న) జానీహి
(ప్రతిధినా) ప్రతిదినాతి యస్మిం స్తేన (పృథివ్యా) భూగర్భవిగ్భయా (పృథివీమ్) భూమిమ్ (జిన్న) జానీహి
(విష్టమేష్టన) విశేషేణ స్తభ్యోతి శరీరం యేన తేన (వృష్ట్యా) పృష్టివిగ్భయా (వృష్టిమ్) (జిన్న) జానీ
హి (ప్రవయా) కాద్రిమతా (అహ్ని) అహర్నివ్యయా (అహః) దినమ్ (జిన్న) జానీహి (అనుయా) యా
నుయాతి తయా (రాత్ర్యా) రాత్రివిగ్భయా (రాత్రీమ్) రజనీమ్ (జిన్న) (ఉశిజా) కామయమానేన (వసుభ్యః)
అగ్నాదిభ్యః (వసున్) అగ్నాదీన్ (జిన్న) (ప్రకేతేన) ప్రకృష్టేన విజ్ఞానేన (అదిత్యేభ్యః) మాసేభ్యః
(అదిత్యాన్) ద్వాదశమాసాన్ (జిన్న) విజ్ఞానీహి. ॥౧౬॥ అన్వయః :- హే విద్వంస్తస్య రశ్మినా
సత్యాయ సూర్య ఇవ నిత్యమఖాయ సత్యం జిన్న, ప్రేతినా ధర్మజా ధర్మం జిన్న, అన్నిత్యా దివా
దినం జిన్న సద్ధినా సరిక్షేణా సరిక్షం జిన్న, పృథివ్యా పృథివినా పృథివీం జిన్న, విష్టమేష్టన వృష్ట్యా
వృష్టిం జిన్న, ప్రవయా అహ్నిహర్షిన్ అనుయా రాత్ర్యా రాత్రీం జిన్నోశిజా వసుభ్యో వసున్ జిన్న. ॥
ప్రకేతేనాదిత్యేభ్య అదిత్యాన్ జిన్న. ॥౧౬॥ భావార్థః :- విద్వద్భి ర్భూత పదార్థపరిక్షణేన పదార్థవిద్యా
విదితా కార్యా తద్ధై వాన్యేభ్య ఉపదేష్టవ్యా. ॥౧౬॥

పదార్థము:- విద్వాంసుడా! నీవు, రశ్మినా = కిరణములతోనున్న సూర్యునివలె, సత్యాయ =
సుఖమునకై, స్థూలపదార్థములకై, సత్యమ్ = అవ్యభిచారి కర్మము, జిన్న = పొందుము, ప్రేతినా =
ఉత్తముజ్ఞానయుక్త, ధర్మజా = న్యాయచరణముచే, ధర్మమ్ = ధర్మమును, జిన్న = పొందుము,
అన్నిత్యా = అన్వేషణకు హేతువగు, దివా = ధర్మప్రకాశముచే, దివమ్ = సత్యప్రకాశమును, జిన్న
= పొందుము, సంధినా = సంధిరూపమగు, అంతరిక్షేణ = ఆకాశముచే, అంతరిక్షమ్ = ఆకా

మును, జిన్వ = ఎఱుగుము, వృధివ్యా పృతిదినా = భూగర్భవిద్యా సంబంధముచే, పృధివీమ్ = భూమిని ధిన్వ = ఎఱుగుము. విష్టంభేన = శరీరచారణకు హేతువైన అహారరసముతోను మఱియు, వృష్ట్యా = వర్షావిద్యచేతను, వృష్టిమ్ = వర్షమును, జిన్వ = ఎఱుగుము, ప్రవయా = కాంతియు క్రమగు, అహ్నో = ప్రకాశవిద్యచే, అహః = దినమును, జిన్వ = ఎఱుగుము, అనుయా = ప్రకాశము వెనుక నడచు, రాత్ర్యా = రాత్రివిద్యచే, రాత్రిమ్ = రాత్రిని, జిన్వ = ఎఱుగుము, ఉశిజా = కామనలతో, వసుభ్యః = అగ్న్యైద్యవస్తువుల విద్యతో, వసూన్ = ఆయగ్న్యైది వస్తువులను. జిన్వ = ఎఱుగుము. మఱియు, ప్రకేతేన = ఉత్తమ విజ్ఞానముతో. అదిత్యేభ్యః = ౧౨ మానముల విద్యచే, ఆదిత్యాన్ = ౧౨మానములను. జిన్వ = తత్త్వస్వరూపముతో నెఱుగుము. ॥౬॥

పదార్థము :- విద్వాంసులు పదార్థముల పరీక్షణచే తామెరిగిన పదార్థవిద్యను ఇతరులకు కూడ ఉపదేశించవలయును. ॥౬॥ (౭౨౫)

౭౨౬ తస్తునేత్యన్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, విద్వాంసో దేవతాః, చాగ్నిః తీర్థవః చక్షః, దైవతః స్వరః.

గృహశ్రమిణా కేన కిం కర్తవ్య మిత్యాహ, గృహస్థు డే సాధనముచే నేమి సాధించవలయును?

తస్తునా రాయసోష్ఠేషణ రాయసోష్ఠం జిన్వ స సర్వేణ కృతాయ కృతం
జిన్వైదేనోషధీభి రాషధీ ర్జిన్వోత్తమేన తనూభి నసూ ర్జిన్వ వయోధసా
ధీతేనాధీతజ్ఞా న్వాభిజితా తేజసా తేజో జిన్వ ॥ ॥౭॥

తస్తునా, రాయః, పోషేణ, రాయః, పోషమ్, జిన్వ, సర్వసర్వేణేతి సమ్ +
సర్వేణ, కృతాయ, కృతమ్, జిన్వ, ఐదేన, ఓషధీభిః, ఓషధీః, జిన్వ, ఉత్తమేనే
త్వ్యత్ + తమేన, తనూభిః, ప్రసూః, జిన్వ, వయోధసేతి వయః + ధసా, అధీరేనేత్యా +
ధీతేన, అధీతమిత్యా + ధీతమ్, జిన్వ, అభితేత్య + భిజితా, తేజసా, తేజః, జిన్వ.

పదార్థః :- (తస్తునా) విస్తృతేన (రాయః) ధనస్య (పోషేణ) పుష్కల్యా (రాయః) ధనస్య (పోషమ్) పుష్టిమ్ (జిన్వ) ప్రాప్నుహి (సంసర్వేణ) సమ్యక్ ప్రాపణేన (కృతాయ) శ్రమజ్ఞాయ (కృతమ్) శ్రవణమ్ (జిన్వ) ప్రాప్నుహి (ఐదేన) ఇదాయాఽన్న స్యేదం సంస్కరణం తేన (ఓషధీభిః) యవసోమలతాదిభిః (ఓషధీః) ఓషధివిద్యామ్ (జిన్వ) ప్రాప్నుహి (ఉత్తమేన) ధర్మాచరణేన (తనూభిః) సుసంస్కృతైః శరీరైః (తనూః) శరీరాణి (జిన్వ) ప్రాప్నుహి (వయోధసా) వయో జీవనం దధాతి యేన తేన (అధీతేన) సమస్తాధారితేన (అధీతమ్) సర్వతో ధారితమ్ (జిన్వ) ప్రాప్నుహి రక్ష వా (అభిజితా) అధిముఖ్యగతాన్ శత్రూన్ జయతి యేన తేన (తేజసా) నిశాలేన తీవ్రేణ కర్మణా (తేజః) పాగల్బ్యమ్ (జిన్వ) ప్రాప్నుహి. ॥౭॥ అన్వయః :- హే మనుష్య! త్వం తస్తునా రాయసోష్ఠేషణ రాయసోష్ఠం జిన్వ ససర్వేణ కృతాయ కృతం జిన్వైదేనోషధీభి రాషధీ ర్జిన్వోత్తమేన తనుభి ప్రసూ ర్జిన్వ వయోధసాఽలధీతేనాధీతం జిన్వాభిజితా తేజసా తేజో జిన్వ. ॥౭॥ భావార్థః :- మనుష్యై ర్విస్తృతేన పురుషార్థేనైత్యర్థం పాప్య సార్వజనికం హితం సంసాధ్యమ్. ॥౭॥

పదార్థము :- మానవుడా! తంతునా = విస్తారమైన, రాయః పోషేణ = ధనపుష్టిచే, రాయః

పోషమ్ జిన్వ = ధనపుష్టిని పొందుము. సంసర్పేణ = చక్కనిపొరై పైచే, శుక్రతాయ = శుక్రవణము నకై, శుక్రతమ్ = శాస్త్రశుక్రవణమును, జిన్వ = పొందుము. ఐదేన = అన్నసంస్కారముచేతను ఓషధీభిః = యవలు సోమలతాద్యోషధులచే, ఓషధిః = ఓషధులను, జిన్వ = పొందుము. ఉత్తమేన = ఉత్తమధర్మాచరణయుక్తములైన, తనూభిః = శుద్ధశరీరములతో, తనూః = శరీరములను, జిన్వ = పొందుము. వయోధసా = జీవనము ధరించి, అనీరేన = మంచిగ = చదివినదానితో, అధీతమ్ = అన్నివైపులనుండి ధారణ మొనర్చుచుండినవిద్యను, జిన్వ = పొందుము, అభిజితా = సమ్యక్భక్తబ్రతులను జయించగలుగు, తేజసా = తీక్షణతీవ్రకర్మతో, తేజః = బృహత్త్వమును, జిన్వ = పొందుము. ||౭||

భావార్థము :—మానవులు విస్తారయుక్త పురుషార్థముతో బ్రహ్మసర్వమును పొంది సకల ప్రాణులకు హిత మొనగూర్చవలయును. ||౭|| (౭౦౬)

౭౦౭ పృథివదసీత్యన్య పరిమేషీ ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, స్వరాచార్య సుప్తవ చందః, గౌరవార్య స్వర్గః.

పున రేతైః కిం కర్తవ్య మిచ్ఛాహ. మానవు లేమి చేయవలెను ?

ప్రతిపదసి ప్రతిపదే త్వానుపదన్యనుపదే త్వా సంపదసి

సమ్పదే త్వా తేజోఽసి తేజసే త్వా ||

||౮||

ప్రతిపదితి ప్రతి+పత్ అసి, ప్రతిపద ఇతి ప్రతి+పదే, త్వా, అనుపది త్యను+పత్, అసి, అనుపద ఇత్యను+పదే, త్వా, సంపదితి సమ్+పత్, అసి, సమ్ పద ఇతి సమ్+పదే, త్వా, రేజః, అసి, తేజసే త్వా. [8]

పదార్థః :- (ప్రతిపత్) ప్రతిపద్యతే ప్రాప్యతే యా సా (అసి) (ప్రతిపదే) ఐశ్వర్యాయ (త్వా) త్వామ్ (అనుపత్) అను పశ్యాత్ ప్రాప్యతే యా సా (అసి) (అనుపదే) పశ్యాత్ పాప్తవ్యాయ (త్వా) (సమ్పత్) సమ్మక్ పాప్యతే యా సా (అసి) (సమ్పదే) ఐశ్వర్యాయ (త్వా) (తేజః) ప్రాగల్భ్యామ్ (అసి) (తేజసే) (త్వా) త్వామ్. ||౮|| అన్వయః :- హే పురుషార్థిని! విదుషిః : శ్రీ : యత స్త్వం ప్రతిపదివాసి తస్యై ప్రతిపదే త్వా యానుపదివాసి తస్యా అనుపదే త్వా యా సంపదివాసి తస్యై సంపదే త్వా యా తేజ ఇవాసి తస్యై తేజసే త్వా త్వాం స్వీకరోమి. ౩౮|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బహిష్టపమాలంకారః. మనుష్యైః సర్వసుఖసిద్ధయే తుల్యగుణకర్మస్వభావైః శ్రీ పురుషైః స్వయంవరేణ వివాహేన పరస్పరం స్వీకృత్యాననితవ్యమ్. ||౮||

పదార్థము :- పురుషార్థిని! విదుషీమణీ! నీవు. ప్రతిపత్ అసి = పొందదగిన లక్ష్మీవంటి దాన వై యున్నావు కావున, ప్రతిపదే = ఐశ్వర్య ప్రాప్తికై త్వా = నిన్ను, అనుపత్ అసి = పశ్యాత్పాప్తి ప్తయోగ్యమైన శోభాతుల్యపు[కావున] అనుపదే = విద్యాద్యయనము తర్వాత పొందదగిన [శోభకై] త్వా = నిన్ను, ఏ నీవు, సంపత్ అసి = సంపత్తి వలె నున్నావో, సంపదే = ఆనందత్తికై, త్వా = నిన్ను, నీవు, తేజః అసి = తేజస్సువలె నున్నావు కావున, తేజసే = తేజస్సుకలుగుటకై, త్వా = నిన్ను గృహించుచున్నాను. ||౮||

భావార్థము :- సకల సుఖములు సమకూరుటకై తుల్యగుణకర్మ స్వభావముగల శ్రీ పురుషులు స్వయంవర వివాహముచే పరస్పర మొకరి నొకరు స్వీకరించి ఆనందించవలయును. ||౮|| (౭౦౭)

౨౨౦ త్రివృదసీత్యస్య పరమేష్ఠేః ఋషిః, ప్రణావంతే వేదతా, ఏదాన్త్రాహ్మీజగతీ చందః, నిషాదిః స్వరః.

పునర్యమప్యైః కిం కర్తవ్యం ఓత్వాహ. ముఖిల మానవు లేమి చేయవలయునో చెప్పెను.

త్రివృదసి త్రివృతే త్వా ప్రవృదసి ప్రవృతే త్వా వివృదసి వివృతే త్వా సవృదసి సవృతే త్వా ఒఒకృమో ఒసృక్తృమాయ త్వా సంకృమో ఒసి సంకృమాయ త్వా త్తమో ఒన్యత్తమాయ ర్హ్యత్తాన్తి ర్హ్యత్తాన్తి త్వా ఒధిపతిన్వోర్హ్యం జిన్వ ॥

త్రివృతి త్రి+వృత్, అసి. త్రివృత్ ఇతి త్రి+వృతే, త్వా, ప్రవృదితి ప్ర+వృత్, అసి, ప్రవృత్ ఇతి ప్ర+వృతే, త్వా, వివృదితి వి+వృత్, అసి, వివృత్ ఇతి వి+వృతే, త్వా, సవృదితి స+వృత్, అసి, సవృత్ ఇతి స+వృతే, త్వా, ఒకృమ ఇత్యా+కృమః, అసి, ఒకృమాయేత్యా+కృమాయ, త్వా, సంకృమ ఇతి సమ్+కృమః, అసి, సంకృమాయేతి సమ్+కృమాయ, త్వా, ఉత్తమ ఇత్యుత్+ఉత్తమ, అసి, ఉత్తమాయేత్యుత్+కృమాయ, త్వా, ఉత్తా నిర్దిత్యుత్+క్రాన్తిః, అసి, ఉత్తాన్తి ఇత్యుత్+క్రాన్తిః, త్వా, ఒధిపతిన్వోర్హ్యం+పతిన్, ఊర్హ, ఊర్హమ్, జిన్వ.

సదాధ్యః :- (త్రివృత్)యత్ (త్రివిః సర్వరణస్తమోగుణైః సహ వర్తతే తస్మాద్వికృత్య వేత్తా (అసి) (త్రివృతే) (త్వా) త్వామ్ (ప్రవృతే)యత్కార్యరూపేణ పరవర్తతే తస్య జ్ఞాతా (అసి) (ప్రవృతే) (త్వా) (వివృతే)యద్వివిధై రాకారై ర్భుర్తరే త్త్యగదుఃకరా (అసి) (వివృతే) (త్వా) (సవృతే)యః సమానేన ధర్మేణ సహ వర్తతే తస్య బోధః (అసి) (సవృతే) (త్వా) (ఒకృమః) సమస్తాత్ కృమస్తే వదార్థా యస్మిన్నన్తరితే తస్య విజ్ఞాపకః (అసి) (ఒకృమాయ) (త్వా) (సంక్రమః) సమ్యక్ కృమస్తే యస్మిన్ స్తస్య (అసి) (సంక్రమాయ) (త్వా) (ఉత్తమః) ఉదార్థం కృమః కృమణం యస్మాత్తస్య (అసి) (ఉత్తమాయ) (త్వా) (ఉత్తాన్తిః) ఉత్తాన్తిమ్యన్యన్యం ఘయన్తి సమాన్ విషమాన్ దేతాన్ యయా గత్యా తద్విద్యాజ్ఞాత్రి (అసి) (ఉత్తాన్తిః) (త్వా) (అధిపతినా) అధిష్ఠాత్రా (ఊర్హ) సరాకృమేణ (ఊర్హమ్) బలమ్ (జిన్వ) ప్రాప్నుహి ॥౯॥ ౧౧ స్వయః :- హే మనుష్య! యస్తస్యం త్రివృదసి తస్మై త్రివృతే త్వా యత్ప్రవృదసి తస్మై ప్రవృతే త్వా యద్వివృదసి తస్మై వివృతే త్వా య ఒకృమోఒసి తస్మా అకృమాయ త్వా యత్ సవృదసి తస్మై సవృతే త్వా యః సంక్రమోఒసి తస్మై సంక్రమాయ త్వా య ఉత్తమోఒసి తస్మా ఉత్తమాయ త్వా యోత్కాగ్ని రసి రస్యా ఉత్తాన్తిః త్వా త్వామహం పరిగృహ్ణామి తేన మయా ఒధిపతినా సహ వర్తమానా త్వమూర్హ్యం జిన్వ. భావార్థః :- అత్య వాచక బుద్ధిబహుబాచరః. సహ పృథివిధిపదార్థానాం గుణకర్తృ స్వభావవిజ్ఞానేన వినా కశ్చిదసి విద్వాన్ భవితు చుర్హతి తస్మాత్ కార్యకారణసంఘాతం యథావద్విజ్ఞా యాన్యేభ్య ఉపదేష్టవ్యో యదాఒధ్యక్షేణ సహ సేనా విజయం కరోతి తథా స్వస్వామినా సహ త్రి సర్వం దుఃఖం జయతి.

॥౯॥

వదార్థము :- మానవుడా! నీవు, త్రివృత్ అసి = సర్వరణస్తమోగుణములతో గూడియున్న

అవ్యక్తకారణమును ఎఱుగువాడవు కావున, త్రివృత్తే = ఆత్మగుణాత్మకమైన కారణమునెఱుగుటకై, త్వా = నిన్ను, నీవు. పృవృత్త అసి = కార్యరూపముతో పృవర్తింపదాని నెఱుగువాడవు కావున, పృవృత్తే = ఆకార్యరూప సంసారము నెఱుగుటకై, త్వా = నిన్ను, నీవు, వివృత్త అసి = వివిధ విధములుగ పృవృత్తమైన జగత్తున కుపకార మొనర్చువాడవు కావున, వివృత్తే = ఆ జగదుపకార ముకొఱకు, త్వా = నిన్ను; నీవు, సవృత్త అసి = సమానధర్మములతో నున్న పదార్థములను ఎరుగు వాడవు కావున, సవృత్తే = ఆ సాదర్మ్య పదార్థముల జ్ఞానమునకై, త్వా = నిన్ను, నీవు, ఆకర్మము అసి = బాగుగా పదార్థములుండు సంతరిక్షము నెఱుగువాడవు కావున, ఆకర్మమాయ = ఆ యంతరిక్షజ్ఞాన మునకై, త్వా = నిన్ను, నీవు, సకర్మము అసి = చక్కగా పదార్థముల నెఱుగువాడవు; కనుక, సం కర్మమాయ = ఆ పదార్థజ్ఞానమునకై, త్వా = నిన్ను, నీవు, ఉత్కర్మము అసి = సైన మేఘమండలి గతి నెఱుగువాడవు కావున, ఉత్కర్మమాయ = ఆమేఘమండలగతి నెరుగుటకయి, త్వా = నిన్ను, మఱియు నోత్రీ; నీవు, ఉత్త్రాంతి అసి = సమవిషయ పదార్థప్రదేశముల నుల్లంఘించుటకు హేతు [గమన]వై నవిద్యను నెరుగుదానవు కావున, ఉత్త్రాంత్యై = ఆ గమనవిద్య నెరుగుటకై, త్వా = నిన్ను నే నన్నివిధముల గృహించుచున్నాను, అధి-తినా = అట్టివత్తియైన నాతోనుండు నీవు, ఉర్జా = సరాకర్మముతో, ఉర్జమ్ = బలమును, జిన్వ = పొందుము.

॥౯॥

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచకబుద్ధి మూలంకారమున్నది. పృథివ్యాది పదార్థముల గుణకర్మల నెరుగనిదే యెవరును విద్వాంసులు కాజాలరు. కావున కార్యకారణముల రెంటిని యథా వతుగ నెఱిగి యికరుల కుపదేశించవలయును.

॥౯॥ (౨౦౮)

౧౦౯ రాజ్యసీత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, వసవో దేవతా, పూర్వస్య విరాద్భాస్మా ర్విష్ణవః ఛందః, దైవతః స్వరః.

[పదమఞా ఇత్యుక్తరస్య బ్రహ్మ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

అగ్న్యది పదార్థాః కీదృశా ఇత్యాహ. అగ్న్యది పదార్థము రెటువంటి గుణముగలవి?

రాజ్యసి ప్రాచీ దిగ్విసవస్తే దేవా అధిపతయోఽగ్నిర్వై తీనాం ప్రతిధర్తా త్రివృత్ త్వా స్తోమః పృథివ్యాః శ్రయత్వాజ్యముక్త మవ్యథాయై సఖ్నాతు రథస్తర శసామ ప్రతిస్థిత్యా అన్తరిక్ష ఋషయ స్తాః । ప్రథమజా దేవేషు రివో మాత్రయా పరిష్ణా ప్రథస్తు విధర్తా చాయమధిపతిశ్చ తే త్వా సర్వే సంవిదానా నాకస్య పృష్ఠే స్వరే లోకే యజమానం చ సాదయన్తు ॥

॥౧౦॥

రాజ్ఞీ, అసి, ప్రాచీ, దిక్, వసవః, ప్రే, దేవః, అధిపతయ ఇత్యధి + పతయః, అగ్నిః, హేతీనామ్, ప్రతిధర్తే ప్రతి + ధర్తా, త్రివృతి త్రి + వృత్, త్వా, స్తోమః, పృథివ్యామ్, శ్రయతు, ఆజ్యమ్, ఉక్తమ్ అవ్యథాయై, సఖ్నాతు, రథస్తరమితి రథమ్ + తరమ్, సామ, ప్రతిస్థిత్యా, ప్రతిస్థిత్యా ఇతి ప్రతి + స్థిత్యా, అన్తరిక్షే, ఋషయః, త్వా, ప్రథమజా ఇతి ప్రథమ + జాః, దేవేషు, దివః, మాత్రయా, పరిష్ణా,

ప్రథమ, విధర్వేతి వి + ధర్త, చ, అయమ్, అధిపతి రిత్యధి + పతిః, చ, తే, త్వా
సర్వే, సంచినా ఇతి సమ్ + చినానాః, నాకస్య, పృష్ఠే, స్వర్గ ఇతి స్వః + ర్గే, లోకే,
యజమానమ్, చ, సాదయన్తు. [10]

పదార్థః :- (రాక్షీ) రాజమానా పరిధానా (అసి) (ప్రాచీ) పూర్వా (దిక్) దిగివ (వసవః)
అగ్న్యధ్యాః (తే) తవ (దేవాః) దేదీప్యమానాః (అధిపతయః) అధిష్ఠాతారః (అగ్నిః) విద్యుదివ (హేతి
నామ్) వజ్రాస్తాదీనామ్. హేతి రితి వజ్ర నా.. నిఘం. ౨. ౨౦ (ప్రతిధర్తా) ప్రత్యక్షం ధారకః (త్రివృత్)
యత్రిధా చ త్రతే (త్వా) (స్తోమః) స్తోమమర్హః (పృథివ్యామ్) భూమా (శ్రయతు) సేవతామ్ (అజ్యమ్)
ఘృతమ్ (ఉక్తమ్) వక్తవ్యమ్ (అవ్యధాయై) అవివ్యమాన శరీరపీడయై (స్తభ్నాతు) ధరతు (రథస్త
రమ్) రథైస్తారకమ్ (సామ) ఏతదుక్తం కర్మ (ప్రతిష్ఠిత్యై) పృథివిస్థియై యస్యాం తస్యై (అన్తరిక్షే)
అకాశే (ఋషయః) ప్రాపకాః (త్వా) (ప్రథమజాః) ప్రథమతో జాతా వాయవః (దేవేషు) కమనీయేషు
పదార్థేషు (వివః) విద్యుతః (మాత్రయా) లేకవిషయేణ (వరిష్ణా) (ప్రథమ) ఉపదిశన్తు, అత్ర వ్యత్య
యేన పరస్యై పదమ్ (విధర్తా) వివిధానాం ధారకః (చ) (అయమ్) అధిపతిః ఉపరిష్ఠాత్పాలకః (చ)
(తే) త్వా సర్వే (సంచినానాః) సమాననిశ్చయాః (నాకస్య) సుఖప్రాపకస్య భూగోలస్య (పృష్ఠే)
ఉపరి (స్వర్గే) సుఖప్రాపకే (లోకే) ద్రష్టవ్యే (యజమానమ్) దాతారమ్ (చ) (సాదయన్తు) అవస్థా
సయన్తు. ॥౧౦॥ అన్వయః :- హే త్రిః తే అధిపతి ర్యదా యస్యా వసవో దేవా అధిపతయ

అసన్ తథా ప్రాచీ దిగివ రాజ్యసి యథా హేతినాం ప్రతిధర్తా త్రివృత్ స్తోమోఽగ్నిరస్తి తథా త్వాఽ
హం ధరామి. భవతి పృథివ్యా మవ్యథాయా ఉక్తమాజ్యం శ్రయతు పృథివీత్యై రథస్తరం సామ
స్తభ్నాతు యథాఽన్తరిక్షే దివో మాత్రయా వరిష్ణా దేవేషు ప్రథమజా ఋషయస్త్యా ప్రథమ యథా
చాయం విధర్తా తే పతి ర్వర్తేత తథా తేన సమా త్వం వర్తన్య. యథా చ సర్వే సంచినా విద్యాసో
నాకస్య పృష్ఠే స్వర్గే లోకే త్వా యజమానం చ సాదయన్తు తథా యవాం సేదేతామ్. ॥౧౦॥ భావార్థః :-
అత్ర వాచక టప్రోపమాలంకారః, పూర్వా దిక్ తస్మాదుత్తమాస్తి యస్యాత్ ప్రథమం సూర్య
ఉదేతి, యే పూర్వస్యా దిశో వాయవ అగచ్ఛన్తి తే కస్మింశ్చిదేశే మేఘకరా భవన్తి. అయమగ్నిరేవ
సర్వేషాం ధర్తా వాయునిమిత్రో వర్ధతే, యే తం జానంతి తే జగతి సుఖం సంస్థాపయన్తి. ॥౧౦॥

పదార్థము :- ఓత్రిః తే అధిపతిః = నీభర్త్రయైన నేను] వసవః దేవాః = అగ్న్యధి ప్రకా
శవంతముడైన, అధిపతయః = అధిష్టాతారై ఎవరి కెటులున్నవో అటులనే నీవు, ప్రాచీ దిక్
= తూర్పుదిక్కువలె, రాక్షీ అసి = రాణివి. హేతినామ్ = వజ్రాదిశస్త్రాస్త్రములకు, పృథిధర్తా =
ప్రత్యక్షముగ ధరించునది, త్రివృత్ = విద్యుద్బౌతిక సూర్యస్త్రముగ మూడువిధములుగ నున్నది,
స్తోమః = స్తుతియు క్తగణములు కలిగియున్నదియునగు, అగ్నిః = మహావిద్యుత్తు ఎటుల ధారణమొ
నర్చుచున్నదో, అటులనే, త్వా = విన్ను [నీపతియైన] నేను ధరించుచున్నాను. నీవు, పృథివ్యామ్ =
భూమిమీద, అవ్యధాయై = సీడకలుగ కుండుటకయి, ఉక్తమ్ = ప్రశంసనీయమైన, అజ్యమ్ = ఘృ
తాది పదార్థములను, శ్రయతు = ధారణమొనర్చుము. పృథివీత్యై = ప్రతిష్ఠకౌఱుకు, రథంతరమ్ =
రథాదులతో తరించు, సామ = సిద్ధాంతకర్మను, స్తభ్నాతు = ధారణమొనర్చుము. ఎటుల, అంతరిక్షే
= అకాశమునందు, దివః = విద్యుత్తుయొక్క, మాత్రయా = లేకమాత్రమైన, వరిష్ణా = మహాపురు
షార్థముతో, దేవేషు = విద్వాంసులలో. ప్రథమజాః ఋషయః = ముందుపుట్టిన వేదార్థవేత్తలు.

త్వా = నీకు కుడుగులుములతో విశాలముద్ధిరి పరిగించుచున్నావ్; చ = చుట్టియు, ఎటుల, అయ్యమ్ విధర్తా = వివిధరీతులతో ధారించుచున్నావ్; ఈ నీకుల నీతో పెనుల ప్రివర్తించుచో ఆటులనే అతనితో నీవును ప్రివర్తించుము, చ = చుట్టియు, సర్వే సంవిదానాః = సరల విద్వాంసులు, నాకస్య పృష్ఠే = దుఃఖరహితమైన నామధ్యమున, స్వర్గే లోకే = అర్హంబులైన స్వర్గ ప్రయాగజేయు దిగ్భవీయ మగు దానియందు. త్వా = నిన్ను, చ = చుట్టియు, యజమానమ్ = నిన్ను, సాదయన్తు = ఎటుల సావించెదరో ఆటులనే మీరింపుట స్త్రీ పురుషులు ప్రివర్తించుదు.

॥౧౦॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచరమహోమాల కాల మున్నది. సూర్యుడు ప్రథమ ముగ నుదయించుటచే పూర్వదిశ శ్రేష్ఠమైనదిగ వెలుగుచున్నది. పూర్వదిశనుగది పీఠ పవన మొ కానాక దేశమునందు దేవులునును పరిగించుట, దేవాలయము కరిగించుదు. ఈ యగ్నియే సకల పదార్థముల ధారణర్థ. వాయుసంయోగముచే మెరుగింపబడుట నై యున్నది. ఈ వాయుగ్నులను యధార్థముగ నెరుగువాని లోకమున నిలచిసామింపుటకు సుఖము సంపాద్యగలుగుచున్నాడు. ॥౧౦॥

౩౩౦ విరాచిన్యస్యా చ ఘోషే జుషీః, రుద్రా దేవతాః, పూర్వస్యా చుగ్రాస్యా త్రిపుష్ ధన్వః, దైవతః స్వరః.

ప్రథమజా ఇత్యు త్తరిస్త్రిన్యోః పృథ్వివ్యాః, పృథ్వీః స్వరః.

పునః శ్రీపురుషాః కిం కుర్వ్య రిన్యాహ. శ్రీ పురుషుడేమి చేయవలయును ?

విరాచసి దక్షిణా దిగ్గురద్రాస్తే దేవా అధిపతయ ఇన్ద్రో హేత్రీనాం ప్రతి ధర్తా పశ్చిదశస్యా స్తోమః పృథివ్యాః శ్రీయతు ప్రక్షగముక్తమవ్యధాయై స్తభ్నాతు బ్రహ్మాను ప్రతిష్ఠిత్యాః అన్తరిక్షే యుషయస్త్యాః ప్రథమజా దేవేషు దివో మాత్రయా వరిష్ణా ప్రథన్తు విధర్తా వాయమధిపతిశ్చ తే త్వా సర్వే సంవిదానా నాకస్య పృష్ఠే స్వర్గే లోకే యజమానం చ సాదయన్తు ॥ ॥౧౧॥

విరాచితి విరాచా, అసి, దక్షిణా, దిక్, రుద్రాః, రే, దేవాః, అధిపతయ ఇత్యధి+పతయః, ఇన్ద్రో హేత్రీనామ్, ప్రతిధర్తేతి ప్రతి+ధర్తా, పశ్చిదశ ఇతి పశ్చు+దశః త్వా, స్తోమః, పృథివ్యాః, శ్రీయతు, ప్ర + క్షగమ్, క్షగమ్, అవ్య థాయై స్తభ్నాతు, బ్రహ్మత్, సాను, ప్రతిష్ఠిత్యై, ప్రతిష్ఠిత్యా ఇతి ప్రతి+స్థిత్యై, అన్తరిక్షే, యుషయః, త్వా, ప్రథమజా ఇతి ప్రథమ+జాః, దేవేషు, దివః, మాత్రయా, వరిష్ణా, ప్రథన్తు, విధర్తేతి వి+ధర్తా, చ, అయమ్, అధిపతిరిత్యధి+ పతిః, చ, తే, త్వా, సర్వే, సంవిదానా ఇతి సమ్+విదానాః, నాకస్య, పృష్ఠే, స్వర్గ ఇతి స్వః+ర్గే, లోకే, యజమానమ్, చ, సాదయన్తు.

[11]

పదాన్తః :- (విరాచ) వివిధైః పదార్థై రాజమానా (అసి) అస్తి (దక్షిణా) (దిక్) కాస్థా (రుద్రాః)

చలవన్తోవాయవః(తే)అస్యాః(దేవా)మోదకః(అధిపతయః)ఉపరిష్టార్పాలకః(ఇన్ద్రః)సూర్యః(హే
తీనామ్)వజ్రాణామ్ (ప్రతిధర్తా)(పంచదశః)పంచదశానాం పూర్వకః(ర్వా)త్వామ్(స్తోమః)స్తవ వియేన
సహ ఋచాం భాగః(పృథివ్యామ్)భూమౌ(శ్రియతు)సేవయామ్(ప్రశక్తిగమ్)ప్రయోగార్హమ్. (ఉక్తమ్)
ఉపదేష్టుం యోగ్యమ్(అవ్యథాయై)అవిద్యమాన మానస భయాయై (స్తభ్నాతు)స్థిరీకరోతు (బృహత్)
మహాదర్శమ్(సామ)(ప్రతిష్ఠిత్యై)ప్రతిష్ఠితాయై(అంతరిక్షే)ఆశే(ఋషయః)జ్ఞాపకః పాగ్నాః(ర్వా)
(ప్రభవజ్ఞా)అదా విద్వాంసో జాతాః(దేవేషు)కమనీయేషు పదార్థేషు(దివః) ద్యౌరనకర్యచోఽగ్నేః
(మాత్రయా)ధాగేన(వరిష్టా)బహశ్చేన్(ప్రధన్తు)అత్ర వ్యత్యయేన చరన్త్యైవదమ్(విధర్తా)వివిధా
కర్షణేన పృథివ్యాదిధారకః(చ)(అయమ్)(అధిపతిః)ద్యౌతకానామధిష్ఠాతా(చ)(తే)(ర్వా)(సర్వే)(సం
విదానాః)సమ్యగ్నిచర శీలాః(నాకన్య)అవిద్యమానదుఃఖస్యాకాశస్య(ప్రప్తే)సేవకే ధాగే(స్వర్గే)సుఖ
కారకే(లోకే)విజ్ఞాతవ్యే(యజమానమ్)ఏతద్విద్యాదాచాం(చ)(సాదయన్తు)స్థాపయన్తు॥ అన్వయః :-
హేత్త్రియాత్వం విరాడ్ దక్షిణా దిగివాసి యస్యా స్తే చ తీరుద్రా దేవా అధిపతయ ఇవ హేతీనాం ప్రతి
ధర్తావజ్ఞదశః స్తోమ ఇన్ద్రస్త్వా పృథివ్యాంశ్రయత్వవ్యథాయై ప్ర ఉగముక్తం స్తభ్నారు ప్రతిష్ఠిత్యై బృ
హత్సామ చ స్థిరీకరోతు యథా చాంతరిక్షే దేవేషు ప్రధమజ్ఞామపయో దివీమాత్రయా వరిష్టా సహ
వర్తన్తే తథా విద్వాంస స్త్వా ప్రథన్తు. యథా విధర్తా పోషకత్వాఽయమధిపతి స్త్వా పుష్టాతు తథా సం
విదానా విద్వాంసస్తే సర్వే వాకన్య ప్రప్తే స్వర్గే లోకే ర్వాం యజమానం చ సాదయన్తు. ॥౧౧॥
భావార్థః-అత్ర వాచక అప్రోపమాలోకాః. యథా విద్వాంసో వాయుభిః సహ వర్తమానం సూర్యం
తద్విద్యావిజ్ఞాపకం విద్వాంసం చ సమాప్రత్యైతద్విద్యాం విజ్ఞాపయన్తి తథా త్రిపురుషా బ్రహ్మచర్యేణ
విద్వాంసో భూత్వాఽన్యానధ్యసయన్తు.

॥౧౧॥

పదార్థము :- ఓక్తిః ఏనీవు, విరాట్ = వివిధపదార్థములతో ప్రకాశమానమగు, దక్షిణా దిక్
అసి = దక్షిణదిక్కువలె నున్నావో, తే = ఏనీయొక్క భర్త, రుద్రాః = [బలవత్తరములు] వాయు
వులు, దేవాః = దివ్యగుణయుక్తములు[అనందప్రదములు] వాయువులునగు, అధిపతయః = అధిష్ఠా
త [ఉపరిపాలకులు]లవలె, హేతీనామ్ = వజ్రిములను, ప్రతిధర్తా = నిశ్చయముగ ధారణమొనర్చు
వాడు, పంచదశః స్తోమః = పదియేనవస్తతిని సాధించువాడు, ఋక్కుల అర్థములభాగస్థుడు మరియు,
ఇంద్రః = సూర్యుడు, పృథివ్యామ్ = భూమియందు, త్వా = నిన్ను శ్రయతు = సేవించునో. అవ్య
థాయై = మానసభయరహితరాలైన నీకు. ప్రశక్తిగమ్ = కథనీయము, ఉక్తమ్ = ఉపదేశయోగ్యము
నైన పదనమును, స్తభ్నాతు = స్థిరమొనర్చునో, అటలనే, ప్రతిష్ఠిత్యై = ప్రతిష్ఠకొఱకు, బృహత్
సామ = బహుర్థములతో గూడిన సామవేదమును స్థిరమొనర్చునో, మతియు నెఱుల, అంతరిక్షే
దేవేషు = ఆకాశస్థ కమనీయపదార్థములందు, ప్రభవజ్ఞాః ఋషయః = పూర్వముజనించిన జ్ఞానహే
తువులగు పాగ్నములు, దివః = ప్రకాశకారకమైన అగ్నియొక్క, మాత్రయా వరిష్టా = లేశమా
త్రముచేతను, బహుత్వముచేతను వర్తమానములై యున్నవో. అటలనే విద్వాంసులు, త్వా = నిన్ను,
ప్రభవతు = ప్రసిద్ధ మొనర్చునగాక ! ఎఱుల, విధర్తా = వివిధప్రకారముల అక్షణముతో పృథివ్యాది
లోకముల ధారణమొనర్చువాడు, చ = మతియు పోషించువాడు, అధిపతిః = నకలప్రకాశక పదార్థ
ములందు తమడు నైన [యా]సూర్యుడు, త్వా = నిన్ను పుష్టమొనర్చునో. అటలనే, సంవిదానాః
తే సర్వే = సమ్యక్ విచారణలైన విద్వాంసులందరు. నాకన్య ప్రప్తే = దుఃఖరహితమైన ఆకాశపు
సేవకభాగమందు, స్వర్గే లోకే = సుఖకారకమగు తెలుసుకోదగిన దేశమునందు, త్వా = నిన్ను,
చ = మతియు, యజమానమ్ = యజ్ఞ విద్య నెఱుగుపురుషుని, సాదయన్తు = స్థాపించుదురు గాక !

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచరబుద్ధి సమారంభమున్నది. ఎటుల విద్వాంసులు వాయువుతో పాటునున్న సూర్యుని, ఆవాయుసూర్యుల విద్యనెఱిగిన విద్వాంసుని ఆశ్రయించి యీ విద్యను వెల్లడిపఱచుదురో అటులే స్త్రీ పురుషులు బ్రహ్మచర్యముతో విద్యనభ్యసించి విద్వాంసులై యుతురులకు నేర్పవలయును.

॥౧౧॥ (౨౩౧)

౨౩౧ సమాధిః సీత్యస్య పంచేష్టే ఋషిః, ఆదిత్యా దేవతాః, భార్యస్య నిష్కల్పాహ్నిః ఒగతి ఛస్తః, నిషాదః స్వరః. పర్వమజా ఇత్యుక్తం స్య చాహ్నిః బృహతి ఛస్తః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తా తీర్థగౌ స్వారామిత్వాహ. ఆ స్త్రీపురుషు లెఱువంటివారుగ నుండవలయును:

సప్రమాదిసి ప్రక్రిచ్ఛి దిగ్దిత్యా, సే దేవా లధిపతయో వరుణో హేతీనాం ప్రతిధర్తా సప్తదశస్తా స్తోమః పృథివ్యామ్ శ్రయతు మరుత్వతీయమ్ ఉవ్యధాయై స్తథ్నాతు వైరూపమ్ సామ ప్రతిష్ఠిత్యా అన్తరిక్ష ఋషయ స్త్వా ప్రథమజా దేవేషు దివో మాత్రయా వరిష్ణా ప్రథస్తు విధర్తా చాయమధిపశ్చ తే త్వా సర్వే సంవిదానా నాకస్య పృష్ఠే స్వర్గే లోకే యజమానం చ సాదయన్తు ॥ ॥౧౨॥

సప్రమాదితి సమ్+రాట్, అస్తి, ప్రక్రిచ్ఛి, దిక్, ఆదిత్యాః, తే, దేవాః, అధిపతయ ఇత్యధి+పతయః, వరుణః, హేతీనామ్, ప్రతిధర్తేతి ప్రతి+ధర్తా, సప్తదశ ఇతి సప్త+దశః, రాః, స్తోమః, పృథివ్యామ్, శ్రయతు, మరుత్వతీయమ్, ఉక్థమ్, అవ్యధాయై, స్తథ్నాతు, వైరూపమ్, సామ, ప్రతిష్ఠిత్యై, ప్రతిష్ఠిత్యా ఇతి ప్రతి+స్థిత్యై, అన్తరిక్షే, ఋషయః, త్వా, ప్రథమజా ఇతి ప్రథమ+జాః, దేవేషు, దివః, మాత్రయా, వరిష్ణా, ప్రథస్తు, విధర్తేతి వి+ధర్తా, చ, అయమ్, అధిపతి రిత్యధి+పతిః, చ, రే, త్వా, సర్వే, సంవిదానా ఇతి సమ్+విదానాః, నాకస్య, పృష్ఠే, స్వర్గ ఇతి స్వర్గ+ర్గే, లోకే, యజమానమ్, చ, సాదయన్తు. ॥౧౨॥

పదార్థః :- (సప్రమాత్)యా సమ్యక్ (ప్రదీప్యతే(అసి))(ప్రతీచీ)పశ్చిమా(దిక్)దిశన్తి యయా సా దిక్ తద్యత్(ఆదిత్యాః)విద్యుద్యుక్తాః ప్రాణా వాయవః(తే)తవ(దేవా)దివ్యసుఖప్రదాః (అధిపతయః)స్వామినః(వరుణః)జలసముదాయ ఇవ దుష్టాణాం బంధకః (హేతీనామ్) విద్యుతామ్(ప్రతిధర్తా) (సప్తదశః)ఏకత్వంఖ్యాపూరకః (త్వా)త్వామ్ (స్తోమః) స్తోతు మర్తః (పృథివ్యామ్) (శ్రయతు) (మరుత్వతీయమ్)బహు వో మరుతో వ్యాఖ్యాతారో మనుష్యా విద్యనే యస్మిన్ స్తత్రీ భవమ్(ఉక్థమ్) వాచ్యమ్(అవ్యధాయై)అవిద్యమానాత్మసంపదనాయై (స్తథ్నాతు) గృహ్ణాతు(వైరూపమ్)వివిధాని రూపాణి పోకృతాని యస్మిన్ స్తత్రీ(సామ)(ప్రతిష్ఠిత్యై)ప్రతిష్ఠాయై(అన్తరిక్షే)(ఋషయః)గతిమస్తః (త్వా) (ప్రథమజాః)ప్రథమాద్వీప్రీర్ణాత్.కారణాణ్ణాతా వాయవః (దేవేషు) దావసాధకేషు (దివః) ప్రకాశస్య

(మాత్రయా)భాగేన (సరిష్టా)(ప్రధస్తు)(విధర్తా)వివిధానాం సర్వాణాం ఛాపః(చ)(అయమ్)(అధి
 షతిః)(చ)(తే)(త్వా)సర్వే (సంవిదానాః)సమ్యగ్గణితానాః(నాసన్య)(ప్రప్తే)(స్వగ్ధే)(లోకే)(యజమా
 నమ్)(చ)(సాదయన్తు) ॥౧౭॥ అష్టమః :—హృత్రి యా ప్రతీచీ దిగివ సమార్ధసి తస్యాస్తే
 షతి రాదిత్యా దేవా అధిపతయ ఇవాయం సప్తదశశ్చ స్తోమో వరుహో హేతీనాం పరిధర్తాదిపతి స్త్యా
 పృథివ్యాం శ్రయత్వస్యథాన్తు మరుత్వతీయముక్తం పృథివీత్యై వై రూపం సామ చ స్తథ్నాతు యే చ
 దివో మాత్రయా పరిష్టా సహ స్తరితే పృథమజా ఋషయో దేవేషు పర్తినే తద్వత్త్వా విద్వాంసః
 సృధస్తు. యథా విధర్తా చాధిపతిశ్చ రాజా పృజాః సుఖే సాసయతు తథా తే సర్వే సంవిదానాః సస్త
 స్త్యా యజమానం చ నాకన్య పృష్ఠే స్వగ్ధే లోకే సాదయన్తు. ॥౧౮॥ ఛావార్థః :—అత్ర వాచక
 యజ్ఞోపమాంకారః. యథా విద్వాంసః పృథివ్యాం దిశం తత్రస్తాన్ సర్వారూపాన్యేతో విజ్ఞాపయ
 న్తి. తథా శ్రీపురుషాః స్వాపత్యాదీన్ విష్మయాఽలంకర్యంతు. ॥౧౯॥

ఛావార్థము :—ఓత్రిః ఏనీవు, ప్రతీచీ దిక్ = పశ్చిమదిశవలె. సమ్రాట్ అసి = చక్కగ ప్రకా
 శించుదానవో. తే = అట్టి నీయొక్కవలె, అదిత్యాః = విద్యుత్తుతో కూడిన ప్రాణవాయువులు, దేవాః అధి
 పతయః = దివ్యసుఖదాతలు స్వాములునగు వానివలె, అయమ్ = ఇతడు, సప్తదశః = షటిదశవ,
 చ = మఱియు, స్తోమః = స్తుతియొగ్గుడు, వరుహః = జలసముదాయమువలె, హేతీనామ్ = విద్యు
 త్తులను, పృథిధర్తా = ధారణమొనర్చువాడు. అధిపతిః = స్వామి, త్యా = నిన్ను, పృథివ్యాం శ్రయ
 తు = భూమి మీద సేవింపగాక : అవ్యథాన్తు = స్వరూపముతో నచరులాలవగు నీకొఱకు. మరు
 త్వతీయమ్ = అనేకమానవుల వ్యాభ్యానముతో కూడియున్న. ఉక్తమ్ = కథనయోగ్యమైన వేద
 వచనమును, మఱియు. పృథివీత్యై = ప్రతిష్ఠై. వై రూపమ్ = వివిధరూపముల వ్యాభ్యానముతో
 కూడిన, సామ = సామవేదమును, స్తథ్నాతు = గృహణమొనర్చునో, మఖియు, దివః = ప్రకాశ
 మయొక్క, మాత్రయా = లేకమాత్ర భాగముచే. పరిష్టా = దిహిత్యముచే, అంతరిక్షే = ఆకాశ
 మునందు, ప్రపృథమజాః ఋషయః = విస్తారము క్రకారముచేసెనించినగరియు క్రములైనయేవాయు
 వులు, దేవేషు = దానమునకు హేతువులగు నవయవములందున్నవో. వానివలె త్యా = నిన్ను
 విద్వాంసులు, పృధంతు = పృసిద్ధపఱచెదరుగాక! ఎటుల, విధర్తా = వివిధరత్నములనుధరించువాడు
 చ అధిపతిః = అధ్యక్షుడనైన రాజాపృజలను సుఖపెట్టునో అటులనే, తే = నీయందు, సర్వే సంవిదా
 నాః = దాగుగ జ్ఞానముపొందిన వారందరు, త్యా = నిన్ను. చ = మఱియు, యజమానమ్ = విద్వాం
 సులను సేవింపు పురుషుని, నాకన్య పృష్ఠే = దుఃఖరహితదేశమునం బొక భాగమునందు, స్వగ్ధే
 లోకే = సుఖపాపకము దర్శనీయమునగు స్థానమందు, సాదయంతు = స్థాపించెదరుగాక! ॥౧౯॥

ఛావార్థము :—ఈమంత్రమునందు వాచకయజ్ఞోపమాంకారమున్నది. విద్వాంసులెటుల పశ్చి
 మదిక్కును, తత్రోష్ఠపదార్థములను ఇవరులకు తెలియజేయుచున్నారో అటులనే శ్రీపురుషులు తమ
 సంత్సానాదులను విద్యాది గుణములతో సుశోభితమొనర్చవలయును. ॥౧౯॥ (౭౩౧)

౭౩౨ స్వరాడసీత్యన్య పరచ్యే ఋషిః, మరుహో దేవతాః, హున్యన్య ధురిగద్యాహ్ని ల్లిప్తువ్ ఛన్యః, ఉవశః

స్వరః. పృథిమజా ఇత్యుల్లంప్య చాహ్ని బృహతీ ఛన్యః, మధ్యమః స్వరః.

పునస్తో కీర్త్యతా విత్కాహ. ఆ శ్రీపురుషు లిరువు రెటులుండవలయును?

స్వరాడస్యదీచీ దిక్ మరుత్తనే దేవా అధిపతయః స్తోమో హేతీనాం

ప్రతిధర్మైకవిభిశ్చస్తాః స్తోమః పృథివ్యాః శ్రయతు నిష్కేవల్యముక్తమవ్యథాయై
స్తభ్నాతు । వైరాజిసామ ప్రతిష్ఠిత్యా అన్తరిక్షే ఋషయస్తాః ప్రథమజా దేవేషు
దివో మాత్రయా వరిష్ణా ప్రథస్తు విధర్తా చాచమచివశ్చ రే త్వా సర్వే సం
దానా నాకస్య పృథే స్వర్గే లోకే యజమానం చ సాదయన్తు ॥౧౩॥

స్వరాడిత స్వ+రాట్, అస్తి, ఉదీచీ, దిక్, మరుతః, తే, దేవాః, అధిపతయ
ఇత్యధి + పతయః, స్తోమః, హోనామ్, ప్రతివర్తే ప్రతి+ధర్తా, ఏకవిభిశ్
ఇర్యేక+విభిః, త్వా, స్తోమః, పృథివ్యామ్, శ్రయతు, నిష్కేవల్యమ్, నిః+
కేవల్యః, నిః+కేవల్యమ్, ఉర్ధ్వమ్, అవ్యథాయై, స్తభ్నాతు, వైరాజమ్, సామ, ప్రతి
ష్ఠిత్యై, ప్రతిస్థిత్యా, ఇతి ప్ర+స్థిత్యై, అన్తరిక్షే, ఋషయః, త్వా, ప్రథమజా ఇతి
ప్రథమ+జాః, దేవేషు, దివః, మాత్రయా, వరిష్ణా, ప్రథస్తు, విధర్తే వి+ధర్తా,
చ, అయమ్, అధిపతివృద్ధి+పతిః, చ, [రే] త్వా, సర్వే, సంవిదానా ఇతి సమ్+
విదానాః, నాకస్య, పృథే, స్వర్గ ఇతి స్వః+ర్గే, లోకే, యజమానమ్, చ, సాదయన్తు.

పదార్థః :- (స్వరాట్)యా స్వయం రాజతే(అసి)అస్తి (ఉదీచీ)య ఉదజ్జాతరం దేశమశ్చుతి
సా (దిక్)(మరుతః)వాయవః(తే)తవ(దేవా)దివ్యసుఖవిధాః(అవివతయః)(స్తోమః)చన్ద్రః (హేతీ
నామ్)వజ్రవద్వర్తమానాం కిరణానామ్(ప్రతిధర్తా)(ఏకవింశః) ఏవత్సంఖ్యాపూరకః(త్వా) త్వామ్
(స్తోమః)స్తుతిపాదకః (పృథివ్యామ్)(శ్రియతు)(నిష్కేవల్యమ్)నిరన్తరం కేవలం స్వరూపం య
స్మిన్స్తత్ర సాధుమ్. అత్ర కేర్దాతో ర్వాహులకాదాజాదికో వలన్ ప్రత్యయః(ఉర్ధ్వమ్)వత్తుం యో
గ్యమ్ (అవ్యథాయై) అవిద్యమానేంద్రియభయాయై (స్తభ్నాతు) (వైరాజమ్) విరాట్పరిపాదకమ్
(సామ)(ప్రతిష్ఠిత్యై)(అన్తరిక్షే)(ఋషయః)ఋలవన్తః సాగితాః (త్వా)(ప్రథమజాః) (దేవేషు)దివః
(మాత్రయా)(వరిష్ణా)(ప్రథస్తు)(విధర్తా)వివిధస్య శీతస్య ధర్తా(చ)(అయమ్)(అధిపతిః)అధిష్ఠాతా
(చ)(తే)(త్వా)(సర్వే)(సంవిదానా)సమ్యక్కృతప్రతిజ్ఞాః (నాకస్య)(పృథే)(స్వర్గే)(లోకే) (యజ
మానమ్)(చ)(సాదయన్తు). ॥౧౩॥ అన్వయః :- హే త్రి! యథా స్వరాదుదీచీ దిగస్యస్థితథా

తే పతి ర్భవతు యస్యా దిశో మరుతో దేవా అధిపతయః సన్తి తద్వ్యసృ ఏకవింశః స్తోమః స్తోమో
హేతీనాం ప్రతిధర్తా జనస్తాః పృథివ్యాం శ్రయత్సవ్యథాయై నిష్కేవల్యముక్తం ప్రతిష్ఠిత్యై వైరాజం
సామ చ స్తభ్నాతు యథా తేఽన్తరిక్షే స్థితా దేవేషు ప్రథమజా దివో మాత్రయా వరిష్ణా సహ వర్త
మానా ఋషయః సన్తి తథా యమేవై తేషాం విధర్తా చాధిపతిరస్థితత్ర విషయే తే సర్వే సం
విదానా విద్వాంసస్తాః ప్రథస్తు నాకస్య పృథే స్వర్గే లోకే త్వా యజమానం చ సాదయన్తు. ॥౧౩॥
భావార్థః :- అత్ర వాచక ఐహికమూలంకారః. యథా విద్వాంసః స్తోమం ప్రాణాంశ్చ సాధిషానాన్
విదిత్వా కార్యేషాపయుజ్య సుఖం లభన్తే తథా అధ్యాపకా అధ్యాపికాశ్చ శిష్యాన్ శిష్యాశ్చ విద్యాగర్
హణాయోపయుజ్యానన్దయన్తు.

పదార్థము :—ఓ త్రిః అటుల. స్వరాట్ = స్వయంప్రకాశమానమైన, ఉదీచీ దిత్ అసి = ఉత్తరపుదిక్కుకన్నదో, అటులనే, తే = నీధర్తయు నగుగాక : ఏదిక్కుయొక్క, మరుతః = వాయువులు, దేవాః = దివ్యరూపములు, అధిపతయః = అధిష్ఠాతములునై యున్నవో వానివలెనున్న. ఏకవింశః = ఇరువదియొకట, స్తోమః = స్తుతిపాదకుడగు, సోమః = చంద్రుడు. హేతీనామ్ = చక్షుమువలెనున్న కిరణముల, ప్రతిధర్తా = ధారణమొనర్చు నే పురుషుడు, త్వా = నిన్ను, పృథివ్యామ్ = భూమియందు. శ్రయతు = సేవించునో, అవ్యథాయై = ఇంద్రియఖయరహితవగునీకై, నిష్కేచల్యమ్ = కేవలమొకస్వరూప వర్ణనమేఉండు, ఉక్తమ్ = చెప్పవగిన వేదభాగమును, మఱియు, ప్రితిత్వైః = ప్రతిష్ఠకౌఠకు, వైరాజమ్ = విరాడ్రూపప్రతిపాదకమగు, సామ = సామవేద భాగమును, స్తత్త్వాతు = గృహించునో, చ = మఱియు. ఏ నీమధ్య, అంఠరిషే = అవకాశమువండు స్థితమైన, దేవేషు = ఇంద్రియములందు, ప్రధమజాః = ముఖ్యప్రసిద్ధములు, దివః = జ్ఞానముయొక్క, మాత్రయా = భాగములతోను, పరిష్టా = అధిక్యముతోనుఉన్న, ఋషయః = బలవంతులగు ప్రాణములెటులున్నవో, అటులనే, అయమ్ = ఇరదే, ఈప్రాణముల, విధర్తా = వివిధశీతముల ధారకుడు, చ = మఱియు, అధిపతిః = అధిష్ఠాతయైనయన్నును. తే సర్వే సంవిదానాః = ఈవిషయమునందు మంచి విద్వాంసులు బుద్ధిమంతులైన వారందరు కృతప్రతిజ్ఞులై, త్వా = నిన్ను, ప్రథంతు = ప్రసిద్ధమొనర్చెదరుగాక! మఱియు, నాకస్య పృష్ఠే = ఉత్తమసుఖరూపలోకముమీద, స్వర్గే లోరే = సుఖదాయక లోకమునందు, త్వా = నిన్ను, చ = మఱియు, యజమానమ్ = యజమానుని, సాదయంతు = స్థితమొనర్చెదరుగాక!

॥౧౩॥

భావార్థము :— ఈ మంత్రమునందు వాచలప్రసూలంకారమున్నది, విద్వాంసులెటుల ఆచారసహితముగ చంద్రాది పదార్థముల నెఱిగియు నాధారసహితముగ ప్రాణములను కార్యములందుపయోగించియు సుఖమును పొందుదురో, అటులనే అధ్యపితాధ్యపితలు శిష్యులను శిష్యురాండ్రుని విద్యాగ్రహణమునకై నియోగించి ఆనందితులుగ నొనర్చవలయును.

॥౧౩॥ (౩౩౨)

౩౩౩ అధిపత్యసీత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, విశ్వే దేవా దేవతాః, భూర్వస్వ చాహీతి జగతి భస్మః, నివాదః స్వరః.

ప్రతిష్ఠిత్యా ఇత్తుత్తరస్య చాహీతి త్రిష్టవ భస్మః, చైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ. మరల నా విషయమే.

అధిపత్యుసి బృహతి దిగ్విశ్వే తే దేవా అధిపతయో బృహస్పతిర్వైత్రిసంప్రతిధర్తా త్రిణవత్స్త్రిభిశ్చ త్వా స్తోమా పృథివ్యాః శ్రయతాం వైశ్వదేవాగ్నిమాదుతే ఉక్తే అవ్యథాయై స్తత్త్వితాః శాత్వరరైవరే సామనీ ప్రతిష్ఠిత్యా అన్తరిక్షఋషయస్త్యా ప్రథమజా దేవేషు దివో మాత్రయా పరిష్టా బ్రహ్మ బధర్తా చాయమధి పతిశ్చ తే త్వా సర్వే సంవిదానా నాకస్య పృష్ఠే స్వర్గే లోయజమానాన్ సాదయన్తు ॥

॥౧౪॥

అధిపత్యుత్పత్తి-పత్నీ, అసి, బృహతి, దిక్, విశ్వే, రే, దేవాః, అధిపతయ

ఇత్యధి+చుయః, బృహస్పతిః, హేతినామ్, ప్రతిధర్తేతి ప్రతి + ధర్తా, త్రిణవ
త్రయస్తిభిశ్చ, త్రిసవత్రయస్తిభిశ్చావతి ప్రసవ+త్రయస్తిభిశ్చ, త్వా, స్తోమా,
పృథివ్యామ్, శ్రయతామ్, వైశ్వదేవాగ్నిమారుతే ఇతి వైశ్వదేవాగ్నిమారుతే,
ఉక్తే ఇత్యుక్తే, అవ్యథాయై, స్తభీతామ్, శాక్వరరైవతే ఇతి శాక్వరరైవతే, సామనీ
ఇతి సామనీ, ప్రతిష్ఠిత్యై, ప్రతిష్ఠిత్యా ఇతి ప్రతి + స్థిత్యై, అన్తరిక్షే, ఋషయః,
త్వా, ప్రథమజా ఇతి ప్రథమ+జాః, దేవేషు, దివః, మాత్రయా, వరిష్ఠా,
ప్రథస్తు, విధర్తేతి చి+ధర్తా, చ, అయమ్, అధిపతిత్వధి + పతిః, చ, తే, త్వా,
సర్వే, సంవిదానా ఇతి సమ్+విదానాః, నాకస్య, పృష్ఠే, స్వర్గ ఇతి స్వః+ర్గే,
లోకే, యజమానమ్, చ, సాదయన్తు. [14]

పదార్థః :- (అధిపత్ని)సర్వాసాం దికాముపరి పర్తమానా(అసి) (బృహతీ) మహతీ (దిక్)
(విశ్వే)అధిలాః(తే)తవ(దేవాః)ద్యౌతకాః(అధిపతయః)అధిష్ఠాతారః(బృహస్పతిః)పాలకః సూర్యః
(హేతినామ్)పృథ్వానామ్(ప్రతిధర్తా)ప్రతిధర్తా(త్రిణవత్రయస్త్రింశ్)త్వా(స్తోమా)స్తుతిసాధకా
(సృధివ్యామ్)(శ్రయతామ్)(వైశ్వదేవాగ్నిమారుతే) వైశ్వదేవాగ్నిమరుద్యుష్ణాయితే (ఉక్తే) వ్యక్త
వ్యే (అవ్యథాయై)అవిద్యమానసార్వజనికపీదాయై(స్తభీతామ్)(శాక్వరరైవతే)శక్త్యైశ్వర్యై ప్రతిపా
దితే (సామనీ)(ప్రతిష్ఠిత్యై)(అన్తరిక్షే)(ఋషయః)ధనజ్ఞయదయః సూక్ష్మసూలా వాయవః ప్రాజాః
(త్వా)(ప్రథమజాః)అధిజాః(దేవేషు)దివ్యగుణేషు పదార్థేషు వా(దివః)(మాత్రయా)(వరిష్ఠా) (ప్రథ
స్తు)(విధర్తా)(చ)(అయమ్)(అధిపతిః)(చ)(తే)త్వా(సర్వే)(సంవిదానాః)కృతప్రతిజ్ఞాః(నాకస్య)
(పృష్ఠే)(స్వర్గే)(లోకే)యజమానమ్)(చ)(సాదయన్తు) ||౧౪|| అన్వయః :- హే త్రీ! యా
త్వం బృహత్పదపత్ని దిగివాని తస్మాన్నే పతి ర్విశ్వేదేవా అధిపతయః సన్తి, తద్వైద్యో బృహ
స్పతి ర్హేతీనాం ప్రతిధర్తా త్వా చ త్రిణవత్రయస్త్రింశ్ స్తోమా పృథివ్యామవ్యథాయై వైశ్వదేవాగ్ని
మారుతే ఉక్తే చ శ్రయతామ్. ప్రతిష్ఠిత్యై శాక్వరరైవతే సామనీ చ స్తభీతామ్. యథా తేనన్తరిక్షే
ప్రథమజా ఋషయో దేవేషు దివో మాత్రయా వరిష్ఠా త్వా ప్రథమే తాన్ మనుష్యాః, ప్రథస్తు.
యథాఽయమధిపతి ర్విధర్తా సూర్యోఽస్తి తథా సంవిదానా విద్వాంసస్త్వా నాకస్య పృష్ఠే స్వర్గే లోకే
సాదయన్తి యథా సర్వే తే యజమానం చ సాదయన్తు తథా త్వం పత్యా సహ వర్తేతాః ||౧౪||
భావార్థః :- అత్ర వాచకః ప్రోపమాలంకారః. యథా సర్వాసాం మధ్యస్థా దిక్ సర్వాభ్యోఽధికాస్తి
తథా సర్వేభ్యో గుణేభ్యః శరీరాత్మజం మధికమస్తీతి వేద్యమ్. ||౧౪||

పదార్థము :- ఓ త్రి! ఏ నీవు, బృహతీ = గొప్ప, అధిపత్ని = అన్నిదిశలకు పైనున్న, దిక్
అసి = దిక్కువలెనున్నావో. తే = అసియొక్క భర్త, విశ్వే దేవాః = సమస్త ప్రకాశకములగు సూ
ర్యాదిపదార్థములు, అధిపతయః = అధిష్ఠాతములై యున్నవి అటులనే. బృహస్పతిః = విశ్వరక్ష
కుడు, హేతినామ్ = గొప్పలోకములయొక్క. ప్రతిధర్తా = ప్రతితితోపాటు ధారణమొనర్చునూ,
నివలెనున్న యే నీపతి, త్వా = విన్నును, త్రిణవత్రయస్త్రింశ్ = ౧౨వ, ౩౩వ, స్తోమా = స్తుతిసాధ

నములు, పృథివ్యామ్ = భూమియందు, అవ్యధాయై = పిదపహితలరై. వైశ్వదేవాగ్ని మారుతే = విద్యాంసులను, అగ్నిని, వాయువులను వ్యాధ్యాసమెసరింపఁబడి, ఉరై = చెప్పివగినవియునగు వేదముల రెండుభాగములను, శ్రయతామ్ = అభయించునో మఱయునెరుల, ప్రతిష్ఠిర్యై = ప్రతిష్ఠలగుటకై, శాక్వరై సతే = శక్తిరేవరీ ఛందిస్సులలో చెప్పబడిన అర్చములతో. సామనీః = సామవేదపు రెండుభాగములను, స్తప్నితామ్ = సంగతమొనర్చుటతో అంతరిక్షే = అంతరాళమునందు, పృథమజాః ఋషయః = అదిలో జనించిన, ధనంజయాది సూక్ష్మస్థూలవాయుహూః ప్రాణములు, దేవేషు = దివ్యగుణములుగలపదార్థములలో, దివః = ప్రళాశముయొక్క, చూత్రయా = రేఖమాత్రముచేగాని. వరిష్టా = అధికముతోగాని, ద్వా = నిన్ను ప్రసిద్ధపఱచునటుల వానిని మానవులు, ప్రదర్శు = ప్రఖ్యాతమొనర్చెదరుగాక! అయమ్ అధిపతిః = ఈస్వామి, విధర్తా = వివిధప్రకారములు సమస్తమును ధారణమొనర్చు సూర్యుడున్నటుల. సంవిదానాః = చక్కగా సత్యప్రకటయి క్తులు; జ్ఞానంతులునగు విద్వాంసులు. త్వా = నిన్ను. నారస్యస్పృశే = సుఖదాయకమైన చేతముమీద. స్వర్గే లోరే సుఖభూపస్థానమందు స్థాపించునటుల, తే సర్వే = వారిందరు, యజమానమ్ = నీవురుషుని నిన్నును, సాదయంతు = స్థితమొనర్చుదురుగాక! అటుల మీ ప్రితురుషులకును ప్రసరించును. ||౧౪||

ఘావర్షము :- ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. అన్నిటిమధ్యనున్నది శయెటుల నన్నిటికంటె యధికమో అటులనే సకలగుణములంటె శరీరాత్మలదిలము అధికమని నిశ్చయముగ నెఱుగవలయును. ||౧౪|| (౭౩౩)

౭౩౪ అయం పుర ఇత్యన్య వరమేషి ఋషిః, పసన్త ఋషి ర్దేహి, విప్రవి శ్చంధః, మధ్యమః స్వరః. అథ రత్నాగ్నిద్యష్టాంతేన వద్విద్యోపదక్షిణే. ఏనాదులన్నిష్టాంతముచే నవిద్యద్గృహదేశించబడుచున్నది

అయం పురో హరిరేతః సూర్యోర్మిర్మయ్య రథగృహస్థస్థ రథాజాశ్చ సేనానీ గ్రామణ్యాః । పృథ్వీస్తరా చ క్రతుస్తరా వాప్సరసా । ద్రక్షక్షవః సువో హేలిః పౌరుషేయో బుధః ప్రహృతి నేభ్యో సమా లస్తు రే నోఽవని రే నో మృతి యస్తు రే యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్దేషి ప్రమేషాం జహ్నువధ్యః ॥ ||౧౫||

అయమ్, పురః, హరిరేత ఇతి హరిరేతః, సూర్యోర్మిర్మయ్య సూర్య+ర్మి, రస్య, రథగృహస్థ ఇతి రథ+గృహస్థః, ప్రహృతా ఇతి రథ+టతాః, ప్ర, సేనానీ గ్రామద్యై సేనానీ గ్రామదా యితి సేనానీ గ్రామద్యై, పృథ్విక్రస్తలే పృథ్విర+స్థిలా, ప్ర, క్రతుస్తలేతి క్రతు+స్థలా, చ, అప్సరసా, ద్రక్షక్షవః, సువో, హేలిః, పౌరుషేయః, బుధః, ప్రహృతిరితి ప్ర+హేలిః, తేభ్యః, సముః, అస్తు, రే, సుః, అవని, రే, సుః, మృతియస్తు, రే, యమ్, ద్విష్టయః, యః, ప్ర, నః, ద్దేష్ట అమ్, ఏషామ్, జహ్ను, వధ్యః. [15]

పదార్థః :- (అయమ్) (పురః) హరిర్వస్థి రారే పర్వతానః (హరిరేతః) హరణీలా హరిత వర్ణాః కేశా ఇవ కేశాః పృథావా యస్య అత్ర క్లిశేరిన్ లో లోపన్. ఉ ౫.౩౩ ఇత్యన్ లకారలో

పశ్చ(సూర్యరశ్మిః)సూర్యస్థ కిరణః (తస్య)(రథగృత్సః)పశ్చస్థ ప్రవేతా గృత్సో మేధావీవ వర్త
మానః. గృత్స ఇతి మేధావి నా...నిఘం ౧౦౨౫ గృత్సో మేధావీ గృధాతేః, స్తుతికర్మణః నిరు ౯౫౫
(చ)(రథాజాః)రథేనాజో బలం యస్య (చ)(సేనానీగ్రామజ్ఞాః)సేనానీశ్చ గ్రామజ్ఞీశ్చ రావివ (పు
జ్జీకస్తలా)సమూహాస్థానా దిక్(చ)(ప్రచుస్తలా)ప్రజ్ఞాపర్వజ్ఞాపరదాదిక్ (చ) (అవ్వరసా)యే అప్పు
ప్రాణేషు సరవ్యై గచ్ఛన్త్యై తే (ఏకపద్ధతః)మాంసహాసాహీనాం పంచనశీలా వ్యాఘ్రాదయః, అత్ర
ఏంశ ధాతో ర్హాహులకాన్ముః స్సహగమచ్ఛ(పశవః)(హేతిః)వజ్ర ఇవ ఘాతుకః (పౌరుషేయః)
పురుషాణాం సమూహః(బధః)హానియేన(ప్రహేతిః)ప్రకృష్టో హేతి ర్వజ్ర ఇవ పర్తమానః(తేభ్యః)
(సమః)వజ్రః(అస్తు)(తే)(నః)అస్మాన్(అవచ్చ)రత్నస్తు(రే) (సః)అస్మాన్ (మృడయస్తు) అవన్తయ
స్తు (తే)రక్షకా వయమ్(యమ్)హింకరమ్(ద్విష్టమ్)పిశుస్త్వ(యః)(చ)(సః)అస్మాన్(ద్వేష్టి)విరు
ణద్ధి (తమ్)(ఏషామ్)సహానామ్(ఇచ్చే)ఇచ్చన్తి గాత్రాని విహాయన్తి యేన ముఖేన తస్మిన్
(దధ్యః)నంస్తాపయామః. ||౧౫|| అన్యముః -యోఽయః పురో హరికేశః సూర్యరశ్మిరస్తి
తస్య రథగృత్సశ్చ రథాదాత్మ సేనానీగ్రామజ్ఞావివాహరౌ రిభ్య ఉర్రేతే. తస్య పుజ్జీకస్తలా (చ) క్రతు
స్తలా చావ్వరసా వర్తేతే, యే చంక్ష్యః పశవః సన్తి తేషా ముచి హేతి ర్వజ్రః పతతు యే పౌరు
షేయో బధః ప్రహేతి రిం పర్తమానః సన్తి రేధ్యో నమోఽస్తు. యే ధార్మికా రాజాదయః సభ్యా
రాజపురుషాః సన్తి తే నోఽవన్తు. తే నో మృడయన్తు. తే వయం యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమే
షాం ఇచ్చే దధ్యః. ||౧౫|| భావార్థః :-అత్ర వాచక బుభృతమాలంకారః. యథా సూర్యస్య
రశ్మిర్హ రితోఽస్తి తేన సాకం రక్షపీతాదయః కిరణాః వర్తన్తే తథా సేనానీగ్రామజ్ఞా వర్తిత్వా
రక్షకౌ. భవేతామ్ యథా రాజాదయః సింహాదిహింసకాన్ సహాన్నిరుద్య గవాదీన్ రక్షన్తి. తత్తైవ
విద్వాంసః సుశిక్షయాఽస్మాన్ సర్వాన్ మనుష్యానధర్మానుష్ఠానాన్నిరుద్య ధర్మై కర్మణి వర్తయత్వా
ద్వేష్ట్యాన్ నివారయన్తు. ఇదమపి ఐవ సర్వో ర్వాఙ్భాగనమ్. ||౧౫||

పదార్థము :-అయమ్ పురః = ఏయీ హూర్వకాలములోనున్నవి, హరికేశః = హరితవర్ణకేశ
ములవలె హరణశీలములు క్షేత్రకరములునగు తాపముతోగూడిన, సూర్యరశ్మిః = సూర్యకిరణములు
న్నవో, రథగృత్సః చ = బుద్ధిమంతుడైన సాంధిపలను, రథాజాః చ = రథమును తీసుకెళ్లవాహ
నములవలెను. సేనానీగ్రామజ్ఞా = సేనాబలి గ్రామచటలవలెను. తస్య = దానికి. ఇతరకిరణము
లున్నవి. ఆ కిరణములకు. పుంజికస్తలా = సామీప్యమైన ప్రధానదిక్కు. చ = మతీయు, కృతుస్
లా = ప్రజ్ఞాకర్తృను తెలియజేయు నుపదిశ. చ = అను నీరెంచి, అవ్వరసౌ = పాఞ్ణములందు నడ
య అవ్వరసలని చెప్పబడుచున్నవి. ఏకపద్ధతః = మాంసము భూసము మొదలైనవానిని తిను వ్యాఘ్రా
ది, పశవః = హానికారకములైన యే పశువులన్నవో వానిమీద, హేతిః = విడుగుపడునుగాక! వధః
= హాననమొనర్చునది, ప్రహేతిః = ఉత్తమవజ్రాయుధమువలె నాశనమొనర్చునదియునగు, పౌరు
షేయః = ఏపురుషసమూహమున్నదో, తేభ్యః సమః అస్తు = వారికి వజ్రప్రహారము కలుగుగాక!
మతీయు నే ధార్మిక రాజాదిసభ్యమానపులున్నారు, తే = వారాలకుపులనండి, నః = మమ్ము.అవంత
= రక్షించెదరుగాక! తే = వారు, నః = మాకు, మృడయంతు = సుఖముచేకూర్చెదరుగాక! తే =
అట్టి రక్షకులమైనమేము, యమ్ = ఏహింసకునితో, ద్విష్టః = ద్వేషించెదమో, చ = మతీయు,
యః = ఏహింసకుడు, సః = మాతో, ద్వేష్టి = విరోధించునో, తమ్ = ఆతనిని మేము, ఏషామ్ =
ఈ వ్యాఘ్రాది పశువుల. ఇంచే = ముఖమందు, దధ్యః = స్థాపించెదముగాక! ||౧౫||

భావార్థము :—ఈ మంత్రముందు వాచకలుబ్రోపమాలంకారమున్నది. ఎటుల సూర్యరశ్మిహరితముగ నుండునో దానితోపాటు రక్తపీతాదిరణములున్నవో, అటులనే సేనాసీగ్రామణులు పృథ్వీని రక్షకులుగ నుండవలయును. ఎటుల రాజాదులు సింహాది హింసకపశువులను నిరోధించి గవాది పశువులను రక్షించుదురో అటులనే విద్వాంసులు సుశిక్షచే మమ్మందఱిని అధర్మానుష్ఠానమునుండి నిరోధించి ధర్మయుక్తకర్మయందు పృథ్వీని రక్షించి ద్వేషులను నివారించెదరుగాక :

ఇదియు వసంతర్తువు వ్యాభ్యాసము.

॥౧౫॥ (౭౩౪)

౭౩౪ అయం దక్షిణోత్తర్య పంచమేషి ఋషిః, గౌతమీ దేవతా, పృథ్వీ భుక్తః, ప్రైవతః స్వరః.

పునస్తాద్యశమేవ విషయమాహ. మఱి విషయ మయ్యుందియే.

అయం దక్షిణా విశ్వకర్మా తస్య రథస్యనశ్చ రథే చిప్రశ్చ సేనాసీగ్రామయ్యో ।
మేనకా చ సహజన్యా చాప్సరసౌ యాతుధానా హేతి రక్షోఽసి ప్రహేతి స్తేభ్యో
నమో అస్తు తే నోఽవస్తు రే నో మృడయస్తు రే యం ద్విష్కో యశ్చ నో
ద్వేష్టి తమేషాం జమ్భే దధ్యః ॥

॥౧౬॥

అయమ్, దక్షిణా, విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్మా, తస్య, రథస్యన ఇతి రథ+స్యనః,
చ, రథేచిత్ర ఇతి రథే+చిత్రః, చ, సేనాసీగ్రామయ్యో, సేనాసీగ్రామన్త్యావితీ సేనాసీ
గ్రామన్త్యా, మేనకా, చ, సహజన్యో సహ+జన్యా, చ లప్సరసౌ, యాతుధానా
ఇతి యాతు+ధానాః, హేతి, రక్షోఽసి, ప్రహేతిరితి ప్ర+హేతిః, తేభ్యః, నమః
అస్తు, తే, నః, లవస్తు, రే, నః, మృడయస్తు, రే, యమ్, ద్విష్కో, యః, చ
నః, ద్వేష్టి, తమ్, ప్రహేతి, జమ్భే, దధ్యః.

[16]

పదార్థ :—(అయమ్)(దక్షిణా)దక్షిణతః (విశ్వకర్మా)విశ్వాని సర్వాణి కర్మాణి యస్మాత్స
వాయుః(తస్య)(రథస్యనః)రథస్య స్వనః శబ్ద ఇవ శబ్దో యస్య సః(చ)(రథేచిత్రః)రథే రమణీయే
చిత్రాణ్యాశ్చర్యరూపాఽపి చిహ్నవి యస్య సః(చ)(సేనాసీగ్రామయ్యో)(మేనకా)యయా మన్యతే సా
(చ)(సహజన్యా)సహోత్పన్నా(చ)(లప్సరసౌ)యే అప్సరస్తరిక్షే సరత స్తే (యాతుధానా)ప్రభావీ
దకాః(హేతిః)వజ్రిః(రక్షోఽసి)దుష్టకర్మకారిణః(ప్రహేతిః)(తేభ్యః)(నమః)వజ్రిః(అస్తు)(తే)(నః)
అస్మాన్(అవస్తు)(తే)(నః)మృడయస్తు)సుఖయస్తు(తే)(యమ్)(ద్విష్కో)(యః) (చ)(నః) (ద్వే
ష్టి)(తమ్)(ప్రహేతి)వాయానామ్(జమ్భే)వ్యాఘ్రస్య ముఖ ఇవ కష్టే(దధ్యః) ॥౧౬॥ అన్వయః:—
హే మనుష్యా! యథా యోగ్యం విశ్వకర్మా వాయు ర్దక్షిణా వాతి తస్య వాయో రథస్యనశ్చ రథే
చిత్రశ్చ సేనాసీగ్రామన్త్యా వివ వర్తమానే మేనకా చ సహజన్యా చాప్సరసౌ వర్తేతే యే యాతుధా
నాః న వ్రతేషాముపరి హేతి ర్థాని రక్షంసి వర్తన్తే తేషాముపరి ప్రహేతి రివ తేభ్యో నమోఽన్వీతి
కృత్వా శిక్షకా న్యాయాభిశాస్త్రే నోఽవస్తు తే నో మృడయస్తు తే పయం యం ద్విష్కో యశ్చ నో

ద్వేష్టి తమేషాం వాయూనాం జమ్మే దధృస్తధా ప్రియతద్వమ్. || ౧౭ || భావాల్లః : అతః
వాచక అప్రోపమా లంకారః. యే స్థూలసూక్ష్మమధ్యస్థస్య వాయో బహుయోగం ఉర్ధ్వం జాసన్తి తే శత్రూ
న్నివార్య సర్వానానన్దయన్తి. ఇదమపి గ్రీష్మర్తో శిష్టం వ్యాధ్యాసం చేష్యమ్. || ౧౮ ||

పదార్థము :- మనవులాదా : అయమ్ చిశ్వకర్మా = సకలచేష్టలకు హేతువైన యీ వాయువు
దక్షిణా = దక్షిణదిక్కునుండి వీచుచున్నది తస్య = ఆ వాయువునకు, రథస్వనః = రథశబ్దమువంటి
శబ్దముగలది, రథచిత్తః చ = చిహ్నాంతికాశ్చర్య కార్యముల నొనరించునది రచయేయ రథముగలిగి
నది ఈ రెండు, సేనానీ గ్రామణ్యో = సేనాపతి సభాధ్యక్షులవలెను, చేసకా = మనన సాధనము, చ =
మణియు, సహజన్యా చ = తోడ్తో జనించినది ఈరెండు. అస్పరసా = లంతరిక్షములోనుండు కిర
ణాద్యస్పరసలై యున్నవి. యాతుధానాః = ప్రజలను ఓడించి దారవరున్నారో వారిమీద, హేతిః
= వజ్రమువలెను, రజింసి = దుష్టకర్మలొనరించువారిమీద, చగ్రహేతిః = చక్ర స్వస్థిజమువలెను,
తేభ్యః = అపగ్రహేతాదులకు. సమః అస్తు = జగ్రహేతాదులకుగాక, ఇమౌనర్చ్య న్యాయాధీశ
శక్తకు లెవరున్నారో, తే = వారు, నః అవస్తు = మమ్ములకించెదరుగాక! తే నః మృడయంతు =
వారు మమ్ము నులులుగ నొనర్చెదరుగాక! తే = ఆ మేము, యమ్ ద్విష్టః = ఎవరిని ద్వేషించెదమో,
చ = మణియు, యః = ఏదుస్తుడు. నః ద్వేష్టి = మమ్ము ద్వేషించునో, తమ్ = అతనిని
ఏషాం జమ్మే = ఈవాయువుల వ్యాపకమువంటి ముఖమందు, దధ్యః = భారణ మొనరింపజేయు
నటుల ప్రియత్నించుడు. || ౧౯ ||

భావార్థము :- ఈమంత్రముందు వాచకఅప్రోపమా లంకారమున్నది ఎవరు స్థూలసూక్ష్మమధ్య
స్థవాయువునుండి ఉపయోగముపొందుట ఎలుగుదురో వారు శత్రువులను నివారించి యందరిని ఆనం
దితులుగ నొనర్చుచున్నారు. ఇదియు గ్రీష్మర్తువుయొక్క అవశిష్ట వ్యాధ్యానమని గ్రహించుడు. ||

౨౩౬ అయం పశ్చాదిత్యస్య పంచేక్షీ ఋషిః, వర్షర్తు ర్దేవతా, విరాట్ పృతి కృత్వః, నిషాదః స్వరః.
పునస్తాదృశమేవ విషయ మాహ. మణిల నటువంటి విషయమునే యీ మంత్రమునందు జెప్పెను.

అయం ప్రశ్చాద్ విశ్వవ్యవస్థాస్తస్య పథప్రోపశ్చ సమరథః సేనానీగ్రామణ్యో ।
ప్రహ్లాచ నీ చానుష్లాచ నీ చాప్సరసా । వ్యాఘ్రా హేతిః స్వాః ప్రహేతి నేభ్యో
సమో అస్తు లే నోఽవస్తు లే నో మృడయన్తు లే యం ద్విష్టో యశ్చ నౌ
ద్వేష్టు తమేషాం జమ్మే దధ్యః ॥ || ౨౦ ||

అయమ్, ప్రశ్చాత్, విశ్వవ్యవస్థా ఇతి విశ్వ + వ్యవస్థా, పృతి, పథప్రోత్ ఇతి రథ +
ప్రోపః, చ, అనుమరథ ఇత్యనుమ + పథః, చ, సేనానీగ్రామణ్యో, సేనానీగ్రామణ్య
ఇతి సేనానీగ్రామణ్య, ప్రహ్లాచ నీ చానుష్లాచ నీ, చ, అనుష్లాచ నీర్యను +
ష్లాచ నీ, చ, అప్సరసా, వ్యాఘ్రా, హేతిః, స్వాః, ప్రహేతి రితి ప్ర + హేతిః,
నేభ్యః, సమః, అస్తు, లే, నః, అవస్తు లే, నః, మృడయన్తు, లే, యమ్, ద్విష్టః,

యః, చ, సః, ద్వేష్టి, అయి, ఏషామ్, జమ్మే, చప్రస.

[17]

పదార్థః :- (అయమ్) (ఁచ్ఛాత్) (విశ్వవ్యాచా) విశ్వం పంచల వ్యాప్తోన్మిత స విద్యుద్రూపోఽగ్నిః. (తస్య) (రథభోగి) రథో రమణీయ స్తేజః సముహః ప్రోతో వ్యాప్తో యేన సః (చ) (అసమరభః) అవిద్యమానః సమో రథో యస్య సః (చ) (సేనాసీగ్రామవ్యా) ఏనామి (ఁబిష్టావస్తీ) (ప్రపృష్టతయా) సర్వానోషవ్యాదిపదార్థాన్ మోచయన్తి (చ) (అనుష్టావయన్తి) అనుష్టావయన్తి దీప్తిః (చ) (అప్సరసౌ) (వ్యాఘ్రాః) సింహః (హేతిః) (సర్పాః) యే సర్పన్తి తేహయః (ఁబిహేతిః) (తేభ్యః) (సమః) (అస్తు) (తే) (సః) (అవస్తు) (తే) (సః) (మృడయన్తు) (తే) (యమ్) (ద్విష్టః) (యః) (చ) (సః) (ద్వేష్టి) (తమ్) (ఏషామ్) (జమ్మే) (చప్రస) ॥౧౭॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథాచారం పశ్యాద్విశ్వవ్యాచా అస్తి తస్య సేనాసీగ్రామవ్యాచా సర్పభోగితత్వా సమరభవ్య ఁబిష్టావస్తీ చానుష్టావస్తీ చాప్సరసౌ స్తః. యథా హేతిః ఁబిహేతి ర్యాఘ్రాః సర్పాశ్చ సన్తి తేభ్యో నమోఽస్తు. య ఏతేభ్యో రక్షణస్తే నోఽవస్తుతే నో మృడయన్తు తే వయం యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి యేషాం జమ్మే దధ్యంతం తేహి ధరన్తు. ॥౧౭॥ భావార్థః :- అల్ల వాచర యప్రోపమాలంకారః. ఇదం ఁప్రసః శిష్టం వ్యావ్యాసమనుస్మేత్ యుక్తాహారవిహార మనుష్టైః కార్యైః. ॥౧౭॥

పదార్థము :- ఓ మానవులారా! ఎదుల, ఆయమ్ = ఇది, ఁచ్ఛాత్ = రిక్తత వెనుకనుండి, విశ్వవ్యాచా = విశ్వమునందువ్యాప్తమైన విద్యుద్రూపాగ్నియైయున్నది. దీనిని సేనాసీ గ్రామవ్యా = సేనాసతి గ్రామములయలె. రథభోగి = రథములందు తేజఃస్వరూపమునందు వ్యాప్తము, చ = మఱియు, అసమరభః = సాధియై రథములేనిది, అనుష్టావయన్తి, చ = ఈరెండు. (ప్రష్టావస్తీ = వాగుగ సకరాషవ్యాదిపదార్థములను శోషింపజేయునది; చ = మఱియు. అనుష్టావంతి = తదనంతరజ్ఞానహేతువగు ప్రకాశము, చ = ఈరెండు, ఁబిష్టసౌ = త్రియాచారకములగు నారాశస్త రిరణములైయున్నవో, ఎదుల, హేతిః = సాధారణపరిణామములను, ప్రహేతిః = ఉత్తమపరిణామములను, వ్యాఘ్రాః = సింహములను, సర్పాః = సర్పములను ప్రాణులగు దుఃఖముకలిగించు నే జీవములన్నవో, తేభ్యః సమః అస్తు = వానియన్నిటికి వజ్రప్రహారము లగుగాక! ఎవరు పీనిమిది రక్షించెదరో. తే = వారు, సః అవంతు = మాకు రక్షకులగుచుటగాక! తే సః మృడయంతు = వారు మమ్ము నుఖింపజేయుదురుగాక! చుటియు, తే = అద్ది మేము, యమ్ ద్విష్టః = ఎవనిని ద్వేషించెదమో, చ = మఱియు, యః సః ద్వేష్టి = ఎవడు మమ్ము ద్వేషించునో. ఎవనిని మేము. ఏషామ్ జమ్మే = ఈసింహాదుల ముఖముండు. చప్రస = ఇచ్చెదమో, తమ్ = వానిని ఆరక్షకులకూడ సింహాదుల ముఖములందు ఉద్రోయవలయును. ॥౧౭॥

భావార్థము :- వాచర యప్రోపమాలంకార ముండున్నది. ఁప్రసపుయొక్క అవశిష్టవ్యాచాసమిది. ఇందు మానవులు యుక్తాహారవిహారై చరింపవలయును. ॥౧౭॥ (౭౩౬)

౭౩౭ అయమ్ క్తరా దిత్యస్య పంచస్థే ఋషిః, శంభుట రేవతా, ముగిల పుతి శృంభి, షష్ఠః స్వరిః. షునస్తాస్యశమేన విషయ మాహ. పులల విషయ మయ్యదియే.

అయమ్ క్తరాత్సంయుద్ధస్య స్తస్య తాత్కాలికాన్వయేన సేనాసీగ్రామవ్యాచా. పశ్యాచి చ ఘృతాచి వాప్రసస్తావాహో హేతి ర్యాఘ్రాః సర్పాశ్చ ద్వేష్ట్యా సమా అస్తు తే

నోఁవస్తు తే నో మృతయస్తు తే యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్విష్టో చ యోజ్యే చ ద్భ్యః
అయమ్, ఉత్తరాత్, సంయద్యనురి ప్రియం + పః, చ, రార్త్యః, చ,
అరిష్టనేమిరిత్యరిష్ట + నేమిః, చ, సేనానీ గ్రామవ్యా, సేనానీ గ్రామవ్యాతి సేనానీ
గ్రామవ్యా, విశ్వాచీ, చ, ఘృతాచీ, చ, అస్పరసా, చ, హేతిః, వాతః,
ప్రహేతిరితి ప్ర + హేతిః, తేభ్యః, నమః, అస్తు, తే, నః, అవస్తు, తే, నః, మృత
యస్తు, తే, యమ్, ద్విష్ట్యః, యః, చ, నః, ద్విష్ట్య, చ, ఏషామి, ఇష్ట్య, ద్దభ్యః.

పదార్థః :- (అయమ్) (ఉత్తరాత్) (సంయద్యనుః) యజ్ఞస్య సంగతకరణః (తస్య) (రార్త్యః)
తీక్షణేషాః పౌరపక ఆశ్వినః (చ) (అరిష్టనేమిః) అరిష్టాని దుఃచాని చూరే నయతి స కార్తికః (చ) సేనా
నీ గ్రామవ్యా) ఏతద్దర్శయ ర్తమానా (విశ్వాచీ) యా విశ్వం సర్వం జగదృజ్యతి వ్యాప్నోతి సా (చ)
(ఘృతాచీ) ఘృతమాజ్యముదకం వాఞ్మతి ప్రాప్నోతి సా దీప్తిః (చ) (అస్పరసా) అస్స ప్రాణేషు
సరస్వ్యే గతి (ఆపః) (హేతిః) వృద్ధిః (వాతః) ప్రియః పవనః (ప్రహేతిః) ప్రకర్షణ వర్ధకః (తేభ్యః)
(నమః) (అస్తు) (తే) నః (అవస్తు) (తే) (నః) (మృతయస్తు) (తే) (యమ్) (ద్విష్ట్యః) (యః) (చ) (నః)
(ద్విష్ట్య) (తమ్) (ఏషామ్) (ఇష్ట్య) (ద్దభ్యః) || ౧౮ || అన్వయః :- హే మనుష్యా! యథాఽయ
ముత్తరాత్సంయద్యనురివ శరదృతురస్తి తస్య సేనానీ గ్రామవ్యావివ తార్త్యచ్ఛారిష్టనేమిశ్చ విశ్వాచీ
చ ఘృతాచీ చాస్పరసా స్తః యత్రాఽఽలపో హేతి రివ వర్తితా వాతః ప్రహేతిరివానస్తప్రదో భవతి
తం యే యుక్త్యా సేవ నై తేభ్యో నమోఽస్తు. తే నోఽవస్తు తే నో మృతయస్తు తే పయం యం
ద్విష్ట్యో యశ్చ నో ద్విష్ట్య తమేషామబ్ధాతానాం ఇష్ట్య చద్భ్యస్తథా యూయం వర్తధ్వమ్. || ౧౮ ||
భావార్థః :- అత్ర వాచకం లుప్తోపమాలంకారః. ఇదం శరదృతుః శిష్టం వ్యాఖ్యానమ్. అస్మిన్మనసి
మనుష్యై ర్యుక్త్యా ప్రవర్తితవ్యమ్. || ౧౮ ||

పదార్థము :- మావపులారా! ఎటుల, అయమ్ = ఇది. ఉత్తరాత్ = ఉత్తరదిశనుండి, సంయ
ద్యనుః = యజ్ఞమును సంగతమొనర్చువానివలె శరదృతువున్నదో, తస్య = దానికి. సేనానీ గ్రామ
వ్యా = సేనాపతి గ్రామపతులవలె, తార్త్యః = తీక్షణేషును లభింపజేయు ఆశ్వయుజమానము, చ
= మఱియు. అరిష్టనేమిః = దుఃఖములను చూరమొనర్చు కార్తికమాసము, చ = ఈరెండు, విశ్వా
చీ = సకల జగత్తునందు వ్యాపకము, చ = మఱియు, ఘృతా చ = ఘృతములేక జలములను లభిం
పజేయు దీప్తి, చ = ఈరెండు, అస్పరసా = ప్రాణములకు గతులై యున్నవో, ఎక్కడ, ఆపః =
జలములు. హేతిః = వృద్ధివలె వర్తింపజేయునో, మఱియు, వాతః = ప్రియపవనము, ప్రహేతిః =
చక్కగ పృద్ధిపఱచు వానివలె అనందదాయకమగునో, అట్టివాయువును ఎవరు యుక్తివార్తకముగ
సేవించురో, తేభ్యః నమః అస్తు = వారికి నమస్కారము. తే నః అవస్తు = వారు మమ్ము రక్షించె
దరుగాక! తే నః మృతయంతు = వారు మమ్ము సుఖింపజేయుదురుగాక! తే = అట్టి మేము, యం
ద్విష్ట్యః = ఎవనిని ద్వేషించెదమో, చ = మఱియు, యః నః ద్విష్ట్య = ఎవడు మమ్ము ద్వేషించునో
తమ్ = అతనిని. ఏషామ్ = ఈ జలవాయువులయొక్క, జంభే = దుఃఖదాయకమగు ముఖమునందు,
ద్దభ్యః = పెద్దెదము. అటులనే మీరును వర్తించుడు. || ౧౮ ||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక అప్రోవమాలంకార మున్నది. ఇది శరదృతువు యొక్క అవశిష్టవ్యాభ్యాసము. ఇందును మానవుయ యు క్రితో వార్యములందు ప్రవృత్తులుగావలెను.

౭౭౮ అయమసరిత్యస్య పుష్యే ఋషిః, హేమస్తప్త రేవతా, నివృత్తశ్చి శ్చస్త్రః, నివాహః స్వంః, పునస్తాదృశమేవ విషయ మాహ. మఅల నటువంటి విషయము చెప్పబడినది.

అయమస్తప్తర్వాగ్మస్తుప్తస్య సేనః పుష్యే సేనానీగ్రామద్యౌః ఉర్వశీ చ పూర్వ విత్తీర్వాస్త్రసావనస్పూర్ణన్ హేతి ర్విద్యుప్రహేతి నేభ్యో నమా అస్తు తే నోఽవస్తు తే నో మృతయస్తు తే యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్మే దధ్యః ॥

అయమ్, ఉపరి, అర్వాగ్మస్త్రుర్వర్వాక్ + వసుః, తస్య, సేనః పుష్యే సేనానీగ్రామద్యౌః, ఉర్వశీ చ, పూర్వచిత్తీర్వాస్త్ర పూర్వ + చిత్తీ, చ, అప్సరసౌ, అవస్పూర్ణనిత్యవ + స్పూర్ణన్, హేతిః, విద్యుది + వి + ద్యుత్, ప్రహేతి చిత్తీ ప్ర + హేతిః, తేభ్యః, నమః, అస్తు, తే, నః, అవస్తు, తే, నః, మృతయస్తు, తే, యమ్, ద్విష్టః, యః చ, నః, ద్వేష్టి, తమ్, ఏషామ్, జమ్మే, దధ్యః. [19]

పదార్థః :- (అయమ్) (ఉపరి) వర్తమానః (అర్వాగ్మస్త్రుః) అర్వాగ్మస్త్రుః పశ్చాద్వస్తు ధనం యస్మాత్ప హేమస్త్రస్య (తస్య) (సేనః) యః సేనయా జయతి సః. అత్ర శ్వాపోః సంజ్ఞాభవసో ర్పహలపిత్తి హ్రస్వత్వం చ (సుషేణ) శోభనా సేనా యస్య సః (చ) (సేనానీగ్రామద్యౌః) ఏతద్వ ద్వర్తమానా మార్గశీర్షపౌషౌ మాసా (ఉర్వశీ) ఉరు బహు అభ్యాతి యయా సా దీప్తిః (చ) (పూర్వ చిత్తీ) పూర్వా ప్రథమా చిత్తీ సంజ్ఞానం యస్యాః సా (చ) (అప్సరసౌ) (అవస్పూర్ణన్) అర్వా చీనం ఘోషం కుర్వన్ (హేతిః) వజ్రిఘోషః (విద్యుత్) (ప్రహేతి) ప్రకృష్టో వజ్రి ఇవ (తేభ్యః) (నమః) (అస్తు) (తే) (నః) (అవస్తు) (తే) (నః) (మృతయస్తు) (తే) (యమ్) (ద్విష్టః) (యః) (చ) (నః) (ద్వేష్టి) (తమ్) (ఏషామ్) (జమ్మే) (దధ్యః) ॥౧౯॥ అన్వయః :- హేమనుష్యాః యథాఽయముపరి వర్తమానోఽర్వాగ్మస్త్రుర్ హేమస్త్రుర్ ప్రి. తస్య సేనః పుష్యే సేనానీ గ్రామద్యౌః వివ మార్గశీర్షపౌషౌ మాసా పుర్వశీ చ పూర్వచిత్తీర్వాస్త్రసా వనస్పూర్ణన్ హేతి ర్విద్యుప్రహేతి శ్వాస్త్రే తేభ్యో నమాఽన్నమస్తు తే నోఽవస్తు తే నో మృతయస్తు తే వయం యం ద్విష్టో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్మే దధ్యస్తం యూయమపి తథా విదధత ॥౧౯॥ పాదార్థః :- అర్చి వాచక అప్రోవమాలంకారః. ఇయ మపి హేమస్త్రోః శిష్టా వ్యాభ్యా. ఇమమృతుం మనుష్యా యుక్త్యా సేవిత్వా బలిష్ఠా భవన్తు. ॥౧౯॥

పదార్థము :- మానవులారా! అయమ్ = ఈ హేమస్త్రపు. ఉపరి = పైనంది. అర్వాగ్మస్త్రః = ముందు వృష్టి తర్వాత ధనమునకు హేతువై యున్నది. తస్య = దానికి, సేనః = సేనచే జయించువాడు, చ = మరియు, సుషేణః = సుందర సేనపతి, చ సేనానీగ్రామద్యౌః = సేనాపతి గ్రామాధ్యక్షుల నిరువురవలె మార్గర పుష్కమానము అన్నవి, ఉర్వశీ = అధికముగ తినుటకు హేతు

వగు ఆంతర్యదీప్తి, చ = మణియు, పూర్వచిత్తి = ఆదిజ్ఞానమునకు సోతువు, చ = రు రెండు, అస్పరసా = ప్రాణములందుండునవి, అవస్పృర్జన్ = భయంకర మోషయగుచు, హేలి = వజ్రము వలె, విద్యుత్ = పిడుగును ప్రయోగించునవి, మరియు, ప్రహేలి = ఉత్తమ వజ్రమువలె రక్షకములు నైన ప్రాణు లున్నవి. తేభ్యః నమః అస్తు = వానికి అన్నాది విదారములు లభించుగాత : తే నః అవంతు = అవి మమ్ము రక్షించుగాత : తే నః శ్చుడయంచ = అవి మమ్ము సుఖించజేయును. తే = అట్టి మేము, యం ద్విష్యః = ఎవనిని ద్వేషించెదమో, చ = మరియు, యః నః ద్వేషణీ = ఎవడు మమ్ము ద్వేషించునో, తమ్ = అతనిని మేము, ఏషామ్ = ఈ హింసరప్రాణులయొక్క, ఇంథే = ముఖమందు, దధ్మః = అర్పించెదము. అటులనే మీరును అతని నుంచుడు. ॥౧౯॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుబోపమాలంకార మున్నది. ఇదియు హేమంతర్తువు యొక్క అవశిష్టవ్యాఖ్యానము. మానవు రీ ఋతువును యుక్తితో నేదించి బలవంతులు కావలెను.

౨౩౯ అగ్ని రూత్యస్య పుష్పే ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిష్పథాయతీర్ ఛన్దః, షడ్వః స్పర్శః.

కథం నై ర్పలం వర్ధనీయం దిత్వాః మానవు లెటుల బలమును పెంపొందజేయవలెను?

అగ్ని మూర్ధా దివః కకుత్స్థతిః పృథివ్యా అయమ్ । అపాన్రేతాన్సి జిన్వతి ॥

అగ్నిః, మూర్ధా, దివః, కకుత్స్థః పృథివ్యా, అయమ్, అపామ్, రేతాన్సి, జిన్వతి.

[20]

పదార్థః :- (అగ్నిః) ప్రసిద్ధః పావకః (మూర్ధా) శిర ఇవ సూర్యరూపేణ వర్తమానః (దివః) ప్రకాశస్య (కకుత్స్థతిః) దిశాం పాలకః (పృథివ్యాః) భూమేశ్వ (అయమ్) (అపామ్) ప్రాణానామ్ (రేతాన్సి) వీర్యాణి (జిన్వతి) ప్రీణాతి. ॥౨౦॥ అన్వయః :- యథా హేమ స్తర్తా వయమగ్ని దివః పృథివ్యాశ్చ మధ్యే మూర్ధా కకుత్స్థతిః సన్నపాం రేతాన్సి జిన్వతి తదైవ మనుష్యై ర్భవతిష్తై ర్భవితవ్యమ్. ॥౨౦॥ భావార్థః :- అత్య వాచక లుబోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్యుక్త్యా తారరాగ్నిం వర్ధయత్వా సంయమేనాహారవిహారౌ కృత్వా నదా బలం వర్ధనీయమ్. ॥౨౦॥

పదార్థము :- ఎటుల హేమంతర్తువునందు, అయమ్ అగ్నిః = ఈ యగ్ని, దివః = ప్రకాశమునకు, పృథివ్యాః = భూమికి మధ్య. మూర్ధా = శిరస్సువలె సూర్యరూపమున నున్నదో, కకుత్స్థతిః = దిశల రక్షకమై, అపామ్ = ప్రాణముల, రేతాన్సి = సరాక్రమములను, జిన్వతి = పూర్ణముగ తృప్తిపఱచుచున్నదో అటులనే మనుష్యులును బలవంతులు గావలయును. ॥౨౦॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుబోపమాలంకారమున్నది. మానవులు యుక్తిచే తారరాగ్నిని పెంపొందజేసుకొని సంయమముతో నాహార విహారముల నొనర్చి నిత్యము బలము నభివృద్ధి పఱచుకొనవలయును. ॥౨౦॥ (౨౩౯)

౨౪౦ అయ మగ్ని రిత్త్యస్య పుష్పే ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిష్పథాయతీర్ ఛన్దః, షడ్వః స్పర్శః.

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యా ద్ధిత్వాహ. మానవు లేమి చేయవలెను ?

అయమగ్నిః సహస్రిణో వాజస్య శతినస్పతిః । మూర్ధా కపీ రయ్యాణామ్ ॥

అయమ్, అగ్నిః, సహస్రిణః, వాజస్య, శతినః, పతిః, మూర్ధా, కపిః, రయ్యాణామ్.

పదార్థః :- (అయమ్) (అగ్నిః) హేమంతే వర్తమానః (సహస్రిణః) ప్రశస్తాసంఖ్యపదార్థ యుక్తస్య (వాజస్య) అస్మస్య (శతినః) ప్రశస్తైర్బుద్ధైః సహ శతభా వర్తమానస్య (సరిః) పాలకః (మూర్ధా) ఉత్తమాంగవద్భిర్వర్తమానః (రవిః) త్రాస్థిరస్య (సూర్యామ్) వనానామ్. అన్వయః :- హే మనుష్యః యథాఽయమగ్నిః సహస్రిణః శతినో వాజస్య సూర్యాం చ సతి యూర్ధ్వా కివి రస్తి రథై యూయం భవత. ||౨౧|| వావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా విద్యాయుక్తిభ్యాం సేవితోఽగ్నిః పుష్కరే చనచాన్యే ప్రయచ్ఛతి రచ్చైవ సేవితః పురుషార్థో మనుష్యాన్ శ్రీమతః సంపాదయతి. ||౨౧||

పదార్థము :- మానవులారా : ఎటుల, అయమ్ అగ్నిః = హేమంతంబులుగలవారును ఈ యగ్ని, సహస్రిణః = ప్రశస్తమైన యసంఖ్యపదార్థములతో గలసిన, శతినః = ప్రశంసితగుణములు గలిగి యనేకప్రకారములుగ నున్న, వాజస్య = అస్మమునకును, సూర్యామ్ = దీపములకును, సతిః = రక్షకమై, మూర్ధా = ఉత్తమాంగములచే. కివిః = ఎవ్వరైయున్నది. అటులనే మిరును గండు.

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది ఎటుల విద్యుచ్ఛేతను యుక్తిచ్ఛేతను సేవించబడిన యగ్ని బహున్న భవములను ప్రాప్తించియున్నదో అటులనే సేవించ బడిన పురుషార్థము మానవులను బళ్ళవ్యంబులుగ నొనర్చుచున్నది. || ౨౧ || (౨౦)

౨౧ త్వామగ్నౌ ఇత్యన్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా. నిష్పదానయత్రీ ఛందః, ఋక్షః స్వరూపః.

పునః స కీదృశః స్వా దిత్యాహ. అత దెటువంటివాడు ?

త్వామగ్నౌ పుష్కరాదధ్యత్రాస్థి నిరమంతత । మూర్ధ్నో విశ్వస్య వాఘరః ||౨౨||

త్వామ్ అగ్నౌ, పుష్కరాత్, అది, అథర్వా, నిః, అమంతత, మూర్ధ్నః, విశ్వస్య, వాఘరః. [22]

పదార్థః :- (త్వామ్) (అగ్నౌ) విద్వాన్ (పుష్కరాత్) అస్తరికత్. పుష్కరమంతత్య సరిక్ష నామ ... నిఘం. ౨.౩ (అధి) (అథర్వా) అహింసరః (నిః) నితరామ్ (అమంతత) మథిత్వా గృహ్ణీయాత్ (మూర్ధ్నః) శిరోవద్భిర్వర్తమానస్య (విశ్వస్య) సమగ్రస్య జగతో మధ్యే (వాఘరః) సుశీతాధి ర్వాగ్ని రవిద్యా హస్యతే తేన న మేధావీ. వాఘత ఇతి మేధావి నా ... నిఘం. ౩.౨. అన్వయః :- హే అగ్ని! యథాఽధర్వా వాఘతో విద్వాన్ పుష్కరాదధిమూర్ధ్నో విశ్వస్య చ మధ్యేఽగ్నిం విద్యుతం నిరమంతత తతైవ త్వాం బోధయామి. ||౨౨|| భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్విద్వదనుకరణేనాకాశాత్ పృథివ్యాశ్చ విద్యుతం సంగృహ్యశ్చర్యాణి కర్తాణి సాధసియాని.

పదార్థము :- అగ్నౌ = విద్వాంసుడా ! ఎటుల, అథర్వా = [అహింసర] రక్షకుడు, వాఘరః = సుశీతవాణితో సవిద్యును నాశనమొనర్చు బుద్ధిమంతుడైన విద్వాంసుడు, పుష్కరాత్ అధి = అంతరిక్షమధ్యమును, మరియు, మూర్ధ్నః = శిరస్సువలెనున్న, విశ్వస్య = సకలజగత్తుమధ్య విద్యు దగ్నిని, నిరమంతత = నిరంతరము చుండుచున్న గ్రహించునో అటులనే, ర్వామ్ = నీకు నేను బోధించుచున్నాను. ||౨౨||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. మానవులు విద్వాంసుల ననుకరణ మొనర్చి పృథివినుండియు, ఆకాశమునుండియు విద్యుత్తును గ్రహించి ఆశ్చర్యకర కార్యములను సాధించవలయును. ||౨౨|| (౨౧)

౪౪౨ సుఖ ఇత్యన్యః పంచమేషీ ఖాషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చదాస్థితృష్టవః భస్మః, దైవతః స్వరః.

పునః స కీర్త్యకః స్యాదిత్యాహ. ముల అతః దేవమందును ?

ఘవో యజ్ఞస్య రజశ్చ నేతా యత్ర నియుద్భిః సచసే ప్రవాభిః ।

దివి మూర్ధానం దధిషే స్వర్షాం జిహ్వాయగ్నే చక్రపే హవ్యవాహమ్ ॥౨౩॥

ఘవః, యజ్ఞస్య, రజసః, చ, నేతా, యత్ర, నియుద్భిరితి నియుద్భిః, సచసే, ప్రవాభిః, దివి, మూర్ధానమ్, దధిషే, స్వర్షామితి స్వర్ష+సామ్, జిహ్వాయ, అగ్నే, చక్రపే, హవ్యవాహమ్.

[23]

వివర్థ :- (ఘవః)భవతీతి తస్య (యజ్ఞస్య)సంగతస్య కార్యసాధకస్య వ్యవహారస్య (రజసః) లోకసమూహస్య (చ) (నేతా) పయనకర్తా (యత్ర) అత్ర ఋచి తు ను . ఇతి ద్విష్టిః. (నియు ద్భిః) మిత్రకామిత్రకాభిః క్రియాభిః (సచసే) యునక్షి (శివాభిః) మంగలకారిణీభిః (దివి) ద్వోత నాత్మరే స్వస్వరూపే (మూర్ధానమ్) మూర్తే వ ర్తమానం సూర్యమ్ (దధిషే) ధరిసి (స్వర్షామ్) స్వ సుఖం సనోతి దధాతి యయా తామ్ (జిహ్వాయ)వాచమ్, జిహ్వేతి వాక్ నా . . . నిమం. ౧.౧౧. (అగ్నే) విద్యన్ (చక్రపే) కిరీతి (హవ్యవాహమ్)యో హవ్యాన్ దాతు మాదాతుం చ యోగ్యాన్ రసాన్ వహతి తమ్ ॥౨౪॥ అన్వయః :- హే అగ్నే ! యదామయగ్ని ర్నియుద్భిః శివాభిః సహ వర్తమానః ఘవో యజ్ఞస్య రజశ్చ నేతా సన్ సచసే. యత్ర దివి మూర్ధానం దధాతి హవ్యవాహం స్వర్షాం జిహ్వాయ చక్రపే తథా తత్ర త్వం దివి సచసే విద్యాం దధిషే. ॥౨౫॥ భావార్థః :- అత్ర వాచర ఐహోపమాలంకారః. యదాగ్నిరీశ్వరేణ నియుక్తః సన్ సర్వస్య జగతః సుఖరే వ ర్తతే తతై వ విద్యాగ్రాహకా అధ్యాపకాః సర్వేషాం జనానాం సుఖరారిణః స న్రితి జ్ఞేయమ్.

వివర్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుఁడు : అటుల నీ ప్రత్యక్షగ్ని. నియుద్భిః = సంయోగవియోగ మొనర్చు క్రియలచే, శివాభిః = మంగళకరములగు దీప్తులచే కూడినదై, ఘవః యజ్ఞస్య = ప్రకటిత మైన కార్యములయొక్క సాధకమును సంగతవ్యవహారమును, రజసః = లోకసమూహములను, నేతా = ఆకర్షించుచు సంబంధమును కలిగించుచున్నదో మణియు, యత్ర దివి = ప్రకాశమైన యే స్వస్వ రూపమునందు, మూర్ధానమ్ = ఆ త్తమాంగమువలెనున్న సూర్యుని ధారణ మొనర్చుచున్నదో, అటు లనే, హవ్యవాహమ్ = గ్రహించదగిన ఇవ్వదగిన రసములను లభింపజేయునది, స్వర్షామ్ = సుఖ దాయకము నగు, జిహ్వాయ = వాణిని, చక్రపే = ప్రవృత్త మొనర్చుచున్నది. అటులనే నీవు కుభ గుజములతో, సచసే = యుక్తవగుచు, సకలవిద్యలను, దధిషే = ధారణ మొనర్చుచున్నావు.

భావార్థము :- ఈమంత్రమునందు వాచక ఐహోపమాలంకార మున్నది. ఈశ్వరుడు నియుక్త మొనర్చిన యగ్ని సరిజగత్తుకు సుఖకర మెటుల నగుచున్నదో, అటులనే విద్యాగ్రాహకులైన అధ్యాపకులు సకలమానవులకు సుఖకరులగుచున్నారని గ్రహించవలయును. ॥౨౬॥ (౭౪౨)

౪౪౩ అదోధీత్యన్యః పంచమేషీ ఖాషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచ్చత్ త్రిష్టవః భంజః, దైవతః స్వరః.

పునః స కీర్త్యకో భవే దిత్యాహ. ముల సతః దేవ్తవాదు ?

అభోధ్యగ్నిః సమిధా జనానాం ప్రతిధేను మివాయతీ ముషాసమ్ ।

యహ్యో ఇవ ప్ర వయా ముజ్జిహానాః ప్ర భానహః సిప్రతే నాకమచ్చ ॥౨౪॥
అబోధి, అగ్నిః, సమిధేతి నమ + ఇధా, జనానామ్, ప్ర, ధేనుమివేతి ధేనుమ్ +
ఇవ, ఆయతీ మిత్యా + యతీమ్, ఉషాసమ్, ఉషసమిత్తుషసమ్, యహ్యో ఇవేతి
యహ్యో + ఇవ ప్ర, వయామ్, ఉజ్జిహానా ఇత్త్యుత్ + జిహానాః, ప్ర, భానహః,
సిప్రతే, నాకమ్, అచ్చ. [24]

పదార్థః :- (అబోధి) ప్రబుద్ధతే (అగ్నిః) (సమిధా) ప్రదీపనసాధనైః (జనానామ్) మను
ష్యాణామ్ (ప్రతి) (ధేనుమివ) యథా దుగ్ధదాం గాం తదా (ఆయతీమ్) ప్రాప్నువతీమ్ (ఉషాసమ్)
ఉషసం ప్రభాతమ్. అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః (యహ్యోఇవ) మహంతో ధార్మికా జనా ఇవ (ప్ర)
(వయామ్) వ్యాపికాం సుఖనీతిమ్ (ఉజ్జిహానాః) ఉత్కృష్టతయా ప్రాప్నువంతః (ప్ర) (భానహః)
కిరణః (సిప్రతే) ప్రాపయన్తి. అత్ర సృతతో ర్లబి శపః శ్చ ర్వ్యత్యయేనాత్మనేపద మన్తతో జ్యోర్తశ్చ
(నాకమ్) అవిద్యమానదుఃఖమాకాశమ్ (అచ్చ) నమ్యత్. ॥౨౪॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథా
సమిధాయ మగ్ని రబోధ్యాయతీ ముషాసం ప్రతి జనానాం ధేను మివ స్తి యస్య యహ్యో ఇవ ప్ర
వయా ముజ్జిహానాః ప్రభానవో నాకమచ్చ సిప్రతే తం సుధాయ యాయం సంప్రయుంగ్మమ్. ॥౨౪॥
భాష్యార్థః :- అత్రోపమావాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా దుగ్ధదాత్రీ ధేనుర్గాః సంసేవితా సతీ
దుగ్ధాదిభిః ప్రాణినః సుఖయతి. ౧. ౨౭౭౨ వైవిధ్యాంసో విద్యాదానే నావిద్యాం నివాన్య మనుష్యాసున్న
యన్తి తత్తైవాయ మగ్ని ర్వ్యర్తర ఇతి వేద్యమ్ ॥౨౪॥

పదార్థము :- మానవులారా : ఎటుల, సమిధా = ప్రజ్వలితమొనర్చు సాధనములచే, అగ్నిః =
ఈ యగ్ని, అబోధి = ప్రకాశితమగు చున్నదో, ఆయతీమ్ = లభించిన, ఉషాసమ్ = ప్రభాతసమ
యమునను, ప్రతి = సమీపమున, జనానామ్ = మనుష్యుల, ధేనుమివ = పాడియావునలె సున్నదో,
ఏ యగ్నియొక్క, యహ్యో ఇవ = మహా ధార్మికులవలె, ప్ర వయామ్ = ఉత్కృష్టమైన = వ్యాపక
సుఖముయొక్క నీతిని, ఉజ్జిహానాః = చక్కగ పొందుచున్న, ప్రభానహః = ఉత్తమ కిరణములు,
నాకమ్ = సుఖమును, అచ్చ = బాగుగ, సిప్రతే = పొందుచున్నవో, దానిని మీరు సుఖమునకై
సంప్రయోగించుడు. ॥౨౪॥

భాష్యము :- ఈ మంత్రముం దుపమావాచక లుప్తోపమాలంకారము లున్నవి. ఎటుల చక్కగ
సేవించబడిన పాడియావు దుగ్ధదులచే ప్రాణులను సుఖపెట్టుచున్నదో మరియు నెటుల ఆప్త విద్యాం
సులు విద్యాదానముచే నవిద్యను తొలగించి మనుష్యుల మన్నతి పటచుచున్నారో యటులనే యీ
యగ్నియనని తెలుసుకొనవలయును. ॥౨౪॥ (౭౪౩)

౭౪౪ అహోచేమేత్యన్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ వేదా, ఏకృత్ త్రిపువ చన్యః, దైవతః స్వంః.

పునః కీదృశ ఇత్యాహ. మఱల నాత దెట్టివాడు ?

అహోబామ కవయే మేధ్యాయ వచో వందారు వృషభాయ వృష్ణే ।

గవిష్ఠిరో నమస్తా స్తోమమగ్నౌ దిభీవ రుక్మమురువ్యంచ మశ్రేతే ॥౨౫॥

అవోచామ, కవయే, మేధ్యాయ, వచః, వందరు, వృషభాయ, వృష్టే, గవిష్టిరః, గవస్థిర ఇతి గవి+థిరః, సమసా, స్తోమమ్, అగ్నా, దివి+వి+ఇవ, రుక్మమ్, ఉరువ్యంచమిరురు+వ్యంచమ్, అశ్రేయే. [25]

పదార్థము :- (అవోచామ) ఉచ్యామ (కవయే) మేధావినే (మేధ్యాయ) సర్వభుజలక్షణసంగతాయ పవిత్రాయ (వచః) వచనమ్ (వందరు) ప్రశంసనీయజ్ఞ (వృషభాయ) బలిష్ఠాయ (వృష్టే) వృష్టి కర్త్రే (గవిష్టిరః) గోమ కిరణేషు తివ్రతీతి (నమసా) అన్నాదినా (స్తోమమ్) స్తుత్యం కార్యమ్ (అగ్నా) పావతే (దివివ) యదా సూర్యప్రకాశే (రుక్మమ్) ఆదిత్యమ్ (ఉరువ్యచ్ఛామ) ఉరుమ బహుషు విశేషేణాంచతి తమ్ (అశ్రేయే) శ్రయేతే. అత్ర వికరణస్య యక్. లజ్ఞానయోగశ్చ ॥౨౫॥ అన్వయః :- సయం యదా గవిష్టిరో దివీవోరువ్యచ్ఛం రుక్మ మశ్రే త్రదా మేధ్యాయ వృషభాయ వృష్టే కవయే వందరు వచోఽగ్నౌ నమసా స్తోమం చావోచామ. ॥౨౫॥ భావార్థము :- అత్రోపమాలంకారః విద్యద్విః సుఖీలాయ శుద్ధధీయే విద్యార్థినే పరమప్రయత్నేన విద్యా దేయా యతోఽసౌ విద్యా మదీత్య సూర్యప్రకాశే ఘటపటాదీన్ పశ్యన్నివ సర్వాన్ యథావజ్ఞాతుం శక్నుయోత్. ॥౨౫॥

పదార్థము :- మేము, ఎటుల, గవిష్టిరః = కిరణములలోనుండు విద్యుత్, దివివ = సూర్యప్రకాశమువలె, ఉరువ్యంచమ్ = అనేకములందు విశేషించి గమనమునర్చుచున్న, రుక్మమ్ = సూర్యుని, అశ్రేయే = ఆశ్రయించుచున్నదో, అటులనే, మేధ్యాయ = సకల భుజలక్షణయుతుడు, పవిత్రుడు, వృషభాయ = బలిష్ఠుడు, వృష్టే = వర్షమునకు హేతువునగు, కవయే = బుద్ధిమంతునైన, వందారు వచః = ప్రశంసనీయులగు వచనములను, మఱియు, అగ్నౌ = జ్వాలాగ్నియందు, నమసా = అన్నాదులతో, స్తోమమ్ = ప్రళస్తకార్యములను, అవోచామ = చెప్పెదముగాక ! ॥౨౫॥

భావార్థము :- ఉపమాలంకార మిందున్నది. విద్వాంసులు సుఖీలుడు శుద్ధధీమంతుడు నగు విద్యార్థికి నతడు విద్యనభ్యసించి సూర్యప్రకాశమునందు ఘటపటాలులను చూచునటుల ననుస్తమును యథావతు తెలుసుకొనునదుర్గుడు కాగలుగునటుల పరమప్రయత్నముతో విద్యగణపవలెను. ॥౨౫॥ (౭౪౪)

౭౪౫ అయమిహే-ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నివృత్ తీర్థువ్ ఛన్దః, వైవరః స్వరః.

పునః స కీదృశ ఇత్యాహ. మఱుల నాత డెట్టివాడు ?

అయమిహ ప్రళమో ధాయి ధాతృభి ర్హోతా యజ్ఞిష్ఠో అధ్వరే ష్వీక్ష్యః ।

యమన్నవానో భృగవో విరురుచ ర్వనేషు చిత్రం విభ వం విశే విశే ॥౨౬॥

అయమ్, ఇహ, ప్రళమః, ధాయి, ధాతృభిరితి ధాతృ+భిః, హోతా, యజ్ఞిష్ఠః, అధ్వరేషు, ష్వీక్ష్యః, యమ్, అన్నవానః, భృగవః, విరురుచురితి వి+రురుచుః, వనేషు, చిత్రమ్, విభ వ్యమితి వి + భ వ్యమ్, విశేవిశ ఇతి విశే+విశే. [26]

పదార్థము :- (అయమ్) (ఇహ) (ప్రళమః) విస్తీర్ణోఽగ్నిః (ధాయి) ద్రియతే (ధాతృభిః) ధారతైః (హోతా) ఆధాతా(యజ్ఞిష్ఠః) అతిశయేన యజ్ఞా (అధ్వరేషు) అహింసనీయవ్యవహారేషు (ఈదృశ) అన్వేషితం యోగ్యః (యమ్) (అన్నవానః) రూపన న్తః. అన్నమితి రూప నా... నిఘం.

౩.౫. అత్ర ఛాన్దసో వర్ణలోప ఇతి మతో స్తలోపః (భృగవః) పరిపక్వవిజ్ఞానాః (విరురుచుః) విరోచన్తే ప్రకాశన్తే (వనేషు) రశ్మిషు (చిత్రమ్) అద్భుతమ్ (విభ్వమ్) వ్యాపకమ్ (విశేవిశే) ప్రజాయే ప్రజాయే. ||౨౬|| అన్వయః :- య ఇహాభ్యరేష్యద్యో యజిషో హోతా ప్రధమోఽయమగ్ని ర్ధాతృభిర్ధాయి. యం వనేషు చిత్రం విభ్వం విశోవిశేఽష్టవానో భృగవో విరురుచస్తం సర్వే మనుష్యా అజీకుర్యుః. ||౨౬|| భావార్థః :- విద్వాంసోఽగ్నివిద్వాం ధృత్వాఽన్యేభ్యః ప్రదద్యుః. ||౨౬||

పదార్థము :- ఇహ = ఈ జగత్తులో, అద్భుతేషు = రజయోగ్య వ్యవహారములందు, ఈద్యః = అన్వేషించదగినది, యజిషః = అతిశయముగ యజ్ఞసాధకము. హోతా = ఘృతాదుల గ్రహణ కర్త, ప్రథమః = సర్వత్ర విస్తృతమునగు, అయమ్ = ఏ యీ ప్రత్యజేగ్ని, ధాతృభిః = ధారణశీల పురుషులచే, ధాయి = ధారణ మొనర్చబడియున్నదో, వనేషు = కిరణములందు, చిత్రమ్ = ఆకృర్మ రూపము, విభ్వమ్ = వ్యాపకమునగు, యమ్ = ఏ యగ్నిని, విశే విశే = సకలప్రజలకై. అష్ట వానః = రూపవంతులు, భృగవః = పూర్ణజ్ఞానులు, విరురుచుః = విశేషించి ప్రణామింపజేయుచున్నారో ఆ యగ్నిని సకలమానవులు స్వీకరించవలయును. ||౨౬||

భావార్థము :- విద్వాంసులు అగ్నివిద్యనుతా మెరిగి ఇతరులకు నేర్పవలయును. ||౨౬ (౭౪౫)

౭౪౬ జనస్యేత్యన్య వరమేషీ ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నిశ్చుద్ధాః జగరీ ఛన్దః, నివాచః స్వరూపః.

పునః స త్విక ఇత్యాహ. మఱల నాత దెట్టివాడు ?

జనస్య గోపా అజనిష్టా జాగ్రవి రగ్నిః సుదక్షః సువితాయ నవ్యసే ।

ఘృతప్రతీకో బృహతా దివిస్సృతా ద్యుమ ద్విభాతి భరతేభ్యః కుచిః ||౨౭||

జనస్య, గోపాః, అజనిష్ట, జాగ్రవిః, అగ్నిః, సుదక్ష ఇతి సు+దక్షః, సువి తాయ, నవ్యసే, ఘృతప్రతీక ఇతి ఘృత+ప్రతికః, బృహతా, దివిస్సృతేతి దివి+ స్సృతా, ద్యుమదితి ద్యు+మత్, వి, భాతి, భరతేభ్యః, కుచిః. [27]

పదార్థః :- (జనస్య) జాతస్య (గోపాః) రక్షకః (అజనిష్ట) జాతః (జాగ్రవిః) జాగరూకః (అగ్నిః) విద్యుత్ (సుదక్షః) సుప్టుబలః (సువితాయ) ఉత్పాదనీయామైశ్వర్యాయ (నవ్యసే) అతి శయేన నవీనాయ. అత్ర ఛాన్దసో వర్ణలోపా వేతి ఈరోపః (ఘృతప్రతీకః) ప్రతీతికరం జలమాజ్యం వా యన్య సః (బృహతా) మహతా (దివిస్సృతా) దివి ప్రకాశే స్పృశతి యేన తేన (ద్యుమత్) ద్యోః ప్రకాశో స్వస్మిన్ తద్వత్ (వి) (భాతి) (భరతేభ్యః) ఆదిత్యేభ్యః. భరత ఆదిత్యః. నిఘ. ౮.౧౩. (కుచిః) పదిత్రః. ||౨౭|| అన్వయః :- హే మనుష్యా! యో జనస్య గోపా జాగ్రవిః సుదక్షో ఘృతప్రతీకః కుచి రగ్ని ర్మవ్యసే సువితాయాఽజనిష్ట బృహతా దివిస్సృతా భరతేభ్యో ద్యుమద్విభాతి తం యాయం విజానీత. ||౨౭|| భావార్థః :- మనుష్యై ర్యదేశ్వర్యప్రాప్తే రసాధారణం నిమిత్తం సృష్టిస్థానం సూర్యాకాం కారణం విద్యులేఖ ప్రదీప్తజ్ఞాయోపయోక్తవ్యమ్. ||౨౭||

పదార్థము :- మానవులారా! జనస్య = ఉత్పన్నమైన జగత్తుయొక్క, గోపాః = రక్షకము, జాగ్రవిః = జాగరణస్థులైనముగలది, సుదక్షః = మంచి బలమునకు హేతువు, ఘృతప్రతీకః = ఘృతముచే నభివృద్ధి గొందునది, కుచిః = పదిత్రమునగు, అగ్నిః = ఏ విద్యుత్తు, నవ్యసే = అత్యంత

సవీనము, సువితాయ = ఉత్పాదనీయము నగు నైశ్వర్యమునకై, అజవిష్ట = ప్రకటితమైయున్నదో మఱియు, బృహతా = పెద్ద, దివిస్పృశా = ప్రకాశములొని స్వర్గముచే, భరతేభ్యః = సూర్యుల నుండి, ద్యుమత్ = ప్రకాశయు క్తము నై, విభాతి = లోభితమగుచున్నదో దాని మీ రెఱుగుడు. ॥౨౭॥

భావార్థము :- మానవులు బత్వర్త్యప్రాప్తికి ముఖ్యకారణము. నృష్టిస్తసూర్యులందరికి నిమిత్తము నగు విద్యుద్రూప తేజస్సు ఏదియున్నదో దాని నెఱిగి యుపయోగించుకొనవలయును. ॥౨౭॥ (౭౪౬)

౭౪౭ త్వమగ్ను ఇత్యన్య వరమేషీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడాశ్చీ జగతీ ఛందః, ఏషాదః స్వరః.

పునః స కీదృశ ఇత్యాహ. మఱల నాత డెవ్వవాడు :

త్వామగ్నే అజీరస్తో గుహా హితమన్యవిన్దభ్యప్రయాణం వనేవనే ।

స జాయసే ముత్యమానః సహా మహత్త్వామాహుః సహసస్సుత్ర మజ్గీరః ॥౨౮॥

త్వామ్, అగ్నే, అజీరసః, గుహా, హితమ్ అను, అవిన్దన్, భిక్రియాణమ్, వనేవన ఇతి వనే+వనే, సః, జాయసే, ముత్యమానః, సహా, మహత్, త్వామ్, అహుః, సహసః, పుత్రమ్, అజీరః. [28]

పదార్థః :- (త్వామ్) (అగ్నే) విన్దన్ (అజీరసః) విద్వాంసః (గుహా)గుహయాం బుద్ధౌ. అత్ర సుసాం సులుగితి జేర్లుక్ (హితమ్) హితకారిణమ్ (అను) (అవిన్దన్) ప్రాప్నుయ్యః (భిక్రియాణమ్) శ్రియన్తమ్ (వనే వనే)రశ్మారశ్మా పదార్థే పదార్థే వా (సః) (జాయసే)(ముత్యమానః) సంఘముమాణః (సహా) బలమ్ (మహత్) (త్వామ్) తమ్ (అహుః) కథయన్తి (సహసః) బలవతో వాయోః (పుత్రమ్) ఉత్పన్నమ్ (అజీరః) ప్రాణవత్ ప్రియః ॥౨౮॥ హేఅజీర్ ౨గ్నే త్వం స ముత్యమానే ౨గ్నిరప విద్యయా జాయసే యథా మహత్సహా యుక్తం సహసస్సుత్రం వనే వనే శ్రియాణం గుహా హితం త్వామాహు రజీరసో ౨న్యవిన్దన్త్ర త్వా మహం బోధయామి ॥౨౮॥ భావార్థః :- ద్వివిధో ౨గ్నిర్జానసో బాహ్యత్వాస్థితయోరాభ్యన్తర యుక్తాభ్యా మాహరవిహారాభ్యాం దాహ్యాం మన్దనాదిభ్యః సర్వే విద్వాంసః సేవన్తామ్, తథోత్తరే భజన్తు. ॥౨౮॥

పదార్థము :- అజీరః = ప్రాణవత్ప్రియుడా! అగ్నే = విద్వాంసుడా! ఏఱుల, సః ముత్యమానః = అది మధించబడి ప్రకాశితమగుచున్నదో అఱులనే నీవు విద్యచే, జాయసే = ప్రకటితుడవగు చున్నావు. ఏఱుల, మహత్ సహా = గొప్ప బలయు క్తము, సహసః = బలంతము నగు వాయువు నకు, పుత్రమ్ = కొడుకునంటిది, వనే వనే = ప్రతి కిరణమునందు, ప్రతిపదార్థమునందు, భిక్రియాణమ్ = ఆశ్రితము, గుహా = బుద్ధియందు, హితమ్ = స్థితము - హితకరమునై నవని, త్వామ్ = ఆ యగ్నిని, అహుః = చెప్పుచున్నారో, అంగిరసః = విద్వాంసులు, అన్యవిందన్ = పొందుచున్నారో అఱులనే నేను దాని జ్ఞానమును, త్వామ్ = నీకు కలుగజేయుచున్నాను. ॥౨౮॥

భావార్థము :- అగ్ని రెండువిధములుగ నుండును. ఒకటి మానసము. రెండవది బాహ్యము. అందు ఆవ్యంతరమును యుక్తాహరవిహారములచేతను, బాహ్యమును మంథనాదులద్వారాను విద్వాంసులు సేవించెదరు. అఱులనే యితరులును సేవించవలయును. ॥౨౮॥ (౭౪౭)

౭౪౮ సఖా ఇత్యన్య వరమేషీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాదినుష్టువ్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

మనుష్యాః కీదృశా భూత్వాగ్నిం విజాసీయు రిత్యాహ. మానవు లెటువంటివారితై అగ్నినివిజుగవలెను?

సఖాయః సం వః సమ్యజ్ఞమిషభిస్తోమం ఛాగ్నయే ।

వర్షిష్ఠాయ ఓతీనా మూర్ధో నప్తే సహస్వతే ॥

॥౨౯॥

సఖాయః, సం, వః, సమ్యజ్ఞమ్, ఇషమ్, స్తోమమ్, ఛ, అగ్నయే, వర్షిష్ఠాయ, ఓతీనామ్, డిర్జః, నప్తే, సహస్వతే. [29]

పదార్థః :- (సఖాయః) సహృదః (సమ్) (వః) యష్మాకమ్ (సమ్యజ్ఞమ్) యః సమీచీనమి ఞ్చతి తమ్ (ఇషమ్) అన్నమ్ (స్తోమమ్) స్తుతినమూహమ్ (ఛ) (అగ్నయే) సావకాయ (వర్షిష్ఠాయ) అతి వృద్ధాయ (ఓతీనామ్) మనుష్యాణామ్ (డిర్జః) బలస్య (నప్తే) పాత్ర ఇన్ ఒక్తమానాయ (సహస్వతే) బహుబలయుక్తాయ. ॥౨౯॥ అన్వయః :- హేమనుష్యాః యథా విద్వాంసః సభాయః సప్తః ఓతీనాం వో యష్మాకం మూర్ధో నప్తే సహస్వతే ఏర్షిష్ఠాయాగ్నయే సమ్యజ్ఞమిషం స్తోమం ఛ సమాహుక్తచ యాయమను తిషత ॥౩౦॥ భావార్థః :- అత్ర పూర్వమంత్రాదాహరిత్యనువక్తతే. శిల్పినః సుహృదో భూత్వా విద్యుద్ధుర్తానుచాలతయా ఏదార్థ విద్యా మను తిషేయుః. విమ్యుత కారణా ఖ్యాద్ బలాజ్ఞాయతే సా పుత్రవత్ యా సూర్యాద్యే సకాశాపృథ్వతే సా పాత్రవదస్తితి వేద్యమ్.

పదార్థము :- [మానవులారా : ఎటుల విద్వాంసులు, సభాయః = సభలై] ఓతీనాం వః = మన సఖిలులైన మీయొక్క, డిర్జః = బలమునకు, నప్తే = పాత్రనివలెనున్నది, సహస్వతే = బహుబలా నివృతము, వర్షిష్ఠాయ = చాలా పెద్దదియునగు ; అగ్నయే = అగ్నికై, సమ్యంవమ్ = సుందర సక్కారమునకు హేతువైన ఇషమ్ = అన్నమును, ఛ = మరియు. స్తోమమ్ = స్తుతులను, సమాహుః = చక్కగా చేయుచున్నారో అటులనే మీరును దాని ననుష్ఠించును. ॥౩౦॥

భాష్యః :- ఇచ్చట పూర్వమంత్రమునుండి (అహుః) అనునందును వృత్తియగు చున్నది. శిల్పు లందఱికి ఓక్తమై విద్వాంసులు చెప్పినటుల పదార్థవిద్యను అనుష్ఠించవలయును. కారణ రూపబలము నుండి కలిగిన విద్యుత్తు పుత్రునివంటి దనియు, సూర్యాదులనుండి సంభవించునది పాత్రని వంటిదనియు గ్రహించవలయును. ॥౩౦॥ (౭౪౮)

౭౪౯ సంసమిదిర్జస్య పుష్పేషీ డిర్జః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాచిన్మఘవః ఛందః, గాంధారిః స్వర్జః.

వైశ్యేన కీం కార్య ముత్కుపదశ్యతే. వైశ్యు డేమి చేయవలయును ?

సం సమ్యుద్యవసే వృషన్నగ్నే విశ్వాస్యర్కం ।

ఇడస్పదే సమిధ్యసే స స్తో వమూన్యా ఛిర ॥

॥౩౦॥

సమిధ్యసే సమ్ + సమ్, ఇత్, యవసే, వృషన్, అగ్నే, విశ్వాస్, అర్కః,

ఆ, ఇడః, వదే, సమ్, ఇధ్యసే, సః, నః, వసూని, ఆ, ఛిర.

[30]

పదార్థః :- (సంసమ్) సమ్యక్ (ఇత్) ఏవ (యవసే) మిశ్రయ. అత్ర వికరణాత్మనే ఏదవ్య త్యయః (వృషన్) బలవన్ (అగ్నే) ప్రకాశమాన (విశ్వాస్) అఖిలాని (అర్కః) వైశ్యః. అర్కః స్వామి వైశ్యయో రితి వైశ్యార్థే నిపాతితః (ఆ) (ఇడః) ప్రశంసనీయస్య. ఇడ ఇతి పద నా . . . నిఘం. ౫.౨.

అతేదాతో ర్వాహుఃకాదాదికః క్విప్. అదేర్హస్యశ్చ(పదే)ప్రాసజేయ(నమ్)(ఇధ్యసే)ప్రదీప్యసే
(సః)(నః)అన్యథ్యమ్(వసూని)(అ)(భర)ధర ॥౩౦॥ అన్యాయః :- హే వృషన్నగ్నేః అర్య
స్తవం సంసమాయవసే ఇదస్పదే సమిధ్యసే స త్వమ్ చిగ్నినా నో విశ్వాని వసూన్యాభర. ॥౩౦॥
భావార్థః :- రాజుజి సంరక్షితా వైశ్యా అగ్నియది విద్యాభ్యః స్వేభ్యో రాజపురుషేభ్య శ్చాఖిలాని ధనాని
సంభరేయః. ॥౩౦॥

పదార్థము :- వృషన్ = బలవంతుడా! అగ్నే = స్రుకాశమానుడా! అర్యః = వైశ్యుడవైన యే
నీవు, సంసమాయవసే = చాలా బాగుగా సంబంధ మొనర్చుచున్నావో ఇదః = ప్రశంసా యోగ్య
మగు, పదే = పొందదగిన అధికారమునందు, సమిధ్యసే = సుశోభితుడవగు చున్నావో, సః = ఆనీవు,
ఇత్ = నిశ్చయముగ అగ్నియోగముచే, నః = మాకు, విశ్వాని వసూని = సకలైశ్వర్యములను, అభర
= చక్కగ భారణమొనర్చుము. ॥౩౦॥

భావార్థము :- రాజులచే రక్షను పొందిన వైశ్యులు అగ్నియది విద్యులకొఱకు సంపూర్ణభక్ష్యర్య
మును కుదువజెట్టి యుంచవలయును. ॥౩౦॥ (౭౯)

౩౦౦ త్వమిథ్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా. విరాడనుష్ఠవ్ వస్యః, గాన్ధారిః స్వరః.
మనుష్యై రగ్నినా కిం సాధ్యమిత్యవ దిశ్యతే. మానవు లగ్నిచే నేమి సిద్ధింపజేయవలెను ?

త్వాం చిత్రశ్రవస్తమ హవస్తే విక్షు జస్తవః ।

శోచిష్కేశం । పురుప్రియాగ్నే హవ్యాయ వోధవే ॥ ౩౦౧॥

త్వామ్, చిత్రశ్రవస్తమేతి చిత్రశ్రవః + తమ, హవస్తే, విక్షు, జస్తవః, శోచిష్కేశమ్,
శోచిః కేశమితి శోచిః + కేశమ్, పురుప్రియేతి పురు + ప్రియ, అగ్నే, హవ్యాయ, వోధవే.

పదార్థః :- (త్వామ్) (చిత్ర శ్రవస్తమ) చిత్రాద్భిద్యుతాని శ్రవంస్యతిశయితా న్యన్నాని వా
యస్య(హవస్తే)స్వీకుర్వస్తు(విక్షు)ప్రజాసు(జస్తవః)జనాః(శోచిష్కేశమ్) శోచిషః కేశాః సూర్యస్య
రశ్మయ ఇవ తేజాంసి యస్య తమ్(పురుప్రియ)విహూన్ ప్రజాతి విహూనాం ప్రియో వా తత్సంబుద్ధౌ
(అగ్నే) విద్యన్ (హవ్యాయ) స్వీకర్తవ్య మన్నాది పదార్థమ్. అత్ర సువ్యవస్థయేన ద్వితీయైక వచ
నస్య చతుర్ధైకవచనమ్(వోధవే)వోధమ్. అత్ర తుమర్థే తవేన ప్రత్యయః ॥౩౦॥ అన్యాయః :-
హే పురుప్రియః! చిత్రశ్రవస్తమాగ్నే విక్షు హవ్యాయ వోధవే యం శోచిష్కేశం త్వాం జస్తవో హ
వస్తే తం వయ మపి హవమహే ॥౩౦॥ భావార్థః :- మనుష్యా యమగ్నిం జీవాః సేవస్తేతేన
భార వహనా దీని కార్యాజ్యపి సాధువస్తు. ॥౩౦॥

పదార్థము :- పురుప్రియ = అనేకమందిని పశనన్న మొనర్చువాడా! లేక అనేకులకు ప్రియుడై
నవాడా! చిత్రశ్రవస్తమ = ఆశ్చర్యరూపములైన యన్నాది పదార్థములు గలిగినవాడా! అగ్నే = తే
జస్వీ! విద్వాంసుడా! విక్షు = ప్రజలందు, హవ్యాయ = స్వీకరించదగిన యన్నాదు్యుత్తమ పదార్థము
లను, వోధవే = పొందుటకై, శోచిష్కేశమ్ = శుష్కింపజేయు సూర్యకిరణములఁ దేజసియైన,
త్వామ్ = ఏ నీన్ను, జంతవః = మానవులు, హవంతే = స్వీకరించుచున్నారో అతనిని మేమును స్వీక
రించెదము. ॥౩౦॥

భావార్థము :- జీవము లే యగ్నిని సేవించుచున్నవో మానవులా యగ్నిచే భరింపహనాదికాన్యములను గూడ సాధించవలయును

॥౩౧॥ (౭౫౦)

౭౫౧ ఏనా ఏ ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఏరాత్ బృహతీ ఛందః, మహ్యమః స్వరూపః.

పునః స కీదృశ ఇచ్ఛామా. మఱల నది యెట్టిది ?

ఏనా వో అగ్నిం నమస్తోర్జ్ఞో సపాత్ర మూహువే ।

ప్రియం చేతిష్ఠ మరతిభిః స్వధ్వం పశ్యన్తి దూతమమృతమ్ ॥౩౨॥

ఏనా, పశ, అగ్నిమ్, సమసా, డిర్భిః, నపాతమ్, ఆ, హువే, ప్రియమ్, చేతిష్ఠమ్, అరతిమ్, స్వధ్వం నమస్తోర్జ్ఞో సపాత్రమ్, పశ్యన్తి, దూతమ్, అమృతమ్.

పదార్థః :- (ఏనా) ఏనేన పూర్వోక్తేన. అత్రారాదేశః (పశ) యుష్మత్వమ్ (అగ్నిమ్) (సమసా) గ్రాహ్యేణాన్వేన (ఊర్భిః) ఏరాత్రమాన్ (సపాతమ్) అపరసేరితమ్ (ఆ) (హువే) అహ్వయే (ప్రియమ్) ప్రీతుగత్వాదరమ్ (చేతిష్ఠమ్) అతిశయేన చేరయిరాం, సృజ్ఞాపితమ్ (అరతిమ్) నాన్వి రత్యైరసృజ్యమస్మిం ప్రమ్ (స్వధ్వం) సుష్మధ్వరా అహింసనీయా వ్యవహారా యస్తా త్రమ్ (విశ్వస్య) సమగ్రస్య జగతః (దూతమ్) సర్వకాగ్నిభిగ న్తారం విద్యుతమ్ (అమృతమ్) కారణరూపే ఽ నిత్యమ్ ॥౩౨॥ అన్వయః :- 'హే మనుష్యాః : యథాఽహం వో యుష్మత్వ మేనా సమసా సపాత్రం (ప్రియం చేతిష్ఠం స్వధ్వం) మరతి మమృతం విశ్వస్య దూతమగ్నిమూర్త్యాహువే తిథా యూయం సహ్యం జహుతి ॥౩౨॥ భావార్థః :- 'హే మనుష్యాః : వయం యుష్మదర్థం యా అగ్నాన్మదివిద్యుః : రితియేమ తా యూయం స్వీకరుర.

పదార్థము :- మానవులారా : నేను, పశ = మరై, ఏనా సమసా = ఆ పూర్వోక్తగ్రహణ యోగ్యమగు సన్నముతో, సపాతమ్ = దృఢస్వభావముగలది, అమృతమ్ = ప్రియకారము, చేతిష్ఠమ్ = అత్యంత చైతన్యకరము, అరతిమ్ = చైతన్యరహితము, పశ్యన్తి = మంచి రక్షణీయ పశ్యవహారములతో కూడినది. అమృతమ్ = కారణరూపముతో నిత్యము, విశ్వస్య దూతమ్ = సంపూర్ణ జగత్తుకు దూతయు సగు, అగ్నిమ్ = విద్యుత్తును మఱియు. ఊర్భిః = ఏరాత్రిమములను, అహువే = అటుల స్వీకరించుచున్నానో, అటులనే మీరును నాకై గ్రహించుదు.

॥౩౨॥

భావార్థము :- మానవులారా : మేము మీకొకట నే యగ్నాన్ని విద్యులను పరకాశ మొసర్చెదమో వానిని మీరును స్వీకరించుదు.

॥౩౩॥ (౭౫౧)

౭౫౨ విశ్వస్య దూత మిత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఏశ్వద్ బృహతీ ఛందః, మహ్యమః స్వరూపః.

పునః సః కీదృశః స్వాదిత్యాహ. మఱల నది యెట్టిది ?

విశ్వస్య దూతమమృతం పశ్యన్తి దూతమమృతమ్ ।

స యోజతే అరుషా విశ్వభోజసా స మద్రవత్ప్రాప్యహుతః ॥ ౩౩॥

విశ్వస్య, దూతమ్, అమృతమ్, పశ్యన్తి, దూతమ్, అమృతమ్, స, యోజతే, అరుషా, విశ్వభోజసా స మద్రవత్ప్రాప్యహుతః.

వదార్థః :- (విశ్వస్య) సమగ్రస్య భూగోళ సమాహార్య (దూతమ్) అంతఃకలం విద్యుద్వాక్యమగ్నిమ్ (అమృతమ్) కారణ రూపేణా వినాని స్వరూపమ్ (విశ్వస్య) అఖిల దాతకారణ్య (దూతమ్) అంతఃకలం దాహకమ్ (అమృతమ్) ఉత్తరేంద్ర వ్యాపకం కారణమ్ అమృతం వ్యాపకం చా... నిఘం. ౧.౧౨. (సః) (యోజితే) యుజితే. అత్ర వ్యాపకమేవ (అచిదా) హరిహర మ్మా సమాహార్య (విశ్వభోజనా) విశ్వస్య పాలకేన (సః) (దుద్రవత్) పరీరాచా ప్రసరిత గచ్ఛతి. అన్తఃకలం చానీ అత్. మాత్ యోగమన్త రేణావ్యధభావః (స్వాహూతః) సుప్త సమన్తాదుల అవత్తః ... ||౩౩|| అన్తఃకలం :- హే చనుష్యాః! యథాఽహం విశ్వస్య దూతః ఉన్నానం పరస్మిన్ దూత మేవమగ్నిమ్ మహాహవే తథా విశ్వ భోజనాఽరుహ సర్వైః చదార్తైః సమాచరతే స యోజితే. యో స్వాహూతః ససే దుద్రవతీన్ యుష్యా భిర్యేద్యః. ||౩౩|| భావార్థః :- అత్ర వ్యాపకమన్తా హరిహర ఇతి చిదమమన్త రే విశ్వస్య దూత మమృతమగ్ని ద్వీరాదులన్త విద్యుద్వాక్యమగ్ని స్వాహూత స్వరూపమ్, స సర్వైః కారణ రూపేణ నిత్య ఇతి వేద్యమ్. ||౩౩||

వదార్థము :- మానవులారా! నే నెల్లవిశ్వస్య దూతమ్ = నీల భూగోళములను తలంపి చేయు సూర్యరూపము, అమృతమి = కాలం హరిహరై సవిహర స్వరూపము, విశ్వస్య దూతమ్ = సంపూర్ణ దూతములను తాపముచే జ్వలించుచేయునది. అమృతమ్ = అమృతమునందును వ్యాపకమై యుండు కారణరూపము నగు నగ్నిని స్వీకరించెదో, అమృతః. విశ్వభోజనా = జగద్రక్షకము, అరుషా = హింసవంతమునై సకల విద్యుద్వాక్యలతోఁబాటు చుండునన్నది. సః = అది, యోజితే = సంయోగ మొనర్చుచున్నది. వీది, స్వాహూతః = చక్రంగా గ్రహించుచుండై శరీరాదులందు, దుద్రవత్ = నదీమ చున్నదో, సః = అది మీచే నెలుగలుచుచుండును. ||౩౩||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు పూర్వమంత్రియగుచు (అహవే) అను పదము అనువృత్తి యైనది. విశ్వస్య దూత మమృతమ్ అని అంటున్నట్లు చెప్పించుచే స్థూలబాష్పగ్నియు గ్రహించబడుచున్నది. అయిన్ని యంతయు కాలిణరూపముతో నిత్యమే యని భావించవలయును. ||౩౩|| (౨౫౨)

౨౫౩ స దుద్రవ ద్విశ్వ వరహ్యే యుజితే, అగ్నిర్ సేవతా, అర్చితః పుష్టః ఘోషః, గాన్ధారః స్వరః.
 ఘోషః స కీర్త్యః ఇత్యాహ. ములం నిచ దుద్ధిది ?

స దుద్రవత్ స్వాహూతః స దుద్రవత్ స్వాహూతః ।

సుబ్రహ్మ యుజ్జః సుశమీ వసూనాం దేవతా రాధో జనానామ్ ॥ ౩౪ ॥

సః, దుద్రవత్, స్వాహూత ఇత్య సు + అహూతః, సః, దుద్రవత్, స్వాహూత ఇత్య సు + అహూతః, సుబ్రహ్మ, యుజ్జః, సుశమీ సు + శమీ, వసూనామ్, దేవమ్, రాధః, జనానామ్.

వదార్థః :- (సః) అగ్నిః (దుద్రవత్) ద్రవతి (స్వాహూతః) సుప్త కృరావ్యానః సభా (సః) (దుద్రవత్) గచ్ఛతి (స్వాహూతః) సుప్త నిమిత్తతో బిశ్వాన్ (సుబ్రహ్మ) సుప్తతయా చతుర్దేవితీ (యుజ్జః) సంగంతుం మోగ్యః (సుశమీ) సుప్తపమయతుషర్ణః (వసూనామ్) పృథివ్యాదీనామ్ (దేవమ్) కమనీయమ్ (రాధః) సుఖసాధనం ధనమ్ (జనానామ్) ||౩౪|| అన్తఃకలం :- హే చనుష్యాః! స స్వాహూతః సఖివద్ దుద్రవత్ స స్వాహూతో విద్యానివ దుద్రవత్ సుబ్రహ్మ యుజ్జః సుశమీవ యో వసూనాం జనానాం చ దేవం రాధోఽస్తి తం యూయం సంప్రయత్ గచ్ఛమి ||౩౪|| భావార్థః :- అత్ర వాచక

యప్తోపమాలంకారః. యో వేగవాసస్యేథ్యో వేగప్రదః తా నితరః స్పృధివ్యాధీనాం ప్రకాశకోఽగ్నిర్వస్త
తే స కథం న విజ్ఞేయః ?

॥౩౪॥

పదార్థము :- మానవులారా ! నః = ఆ యగ్ని, స్వాహితః = మంచిగా పలుపబడిన మిత్రుని
పలె, దుద్రవత్ = నడచుచున్నది. మణియు, నః = అది, స్వాహితః = చక్కగా నిమంత్రుడైన
విద్వాంసునివలె, దుద్రవత్ = వెళ్లుచున్నది. సుబ్రహ్మ్యో = చక్కగా చతుర్వేదవేత్త. యజ్ఞః = సమా
గమ యోగ్యుడు, సుశమీ = మంచిశాంతిశీలుడునగు పురుషునివలె నేది, వసూనామ్ = స్పృధివ్యాధి వసు
వులకు, జనానామ్ = మానవులకు, దేవమ్ = అభీష్పితమైన, రాధః = ధనహింసమై యున్నదో, ఆ
యగ్నిని మిరు ప్రయోగించుడు.

॥౩౪॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక యప్తోపమాలంకార మున్నది. వేగవంతమై యితర
పదార్థములకు వేగమునిచ్చుచున్నదియు . శాంతికింమును. వృథివ్యాధి పదార్థముల ప్రకాశమునగు నే
యగ్నికలదో దాని నెందుకు తెలుసుకొన గూడదు ?

॥౩౪॥ (౨౫౩)

౨౫౪ అగ్ని వాజస్యేత్యస్య వరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఉష్ణి క్షిపదః, ఋషభః స్వరః.

పునః స కీదృశ ఇత్యాహ, ఆయగ్ని ఎఱువంటిది ?

అగ్నే వాజస్య గోమత రుశానః సహసో యహో ।

అస్మే ధేహి జాతవేదో మహి శ్రవః ॥

॥౨౫॥

అగ్నే, వాజస్య, గోమత ఇతి గోమరః, రుశానః, సహస్రః, యహో ఇతి
యహో, అస్మే ఇత్యస్మే, ధేహి, జాతవేదో ఇతి జాతవేదః, మహి, శ్రవః.

పదార్థః :- (అగ్నే)విద్యన్ (వాజస్య)అన్నస్య (గోమతః) ప్రకృత్యేతి స్పృధినియు క్రస్య(ర.
రానః)సాధకః సమర్థః(సహస్రః)బలవతిః(యహో)సుసంతాన(అస్మే)అన్నస్య(ధేహి)(జాతవేదః
జాతం విజ్ఞానం యస్య నః(మహి)మహత్(శ్రవః)ధనమ్. ॥౩౫॥ అన్వయః :- హే సహసో యహో,
జాతవేదోఽగ్నే! త్వమగ్నిరివ వాజస్య గోమత రుశానః సన్నచ్చే మహి శ్రవో ధేహి ॥౩౫॥ భా :
అత్ర వాచకయప్తోపమాలంకారః. సాధురీత్యేప ముక్తోఽగ్నిః పుష్కలం ధనం ప్రయచ్ఛతీతి వ్యుత్ప.

పదార్థము :- సహస్రః = బలవంతుని. యహో = సుసంతానమా ! జాతవేదః = విజ్ఞానముగలి
గిన, అగ్నే = తేజస్వీయైన విద్వాంసుడా! నీవు అగ్నివలె, గోమతః = ప్రకృతమైన గోవులువులతో
హడియెన్న, వాజస్య = అన్నమునకు, రుశానః = స్వామివి, సమర్థుడవునై, అస్మే = మాకై, మహి
శ్రవః = గొప్పధనమును, ధేహి = ధారణ మొనర్చుము

॥౩౫॥

భావార్థము :- ఇచ్చట వాచక యప్తోపమాలంకార మున్నది. మంచివిధముగ సువయుక్తమైన
యగ్ని పుష్కలధనమును చేకూర్చగలదని గ్రహించవలయును.

॥౩౫॥ (౨౫౪)

౨౫౫ స ఇధాన ఇత్యస్య వరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిప్పుదుష్టిక్ ఛష్టః, ఋషభః స్వరః.

పునః స కీదృశ ఇత్యాహ ? మఱల నది యెట్టిది ?

స ఇధానో వసుష్చుది రగ్ని రీదేన్యో గిరా । రేవదస్తృభ్యం పుర్యణీకీ దీవిహి ॥౩౬॥

సః, ఇధానః, వసుః, క్రవః, అగ్నిః, ఈదేన్యః, గిరా, రేవత్, అస్తృభ్యమ్.

పుర్వజీక, పుర్వజీతే¹ పురు + అనీక, దీదిహీ.

[36]

పదార్థః :- (సః) పూర్వోక్తః (ఇథానః) ప్రదీప్తః (వసుః) వాసయితా (కవిః) నమస్కరితః (అగ్నిః) పావకః (ఈదేన్యః) అన్యేషణీయః (గిరా) దాక్ష్యా (రేవత్) ప్రక స్తధనయు కమ్ (అన్యభ్యమ్) (పుర్వజీక) పురు బహు అనీకం నైన్యం యన్య తత్సంబద్ధా (దీదిహీ) ప్రకాశయ. ||౩౬|| అన్వయః :- హే పుర్వజీక విద్వన్ : స గిరేదేన్యో వసుః ఓవి రిథానః సోఽగ్నిరవాఽన్యభ్యం రేవద్దీదిహీ ప్రకాశయ.

భావార్థః :- అత్ర వాచక లబ్ధిపమాలంకారః. వినుషాఽగ్ని గుణకర్మస్వభావ ప్రకాశనేన మనుష్యేభ్య ఇవ్యర్థమున్నేయమ్ ||౩౬||

పదార్థము :- పుర్వజీక = బహు చేన గరిగియున్న రాజ్యమునః : విద్వాంసుడా గిరా = వాణితో, ఈదేన్యః = అన్యేషించదగినవి. వసుః = నివాసయోగ్యము. రవిః = సమర్థము, ఇథానః = ప్రదీప్తమునగు, సః అగ్నిః = అపూర్వోక్తాగ్నిమం, మ్ = మూతై, రేవత్ = ప్రశంసితధన యుక్త పదార్థములను, దీదిహీ = ప్రకాశిత మొనర్చుము. ||౩౬||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలబ్ధిపమా లంకారమున్నది. విద్వాంసుడు అగ్నిగుణ కర్మ స్వభావముల ప్రకాశముచే మానవులకై యైశ్వర్యమును వృద్ధిపఱచువలయును. ||౩౬|| (౭౫)

౭౫ ఉపో రాజస్త్విన్య పుమేష్టి యషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిష్కృదుష్టిక ఛందః, ఋషభః స్వరః. పునః స కీర్దుశి ఇత్యాహ. మజల నది యెద్దిది ?

ఉపో రాజస్త్విన్య త్వనాగ్నే వస్తో రురోఽపః : స తిగృజమ్భ రక్షిస్తో హిహ ప్రతి ||

క్షపః, ఋజన్, ఉత, త్వనా, అగ్నే, వస్తోః, ఉత, ఉషసః, సః, తిగృజమ్భా తిగృ + జమ్భ, రక్షసః, ద్రహ, ప్రతి. [37]

పదార్థః :- (క్షపః) రాత్రీ (రాజన్) రాజమాన (ఉత) (త్వనా) అర్చనా. అత్ర ఛాన్దసో వర్ణతో ప ఇత్యాకారరోపః (అగ్నే) విద్వన్ (వస్తోః) దిసమ్ (ఉత) (ఉషసః) ప్రాతః సాయం సమయాన్ (సః) ఉక్తః (తిగృజమ్భ) తిగృం తీవ్రం జమ్భా గాత్రవినామనం యస్మా త్తత్సమ్బుద్ధా (రక్షసః) దుష్టాన్ (దహ) భస్మీకురు. (ప్రతి) ప్రత్యక్షే. ||౩౭|| అన్వయః :- హే తిగృజమ్భ రాజన్నగ్నే : స త్వం యథా తీష్ఠతే జా అగ్నిః క్షప ఉత వస్తోరుతోషస్తో జనయతి తథా సుశిక్షం జనయ రక్షన్ ప్రమ ఇవ తీప్రతనా ప్రతి దహ. ||౩౭|| భావార్థః :- అత్ర వాచక లబ్ధిపమాలంకారః. మనుష్యై ర్భద్రా ప్రభాతన్య దినస్య రాలేఖ నిమిత్త మగ్ని ర్విజ్ఞాయతే తథా రాజా న్యాయప్రకాశస్యాన్యాయ నివృత్తేశ్వ హేతు ర స్థితి వేద్యమ్.

పదార్థము :- తిగృజమ్భ = తీవ్రముగ నవయవములను నడపువాదా : రాజన్ = ప్రకాశమానుడా : అగ్నే = విద్వాంసుడా : సః = పూర్వోక్తగుణయు క్షుద్రవైన ఆనీపు, తీష్ఠతేజోయుక్తాగ్ని, క్షపః = రాత్రు క్షను, వస్తోః = దినములను, ఉత = నిశ్చయముగ, ఉషసః = ప్రభాతసాయంకాల సమయముల నెటు లనుత్పన్న మొనర్చుచున్నదో యటులనే, త్వనా = తీక్షణ్యభావయుక్తమగు స్వర్ణయాతృతో, రక్షసః = దుష్టజనులను తమమునుదోల, ప్రతిదహ = నిశ్చయముగ భస్మమొనర్చుము. ||౩౭||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలబ్ధిపమాలంకారమున్నది. మానవులెటుల ప్రభాత మునకు, దినమునకు, రాత్రికి నిమిత్తమగు నగ్ని నెఱుగుచున్నారో యటులనే రాజునుగూడ నాయ ప్ర నన్యాయ నివృ హేతువని యెఱుగవలయును. ||౩౭|| (౭౬)

౨౫౭ భద్రో న ఇత్యన్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ వేదతా, నిష్పదుష్టిక్ ఛందః, ఋషిః స్వరః.

పునః స కీదృశ ఇత్యుపదిశ్యతే. మణుల నది యెట్టిది ?

భద్రో నో అగ్ని రాహుతో భద్రా రాతిః సుభగ భద్రో అధ్వరః । భద్రా ఉప ప్రశస్తయః॥

భద్రః, నః, అగ్నిః, అహుత ఇత్యా + హుతః, భద్రా, రాతిః, సుభగేతి సు

భగ, భద్రః, అధ్వరః, భద్రాః, ఉత, ప్రశస్తయ ఇతి ప్రశస్తయః. [38]

పదార్థః :- (భద్రః) భజనీయాః (ః) అన్యధ్యమ్ (అగ్నిః) పావన (అహుతః) సుగంధహిణః ।
ఇవ (భద్రా) సేవనీయా (రాతిః) దానమ్ (సుభగ) కోభనై శ్వర్య (భద్రాః) అధ్వరః (అధ్వరః) ।
నీయా వ్యవహరః (భద్రాః) కల్యాణకరమిదాన (ఉత) (ప్రశస్తయః) ప్రశంసాః॥౩౮॥ అన్వయః :-
హే సుభగ విష్వన్ యథాఽఽహుతః సుభాగ్ని ర్భద్రో రాతి ర్భద్రాఽధ్వరో భద్రా ఉప ప్రశస్తయః
భద్రాః స్వః తథా త్వం నో భవ. ॥౩౮॥ భావార్థః :- అత్ర వాచకబుద్ధిః సమాంతరః, మనుష్యైర్యథా
విద్యయా సు సేవితా ఒగత్తేస్తాః పదార్థాః సుఖరారితో భవంతి తథాఽఽప్తా విదానః స నీతి వేద్యమ్.

పదార్థము :- సుభగ = సుందరైశ్వర్య యుక్తుడైన పృథుమదాః విద్వాంసుదాః ఆహుతిః = సం
గృహీత ధర్మమువలె నా హుత బుద్ధుడుగా మన్న, అగ్నిః = అగ్ని, ఛందః = ఎటుల నిజనీయమై
యున్నదో, భద్రా = కల్యాణకరమైన, రాతిః = దానము భద్రః = కల్యాణకరమైన, అధ్వరః = అహిం
సనీయము రక్షణీయమునగు వ్యవహరము, ఉత = మరియు, భద్రాః = కల్యాణకరములైన, ప్రశస్త
యః = ప్రశంసలు ఎటులున్నవో అటులనే సిద్ధును, సః = మాత్రై రమ్ము ॥౩౮॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకబుద్ధిః సమాంతరమున్నది. హుతపులకెటుల విద్య
చే సు సేవితములైన లోకస్థపదార్థములు సుఖరచయలగు చున్నవో అటులనే ఆప్తివిద్వాంసులకుఁ
సుఖముచేకూర్చువారలని యెలుగవలయును. ॥౩౮॥ (౭౫౭)

౨౫౮ భద్రా ఉతేత్యన్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ వేదతా, నిష్పదుష్టిక్ ఛందః, ఋషిః స్వరః.

పునః స విద్వాన్ కీదృశ ఇత్యాహ. మణుల నా విద్వాంసు యెట్టివాడు ?

భద్రా ఉప ప్రశస్తయో భద్రం మనః కృణుష్య

వృత్రతూర్యే । యేనా సమత్స్య సాసహః ॥ ౩౯॥

భద్రాః, ఉత, ప్రశస్తయ ఇతి ప్రశస్తయః, భద్రమ్, మనః, కృణుష్య,
వృత్రతూర్య ఇతి వృత్ర + తూర్యే, యేనా, సమత్స్యతి సమత్ + సు, సాసహః,
ససహ ఇతి ససహః. [39]

పదార్థః :- (భద్రాః) భజనీయాః (ఉత) అపి (ప్రశస్తయః) ప్రశంసనీయాః ప్రశాః (భద్రమ్)
భజనీయం కల్యాణకరమ్ (మనః) మననాత్మకమ్ (కృణుష్య) కరు (వృత్రతూర్యే) సంగ్రామే (యేనా) అ
త్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః (సమత్స్య) సంగ్రామేషు (సాసహః) అతిశయేన సోధా. ॥౩౯॥ అన్వయః :-
హే సుభగ త్వయేన నోఽస్మాకం వృత్ర తూర్యే ఛద్రం మన ఉతాపి భద్రాః ప్రశస్తయో యేన చ

సమత్సు సాసహః స్వాత్తత్కృణుస్య. ॥౩౯॥ భావార్థః :- అత్య (సుభగ) (నః) ఇతి పదద్వయం పూర్వమస్తాదను వ ర్తతే, విదుషా రాజ్ఞా తత్కర్మాను స్థేయం యేన స్వీకృతాః సేనాన్వితమాః స్యుః.

పదార్థము :- సుభగ = శోభన సంపత్తిగల పురుషుడాః నీవు, యేన = ఏ కర్మచే, వృత్తతూర్యే = సంగ్రామమందు, మనః = మనస్సు, భద్రామ్ = కల్యాణకరము, ఉచ్యతే = ముఖ్యము, ప్రశస్తయః = ప్రశంసనీయులైన ప్రజలు, భద్రాః = కల్యాణాః రులు, ఏకకర్మచే, సమత్సు = యుద్ధములందు, సాసహః = అత్యంతసహనశీలురు. వీరపురుషులు కాగలుగుచున్నట్టి కర్మము, కృణుస్య = ఓనర్చుము భావార్థము :- ఇచ్చట (సుభగ, నః) అను రెండుపదముల యనుష్ఠితి పూర్వమంత్యమునుండి జరిగినది. ప్రజలు, సేన ఉత్తములు కాగలుగు కర్మలను విధానులైన రాజా అనుష్ఠించవలయును.

౩౯ యేనేత్యన్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిశ్చదుష్టిః పుంసః, ఋషిభః స్వరకః.

పునః స కీదృశ ఇత్యాహ. ముఖల నాత దేహివాదు ?

యేనా సమత్సు సాసహోఽవ స్థిరా తనుహి భూరి శర్ధతామ్ । వనేమ తే అభిష్టిభిః ॥

యేన, సమత్స్విత్తి సమత్ + తు, సాసహః, ససహ ఇతి ససహః, అవ, స్థిరా, తనుహి, భూరి, శర్ధతామ్, వనేమ, తే, అభిష్టిభి రిత్యభిష్టి + భిః. [40]

పదార్థః :- (యేన) అత్యసంహితాయామితి దీర్ఘః (సమత్సు) సంగ్రామేషు (సాసహః) భృశం సోదా (అవ) (స్థిరా) స్థిరాణి నైస్యాని (తనుహి) విస్తృణు (భూరి) బహు (శర్ధతామ్) బలం కుర్వతామ్, బలవాని శర్ధశబ్దాత్ కరోత్యర్ధే క్రిప్ తతః శతృ (వనేమ) సంభజేమ. అత్య సంహితాయామితి దీర్ఘః (తే) తవ అభిష్టిభి రిచ్ఛాభిః ॥౪౦॥ అన్వయః :- హే సుభగ! యేన త్వం సమత్సు సాసహః స్వాత్మ త్వం భూరి శర్ధతా మస్మాకం స్థిరావతనుహి తే అభిష్టిభిః సహ వ ర్తమానా వయం రాని వనేమ. ॥౪౦॥ భావార్థః :- అత్యాపి (సుభగ) (నః) ఇతి పదద్వయం పూర్వతోఽనువ ర్తతే. విన్యద్విర్భూల యుక్తా నాం వీరాణాం నిత్యముత్సాహో వర్ధనీయః యేనోత్సాహితాః సన్తో రాజపరిజ్ఞాహితాని కర్మాణి కుర్ముః.

పదార్థము :- సుభగ = సుందరలక్ష్మీయు క్తుడవైన పురుషాః నీవు, యేన = ఎవని ప్రశంసముచే, సమత్సు = యుద్ధములందు, సాసహః = సుసహనము కలవాడు అగునో అట్టివానిని ముఖ్యము, భూరి = శక్తిగలవలె, శర్ధతామ్ = బలముచున్న మాయోర్క. స్థిరా = వీర సైన్యముల సేనాసాధనములను, తానా = తానుగ నున్నట్లు చేయుము, తే = నీయెట్లు, అభిష్టిభిః = కౌరికలను సరించెయున్న సైన్యముల సాధన చేయుము, వేమ = సేవించెదముగా? . ॥౪౦॥

భావార్థము :- సుభగ! సుభగ! నీవు అనుపదము లన్నియు త ములైనవి. వీరపురుషులుత్సాహ పురుషులై రాజుకు సేవించుటకు వీరములగు కార్యములొనర్చునటుల, బహుబలయుతులగు వీరుల యుత్సాహమును విధానులు నిత్యము పెంపొందజేయవలయును. ॥౪౦॥ (౪౧౯)

౪౦ అగ్నిం శమిత్యన్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిశ్చ క్షుం క్తి శస్త్రైః, పశ్చాదుః స్వరకః.

పునః స కిం కుర్యాదిత్యాహ. ముఖల నాత దేహి చేయవలెను ?

అగ్నిం తం మన్యే యో వసురస్తం యం యన్తి ధేనవః ।

అస్తమర్వస్త ఆశవోఽస్తం నిత్యాసో వాజిన ఇషభి స్తోత్పథ్య ఆ భర ॥

అగ్నిమ్, యమ్, మన్యే, యః, వసుః, అస్తమ్, యమ్, యన్తి, ధేనవః,
అస్తమ్, అర్వన్తః, ఆశవః, అస్తమ్, నిత్యానః. వాజినః. ఇషమ్, స్తోతృభ్య
ఇతి స్తోతృ+భ్యః, అ, భర.

[41]

పదార్థః :- (అగ్నిమ్) (తమ్) పూర్వోక్తమ్ (మన్యే) (యః) (వసుః) సర్వత్ర నివస్తా (అస్తమ్)
గృహమ్ (యమ్) (యన్తి) గచ్ఛన్తి (ధేనవః) గావః (అస్తమ్) గృహమ్ (అర్వన్తః) లభ్యాః (ఆశవః)
అశుగామినః (అస్తమ్) (నిత్యానః) కాఠిణ్యవినా విద్యానః (వాజినః) వేగవన్తః (ఇషమ్) అన్నాదికమ్
(స్తోతృభ్యః) స్తావలేభ్యః విద్యవ్యభ్యః (అభర). ॥౪౧॥ అన్వయః :- హే విద్వన్ ! యో
వసురస్తి యమగ్నిం ధేనవోఽస్తి యస్మిన్ నిత్యాస్తో వాజిన ఆశవోఽర్వన్తోఽస్తమివాహం తం
మన్యే స్తోతృభ్య ఇషమభరాత్, అప్రవ ల్భం లభమగ్నిమస్తి మన్యేష్యేషా వాభర. ॥౪౧॥
భావార్థః :- అత్ర వాచన బ్రహ్మలంకారః. విద్యార్థినః శిష్యభ్యం ఏవం వదేద్యధాపమాచ
రేయం తథా యాయ చుప్యావలర యథా గచ్ఛయః సహః ఇతి స్తో దినే ధ్యాంత్యా సాయం
స్థగృహం పాఠ్య మేదన్తే లప్రవ విద్యాగృహం ధ్యాన్త్య మాయ ము సాధ్యమ్. ॥౪౧॥

పదార్థము :- విద్యాంసుధా : యః వసుః = సర్వత్ర వ్యాప్తమైన యే యగ్నియున్నదో. యమ్
అగ్నిమ్ = వాజినం సున్న యేయగ్నిని. ధేనవః = గోవులు, అస్తమ్ = గృహమునకు, యన్తి = వెళ్లు
చున్నటుల పొందుచున్నవో, మణియు, నిత్యానః = కారణరూపముతో నాశరహితములు. వాజినః = వేగ
వంతములు, ఆశవః = శిష్టగాములు సగు, అర్వంతః = అశ్వములు, అస్తమ్ = గృహమునకు వెళ్లు
చున్నటుల పొందుచున్నవో అటులనే నేను, తమ్ = ఆ పూర్వోక్తాగ్నిని, మన్యే = భావింపచున్నాను.
మణియు, స్తోతృభ్యః = స్తుతియొనర్చు విద్యాంసులకై, ఇషమ్ = శిష్యములైన యన్నాది పదార్థము
లను దారణ మొనర్చుచున్నాను. అటులనే నీవును ఆ యగ్నిని. అభర = దారణ మొనర్చుము. ॥౪౧॥

భావార్థము :- తః పంత్రమునందు వాచన బ్రహ్మలంకార మున్నది. అధ్యాపకులు విద్యార్థు
లకు నిటుల బోధించవలయును. “హే మేటుల ఆచరించెదమో మీరు నటు లొనర్చుదు. గవాది పశువు
లెటుల దినమంతయు సహ నట భ్రమించి సాయంకాలమున శిలీకరి చేరి జగిసన్నము లగుచున్నవో
యటులనే విద్యాస్థానమును పొంది మీరును పఠిసన్నులు గండు. ॥౪౧॥ (౭౬౦)

౭౬౦ యో అగ్నిరిత్యస్మి చుప్యేషీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా. అగ్ని పంక్తిశ్శస్త్రః, పశ్యమః స్వరః.

పునః సః రీద్యత ఇత్యుపదిశ్యతే. మరల నార దెట్టివాడుగ నుండవలయును ?

సో అగ్ని ర్యో వసు స్తృదే సు యమూయన్తి ధేనవః ।

సమర్చ్యస్తో రఘ్నుద్రువ సఖి సుజాతానః సూరయః ఇషస్తోతృభ్య లభర॥

సః, అగ్నిః, యః, వసుః, గృహమ్, యమ్, అయన్తిత్యా+యన్తి, ధేనవః,
సమ్, అర్వన్తః, రఘ్నుద్రువ ఇతి రఘ్ను+ద్రువః, సమ్, సుజాతాన ఇతి సు +
జాతానః, సూరయః, ఇషమ్, స్తోతృభ్య ఇతి స్తోతృ+భ్యః, అ, భర. [42]

పదార్థః :- (సః) (అగ్నిః) (యః) (వసుః) (గృణే) స్తుపే (నమ్) (యమ్) (ఆయన్తి) (ధేనవః) వాణ్యః (సమ్) (అర్హంతః) పశశన్తవిజ్ఞానవన్తః (రఘుద్రువః) యే రఘు లఘు చగవన్తి గచ్ఛన్తి తే. అత్ర కపిలకాచిత్వాల్ల త్వమ్ (సమ్) (సుజాతానః) విద్యాను సుప్తు జాతాః ప్రసిద్ధాః (సూరయః) విద్వాంసః (ఇషమ్) జ్ఞానమ్ (స్రోతృభ్యః) స్తావకేభ్యో విద్యార్థిభ్యః (అ) (భర) ॥౪౨॥ అన్వయః :- హే విద్యన్ యథాలహం యో వసురగ్నిరస్తి తం గృణేయం ధేనవః సమాయన్తి రఘుచగివోఽర్హంతః సుజాతానః సూరయః స్రోతృభ్య ఇషం సమాభరన్తి స స్తౌతి చ తథా చ్యవేరాని సమాభర. ॥౪౨॥ భావార్థః :- అధ్యాపకా యథా ధేనవో వత్సాన్ ప్రేమాయన్తి తథా విద్యార్థిన ఆసన్నయేయః యథాలభ్యాః శీమన్ గమయన్తి తథా సర్వవిద్యాపారగాన్ కుర్యుః. ॥౪౨॥

పదార్థము :- విద్యార్థి : విద్వాంసుచా : యః వసుః = వివాసమునకు హేతువైన యే యగ్నియు న్నదో దానిని నే నెటుల, గృణే = దాగుగా స్తుతించుచున్నానో. యమ్ = ధేనిని. ధేనవః = వాణులు, సమాయంతి = చక్కగా పొందుచున్నవో. మఱియు, రఘుచగివః = ధైర్యముగ నడచువారు, అర్హం = సంసిద్ధజ్ఞానులు. సుజాతానః = విద్యులందు చుట్టగ ప్రసిద్ధులగు. సూరయః = విద్వాం స్రోతృభ్యః = సులభ విద్యార్థులకొకట, ఇషమ్ = అన్నమును. సమ్ = దాగుగ ధరించుచున్న మఱియు, సః = ఆశుభ్యాః కుడిటల ఈశ్వరాది పదార్థముల గుణవర్తన మొనరించుచున్నాడో లఘులనే నీవును ఈ షూర్యోక్త [విషయ] ములను జ్ఞానముతో, సమాభర = భారణ మొనరించుము. భావార్థము :- గోవులెటుల వత్సములను చుట్టచుములుగ నొనర్చుచో యెటులనే యధ్యాపకులు విద్యార్థులను ప్రసన్నమొనర్చవలయును. అశ్వము లెటుల శీఘ్రముగ నడించి చేచ్చుచున్నవో యెటులనే శిశుకుడు విద్యార్థులనందజిని శీఘ్రముగ విద్యులయం దారీతీర్చవలయును. ॥౪౨॥ (౭౬౧)

౭౬౨ ఉభే ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, లగ్నీర్ దేవరా, పితృభ్యం క్రి శ్చన్తః, పశ్చిమః స్వరః.

పునః సః కిం కుర్యాదిత్యాహ, అత దేమి చేయవలయును ?

ఉభే సుశ్చన్ద్ర సర్పిషో దర్శి శ్రీణిషః ఆసని ।

ఉతో న ఉత్పూర్వా ఉక్లేష శవసస్పత ఇషన్తి స్రోతృభ్య ఆ భర ॥౪౩॥

ఉభే ఇత్తుభే, సుశ్చన్ద్ర, సుచంద్రేతి సు + చన్ద్ర, సర్పిషః, దర్శి ఇతి దర్శి, శ్రీణిషే, ఆసని, ఉతో ఇత్తుతో, నః, ఉత్, పుపూర్వాః, ఉక్లేష, శవసః, పతే, ఇషమ్, స్రోతృభ్య ఇతి స్రోతృ + భ్యః, ఆ, భర. [43]

పదార్థః :- (ఉభే) ద్వే అధ్యయనాధ్యాపన క్రియే (సుశ్చన్ద్ర) శోభనశ్వాసా చన్ద్ర ఆహ్లాదకారకశ్చ తత్సముద్వౌ (సర్పిషః) పుత్రశ్చ (దర్శి) గృహజాగృహణ సాధనే (శ్రీణిషే) పవనీ (ఆసని) ఆస్యే (ఉతో) అపి (నః) అన్యభ్యమ్ (ఉత్) (పుపూర్వాః) పూర్వం కుర్యాః (ఉక్లేష) వస్తుం శ్రోతు మర్హే షు వేద విభాగేషు (శవసః) బలస్య (పతే) పాలక (ఇషమ్) అన్నమ్ (స్రోతృభ్యః) విద్యార్థ్యః (అ) (భర) ॥౪౩॥ అన్వయః :- హే సుశ్చన్ద్ర! త్వం నర్పిషో దర్శి శ్రీణిష ఇవాసన్యభే ఆ భర. హే శవస్సతే! త్వముక్లే షు నోఽన్యభ్యముతో అపి స్రోతృభ్య ఇషం చోత్పూర్వాః. ॥౪౩॥ భావార్థః :- యథార్హిణో ఘృతం సంకోధ్య దర్వాణి గ్నా హూత్వా వాయువృష్టిజలై రోగనాశకే కృత్వా సర్వాన్ సుఖయన్తి

తదై వాధ్యాయా విద్యాధిమనాని సువివయా సంవిధ్య తత్ర విద్యా హుర్వాత్యహః సుప్రీ చృత్య సర్వాన్ పాశిసః సుధయేయః.

॥౪౩॥

పదార్థము :- సుశ్చంద్రః = సుందరానందదాతాః అధ్యాపకాః : సీవు. సర్విషః = నేతినిదర్శి = తిరిప్పుటకు గృహించుటకుఁబయోగించు రెండు గరితలతో. ప్రీతీషే = చండుచున్నటుల. ఆనని = ముఖమందు, ఉచే = అధ్యయనాధ్యాపన ప్రియల రెండిని. అచర = ధరించుము శవనః పతే = బలాధిపతీ : బలరక్షకాః : సీవు. ఉక్తేమి = చెప్పవలసిన విషయము వేదభాగములందు, నః = మాకొఱకు. ఉతో = మణియు, ప్రోచ్యథ్యః = విద్వాంసులకొఱకు. ఇషమ్ = అన్నాదివిద్యములను. ఉచ్యుహార్యాః = ఉత్కృష్టతతో బూరింపుము.

॥౪౩॥

భావార్థము :- ముర్తిజాతెటల ఘృతమును రోగించి గరితలతో నగ్నియందు హోమమునర్పి వాయువర్షాలములను రోగనాశముగాగ నొసర్చి యందలిని సుములగ నొనర్చుచున్నారో యటులనే యధ్యాపకులు విద్యార్థుల నుపన్యసించుచుండే రోగించి. విద్యాధానమునొంది, అత్యులను పవిత్ర మొనరించి యందలిని సుములగ నొనర్చువలయును.

॥౪౩॥ (౭౬౨)

౭౬౨ అగ్నే శమిశ్వస్త్య పమేష్ఠీ మణిః అగ్నిరే దేవా అగ్ని గాయత్రీ సర్వః షట్టే స్వరః.

పునః సః కీర్త్యకః స్వాదిత్యాహ. సుబల నార ఘృతాదుః

అగ్నే రమద్యాత్వం న ప్రోమైః ప్రచం స ధ్రువైః

హృది స్పృశమ్ । ముధ్యాహా త్ర ధ్రువైః ॥

॥౪౪॥

అగ్నే, క, అధ్య, అష్టమ్. స, ప్రోమైః, ప్రచమ్. స, ధ్రువైః. హృది స్పృశమితి హృదిస్పృశమితి. ముధ్యాహా త్ర ధ్రువైః. (14)

సదార్థః :- (అగ్నే) అధ్యాపకః : (తమ) విద్యాదోషమ్ (అధ్య) అగ్నియ వర్తమానే సమయే (అష్టమ్) సుశిక్షితం, చుట్టమ్ (స) ఇవ (ప్రోమైః) విద్యాస్తుతి విగోషే ర్జ్వేవదాగైః (ప్రచం) పృజ్ఞాతమ్ (న) ఇవ (భద్రమ్) కల్యాణతరం (హృది స్పృశమ్) యో హృద్యాత్మని స్పృశతి తమ్ (ముధ్యాహ) వర్ధే మహి. అతానేషామహీ దీర్ఘ (తే) తవ సరాదాః (ధ్రువైః) విద్యా సుఖపాపరైః. ॥౪౪॥ అన్వయః :- హే అగ్నే అధ్యాపకః : ఇయం తే తవ సరాదాః పైః ప్రోమైః శ్రోతృల స భద్రం ప్రియం న తం హృదిస్పృశం పాపిశ్య సతతమృధ్యాహు. ॥౪౪॥ సదార్థః :- అగ్నేః సూరింకారా. అధ్యేతారో యథా సుశిక్షితేన శ్లేష సద్యోఽపిషం సానం గచ్ఛన్తి; యథా విద్వాంసః సర్వకాత్తదోధసంపన్నయా కల్యాణ రత్యా ప్రిజ్ఞయా భర్త్యా రాయతాన్ సాచ్ఛవన్తి తథా తేభ్యోఽధ్యాపకేభ్యో విద్యాపారం గత్వా పృశస్తాం ప్రిజ్ఞాం పాపిశ్య స్పృశం పరేఽస్పృశ్యాత్వం వేదాధ్యాన సోపదేశాధ్యాపేధయేయః.

సదార్థము :- అగ్నే = అధ్యాపకాః : దేవం, తే = సమంది. ధ్రువైః = విద్యాసుఖమునిచ్చు. ప్రోమైః = విద్యాస్తుతి రూపమునైన మేధాగములనుండి, అష్టమ్ = దేవి. అష్టమ్ న = గుర్రమువల భద్రమ్ = కల్యాణతరమును, ప్రిశమ్ న = ఘర్షించె, తమ్ హృదిస్పృశమ్ = అత్యులను స్పృశించు నా విద్యాదోషను పొంది నిరంతరము, ముధ్యాహు = వృద్ధి పొందెనముగాక :

॥౪౪॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు రెండువమాంకారము లున్నవి, అధ్యేతలు సుశిక్షితతులం గములచే సభిష్టస్థానమునకు శీఘ్రముగ చేరుచున్నటుల, విద్వాంసులు సకల శాస్త్రసంపన్నము కల్యా

జకరమైన బుద్ధితో ధర్మార్థకామమోక్షములను పొందునట్లు. అధ్యాపకులనుండి పూర్వవిద్యభ్యసించి పరిశంసితబుద్ధిని పొంది స్వయముగనున్నతి పొందవలయును. మఱియు చేదముల చదివించియు నుపదేశించియు నందఱిని ఉన్నతి పఱచవలయును.

॥౪౪॥ (౭౬౪)

౭౬౪ అధాపిత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఘరిగార్థీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

పునః స చీద్యతః స్యాదిత్యాహ. మఱల నాత డెట్టివాడు ?

✓ అధాప్యగ్నేః ప్రోర్హుః ప్రసృజ్య పక్షిన్య సాధోః । రథీ రృతస్య బ్రహ్మో బ్రహ్మః ॥
అథ, హి, అగ్నేః క్రతోః, భద్రస్య, పక్షస్య, సాధోః, రథీః, ఋతస్య,
బ్రహ్మతః, బ్రహ్మతః ॥ (15)

పదార్థః :- (అథ) అథ మల్లరే. అత్ర నిపాతస్య చేతి దీప్తిః. వర్ణవ్యత్యయేన షస్య ధర్మ (హి) ఋతు (అగ్నే) విద్యున్ (క్రతోః) ప్రజ్ఞానాః (పక్షిన్య) అనన్తరస్య (నక్షస్య) శరీరాత్మకలయ క్తస్య (సాధోః) సన్మార్గే వ ప్రమాసస్య (రథీః) ప్రశస్తా రథా రమణసాధనాని యానాని విద్యన్తే యస్య సః (ఋతస్య) ప్రాప్తనత్వస్య (బ్రహ్మతః) మహావిషయస్య (బ్రహ్మ) భవే. ॥౪౫॥ అన్వయః :- హే అగ్నేః యథా త్వం భద్రస్య దక్షస్య సాధో రృతస్య బ్రహ్మతః క్రతోః సకాశాదగ్రీధీ రృభూద తదాదధ హి వయ మపి భవేమ. ॥౪౫॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక బ్రహ్మోపమాలంకారః. యథా శాస్త్ర యోగజ్ఞాం ధియం పాప్య విద్వాంసో వర్ధన్తే తద్వైవాధ్యేతృభిరపి వర్ధితవ్యమ్. ॥౪౫॥

పదార్థము :- అగ్నే = విద్వాంసుడాః ఎఱులనీవు, భద్రస్య = ఆనందకారకుడు, దక్షస్య = శరీ రాత్మక బలముతోకూడినవాడు, సాధోః = సుమార్గమున నడచువాడు, ఋతస్య = సత్యమును పొంది నవాడునగు వానియొక్క, బ్రహ్మతః = గొప్పవిషయము లేక జ్ఞానరూపమునగు, క్రతోః = బుద్ధివలన, రథీః = పరిశంసనీయులైన రమణసాధనములను. రథములను గలదాదవు. బ్రహ్మతః = అగుదువో, అథ = మంగలాచరణాపూర్వకముగ అటులనే, హి = నిశ్చయముగ మేమును అగుదుముగాక. ॥౪౫॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు వాచక బ్రహ్మోపమాలంకారమున్నది. శాస్త్రమువలనను, యోగ మువలనను కలిగిన బుద్ధిని పొంది విద్వాంసులెఱుల వృద్ధిపొందుదురో అటులనే యధ్యేతకు కూడ వృద్ధి జెందవలయును.

॥౪౫॥ (౭౬౪)

౭౬౫ ఏవి ర్హ ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఘరిగార్థీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల విషయ మయ్యదియే.

ఏభిర్హి అగ్నే ర్హవా నో అర్వాజ్ స్వర్ణజ్యోతిః । అగ్నే విశ్వేభిః సుమనా అవీక్తైః ॥
ఏభిః, సః, అగ్నేః, భవ, సః, అర్వాజ్, స్వః, న, జ్యోతిః, అగ్నే, విశ్వేభిః,
సుమనా ఇతి సు + మనాః, అవీక్తైః. (46)

పదార్థః :- (ఏభిః) పూర్వోక్తైః (సః) అన్యభ్యమ్ (అగ్నేః) పూజ్యై ర్విద్యుద్భిః (భవ) ద్యువోఽ త స్తైః ఇతి దీర్ఘః (సః) అన్యభ్యమ్ (అర్వాజ్) యోఽర్వాచీనాననుక్రష్టానుక్రష్టాన్ కర్తృమంచతి జానాతి సః (స్వః) సుఖమ్ (న) ఇవ (జ్యోతిః) ప్రకాశకః (అగ్నే) విద్యాప్రకాశాద్య (విశ్వేభిః) సమగ్రైః

(సుమనాః) సుఖకారిమనాః (అనీతైః) నైవైర్వరివ. ॥౪౬॥ అన్వయః :- హే అగ్నే : త్వం హోఽనంత్యం విశ్వేభి రనీతై రాజేవ సుమనా భవ. ఏది రత్నై ర్హోఽనంత్యం జ్యోతి ర్వాన్ స్వ ర్న భవ. ॥౪౭॥ భావార్థః :- అత్యోపమా వాచక బ్రహ్మోపమా లంకారా. యథా రాజా సుఖీతై ర్మరాద్యైః నైవైః శత్రూన్ దిత్వా సుఖీ భవతి తదైవ ప్రజ్ఞాదిధి గ్గుణై రవిద్యాక్షేణాన్ జిత్వా మనుష్యాః సుఖినః నస్తు. ॥౪౮॥

సదార్థము :- అగ్నే = విద్యాప్రకాశముగలవాదాః సీవు, నః = మాకొఱకు. విశ్వేభిః అనీతైః = నకలసేనానమేతుడైన రాజువలె, సుమనాః భవ = సుఖప్రదతయగు మనస్సు గలవాడవు గమ్ము. ఏభిః అన్గైః = పూజనీయులైన యీ పూర్వోక్తవిద్వాంసులతో సహితుడవై, నః = మాకై, జ్యోతిః = జ్ఞానప్రకాశకుడవు, అర్వాజ్ఞే = నీచులను ఉత్తమములుగ నొనర్చువాడవునై స్వః న = సుఖసదృశుడవు గమ్ము. ॥౪౯॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుసమావాచక బ్రహ్మోపమాలంకారములున్నవి. రా దెటుల సుఖి యుతములు బలయు క్రములు నగు సేనలచే శత్రువులను జయించి సుఖవంతుడగుచున్నాడో యటులనే బుద్ధ్యాదిగుణములచే నవిజన్య క్లేశములను జయించి మానవులు సుఖులు కావలయును. ॥౪౬॥

౪౬౬ అగ్నిభిహోతార మిశ్యన్య పరిమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాట్ప్రాప్త్యా త్రిష్ట పృష్ఠః, దైవతః స్వరః పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నవ్యవసాయే యిందు చెప్పబడెను.

అగ్నిభిహోతారం మన్యే దాస్వంతం వసుభి సూసుభి సహసో జాతవేదసం విప్రం న జాతవేదసమ్ । య ఊర్ధ్వయా స్వధ్వరో దేవో దేవాచ్యా కృపా । ఘృతస్య విభ్రాష్ఠిమను వష్టి శోచిషా జుహ్వీనస్య సర్విషః ॥ ౪౭॥ అగ్నిమ్, హోతారమ్, మన్యే, దాస్వంతమ్, వసుమ్, సూసుమ్, సహసః, జాతవేద సమితి జాత+వేదసమ్, విప్రమ్, న, జాత+వేదసమితి జాత+వేదసమ్, యః, ఊర్ధ్వ యా, స్వధ్వర ఇతి సు+అధ్వరః, దేవః దేవాచ్యా, కృపా, ఘృతస్య, విభ్రాష్ఠిమితి వి+భ్రాష్ఠిమ్, అను, వష్టి, శోచిషా, ఆజుహ్వీనస్యేత్యా+జుహ్వీనస్య, సర్విషః. (47)

సదార్థః :- (అగ్నిమ్) (హోతారమ్) సుఖదాతారమ్ (మన్యే) సత్క-రోమి (దాస్వంతమ్) దాతారమ్ (వసుమ్) దనపరదమ్ (సూసుమ్) పుత్రమివ (సహసః) బలిష్ఠస్య (జాతవేదసమ్) సర్వేషు జాతేషు సదా ర్థేషు విద్యమానమ్ (విప్రమ్) ఆత్మం మేధావిసమ్ (న) ఇవ (జాతవేదసమ్) ప్రసిద్ధప్రజ్ఞమ్ (యః) (ఊర్ధ్వయా) ఉపరిగత్యా (స్వధ్వరః) దివ్యగుణః (దేవాచ్యా) దేవానామితి తయా (కృపా) సమర్థయా క్రియమా (ఘృతస్య) ఉచితస్య (విభ్రాష్ఠిమ్) వివిధా బ్రాహ్మయః ప్రకాశనాని యస్మిం స్తమ్ (అను) (వష్టి) ప్రకాశతే (శోచిషా) దీప్త్యా (ఆజుహ్వీనస్య) నమన్నాదాయమాన్యో (సర్విషః) ఆజ్యస్య. ॥౪౭॥ అన్వయః :- హే మనుష్యా : య ఊర్ధ్వయా స్వధ్వరో దేవాచ్యా కృపా దేవః శోచిషా, ఆజుహ్వీనస్య సర్విషో ఘృతస్య విభ్రాష్ఠి మనువష్టి తం హోతారం జాతవేదసం సహసః సూసుమివ వసుం దాస్వంతం జాతవేదస మగ్నిం విప్రం న యథాఽహం మన్యే తథా యాయ మసి మన్యధ్వమ్. ॥౪౭॥ భావార్థః :-

అత్యోపమా వాచక బుద్ధిఃపూరితా౯. యథా గుసేవిశా విద్వాంసో విద్యాధర్మ సుశిక్షింః సిర్వా నార్యాన్ సంపాదయన్తి తథా యుక్త్యా సేవితోఽగ్నిః స్వగఃజకర్మస్వభావైః సర్వాసున్నయతి ॥౪౦॥

విదార్థము :- మానవులారా! యః = ఎవడు, యార్థ్యయా = ఊర్ధ్వగతితో, స్వధ్వరః = శోభని రారీయై యహింసనీయమైనది, దేవావ్యా = విద్వాంసుల సర్కారమునకు హేతువునగు, కృపా = సమ మర్థమైన క్రియతో, దేవః = దివ్యగుణవంతుడునై, యోచిషా = దీప్తితో, అజహ్స్వనస్య = చక్కగా హవనమొనర్చబడిన, సర్విషః = నేయినుండి, ఘృతస్య = జలమునుండి, విభ్రాష్టిమ్ = వివిధపరికారముల జ్యోతులను, అనువష్టి = పరికాశితమొనర్చుచున్నాడో అట్టి, హోతారమ్ = సుఖప్రదాత, జాతవేదనమ్ = ఉత్పన్నమైన పదార్థములలోనుండువాడు, సహసః సూనుమ్ = బలవంతునికుమారునివంటి వాడు, వసుమ్ = ధనదాత, దాస్యంశమ్ = దానశీలుడు, జాతవేదనమ్ = బుద్ధివంతులలో ప్రసిద్ధుడు నగువానిని, అగ్నిం న = తేజోవంతమైన యగ్నివలె, విపర్మమ్ = ఆపునిగ- జ్ఞానిగ, మన్యే = ఎటుల సత్కరించుచున్నానో యటులనే మీరును సతనిని మన్నించుడు. ॥౪౦॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రముంచుచుమాలంకారమున్నది. చక్కగా సేవించబడిన విద్వాంసు లెటుల విద్యాధర్మ సుశిక్షితులచే నందఱిని ఆర్యులుగ నొనర్చుచున్నారో, అటులనే యుక్తిచే సేవించ బడిన యగ్ని స్వగఃజకర్మ స్వభావములచే నందఱిని సున్నతమొనర్చుచున్నది. ॥౪౦॥ (౭౬౬)

౭౬౭ అగ్నే త్వన్ని ఇర్యస్య పరమేషీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, స్వరాద్రాహ్మీ శ్రుహతీ చందః, మధ్యమః స్వరః. పునస్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమునే యిందు తెప్పెను.

అగ్నే త్వన్నో అస్తమ ఉత త్రాతా శివో భవావరూఢ్యః ।

వసు రగ్ని ర్వసు శ్రవా అచ్చా నక్షీ ద్యుమ త్తమభిరయిన్ద్రాః ।

తం త్వా శోచిష్ఠ దీదివః సుమ్నాయ నూనమీమహే సభిభ్యః ॥౪౧॥

అగ్నే, త్వమ్, నః, అస్తమః, ఉత, త్రాతా, శివః భవ, వరూఢ్యః, వసుః, అగ్నిః, వసుశ్రవా ఇతి వసు + శ్రవాః అచ్చ, నక్షీ, ద్యుమ త్తమమిద్ర్యమత్ + త్తమమ్, రయిమ్, ద్రాః, తమ్, త్వా, శోచిష్ఠ, దీదివ ఇతి దీది + వః, సుమ్నాయ, నూనమ్, ఈమహే, సభి + భ్య ఇతి సభి + భ్యః. (48)

పదార్థః :- (అగ్నే)విద్వాన్ (త్వమ్) (నః) అస్మాకమ్ (అస్తమః) అతిశయేనా నికః. అస్తమా నామిత్యన్తిక నా . . . నిఘం. ౨.౧౬ (ఉత) అపి (త్రాతా) రక్షకః (శివః) ముక్తలకారీ (భవ) ద్వ్యవోఽతస్తిజ ఇతి ద్విరుః (వరూఢ్యః) పరః (వసుః) ధనపరిధః (అగ్నిః) పాపిపకః (వసుశ్రవాః) వసుని ధనాని శ్రవాంసన్నాని చ యస్మాత్వః (అచ్చ) అత్ర సంహితాయా మితి ద్విరుః (నక్షీ) ప్రాప్తోమి. అత్ర బక్ష గతా విత్యస్సార్లజ్జ త్తమైకవచనేఽదేవికరణయో రభావః (ద్యుమ త్తమమ్) పరిశస్తా దివః ప్రకాశా కామనా వా విద్యంతే యస్మిన్ సోఽతిశయిత స్తమ్ (రయిమ్) ధనమ్ (ద్రాః) దదాతి. అత్యో ప్యధభావః (తమ్) (త్వా) త్వామ్ (శోచిష్ఠ) అతిశయేన తేజస్విన్ (దీదివః) యే దీదయన్తి తే దీదయః ప్రకాశా స్తే బహవో విద్యంతే యస్మిన్ తత్సంబుద్ధౌ (సుమ్నాయ) సుఖాయ (నూనమ్) నిశ్చితమ్

(ఈమహే) యాచామహే (సఖిభ్యః) మిత్రేభ్యః. అన్వయః :- హే అగ్ని! త్వం యథాఽయం వసు ర్వసుశ్రవా అగ్ని రయన్దా దదాతి తథా నోఽస్మాక మస్తవ స్త్రాతా వరూభ్య ఉతాపి శివో భవ. హే శోచిష్ఠ దీదివో విద్వాన్ : యథా వయం త్వా సఖిభ్యః సుమ్నాయ నూన మీమహే తథా తం ర్వాం సర్వే మనుష్యా యాచన్తామ్. యథాఽహం ద్యుమ త్తమం త్వామచ్చ నక్షి ప్రాప్నోమి తథా త్వమస్మాన్యాప్నుహి. ||౪౮|| భావార్థః :- అత్ర వాచక బహిష్కరణం కారకం. యథా సుహృదో మిత్రాణీచ్ఛన్తున్నయన్తి తథా విద్వాన్ సర్వస్య మిత్రః సర్వాన్ సుఖినః సమ్పాదయేత్. ||౪౮||

పదార్థము :- విద్వాంసుడా : త్వమ్ = నీవు ఎటుల. వసుః = ధనదాత, వసుశ్రవాః = అన్న ధనములకు హేతువునైన, అగ్నిః = ఈయగ్ని, రయమ్ = ధనమును, దాః = ఇచ్చుచున్నదో, అటు లనే, నః = మాకు, అంతః = అత్యంత సమీపస్థుడవు, త్రాతా = రక్షకుడవు, వరూభ్యః = శ్రేష్ఠుడవు, ఉత = మరియు, శివః = మంగళకరుడవు, భవ = కమ్ము, శోచిష్ఠః = అతితేజస్వి : దీదివః = బహుప్రకాశములచే కూడిన లేక కామనలుగల విద్వాంసుడా : మేము, త్వా = నిన్ను, సఖిభ్యః = మిత్రులతో, సుమ్నాయ = సుఖమున కై, నూనమ్ = నిశ్చయముగ, ఈమహే = ఎటుల కొరుచున్నామో, అటులనే. తమ్ = ఆ నిన్ను మానవులందరు అభిలషించెదరు గాక : నేనెటుల, ద్యుమ త్తమమ్ = ప్రశంసిత ప్రకాశములతో కూడిన నిన్ను, అచ్చ = మంచివిధముగ, నక్షి = పొందుచున్నానో, అటులనే నీవు మమ్మును పొందెదవుగాక : ||౪౮||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచక బహిష్కరణమున్నది. సుహృదులెట్లు మిత్రుల ను వాంఛించెదరో, వారినభివృద్ధిపఱచుచున్నారో యటులనే విద్వాంసుడందఱికి మిత్రుడై అందఱిని సుఖపఱచవలయును. ||౪౮|| (౭౬౭)

౭౬౮ యేన ఋషయ ఇత్యన్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్ట పృష్ఠః, దైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱి నా విషయమునే యిందు జెప్పెను.

యేన ఋషయ స్తపసా సత్రమాయన్నిస్తానా అగ్నిం స్వరాభరంతః ।

తస్మిన్నహం నిదధే నాకే అగ్నిం యమాహు ర్మనవ స్తీర్ణబర్హిషమ్ ||౪౯||

యేన, ఋషయః, తపసా, సత్రమ్, అయన్, ఇన్దానాః, అగ్నిమ్, స్వః, ఆ+భరంతః, తస్మిన్, అహమ్, ని, దధే, నాకే, అగ్నిమ్, యమ్, ఆహుః, మనవః, స్తీర్ణబర్హిషమితి స్తీర్ణ+బర్హిషమ్. [49]

పదార్థః :- (యేన)కర్మతా(ఋషయః)వేదార్థవేత్తారః (తపసా)ధర్మాఽనుష్ఠానేన (సత్రమ్) సత్కార సత్కం విద్యతే యస్మిన్ విజ్ఞానే తత్ (అయన్) ప్రాప్నుయః (ఇన్దానాః) ప్రకాశమానాః (అగ్నిమ్) విద్యుదామి (స్వః)సుఖం(ఆభరంతః)(తస్మిన్)సమన్తార్థంతః(అహమ్)(నిదధే)(నాకే) అవిద్యమానదుఃఖే సుఖే పౌప్రవ్యే సతి (అగ్నిమ్)ఉర్తవ్యే(యమ్)(ఆహుః)వదన్తి(మనవః)మనస శీలా విద్వాంసః(స్తీర్ణబర్హిషమ్) స్తీర్ణమాచ్ఛాదికం బర్హిర్యస్తిత్యం యేన తమ్. ||౪౯||అన్వయః :- యేన తపసేన్దానాః స్వరాభరంత్ర ఋషయః సత్రమగ్నిమాయం స్తస్మిన్నాకే మనవో యం స్తీర్ణబర్హిష మగ్ని మాహు స్తమహం నిదధే. ||౪౯|| భావార్థః :- యేన పృథకరేణ వేదపాఠగాః సత్యమనుష్ఠాయ

విద్యుదాది ..దార్థాన్ సమ్ప్రయుజ్య సమర్థా భవన్తి తేనైవ మనుష్యైః సమ్పద్యుక్తై ర్భవితవ్యమ్.

పదార్థము :-యేన తపసా = ఏ ధర్మానుష్ఠాన కర్మతో, ఇందానాః = ప్రకాశమానులు. స్వః ఆభరంతః = సుఖమును, చక్కగ ధారణ మొనరించుచున్నవారు. ఋషయః = వేదార్థము నెఱగువారు నగు ఋషులు. సత్రమ్ = సత్యవిజ్ఞానముతో కూడిన, అగ్నిమ్ = విద్యుదాద్యగ్నిని, ఆయన్ = పొందుదురో, తస్మిన్ నాకే = దుఃఖములేనిదియు సుఖమునుపొందదగినదియునగుదానియందు, మనవః = విచారశీలురైన విద్వాంసులు, యమ్ స్త్రీర్బర్హిషమ్ అగ్నిమ్ = ఆకాశము నాచ్ఛాదనమొనర్చు నేయగ్నిని, ఆహః = విశదీకరించెదరో దానిని, అహమ్ = నేను, ని దధే = ధారణ మొనర్చుచున్నాను.

భావార్థము :- ఏ విధముగ వేదపాఠగులు సత్యము ననుష్ఠించి, విద్యుదాది పదార్థముల నుపయోగించి సమర్థులగు చున్నారో అదేవిధముగ మానవులు సమ్పద్యుక్తులు కావలయును. ||౯౯|| (౭౬౮)

౭౬౯ తం పత్నీభి రిత్యన్య ఏవమేషే ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భుగిగర్భే త్రిష్ట పృష్ఠః, దైవతః స్వరః.

విద్యుద్భిః కథం భవితవ్య మిత్యాహ. విద్వాంసు లెటులుండవలయును :

తం పత్నీభి రను గచ్ఛేమ దేవాః పుత్రై ర్భ్రాతృభి రుత వా హిరణ్యైః ।

నాకం గృభ్తానాః సుకృతస్య లోకే తృతీయే పృష్ఠే అధిరోచనే దివః ॥౫౦॥

తమ్, పత్నీభిః, అను, గచ్ఛేమ, దేవాః, పుత్రైః, భ్రాతృభిరితి భ్రాతృ+భిః, ఉత, వా, హిరణ్యైః, నాకమ్, గృభ్తానాః, సుకృతస్యేతి సు+కృతస్య, లోకే, తృతీయే, పృష్ఠే, అధి, రోచనే, దివః. [[50

పదార్థః :- (తమ్) అగ్నిమ్ (పత్నీభిః) స్వస్వప్తీభిః (అను) (గచ్ఛేమ) (దేవాః) విద్వాంసః (పుత్రైః) పృథ్వావస్థాజన్య దుఃఖాత్ శ్రాతృభిః భ్రాతృభిః బన్ధుభిః (ఉత) (వా) అన్యై రనురక్తైః సమ్పద్యుభిః (హిరణ్యైః) సువర్ణాదిభిః (నాకమ్) అనన్దమ్ (గృభ్తానాః) గృహ్టాన్తః (సుకృతస్య) సుఫుకృతస్య వేదోక్త కర్మణః (లోకే) దర్శిష్టవ్యే స్థానే (తృతీయే) విజ్ఞానజ్ఞే (పృష్ఠే) జ్ఞీష్ఠతే (అధి) ఉపరిభాగే (రోచనే) రుచికరే (దివః) దోతన కర్మణః. ॥౫౦॥ అన్వయః :- హే దేవా విద్వాంసో! యథా యాయం తం గృభ్తానా దివః సుకృతస్యాధి రోచనే తృతీయే పృష్ఠే లోకే వర్తమానాః పత్నీభిః పుత్రై ర్భ్రాతృభి రుత వా హిరణ్యైః సహ నాకం గచ్ఛత తద్దైవైః సహితా వయమను గచ్ఛేమ. భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాంకారః. యథా విద్వాంసః స్వప్రీతుత్ర భ్రాతృ దుహితృ మా తృపితృ భృత్య పార్శ్వ స్థాన్ విద్యాసుశిక్షాభ్యాం ధార్మికాన్ పురుషార్థిన్ కృత్వా సమస్తా భవన్తి తథైవ సర్వై రప్యను వర్తమ. ॥౫౦॥

పదార్థము :- దేవాః = విద్వాంసులారా : ఎటుల మీరు, తమ్ = ఆహుర్వ్యక్తాగ్నిని, గృభ్తానాః = గ్రహించుచున్నవారై, దివః = ప్రకాశయు క్రమగు, సుకృతస్య అధి = సుందరవేదోక్తకర్మయందు, లేక, రోచనే = రుచికరమైన, తృతీయే = విజ్ఞానముచే కలిగిన, పృష్ఠే = తెలుసుకోదగిన, లోకే = విచారించదగిన - చూడదగిన స్థానమున నున్నవారు, పత్నీభిః = తమతమ పత్నులతోను, పుత్రైః = పృథ్వావస్థయందు కలుగు దుఃఖమునుండి రక్షించు పుత్రులతోను, భ్రాతృభిః = బంధువులతోను, ఉత వా

= ఇతరసంబంధీకులతోను, పారశ్చయైః = సువర్ణదులతోను, నాకమ్ = అసందమునుపొందుచున్నారో, అటులనే వీనియన్నిటితో మేమను, అను గచ్ఛేమ = కృష్ణాభివృద్ధిని పొందుదుము గాః : ॥౫౦॥

భాష్యము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్రోపమాలంకారమున్నది. విద్వాంసులెటుల స్వపత్నీపుత్ర భార్య రుహితృమాతృ పితృపుత్రాదులను విద్యాసంశితలచే ధర్మాత్ములుగ పురుషార్థులుగ నొనర్చి సంతుష్టులుగ నొనర్చుచున్నారో అటులనే సకల మానవులు నొనర్చవలయును. ॥౫౦॥

౭౭౦ అవాచ ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, స్యురాదాగ్నీ తీర్థ పుష్కః, దైవతః స్యురః.

ఈశ్వర వద్రాక్షా కిం కార్య మిత్యాహ. ఈశ్వరునివలె రాజేమి యొనర్చ వలయును?

౮ వాచో మధ్య మరుహత్ భురణ్యు రయ మగ్నిః సత్పతి శ్చేరితానః ।

ప్రృషే పృథివ్యా నిహితో దమిన్యతదధస్సపిం ర్ప్రయతాం యే పృతన్యవః ॥౫౧॥

౯, వాచః, మధ్యమ్, అరుహత్, భురణ్యుః, అయమ్, అగ్నిః, సత్పతీరితి సత్ + పతిః, చేరితానః, ప్రృషే, పృథివ్యాః, నిహితః ఇతి ని + హితః, దమిన్యతః, అధస్సపిం, అధః పదమిత్యధః + పదమ్, ప్రయతామ్, యే, పృతన్యవః. [51]

పదార్థః :- (అ)(వాచః)(మధ్యమ్)మధ్యే భవమ్(అరుహత్) రోహతి (భురణ్యుః) పోషకః (అయమ్)(అగ్నిః)విద్వాన్(సత్పతిః) సతాం పాలకః (చేరి తానః) విజ్ఞానయుక్తః (ప్రృషే)ఉపరిభాగే (పృథివ్యాః)భూమేః(నిహితః) నితరాం ధృతః(దమిన్యతత్)సృకాశయతి(అధస్సపిం)నీచాధికారమ్ (కృణుతామ్)కరోతు(యే)(పృతన్యవః)యుద్ధాయాత్మనః పుతనాం సేనామిచ్చనః॥౫౧॥ అన్వయః :- హే విద్వాన్ చేరితానః సత్పతి ర్భువాన్ వాచో మధ్యం పాప్య యథాయం భురణ్యు రగ్నిః పృథి వ్యాః పృషే నిహితో దమిన్యత దారుహ తేన యే పృతన్యవస్తా న్నదధస్సపిం కృణుతామ్ ॥౫౧॥ భావార్థః :- విద్వాంసో రాజానో యథేశ్వరో బ్రహ్మజ్ఞస్య మధ్యే సూర్యం నిధాయ సర్వాన్ సుఖే నోపకరోతి తదైవ రాజ్యమధ్యే విద్యాబలే ధృత్వా శత్రూన్ శిత్వా పృజాస్త్వా మనుష్యా సుపకుర్యః.

పదార్థము :- విద్వాంసుడా : చేరితానః = విజ్ఞానయుక్తుడవు, సత్పతిః = శ్రేష్ఠుల రక్షకుడవు నైన నీవు, వాచః మధ్యమ్ = వాణి మధ్యన జరిగిన యువదేశమునుపొంది యెటుల, అయమ్ భురణ్యుః = ఈ పుష్టిక ర్తయైన, అగ్నిః = విద్వాంసుడు, పృథివ్యాః పృషే = భూమిమీద, నిహితః = నిరంతరము స్థిరమొనర్చబడినవాడై, దమిన్యతత్ = ఉపదేశముచే నందఱిని ప్రకాశిత మొనర్చుచు, ధర్మముమీద, అరుహత్ = అరూఢుడగుచున్నాడో, అతనితో కలిసి, యే = ఎవరు, పృతన్యవః = యుద్ధమునకై సేనను గోరుచున్నారో వారిని, అధస్సపిం = స్వాధికారమునుండి మ్యతులగునటుల, కృణుతమ్ = చేయుము. ॥౫౧॥

భావార్థము :- విద్వాంసులు రాజులు పరమాత్మ యెటుల బ్రహ్మాండము మధ్య సూర్యుని నిర్మించి అందరిని సుఖింపజేయుచున్నాడో అటులనే రాజ్యముమధ్య విద్యాదులముల ధారణమొనర్చి శత్రువు లను జయించి ప్రజల కుపకారమొనర్చవలయును. ॥౫౧॥ (౭౭౦)

౭౭౧ అవాచస్మ రిత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నివృదాగ్నీ తీర్థ పుష్కః, దైవతః స్యురః.

ధార్మిక జనవ దితరై ర్నైరైతవ్య మిత్యాహ. ధర్మాత్ములవలె నితరులును ప్రవర్తించవలయును.

అయఁగ్నిర్విరతమో వయోధాః సహస్రియో ద్యోతతామప్రయుచ్చన్ ।

విభ్రాజమానః సరిరస్య మధ్య ఉప ప్రయాహి దివ్యాని ధామ ॥ ౫౨ ॥

అయమ్, అగ్నిః, వీరతమ్ ఇతి వీర+తమః, వయోధా ఇతి వయః+ధాః, సహస్రియః, ద్యోతతామ్, అప్రయుచ్చన్నిత్యప్ర+యుచ్చన్, విభ్రాజమాన ఇతి వి+భ్రాజమానః, సరిరస్య, మధ్యే, ఉప, ప్ర, యాహి, దివ్యాని, ధామ. [౪౭]

పదార్థః :- (అయమ్) (అగ్నిః) పావక ఇవ సేనాపతిః (వీరతమః) వేతి స్వబలేన శత్రుబలం వ్యాప్నోతి సోఽతిశయిరః (వయోధాః) యః సర్వేషాం జీవనం దధాతి సః (సహస్రియః) సహస్రే జానజ్ఞాతేన యోద్ధ్వనమూహేన సముత స్తుల్యః (ద్యోతతామ్) పరీకాశతామ్ (అప్రియుచ్చన్) అప్రిమాన్యత్ (విభ్రాజమానః) విశేషేణ విద్యాన్యాయాభ్యాం దేదీప్యమానః (సరిరస్య) అంతరిక్షస్య (మధ్యే) (ఉప) (ప్ర) (యాహి) ప్రాప్నుహి (దివ్యాని) (ధామ) జన్మ కర్మస్థానాని. ॥ ౫౨ ॥ అన్వయః :- యోఽయం వీరతమో వయోధాః సహస్రియః సరిరస్య మధ్యే విభ్రాజమానోఽప్రియుచ్చన్నగ్నిరివ స భవాన్ ద్యోతతామ్. దీవ్యాని ధామ ధామాని త్వ ముపప్రియాహి. ॥ ౫౨ ॥ భావార్థః :- మనుష్యా ధార్మికైర్జనైః సహోపిత్వా ప్రమాదం విహాయ జితేంద్రియత్వేన జీవనం వర్ధయత్వా విద్యాధర్మానుష్ఠానేన పవిత్రా భూత్వా పరోపకారిణః నన్తు.

పదార్థము :- అయమ్ = ఏ యితడు, వీరతమః = స్వబలముచే శత్రువులందు వ్యాపించువాడు వయోధాః = సకల పాపిణుల జీవమును ధరించువాడు, సహస్రియః = అసంఖ్యయోధులతో తుల్యుడగు యోధుడు, సరిరస్య మధ్యే = ఆకాశము మధ్య, విభ్రాజమానః = విశేషించి విద్యాన్యాయములతో పరీకాశితుడు, అప్రియుచ్చన్ = ప్రమాదరహితుడనై [యున్నాడో] అట్టి నీవు. అగ్నిః = అగ్నివంటి సేనాపతివై, ద్యోతతామ్ = ప్రకాశితుడవగుము. మఱియు, దివ్యాని ధామ = దివ్యములైన జన్మకర్మ స్థానములను, ఉప ప్ర యాహి = పొందుము.

భావార్థము :- మనుష్యులు ధార్మిక జనులతోపాటు నివసించి, పరిమాదాలస్యములను త్యజించి, జితేంద్రియత్వముచే వయస్సును పెంచుకొని విద్యాధర్మముల యనుష్ఠానముచే పరోపకారులు కావలయును.

॥ ౫౨ ॥ (౭౭౧)

౭౭౨ సంవృత్త్యవద్య మిత్యస్య వరపేషీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భుగక్తి పంక్తి శ్చస్త్రః, పశ్యమః స్వరః, కథం వివాహం కృత్వా కిం కుర్యాతా మిత్యాహ. శ్రీ పురుషులు వివాహమాది ఏమి యొనర్చవలెను;

సప్రప్యవధ్యముప సప్రప్యయాతాగ్నే పథో దేవయానాన్ రృణుధ్వమ్ ।

పునః కృణ్వన్ పితరా యువానాన్వాతాన్ సీత్ త్వయి తన్తుమేతమ్ ॥ ౫౩ ॥

సప్రప్యవధ్యమితి సమ్+ప్రప్యవధ్యమ్, ఉప, సప్రప్యయాతేతి సమ్+ప్రయాత, అగ్నే, పథః, దేవయానాని దేవ+యానాన్, కృణుధ్వమ్, పునరితి పునః, కృణ్వన్, పితరా, యువానా, అన్వాతాన్ సీదిత్యను+అతాన్ సీత్, త్వయి, తన్తుమ్, ఏతమ్.

పదార్థః :- (సంప్రచ్యవద్వమ్) సమ్యక్గచ్ఛతి (ఉప) (సంప్రయాత్) సమ్యక్ పాప్నుత (అగ్నే) విద్యన్ (పథః) మార్గాన్ (దేవయానాన్) దేవా ధార్మికా యాన్తి యేష తాన్ (కృణువద్వమ్) కరుత (పునః) (కృణ్వానా) కుర్వన్తే (పితరౌ) పాలకౌ మాతాపితరౌ (యువానా) పూర్ణయువావస్తౌ. అత్ర సర్వత్రా విభిక్తే వాకారాదేశః (అన్యాతాంసీత్) వశ్యాత్ సమన్తా త్తనుతామ్. అత్ర వచనవ్యత్యయేన ద్వివచనస్థాన ఏకవచనమ్ (త్వయి) పితామహే విద్యమానే నతి (తస్తుమ్) సన్తానమ్ (ఏతమ్) గర్భాధానాదిరీత్యా యథోక్తమ్ అన్వయః :- హేమనుష్యాః యాయం విద్యా ఉపసంప్రయాత దేవయానాన్ పథః సంప్రచ్యవద్వం ధర్మం కృణుద్వమ్. హే అగ్నే! త్వయి పితామహే విద్యమానే నతి పితరా బ్రహ్మచర్యం కృణ్వానా యువానా భూత్వా స్వయంవరం వివాహం కర్వా పునరేతం తన్తు మన్వాటంసీత్ ॥౫౩॥ ఖావాః : కుమారా ధర్మేణ పూర్ణా విద్యా అచీత్య స్వయం ధార్మికా భూత్వా పూర్ణయువావస్తాయాం పాప్నాయాం కన్యానాం పురుషాః పురుషాణాం చ సన్యాః పరీక్షేం కృత్వా లత్యస్తప్రీత్యా లతకర్షితహృదయాః స్వేచ్ఛయా వివాహం విచయ ధర్మేణ సంతానానుత్పాద్య సేవయా మాతాపితరౌ చ సన్తోష్యాస్తానాం విరుషాం మార్గం సతత మన్వాయయ్యుః. యథా సరలాన్ ధర్మమార్గాన్ కురున్త్యైవైవ భూమి జలాన్తరిక్ష మార్గానపి నిష్పాదయేరన్.

॥౫౩॥

పదార్థము :- మానవులారా! మీరు, విద్యలను, ఉపసంప్రయాత = తాగుగ పొందుచు, దేవయానాన్ పథః = ధార్మికల మార్గములందు, సంప్రచ్యవద్వమ్ = చక్కగ సమవుచు, ధర్మమును, కృణుద్వమ్ = ఆచరించుదు. అగ్నే = విద్యాంసుడైన పితామహావా! త్వయి = నీవు ఉండగనే, పితరా = పితరులనట్టి మీ పుత్రులులైన తల్లిదండ్రులు బ్రహ్మచర్యమును, కృణ్వానా = అనుష్ఠించుచు, యువానా = పూర్ణయువావస్తాను పొందినవారలై స్వయంవర వివాహమొనర్చుకొని, పునః = తర్వాత ఏతమ్ తంతుమ్ = గర్భాధానాది రీతితో నీయతోన్తర సంతానమును, అన్వాటంసీత్ = అనురూపముగ నుత్పన్న మొనర్చుదు.

॥౫౩॥

ఖావాః :- అవివాహిత స్త్రీపురుషులు ధర్మములనుగ నేవించిన బ్రహ్మచర్యముచే పూర్ణ విద్యనభ్యసించి రాము ధార్మికరై యువావస్తాను పొందిన తమవరి కన్యులను పురుషుడు, పురుషులను కన్యులు పరీక్షించుకొని యల్యంపప్రీతితో చిత్తముతో పరస్పర హృద్యించుకొని, స్వేచ్ఛతో వివాహ మొనర్చుకొని, ధర్మానురూపముగ సంతానమును గని, సేవా శుశ్రూషలచే పితరులను సంతోషపెట్టి యాప్తవిద్యాంసుల మార్గమున నిరంతరము నడవలయును. ధర్మమార్గముల నెఱుల సరకమొనరెదరో యటులనే భూమి జలాంతరిక్షముల మార్గములను కూడ నేర్పడవలయును.

॥౫౩॥

౫౩ ఉద్బుద్ధ్యస్త్యేత్యన్య పరమేష్ఠి ఋషిః, లగ్నైర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టు పుష్టః, చైవంః స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఉద్బుద్ధ్యస్త్యాగ్నే ప్రతి జాగృహి స్వపిష్టాపూర్తే సజి స్మజేథామయం చ ।

అస్మిన్నధనే అధ్యుత్తరస్మిన్ విశ్వే దేవా యజమానశ్చ సీదం ॥౫౪॥

ఉత్, ఉద్బుద్ధ్యస్త్య, అగ్నే, ప్రతి, జాగృహి, స్వపి, ఇష్టాపూర్తే భిక్షిష్టా + పూర్తే

సమ్, స్మజేథామ్, అయిమ్, చ, అస్మిన్, సదస్ ఇతి సద + స్థి, అధి, ఉత్తర

స్మిన్నిత్యుత్ + తరస్మిన్, విశ్వే, దేవాః, యజమానః, చ, సీదం.

పదార్థః :- (ఉత్) ఉత్కృష్టరీత్యా (బుధ్యస్య) జానీహి (అగ్ని) విద్యయా సుప్రకాశితే త్రిపురుష వా (ప్రతి) (జాగృహి) అవిద్యానిద్రాం త్యక్త్వా విద్యయా చేత (త్వమ్) త్రి (ఇష్టాపూర్తే) ఇష్టం సుఖం విద్యత్సత్కరణ మీశ్వరారాధనం సత్సంగతికరణం సత్యవిద్యాదిదానం చ పూర్తం పూర్ణ బలం బ్రహ్మచర్యం విద్యాలంకరణం పూర్ణం యోగినం పూర్ణం సాధనోపసాధనం చ తే (నమ్) సమ్యక్ (సృజేణమ్) నిష్కాపయేత్తమ్. అత్ర వ్యత్యయేనాత్మనే ఐదమ్ (అయమ్) పురుషః (చ) (అస్మిన్) వర్తమానే (నధస్థే) సహస్థానే (అది) ఉపరి (ఉత్తరస్మిన్) అగామిని (విశ్వే) సర్వే (దేవాః) విద్వాంసః (యజమానః) పురుషః (చ) త్రి (సీదత) అవస్థితా భవత ॥౫౪॥ అన్వయః :- హే అగ్ని త్వముద్బుధ్యస్య సర్వాన్ ప్రతి జాగృహి త్వమయం చాస్మిన్నధస్త ఉత్తరస్మిన్ శ్వసదేష్టాపూర్తే సంస్కృజేణమ్. విశ్వే దేవా యజమానశ్చైతస్మిన్నది సీదత. ॥౫౪॥ భావార్థః :- యథా అగ్నియజమానా సుఖం పూర్ణం సామగ్రిం చ సాధుత స్తథా కృతవివాహః త్రి పురుషా అస్మిన్ జగతి సమాచరన్తు. యదా వివాహో య ద్విద ప్రీతి త్రిపురుషౌ ఛేదిరాం తదా విదుష అహయైతేషాం సన్నిధౌ వేదోక్తాః ప్రతిజ్ఞాః కృత్వా పతిః పత్నీ చ ఛివేతామ్. ॥౫౪॥

పదార్థము :- అగ్ని = సువిద్యచే ప్రకాశమానుడవగు పురుషుడా! లేక ఓ త్రి! నీవు, ఉద్ బుధ్యస్య = బాగుగా జ్ఞానమును పొందుము. అందఱపట్ల, ప్రతి జాగృహి = అవిద్యానిద్రను త్యజించి విద్యచే చైతన్యుడవు కమ్ము! త్వం చ అయమ్ = త్రివి యైన నీవు ఈ పురుషుడు మీరివురు, అస్మిన్ సధస్థే = ఇప్పటికలిసి కూర్చును నీస్థానమందును, ఉత్తరస్మిన్ = ఇకముందు సమయమునను. నిరంతరము. ఇష్టాపూర్తే = ఇష్టాపూర్ణములను, సుఖము, విద్యత్సత్కారము, ఈశ్వరారాధనము, సత్సంగమొనర్చుట యివి యిష్టములు. పూర్ణబలము, బ్రహ్మచర్యము, విద్యాశోభ, పూర్ణయవా వస్త్ర, సాధనోపసాధనము లివి పూర్ణములు. ఈ రెంటిని, సంస్కృజేణమ్ = చక్కగా సాధించుచుండు డు. విశ్వే దేవాః = సకలవిద్వాంసులు, చ = మఱియు, యజమానః = యజ్ఞమొనరించువాడును, [చ = త్రియును] ఈ స్థానమందు, అది సీదత = ఉన్నతిపూర్వకముగ స్థిరులయ్యెదరుగాక! ॥౫౪॥

భావార్థము :- నుగంధద్రవ్య హోమముచే నగ్ని యెటుల ఇష్టసుఖము నిచ్చునో, యజ్ఞకర్త యజ్ఞసామగ్రిని పూర్తిగ సమకూర్చునో, అటులనే ఉత్తమ వివాహమొనర్చుకొన్న త్రి పురుషులీ జగత్తు నందాచరణ మొనర్చవలయును. వివాహమునను త్రి పురుషులు (వృధప్రీతిగల) వారై నవ్వడు విద్వాంసులను పిలిచి వారలయెదుట వేదోక్త ప్రతిజ్ఞల నొనర్చి పతిపత్నులు కావలయును. ॥౫౪॥

౭౭౪ యేన పహసిస్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవితా, సచ్చదనుస్థ పుస్తకః, గాంధారిః స్వరః.
పున స్తవేవ విషయ మాహ. చురల నా విషయమ్.

యేన పహసి స్తహస్రం యేనాగ్నే సర్వవేదసమ్ ।

రేనేమం యజ్ఞం నో సయ స్వరేవేషు గస్తవే ॥ ౫౫ ॥

యేన, పహసి, స్తహస్రమ్, యేన, అగ్నే, సర్వవేదసమితి సర్వ + వేదసమ్,

రేన, ఇషమమ్, యజ్ఞమ్, సః, సయ, స్వః, దేవేషు, గస్తవే. [55]

పదార్థః :- (యేన) ప్రతిజ్ఞాతేన రిక్తతా (పహసి) (స్తహస్రమ్) అసంఖ్యం గృహశ్రమవ్యవహారం (యేన) విజ్ఞానేన (అగ్నే) విద్యన్ విదుషి! వా (సర్వవేదసమ్) సర్వ ర్వేదైరుక్తం కర్మ (తేన)

(ఇమమ్)గృహశ్రమమ్(యజ్ఞం) సంగంతవ్యమ్(నః)అస్మాన్(నయ)(స్వః) సుఖమ్(దేవేషు) విద్వి
త్స(గస్తవే)గస్తుం ప్రాప్తుమ్ ॥౫౫॥ అన్వయః :-హే అగ్నే! ఓం దేవేషు స్వర్గస్తవే
యేన సహస్రం వహసి యేన సర్వవేదసం వహసి తేనేమం యజ్ఞం నోఽస్మాన్నయ. ॥౫౫॥
భావార్థః :-వివాహ ప్రతిజ్ఞా స్వీయమపి ప్రతిజ్ఞా కారయితవ్యా. హే శ్రీ పురుషా! యువాం యథా స్వ
హితాయాచరతం తథాస్మాకం మాతాపిత్రాదార్యాదిధీనాం సుభాయాపి సతతం పర్యేయాభూతి. ॥౫౫॥

పదార్థము :-అగ్నే = విద్వాంసుడా! లేక విదుషీమణీ! దేవేషు = విద్వాంసులలో, స్వః = సుఖ
మును, గస్తవే = పొందుటకై, యేన = ప్రతిజ్ఞయొనర్చిన యే కిర్యచే, సహస్రమ్ = గృహశ్రమము
నందలి యసంఖ్యమునైన వ్యవహారములను, వహసి = పొందుచున్నావో, యువాయు, యేన = ఏ
విజ్ఞానముచే, సర్వవేదసమ్ = సకలవేదములందు చెప్పబడినకర్మము యథావధిగ నిర్వహించుచున్నా
వో, తేన = దానిచే, ఇమమ్ యజ్ఞమ్ = సంగతికి యోగ్యమైన యా గృహశ్రమయజ్ఞమును, సః =
మాకు, నయ = లభింపజేయుము. ॥౫౫॥

భావార్థము :- వివాహప్రతిజ్ఞలంబి ప్రతిజ్ఞయు సొసరింపజేయవలయును :-శ్రీపురుషులారా!
మీయరువురు స్వహితమునకై యెటు లాచరించెదరో యెటులనే మాతాపితరులైన మా సుఖముకొరకు
ఆచార్యాత్ముల సుఖము కొలుకును నిరంతరము ప్రసరించుదు. ॥౫౫॥ (౨౭౪)

౨౭౪ అయం తి యస్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా. నిష్పునిష్టు పుంసః, గాంధారిః పుంసః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అయం తే యోని ర్ముత్వియో యలో జాతో అరోచభాః ।

తజ్జానన్నగ్న ఆ రోహాణో వర్ధయా రయమ్ ॥ ५౬ ॥

అయమ్, తే, యోనిః ఋత్వియః, యలో, జాతః, అరోచభాః, రయమ్,

జానన్, అగ్నే, ఆ, రోహ, అభ, సః, వర్ధయ, రయమ్. [౪6]

పదార్థః :- (అయమ్) (తే) తవ (యోనిః) గృహమ్ (ఋత్వియః) ఋతుః ప్రాప్తోఽస్య సః
(యతః) యస్య విద్యాధ్యయన స్వాధ్యాపనస్య చ సకాశాత్ (జాతః) జాతా చ (అరోచభాః) ప్రదీప్యేభాః
(తమ్) (జానన్) జానస్తీ చ (అగ్నే) విద్వాన్ విదుషి చ (ఆ) (రోహ) (అభ) ఆనన్తర్యే, నిపాతస్య
చేతి దీప్తిః (సః) అస్మాకమ్ (వర్ధయ) అన్వేషామపీతి దీప్తిః (రయమ్) సంఘ్రిమ్ ॥౫౬॥ అన్వయః :-
హే అగ్నే! యోఽయం తే తవ ఋత్వియో యోని రస్తీ యతో జాతో జాతా త్వం చారోచభా స్తం
జానన్ జానస్తీ చారోహాథ నో రయం వర్ధయ ॥౫౬॥ భావార్థః :-వివాహే శ్రీ పురుషా
భ్యామియమపి ద్వితీయా ప్రతిజ్ఞా కారయితవ్యా, యేన బ్రహ్మచర్యేణ యయా విద్యయా చ యువాం
శ్రీ పురుషౌ కృతకృత్యే భవథ స్తత్తాం చ నదైవ ప్రచారయతమ్. పురుషార్థేన ధనాదికం చ వర్ధ
యితైస్తతత్ సన్మార్గే వీతమ్. ఇత్యేతత్ సర్వం హేమ వ్ర ఋతో ర్వాగ్ధ్యానం సమాప్తమ్. ॥౫౬॥

పదార్థము :-అగ్నే = విద్వాంసుడా! లేక విదుషీమణీ! తే = నీయొక్క, అయమ్ = ఏయీ,
ఋత్వియః = సమయము[ఋతుకాలము]ను పొందిన, యోనిః = గృహమున్నదో. యతః = ఏవిద్య
సప్యసించుట వలన, జాతః = ప్రసిద్ధుడవై లేక ప్రసిద్ధురాలవై, అరోచభాః = ప్రకాశ[తురాలవు]

తుడవగుదువో, తమ్ జానన్ = ఆ విద్యను ఎఱుగును, ఆ రోహ = ధర్మము నందాహుడవు, ఆ రూఢాలవు కమ్ము. అథ = వీని తర్వాత, నః రయిం వర్ధస్య = మా సంపత్తిని వర్ధింప జేయుము.

భావార్థము :- శ్రీపురుషులచే వివాహమునందీ రెండవ ప్రతిజ్ఞను గూడ చేయించవలయును :- ఏ బ్రహ్మచర్యముచే, ఏ విద్యచే మీదంపతులైనపుడు కృతకృత్యులగు చున్నారో, ఆ బ్రహ్మచర్యమును, ఆ విద్యను సతతము ప్రచారమొనర్చుచుండు. పురుషార్థముచే ధనాదులవృద్ధి జేయించి దానిని సుమారమునందు వినియోగించుదు.

ఇదియంతయు హేమంతర్తువు వ్యాఖ్యానించును.

॥౫౬॥ (౨౭౫)

౨౭౬ తవశ్చ తస్య వరమేషీ ఋషిః. అపర్వ ద్రేవతా. స్వరామిం గ్రంథ పృంహిః. సిద్ధిః స్విరః.

అథ శిశిరస్య ఋతే ర్వర్తనమాహ. ఇందు శిశిరముతువు వర్తన చేయబడుచున్నది.

తవశ్చ తవస్య త్వచ్చ శ్రేయోవృత్తా అగ్నేరిన్ద్రః శ్రేయో అసి కల్పేతాం ద్యావా పృథివీ కల్పనామాప ఓషధయః కల్పనామగ్నయః పృథజ్మమ జ్యేష్ఠాయ సవ్రతాః | యే అగ్నయః సమనసో అనరా ద్యావాపృథివీ ఇమే శ్రేయోవృత్తా అభికల్పమానా ఇన్ద్రమివ దేవా అభిసంవిశన్తు తయా దేవతయా అజీరన్వత్ ధ్రువే సీదతమ్ ||

తపః, చ, తవస్య, చ, శ్రేయో, ఋతూ ఇత్యృతూ, అగ్నేః, అన్ద్రశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యన్ద్రః + శ్రేష్ఠః, అసి, కల్పేతామ్, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, కల్పనామ్, ఆపః, ఓషధయః, కల్పనామ్, అగ్నయః పృథక్, మమ, జ్యేష్ఠాయ, సవ్రతా ఇతి స + వ్రతాః, యే, అగ్నయః, సమనస ఇతి స + మనసః, అనరా, ద్యావా పృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, ఇమే ఇతిమే, శ్రేయో, ఋతూ ఇత్యృతూ, అభికల్ప మానా ఇత్యభి + కల్పమానాః, ఇన్ద్రమివేన్ద్రమ్ + ఇవ, దేవాః, అభిసంవిశన్త్వి త్యభిసమ్ + విశన్తు, తయా, దేవతయా, అజీ గిరన్వత్, ధ్రువే ఇతి ధ్రువే, సీదతమ్.

పదార్థః :- (తపః)యస్తాప హేతుః స మాహే మానః (చ)(తపస్యః)తపో ధర్మో విద్యతే అస్మిన్ స ఫాల్గునో మానః (చ)(శ్రేయో) శిశిరర్తా ధివా (ఋతూ) స్వలిజ్ఞ ప్రావక్తో (అగ్నేః) (అన్ద్రశ్శ్రేష్ఠః) మధ్యప్రవేశః (అసి) (కల్పేతామ్) (ద్యావాపృథివీ) (కల్పనామ్) (ఆపః) (ఓషధయః) (కల్పనామ్) (అగ్నయః) పావకాః (పృథక్) (మమ) (జ్యేష్ఠాయ) (సవ్రతాః) సమాననియమాః (యే) (అగ్నయః) (సమనసః) సమానమనో నిమిత్తాః (అనరా) మధ్యే (ద్యావా పృథివీ) పృథాకభూమీ (ఇమే) (శ్రేయో) శిశిరముతుసంపాదకో (ఋతూ) (అభికల్పమానాః) సంపాదయన్తః (ఇన్ద్రమివ) ఐశ్వర్యమివ (దేవాః) విద్వాంసః (అభిసంవిశన్తు) (తయా) (దేవతయా) పూజ్యతమయా వ్యస్తయా బ్రహ్మఖ్యయా సహ (అజీరన్వత్) ప్రాణవత్ (ధ్రువే) దృఢే (సీదతమ్) సీదతః ॥౫౭॥ అన్వయః :- హేతవశ్చరః మమ జ్యేష్ఠాయ తవశ్చ తవస్యశ్చ శ్రేయోవృత్తా సుఖకారో భవతః త్వం యయో రగ్నే రన్ద్రః

శ్లేషోఽసి తాభ్యాం ద్యావాపృథివీ ర్వితౌ మాప ఓషధయశ్చ కల్పన్తామ్. సప్రతా అగ్నయః పృథక్ కల్పన్తాం యే సమనసోఽగ్నయ ఇమే ద్యావాపృథివీ అన్తరా తైశ్చిరావృతా అభికల్పమానాః సన్తి తానిస్త్యమివ దేవా అధిసంవిశన్తు. షోః ప్రీపురుషాః యువాం తయా దేవతయా సహజ్జిరస్సద్ వర్తమానా ద్రువే ద్యావా పృథివీ ఇప సీదతమ్. ||౫౭|| భావార్థః :- అత్రోఽమాలంకారః. మనుష్యైః

ప్రత్యృతుసుఖ మిక్ష్వాదేవ యావనీయమ్. ఈశ్వరస్య విద్యుదంతః ప్రవిష్టత్వాత్సర్వే షదాః స్వస్య నియమేన సమర్థా భవన్తి విద్వాంసః సర్వవిదార్థగత విద్యుదగ్నినాం గుణదోషాన్ విజానన్తు ప్రీపురుషా గృహశ్రమే స్థిరమతీ తైశ్చిరం సుఖం ఘోషాతామ్. ||౫౮||

సదార్థము :- ఓ యాశ్వరా ! మమ జ్యేష్ఠ్యాయ = నా జ్యేష్ఠత్వము కంటకు, తపః = తాపమును పృథ్విజేయు మాఘమాసము, చ = మణియు, తపస్యః = తాపముగల పాణిజమాసము, చ = ఈరెండు, తైశ్చిరా = శిశిరర్తువునందు ప్రఖ్యాతములై, ఋతూ = స్వచిహ్నములను పొందునవి ధైర్యమును భద్రాయతములగు చున్నవి. నీవు ఏ రెంటికీ, అగ్నిః = అగ్నికీకూడ, అంతః శ్లేషః అసి = మధ్యమున ప్రవిష్టభద్రై యున్నావో, ఆ రెంటిద్వారా, ద్యావాపృథివీ = భూమ్యాకాశములు. కల్పేతామ్ = సమర్థములగుగాక. ఆపః = జలములు, ఓషధయః = ఓషధులు, కల్పంతామ్ = సమర్థములగు గాక : సప్రతాః = ఒకేమాదిరి నియమమునందున్న, అగ్నయః = విద్యుదాద్యగ్నులు, పృథక్ = వేరువేరుగ, కల్పంతామ్ = సమర్థములగు గాక : యే సమనసః = ఒకేవిధమైన మనస్సుకు నిమిత్తములైన యే, అగ్నయః = అగ్నులున్నవో యావిద్యుదాద్యగ్నులు, ఇమే ద్యావాపృథివీ = ఈ భూమ్యాకాశములకు అంతరా = మధ్యన జరుగు, తైశ్చిరా = శిశిరర్తుసాధకములైన, ఋతూ = మాఘపాణిజమాసములను, అభికల్పమానాః = సమర్థము లొన్నర్తుచున్నవి, ఆ యగ్నులందు, ఇంద్రమివ = ఐశ్వర్యమువలె దేవాః = విద్వాంసులు, అధిసంవిశన్తు = జ్ఞానపూర్వకముగ ప్రవేశించెదరు గాక ! ఓ దంపతులారా ! మీరువురు, తయా దేవతయా = పూజనీయుడు సర్వవ్యాపకుడు జగదీశ్వరుడునగు నా దేవతతో, అజ్జిరస్సత్ = ప్రాణమువలె నున్నవారలై, ఈ భూమ్యాకాశములవలె, దృవే = దృఢులై, సీదతమ్ = స్థిరులుగండు. ||౫౯||

భావార్థము :- ఈ మంత్రము నందుపమాలంకారమున్నది. మానవులు నకలర్తువు లందీశ్వరుని నుండియే సుఖమును వాంఛించవలయును, ఈశ్వరుడగ్ని విద్యుత్తుల మధ్యను గూడ వ్యాపించి యున్నాడు. కనుక సకల సదార్థములు వానివాని నియమములచే కార్యమందు సమర్థములగు చున్నవి విద్వాంసులు సమస్తపస్తువులందు వ్యాప్తమైయున్న విద్యుదగ్నుల గుణదోషములనెఱుగవలయును. ప్రీపురుషులు గృహశ్రమమునందు స్థిరమద్దిగలవారలై శిశిరర్తుసుఖములను భోగించవలయును.

౨౭౭ పరమేష్ఠీ త్యన్త్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, విదుషీ దేవతా, ఘోరీ ద్రాహ్మీ ఋషిః, మధ్యమః స్వరః.

త్రియా కిం కార్య మిత్యాహ. త్రి ఏమి చేయవలయును ?

పరమేష్ఠీ త్యా సాదయతు దివస్సప్తమే జ్యోతిష్మత్రిమ్ ।

విశ్వస్మై ప్రాణాయాప్రాణాయ వ్యానాయ పిశ్యం జ్యోతి ర్యచ్చ ।

సూర్యస్తేఽధిపత్తిస్తయా దేవతయాఽజ్జిరస్సద్ ద్రువా సీద ॥ ||౬౦||

పరమేష్ఠీ, పరమేష్ఠీతీ పరమేష్ఠీ, త్యా, సాదయతు, దివః, సప్తమే, జ్యోతిష్మత్

తీమ్, విశ్వస్యై, ప్రాజాయ, అపానాయేత్యప+అనాయ, వ్యానాయే+వి+అనాయ,
విశ్వమ్, జ్యోతిః, యచ్చ, సూర్య, తే, అధిపతిరిత్యధి+పతిః, తయా, దేవతయా.
అంగిరస్వత్, ధ్రువా, సీద. [58]

పదార్థః :- (పరమేష్ఠీ) పరమ ఆకాశేఽభివ్యాప్య స్థితః (త్వా) (సాదయతు) స్థాపయతు (దివః) (ప్రకాశస్య) (పృష్ఠే) ఉపరి (జ్యోతిష్మతీమ్) ప్రకస్తాని జ్యోతింషి జ్ఞానాని విద్యి నైఽస్మా రామ్ (విశ్వస్యై) సర్వస్యై (ప్రాజాయ) (అపానాయ) (వ్యానాయ) (విశ్వమ్) సర్వమ్ (జ్యోతిః) (ప్రకాశమ్) (యచ్చ) (సూర్యః) సూర్య ఇవ వర్తమానః (తే) తవ (అధిపతిః) స్వామీ (తయా) పత్నీభ్యాయా (దేవతయా) దివ్యగుణ యుక్తయా (అంగిరస్వత్) (ధ్రువా) దృఢా (సీద) స్థిరా భవ. ||౫౮|| అన్వయః :- హే శ్రీ, పరమేష్ఠీ జ్యోతిష్మతిం త్వా దివస్పృష్ఠే విశ్వస్యై ప్రాజాయాపానాయ వ్యానాయసాదయతు త్వం విశ్వం జ్యోతిః సర్వాభ్యః శ్రీభ్యో యచ్చ యస్యాస్తే తవ సూర్య ఇవాధిపతిః స్థిత తయా దేవ తయా సహ వర్తమానః అంగిరస్వద్ ధ్రువా సీద. ||౫౮|| భావార్థః :- అప్రోపమా చాచక యజ్ఞోపమా లంకారా. యేన పరమేశ్వరేణ యః శరదృతురచిత స్తస్యోపాసనాపురస్సరం తం యుక్త్యా సేవిక్యా శ్రీ పురుషాః సుఖం నదా వర్తయన్తు. ||౫౮||

పదార్థము :- ఓ శ్రీ : పరమేష్ఠీ = మహాకాశమునందు వ్యాప్తుడై స్థితుడైన పరమేశ్వరుడు, జ్యోతిష్మతీమ్ = ప్రకస్తజ్ఞానయుతవైన, త్వా = నిన్ను. దివః పృష్ఠే = ప్రకాశము యొక్క యుత్తమభాగమునందు, విశ్వస్యై ప్రాజాయఅపానాయ వ్యానాయ = సమస్త ప్రాజాపాన వ్యానాదుల యదార్థక్రియ జరుగుటకై, సాదయతు = స్థితమొనర్చును గాక: సీవందతి శ్రీలకై, విశ్వమ్ జ్యోతిః = జ్ఞాన ప్రకాశము నంతటిని, యచ్చ = ఒనగుము. తే సూర్యః అధిపతిః = ఏనకు సూర్యునివంటి స్వామి యున్నాడో, తయా దేవతయా = అట్టి సుగుణవంతుడైన పతితోగూడి, అంగిరస్వత్ = సూర్యునివలె, దృఢా = దృఢత్వముతో, సీద = స్థిరురాలపు కమ్ము. ||౫౮||

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు ఉపమా వాచకలుప్రోప మాలంకారము లున్నవి. ఏ పరమేశ్వరు డే శరదృతువును నిర్మించెనో అతని యుపాసనా పురస్సరముగ దానిని యుక్తిచే సేవించి నర నారీమణులు నదా సుఖమును పెంపొందజేయవలయును. ||౫౮|| (౭౭౭)

౭౭౮ లోకం పృణ త్చైత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, ఇంద్రాగ్ని దేవతే, విరాడమప్తవ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పునస్తపేవ విషయ మాహ మణల విషయ మయ్యదియే.

లోకం పృణ చైద్రం పృణాథో సీద ధ్రువా త్వమ్ ।

ఇన్ద్రాగ్ని త్వా బృహస్పతి రస్మిన్ యోనా వసీషదన్ ॥ ||౫౯||

లోకమ్, పృణ, చైద్రమ్, పృణ, అథో ఇత్యథో. సీద, ధ్రువా, త్వమ్, ఇన్ద్రాగ్ని, ఇత్తిన్ద్రాగ్ని, త్వా, బృహస్పతిః, అస్మిన్, యోనా, అసీషదన్నిత్యసీషదన్. [59]

పదార్థః :- (లోకమ్) ఇమం పరం చ (పృణ) సుఖయ (చైద్రమ్) (పృణ) సేవార్థి (అథో) (సీద) (ధ్రువా) నిశ్చలా (త్వమ్) (ఇన్ద్రాగ్ని) ఇన్ద్రః పరమైశ్వర్యభ్యాగ్ని ర్విజ్ఞాతా చ తౌ (త్వా) త్వామ్

(బృహస్పతిః) అధ్యాపతిః (అస్మిన్) (యోనా) గృహశ్రమే (అసీషదన్) సాచయన్తి. ||౫౮||
అన్వయః :- షాత్త్రి : త్వం రోకం పృణ చిద్రం పృణ మువాసీదాధో ఇన్ద్రాగ్ని బృహస్పతి శ్చాస్మిన్
యోనా త్వాన్సీషదన్. ||౫౯|| భావార్థః :- సుదక్షయా త్రియా గృహశ్రమత్యసాధనాని
పూర్తాని కృత్వా కార్యాణి సాధనీయాని విదుషాం విదుషీజాం చ గృహశ్రమకృత్యేషు ప్రీతి ర్యథా
స్యాత్తదోవదేష్టవ్యమ్. ||౬౦||

పదార్థము :- ఓ త్రి : త్వమ్ = నీవు, లోకమ్ = ఈ లోకమును, పరలోకమును, పృణ =
సుఖయు క్తముగ నొనర్చుము, చిద్రమ్ = స్వకీయలోపములను, పృణ = పూర్తిజేసుకొనుము. మఱియు
ధృవా = విశ్వలత్యముతో, సీవ = గృహమునందు కూర్చొనుము. అధో = దీని యనంతరము,
ఇంద్రాగ్ని = ఉత్తమ ధనికుడు జ్ఞానవంతుడు. మఱియు, బృహస్పతిః = అధ్యాపకుడు, అస్మిన్
యోనా = ఈ గృహశ్రమమునందు, త్వా = నిన్ను, అసీషదన్ = స్తాపించెదరుగాక : ||౬౧||

భావార్థము :- సుదక్షరాలైన త్రి గృహకార్యముల సాధనములను పూర్తిగ నమకూర్చుకొని
సకల కార్యములను సాధించవలయును. విద్వాంసులకు విదుషీమణులకు గృహశ్రమ కర్తవ్యము
లందు ప్రీతి కలుగు నటుల ఉపదేశించవలయును. ||౬౧|| (౭౭౮)

౭౭౯ తా అన్యేత్యన్య ద్వియమేదా బుద్ధిః, ఆపో దేవః, విరాచనుష్టువ చక్షః, గంధారః స్వరః.

అథ రాజప్రజా ధర్మ మాహ. రాజప్రజా ధర్మమును చెప్పెను.

తా అన్య సూదదోహస సోమః శ్రీణన్తి పృశ్నయః ।

జన్మనేవానాం విశన్త్రిష్వారోచనేదివః ॥

||౬౦||

తా. అన్య, సూదదోహస ఇతి సూద+దోహసః, సోమమ్. శ్రీణన్తి, పృశ్నయః,
జన్మన్, దేవానామ్, విశః, త్రిషు, అ. రోచనే, దివః. [౬౦]

పదార్థః :- (తా) (అన్య) సభాధ్యక్షన్య (సూదదోహసః) సూదాః పాకకర్తారో దోహసః ప్రపూ
రకాశ్చ యాసు తాః (సోమమ్) సోమవల్గ్యాద్యోషధి రసాన్వితం పాకమ్ (శ్రీణన్తి) పవన్తి (పృశ్న
యః) ప్రవ్యః (జన్మన్) జన్మని (దేవానామ్) విదుషామ్ (విశః) యా విశన్తి (త్రిషు) వేదరీత్యా
కర్మోపాసనాజ్ఞానేషు (అ) (రోచనే) ప్రకాశనే (దివః) ద్యోతనాత్మకన్య పరమాత్మనః ||౬౦|| అన్వయః
యా విద్యా సుశిక్షయిత్వా దేవానాం జన్మన్ పృశ్నయః సూదదోహస త్రిషు విశో రోచనే చ ప్రపర
మానా విశః సన్తి తా అన్య సోమ మాప్రిన్తి. ||౬౦|| భావార్థః :- ప్రజాపతిభిః సర్వాః
ప్రజాః విద్యాసుశిక్షగ్రహణే నియోజనీయాః ప్రజాశ్చ నియుజ్యన్తు. నహ్యేతేన వినా కర్మోపాసనాజ్ఞానే
శ్లోరాజాం యథార్థో బోదో భవితు మర్హతి. ||౬౦||

పదార్థము :- విద్యా సుశిక్షయితులు, దేవానాం జన్మన్ = విద్వాంసుల జన్మవిషయముతో.
పృశ్నయః = ప్రశ్నించువారు, సూదదోహసః = పాచకులను కార్యపూరకులను గలిగియున్నవారలు,
త్రిషు = వైదికులగు జ్ఞానకర్మోపాసనలందును, దివః రోచనే = నమస్త జనులకు అంతః ప్రకాశ
కుడగు పరమాత్మయొక్క ప్రకాశమునందు మెలగు, విశః = ఏ ప్రజలున్నారో, తాః = వారు, అన్య
= ఈ సభాధ్యక్షుడగు రాజయొక్క, సోమమ్ = సోమవల్గ్యాద్యోషధుల రసములతో కలిసియున్న

భోజ్యపదార్థములను, ఆ = అన్నీవై పులనుండి, శ్రీజంఠి = పాకమొనెట్లు చున్నట్లు ॥౬౦॥

భావార్థము :- ప్రజాపాలకులు సమస్తప్రజలను విద్యానుభిక్షగ్రహణములందు నియోగించుటలయందు, ప్రజలను స్వయముగ నియంత్రియ గావలయును. ఇటు లొసర్చునచో జ్ఞానకర్తృత్వమును, ఈశ్వరుని యధార్థజ్ఞానము ఎన్నటికి కలుగజాలవు. ॥౬౦॥ (౭౭౯)

౭౮౦ ఇంద్రం విశ్వా ఇత్యన్య మధుశ్చందా ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, నిశ్చుటసుష్టువ్ చన్తః, నాన్తారః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇన్ ద్రం విశ్వా అవీవృధన్ సముద్రవ్యచన్తం గిరః ।

రథీతమమ్, రథీనామ్ వాజానామ్ సత్పతిమ్ పతిమ్ ॥ ॥౬౧॥

ఇన్ద్రమ్, విశ్వాః, అవీవృధన్, సముద్రవ్యచన్తమితి సముద్ర+వ్యచన్తమ్, గిరః, రథీతమమ్, రథీతమమితి రథి + తమమ్, రథీనామ్, రథీనామితి రథి+నామ్, వాజానామ్, సత్పతిమితి సత్+పతిమ్ పతిమ్. [61]

పదార్థః :- (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యయుక్తం సభేతమ్. (విశ్వాః) అఖిలాః (అవీవృధన్) వర్ధయన్తు (సముద్రవ్యచన్తమ్) సముద్రస్యాన్తరిక్షస్య వ్యచో వ్యాప్తి ర్యన్య తమ్ (గిరః) విద్యానుశిక్షన్వి తా వాఙ్మః (రథీతమమ్) అతిశయితో రథి. అత్ర ఈద్రధినిః ౮.౨.౧౭. ఇతి వా ర్థితేన ధారాదేశః (రథీనామ్) కూరపీరాణామ్ మధ్యే. అత్రాన్యేషామితి ద్వీర్ఘః (వాజానామ్) విజ్ఞానపరామ్ (సత్పతిమ్) సతాన్ వ్యవహారాణాం విదుషాం వా పాలకమ్ (పతిమ్) స్వామిసమ్. ॥౬౧॥ అన్వయః :-

విశ్వాగిరః సముద్రవ్యచన్తం రథీనాం వాజానాం సత్పతిం ప్రజానాం పతి మిన్ద్ర మవీ వృధన్. ॥౬౧॥ భావార్థః :- రాజప్రజాజ్ఞాన రాజధర్మయుక్త మీశ్వర మివ వర్తమానం న్యాయాధీశం సభాపతిం సతతం ప్రోత్సహయన్తు. ఏవం సభాపతి రేతాన్తశ్చ. ॥౬౧॥

పదార్థము :- విశ్వాః గిరః = విద్యాశిక్షలతో గూడిన సమస్త వాణులు, సముద్రవ్యచన్తమ్ = ఆకాశమువలె వ్యాప్తిగలవాడు, రథీనామ్ = కూరపీరులందు, రథీతమమ్ = శ్రేష్ఠకూరపీరుడు, వాజానామ్ = విజ్ఞానులను, సత్పతిమ్ = సద్వ్యవహారములను-విద్వాంసులనురక్షించువాడు, పతిమ్ = ప్రజల స్వామి, ఇంద్రమ్ = సమస్తసంపత్తియుక్తుడు నైన సభాపతిని, అవీవృధన్ = వృద్ధిజేందించుడు.

భావార్థము :- రాజు ప్రజలు రాజధర్మయుక్తుడు, ఈశ్వరునివలె నున్నవాడు, న్యాయాధీశుడు నగు సభాపతిని సతతము ప్రోత్సహించవలయును. అటులనే సభాపతియు నీ ప్రజలను రాజపురుషులను ప్రోత్సహింపవలయును. ॥౬౧॥ (౭౮౦)

౭౮౧ ప్రోథ దిశ్యో ఇత్యన్య మిష్ట ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాట్ త్రిష్టువ్ చందః, దైవతః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప్రోథదశ్యో న యవనే విష్యన్యదా మహా సంచరణాద్యన్యోస్థాత్ ।

అదన్యవాతో అను వాతి శోచి రథ స్మ తే ప్రజనం కృష్ణ మ సి ॥౬౨॥

ప్రోథత్, అశ్వః, స, యవసే, అవిష్యన్, యదా, మహాః, సంవరణాదిః సమ్ +
వరణాత్, వి, అస్థాత్, ఆత్, అన్య, వాః, అను, వాతి, శోచిః, అధ, స్య,
లే. ప్రజనమ్, కృష్ణమ్, అస్తి. [62]

పదార్థః :- (ప్రోథత్) పర్యాప్తయాత్ (అశ్వః) వాజీ (స) ఇవ (యవసే) జుసాద్యాయ (అవి
ష్యన్) రక్షణాదికం కుర్వన్ (యదా) (మహాః) మహాః (సంవరణాత్) అచ్ఛాదనాత్ (వి) (అస్థాత్)
రిషేత్ (ఆత్) (అన్య) (వాః) గన్తా (అను) (వాతి) గచ్ఛతి (శోచిః) పృకాశః (అధ) అభి (స్య) ఏవ (లే)
తవ (ప్రజనమ్) గమనమ్ (కృష్ణమ్) కర్షణమ్ అస్తి. || ౬౨ || అన్వయః :- హే రాజన్ : భవాన్ యవ
సే శ్వో స ప్రజాః ప్రోథత్. యదా మహాః సంవరణా దవిష్యన్ వ్యస్తాదాచస్య తే తవ ప్రజసం
కృష్ణం శోచి రస్తి. అధ స్తాన్య తవ వాతోఽనువారి. || ౬౩ || భాష్యః :- అత్రోషమాలం
కారః. యదా పాలనాత్తరంగాః పృష్టా ఘర్వా కార్యసిద్ధిజమా భవ నితరైవ న్యాయేన సంపారితాః
ప్రజాః సనుష్టా భూర్వా రాజ్యం చర్చయన్తి. || ౬౪ ||

పదార్థము :- రాజా : నీవు. యవసే = పొట్టుకొడుకు, అశ్వః స = గుర్రమునకు ప్రజలను,
ప్రోథత్ = సమర్థ మొనర్చుము. యదా = ఎప్పుడు, మహాః సంవరణాత్ = పెద్ద అచ్ఛాదనమునుండి,
అవిష్యన్ = రక్షణతొనర్చుచు, వ్యస్తాత్ = స్థిరపడవయ్యెదవో; ఆత్ = ముఖం. అన్య తే = ఈ నీ
యొక్క, ప్రజనమ్ = నడచునది. కృష్ణమ్ = ఆకర్షించునదియునగు, శోచిః = ప్రకాశము, అస్తి =
ఉన్నది. అధ స్య = దీనితర్వాత నిశ్చయముగ, నీయొక్క, వాః = కాలిబంటు, అను వాతి =
పెనుక అననరించి నడచుచున్నాడు. || ౬౫ ||

భాష్యము :- ఇందుపమాలంకార మున్నది. రక్షించుచుచే అశ్వము లెటుల పృష్టములై కార్య
సిద్ధియొనర్చుటకై సమర్థులగు చున్నవో అటులనే న్యాయముచే రక్షించబడిన ప్రజ సంతోషము
జెంది రాజ్యమును పెంపొందించును. || ౬౬ || (౭౮౧)

౭౮౨ ఆయోష్యేత్యస్య వశస్థ జుషిః, విదుషీ దేవతా, విరాట్ త్రిష్టువ చందః, వైవతః స్వరః.

విదుష్యా కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. విదుషీ త్రీ ఏమి చేయవలయును ?

ఆయోష్యా సదనే సాదయామ్యవత శ్చాయాయాః సముద్రస్య హృదయే ।

రశ్మీవతీం భాస్వతీమా యా ద్యాం భాస్యా పృథివీ మోర్వన్తరీక్షమ్ || ౬౩ ||

ఆయో, త్వా, సదనే, సాదయామి, అవః, చాయాయామ్, సముద్రస్య,
హృదయే, రశ్మీవతీమ్, రశ్మీవతీమితి రశ్మీవతీమ్, భాస్వతీమ్, ఆ, యా, ద్యామ్,
భాసి, ఆ, పృథివీమ్, ఆ, ఉరు, అన్తరీక్షమ్. [63]

పదార్థః :- (ఆయోః) న్యాయానుగామినో ద్విజీవికస్య (త్వా) త్వామ్ (సదనే) స్థానే (సాద
యామి) (అవతః) రక్షణాది కుర్వతః (చాయాయామ్) ఆశ్రయే (సముద్రస్య) (హృదయే) మధ్యే
(రశ్మీవతీమ్) ప్రశస్త విద్యాప్రకాశయక్తమ్. అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః (భాస్వతీమ్) దేదీప్యమానా

మ్ (ఆ) (యా) (ద్యామ్) ప్రకాశమ్ (భాసి) పీడయసి (ఆ) (పృథివీమ్) ఘోషమ్ (ఆ) (ఉచ్ఛ్వా) (అస్తరి త్తమ్) అకాశమ్. ||౬౭|| అన్వయః :- యో త్త్రి : యో ర్వం ద్యాం పృథివీ మస్తరిక్ష ముద్యాభాసి తాం రశ్మివతీం ఛాన్వతీం త్వా త్వామాయోః సదనేఽవతశ్చాయాయామా సాదయామి నముద్రస్య హృ దయేఽహ మాసాదయామి. ||౬౮|| భావార్థః :- యో త్త్రి : సమ్యక్పాలకస్య పత్త్యః సదనే తదా శ్రియే నముద్రవదక్షాణం హృద్యాం ద్యాం స్థాయాయుత్వం గృహశ్రమధర్మం ప్రకాశ్య చర్వాదీన్ సుఖయ త్వాం చైతే సుఖయస్తు.

||౬౯||

పదార్థము :- ఓ త్త్రి : యా = ఏ నీవు, ద్యామ్ = ప్రకాశమును, పృథివీమ్ = భూమిని, అంతరి త్తమ్ = అకాశమును, ఉరు = గొప్పగ, ఆ భాసి = ప్రకాశితమొనర్చుచున్నావో, రశ్మివతీమ్ = శుద్ధ విద్యాప్రకాశయుతవు, భాన్వతీమ్ = శోభను పొందుదానవు నగు, త్వా = ఆ నిన్ను, ఆ యోః సదనే = న్యాయానుకూలముగ నడచు చిరంజీవియగు పురుషుని స్థానమునందును, అవతః ఛాయాయామ్ = రక్షెడు లొనర్చువాని ఆశ్రయమునందును, ఆసాదయామి = చక్కగ స్థాపించుచున్నాను. మఱియు, నముద్రస్య హృదయే = నముద్రము మధ్య, ఆ = శుద్ధముగ నేను స్థితమొనర్చుచున్నాను ||౭౦||

భావార్థము :- ఓ త్త్రి : బాగుగ పాలించు పతియొక్క ఆశ్రయమునందు నముద్రమువంటి, అక్ష బ్ధివు, గంభీరుడాలవు, ప్రియుడాలవునగు నిన్ను స్థాపించుచున్నాను. నీవు గృహశ్రమధర్మమును పెక్కి కా శింపజేయుము పత్యాదులను సుఖయగ నొనర్చుము. నిన్నును పత్యాదులు సుఖముగనుంచుదురుగాక :

౨౦౭ పరమేష్ఠీ శస్య వశస్య ఋషీః, పరమాత్మా దేవతా, ఆత్మి శస్యః, విజ్ఞానః స్వరః,

దమృతీభ్యాం కథం భవితవ్య మిత్యాహ. త్త్రి పురుషులు పరస్పర మెటు లుండవలయును :

పరమేష్ఠీ త్వా సాదయతు దివస్త్వష్టే వ్యచస్వతీం ప్రథస్వతీం దివం యచ్చ దివం దృభిహ దివం మా హిభిసీః । విశ్వస్మై ప్రాణాయాపానాయ వ్యానాయోదానాయ ప్రతిష్ఠాయై చరిత్రాయ । సూర్యస్యాఽభిపాతు మహ్యో స్వస్త్వా చర్దిషా శ న్తమేన తయా దేవతయాఽజ్గిరస్పదే ధ్రువే నీదతమ్ ॥ ||౭౧||

పరమేష్ఠీ, పరమేష్ఠీ పరమే + స్థీ, త్వా, సాదయతు, దివః, పృష్ఠే, వ్యచస్వ తీమ్, ప్రథస్వతీమ్, దివమ్, యచ్చ, దివమ్, దృభిహ, దివమ్, మా, హిభిసీః, విశ్వస్మై, ప్రాణాయ, అపానాయేత్యప + ఆనాయ, వ్యానాయేతి వి + ఆనాయ, ఉదా నాయేత్యుత్ + ఆనాయ, ప్రతిష్ఠాయై, ప్రతిష్ఠాయా ఇతి ప్రతి + స్థాయై, చరిత్రాయ, సూర్యః, త్వా, అభి, పాతు, మహ్యో, స్వస్త్వా, చర్దిషా, శ న్తమేనేతి శమ్ + తమేన, తయా, దేవతయా, అజ్గిరస్పదే, ధ్రువే, నీదతమ్.

[64]

పదార్థః :- (పరమేష్ఠీ) పరమాత్మా (త్వా) త్వాం నతీం త్రియమ్ (సాదయతు) (దివః) కమనీ యస్య గృహస్థ వ్యవహారస్య (పృష్ఠే) అదారే (వ్యచస్వతీమ్) ప్రక శ్త విద్యాన్యాపికామ్ (పృథస్వతీమ్) బహుః ప్రథః ప్రభాత్యః ప్రశంసా విద్యతే యస్యాం తామ్ (దివమ్) న్యాయప్రకాశమ్ (యచ్చ) దేహి

(దివమ్)విద్యాసూర్యమ్(దృంహ) (దివమ్) ధర్మప్రకాశమ్ (మా) (హింసీ) హింసాః (విశ్వస్మై)
 సమగ్రాయ(ప్రాణాయ) జీవన సుఖాయ(అపానాయ)దుఃఖనివృత్తయే(వ్యానాయ)వివిధ విద్యావ్యాప్త
 యే(ఉదానాయ)ఉత్కృష్టబలాయ(ప్రతిష్ఠాయై) సర్వత్ర సత్కారాయ (చరిత్రాయ) సత్కర్తృనుష్ఠానా
 య(సూర్యః)చరాచరాత్మేశ్వరః(త్వా)ర్వామ్(అభి)సృష్టతః(పాతు)రక్షతు(మహ్యః)మహాత్మా(స్వస్థా)
 సత్త్రియయా(చరిషా)సత్యాసత్యదీప్తేన(శస్త్రమేన)అతిశయనుభేన(తయా)(దేవతయా)(అగ్గిరస్వత్)
 (ధృవే)పురుషః శ్రీ చ (సీవతమ్) ||౬౪|| అన్వయః :-హే శ్రీ: పరమేశ్వ విశ్వస్మై ప్రా
 ణాయాపానాయ వ్యానాయోదానాయ స్రతిష్ఠాయై చరిత్రాయ దివస్మై ప్రధన్వతీం వ్యచన్వతీం
 యాం త్వా త్వాం సాదయతు సా త్వం దివం యచ్చ, దివం దృంహ, దివం మా హింసీ, సూర్యో
 మహ్యః స్వస్థా శస్త్రమేన చరిషా త్వాభిపాతు సపత్నిన్వం చ తయా దేవతయాఅగ్గిరస్వత్ ధ్రువే
 సీవతమ్. ||౬౪|| భావార్థః :-పరమేశ్వర ఆజ్ఞాసంతి యథా శిశిరర్తుః సుఖప్రదో భవతి
 తథా శ్రీపురుషో పరస్పరం సంతుష్టౌ భూత్వా సర్వాణ్యుత్తమాని కర్మాణ్యనుష్ఠాయ దుష్టాని త్యక్త్వా
 పరమేశ్వరోపాసనయా చ సతతం ప్రమోదేతామ్. ||౬౪||

పదార్థము :-ఓ శ్రీ : పరమేశ్వ = పరమాత్మ, విశ్వస్మైప్రాణాయ = సమగ్రజీవన సుఖము
 నక్తే, అపానాయ = దుఃఖనివృత్తికొఱకు, వ్యానాయ = నానా విద్యల వ్యాప్తికొఱకు, ఉదానాయ =
 ఉత్తమ బలముకొఱకు, స్రతిష్ఠాయై = సర్వత్ర సత్కారముకొరకు మజియ, చరిత్రాయ = శ్రేష్ఠ
 కర్మల అనుష్ఠానముకొఱకు, దివఃస్మయే = కరుణీయమగు గృహస్థవ్యవహారపు ఆధారమునందు, ప్రథ
 వ్యతీమ్ = మిగుల ప్రసిద్ధులాలపు ప్రశంసగల చానపు. వ్యచన్వతీమ్ = ప్రశంసిత విద్యయందువ్యాప్తు
 రాలవునగు, త్వా = ఏ నిన్ను, సాదయతు = హించునో, ఆ నీవు, దివమ్ = న్యాయప్రకాశమును,
 యచ్చ = ఇమ్ము, దివమ్ = విద్యారూప సూర్యుని, దృంహ = దృఢమొనర్చుము. దివమ్ = ధర్మపు
 ప్రకాశమును, మా హింసీ = నశింపజేయకుము. సూర్యః = చరాచర జగత్తుకు స్వామియైన ఈశ్వ
 రుడు, మహ్యః = చాలబాగుగ, 'స్వస్థా' = సత్కారముతోను, శంతమేన = అతిశయ సుఖముతోను,
 చరిషా = సత్యాసత్య ప్రకాశముతోను, త్వా = నిన్ను, అభిపాతు = అన్నివైపులనుండి రక్షించును
 గాక: ఆ సీవతియు నీవును మీ యిరువురు, తయా దేవతయా = ఆ పరమేశ్వరుడైన దేవతతో, అం
 గిరస్వత్ = ప్రాణమువలె, ధ్రువే = నిశ్చలముగ, సీవతమ్ = స్థిరలగుడు. ||౬౪||

భావార్థము :-పరమేశ్వరు డాజ్ఞాపించుచున్నాడు :-శిశిరర్తు వెటుల సుఖప్రదముగ నుండునో
 అటులనే శ్రీపురుషులు పరస్పర సంతుష్టులై సకలోత్తమ కర్మలనొనరించి, దుష్టముల త్యజించి, పర
 మేశ్వరోపాసనచే సతతము ప్రమోదింపవలయును. ||౬౪|| (౭౮౩)

౭౮౩ సహస్రేశ్వర్యమధుభృష్టా ముషిః, విద్వాన్ దేవతా, విరాడనుష్టువ చండః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. ఘనపు లేమి చేయవలెను.

సహస్రస్య ప్రమాసి సహస్రస్య ప్రతిమాసి సహస్రస్యోన్మాసి

సాహస్రోఽసి సహస్రాయ త్వా ||

||౬౪||

సహస్రస్య, ప్రమేతి ప్ర+మా, అసి, సహస్రస్య ప్రతిమేతి ప్రతి+మా,
 అసి, సహస్రస్య, ఉన్మేత్తుత్+మా అసి, సాహస్రః, అసి, సహస్రాయ,త్వా.

పదార్థః :- (సహస్రస్య) అసంఖ్య పదార్థ యుక్తస్య జగతః (సమా) ప్రమాణం యథార్థవిజ్ఞానమ్ (అసి) (సహస్రస్య) అసంఖ్య పదార్థ విశేషస్య (సతిమా) సృతిమీయన్తే పరిమియన్తే సర్వే పదార్థాయయా సా (అసి) (సహస్రస్య) అసంఖ్యతస్య స్థూలవస్తునః (ఉన్తా) ఉర్ధ్వః మినోతి యయా తులయా తద్వత్ (అసి) (సాహస్ర) సహస్ర మసంఖ్యలాః పదార్థా విద్యా వా విద్యన్తే యస్య సః (అసి) (సహస్రాయ) అసంఖ్యప్రయోజనాయ (త్వా) త్వామ్ ॥౬౫॥ అన్వయః :- హే విద్వన్! విదుషి వాయత స్త్వం సహస్రస్య ప్రమేవాసి సహస్రస్య ప్రతిమేవాసి సహస్రస్యోన్మేవాసి సాహస్రోఽసి తస్మాత్సహస్రాయ త్వా త్వాం పరమేష్ఠీ సత్యే వ్యవహారే సాదయతు ॥౬౫॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. పూర్వమన్తార్పర మేష్ఠీ సాదయత్తితి పదద్వయమును వర్తతే. మనుష్యాణాం త్రిభిః సాధనై ర్యవహారాః సిద్ధ్యన్తి. ఏకం ప్రమా యద్వద్ధార్థ విజ్ఞానమ్. ద్వితీయా ప్రతిమాయాని పరిమాణసాధనాని పదార్థతోలనార్థాని తృతీయ మున్మా తులాదికం చేతి. ॥౬౫॥

పదార్థము :- విద్వాంసుడా! లేక విదుషీమణీ! నీవు, సహస్రస్య = అసంఖ్యత పదార్థములతో కూడియున్న జగత్తునకు, ప్రమా అసి = ప్రమాణమవు, యథార్థ జ్ఞానమువంటివాడవు. సహస్రస్య = అసంఖ్యములైన విశేషపదార్థములకు, ప్రతిమా అసి = తూచుసాధనము వంటివాడవు, సహస్రస్య = అసంఖ్యకములైన స్థూలవస్తువులను దూచు, ఉన్తా అసి = తరాజువంటి వాడవు, సాహస్రః అసి = అసంఖ్యత పదార్థములతో, విద్యలతో తూచినవాడవు, కావున, సహస్రాయ = అసంఖ్యత ప్రయోజనములకొఱకు, త్వా = నిన్ను, పరమాత్మ [సత్య] వ్యవహారమునందు స్థితమొనర్చునుగాక! ॥౬౫॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఇది పూర్వమంత్రము నుండి “పరమేష్ఠీ, సాదయతు” అను రెండు పదముల యనువృత్తి యైనది. మూడు సాధనములచే మానవుల వ్యవహారములు సాధించబడుచున్నవి. ఒకటి యథార్థ విజ్ఞానము, రెండవది పదార్థములను తూచుటకు యానికరాళ్లు, మూడవది తరాజు మొదలైనవి. శిశిరముతువు వర్షన పూ ర్తియైనది.

ఇతి శిశిరర్తో ర్వర్ణనమ్. అత్రర్తు విద్యాప్రతిపాదనా దేతదర్శస్య

పూర్వాధ్యాయార్థేన సహసంగతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈ అధ్యాయములో ఋతువిద్య ప్రతిపాదించ బడుటచే

ఈ యధ్యాయోక్తార్థమునకు పూర్వాధ్యాయోక్తార్థముతో

సంగతి కలదని గ్రహించ పలయును.

శ్రీ మద్విద్వద్వర పరమహంస పరివ్రాజకా చార్యాణాం పరమ విదుషాం

శ్రీయుత విరజానన్ద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమ

హంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీయుత దయానన్ద సరస్వతీ

స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్కభాషాశ్లాఘా విభూషితే

సు ప్రమాణయుక్తే యుజార్యేద భాష్యే

ప జ్ఞా ద శోఽధ్యాయః

స మ్పూర్ణః .

